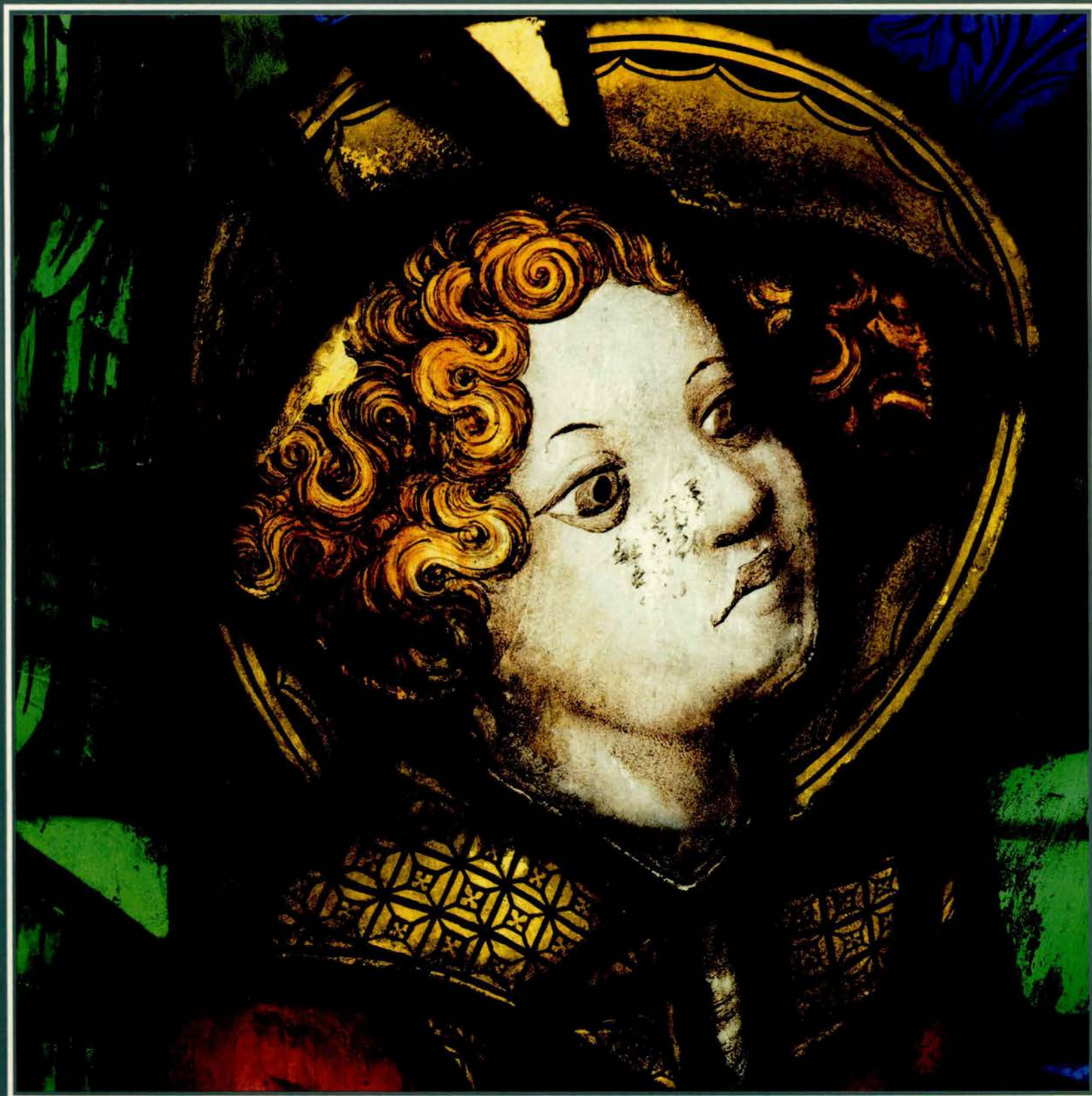

ELS VITRALLS DEL
MONESTIR DE SANTES CREUS
I LA CATEDRAL
DE TARRAGONA

CORPUS VITREARUM MEDII AEVI

MONESTIR DE SANTES CREUS
CATEDRAL DE TARRAGONA

CORPUS VITREARUM MEDII Aevi

PUBLICAT SOTA ELS AUSPICIS DEL
COMITÈ INTERNACIONAL D'HISTÒRIA DE L'ART
I DE LA UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE

ESPANYA, 8
CATALUNYA, 3

JOAN AINAUD I DE LASARTE, JOAN VILA-GRAU,
Ma. JOANA VIRGILI, ISABEL COMPANYYS
ANTONI VILA I DELCLÒS

ELS VITRALLS
DEL MONESTIR
DE SANTES CREUS
I LA CATEDRAL
DE TARRAGONA

FOTOGRAFIES DE
RAMON ROCA I JUNYENT

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BARCELONA

1992

Institut Català de Bibliografia. Dades CIP:

**Els Vitalls del monestir de Santes Creus i la
Catedral de Tarragona**

Resums en francès i castellà. — Bibliografia
ISBN 84-7283-209-0

I. Ainaud de Lasarte, Joan II. Roca i Junyent, Ramon

III. Institut d'Estudis Catalans IV. Col·lecció

1. Santes Creus (Monestir) 2. Catedral de Tarragona

3. Vitalls cistercencs — Catalunya

4. Vitalls gòtics — Catalunya

748.033.5 (467.14)

© 1992, Institut d'Estudis Catalans

Editat per l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47 - 08001 Barcelona

Primera edició: juliol de 1992
Tiratge: 2.000 exemplars

Fotomecànica: Reprocolor Llovet, SA
Carrer de Casanova, 159 - 08036 Barcelona

Fotocomposició i impressió: La Polígrafa, SA
08150 Parets del Vallès

ISBN: 84-7283-209-0
Dipòsit legal: B. 25.217 - 1992

CORPUS VITREARUM MEDII AEVI

COMITÈ DE BARCELONA

RAMON ARAMON I SERRA

ANTONI PLADEVALL I FONT

JOAN AINAUD I DE LASARTE

ANSCARI M. MUNDÓ

JOAN F. CABESTANY I FORT

This One

RYSF-5J7-35YB

PRESENTACIÓ

PER

JOAN AINAUD I DE LASARTE

El tercer volum de la sèrie del Corpus Vitrearum dedicat a Catalunya té un contingut doble, pel que fa a l'extensió de materials i també pel temps que hem hagut de dedicar a la seva preparació. La primera part va dedicada als vitralls dels monestirs cistercencs, especialment els del monestir de Santes Creus, i la segona a la Catedral de Tarragona.

La complexitat de la tasca ha requerit una sèrie d'ajuts materials i personals. Entre els primers, cal recordar els dels Ministeris de Cultura i d'Educació, a més de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya. No ha mancat, tampoc, la cooperació de la Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona.

Aquestes cooperacions han permès dur a terme tot el treball de camp, costejar les despeses d'edició i, encara, la restauració d'alguns exemplars in situ i la restauració i la instal·lació a la Catedral de Tarragona d'una extensa i valuosa sèrie de plafons i fragments que d'aquesta manera permeten una contemplació excel·lent.

Com els volums anteriors, aquest ha estat dirigit pel Dr. Joan Ainaud i de Lasarte, el qual, a més, n'ha redactat en llur totalitat o en part els textos on així consta. Ha tingut cura del catàleg Joan Vila-Grau, amb la col·laboració d'Antoni Vila i Delclòs. Per a la investigació documental i bibliogràfica hem pogut comptar amb la col·laboració de les historiadores Ma. Joana Virgili i Isabel Companys, que foren a Tarragona deixebles i col·laboradores del Dr. Joan F. Cabestany i Fort, incorporat al Comitè de Barcelona del CVMA per a aquest volum. Hem d'agrair també molt especialment les indicacions del P. Agustí Altisent, del monestir de Poblet, i les facilitats procurades per l'arxiver diocesà i Catedralici de Tarragona, Dr. Salvador Ramon. Les senyores Virgili i Companys han pogut treballar a Tarragona a l'arxiu de la Catedral, a l'Arxidiocesà i al de la Comissió Provincial de Monuments i al del Patronat de Santes Creus. A Madrid, a l'Archivo Histórico Nacional, han examinat els fons documentals del monestir de Santes Creus. Elles mateixes han contribuït també amb llurs aportacions a alguns estudis de marques de vitraller, paral·lelament als treballs duts a terme pels senyors Vila, i a una minuciosa recerca iconogràfica pel que fa al gran vitrall occidental de Santes Creus, alterat i trasbalsat per nombroses restauracions.

La documentació fotogràfica i l'estudi preliminar de la maqueta de les il·lustracions han estat duts a terme per Ramon Roca i Junyent, amb la perícia que ja havia demostrat en els volums anteriors de la sèrie.

Cal no oblidar tampoc la tasca de qui ens va precedir en aquestes recerques, molt especialment Mn. Josep Gudiol i Cunill, entre altres estudiosos catalans, i del gran especialista internacional de l'art cistercenc Marcel Aubert, que fou el primer a França en cridar l'atenció sobre els vitralls del segle XIII de Santes Creus. També, els consells i informacions comunicats per les Dres. Eva Frodl-Kraft, Madeline Harrison Caviness i Catherine Brisac, el Dr. Rüdiger Bechsman, Meredith Lillich i Jean Nougaret.

PRÒLEG

PER

JOAN AINAUD I DE LASARTE

POBLET

Cal iniciar la història dels vitralls cistercencs a Catalunya pel monestir de Santa Maria de Poblet, per bé que les referències més antigues siguin només de caràcter documental, ja que l'edifici va perdre la major part dels seus vitralls en el segle XIX.

Sovint⁽¹⁾ ha estat recordat un important pacte del dia 19 de juliol de l'any 1189 en el que un vidrier laic anomenat Guillem (*G. veirier*) rep de l'abat Esteve unes terres vora la font de l'Arola, a l'Espluga de Francolí, a canvi d'un cens o contribució anyal de fins a dos quintars de vidre *obrat en taules* (és a dir, de vidre pla). Hom precisa també que si cal obrarà fins a quatre quintars a canvi de l'alimentació. Sembla evident que el vidre pla anava destinat als vitralls del monestir⁽²⁾ Desgraciadament és molt poc el que en resta. Només alguns fragments de vidre blanc, vermell, gris i bru trobats amb restes de ploms de factura diversa, trobats en la seva majoria l'any 1968⁽³⁾ en un petit finestral atribuïble a l'etapa de reformes de l'església del temps de l'abat Ponç de Copons (1316-1348). Amb tot, hi ha un tros de vidre blanc groguenc, de gruix, qualitat i tallat grugit idèntic al vidre emprat en els vitralls cistercencs de Santes Creus, ja que els altres són de temps posterior.

En els enderrocs de l'església foren trobats, a més, fragments de vidre blau amb decoració daurada que deu procedir dels fons dels relleus d'alabastre de les tombes reials del segle XIV, segons un costum freqüent a Catalunya en aquell temps.⁽⁴⁾

A més de les referències documentals d'època medieval sobre els vidriers de l'Espluga de Francolí,⁽⁵⁾ cal no oblidar que una localitat propera, Vimbodí, és encara ara un centre de producció vidriera,⁽⁶⁾ i que al monestir de Poblet han estat trobats molts fragments de peces de vidre de diverses èpoques, repertoriades per Josep Gudiol i Ricart.⁽⁷⁾

SANTA MARIA DE VALLBONA DE LES MONGES

L'únic monestir cistercenc femení encara actiu a Catalunya en el seu lloc d'origen és el de Santa Maria de Vallbona de les Monges, no lluny de Poblet. Fundat a partir d'una comunitat doble d'ermitans i ermitanes, el 1176 fou ja monestir cistercenc, subjecte al de Cîteaux.⁽⁸⁾ L'església actual és del segle XIII, però només tenim una referència documental dels seus vitralls, en un text del 12 de novembre de 1367 publicat per Agustí Altisent, en el que consta que mestre Guillem Daví, vidrier de l'Espluga de Francolí, va cobrar 100 sous barcelonesos que li restaven pagar d'un total de 240 sous pactats per la vidriera de l'església del monestir sobre l'altar major.⁽⁹⁾

(1) *Establiment a Guillem, vidrier, d'un camp a Font d'Arola per un cens de dos quintars de vidre.* (1189, juliol 19.)

In Dei nomine, Notum sit cunuoctis quod ego S[tephanus] abbas Populeti et P[etrus] prior cum conventu nostro concedimus tibi G[uillelmi] veirier illas artigas de fonte de Areola quas tu ipse traxisti, et campum illum de opera qui iuxta est. Tali pacto quod habeas et teneas in omni vita tua cum decima tantum quam nobis dabis singulis annis, et insuper .ii. quintars de vitro operato en taules, de censu per singulos annos ad pasca; et si forte vellemus operari de nostro vitro usque ad .iiii. quintars, quod tu operaberis cum cibus quos dabimus tibi, et duobus aliis sine aliqua alia missione; et concedimus tibi sepulturam iuxta formam ordinis. Et ego G[uillelmi] veirier dono et concedo meipsum pro familiari Domino Deo et Sancte Marie Populeti in manu S[tephani] abbatis in vita et in morte, et convenio omnia que superius scripta sunt attendere et perficere per bonam fidem sine aliquo fraude; et ad finem meum habeat monasterium quartam partem de rebus meis, pro remedio anime mee, et recuperet monasterium honorem suum libere et quiete; uxor tamen et filii mei si mihi supervixerint habeant in pace tres partes rerum mobilium et similiter de expletis illius anni. Factum est hoc .xiiii. kalendas Augusti, m. c. lxxxviii. Sig+num Stephani, abbatis. Sig+num Petri, prioris. Sig+num Arnaldi de Salo. Sig+num Guillelmi veirier. Sig+num Arnaldi de Carcassona. Sig+num Guillelmi, cantor, qui hoc scripsit.

Tarragona, Biblioteca Provincial, ms. 174 (abans, 8). Document 49, p. 25 de la transcripció de Joan Pons i Marquès, editada per l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1938, *Cartulari de Poblet*.

(2) Agustí Altisent. *Història de Poblet*. Abadia de Poblet, 1974 (1.ª reimpressió, 1984), p. 162. Altres referències a Eduard Toda. *La col·lecció de vidres antics de Poblet*. «Butlletí Arqueològic», IX (Tarragona, 1928-1934), pp. 302-307, i Josep Gudiol Ricart. *Els vidres catalans*. Ed. Alpha (Monumenta Cataloniae). Barcelona,

1936, pp. 15- 20. Un esment, al meu capítol sobre vidre del volum *Ceràmica y Vidrio*. Ed. Plus Ultra (Ars Hispaniae, vol. X). Madrid, 1952, p. 374.

(3) El P. Altisent em va facilitar l'examen dels fragments de vitrall conservats al monestir, al·ludits per Toda o trobats més tard.

(4) Entre altres esments documentals, vegeu Frederic Marés. *Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragón en el Monasterio de Santa Maria de Poblet*. Asociación de Bibliófilos de Barcelona. Barcelona, 1952, pp. 155-156. En el contracte, del 17 d'abril de 1354, hom precisa «quod los campés sint vitrie esmal[tajts, deaurats et niallats cum auro.» El 10 de març de 1381 és especificat (pp. 199-200) que una altra tomba reial serà també «esfaltada de vidre e niellada d'aur». A Barcelona, Girona i Sant Joan de les Abadesses (ara a Vic) hi ha encara tombes i retaules del segle XIV amb vidre daurat en el fons o campers.

(5) Vegeu també la nota 9.

(6) Les notícies sobre Vimbodí són molt abundants. Darrerament, a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 15. Enciclopèdia Catalana, S.A. Barcelona, 1980, p. 535 (notícia signada per Josep M. Recasens i Comes).

(7) Obra esmentada en la nota 2. Gudiol va dibuixar un extens repertori de formes a partir dels fragments trobats per Eduard Toda a Poblet.

(8) La bibliografia bàsica és continguda en l'obra de Josep Joan Piquer i Jover: *Abaciologi de Vallbona*. Fundació Roger de Bellfort. Santes Creus, 1978.

(9) Agustí Altisent i Altisent. *Fitxes i notes d'arxiu sobre monestirs de monges cistercenques de Catalunya*. «Estudis Cistercencs», VIII (Barcelona, 1972), p. 16. El document es troba entre els pergamins de l'Arxiu de Vallbona. L'al·lusió es fa «racione illius vidrie ecclesie dicti monasterii super altaris mayoris.»

Aquesta referència ha fet creure que els vitralls blancs actualment existents a l'església eren els documentats del segle XIV,⁽¹⁰⁾ essent així que es tracta tan sols del producte d'una refecció del segle XVII o XVIII a base de quadrats, hexàgons i pentàgons, semblants a alguns del monestir de Pedralbes i de la llanterna de l'escala principal de la Casa de Convalescència de Barcelona.⁽¹¹⁾

SANTES CREUS

El monestir cistercenc de Santes Creus és l'únic a Catalunya que conserva un extensíssim repertori de vitralls del segle XIII, restaurats sense grans alteracions en el segle XVI.

En els segles XIX i XX han estat objecte de referències per part de nombrosos estudiosos catalans, el més interessant dels quals fou sens dubte Teodor Creus.⁽¹²⁾ Per la seva banda, Marcel Aubert va fer notar el 1947⁽¹³⁾ la textura i característiques d'aquells vitralls, d'un color general verdós, amb les vores *rosegades* segons el procediment més arcaic de tallar el vidre, fet que ens confirma la cronologia.

No coneixem documents directes sobre la primera etapa de fabricació dels vitralls de l'església de Santes Creus, però existeix un text històric que ens dona una bona orientació. Es tracta de la nota escrita l'any 1367 per l'abat Bartomeu de Ladernosa,⁽¹⁴⁾ que precisa que l'inici de la construcció de l'església de Santes Creus tingué lloc el mes de setembre de l'any 1174, i que el mes de maig de 1211 la comunitat es va traslladar a l'església nova. Una nota del mes de maig de 1225 precisa que la reunió conventual es va celebrar *in maiori membro ecclesie*, el que podem interpretar com un trasllat a la nau de l'església, mentre que el 1211 les cerimònies es celebraven al creuer o capçalera.

Si comparem aquestes dades amb l'examen dels vitralls, veurem com els de la capçalera, més arcaics i homogenis, deuen correspondre a l'etapa inicial, i els més antics de la nau correspondrien a un període immediat.

Pel que fa al color, hem de notar que a Santes Creus hi ha molts pocs vitralls cistercencs totalment incolors. La inclusió de fragments de colors intensos és comparable a la presència de petites peces de tons roig, verd i taronja constatades per Heliot i Zakin al monestir benedictí de Saint Pierre d'Orbais, datables entre 1180 i 1220.⁽¹⁵⁾

(10) Piquer, *Op. cit.*, p. 138 i fig. 6 (entre pp. 136 i 137).

(11) Els vitralls més recents de Pedralbes semblen correspondre a una refecció datada el 1764. El cos d'escala de la Casa de Convalescència deu ésser del 1776, data del revestiment ceràmic de l'interior del cos d'escala.

(12) Teodor Creus Corominas. *Santas-Creus. Descripción artística de este famoso monasterio*. F. Miquel i Comp., Vilanova i la Geltrú, 1884, pp. 30 i 31. Per tractar-se de la primera descripció publicada dels vitralls, en un llibre poc conegut, transcriu una part del text que fa referència als vitralls:

«Los cristales del rosetón forman figuras geométricas, y son de un blanco amarillento, en su mayor parte, con motas verdes y carmesíes, como piedras preciosas, pero de tan pequeñas dimensiones todo, y con tanta pulcritud trabajado, que más que vidriera se la podría llamar mosaico, y traen á la memoria las riquísimas franjas ó filarias de la indumentaria bizantina.

Los del gran ventanal ó espejo, como le llama el manuscrito de *Pedret*, son policromos en los compartimientos ó huecos de los calados de las ojivas en que se divide la general, y los que inmediatamente y más abajo les siguen, presentan cuatro bustos de santos. Los demás recuadros inferiores, hasta el número de 48 que componen su total, representan escenas de la vida de Ntro. Sr. Jesucristo y de su Santísima Madre; y los de la hilera inferior, de fecha, al parecer, mucho más moderna, muestran escudos con las barras de Aragón y la cruz de cu atro brazos del monasterio. Los recuadros superiores están compuestos de piezas más pequeñas que estos últimos, y las figuras que en ellos se ven están bellamente dibujadas y pintadas, para su época.

Puede juzgarse del mérito de esta gran vidriera por lo que dice el libro de *Pedret* de ser de las mejores de España, y por lo que calificaron de árdua empresa copiar de ella el más pequeño fragmento los miembros de la *Asociació catalanista d'excursions científicas* que en 1879 visitaron Santas-Creus.

También tiene escudos, pero con las barras de Aragón y lises, la vidriera de la ventana de la fachada y corresponde á la nave lateral de la parte Sur de la iglesia.

Las vidrieras de los muros laterales ofrecen solo figuras geométricas unas, y lacerias otras, dominando el color blanco y llevando algunas las fechas de 1560,

1561 y 1567, formadas con vidrios también blancos contorneados por sus armazoncitos de plomo; y teniendo las dos del lado norte del crucero una franja alrededor, de colores y textura iguales á las del rosetón, y de las del cual parecen ser contemporáneas.»

(13) Marcel Aubert. *L'architecture cistercienne en France*. Tom I (Amb la col·laboració de la Marquise de Maillé). Vanoest. París, 1947 (2.ª ed.), p. 312: «Le verre épais, rugueux, inégal, verdâtre, est coupé au fer et égalisé au grugeoir.» [...] La même composition et la même technique se voient à Marienstatt, en Allemagne, et dans quelques fragments du XIIIe siècle conservés à Santes Creus, en Espagne.» El 1952 (*Cerámica y Vidrio*. Ed. Plus Ultra (Ars Hispaniae, vol. X). Madrid, 1952, p. 374), vaig fer esment per primera vegada al gran conjunt de Santes Creus.

(14) La primera edició fou feta per Jaime Villanueva. *Viage literario a las Iglesias de España*. T. XX. Real Academia de la Historia. Madrid, pp. 228-229. La més acurada és la d'Eufemià Fort i Cogul. *La nota històrica de Fr. La Derosa sobre Santes Creus*. «Butlletí Arqueològic» (Tarragona, 1932), completada pel mateix autor a *El historiador de Santes Creus Fr. Domingo, sus precursores y el libro de Pedret*. Santes Creus, 1949, pp. 30-31. Artemi Folch va donar més tard una versió continguda en el ms. 459 de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, redactada el 1379. El nou text, amb comentaris, fou inclòs en el n. 19 de «Santes Creus. Boletín del Archivo Bibliográfico» (Santes Creus, 1964), pp. 303-308 amb el títol de *Una réplica de la nota històrica de La Derosa en un códice madrileño*. La primera pedra de l'església fou posada el 1174, però la del dormidor el 1191. Les notes del 1211 i del 1225 diuen, respectivament, «conventus dicti monasterii transmutavit sit in ecclesiam novam» i «commutatus est conventus predictus in maiori membro ecclesie».

(15) Pierre Heliot. «Deux églises champenoises méconnues: les abbaitiales d'Orbais et d'Essomes» a *Mémoires de la société d'agriculture... et arts du département de la Marne*, LXXX, 1965, pp. 87-113. Helen Jackson Zakin. *French Cistercian Grisaille Glass*. Garland Publishing, Inc. Nova York / Londres, 1979, pp. 185-188 (especialment, p. 186).

El repertori de temes geomètrics dels vitralls de Santes Creus s'insereix plenament dins l'art cistercenc dels segles XII i XIII, estudiat darrerament per la Dra. Zakin i per Norton,⁽¹⁶⁾ amb exemples com els d'Obazine, la Bénissons-Dieu, Pontigny (esquema D, especialment), Eberbach, Orbais i Noirlac.

Els mateixos models es repeteixen en els paviments, per exemple a Bonmont (Suïssa), Cîteaux o la Bénissons-Dieu⁽¹⁷⁾ i en els entrellaçats de les mènsules del gran dormidor de Poblet.⁽¹⁸⁾

Però els orígens d'aquest art anicònic són molt més llunyans, tant a Orient⁽¹⁹⁾ com en el repertori dels mosaics romans,⁽²⁰⁾ fet que demostra una presència paral·lela amb l'art figuratiu.

Una modalitat possiblement tardana dins el segle XIII (i que perdurarà més tard) és la d'omplir els fons amb un enreixat, per bé que Zakin publica mostres procedents de Noirlac d'una data possiblement força més antiga. També n'hi ha alguns exemples, per bé que escassos, en el Reuner Musterbuch.⁽²¹⁾

Dins aquesta darrera etapa se situa l'únic vitrall de Santes Creus amb un nom de persona, amb dos grups de lletres en els que sembla que podem llegir FRAP i DINS.⁽²²⁾ La forma de les lletres, molt allargada, fa pensar en les d'un vitrall de la Catedral d'Amiens datat de l'any 1269.⁽²³⁾

Dins la sèrie cistercenc, després dels exemplars d'un caràcter més arcaic, podem tenir en compte el vitrall amb cintes incolores fent nusos, al creuer,⁽²⁴⁾ i alguns dels exemples més interessants de la nau, un d'ells amb cintes de colors i fulles carnoses en grisalla.⁽²⁵⁾

Darrerament (1991), la senyora Ma. Joana Virgili va trobar darrera la primera capella del creuer dos plafons d'un dibuix molt senzill que devien procedir de les capelles baixes d'aquell costat.⁽²⁶⁾ És possible que els plafons diferents amb cintes blanques, reconstruïts per Antoni Vila i Delclòs⁽²⁷⁾ procedeixin d'una altra de les finestres baixes.⁽²⁸⁾

La part central de la rosassa de la capella major constitueix un cas a part. Té un dibuix en estrella, de peces llises, cadascuna amb estrelles de sis puntes, de colors vius, que corresponen a un dibuix purament islàmic que fa molt difícil atribuir-li una cronologia ben definida. Un tema semblant el trobem en els dibuixos en estrella, com els anomenats *lazos* en l'art islàmic, del paviment original del claustre de Poblet, estudiat per Manuel González Martí.⁽²⁹⁾ En el centre de la rosassa hi ha el monograma de Jesús (IHS) amb una cinta plegada en groc sobre fons blanc, amb un disseny gòtic que no pot ésser anterior a mitjan segle XIV, fet que ens donaria una data per als vitralls de la part central de la rosassa.

Gràcies a la restauració global de la darrera meitat del segle XVI, destacada per grans xifres de vidre blau, uniformes, fou possible salvar gran part dels vitralls cistercencs del segle XIII, dels que no hi ha cap dubte pel que fa a l'antiguitat si tenim en compte la factura dels vidres, la coloració i el dibuix.

(16) Zakin, *Op. cit.* i Christopher Norton. *Varietates Pavimentorum. Contribution à l'étude de l'art cistercien en France.* «Cahiers Archéologiques», 31 (Picard, París, 1983), pp. 69-113.

(17) Norton. *Op. cit.* i abans, entre altres, a l'article de A.-C. de Breycha-Vauthier «Les carreaux estampés de Bonmont» a *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*. Band. 15, Heft 1. Basilea, 1954, pp. 7-10. Alguns exemplars són exposats en el Museu d'Història de Ginebra. Unes referències més recents en el catàleg de l'exposició celebrada a París amb motiu del centenari de Sant Bernat: *Saint Bernard et le monde cistercien*. CNMHS / SAND. París, 1990-1991.

(18) El dormidor fou construït essencialment entre 1243 i 1250, per bé que no degué estar acabat fins a finals de segle. Altisent. *Op. cit.*, pp. 163-164. Les mènsules han estat publicades sovint, per exemple per Anselme Dimier. *L'art cistercien hors de France*. Zodiaque. Sainte Marie de la Pierre-qui-Vire, 1971, lám. 46 i Zakin. *Op. cit.*, lám. 139. El seu art fa suposar un paral·lelisme decoratiu amb els vitralls desapareguts de Poblet.

(19) Eva Frodl-Kraft (*Die Glasmalerei*. Schroll. Viena-Munic, 1979) ha posat molt d'èmfasi en les possibles fonts orientals (preislàmiques o islàmiques) del geometrisme cistercenc, argumentació discutida per Zakin (*Op. cit.*). És en qualsevol cas evident la font musulmana de moltes traceries.

(20) Vegeu Zakin i Norton, entre altres. Per a un conjunt molt ampli, cf. el repertori extensíssim de dibuixos de Richard Prudhomme. *Le décor géométrique de la mosaïque romaine*. Picard. París, 1985. Els textos són d'Henri Stern i el seu equip. Entre les traduccions dels textos hi ha la castellana de Xavier Barral i Altet.

Cal advertir que al costat de models de Grècia abunden els de Turquia i el Líban, fet que indica un món oriental per bé que preislàmic.

(21) Zakin. *Op. cit.*, làms. 155, 156 i 157. Sobre Noirlac, cf. *Ibid.*, lám. 59.

(22) Vitrall N.N-III. La lectura és dubtosa, el que fa més lamentable la impossibilitat d'identificar el personatge.

(23) Otto von Simson. *Das Mittelalter II. Das hohe Mittelalter*. Propyläen Verlag (Propyläen Kunstgeschichte, vol.6), Berlín, 1985, lám. 112, p. 136.

(24) Creuer, N. N-V i T. N-VI.

(25) Nau. N.S-IV. Alguns elements són comparables amb els de Heiligenkreuz, a Àustria.

(26) Encara pendents de restauració.

(27) *Saint Bernard et le monde cistercien*. CNMHS / SAND. París, 1990-1991, p. 250, núms. 149 a i b, amb referència a un article de Joan Vila Grau. «Cistercian stained-glass windows at Santes Creus», del que hom preveu la publicació en el volum *Studies in Cistercian art and Architecture*, de Kalamazoo. Els dos plafons pertanyen a la col·lecció del monestir de Santes Creus, i no pas, com fa constar per error el catàleg, a les col·leccions —inexistents— del Corpus Vitrearum a Catalunya. Cal advertir que els plafons no van arribar a figurar a l'exposició.

(28) No és possible precisar-ne l'origen exacte perquè els fragments es trobaven en les restes aplegades en el Museu del monestir. Com que els dos temes no corresponen a cap dels vitralls conservats *in situ* sembla versemblant que procedissin d'una altra finestra.

(29) Manuel González Martí. *Cerámica Medieval Valenciana. El pavimento.* «Archivo de Arte Valenciano», XIII. València, 1927, pp. 3-66.

El període de restauració no va aturar-se en el segle XVI, i en tenim proves en una correspondència de l'any 1621 de l'abat de Santes Creus amb el Capítol de Lleida donada a conèixer per Mn. Gudiol,⁽³⁰⁾ que ens fa saber que aleshores el vitraller Jordi Bru estava treballant a Santes Creus en la restauració dels vitralls i que la seva presència era reclamada a Lleida.

Les restauracions dels segle XIX són testificades per un text molt interessant del vitraller Lluís Rigalt i Corbella (1888-1960) del que transcriu un dels paràgrafs més notables:⁽³¹⁾

«A la nostra terra tenim les [vidrieres] de Santes Creus (laterals a la nau central), la restauració de les quals vàrem fer sota la direcció de l'arquitecte provincial de Tarragona, En Ramon Sales, mort fa poc. [...] L'Orde del Císter, de tan extrema austeritat, defugia en els seus monestirs tota supèrflua ornamentació [...]. Corrent per dalt de les cornises de l'església de l'esmentat monestir, amb el fi de fer-me càrrec del veritable estat de les seves vidrieres, vaig poder comprovar els barroers adobs que havien anat sofrint: finestrals en tot o en part tapats, trossos d'unes vidrieres enganxats sense mirament a les altres, etc.»

Aquesta situació és perceptible en algunes fotografies de la nau i del creuer publicades en el segle XIX. Segueixo el text de Lluís Rigalt:

«Enmig dels envans pujats per tapiar les obertures mancades de vitralls, vaig trobar-hi barrejats una munió de vidres i ploms, provinents sens dubte de l'incendi del monestir, els quals amb tota cura van ésser collits i degudament triats, servint, tant com fou possible, per a la reconstrucció del total de les vitralls.»

La documentació aplegada per Eufemià Fort i Ma. Joana Virgili detalla el procés de restauració, no sempre encertat, dels vitralls del creuer, nau i façana occidental, al llarg del segle XX.

També en fou molt afectada una de les peces cabdals, la corresponent al gran finestral que centra la façana occidental i conté quaranta-vuit escenes figurades i escuts monàstics i reials. El desordre de la recomposició i la substitució d'elements i fragments ha conduït a l'estudi de Ma. Joana Virgili per a intentar-ne una reconstrucció conjectural, no sempre segura, tant per les transformacions d'escenes com per la substitució d'elements figurats.

En termes generals, hi podem veure a la part alta quatre mitges figures d'àngels que aguanten coronas, en una actitud semblant a la d'un vitrall de la catedral d'Amiens datat el 1267.⁽³²⁾ A sota, la major part de les escenes corresponen a la vida de la Verge i de Jesús i acaben amb la Coronació de la Mare de Déu, concepte que correspon perfectament al d'una església dedicada a la Verge Maria. Entre les poques escenes d'un caràcter diferent trobem Sant Miquel pesant les ànimes i la lapidació de Sant Esteve. Aquesta darrera composició, segons ens ha suggerit el Dr. Cabestany, pot estar en relació amb el miracle de Sant Esteve com a alliberador del noble Galceran de Pinós, tema molt vinculat a Santes Creus.⁽³³⁾ Cal notar que les escenes de la vida de Jesús estan totes emmarcades per arcs semicirculars i cap de gòtic, a desgrat que l'arquitectura de pedra del finestral acaba en arcs gòtics. En canvi, els dos compartiments centrals del penúltim rengle, amb creus patriarcales o de doble travesser, i els quatre escuts reials (amb les quatre barres vermelles en fons groc) del rengle inferior, tenen com a marcs uns enquadraments de vuit puntes bicòncaves. Aquests escuts només ténen paral·lels a la ciutat de Barcelona en segells de la segona meitat del segle XVII. Les creus de doble travesser semblen un motiu heràldic més aviat tardà —potser a partir de la segona meitat del segle XV. Tot em fa creure que el vitrall pertany originàriament a la segona meitat del segle XIII, posterior, per tant, al període d'austeritat cistercenca però anterior al moment de les noces del rei Jaume II amb Blanca d'Anjou. Les figures fan pensar més en un darrer període de bizantinisme que no pas en

(30) Josep Gudiol i Cunill. *De vidrieres i vidriers catalans. IV i darrer* (Pàgina Artística de «La Veu de Catalunya», 492. Barcelona, 15 de setembre de 1919). Esmenta com a font els papers numerats 1456 i 1457 de l'Arxiu Capitular de Lleida, que no ens ha estat possible consultar directament.

(31) Publicat per primera vegada a «Arts i Bells Oficis» (Barcelona, desembre 1927). Reproduït per Joan Vila-Grau i Francesc Rodon. *Els vitrallers de la Barcelona modernista*. Ed. Polígrafa. Barcelona, 1982, p. 189.

(32) Cf. nota 23. Per als escuts tardans, vegeu Ferran de Segarra, *Sigillografia Catalana*, vol. II, Barcelona, 1922, nús. 930, 945, 948 i 1726.

(33) Segons la tradició, el noble Galceran de Pinós, senyor de Bagà, fou fet presoner pels moros de Granada i alliberat miraculosament per Sant Esteve, patró de Bagà. Segons un cronista de Santes Creus, fra Bernat Mallol (†1428) Galceran de Pinós havia estat enterrat al monestir. Vora la localitat tarragonina de Vilaseca-Salou, un monument antic però refet el 1965, el Piló del Rescat, marca l'indret on Sant Esteve hauria dipositat el noble un cop alliberat. La bibliografia és molt abundant. Per la que té relació directa amb Santes Creus, vegeu Eufemià Fort i Cogul. *El llegendari de Santes Creus*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1974.

la plenitud de l'estil gòtic. En tot cas són molt més antigues que tots els restants vitralls gòtics esmentats a Catalunya. La seva riquesa iconogràfica és molt gran i correspon al moment d'abandonament de l'obsessió anicònica per part dels cistercencs, episodi estudiat per molts autors, entre els quals Aubert i Frodl.⁽³⁴⁾

La restauració principal d'aquest vitrall fou duta a terme entre els anys 1904 i 1905 per la casa Rigalt, Granell i Companyia sota la direcció artística d'Antoni Rigalt i Blanc, qui, el 1906, va oferir en venda a la Junta de Museus de Barcelona un dels dos dibuixos a escala reduïda existents del vitrall.⁽³⁵⁾

Com un epíleg al conjunt de vitralls de Santes Creus hem de recordar el de la finestra meridional de la façana, amb una decoració heràldica tardana i restaurada, en el que veiem, de dalt a baix, una combinació de barres i flors de lis com les dels fills de Jaume II, un escut abacial amb crossa dividit en tres parts —que ens ha de donar una clau cronològica—, l'escut reial de França i un altre escut amb flor de lis, dividit en banda per un tema escaquejat en blanc i roig.

LA CATEDRAL DE TARRAGONA

Per bé que la Catedral de Tarragona fos iniciada en la seva construcció en el segle XII i molt avançada en el segle XIII, els vitralls més antics conservats no semblen pas d'aquestes èpoques, si fem excepció de les mostres que cobreixen petites obertures circulars o rectangulars a les naus laterals o al cimbori, d'un caràcter essencialment decoratiu.

D'altra banda, convé recordar que ens trobem davant de dos inconvenients molt greus: en general no tenim garanties sobre l'emplaçament original dels vitralls, ja que sabem que en les guerres napoleòniques la major part foren trets dels llocs d'origen, i el poc que restava fou bàrbarament alterat en les restauracions del segle XX. Les escasses fotografies anteriors al 1936 han estat una ajuda útil però insuficient.⁽³⁶⁾

Els arxius de la Catedral també van patir molt amb les guerres napoleòniques i la recerca documental fou tardana. Cal recordar que fins al 1935 només podem tenir en compte les notes soltes d'arxiu que havien estat aplegades per Mn. Sanç Capdevila i publicades pel Dr. Joan Serra i Vilaró.⁽³⁷⁾

D'immediatament abans només podem situar els vitralls situats ara a la capella de Fonts Baptismals. El seu estil pictòric és l'anomenat habitualment italo-gòtic perquè correspon a l'estil típic de la pintura catalana de filiació senesa. Un dels seus artistes més característics fou Ramon Destorrents, documentat a partir del 1351.⁽³⁸⁾ El retaule d'Iravalls, a la Cerdanya, dedicat a Santa Marta, presenta com una característica més acusada en els perfils els nassos de punta afilada i els ulls tendent a la forma d'ametlla. Gràcies a un lot d'antigues fotografies comunicades pel Dr. Salvador Ramon, sabem que quatre plafons d'aquest estil es trobaven a principis del segle XX dispersos per la Catedral, un d'ells damunt de la porta dita *de les coques*, al costat SE de l'església. Un dels pinacles o dosserets havia estat incorporat a les finestres de la capella dita *dels Sastres* al costat d'escuts del llinatge Copons, desapareguts en les males restauracions del segle XX. Amb tot, els escuts que en origen acompanyaven les Verges devien ésser els de la família Sescomes, que corresponen a l'arquebisbe Arnau Sescomes, durant el regiment del qual hom obrava la capella de les Verges dita ara de les Fonts Baptismals entre els anys 1340 i 1344.⁽³⁹⁾

Després de l'estil italo-gòtic tenim ja l'anomenat *gòtic internacional*, fet paral·lel al que s'esdevé a la catedral de Girona, i a Tarragona per obra del mateix mestre que a Girona, Guillem de Letungard o Le Tungard, de Coutances.⁽⁴⁰⁾

(34) Aubert. *Op. cit.*, I, p. 311.

(35) Vegeu el comentari de Ma. Joana Virgili en aquest mateix volum.

(36) Fonamentalment són una sèrie, d'autors anònims, facilitada pel Dr. Salvador Ramon, i les obtingudes per Josep M.ª Gudiol i Ricart a l'Institut Amatller d'Art Hispànic, de Barcelona.

(37) Sanç Capdevila. *La Seu de Tarragona*. Biblioteca Balmes. Barcelona, 1935. Connexa a «Analecta Sacra Tarraconensia», vol. X (Barcelona, 1934). Les notes sobre vitralls i vitrallers es troben principalment a les planes 70-76. Tot el material ha estat incorporat al diplomatarí annex, aplegat per Isabel Companys.

(38) Josep Gudiol i Santiago Alcolea i Blanch. *Pintura gòtica catalana*. Ed. Polígrafa. Barcelona, 1986, pp. 49-51, amb referències a la bibliografia anterior, especialment la de F. P. Verrié, que continua essent essencial. Vegeu, també, Joan Ainaud. *De l'esplendor del Gòtic al Barroc*. Skira-Caroggio («La pintura catalana», II). Ginebra-Barcelona, 1990, pp. 48-50.

(39) Capdevila, *Op. cit.*, p. 43. L'escut del llinatge Sescomes es troba també en un dels soldats que vetllen Jesús en el centre de la rosassa Nord de la Seu de Tarragona. En aquest darrer cas no puc donar-ne una interpretació històrica satisfactòria.

(40) El canvi d'estil amb poc temps és degut a la procedència dels artistes, tant en el cas de Girona com en el de Tarragona.

L'obra, els vitralls de la capella dita *dels Sastres*, de la que resten encara senceres les parelles d'àngels de les llancetes dels finestrals, està documentada per una ordre de pagament inscrita en el registre de l'arquebisbe Pere de Clasquerí datada a Barcelona el 22 d'agost de 1359, en la que el prelat ordena que l'encarregat de l'obra de la Seu pagui al vitraller les 15 lliures barcelonines que se li devien de les pactades.⁽⁴¹⁾

La documentació publicada a França sembla provar que Letumgard no procedia de la diòcesi alemanya de Constança sinó de la normanda de Coutances,⁽⁴²⁾ a desgrat del que vam suposar en el volum del *Corpus Vitrearum* corresponent a la Seu de Girona.⁽⁴³⁾ Letumgard estigué el 1367 a Avinyó, on rebé un encàrrec per a treballar en una obra destinada a Montpeller.⁽⁴⁴⁾ Un dosseret del seu estil conservat a Tolosa m'ha fet pensar que també estigué a la capital del Llenguadoc.⁽⁴⁵⁾

Les parelles d'àngels de la capella dels Sastres tenen un clar paral·lelisme tècnic i estilístic amb alguns vitralls de Girona, especialment pel que fa a l'ús del groc d'argent per a dibuixar els temes de les teles dels àngels i els cabells. Desgraciadament els grans finestrals de la capella dels Sastres han sofert molt en les males restauracions, fins al punt que hi veiem repetida l'escena de l'Anunciació, el que és totalment inversemblant. D'esquerra a dreta, el finestral N. III devia haver contingut la Visitació, perquè al peu del costat esquerre hi ha una inscripció, intacta, amb el nom HELIZABET. En el finestral següent (N. II) hi hagué una Anunciació de Letumgard, de la que resten fragments importants. A l'esquerra, del fons i de la figura de l'Arcàngel Gabriel, hi ha restes importants, però el cap de Gabriel és substituït per una repetició de l'arcàngel del segle XV existent a Pedralbes reutilitzat com a cap de Maria en un Calvari al mur septentrional de l'església. Els dos caps no solament procedeixen del mateix model sinó que corresponen exactament al mateix calc o cartró. A les figures de la Mare de Déu, la mà i el llibre que sosté, d'una grisalla molt fina, amb tocs de groc d'argent, corresponen a l'estil de Letumgard. Una mènsula amb una figura humana, amb la mateixa combinació de grisalla i groc, és continguda (i publicada) en el plafó H. I, amb la segona Anunciació. Aquesta mènsula sembla també correspondre a l'estil de Letumgard, però les figures de l'Arcàngel i la Verge d'aquest finestral són d'un estil molt diferent, que Joan Vila-Grau suposa afí a l'art d'una de les rosasses.⁽⁴⁶⁾

El lloc corresponent al finestral Sud de la capella dels Sastres és tapat per l'absis central, romànic, de la Catedral, el que va fer que en lloc de vitralls hi hagués dos calats cecs amb tres espais pintats en cadascun. Del primer n'hi ha només indicis, però en el segon hi ha Santa Magdalena i dos Sants, en molt bon estat de conservació. El seu estil és encara l'italo-gòtic, propi dels pintors tarragonins d'aquell temps, i presenta clares afinitats amb els retaules de Sant Bartomeu i dels Sants Joans, datables en el tercer quart del segle XIV.⁽⁴⁷⁾

Les dues grans rosasses del creuer de la catedral de Tarragona són d'un altre estil i per ara resulten d'una cronologia mal definida. La del Nord, centrada per l'escena de la Resurrecció, té als radis motius decoratius i els busts dels Apòstols.⁽⁴⁸⁾ La meridional, conté figures d'àngels i grans busts de Verges coronades, i presenta al centre una figura sedent de la Mare de Déu amb el Nen.

(41) Vegeu el text complet del document al diplomatarí, doc. 1. El resum de Capdevila ja em va permetre, el 1952 (*Ars Hispaniae*, p. 378), la identificació de les parelles d'àngels com a obra de Letumgard. Més notícies sobre la capella de Santa Maria, dita també *dels Sastres*, a l'article de Mercè Daimiel Barbero, Montserrat León Delclòs i Immaculada Marsal Cavallé «Descripció de los vitrales de la Capilla de Sta. María de los Sastres de la Catedral de Tarragona» a *Recull Tomàs Forteza Segarra (1920-1980)*. Tarragona, 1983, pp. 1-32.

(42) Un resum en el meu article *Maitres verriers français en Catalogne aux XIVe et XVe siècles* (Narbona, 1992) amb la bibliografia anterior: J. Renouvier i Ad. Ricard. «Des maîtres de pierre et des autres artistes gothiques de Montpellier» a *Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*. T. II. Montpellier, 1850. *Vitrerius, habitator Avenionis* (pp. 249-250. Avinyó, 13 abril 1367), *Le Tengart, Constançienis in Normania*, es compromet amb els cònsols dels picapedrers a pintar una bandera, pintada per les dues cares, per 85 francs d'or, que trametrà a Montpeller. Una nota del 26 d'agost fa constar la cancel·lació de la nota per voluntat de G. *Le Tengart* i dels cònsols dels picapedrers. Extrets del document en André Gouron, *La réglementation des métiers en Languedoc au Moyen Age*. Droz-Minard. Ginebra-París, 1958, p. 329. Maurice de Dainville, Marcel Gouron i Liberto Valls. *Archives de la Ville de Montpellier. T. XIII Inventaire analytique, Série BB*. Montpellier, 1984, p. 133. Dec aquestes referències a M. Jean Nougaret.

(43) Les referències de Girona són les següents: Reg. 2 (juliol 1357) *vitriarius diocesis Costancinensis*; Reg. 6 (gener 1358) *vitriarius (de Constançis), diocesis Constançienis (Corpus Vitrearum Medii Aevi* Catalunya, 2, Barcelona, 1987, pp. 32

i 33). La nostra deducció (*Ibid.*, p. 19) era, doncs, errada. És un cas semblant al dels historiadors francesos anteriors a André Gouron, que van suposar que el vitraller era de Constança, a Romania. Les recerques dutes a terme més tard per Maria del Mar Ainaud i Escudero a Alemanya ja van indicar-me que el cognom del vitraller no podia ésser alemany.

(44) El contracte, publicat in extenso el 1850 per Jules Renouvier, fa referència a la pintura d'una bandera gremial destinada a Montpeller, per bé que Letumgard fos resident a Avinyó. Per bé que acceptés un treball de pintures, és designat com a vitraller. Com més tard en el cas d'Antoni Lonyi això demostra que era pintor i vitraller, mentre que altres artistes (Gil i Jaume Fontanet o Antoni Tomàs) pintaven els cartons preparats per veritables pintors.

(45) Ainaud, *Maitres verriers...* La confusió produïda en el segle XIX impedeix precisar el veritable lloc d'origen d'aquest vitrall d'entre les nombroses esglésies i convents de Tolosa.

(46) Vegeu les notes i les il·lustracions del catàleg, a més del que direm en el volum IV del *Corpus*, en preparació.

(47) Penso, com Joan Sureda i Gaspar Coll que el Mestre de Santa Coloma de Queralt és un artista actiu a Tarragona no idèntic a Joan de Tarragona, a desgrat de les hipòtesis de Gudiol i Alcolea i Blanch.

(48) Les dues grans rosasses són veritablement importants (vegeu el catàleg que segueix) a desgrat de les restauracions.

Reomplint nombrosos espais buits hom afegí figuretes d'àngels⁽⁴⁹⁾ treballades com a miniatures, d'un estil internacional molt fi semblant al dels àngels i el Crist en la creu d'un dels nombrosos fragments recuperats a les golfes de la Catedral, on foren trobades encara altres restes que van del segle XIV al XVI o XVII.

Cal recordar, a més, els fragments de vitralls de capelles de la banda NW de la nau, d'estil gòtic tardà, molt alterats per les restauracions, i bones mostres del Renaixement: figures d'Apòstols instal·lades a l'antiga Sala Capitular i a la gran finestra amb Santa Tecla de l'absis principal.⁽⁵⁰⁾

A desgrat de les restauracions i del desordre, cal subratllar la importància dels dos conjunts del segle XIV (capelles de les Verges i dels Sastres), les dues grans rosasses i alguns dels millors fragments gòtics, dispersos, trobats a les golfes de la Catedral i ara instal·lats d'una manera escaient.

(49) Aquestes figuretes, molt fines, deuen ésser de les darreries del segle XIV o principis del XV. Segons Joan Vila-Grau un altre angelet d'identica factura i procedent també, possiblement, de Tarragona, va anar a parar a Valls, on fou emprat en la reparació de la gran rosassa, no medieval, de l'església arxiprestal.

(50) Els fragments gòtics, ara dispersos, i els renaixentistes ací esmentats no podem atribuir-los amb seguretat a cap dels nombrosos vitrallers documentats a Tarragona (vegeu el diplomatare), entre els que cal recordar Severí Desmasnes, procedent d'Avinyó, autor del vitrall del Juí de l'església de Santa Maria del Mar, a Barcelona (*Corpus Vitrearum Medii Aevi Catalunya*, 1, Barcelona, 1985) i els membres de la família Fontanet.

MONESTIR
DE SANTES CREUS

INTRODUCCIÓ

PER

Ma. JOANA VIRGILI

Monestir de Santes Creus. Interior de l'església amb la bastida emprada per a l'estudi i documentació del finestral de Ponent.

Dades històriques

En el conjunt del monestir de Santes Creus, el vitrall gòtic és situat damunt la porta d'entrada al temple.

La construcció del frontis de l'església major de Santes Creus no presenta una data inicial concreta, i les dades documentals són migrades, bé que algunes aprofitables i significatives, ja que testimonien una important activitat històrica i artística al final del segle XIII i inici del XIV.

El frontis de l'església correspon a dues èpoques diferents, com ho demostren els estils arquitectònics de la porta, que posseeix arquivoltes semicirculars, i del finestral, de traceria purament gòtica. Referint-se a aquest fet, Guitert i Fontserè⁽¹⁾ i Pons i Traval⁽²⁾ ens fan notar, ambdós, la manca de coincidència en les filades de carreus més superiors, com també la falta de marques de picapedrers en els més moderns a diferència dels més antics. Ells creuen que la façana, en un principi, no devia haver estat projectada així, sinó que hi havia una porta i un rosetó com el que s'admira a l'absis.

Cèsar Martinell⁽³⁾ ens situa aquesta obra, porta i finestrals conjunts, a la darrerria del segle XIII.

Vives i Miret recull una nota de l'historiador del monestir, fra Bartomeu de la Dernosa (1379), en la qual ens diu que, amb les obres realitzades el 1280, es va acabar la construcció de l'església des de la part del cor fins a la porta d'entrada,⁽⁴⁾ i Teodor Creus comparteix aquesta opinió, extreta del llibre de Pedret,⁽⁵⁾ i a més ens diu que aquestes obres varen ser pagades pel rei Jaume II, ja que el seu escut, de les quatre barres, única ensenya que utilitza aquest rei, figura a la darrera clau de volta de l'església, a la part de l'evangeli.

Tanmateix aquest no va ser un fet aïllat, sinó que altres dades documentals ens testimonien que al final del segle XIII i principi del XIV, Santes Creus esdevingué centre d'una important activitat artística i política.

Cal esmentar que els reis catalans d'aquell temps en foren grans protectors i que, a més de fer-hi estada en llurs viatges, concedir-hi privilegis i aportar-hi diners, demanaren de ser-hi soterrats. Així, el rei Pere el Gran ho decidí el 1258, i el 1300 ocupà l'emplaçament actual; Jaume II hi llegà el seu cos l'1 de novembre de 1292, i la seva muller Blanca ho féu el 20 de desembre de 1295.⁽⁶⁾ D'altra banda, l'any 1297, el papa Bonifaci VIII, a prec del rei Jaume II, atorgà a l'abat de Santes Creus el nomenament a perpetuïtat de capellà major dels reis catalans.⁽⁷⁾ Aquest fet comportava proveir i enriquir la capella major dels reis catalans.

Les bones relacions entre l'abat Bonanat i el rei continuaren; així, el 22 d'abril de 1306, l'abat fou nomenat ambaixador reial a la cort de França per a negociar el matrimoni de la infanta Maria amb Felip el Bell, d'aquell país,⁽⁸⁾ i l'any següent, el 7 d'abril, fou designat custodi de les joies reials.⁽⁹⁾

D'altra banda, sabem de dues donacions importants de diners, fetes pels reis Jaume II i Blanca d'Anjou. La primera, de 3.000 sous de moneda barcelonina, per a pagar una certa obra que la reina Blanca havia fet a Santes Creus,⁽¹⁰⁾ i una altra de 50.000 sous per a construir un refetor i un claustre.⁽¹¹⁾

La protecció reial, paral·lelament, potencià una activitat artística important. El mestre Bertomeu, lapidari, conjuntament amb Egidi i P. Sanç, pintors, realitzen, l'any 1291, el projecte de construcció del sepulcre de Pere el Gran en el qual també treballà, l'any 1294, el lapidari de Vilafranca, Guillem d'Orenga, i Andreu de Torra, pintor de Lleida, que hi féu treballs de policromia. Bertran de Riquer, Pere de Prenafeta i Francesc de Muntflorit deixaren esgrafiada llur signatura a la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou.⁽¹²⁾

(1) Guitert i Fontserè, J., *Monasterio de Santes Creus. Las Maravillas del Universo* (Vol. II), Barcelona 1932, p. 223.

(2) Pons i Traval, *op. cit.*, p. 30.

(3) Martinell, Cèsar, *El monestir de Santes Creus*, Barcelona 1929, p. 53.

(4) Vives i Miret, J., *El proyectado claustro cisterciense de Santes Creus*, Santes Creus 1959, p. 14 i 17.

(5) El llibre de Pedret, compendi històric del Monestir realitzat l'any 1720, se salvà del devastament sofert pel cenobi l'any 1835, i restà sota la custòdia de la comunitat de Vallbona de les Monges fins a l'any 1936, que desaparegué entre el foc. Anteriorment a aquest fet, l'any 1880, aproximadament, la congregació va permetre el seu trasllat temporalment a Santes Creus, sota la guarda de mossèn Joan Magraner, per tal que els estudiosos del monestir: Teodor Creus, Eduard Toda i el mateix Joan Magraner, en realitzessin un aprofundit estudi i n'extraguessin el més important.

(6) Publicat repetidament. Creus, T., *op. cit.*, p. 33. Martínez Ferrando, pp. 16-20. Fort i Cogul, *Un gran vila-secà...*, pp. 17-19.

(7) Bonifaci VIII atorgà aquest càrrec el 28 de març del 1296, i el 23 de febrer de 1297 en concedí a perpetuïtat.

(8) Martínez Ferrando, J. E., *op. cit.*, p. 21, doc. 35.

(9) Creus, T., *op. cit.*, p. 172. «Jaume II dona a l'abat Bonanat una capsella segellada amb les seves armes que conté les dues corones reials, i joies, encarregant a l'abat que ho custodiï i un cop mort ho vengui i ho inverteixi per a remisió de deutes.» Repeteix Martínez Ferrando, J. E., *op. cit.*, p. 258.

(10) L'ordre reial de pagament fou dictada a Lleida el 10 de juny de 1300. A.C.A. reg. 267, fols. 62 i 34, publicada per E. Fort, *Un gran vila-secà...*, p. 73.

(11) Aquesta quantitat es féu efectiva amb retard, ja que el 9 de juny de 1315, en una carta de Jaume II a l'abat, li notifica de com rebrà la resta dels 50.000 sous donats per ell i la seva muller. Aquest document ha estat publicat per Martínez Ferrando, *op. cit.*, p. 130, doc. 177.

(12) Capdevila, T., *op. cit.*, p. 66.

Tanmateix, l'any 1328, la comunitat tenia seriosos problemes econòmics, i el 13 d'abril d'aquell any l'infant Jaume demana al seu germà, el rei Alfons, que intercedeixi davant el pontífex perquè dispensi el monestir del pagament dels 1.800 florins d'or que ha de donar a la Gran Selva.⁽¹³⁾

Totes aquestes realitzacions arquitectòniques, unides als fets polítics i artístics que hem esmentat, ens situen en una època molt concreta, que va del 1280 al 1320 i, per tant, és anterior a les construccions de les grans vidrieres gòtiques catalanes, en què l'escena ocupa una gran part de la llanceta, o fins i tot més d'una. Les característiques pròpies d'aquest vitrall: escenes compartimentades i petites, falta de groc d'argent⁽¹⁴⁾ i el seu caràcter bizantinitzant, com ja veurem en estudiar detalladament les escenes dels plafons, ens permeten de situar-lo vers el 1300; fins i tot pensem que una part dels 3.000 sous donats per la reina Blanca possiblement foren destinats a finançar el vitrall.

Descripció i anàlisi

L'arquitectura del finestral és netament gòtica; té 8,9 m d'alçària i 2,8 m d'amplada, i un esplandit d'1,39 m de fondària per banda i 1,30 d'amplada; cinc estries de 8 cm, regularment repartides, l'envolten. La traceria, de 2,28 m d'alçada, és emmarcada per un arc ogival que recolza sobre dos petits capitells que coronen els fusts, i que limiten la resta del finestral, de 6,45 m d'alçària. Aquest calat és format per un pentalobat, inscrit en un cercle d'1,4 m de diàmetre, dos trilobats de 0,33 m, i petits triangles curvilinis.

Els trilobats són disposats en renglera al cim dels quatre lòbuls de 0,43 m que ocupen el capcer de les llancetes. Els mainells tenen formes el·líptiques-lobulades, amb diferents gruixos. Així, els que formen els bastiments laterals tenen un eix major de 18 cm; el central, que és el més gruixut, 22 cm, i els altres dos, 12 cm cadascun.

Cada llum, de 6,45 m d'alçària per 0,50 m d'amplària, és dividida en dotze plafons de 51 cm d'alçària per 50 d'amplària i franges horitzontals de 3 cm entre les fileres, que permeten engalzar els plafons.

A la banda exterior del finestral podem admirar, a la part superior, un guardapols de forma apuntada recolzat sobre dos petits capitells, que semblen representar figures reials.

Al llarg dels anys ha sofert, ultra les degradacions pròpies dels materials, altres atemptats, com són: el setge dels francesos l'any 1811; l'exclaustració del 1820, que durà tres anys, i la del 1835, que fou definitiva i deixà el monestir a l'abast de qualsevol fins al 1844, en què hom creà la Comissió de Monuments que en tingué cura; l'incendi del cor de l'església l'any 1836; l'estada dels presoners del penal de Tarragona l'any 1870, que empraren l'església com a quarter-dormitori,⁽¹⁵⁾ i les restauracions com les dels segles XVII i XX, que tenim documentades, i aquelles que l'estat del plom o del vidre mateix exigien.

L'estat gairebé ruïnós en què havia quedat després d'aquests fets i dels anys d'abandó total (1835-1844), van fer que els esforços de la Comissió de Monuments es dirigissin a mantenir dempeus els edificis, com a necessitat primordial, abans de dedicar l'atenció als vitralls.⁽¹⁶⁾ Així, a les actes de la Comissió de Monuments, hom no esmenta cap reparació dels vitralls fins el 1905. El seu estat era precari, i en la memòria del projecte de restauració del monestir, realitzat l'any 1881, l'arquitecte Barba Masip ens diu que en molts dels plafons només han quedat els ploms que subjectaven els vidres, desapareguts en gran part, i que no passa any que no en caiguin de nous.⁽¹⁷⁾ Aquest fet és corroborat gràficament per fotografies datades el 1883 i el 1896,⁽¹⁸⁾ en les quals es pot veure buit el cercle central del pentalobat, com també forats arreu del vitrall.

Amb tot, i com ho proven les fotografies esmentades, creiem una mica exagerades les afirmacions de l'arquitecte; recordem que la memòria tenia dues finalitats: d'una banda deixar constància del lamentable estat en què es trobava el monestir, i de l'altra, aconseguir diners del Ministeri per a la seva restauració.

(13) Creus, T., *op. cit.*, p. 173.

(14) L'ús del groc d'argent és ben documentat en molts llocs d'Europa si més no a partir del 1315. Ainaud, Joan, Vila-Grau, J., i Escudero, M. Assumpta, *Els vitrallers medievals de l'església de Santa Maria del Mar a Barcelona*, Barcelona 1985.

(15) L'any 1870 es declarà la pesta groga a Tarragona i la població penal fou traslladada a Santes Creus, on romangué des del 5 d'octubre al 15 de desembre. Aquest fet comportà grans destrosses al monestir.

(16) Hernández Sanahuja ens diu que des del mes de juny del 1861 fins a mitjan 1884, la Comissió de Monuments no ha rebut diners destinats a la conservació de Santes Creus.

(17) Vegeu Regest 2.

(18) *Album pintoresch-monumental de Catalunya*. Barcelona 1883, fig. 7. – Pons Traval, J. B., *Monasterio de Santes Creus*, Barcelona 1896, p. 17. – Guiter i Fontserè, J., *Real Monasterio de Santes Creus*, Barcelona 1927. L'any d'edició és posterior al de la restauració del vitrall, però la fotografia és la mateixa que la de l'*Album pintoresch...* – *Monografia del Real Monasterio de Santes Creus*. Sindicat d'Iniciativa, Barcelona, Tipografia «Estudi Mas». – Fotografia, al revés: Institut Municipal d'Història. Casa de l'Ardiaca. Negatiu D-15272.

Totes les fotografies corresponen al vitrall vist per la façana.

La majoria de les restauracions que ha sofert no estan documentades, a excepció de tres d'elles: les del 1621,⁽¹⁹⁾ 1905⁽²⁰⁾ i 1988; si més no, son notòries llurs conseqüències en tot el vitrall. Tanmateix trobem plafons reemplaçats per altres de nous, en els quals sembla que l'escena original ha estat reproduïda, (*a7*, *b7*) (potser a partir dels emplomats?); també ha estat detectada la presència de plafons i alguna peça de vidre que no devia ser la inicialment prevista; aquest sembla el cas del plafó (*a10*), que representa la lapidació de Sant Esteve, o el trosset de vidre del plafó (*c4*), on hi ha representat el cap d'un personatge, en lloc de l'Esperit Sant. I finalment trobem plafons amb vidres aprofitats que no ens permeten d'interpretar l'escena que representen, (*d8*) i (*d9*), i d'altres d'heràldica, que són nous.

Malgrat tot, el motiu iconogràfic s'ha conservat en la seva major part, però no així l'ordre cronològic, que presenta anomalies importants. Cal pensar en quin moment es va produir aquest desordre i per què. L'any 1884, T. Creus ens dona la composició del vitrall, dient-nos que és format per quatre àngels de mig cos que encapçalen les llancetes, escenes de la vida de Jesús i de la Verge, escuts de les quatre barres i la creu del monestir a la part de baix.⁽²¹⁾ D'altra banda, Lluís Rigalt,⁽²²⁾ en referir-se a la restauració del 1905, diu que ha vist desfer el que mans profanes havien anat fent durant centúries —la qual cosa ens dona a entendre que ja existia desordre—, i devia voler arribar a reconstruir en la seva totalitat el cartró del vitrall. Dues són les reproduccions o cartrons d'aquest vitrall, que hem localitzat i que estudiarem més endavant; malgrat que ambdós són fets pel mateix artista, presenten escasses variants i un ordre cronològic bastant encertat. ¿Per què, doncs, no es va seguir aquest model en el muntatge de la vidriera, en la restauració del 1905? Creiem que hom va creure oportú de mantenir el desordre preexistent, ja que és poc probable que aquest s'originés durant el muntatge, atès que el mateix A. Rigalt i l'arquitecte R. Salas, el dia 30 de març de 1905,⁽²³⁾ es varen desplaçar a Santes Creus per donar el vist-i-plau al muntatge de la vidriera, i l'arquitecte R. Salas notificà el 5 d'abril de 1905 a la Junta de la Comissió de Monuments que la vidriera del frontis havia estat restaurada amb gust i art admirables per l'artista A. Rigalt, i que acabava de ser instal·lada novament en el seu lloc.⁽²⁴⁾ Per tant és lògic pensar que la desorganització d'escenes no es produí en aquell moment.

Darrerament, l'abril de 1988 s'inicià una campanya de restauració del finestral, que consistí en el canvi dels mainells, molt deteriorats, per altres de nous; en el desmuntatge total de la vidriera, a càrrec de la casa Bonet de Barcelona, per tal d'emplomar de nou els plafons que ho requerien, reemplaçar forats per vidres nous i canviar l'enreixat de protecció exterior. Però quant a l'ordre de les escenes, es va mantenir el que existia.

ICONOGRAFIA I ORÍGENS ICONOGRÀFICS

És difícil establir amb certesa els orígens iconogràfics del vitrall, per raons diverses. Una d'elles és precisament el moment en què sorgeix, l'any 1300 aproximadament. És ara quan algunes fórmules pròpies dels darrers decennis del segle XIII, de tradició romànica, continuaran durant el primer terç del segle XIV, i d'altres, les més evolucionades, seran el punt de partida de la plàstica gòtica catalana, estesa durant el segle XIV, i aturada a meitat de segle per la presència del corrent italià.

Tanmateix trobem connexions amb un adveniment forà de les nostres terres, el corrent bizantí que afectà la pintura catalana tot i que els canvis que es produïren foren conseqüència segurament de les miniatures, obres sorgides i desenvolupades en centres monàstics i religiosos de primer ordre. L'evolució tema-forma, en el nostre país, no sorgí per pròpia evolució, sinó que calgué seguir el testimoniatge de la pintura-miniatura francesa per tal que les formes s'occidentalitzessin.

És a dir, que ens trobem en un moment que la forma tradicional de la pintura de la primera meitat de segle havia introduït variants en les formes bizantines, i l'acceptació de la pintura francesa per mitjà de les miniatures provocà un canvi de les formes. Per tant som a cavall entre la tradició romànica, els canvis gòtics i les influències bizantinizants.

(19) Vegeu Regest 1.

(20) Vegeu Regests 9 a 19.

(21) Creus, T., *op. cit.*, p. 30. Repeteix Pons Traval, *op. cit.*, p. 33.

(22) Rigalt, Lluís, *op. cit.*, p. 190.

(23) Vegeu Regest 18.

(24) Vegeu Regest 19.

Demuestra també unes certes reminiscències romàniques en la manera de compartimentar cadascuna de les composicions, de proporcions molt petites, i la manera de concebre les formes. En canvi tenim escenes més enriquides que les romàniques i que han guanyat dinamisme, valors temporals i força narrativa. Hi podem veure, endemés, un principi de relació espacial entre les figures, que en algunes escenes són ordenades en diferents plans (Lavatori, Bes de Judes).

El treball de les escenes, tant pel que fa a la composició com a la realització dels petits detalls, ens recorda el treball d'un miniaturista. L'artista, tot i tenint en compte que serien impossibles d'apreciar des del pla de la basílica, realitzà amb gran finor les figures, destacant l'expressió del rostre dels personatges fins a fer-los capaços d'expressar tristesa, alegria, tendresa o la fúria del botxí. Així, el llenguatge de la narració, dins algunes de les escenes, arriba a la màxima expressió. D'altra banda, ens sorprenen els petits detalls, acurats, quasi perfectes obres d'art: la flauta que toca el pastor vestit de vermell (plafó *c10*), el gest de tendresa de Jesús vers Simeó (*c11*), el cistell amb quatre colomins (*c11*), la barba i el cabell de Sant Joan Baptista (*a10*), els xais (*c10*), el ganivet amb el qual Sant Pere talla l'orella del soldat (*d7*), són detalls que ens revelen les escenes com a treballs miniats.

Hem fet el seguiment de la miniatura catalana que ha estat al nostre abast, i hem trobat semblances entre alguna d'elles i certes escenes del nostre vitrall, però cap no és la seva font iconogràfica, tot i que no dubtem que el seu origen ha d'ésser un llibre miniat.

Iconogràficament, el vitrall és una exaltació de la vida de Crist i de la Verge, encara que algunes escenes no s'hi corresponen i ens fan pensar que no formaven part de les idees inicials.

Les escenes són compartimentades i petites, delimitades dins un sol plafó, on hi ha representat un paisatge bíblic, integrat per diferents personatges en actituds que sovint denoten moviment. Aquesta reunió de figures petites en una superfície reduïda, proporciona al vitrall un caràcter ornamental que contrasta amb el ritme cromàtic i temàtic dels altres de l'església.

La sensació que produeix el seu estudi és la d'un cert desordre en la distribució de les escenes historiades, és a dir, que les escenes no apareixen segons l'ordre que es correspon amb la narració bíblica. Per tant, riquesa i desordre, acompanyats de restauracions no massa afortunades, ens porten seriosos problemes iconogràfics interpretatius.

Ens limitarem a fer l'estudi del vitrall, prescindint de l'ordre cronològic, d'esquerra a dreta i de dalt a baix.

(*a12*), (*b12*), (*c12*) i (*d12*) Ocupen aquests plafons quatre àngels iguals, de mig cos, que hi destaquen per la seva actitud de magnificència i un somriure serè al rostre. Aguanten entre les seves mans una llenca corbada, aparentment sense cap valor, en la qual és possible que hi hagués quelcom escrit sinó és que es tractava de coronas. Porten un mantell (excepte el *b12*) amb ornaments geomètrics, realitzats amb grisalla negra, a la part del coll. Els cabells són llargs i ondulats; el cap és envoltat per un nimbe, i les ales hi sobresurten per la part posterior. El color de la túnica, del nimbe, cabells i ales són iguals, dos a dos. El *d12* és reconstruït a semblança dels altres tres.

(*a11*) El plafó, força reparat, ens presenta una figura femenina ajaguda (Santa Anna?) que reposa el cap en el braç d'un altra dona. Als peus del llit, un personatge masculí, dret, (Sant Joaquim?) allarga el braç vers la mà de Déu Pare. Creiem que es tracta del Naixement de la Verge.

(*b11*) Nativitat. Escena dividida en dues parts per una franja vermella. A la part superior, el bou i la mula. A la inferior, a l'esquerra, la Verge amanyagant el Nen; a la dreta, Sant Josep, i al centre, l'àngel i l'Infant en bolquers. Josep i la Verge estan agenollats adorant Jesús.

(*c11*) Presentació de Jesús en el Temple. L'escena és composta per quatre personatges: al centre, sostingut per la Verge i sobre una ara, l'Infant Jesús beneint Simeó, que és a la dreta de l'escena; a l'esquerra, una figura femenina que porta el cistell amb els quatre colomins.

(*d11*) Adoració dels Reis (Epifania). En dues zones: a l'esquerra, els mags portant els presents, i a la dreta, la Verge asseguda amb l'Infant. Damunt els reis mags hi ha una estrella.

(*a10*) Baptisme de Jesús. Compost per tres personatges: a l'esquerra, Sant Joan Baptista, amb cabellera i barba hirsuta; Jesús, al centre, i damunt del seu cap, l'Esperit Sant en forma de colom; a la dreta, un àngel que sosté una tovallola.

(b10) Lapidació de Sant Esteve. Sant Esteve, agenollat i en actitud d'oració, és apedregat per dos homes d'expressió ferotge, que aguanten pedres amb les mans. És probable que aquest plafó ocupés, a l'origen, la part inferior del vitrall i hagués estat traslladat al seu emplaçament actual, en haver desaparegut l'escena primitiva.

(c10) Anunciació als pastors. Dalt, a l'esquerra, un àngel anuncia el Naixement de Jesús a dos personatges que són a la dreta de l'escena. Als peus d'un d'ells dormen tres xais; són realitzats amb exquisitesa. L'altre pastor, abillat amb un mantell vermell, té una flauta entre les mans.

(d10) Proposta d'esponsori a la Verge. El sacerdot, situat a la dreta, assabenta Maria que ja ha arribat l'hora de les seves noces. La Verge, que és acompanyada per una altra jove del temple i sosté un lliri amb les mans, refusa, amb un gest, la proposició del sacerdot.

(a9) Quatre bisbes mitrats. El motiu iconogràfic s'ha conservat, malgrat que els caps dels quatre bisbes són nous i pertanyen a la restauració del segle XX. És probable que sigui un dels plafons que ocupaven la part inferior del vitrall i que devien ser traslladats per omplir plafons trencats.

(b9) Entrada de Jesús a Jerusalem el Diumenge de Rams. Crist, muntat en una somera, ocupa la part central, i a la dreta hi ha un personatge davant la porta de la ciutat..

(c9) Fugida a Egipte. L'àngel guia Josep i Maria camí d'Egipte. Sant Josep estira el ruquet, muntat per la Verge. L'Infant, en braços de Maria, ha desaparegut, i al seu lloc hi ha una peça de vidre blanc.

(d9) Dos personatges. A l'esquerra, un rei assegut, i a la dreta un jove, nimbat, en actitud de prec vers el rei, que el beneeix. El cap del rei, en dues peces, és original; no així la corona.

(a8) Negacions de Sant Pere. L'escena és formada per dos personatges: a l'esquerra, un de barbut i aureolat, és assegut a terra i mirant cap al personatge que és a la dreta i dins una finestra.

(b8) Representa la Santa Cena. Els dotze apòstols són reunits al voltant del seu Mestre, que ocupa la part central amb aurèola cruciforme. Sant Joan, a l'esquerra de Jesús, recolza el cap sobre el pit de Crist. Són a l'entorn d'una taula on hi ha dibuixats amb grisalla, plats, ganivets, etc. Per sota del mantell surten els peus descalços dels apòstols. Tot ell és realitzat amb un fi mestratge: cares, cabells, barbes, plecs de les vestidures. És un dels plafons més bonics i més ben conservats.

(c8) Sant Miquel pesant les ànimes. La figura de Sant Miquel, que aguanta l'espasa amb la mà dreta i amb l'esquerra la balança, ocupa la part central del plafó. La figura del dimoni a la qual falta el cap, és a la dreta, i decanta la balança vers ell.

(d8) Alliberament dels presoners. Hi ha sis personatges agenollats, davant d'una figura asseguda, de la qual ha desaparegut la part superior i a la qual es dirigeixen en prec d'alliberament. Correspondria, per tant, a la representació de la llegenda dels presoners alliberats a Santes Creus.

(a7) La Samaritana. Al centre, el pou i el gerro; Jesús a la dreta, i la Samaritana a l'esquerra. És un plafó nou, que correspon a la restauració del segle XX.

(b7) Jesús és presentat al poble (Ecce-Homo). Igual que l'anterior, es tracta d'un plafó nou, realitzat al començament del segle.

(c7) Lavatori de peus. A la part dreta hi ha un grup d'apòstols, dels quals només es distingeix part dels caps i el primer, que deixa el peu a Jesús. A l'esquerra tan sols hi ha dos personatges: Sant Pere, dempeus, que sosté el gerro d'aigua, i Jesús, ajupit, renta el peu de l'apòstol amb l'ajut d'un gibrell.

(d7) El bes de Judes. Crist, amb aurèola cruciforme, és a la part central; Judes, a la seva dreta, el besa, mentre dos soldats amb túniques fins a mitja cama i espases l'agafen. Sant Pere, a l'esquerra del plafó, talla l'orella al soldat. Les puntes de llança sobresurten per damunt dels caps dels altres personatges. És una escena realitzada amb molt de detall i finesa.

(a6) Jesús davant el rei Herodes. És dividit en dos: a la dreta, Jesús, amb les mans lligades, és custodiat per quatre soldats; a l'esquerra, el rei Herodes, amb corona, assegut i vestit amb túnica groga i mantell vermell, té la mà dreta aixecada; sembla que el remetí a Pilats.

(b6) Resurrecció de Llätzer. A l'esquerra, Crist, vestit amb túnica groga i mantell vermell, acompanyat de quatre deixebles, beneeix Llätzer, que es troba dempeus i embolcallat amb un sudari, a la dreta de l'escena, i acompanyat de Marta i Maria que, als seus peus, adoren Jesús.

(c6) La crucifixió del Senyor. Crist. Clavat a la creu, ocupa la part central de l'escena entre el sol i la lluna. La Verge és a la banda esquerra, i Sant Joan, que té un llibre entre les seves mans, a la dreta.

(d6) Purificació de la Verge (?). Tres personatges formen l'escena. A l'esquerra, una figura femenina, amb el cap cobert, sosté dos coloms amb les mans; al seu costat, un home, amb barba, aguanta dos coloms per les potes. A la dreta, un sacerdot, barbut i corbat, els acull.

(a5) La Flagel·lació. Crist, al centre, descobert fins a la cintura i lligat a un pal, és flagel·lat per dos soldats situats a ambdós costats de Crist, que aguanten els fuets.

(b5) Baixada de Jesús als llimbs. Representa Jesús en el moment que baixa als llimbs per cercar les ànimes tancades a l'interior del monstre marí Leviatan. El monstre, realitzat en tons blaus, té la boca oberta, d'on surten les ànimes, representades per figures humanes nues, que són a la part dreta i central de l'escena. A la dreta i dempeus, hi ha la figura de Jesús, que dona la mà a les ànimes.

(c5) Jesús, camí del Calvari. Crist al centre, aureolat, porta la creu recolzada al seu muscle esquerre. Dos personatges més, un a cada costat, l'acompanyen.

(d5) Davallament de la Creu. És una composició de tres figures: la imatge central representa Jesús, que té el braç dret desclavat i és sostingut pel soldat de l'esquerra, mentre el de la dreta li treu el clau de l'altra mà amb unes llargues tenalles.

(a4) Institució de l'Església. Quatre apòstols aureolats. Sant Pere, amb unes grosses claus, i un altre apòstol que sosté un llibre són davant, i al darrera hi ha els altres dos.

(b4) Jesús entre els doctors de la llei. Compost per cinc personatges; dos d'ells amb barba, aguanten un rotlle de pergamí a la mà. Els altres no tenen barba, i semblen més joves.

(c4) La Pentecosta. A la part de dalt, destaquen les llengües de foc vermell, destinades als apòstols que, en actitud recollida, es troben dempeus a la banda inferior. El colom que representa l'Esperit Sant, aquí ha estat substituït per un cap aureolat i alat, situat en posició horitzontal.

(d4) Hi ha tres figures de genolls, pregant i esperant ser sacrificades per les espases ben altes que tenen els dos botxins. Podria haver representat els Sants Innocents, ja que és una escena molt reparada i només són originals les espases i un cap.

(a3) Les figures representades són quatre abats mitrats, aureolats i asseguts en poltrones.

(b3) Sant Josep és elegit per espòs de Maria. Sant Josep, al centre, amb barba i casquet, acompanyat per altres personatges masculins més joves, refusa l'elecció d'espòs de Maria al sacerdot, per no considerar-se prou jove. El cap del sacerdot, situat a la dreta, és nou. La cara de Sant Josep és pintada amb grisalla per la part de fora del vitrall.

(c3) Les Maries al sepulcre. Un formós àngel assegut sobre el sepulcre buit, amb les ales esteses i aguantant l'espasa amb la seva mà dreta, es troba a la part esquerra de l'escena. Les tres dones, amb els caps coberts per mantells, expressen, en el seu rostre, una barreja de tristesa i sorpresa, en veure el sepulcre buit; són situades a la part dreta.

(d3) Ascensió de Jesús. És un plafó molt restaurat, sobretot a la part de dalt. La meitat superior és nova, com també els caps de tots els apòstols a excepció dels que són situats a l'esquerra. Aquests últims, que són originals, dirigeixen la mirada enlaire (vers la part superior del plafó).

(a2) Coronació de la Verge. La Verge i Jesús coronats —aquest amb aurèola cruciforme— estan asseguts i ocupen la part central de l'escena; a ambdós costats hi ha un àngel.

(b2) i (c2) Són escuts de Santes Creus, en els quals figura la doble creu. Pertanyen a restauracions anteriors al segle XX.

(d2) Quatre àngels nimbats que aguanten amb les seves mans un objecte rodó amb una creu al mig, emblema del monestir. Van vestits amb llargues túniques que els arriben fins als peus; les ales, pintades amb grisalla, els sobresurten per damunt dels caps.

(a1), (b1), (c1) i (d1) Tots ells corresponen a l'escut de quatre barres de Catalunya-Aragó. Presenten lleugeres variacions en els colors.

En cadascun dels plafons, tret dels sis d'heràldica, observem una doble bordura, formada per peces rectangulars de colors clars a la part externa, que arriba fins als lòbuls de les llancetes; la interna és composta per dues fines columnes, situades a dreta i esquerra del l'escena. El fust de cadascuna és format per una cinta emperlada, de color verd clar; el capitell s'inicia amb el collarí de color vermell, sobre el qual hi ha dibuixada, amb grisalla negra, una ratlla horitzontal que el divideix en dos; al damunt descansa l'equí de color groc amb motius florals dibuixats amb grisalla. I encara per sobre s'aixeca l'arc romànic de mig punt, format per petites peces on, amb grisalla negra, hi ha motius florals. El plafó és completat a la part superior, per uns carcanyols, coronats amb fulles de color verd, maragda, vermell i groc.

El camper és llis, format per petits vidres de color blau cobalt, a tots els plafons.

Hem pogut constatar el paper important i determinant que ofereix l'element ornamental, que aquí és utilitzat com a fons o marc d'escenes.

La grisalla és pintada i de color negre, i ha estat aplicada amb un traç fi i net sobre les figures, principalment en la realització de les cares, cabells, barbes i petits detalls de les escenes; el traç és més gruixut quan assenyalava els plecs del vestit.

Les escenes han estat realitzades amb tota finesa, talment com si es tractés d'un treball de miniatura.⁽²⁵⁾ Per la bellesa i l'encant, en destaquem uns elements que trobem força interessants: l'actitud de tendresa de l'Infant vers Simeó (c11); el dibuix, amb grisalla, del cistell que conté els colomins (c11); Sant Pere tallant l'orella al soldat (d7), i la gerra que Sant Pere sosté (c7).

Creiem sinceraments que el comentari de Pedret, de l'any 1720, en què ens diu que el vitrall o *espejo* és policrom i un dels millors d'Espanya, és vàlid encara avui, malgrat els afegits i trasbalsaments soferts.

COMENTARI SOBRE LES REPRODUCCIONS, EN DIBUIX, REALITZADES PER A. RIGALT

Antoni Rigalt, en restaurar la vidriera l'any 1905, en va fer dues reproduccions, en dibuix, i a escala 1:2, per tal de poder-la admirar i estudiar-la en tots els seus detalls.

La recerca de documentació ens va conduir a la casa Granell de Barcelona,⁽²⁶⁾ esperant trobar-hi informació o documentació prèvia a la restauració, que ens permetés aclarir el dubte sobre el moment en què es produí el desordre cronològic actual, o comprovar l'estat real de conservació o destrucció en què es trobava el vitrall abans de la restauració. No hi vàrem trobar cap document que hi fes referència, però sí que la sorpresa ratllà l'alegria en descobrir-ne una reproducció, en dibuix, cosa que fins aquell moment ignoràvem. L'amabilitat i l'entusiasme del Sr. Granell, que encara avui continua en l'ofici, va fer possible l'estudi d'aquest cartró.

(25) Les escenes de l'Epifania, la Resurrecció de Crist i la Santa Cena, ens recorden les representades en un Cantoral del segle XIII de la Catedral de Mallorca que estudià Gabriel Llopart, C. R. en l'obra *La pintura medieval mallorquina*, Vol. III, Palma de Mallorca 1978.

(26) Antoni Rigalt es va associar, l'any 1890, amb l'arquitecte Jeroni Granell, i constituïren la societat Rigalt i Cia.; ell n'era el soci gerent. L'any 1903, l'empresa veia canviar el nom pel de Rigalt, Granell i Cia., nom que perdurà fins el 1923, quan quedà establert el de Granell i Cia. encara vigent. (Granell germans, S.A. Vidriers. Sant Adrià, 52-54, magatzem 4 A de Barcelona.) Vila-Grau, Joan, *El vitraller modernista Antoni Rigalt i Blanch*, Barcelona 1983.

La segona reproducció estigué exposada al Museu d'Art de Catalunya, a la secció del «Gòtic Català».

Tres són els documents que ens avalen la identitat de l'artista, A. Rigalt, que les realitzà. El primer és una carta signada per ell mateix, el 12 d'abril de 1905, dirigida a l'arquitecte R. Salas, per veure la manera més convenient de redactar la factura de la restauració del vitrall, a fi de sortir-ne airós. Assenyala, també, que l'import de les despeses fetes pel taller, en pintura, jornals, vidres, ploms, estany i fornades, és de 894,47 pessetes, sense comptar l'import dels dibuixos pintats que ha realitzat.⁽²⁷⁾ El segon és una altra carta autògrafa, datada a Barcelona el 8 de març del 1906, en la qual ofereix al President de la Junta Municipal de Museus i Belles Arts una còpia del vitrall, en dibuix acolorit, compost per quatre dibuixos realitzats a meitat de la seva mida, pel preu de 750 pessetes.⁽²⁸⁾ El tercer fou publicat per Lluís Rigalt.⁽²⁹⁾

Ambdues reproduccions són fetes amb gran detall, per bé que presenten variants respecte de les escenes originals. Així, els personatges que integren el «Sepulcre buit», la «Santa Cena» i «Sant Josep és elegit per espòs de Maria», són col·locats simètricament als del vitrall original. Quant a les bordures de les reproduccions, tant internes com externes, no mostren cap defecte, mentre que a Santes Creus són les peces més deteriorades o que han estat més restaurades.

La majoria d'escenes de les dues reproduccions coincideixen entre elles en llurs emplaçaments, però n'hi ha sis que no ho fan. Cal esmentar que els plafons *c11* i *a12* del M.A.C. es corresponen amb l'*a2* i *c11* respectivament, de la casa Granell. Paral·lelament esdevenen invertits *a10* i *b9*, i *c8* i *c7*.

Si comparem les dues reproduccions amb el vitrall original, veiem que tan sols un dels plafons de la reproducció que es troba a la casa Granell, el *b9*, correspon a idèntica col·locació al que es troba *in situ*. La composició general de tots tres és la mateixa quant a iconografia i a col·locació dels quatre àngels i els sis escuts.

Creiem que Antoni Rigalt, en realitzar aquests dibuixos, alhora que reproduí les escenes, intentà d'ordenar-les cronològicament sense aconseguir-ho per la dificultat d'interpretació que presenten algunes d'elles, potser com a conseqüència de desafortunades restauracions. Aquest fet dona suport al que havíem dit anteriorment, o sigui que la vidriera estava ja desordenada abans d'aquesta reparació; altrament, ambdues còpies serien iguals.

D'altra banda cal recordar que Antoni Rigalt es desplaçà a Santes Creus per veure i inspeccionar, conjuntament amb l'arquitecte Ramon Salas, el resultat de la instal·lació dels plafons *in situ* que féu l'oficial Danus.⁽³⁰⁾ Aquests havien estat enviats des de Barcelona a Valls, embalats en sis caixes, segons ens consta documentalment.⁽³¹⁾ Si el desordre hagués estat conseqüència d'una col·locació precipitada per part de l'oficial, trobaríem: d'una banda, una cronologia lògica, dividida en sis blocs, i de l'altra, que l'arquitecte R. Salas no hauria escrit la carta a la Comissió de Monuments, el 5 d'abril de 1905,⁽³²⁾ en els termes que ho va fer, d'alabança envers l'artista i dient que la vidriera era instal·lada novament en el seu lloc i havia estat restaurada amb gust i art admirables.

En la reproducció del que és dipositat al Museu d'Art de Catalunya, detectem errors de cronologia importants com ara: «Quatre abats mitrats», que és situat al costat del plafó que representa la «Nativitat», o també «L'entrada a Jerusalem el diumenge de Rams» abans que l'«Adoració dels Reis Mags»; així l'«Anunciació als pastors» és després que la «Presentació de Jesús en el temple» i «El bes de Judes» és primer que la «Santa Cena». Per tant no aconseguí, en aquest, l'ordenació.

Tanmateix en el de la casa Granell han estat esmenats alguns d'aquests errors: malgrat això trobem «L'entrada de Jesús a Jerusalem el diumenge de Rams» abans que «La samaritana», «El baptisme de Jesús» i la «Resurrecció de Llätzer».

Només he anotat els errors d'ordre cronològic d'aquelles escenes que no es prestaven a error d'interpretació. Si hagués fet l'estudi seguint la identificació de les escenes donades en el comentari general, n'hauria detectats més.

Així, el plafó (*a4*), en les reproduccions realitzades per A. Rigalt, és interpretat com l'escena de la mort de la Verge, a desgrat que no es correspon amb la iconografia coneguda fins ara, malgrat la gran quantitat de variants. En canvi pensem que podria representar el Naixement de la Verge, atès que es correspon més amb aquest tipus d'interpretació.

(27) Vegeu Regest 21.

(28) Vegeu Regest 23.

(29) Rigalt, Lluís, *Les vitralles. Arts i Belles Oficis*. Barcelona 1927, p. 190.

(30) Vegeu Regests 17 i 18.

(31) Vegeu Regests 16 i 20.

(32) Vegeu Regest 19.

En el plafó (c8) de les reproduccions, on es representa l'arcàngel Sant Miquel, dret, vestit amb una llarga túnica de plecs,⁽³³⁾ pesant les ànimes, A. Rigalt, ha suprimit la figura del dimoni que realitza la trampa per a decantar la balança vers ell, que en canvi, sí que figura en el vitrall, tot i que li manca el cap.

Reproduïm a continuació les tres vidrieres, col·locant, en cada plafó, el número que els correspon segons l'escena que representen a la vidriera de Santes Creus. Així podem veure gràficament l'escassa o nul·la coincidència en la col·locació de les escenes, que es produeix entre la vidriera instal·lada al Monestir i les dues reproduccions. D'altra banda veiem la quasi total coincidència, quant a la col·locació d'escenes, en ambdues reproduccions, a excepció de sis plafons que es troben alternats.

COMPARACIÓ DEL VITRALL AMB LES SEVES REPRODUCCIONS

ESCENES	PLAFONS			ESCENES	PLAFONS		
	S.C.	GRANELL	M.A.C.		S.C.	GRANELL	M.A.C.
Àngel de mig cos	a12	a12	a12	Jesús davant el rei Herodes	a6	d7	d7
Àngel de mig cos	b12	b12	b12	Resurrecció de Llàtzer	b6	b8	b8
Àngel de mig cos	c12	c12	c12	La Crucifixió de Jesús	c6	d6	d6
Àngel de mig cos	d12	d12	d12	Purificació de la Verge	d6	c11	a2
Naixement de la Verge	a11	a4	a4	La Flagel·lació	a5	a6	a6
Nativitat	b11	d11	d11	Baixada de Jesús als llimbs	b5	d5	d5
Presentació de Jesús al Temple	c11	a9	a9	Jesús camí del Calvari	c5	c6	c6
Epifania	d11	b10	b10	Davallament de la creu	d5	a5	a5
Baptisme de Jesús	a10	a8	a8	Institució de l'Església	a4	d4	d4
Lapidació de Sant Esteve	b10	d3	d3	Jesús entre els doctors de la llei	b4	c8	c7
Anunciació als pastors	c10	a10	b9	La Pentecosta	c4	b4	b4
Proposta d'esponsori a la Verge	d10	a11	a11	Sants Innocents	d4	d10	d10
Quatre bisbes mitrats (drets)	a9	d2	d2	Quatre abats asseguts en poltrones	a3	a2	c11
Entrada de Jesús a Jerusalem	b9	b9	a10	Sant Josep és elegit espòs de Maria	b3	b11	b11
Fugida a Egipte	c9	c10	c10	Les Maries al sepulcre	c3	b5	b5
Dos personatges	d9	c3	c3	Ascensió de Jesús	d3	c5	c5
Negacions de Sant Pere	a8	c9	c9	Coronació de la Verge	a2	a3	a3
Santa Cena	b8	d8	d8	Escut de Santes Creus	b2	b2	b2
Sant Miquel pesant les ànimes	c8	c3	c3	Escut de Santes Creus	c2	c2	c2
Alliberament dels presoners	d8	b7	b7	Quatre àngels nimbats	d2	c4	c4
La samaritana	a7	d9	d9	Escut de Catalunya i Aragó (barres)	a1	a1	a1
Jesús és presentat al poble	b7	b6	b6	Escut de Catalunya i Aragó (barres)	b1	b1	b1
Lavatori dels peus	c7	a7	a7	Escut de Catalunya i Aragó (barres)	c1	c1	c1
El bes de Judes	d7	c7	c8	Escut de Catalunya i Aragó (barres)	d1	d1	d1

(33) Al segle XIII, L'arcàngel Sant Miquel encara no portava armadura de cavaller, com el trobem representat més endavant. Mâle Emile, *El gòtic*, p. 360.

ORDENACIÓ HIPOTÈTICA DE LA VIDRIERA

Les anomalies d'ordenació cronològica que presenta són importants encara que hom intenti d'interpretar-la en altres sentits que no siguin el que hem escollit (d'esquerra a dreta i de dalt a baix). Referint-nos només a les escenes que hem pogut interpretar fàcilment i que no ofereixen dubtes, veiem que «El baptisme de Jesús» (plafó *a10*) és abans que l'«Anunciació als pastors» (*c10*), «El Diumenge de Rams» (*b9*), precedeix la «Fugida a Egipte» (*c9*); fins i tot «La Crucifixió» (*c6*) és anterior a «Jesús camí del calvari» (*c5*) i a la «Flagel·lació» (*a5*); «Jesús davant Herodes» (*a6*), és primer que la «Resurrecció de Llätzer» (*b6*). Àdhuc hi són intercalades altres escenes que no pertanyen al cicle de la vida de Crist i de la Verge, com són la «Lapidació de Sant Esteve» (*b10*), al costat del «Baptisme de Jesús» (*a10*), i altres que no són pròpies de la iconografia del vitrall, com els plafons (*a9*) i (*a3*) que representen quatre bisbes mitrats, i els corresponents a heràldica (*a1*, *b1*, *c1*, *d1*, *b2* i *c2*).

Hi ha, doncs, escenes separades que corresponen a un mateix cicle; altres plafons, en canvi, apareixen més ben agrupats. Es fa difícil de veure un programa iconogràfic preparat amb ordre i sistemàticament, però cal destacar una constant presència de temes tradicionals inclosos en el cicle de Crist i la Verge, i l'absència d'altres fortament lligats amb aquest programa iconogràfic, com són l'Anunciació a la Verge, la Visitació, les Temptacions de Jesús, la Transfiguració, l'Oració a l'hort de Getsemaní i l'Aparició de Jesús als deixebles d'Emaús.

Per tant calia establir, o almenys intentar-ho, una ordenació lògica que ens permetés una interpretació iconogràfica correcta amb les escenes que hi són representades, més les sis que creiem que en principi formaven part del vitrall, però que varen ser reemplaçades per escuts. Ha estat laboriosa i complicada ja que alguns temes presenten dificultats d'interpretació, i altres no ha estat possible d'identificar-los (*d9*).

Intentarem de raonar l'ordenació «ideal», després d'haver fet un estudi comparatiu de la iconografia representada en vitralls, retaules i miniatures des del final del segle XIII fins a mitjan segle XIV, als Països Catalans i a França, i d'haver-ho aplicat a la història del monestir, tenint en compte l'esperit del Císter, malgrat que s'havia trencat la normativa de l'ordre i, per tant, les prohibicions iconogràfiques s'havien relaxat.

Les esglésies de l'ordre del Císter eren dedicades a la Verge, i no és gens estrany doncs que la temàtica del vitrall es compongui d'escenes de la vida de Maria, de Crist (Infància, Vida Pública, Passió i Resurrecció), i de fets relacionats amb el monestir.

Creiem que el deteriorament del vitrall va fer desaparèixer escenes que formaven part de la iconografia d'origen, i que varen ser reemplaçades per altres plafons nous o bé per plafons que eren situats a la part inferior del vitrall, la qual cosa donà lloc a la incorporació de motius heràldics. Aquests últims no formaven part de la iconografia d'origen perquè, d'una banda, els quatre escuts amb les barres catalanes pertanyen a una restauració pròxima a nosaltres —encara que anterior al 1884, ja que T. Creus els cita després de la seva visita al monestir—;⁽³⁴⁾ i de l'altra, els escuts amb la doble creu, no fou fins al segle XVII que el monestir els adoptà com a emblema del cenobi.⁽³⁵⁾

Queden doncs sis plafons buits que reemplaçarem idealment per les escenes que hem citat, i que creiem que són pròpies de la iconografia del vitrall. Si en l'ordenació «ideal» es cregués oportú de mantenir els escuts d'heràldica, només caldria fer córrer els plafons per a ocupar, en el mateix ordre, els espais que quedessin buits, i repartir els dos últims a ambdós costats dels escuts de la doble creu.

(34) Creus, T., *op. cit.*, p. 30.

(35) No podem determinar exactament en quin moment s'establí, com a emblema del monestir, la creu de doble travesser; fem, per tant, un recull de la seva història que ens ajudarà, d'una banda, a admetre el plafó (*d2*) —que mostra els quatre àngels aguantant una creu dins un cercle blanc—, com a representatiu de l'emblema del cenobi al final del segle XIII o a l'inici del XIV, i d'altra banda, reafirmarà que els plafons que ofereixen l'escut amb la doble creu (*b2* i *c2*), pertanyen a una restauració posterior al segle XVI.

La creu de Lorena de doble travesser, distintiu de Santes Creus, es degué introduir en temps de l'abat Porta (1380-1402), ja que trobem pintat l'escut a les bigues del vestíbul del Palau Reial del monestir (vegeu I. Companys i N. Montardit, *Emblemes gòtics del Palau Reial de Santes Creus*, Santes Creus, A.B.S.C., 1981, núm. 53, pp. 224-225). En aquest cas, la creu, de plata sobre camper vermell, és claviculada, buidada i pomejada, més semblant a l'anomenada patriarcal, per la major distància entre el primer travesser i l'extrem inferior del pal. No obstant això, sorprèn de no veure-la al retaule procedent de l'altar major (actualment a

la capella de la Verge de Montserrat de la Seu de Tarragona), iniciat per Pere Serra el 1403, prosseguit per Guerau Gener i enllestit per Lluís Borrassà el 1411, segons documentació aplegada per Josep M. Madurell a *El pintor Lluís Borrassà, su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras*, A.B.M.A.B., vol. VII (1949), p. 37, i vol. VIII (1949-1950), pp. 66, 68-69, 253-254. Aquesta obra havia estat, però, encarregada pel mateix abat Porta.

Al foli 96 del Manual Notarial de fra Miquel Ardilles (A.H.N., còdex 315-B, 1532-48 —encara que es prolonga fins al 1551—, microfilm per l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus), la creu de doble travesser i pomejada és dibuixada al final de la nòmina de l'any 1543, fusionada amb el *signum* notarial.

També del temps de l'abat Jaume Valls (1534-1560), en trobem altres mostres, localitzades: a la clau central de la cambra que aquell es féu bastir al Palau Reial (pis superior del primer pati), la qual es correspon amb el motiu de les rajoles encastades al segon pati del mateix edifici; al carcanyol esquerre de la porta (d'arc conopial) que s'obre al primer nivell, i al pilar de la riba esquerra del pont sobre el Gaià. Totes aquestes creus són de tipus patriarcal, amb els dos braços i el pal patents.

Les escenes quedarien ordenades de la manera següent: (a12), (b12), (c12), (d12): Un Àngel de mig cos en cadascuna.

Segueixen tres escenes relacionades amb el cicle de la «Nativitat de la Verge Maria», i que corresponen amb la descripció que ens dona, d'aquest fet, Jacopo da Varazze a la *Llegenda àuria*.⁽³⁶⁾

(a11) Representa el «Naixement la Verge». Santa Anna i Sant Joaquim s'uneixen per la intercessió de Déu Pare. Amb tot, és una escena de dubtosa interpretació, perquè no s'ajusta als models iconogràfics coneguts fins ara. Ocupa el mateix plafó a la vidriera.

(b11) Seria ocupat per «Proposta d'esponsori a la Verge», que correspon al plafó (d10) del vitrall.

(c11) «Sant Josep és elegit per espòs de Maria»; aquesta escena ocupa el plafó (b3).

A les vidrieres dedicades a la vida de la Verge o de Jesús, difícilment trobem a faltar les escenes de l'Anunciació i de la Visitació de Maria a Santa Isabel. Així, a la catedral de Chartres, les trobem a la vidriera dedicada a la vida de Jesús, sobre la porta occidental, i a la catedral de Tours, a la vidriera de la Infància de Jesús. A Catalunya hi ha l'Anunciació, a la catedral de Girona, al vitrall H. I del presbiteri, i la Visitació, al vitrall S. II també del presbiteri. Hem assenyalat només algunes de les representacions existents a tall de mostra, altrament la llista es faria interminable i no és aquest l'objectiu del treball, sinó únicament justificar la incorporació d'aquestes dues escenes al vitrall malgrat que ara no hi són presents.⁽³⁷⁾

(d11) «L'Anunciació a la Verge», escena que és present en quasi totes les representacions de la vida de la Mare de Déu, en retaules, vitralls i miniats de l'època.

(a10) «La visitació de la Verge a Santa Isabel».

S'inicia ara la representació de la vida de Jesús, amb escenes de la Infantesa, Vida pública, Passió i Resurrecció. Les escenes que componen la representació de la Infantesa de Jesús són:

(b10) «Nativitat»: l'escena ocupa actualment el plafó (b11). La seva iconografia no presenta cap dubte i respon a una representació característica del Naixement.

(c10) «Anunciació als pastors». Aquesta escena apareix unida molts cops, en retaules i vitralls, amb la «Nativitat», ocupant ambdues un sol plafó. A Santes Creus mantenen la independència. Les trobem representades a la catedral de Girona, als vitralls del presbiteri, encara que les escenes ocupen les dues llancetes que formen el vitrall S. III.

(d10) «Purificació de la Verge». La Verge Maria, malgrat que no hi estava obligada, va voler complir el que prescrivia la llei hebrea, és a dir, passats quaranta dies del part, va anar al Temple a oferir dues tórtres o colomins.⁽³⁸⁾ Al vitrall ocupa el plafó (d6).

(a9) «Presentació de Jesús al Temple». No ofereix cap dubte interpretatiu; al vitrall és situat al plafó (c11).

(b9) «Epifania». L'adoració dels Reis Mags la trobem en quasi tots els vitralls que representen escenes de la vida de Jesús. A vegades, ocupa més espai que les altres en la composició general; aquest és el cas del vitrall

Encara que, segons sembla, Jaume Valls emprà sempre la creu patriarcal com a emblema del monestir, el seu successor J. Contijoc (1560-1593) adoptà indistintament adés aquesta, adés dues creus gregues, les quals fan al·lusió al plural del nom del cenobi. La tria d'una o altra opció depenia de la seva combinació simètrica amb l'escut abacial (d'igual importància o disposat al mig, en el segon cas).

Així, trobem la creu grega a la casa delmerera de Conesa i a la Torre de les Hores de Santes Creus. F. de Sagarra, ens dona a conèixer un segell circular adherit a una lletra de J. Contijoc (del 5 de febrer de 1563) en què la Verge amb el Nen és asseguda entre les dues creuetes (*Sigil·lografia Catalana. Inventari, descripció i estudis dels segells de Catalunya, segell 4992, lám. CCCLXI, i p. 341 del vol. III*), i un altre d'identíc l'any 1564.

En darrer lloc, hem de fer esment d'una rajola blava, de 9x9 cm (reproduïda per Jordi Llorens a *Les rajoles catalanes. Segle XIII al segle XIX*, Barcelona 1980, p. 54), on distingim un escut de punta conopial i dues concavitats superiors, que inclou la creu de doble travesser sorgint del centre d'un món o bola semipartida i truncada, amb dues creus gregues a la partició superior i les barres catalanes

a sota. Per bé que ignorem a quin abat pot pertànyer aquesta mostra d'ús simultani d'ambdós tipus d'emblema monàstic, ens decantem per atribuir-lo a Jaume Valls, que fou diputat de la Generalitat. Vegeu I. Companys i M. J. Virgili, *L'art santescreu en temps de l'abat Jeroni Contijoc (1560-1593)*, Santes Creus 1988, A.B.S.C., vol. VIII, pp. 61-62.

Per tant, veiem que, al segle XVI, no era totalment fixat l'emblema de Santes Creus i que no devia ser fins el segle XVII, quan hom adoptà definitivament la creu de doble travesser com a emblema del monestir. Llavors, els plafons que representen aquest escut probablement pertanyen a la restauració realitzada per Jordi Bru l'any 1621.

(36) Voràgine, Santiago de la, *La leyenda dorada*, Madrid 1989, vol. II, pp. 565-575.

(37) Voràgine, S., *op. cit.*, vol. I, p. 211.

(38) Voràgine, S., *op. cit.*, vol. I, pp. 157-164.

de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries, que empra dos plafons (*a4* i *a5*) per a la representació, diferentment de les altres escenes que es plasmen en un de sol. Ocupa el plafó (*d11*) al vitrall.

(c9) «Fugida a Egipte». Aquest plafó coincideix amb la col·locació que té a la vidriera.

(d9) «Els Sants Innocents». Al vitrall, ocupa el plafó (*d4*), i l'escena correspon a un plafó molt reparat, en el qual resten pocs vidres d'origen; afortunadament, però, queden les espases i el cap d'un dels soldats, que ens permeten la seva interpretació.

(a8) «Jesús entre els doctors de la llei». No és una de les escenes més freqüents als vitralls de l'època; tanmateix a Catalunya també la trobem als vitralls de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries (*c2*). Correspon al plafó (*b4*) de Santes Creus. És la darrera escena que representa la Infància de Jesús; ara comença un conjunt de cinc escenes sobre la seva vida pública.

(b8) «Baptisme de Jesús». Aquesta escena no presenta dubte d'interpretació, i al vitrall ocupa el plafó (*a10*).

(c8) «Les temptacions de Jesús». Bé que l'esquema iconogràfic de la Vida Pública de Jesús, d'aquesta època, és el més minso en nombre de representacions, l'escena de les Temptacions gairebé mai no hi falta. Per tant la incorporarem al vitrall, en substitució d'un dels sis plafons corresponents a l'heràldica.

(d8) «La Samaritana». Aquest plafó, totalment nou, és probable que fos reproduït a partir dels emplomats, bé que no és habitual de trobar-lo dins la iconografia de l'època. Ocupa el plafó (*a7*).

(a7) «Transfiguració de Jesús». Aquesta escena no apareix al vitrall, encara que forma part de les representacions d'aquest cicle, durant aquest mateix període de temps. Hem cregut oportú d'incloure-la a la iconografia del vitrall.

(b7) «Resurrecció de Llätzer». A la vidriera ocupa el plafó (*b6*). Aquesta és la darrera de les cinc escenes que componen el cicle de la Vida Pública de Crist, al vitrall. Tot seguit comença el cicle més llarg quant a nombre d'escenes, i són representacions de la Passió.

(c7) «Entrada de Jesús a Jerusalem». Inaugura les representacions del cicle de la Passió, i per aquest motiu la trobem als vitralls que tracten aquest tema. Així, a la catedral de Girona, hi és present al vitrall n-III i a Empúries al c4; a Santes Creus ocupa el plafó (*b9*).

(d7) «La Santa Cena». Al vitrall, és situada al plafó (*b8*), i n'és així mateix una de les escenes més boniques. A Catalunya és l'únic vitrall on és representada.

(a6) «Lavatori de peus». La composició de l'escena és molt semblant a la representada a Santa Maria del Mar, al vitrall S. III, no així quant a treball. Trobem l'escena al plafó (*c7*) del vitrall.

(b6) «L'Oració a l'hort de Getsemaní». Aquesta escena no hi és representada; però com que tradicionalment figura en vitralls de l'època, creiem oportú d'incorporar-la-hi.

(c6) «El bes de Judes». És realitzat amb gran qualitat i amb bon nombre de detalls: la tristesa de Jesús, la fúria dels soldats, les puntes de llança i el ganivet que talla l'orella del soldat. L'escena la trobem també a Girona, al vitrall de la Passió. És situada al plafó (*d7*).

(d6) «Negacions de Sant Pere». Bé que no és un plafó d'iconografia molt clara, ens sembla que podria representar-ho, ja que el vidre central, de color verd, és molt possible que fes referència a la foguera, vora la qual s'escalfava Pere. Ocupa el plafó (*a8*).

(a5) «Jesús davant el rei Herodes». L'escena està molt ben conservada; recordem que és la que conté major nombre de marques, i no presenta dubte d'interpretació. És situada al plafó (*a6*).

(b5) «Flagel·lació». És emplaçada al plafó (*a5*) del vitrall.

(c5) «Ecce Homo». Igual que l'escena de la Samaritana, és un plafó totalment nou. (Reconstruït a partir dels emplomats?) Ocupa el plafó (*b7*), dessoria mateix de la Samaritana.

(d5) «Jesús camí del calvari». Aquesta escena és col·locada al plafó (*c5*) del vitrall.

(a4) «Crucifixió». L'escena principal del cicle de la Passió. Al vitrall, ocupa el plafó (c6).

(b4) «Davallament de la creu». No ens ofereix dubtes iconogràfics. És situat al plafó (d5). Finalitza el cicle de la Passió i n'obre un de nou: el de la Resurrecció.

(c4) «Les Maries al Sepulcre». Trobem la mateixa escena representada en vitralls i miniatures. Destaquem la seva semblança amb la representada en un cantoral del segle XIII de Mallorca.⁽³⁹⁾ Ocupa el plafó (c3).

(d4) «Aparició de Jesús als deixebles d'Emaús». És estrany que, de totes les aparicions de Jesús després de la seva mort i abans de l'Ascensió, no en figuri cap al vitrall, malgrat que són molt representades en els de la seva època. Hem escollit aquesta aparició perquè és la que hem trobat major nombre de vegades representada en les obres estudiades; això no significa, però, que no es pugui tractar d'una altra de les aparicions de Jesús.

(a3) «Institució de l'Església». La part central del plafó és ocupada per Sant Pere que porta unes claus; no ofereix cap dubte d'interpretació. És col·locat al plafó (a4).

(b3) «Baixada de Jesús als llimbs». La boca dels llimbs és la del monstre Leviatan de què ens parla el llibre de Job. Les representacions es mostren fidels a la interpretació, amb molt lleugeres variants: dents, tipus de flames, ànimes vestides o nues. Al vitrall, l'escena és situada al plafó (b5).

(c3) «Ascensió». El plafó que representa l'escena està reparat en la part superior i quasi tots els caps són nous, però els caps originals que resten miren enlaire, la qual cosa ens fa pensar que sigui el plafó que representa l'escena de l'Ascensió de Crist. Ocupa el lloc (d3).

Aquest és el darrer plafó del cicle de la Resurrecció, i en comença un de molt curt, que inclou només tres escenes.

(d3) «Pentecosta». Les llengües de foc, enviades per l'Esperit Sant, hi són molt senceres; això ens permet d'identificar l'escena. Al vitrall, és instal·lada al plafó (c4).

(a2) «Coronació de la Verge». No ofereix dubtes interpretatius i respon a una iconografia de l'època. Coincideix, quant a situació, amb l'existent a la vidriera de Santes Creus.

(b2) «Sant Miquel pesant les ànimes». L'origen de l'escena es remunta a l'orient, lloc on aparegué per primer cop la balança en la representació del Judici Final, i d'orient l'hem rebuda nosaltres. És una escena freqüent als vitralls de l'època, com la que figura a la vidriera de la Passió de la catedral de Le Mans; però, d'aquest temps, a Catalunya, únicament tenim aquesta representació. Ocupa el plafó (c8).

(c2) «Sant Esteve». La representació de Sant Esteve, al vitrall, podria ser per raó de la gran devoció que el monestir sentia per aquest sant, o bé que volgués recordar la «Llegenda de Pinós»,⁽⁴⁰⁾ vinculada al cenobi. Al vitrall, ocupa el plafó (b10).

(d2) «Dos personatges». No ha estat possible d'identificar la iconografia que representa. És col·locat al plafó (d9).

Creiem que els quatre plafons que resten representen fets relacionats amb el monestir.

(a1), (d1) Les escenes que representen, quatre personatges asseguts en poltrones (a1) i quatre bisbes drets (d1), han significat una de les majors dificultats a l'hora de trobar-ne una interpretació correcta. Revisant l'abaciologi⁽⁴¹⁾ del monestir, des del moment en què es consagra l'església, l'any 1225, fins a l'any 1300, data en què situem aproximadament el vitrall, trobem que el cenobi havia tingut vuit abats. Creiem, doncs, molt probable que els representin distribuïnt-los en dos plafons, que estan situats respectivament, a (a3) i (a9) del vitrall.

(b1) «Alliberament dels presoners»? Potser coincidint amb el regnat de Jaume II, una llegenda del monestir ens diu que sis presoners, que eren traslladats a Lleida —tres d'ells per a ser executats—, van ser alliberats

(39) Llopart, Gabriel, *La pintura medieval mallorquina: su entorno cultural y su iconografía*, tomo III, Palma de Mallorca, 1977.

(40) Salas, R., *op. cit.*, p. 139.

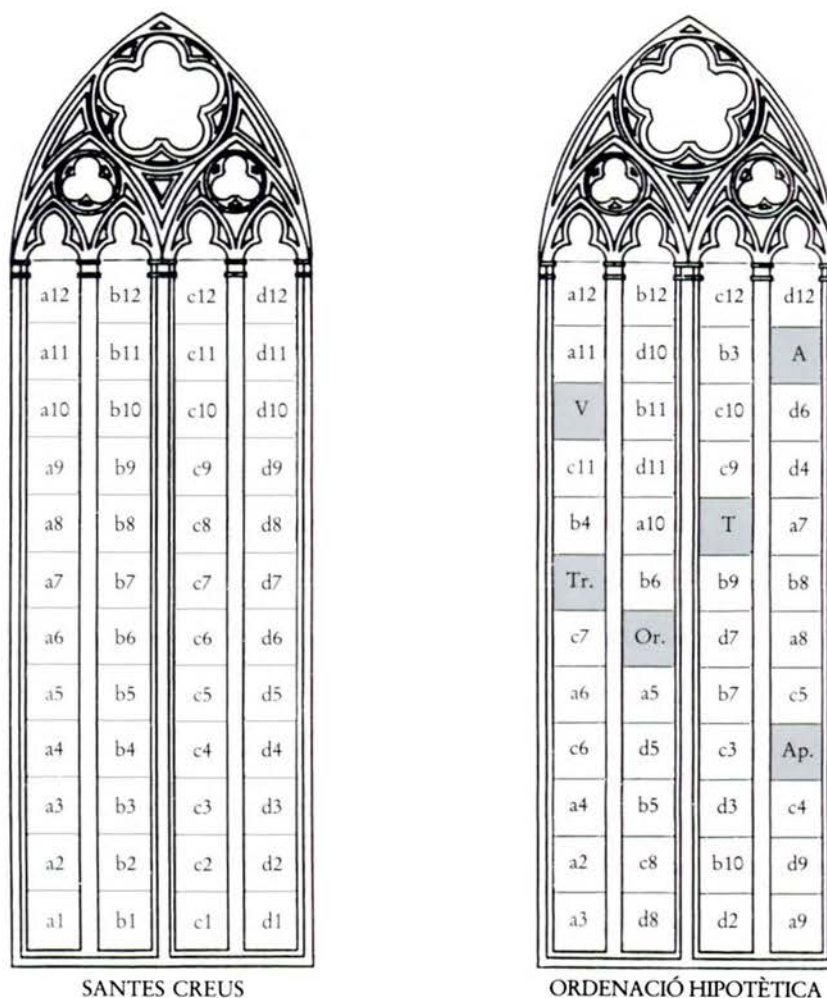
(41) Salas, R., *op. cit.*, p. 111. Els vuit abats als quals ens referim són: Ramon de Rifar (1222), Sant Bernat Calbó (1226), Ramon (1233), Arnau (1234), Guerau (1249), Berenguer d'Eimerich (1255), Gener (1265) i Bonanat de Vila-seca (1293).

(42) Salas, R., *op. cit.*, p. 136.

misteriosament després de resar molt devotament a la Verge. Si ens fixem en les mans esteses vers una figura —avui desapareguda— asseguda, la posició de les mans del primer personatge agenollat no sembla que signifiqui una actitud de prec, ni que sostinguin quelcom, sinó més aviat que estan lligades pels canells. D'altra part, l'escena situada al plafó (*d8*) transcorre a l'interior d'un edifici (l'església?).

(c1) «Quatre àngels». En explicar l'evolució de l'emblema del monestir, veiem que indistintament empraven la creu de doble travesser o dues creus gregues alternades amb l'emblema de l'abat. Aquest plafó creiem que representa l'emblema del monestir al moment de l'execució del vitrall, i que fa al·lusió al plural del nom que designa el cenobi: Santes Creus. Ocupa el plafó *d2*.

Reproduïm a continuació l'esquema de la vidriera *in situ* i com quedarien situats els plafons en l'ordenació «ideal». Els plafons ocupats per escenes incorporades de nou al vitrall els representarem amb una trama, on figura la inicial de l'escena que representen, a fi de poder-les reconèixer.

DOCUMENTACIÓ

PER

Ma. JOANA VIRGILI

COMENTARI DE LA DOCUMENTACIÓ

L'arxiu i la biblioteca del monestir de Santes Creus, segons J. Villanueva,⁽¹⁾ que tingué l'oportunitat de veure'l i consultar-lo *in situ* abans de l'exclaustració, era important i el seu estat de conservació i catalogació, bo.

L'exclaustració del monestir, l'any 1835, provocà la disgregació de la seva documentació, que sofrí tota mena d'adversitats. Una part molt minsa se l'endugueren els mateixos monjos en llur exili: així, el *Llibre de Pedret*,⁽²⁾ compendi històric del monestir, realitzat l'any 1720, restà a Vallbona fins el 1936, en què fou destruït. El fons més important romangué, al principi, el mateix monestir, a l'abast de qualsevol. Posteriorment se n'envià una part a l'Arxiu d'Hisenda de Tarragona; d'allí fou tramesa a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, on es troba actualment. Una altra, sense classificar, fou donada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i una darrera part restà a la Biblioteca provincial de Tarragona. Amb tot, no sabrem mai quants documents i llibres es van dispersar i es perderen irremissiblement.

Un cop feta aquesta breu descripció d'una tasca destructiva, al llarg de segles, voldríem fer un incís i esmentar la labor de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, organisme dedicat a l'estudi i difusió de la història i de l'art del monestir, que té com a fita primordial la custòdia, recerca i recuperació dels seus documents i, en cas que això no sigui possible, la microfilmació.

Cal reconèixer que, a desgrat de la quantitat dels historiadors que han treballat, durant tants anys, en la recerca documental de Santes Creus i dels nombrosos estudis publicats, el material o les notícies sobre els seus vitralls són molt escassos.

L'any 1919, Mn. Josep Gudiol ens donà a conèixer el document més antic, i fins ara únic, del qual tenim coneixement, anterior al segle XIX i que li fou facilitat per l'arxiver de la seu de Lleida, Josep Gayà. Fa referència a una restauració dels vitralls de Santes Creus, sense especificar quins, l'any 1621, duta a terme pel mestre de vidrieres Jordi Bru, el qual treballà, aquests mateixos anys, a la seu.⁽³⁾

Vuit anys després, el 1927, Lluís Rigalt ens proporciona notícies de la restauració d'uns vitralls laterals de la nau central, i de la «formosa» vidriera de la façana, realitzats ambdós per la casa Rigalt, Granell i Cia., al començament del segle, sota la direcció de l'arquitecte provincial de Tarragona, Ramon Salas i Ricomà.⁽⁴⁾

L'any 1972, Eufemià Fort i Cogul ens dona a conèixer una gran part de les notes referents a la restauració de vitralls extrems de les actes de la Comissió de Monuments, com també d'altres restauracions realitzades durant el primer patronat, entre el 1936 i el 1938, en vitralls del segle XVI.⁽⁵⁾

A causa de la dispersió que sofrí la documentació del monestir, la investigació ha estat laboriosa, i no tan sols quant a la recerca i recuperació de la documentació medieval —que ha resultat infructuosa fins aquest moment—, sinó que, fins i tot, hem tingut realment dificultats per a recuperar i trobar la que correspon a aquest segle.

Han estat revisats la documentació de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus⁽⁶⁾ i els manuals notariais de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls.⁽⁷⁾

Les actes de la Comissió de Monuments, dipositades a l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona l'any 1984, ens han reportat una interesantíssima informació que ens encaminà vers l'Arxiu del fons del M.E.C. d'Alcalà d'Henares⁽⁸⁾ i al de l'Acadèmia de Belles Arts de S. Fernando.⁽⁹⁾

D'altra banda, l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, tot i la seva riquesa i malgrat la nostra dedicació,⁽¹⁰⁾

(1) Villanueva, Jaime, 1851, p. 120. Destaca la importància dels 262 llibres manuscrits, alguns en llemosí, 150 llibres anteriors al segle XV i molts de científics.

(2) Creus, Teodor, p. 97. El *Llibre de Pedret*, era dividit en tres parts. La primera comprenia 42 capítols, els 25 primers tractaven temes històrics, i els 17 últims, drets del monestir. La segona part constava de 102 capítols, on figuraven les propietats. La tercera tenia 61 capítols, relacionats amb els diferents privilegis eclesiàstics i seculars de què gaudia el monestir.

(3) Gudiol, Josep, *op. cit.*, p. 2 La notícia fou recollida més tard per Joan Ainaud, *Ceràmica y Vidrio, Ars Hispaniae X* (Madrid 1952). No hem aconseguit el document original dipositat a l'Arxiu Diocesà de Lleida. (Papers numerats 1456 i 1457).

(4) Buqueras, Josep M. *Arquitectura de Tarragona, segles XIX i XX* (Tarragona 1980), pp. 22-24.

(5) Fort, Eufemià, *op. cit.*, 1972, p. 214.

(6) Sèries consultades: «Pergamins», «Còdex», «Lligalls», «Manuals notariais».

(7) Hem revisat els manuals notariais de Valls, corresponents als anys 1500-1600 —per veure de trobar quelcom referent a restauracions realitzades, segons dades que figuren en els mateixos vitralls de la nau central dreta, i en una del creuer, els anys 1560, 1561, 1567 i 1570—, i els manuals notariais des del 1824 fins el 1840, tot cercant alguna referència a anteriors restauracions.

(8) Hi hem trobat quatre projectes de restauració del monestir, realitzats per l'arquitecte tarragoní F. Monravà els anys 1928, 1929, 1930, 1932 i 1954, encara que en cap no s'esmenten els vitralls.

(9) Hi ha documentació actual, quant al monestir, però sense referència als vitralls.

(10) Hem repassat els manuals notariais de Valls, del segle XIV, que hi són dipositats, i bastants dels segles XV i XVI, encara que la documentació més important ens la proporcionà un lligall de l'arxiu Ramon Salas.

únicament ens ha proporcionat documentació del final del segle XIX i primer terç del XX —gens menyspreable, evidentment— corresponent a restauracions realitzades, sota la direcció dels arquitectes R. Salas i R. Magdalena, en el gran finestral de la façana i en els laterals de la nau central dreta de l'església.

Quedava encara per indagar l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, i després d'una setmana de treball intensiu i d'haver revisat els quasi 2.000 pergamins, lligalls, còdexs, manuals notariaus que s'hi serveixen, ens havíem de rendir a la trista realitat, ja que no hi vàrem trobar res del que amb tant d'interès cercàvem. No obstant això cal destacar la troballa de quatre fulls del Llibre de l'Obra, que per llur cal·ligrafia fan que el situem al segle XIV.

Tanmateix l'espigolació documental ha donat com a fruit 72 notes, corresponents a restauracions dels vitralls del monestir de Santes Creus, des de 1621 fins al 1966, que donem en regests.

El 13 de juny del 1881, l'arquitecte F. Barba i Masip, per primera vegada des de l'exclaustració (1835), fa constar, explícitament, el mal estat del gran vitrall de la façana principal i la necessitat de la seva restauració, tot i que aquesta no es durà a terme fins l'any 1905.

D'altra banda, una acta de la C. de M., datada el 21 d'octubre del 1887, ens dona a conèixer el mal estat en què es trobaven alguns dels vitralls (suposem que laterals) i que el rector va fer tapiar perquè entrava aigua a l'església. Els vitralls degueren ser reparats per l'artista vitraller Ll. Rigalt, segons ens consta en una carta del 7 d'agost del 1905, en què la casa «Rigalt, Granell y Cia» reclama la factura pendent de cobrament, de la restauració (128,60 Ptes.) datada el 3 de març del 1903.

El 6 d'octubre del 1904, l'arquitecte R. Salas dona compte al seu col·lega R. Magdalena, de la necessitat de restaurar el vitrall de la façana principal, cosa que és ben rebuda per aquest últim, i després d'unes breus negociacions amb el Ministeri, l'obra de restauració serà encomanada a la casa «Rigalt, Granell y Cia.» de Barcelona, que es desmunta i restaura en el seu taller de la ciutat comtal. El dia 5 d'abril del 1905, R. Salas notifica a la C. de M. que la vidriera del frontis, restaurada amb gust admirable per l'artista vitraller Sr. Rigalt, acaba de ser instal·lada novament al seu lloc. L'import de les despeses fetes pel taller en jornals, vidres, ploms, estany, pintura i fornades va ser de 898,47, sense comptar-hi l'import dels dibuixos pintats i altres treballs realitzats en dies festius i hores extraordinàries.

Les obres de restauració del monestir, malgrat la seva necessitat i les contínues demandes de la C. de M. al Ministeri, van passar per una època d'infortuni. Tanmateix es portaren a terme, entre el 1928 i 1932, les obres corresponents a cinc projectes diferents, sense que cap inclogui la restauració dels vitralls, malgrat que el seu estat devia ser deplorable, com ho demostra una carta de la Junta de la C. de M. demanant a l'arquitecte Pujol que vegi la manera d'evitar que entri aigua a l'església pel finestral, els dies de pluja.

Encara que no hem localitzat els projectes de restauració corresponents al període 1931-39, del primer Patronat tenim constància, per mitjà de les notícies publicades pel seu president Sr. Pere Lloret i Ordeix, que les obres continuaren.

L'estiu del 1937, es restauren dues vidrieres a la nau central, reconstruïdes el 1571, segons la data que aparegué en una d'elles. El novembre del 1938, l'«Agrupación Espejos, Cristales y Vidrios Planos de Barcelona» havia rebut l'encàrrec de restaurar quatre vidrieres del creuer i confeccionar-ne una per a la nau central d'igual forma i dibuix que una de les restaurades anteriorment. Aquestes últimes no es van recuperar, dels tallers de Barcelona, fins el 1948, en què foren localitzades per l'arquitecte tarragoní F. Monravà.

Aquest mateix any, la casa «Granell y Compañia» envia un pressupost de restauració de quatre vitralls, sense especificar, per 16.450 pessetes.

El 1949, la C. de M. es proposa restaurar tots els vitralls de l'església però els escassos recursos econòmics amb què comptaven farà que el procés sigui lent i vagin restaurant a poc a poc fins al 1966, en què la C. de M. veu la necessitat de consolidar el rosetó, i la manca de diners fa que acordi plantejar la situació a la sessió plenària del Patronat. El 18 de maig del 1966, se celebra la sessió i no es parla dels vitralls ni de la consolidació del rosetó.

Cap altra acta no farà referència de nou als vitralls de l'església.

(Reg. 1) 17 abril 1621, Santes Creus. Carta de l'abat de Santes Creus al Capítol de la Seu de Lleida, on ens diu que el mestre de vidrieres, Jordi Bru, es troba restaurant les vidrieres de Santes Creus, i per aquest motiu els demana que esperin uns dies la seva arribada, dient d'ell que era:

«Un bon oficial y en esta casa estan molt contents y pagats de sa feyna y de quan bé restaura y torna les vidrieres y estich cert que no ne tindran vostres merces menos satisfacció quan entenga en adobar les de eixa iglesia.»

Arxiu Capitular de Lleida, papers numerats 1456 i 1457. Referència publicada per Josep Gudíol, *De vidrieres i vidriers catalans*.

(Reg. 2) 13 juny 1881, Tarragona. Projecte d'obres signat per l'arquitecte Francesc Barba i Masip, amb 84.132'52 ptes. de pressupost. Per primera vegada, des de l'exclaustració (1835), hom fa constar, explícitament, el mal estat del gran vitrall de la façana principal i la necessitat de la seva restauració, tot i que no es faria fins l'any 1905.

«Al presente se hallan estas vidrieras bastante deterioradas, y en muchos recuadros solo han quedado los plomos que sujetaban los vidrios, desapareciendo estos, y no se pasa año que no caigan algunos de ellos; y así paulatinamente dejarán de existir. Por fortuna el mérito artístico de sus representaciones deja mucho que desear, y la pérdida no será mucha, si bien para conservar lo que queda, creen los que suscriben que sería conveniente su restauración, exigida por su antigüedad.»

A l'apartat de cubicació i pressupost, consta el preu de 6 «cristaleras» per al temple, a 50 ptes. la unitat; no sabem si es refereix a 6 finestrals o bé a 6 plafons de la vidriera de la façana principal.

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (A.H.A.T.), Arxiu Ramon Salas i Ricomà (A.R.S.R.), caixa 6, lligall VII, Monestir de Santes Creus (M.S.C.), núm. 55, fols. 4, 5, 6 i 27.

(Reg. 3) 21 octubre 1887, Tarragona. El rector ha fet tapiar alguns finestrals, i s'acorda de demanar-li explicacions sobre aquesta decisió.

Arxiu Històric Provincial de Tarragona (A.H.P.T.), Actes Comissió de Monuments (A.C.M.), vol. II (1871-1888), fol. 63 v.

(Reg. 4) 7 Desembre 1887. El rector comunica a la Comissió de Monuments que només havia fet acabar de tapiar dos finestrals.

(A.H.P.T.), (A.C.M.), vol. II (1871-1888), fol. 64 v.

(Reg. 5) 6 octubre 1904, Tarragona. Ramon Salas dona compte de la necessitat de restaurar la vidriera del frontis si hom la vol salvar. A causa de la manca de recursos, s'acorda posar la qüestió a mans de l'arquitecte regional, Ricardo Magdalena.

«Se impone la restauración de la hermosísima vidriera que cierra el gran ventanal existente sobre la portada de la iglesia...»

«...se acordó hacer presente al arquitecto regional, D. Ricardo Magdalena, la importancia y conveniencia de verificar las indicadas obras, a fin de que formule los oportunos proyectos y presupuestos, remitiéndolos al Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes para su aprobación necesaria.»

(A.H.P.T.), (A.C.M.), vol. V (1904-1922), fol. 3.

(Reg. 6) 18 octubre 1904, Tarragona. Carta del president de la Comissió de Monuments al sots-secretari del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, comunicant-li la conveniència de realitzar urgentment obres de consolidació a Santes Creus. Entre les més necessàries destaca la col·locació d'un filat al gran finestral de la façana, atès que els nens trenquen vidres, en llançar-hi pedres.

«Actualmente existen algunos cristales rotos, y sería muy sensible que por su abandono se destruyera una obra tan estimable por su antigüedad y mérito.»

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 7) 18 octubre 1904, Tarragona. Pressupost d'obres en un full solt, signat per Josep Salvi Fàbregas, president de la Comissió de Monuments de Tarragona, on consten 700 ptes. en filat per a protegir la vidriera de la façana principal; 120 ptes. per a col·locar-hi diferents vidres trencats, i 240 ptes. per a la bastida i col·locació del filat.

Aquest pressupost, sembla que era un avantprojecte del realitzat per R. Magdalena (v. Reg. 9).

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 8) 28 octubre 1904, Saragossa. Carta de l'arquitecte R. Magdalena al seu col·lega R. Salas, notificant-li que ha rebut ordre del Ministeri, de realitzar amb urgència el pressupost de restauració del Monestir. Per això li demana que li enviï les mides del finestral, a fi de pressupostar el cost de la bastida i de l'armat.

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 9) 25 novembre 1904, Tarragona. Projecte de restauració del Monestir de Santes Creus, amb un pressupost d'execució de 4.069'79 ptes. i 4.680'24 ptes. de contracte. Inclou, entre d'altres, la construcció i col·locació d'un filat al gran finestral de la façana principal, reposició dels seus vidres trencats i muntatge d'una bastida. És signat per l'arquitecte director de l'obra i, per tant, atribuïble a Ricardo Magdalena i Tabuena.

En el pressupost consten 552,051 quilos de ferro per al filat, 861,19 ptes.; 20 m² de filferro, 100 ptes.; 20 m² de pintura per a l'armat de ferro, 15 ptes.; bastida per a la col·locació del filat, 444 ptes.; reposar vidres trencats al finestral, 120 ptes.

La memòria descriptiva detalla acuradament la composició del filat i de la bastida; en canvi, del vitrall només ens diu:

«Los cristales que hayan que reponerse deberán ser de la misma clase que los ya existentes en la misma vidriera, ajustándose en los colores a las indicaciones del Arquitecto Director y a las muestras que este elija y sean respetadas por el contratista.» (p. 5)

«Los vidrios de colores se sujetarán a las medidas de los huecos en que hayan de colocarse y a la clase y colores análogos a los que trate de sustituirse.» (p. 7)

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 10) 25 novembre 1904, Saragossa. Carta de R. Magdalena a R. Salas, notificant-li que ha enviat al Ministeri l'anterior projecte (Reg. 9).

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 11) 2 desembre 1904. El sots-secretari d'Instrucció Pública i Belles Arts, notifica a Ramon Salas que ha signat l'aprovació del projecte, i li indica que demani fons perquè les obres puguin començar en breu.

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 12) 30 desembre 1904. Es fa efectiu l'import del pressupost (Reg. 9) de 4.069,79 ptes.

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 13) Febrer 1905, Santes Creus. Nota de despeses en què consten 5,5 ptes. per la facturació de les capsos (de la vidriera), amb un pes de 297 quilos (de Valls a Barcelona).

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 14) 23 març 1905, Barcelona. Carta de Rigalt, Granell i Cia. a R. Salas, comunicant que les vidrieres (les tres de la façana: el gran finestral i les dues laterals) són acabades i camí de Santes Creus. El dilluns, l'oficial les col·locarà i Antoni Rigalt hi anirà el dimecres per revisar el treball.

«Salvo causa de fuerza mayor, el próximo miércoles subiré a Stes Creus para ultimar cualquier detalle que faltare. (Sr. Rigalt).»

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 15) 24 març 1905, Barcelona. Carta de la casa Rigalt, Granell i Cia. a Ramon Salas, comunicant que amb data d'avui han facturat 6 caixes que contenen les vidrieres de Santes Creus. El dia 27, l'oficial anirà a Santes Creus per col·locar-les.

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 16) 24 març 1905, Tarragona. Relació de les quantitats invertides en obres del projecte del 1904.

p. 3. — «Por 23,4 metros cuadrados de tejido de alambre a 6,37 ptes. metro cuadrado	153,73
Por reposición de varios cristales rotos en la vidriera del ventanal de fachada	192,00
Por refuerzo de varias secciones de la vidriera con mastic y tiras de plomo	139,00
Total	484,73»
p. 4. — «Por 23,40 metros superficiales de pintura al óleo de la armadura de hierro, a una peseta metro cuadrado	23,60
.....»	
p. 5. — «Por 494 kilogramos de hierro dulce para la armadura del alambrado del ventanal a 1,45 pts. el kilogramo	716,30
Por 150 tornillos para sujetar las diversas piezas del armazón	33,00
.....»	

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 17) 27 març 1905, Barcelona. Carta d'Antoni Rigalt a R. Salas notificant-li que el proper dimarts passarà la nit a la fonda del Centre, i podrien sortir cap a Santes Creus l'endemà, dimecres (29-III).

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 18) 30 març 1905, Santes Creus. Nota de despeses d'allotjament a nom del Sr. Salas, amb referència, el dia 29 (dimecres), als Srs. Rigalt, Salas, Danus noi i oficial.

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 19) 5 abril 1905, Tarragona. El Sr. Salas notifica a la Junta de la Comissió de Monuments que la vidriera del frontis, restaurada amb gust i art admirable per l'artista vitraller Sr. Rigalt, acaba de ser instal·lada novament al seu lloc. La junta acordà anar a Santes Creus per inaugurar-la.

A.H.P.T., A.C.M., vol. V (1904-1922), fol. 3v.

(Reg. 20) 7 abril 1905, Santes Creus. Nota de jornals, jornalers i materials invertits en el Monestir.

«Almacenaje de cristales. Estación de Valls... 0,65 ptes.»

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 21) 12 abril 1905, Barcelona. Carta d'Antoni Rigalt a R. Salas, per veure la manera més adient de redactar la factura de restauració de les vidrieres de Santes Creus.

L'import de les despeses fetes pel taller, en jornals, vidres, ploms, estany, pintura i jornades, és de 898,47 ptes., sense obtenir cap benefici i sense comptar-hi l'import dels dibuixos pintats, fets per ell mateix, i altres treballs realitzats en dies festius i hores extraordinàries.

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 22) 7 agost 1905, Barcelona. Carta de la casa Rigalt, Granell i Cia. a R. Salas, en la qual es demana que acceleri el cobrament de la factura que tenen pendent. A l'efecte li recorden que amb data 3 de març de 1903 van enviar-li taló i factura de dues vidrieres que els havia encarregat, segons esbós, per 128,60 ptes. i que encara està pendent de cobrar.

Aquesta factura sembla referir-se a la restauració dels vitralls laterals centrals, feta sota la direcció de R. Salas, per Lluís Rigalt, i que ell mateix ens dona a conèixer a l'article *Les Vitralles*.

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 23) 8 març 1906, Barcelona. Carta d'Antoni Rigalt al president de la Junta Municipal de Museus i Belles Arts, oferint una còpia en dibuix policromat del gran vitrall del frontis, compost per quatre dibuixos a meitat de la mida real i un altre de cadascuna de les dues laterals reduït a una quarta part, per set-centes cinquanta pessetes.

No sabem si aquest dibuix correspon al que es conserva a la casa Granell, o bé al que es troba al Museu d'Art de Catalunya.

Document comunicat pel Dr. Joan Ainaud.

(Reg. 24) 23 març 1906, Tarragona. Factura del taller de serralleria B. Baró a R. Salas, per a Santes Creus.

«Marzo 2. Por un ventanal peso 352 Kgs..... 264 pts.
Idem. Por dos idem pequeños ..... 20 pts.»

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 25) 25 setembre 1906, Barcelona. La casa Rigalt, Granell i Cia. lliura un rebut de 900 ptes. a l'arquitecte R. Salas, pels treballs realitzats en la restauració de les vidrieres de Santes Creus, sota les seves instruccions. L'import pagat s'ajusta al reclamat per A. Rigalt (Reg. 21), per la restauració dels vitralls de la façana.

«Por los trabajos de restauración de la vidriera de Stes, Creus 900 pts.»

A.H.A.T., A.R.S.R., caixa 6, lligall VII, M.S.C., núm. 55.

(Reg. 26) 22 maig 1918, Tarragona. Amb motiu de la jornada agrícola, la Comissió de Monuments fa un relació de les milliores realitzades al Monestir, entre les quals consta l'arranjament dels finestrals de l'església. Sembla que són els ja esmentats de la façana.

A.H.P.T., A.C.M., vol. V (1904-1922), fol. 45.

(Reg. 27) 9 juny 1921, Tarragona. Les obres de restauració del Monestir, malgrat llur necessitat i les contínues demandes de la Comissió de Monuments al Ministeri, van passar per una època d'infortuni.

Així, quan el Sr. R. Salas informà els membres de la Junta que s'havia aprovat el projecte d'obres del Monestir, es demanà que constés en acta la satisfacció que aquesta notícia produïa a tots els reunits. Tanmateix, les obres quedaren ajornades fins al 1928, en què es reprengueren segons projecte de l'arquitecte Sr. Monràv.

En total es portaren a terme, entre el 1928 i el 1932, les obres corresponents a cinc projectes diferents, sense que cap inclogui la restauració dels vitalls.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1925-1935), fol. 79 v.

(Reg. 28) 24 novembre 1924, Tarragona. La junta de la Comissió de Monuments demana a l'arquitecte Sr. Pujol que vegi la manera d'evitar que, en dies de pluja, entri aigua a l'església pels finestrals.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VI (1922-1926), fol. 44 v.

(Reg. 29) 5 gener 1936. Per bé que no hem localitzat els projectes de restauració corresponents al període 1933-1935, tenim constància que les obres continuaren; així, llegim l'acta d'aquest dia:

«... essent probable que en breu termini puguin col·locar-se els artístics vitralls encomanats a l'especialista Sr. Granell de Barcelona».

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 10 v.

(Reg. 30) (Sense datar). Donem ara una sèrie de notícies sobre la restauració dels vitralls a Santes Creus, corresponents al primer Patronat (1931-1939), però com que no hem aconseguit el llibre d'actes, reproduïm el text publicat pel seu president, P. Lloret i Ordeix, a fi de seguir cronològicament les restauracions.

«A l'estiu del 1937, es restauren dues vidrieres a la nau central, construïdes el 1571 segons la data que aparegué en una d'elles. Al novembre de 1938 es restauren i reparen altres dues vidrieres a la mateixa nau i una del creuer, que ostenten també la data de la seva confecció i són de la mateixa època de les primeres amb diferència de pocs anys. Al gener de 1939, l'«Agrupación Espejos, Cristales y Vidrios Planos» de Barcelona, que tenia el taller al carrer de Joaquim Costa, núm. 22 i les oficines centrals a la Ronda de Sant Antoni, 46, lloc conegut pel «Pes de la Palla» havia rebut l'encàrrec de restaurar quatre vitralls del creuer i confeccionar-ne una per a la nau central d'igual forma i dibuix que una de les restaurades anteriorment.

El pressupost d'aquests darrers encàrrecs pujava unes quinze o setze mil pessetes. Segons comprovàrem personalment, el treball estava enllestit pel que fa a la construcció del vitrall nou i molt avançat en les restauracions, de tal manera que, per tot el mes de febrer s'haurien pogut col·locar les cinc vidrieres.

S'havia establert una norma per a la realització metòdica d'aquestes restauracions.

Els operaris especialitzats en la col·locació, quan acudien al Monestir amb aquest objecte i havien complert la seva comesa, procedien a desmuntar i embalar els altres vitralls que s'havia determinat de restaurar, i ells igualment tenien cura que el transport es fes en les millors condicions. Així, com que eren aquests mateixos obrers els qui després s'encarregaven de la restauració, aquest treball sempre molt delicat es realitzava amb el màxim aprofitament de materials autèntics i les majors garanties de perfecció.»

«El Patronat i la Comissaria de la restauració del Monestir de Santes Creus (1932-1938), Pere Lloret i Ordeix».

(Reg. 31) 9 gener 1948, Tarragona. Cal recuperar unes vidrieres que, el 1936, van ser portades a Barcelona per a llur restauració. Presumiblement es refereixen als quatre vitralls del creuer, que van ser traslladats en aquella ciutat el 1939 i no el 1936, sobre les quals P. Lloret ens diu que en va veure molt avançada la restauració, però no acabada.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 42 v.

(Reg. 32) 13 gener 1948, Tarragona. F. Monravà localitza les vidrieres de Santes Creus a la casa Granell i Cia. Pel fet d'ésser l'«Agrupación de Espejos, Cristales y Vidrios Planos» una associació, és probable que la casa Granell en formés part durant aquells anys; això explicaria que s'hi trobessin dipositades.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 43.

(Reg. 33) 14 maig 1948, Tarragona. Pressupost de la casa Granell i Companyia, per la restauració de quatre vitralls corresponents a finestrals de l'església.

«Don Francisco Monravà, presenta el presupuesto o nota de precio que formula la casa «Granell y Compañía», de Barcelona, para la restauración de los vidriados correspondientes a cuatro ventanales de la Iglesia del Monasterio de Santes Creus y cuya nota es como sigue:

Ventanal A	Ptas 4250,—
Ventanal B	Ptas 3000,—
Ventanal C	Ptas 3700,—
Ventanal D	Ptas 5500,—

Si el ventanal D se pintase en frío su importe sería de Ptas 925,00 »

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 43 v.

(Reg. 34) 9 desembre 1949, Tarragona. La Comissió de Monuments, un cop recuperades les vidrieres, es proposa la restauració de tots els

vitralls de l'església, però els escassos recursos econòmics amb què comptava farà que el procés sigui lent.

Acorda d'esmerçar en la restauració de les vidrieres, dipositades a la casa Granell, tot el remanent dels drets d'entrada del Monestir.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 52.

(Reg. 35) 12 gener 1950, Tarragona. S'encomana la restauració de dos vitralls dels quatre que són confiats a la casa Granell i Companyia.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 52.

(Reg. 36) 9 juny 1950, Tarragona. Acord de comunicar a l'arquitecte Alexandre Ferrant que les vidrieres restaurades són enllestides i es poden col·locar, de la forma que cregui més convenient.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 55.

(Reg. 37) 12 de juny 1950, Tarragona. Carta de la Comissió de Monuments, a A. Ferrant, demanant-li que disposi la col·locació de les vidrieres restaurades.

A.H.P.T., Fulls de correspondència de la Comissió de Monuments.

(Reg. 38) 14 de juny 1950, Madrid. Carta d'A. Ferrant al president de la Comissió de Monuments notificant-li que el proper dia 21 s'entrevistarà amb el Sr. Monravà per solucionar la col·locació de les vidrieres.

A.H.P.T., Full de correspondència de la Comissió de Monuments.

(Reg. 39) 13 octubre 1950, Tarragona. L'arquitecte A. Ferrant decidirà, conjuntament amb el seu col·lega Monravà, què cal fer amb les vidrieres restaurades.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 56.

(Reg. 40) 24 octubre 1950, Madrid. Ofici del Sr. Ferrant al president de la Comissió de Monuments, comunicant-li que ha demanat al Sr. Francesc Monravà que disposi el que sigui necessari per a examinar, dins la tercera desena de novembre, les vidrieres que es troben restaurades al Monestir i, si estan en condicions, procedir a llur col·locació.

A.H.P.T., Fulls de correspondència de la Comissió de Monuments.

(Reg. 41) 9 febrer 1951, Tarragona. Les vidrieres restaurades ja es poden col·locar, i les despeses aniran a càrrec dels ingressos que s'obtinguin pel dret d'entrada al Monestir. Queda pendent d'aprovació per a la propera reunió.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 61 v.

(Reg. 42) 9 març 1951, Tarragona. Atès el cost elevat de la col·locació de les dues vidrieres i que la casa Granell és a punt d'enllestir un altra reparació, decideixen esperar i col·locar-les totes alhora.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 62 v.

(Reg. 43) 2 maig 1951, Barcelona. Pressupost d'11.150 ptes., de la casa Granell i Cia., per la restauració de dues vidrieres del Monestir.

A.H.P.T., Fulls de correspondència de la Comissió de Monuments.

(Reg. 44) 11 maig 1951, Tarragona. La casa Granell i Cia. ha enviat el pressupost de restauració de les dues vidrieres que falten, i s'acorda la col·locació de les que ja estan arreglades.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 67.

(Reg. 45) 18 maig 1951, Tarragona. La Comissió de Monuments comunica al Sr. Monravà que a la sessió de l'onze de maig es va decidir

la col·locació de les tres vidrieres ja restaurades; així mateix l'assabenta que la Comissió es farà càrrec de les despeses.

A.H.P.T., Fulls de correspondència de la Comissió de Monuments.

(Reg. 46) 18 maig 1951, Tarragona. La C.M. demana a la casa Granell i Cia. que envii pressupost, per separat, de les dues vidrieres que falta restaurar.

A.H.P.T., Fulls de correspondència de la Comissió de Monuments.

(Reg. 47) 22 maig 1951, Barcelona. La casa Granell i Cia. envia el pressupost dels finestrals.

«*Ventanal A, 5550 pts; ventanal D, 5175 ptes. Para el caso que se mandasen los dos ventanales juntos, haríamos una bonificación del 15% en concepto de donativo para el Monasterio.*»

Coincideixen amb el pagament, fet per la Comissió de Monuments el 10 de novembre de 1951, de 9.116,25 ptes. Per tant, es van restaurar tots dos alhora.

A.H.P.T., Full de correspondència de la Comissió de Monuments.

(Reg. 48) 8 juny 1951, Tarragona. Es notifica a la junta l'import del pressupost de restauració de les dues vidrieres (Reg. 47). S'aprova i s'acorda que es restaurin ambdues.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 68 v.

(Reg. 49) 19 octubre 1951, Tarragona. El Sr. Monravà ja ha pagat les vidrieres restaurades, les quals són a punt per a la seva col·locació.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 70.

(Reg. 50) 9 novembre 1951, Tarragona. S'han pagat 9.116,25 ptes. per la restauració de les dues vidrieres.

A.H.P.T., A.C.M., vol. VIII (1935-1963), fol. 72 v.

(Reg. 51) 30 abril 1952, Tarragona. El Sr. Monravà informa el patronat que ja han estat col·locades les vidrieres.

Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus. (A.B.S.C.), Llibre d'Actes del Patronat del Reial Monestir de Santes Creus. (A.P.S.C.), (1951-1971), pp. 8 i 8 v.

(Reg. 52) 6 maig 1952, Santes Creus. En una relació d'obres que caldria fer al Monestir, figura la restauració de: quatre finestrals grans i un de petit, posar vidrieres artístiques als petits finestrals que donen al claustre i restaurar els tres finestrals de l'absis. La restauració dels tres de l'absis, encara és pendent.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 10.

(Reg. 53) 31 agost 1952, Tarragona. S'informa que s'han retirat uns finestrals que amenaçaven de caure, i s'han enviat a la casa Granell per a llur pressupost de restauració.

Així mateix es demana pressupost per a la reconstrucció d'unes vidrieres del creuer de la part de l'epístola.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), pp. 22v i 23 v.

(Reg. 54) 28 abril 1954, Tarragona. Es demana que siguin revisats els finestrals, ja que n'hi ha alguns que tenen vidres trencats i permeten l'entrada d'ocells a l'església.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 34 v.

(Reg. 55) 10 novembre 1954, Tarragona. Es veu la conveniència d'estudiar la construcció i instal·lació de les vidrieres que falten als finestrals de l'església. Encara n'hi ha dues a la casa Granell, pendents de pressupost. (Reg. 53).

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 39.

(Reg. 56) 31 desembre 1954, Barcelona. Factura de la casa Granell, per dues vidrieres de 245×38 i 245×36, amb un import de 1.590 ptes.

A.B.S.C., Carpeta de comptabilitat del Patronat (1951-1971).

(Reg. 57) 26 febrer 1955, Tarragona. La casa Granell envia pressupost de restauració de dos vitralls per 4.925 ptes. S'acorda d'acceptar-lo.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 41 v.

(Reg. 58) 3 juny 1955, Tarragona. Es recorda que encara és pendent de pressupost la restauració de dos dels vitralls que van ser enviats a la casa Granell.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 43 v.

(Reg. 59) 21 octubre 1955, Santes Creus. S'ordena la col·locació dels dos vitralls restaurats per la casa Granell, i es demana el projecte i pressupost per a la construcció de dos més.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 45 v.

(Reg. 60) 14 desembre 1955, Barcelona. Factura de la casa Granell de 31-8-55, per la restauració de dos finestrals, amb un import de 4.925 ptes.

A.B.S.C., Carpeta de comptabilitat del Patronat. (1951-1971).

(Reg. 61) 10 febrer 1956, Tarragona. La casa Granell facilita el pressupost de les vidrieres que falten a l'església. S'aprova el pressupost de 7.050 ptes.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 48 v.

(Reg. 62) 5 setembre 1956, Santes Creus. S'acorda encarregar a la casa Granell la construcció de les vidrieres, d'acord amb el pressupost (7.050 ptes) i disseny facilitats.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 50 v.

(Reg. 63) 5 juny 1957, Tarragona. Es considera la necessitat de restaurar la rosassa, ja que en dies de vent cauen alguns vidres amb perill de la seva total destrucció. S'acorda d'interessar la casa Granell.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1975), p. 57.

(Reg. 64) 21 desembre 1957, Tarragona. La casa Granell encara no ha enviat el pressupost de restauració i construcció de les vidrieres que falten als finestrals de l'església.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1957), p. 59.

(Reg. 65) 27 juny 1960, Santes Creus. Es recorda la necessitat de repassar tots els finestrals, i s'acorda la compra de tots els que falten.

Atès que alguns es troben mig tapats per coincidir amb la coberta del claustre, i a fi que tots quedin iguals, s'estima que es construeixi una espècie de tramuja que en permeti la il·luminació total.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 68.

(Reg. 66) 2 maig 1961, Santes Creus. S'acorda d'insistir davant el Sr. Granell sobre la construcció dels vitralls de l'església.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 69 v.

(Reg. 67) 16 novembre 1961, Tarragona. El Sr. Granell encara no ha enviat els dibuixos ni el pressupost per a la restauració total dels vitralls, tot i que té confeccionat un dels marcs de ferro i ha construït una tramuja en un dels finestrals; es comprova que serà possible la seva instal·lació.

El Patronat no es torna a reunir fins el 3 de juny del 1965.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 71.

(Reg. 68) 28 febrer 1962, Barcelona. Factura de la casa Granell per restauració de vidrieres, amb un import de 16.870 ptes. Va ser pagada l'11 d'abril del 1962.

A.B.S.C., Papers de comptabilitat del Patronat.

(Reg. 69) 3 juny 1965, Tarragona. Es dona compte que ja han estat col·locats els finestrals de la nau lateral dreta de l'església per la qual cosa calgué modificar una mica el sostre del claustre, sense que això hagués afectat els elements constructius. L'arquitecte Ferrant notifica que es procedirà a la consolidació de la rosassa i després s'estudiarà la possibilitat de restaurar-ne els vidres.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), pp. 72 v. i 73.

(Reg. 70) Memòria 1964. Queden col·locades les noves vidrieres als finestrals de la nau lateral dreta.

Es realitza un estudi sobre el finestral del creuer, que es troba en mal estat, per veure les possibilitats d'obrir-lo i procedir a la seva restauració.

A.B.S.C., Fulls solts del Patronat.

(Reg. 71) 24 març 1966, Tarragona. En vista de la necessitat de consolidar la rosassa i, d'altra banda, de la manca de diners, acorden plantejar la situació a la sessió plenària del Patronat, a fi d'adoptar les mesures pertinents.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971), p. 74.

(Reg. 72) 18 maig 1966, Santes Creus. Se celebrà la sessió Plenària del Patronat, i no es parlà dels vitralls ni de la consolidació de la rosassa. Cap altra acta no fa referència de nou als vitralls de l'església.

A.B.S.C., A.P.S.C., (1951-1971).

MARQUES DE VITRALLER

PER

Ma. JOANA VIRGILI

COMENTARI DE LES MARQUES

A Santes Creus, només hem localitzat marques de vitraller al gran finestral de la façana, bé que en aquest hi són amb profusió (342 marques).

Les marques de vitraller emprades en la seva execució responen a la representació de signes, números i lletres semblants a les dels alfabetos antics.

A diferència d'altres vitralls, en què les marques eren utilitzades per a assenyalar els vidres que havien d'anar pintats, determinar-ne el color o facilitar-ne la col·locació, a Santes Creus l'artista vitraller les ha emprades per a assenyalar els diferents vidres que componen l'escena d'un mateix plafó; així doncs, trobem diferents marques en vidres d'un mateix color, i marques que es repeteixen en vidres de colors diferents, tanmateix són dibuixades sobre el color; la gran quantitat de vidres que formen cadascun dels plafons —92, de mitjana—, creiem que va determinar-ne la necessitat. És interessant de veure que trobem marques fins i tot als carcanyols, capitells, collarins i bordures internes, si tenim en compte que aquests motius es repeteixen sistemàticament, en forma i color, al llarg de 42 plafons. Als personatges, les marques predominen, sobretot, als vestits, per bé que també n'hi ha als caps, mans i peus. En canvi, no n'hem trobades en cap camper —sempre de color blau— ni a les bordures externes.

Són dibuixades amb grisalla rogenca, a la cara interna del plafó, contràriament a les que trobem als vitralls de la capella dels Sastres, de la Catedral de Tarragona, que figuren a la part externa. Cal fer notar també que les de Santes Creus no estan realitzades amb la perfecció i finesa amb què ho han estat les de Tarragona, i que la funció d'unes i altres és també diferent.

Llurs mides són relativament petites: van des dels 7 mm als 30 mm; aquesta, que és la més grossa, la trobem al vestit del personatge assegut del plafó (*a8*). La major part, però, oscil·la entre 15 i 20 mm.

Presenten certes variants que afecten llurs mides, dibuix i fins i tot la posició o orientació.

En dos vidres, hi figuren dues marques en cadascun; en un són diferents (plafó *c3*), i a l'altre, iguals (plafó *a8*).

La falta de marques, no vol dir categòricament que els vidres no siguin de l'època inicial; i encara que les raons ens siguin desconegudes, ens inclinem a creure que, en aquests casos (plafons *b8* i *d7*), l'artista va dur a terme ell personalment la seva obra, sense ajut d'oficials ni d'aprenents.

També hem de considerar la possibilitat que algunes marques hagin estat mutilades en emplomar els vidres, i això pot haver donat lloc a variacions d'una mateixa marca. Aquest sembla que hagi estat el cas del plafó (*c3*). Tanmateix, nosaltres reproduïm les marques tal com les veiem.

Les marques ens permeten de reafirmar l'originalitat dels vidres, deduir-ne les escenes menys restaurades i comprovar que hi ha hagut vidres que han estat traslladats, dins el mateix vitrall, i que, per tant, no corresponen a l'emplaçament original. Els plafons que compten amb més varietat de marques són: el (*d8*), amb nou tipus de marques diferents; el (*d5*), amb vuit, i l'(*a6*), amb sis. D'altra banda, hi ha 8 plafons sense marca i 21 que no en tenen a l'escena però sí a la resta.

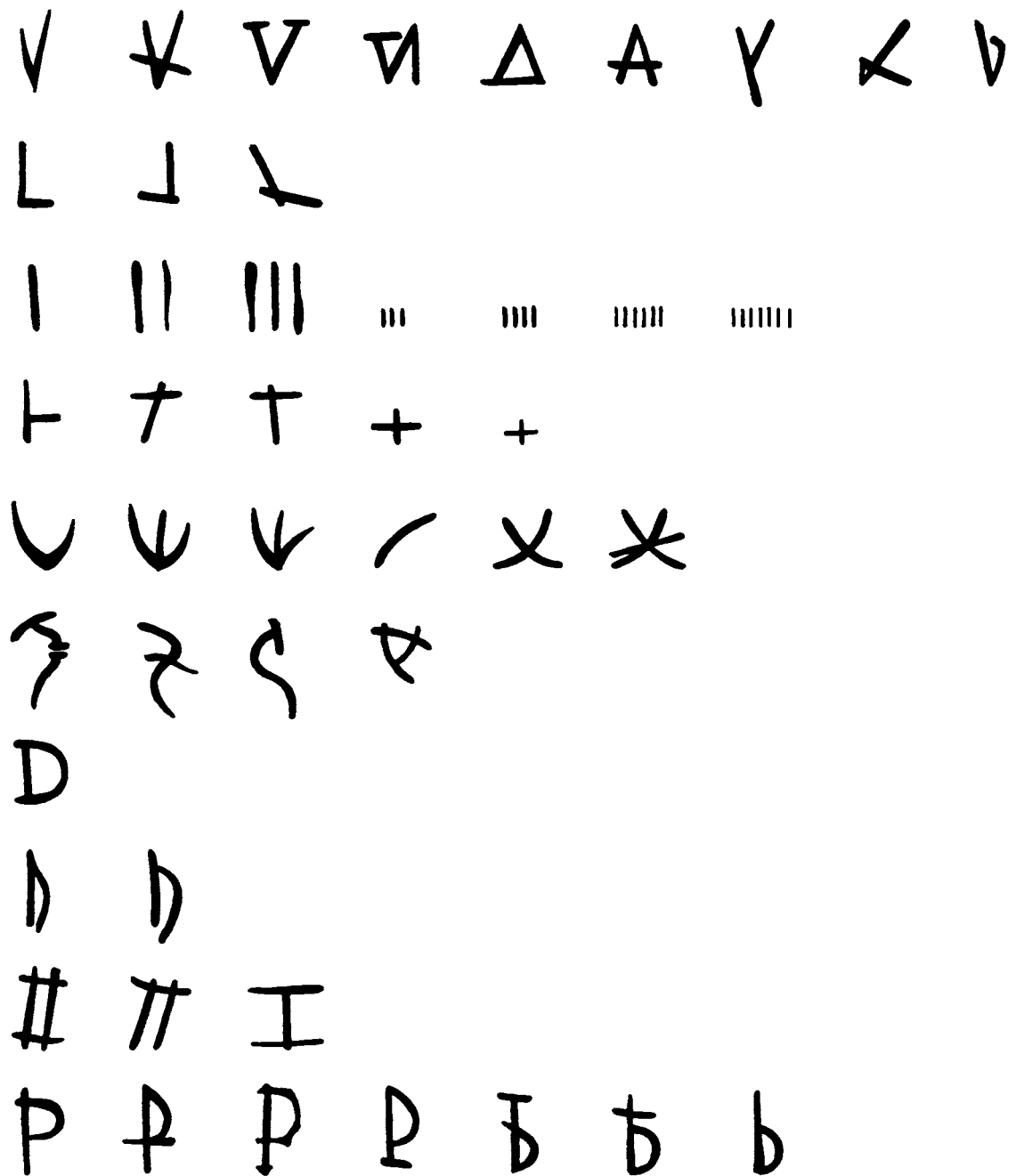
La diversitat de marques dins un mateix plafó, o la carència en altres, ens dóna idea de les vegades que haurà estat restaurat i, en conseqüència, del penós estat a què devia haver arribat.

Aquestes restauracions, acompanyades del pas del temps i la descurança, han deteriorat les marques fins a l'extrem que algunes esdevenen invisibles.

Els plafons que compten amb major nombre de marques són: l'(*a6*), que en té 31, de les quals 25 són iguals i 21 es troben a l'escena; el (*c4*), que en té 19, 12 de les quals són iguals i figuren a l'escena, i el (*d6*), on en comptem 18, 17 d'iguals, repartides així: 11 a l'escena i 6 a la resta del plafó.

Reproduïm a continuació els dibuixos dels emplomats de cadascun dels plafons on hem situat les marques que hem pogut localitzar mercès a la bastida i amb l'ajut de la lupa, en els diferents vidres.

MARQUES DE VITRALLER A SANTES CREUS

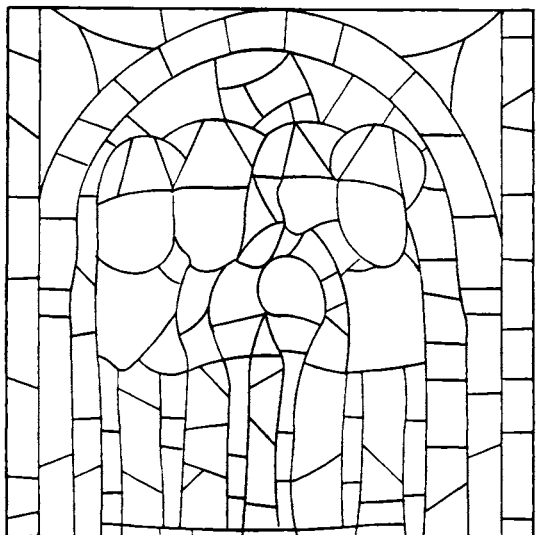

EMPLAÇAMENT I NOMBRE DE MARQUES EN ELS PLAFONS

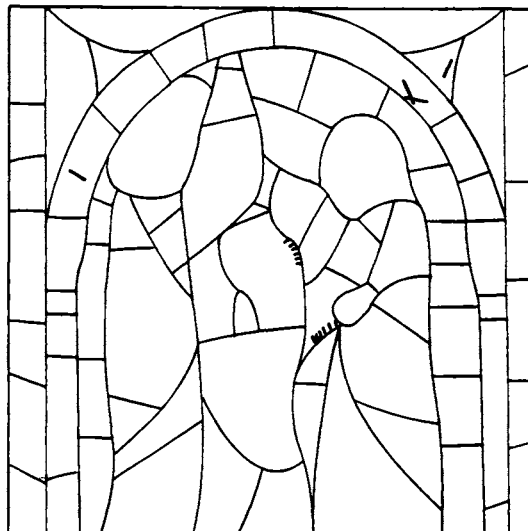
PLAFÓ	Carcanyol	Arc	Collarí	Equí	ESCENA		Bordura interior
					Personatges	Altres	
a1							
b1							
c1							
d1							
a2		✕(3)			/ (10) √(1)		L (1) / (1) λ (1)
b2							
c2							
d2		†(1)		√(1)			
a3							
b3	/ (1)	✕(1) / (1)			(2)		
c3	√(1) / (1)	∩(1)	D (1)		I (2) π(2) II (1)	π(3) II(1) I (1)	†(2) / (1)
d3							+ (1) δ(1)
a4		√(1)	✕(1) ✕(1)	// (1)			
b4		/ (3)					✕(2) ✕(1)
c4	✕(1)				√ (6)	√ (6)	T (1) P(3) P (1) b(1)
d4				§(1)			T (1) // (1) √ (1)

PLAFÓ	Carcanyol	Arc	Collarí	Equí	ESCENA		Bordura interior
					Personatges	Altres	
a5	X ⁽¹⁾		V ⁽²⁾		T ⁽¹²⁾		I ⁽¹⁾
b5		T ⁽¹⁾	T ⁽¹⁾				T ⁽¹⁾
c5	I ⁽¹⁾		I ⁽¹⁾	~ ⁽¹⁾			- ⁽⁴⁾
d5	V ⁽¹⁾ V ⁽¹⁾		V ⁽¹⁾	λ ⁽¹⁾	+ ⁽⁴⁾ T ⁽²⁾		D ⁽¹⁾ V ⁽¹⁾ + ⁽¹⁾
a6	A ⁽¹⁾	V ⁽¹⁾ V ⁽¹⁾		V ⁽¹⁾	V ⁽²¹⁾	V ⁽³⁾	I ⁽¹⁾ A ⁽¹⁾ Y ⁽¹⁾
b6							I ⁽¹⁾ V ⁽²⁾ V ⁽²⁾
c6		P ⁽¹⁾		P ⁽²⁾			⁽¹⁾
d6		\ ⁽³⁾		~ ⁽¹⁾	V ⁽¹⁾ I ⁽⁸⁾	- ⁽³⁾	~ ⁽²⁾
a7							A ⁽¹⁾
b7							
c7			X ⁽¹⁾		I ⁽¹⁾ h ⁽⁶⁾ h ⁽⁴⁾	h ⁽²⁾ h ⁽¹⁾	I ⁽¹⁾
d7	T ⁽¹⁾	V ⁽¹⁾					V ⁽¹⁾ V ⁽²⁾
a8			V ⁽¹⁾	V ⁽²⁾	P ⁽¹⁾ P ⁽¹⁾	P ⁽⁴⁾	V ⁽⁷⁾
b8	X ⁽¹⁾	J ⁽¹⁾	V ⁽¹⁾ I ⁽¹⁾				V ⁽²⁾ V ⁽¹⁾
c8	V ⁽¹⁾				V ⁽⁴⁾		⁽¹⁾ V ⁽¹⁾
d8	h ⁽¹⁾	B ⁽²⁾	D ⁽¹⁾ V ⁽¹⁾	B ⁽¹⁾	⁽¹⁾ ⁽¹⁾ ⁽²⁾ ⁽²⁾		B ⁽¹⁾ P ⁽¹⁾ B ⁽¹⁾

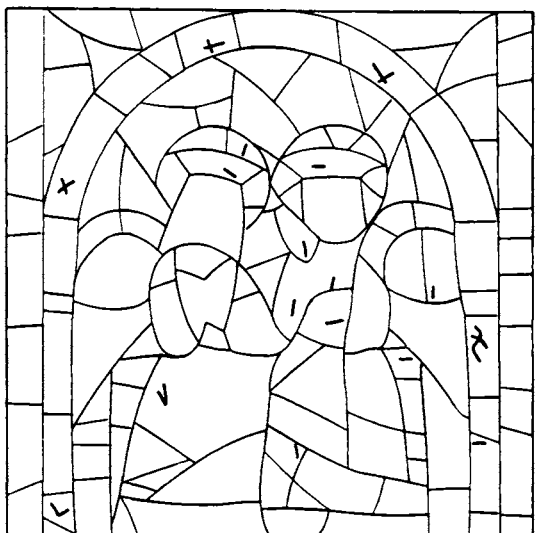
PLAFÓ	Carcanyol	Arc	Collarí	Equí	ESCENA		Bordura interior
					Personatges	Altres	
a9			√ (1)		/ (2) † (5)		L (3) r (1)
b9							√ (2)
c9			~ (1)		r (2)	r (1)	/ (1) ∇ (1)
d9	(1) √ (2)	∩ (1) (1)		(1)			√ (2) (1)
a10			∩ (1)	∩ (1)			∩ (3)
b10		√ (3)			/ (4) ∩ (1)		√ (1) / (1) T (1)
c10				∩ (1)	(5)	(5)	/ (1)
d10	⊥ (1)				√ (1)		⊥ (1) ∇ (1)
a11			† (1)				
b11					(3)	(3)	+ (1)
c11				× (1) / (1)	√ (10)		Δ (1) D (1)
d11	T (1) ∇ (1)						
a12	T (1)	T (2)	T (1)	× (1)			T (1) / (1)
b12		L (1)		~ (1)			/ (1) ∇ (1) (1)
c12		b (1) (1) × (1)		b (1)			b (1)
d12							

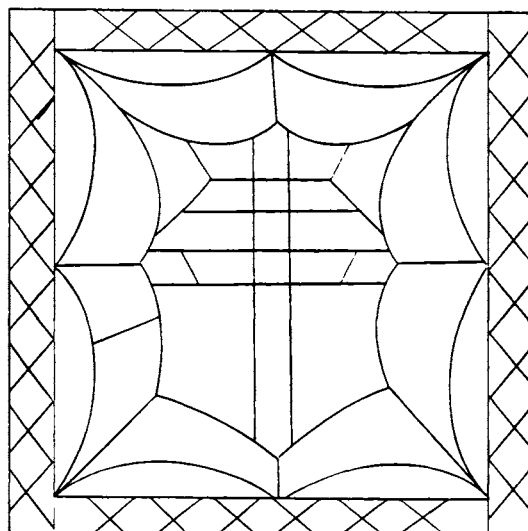
PLAFÓ a3

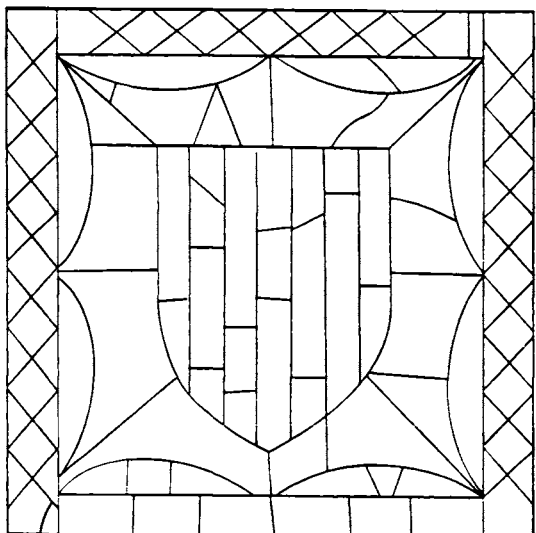
PLAFÓ b3

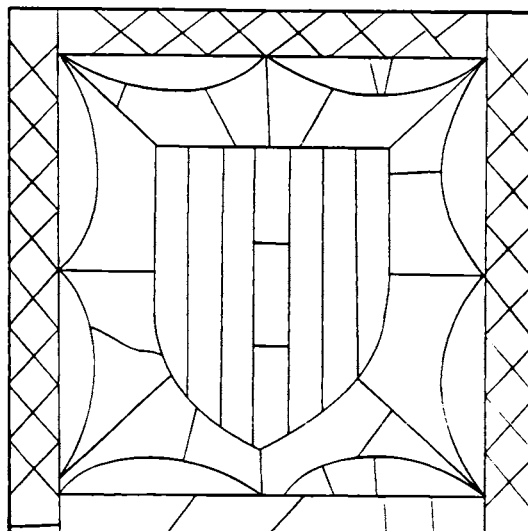
PLAFÓ a2

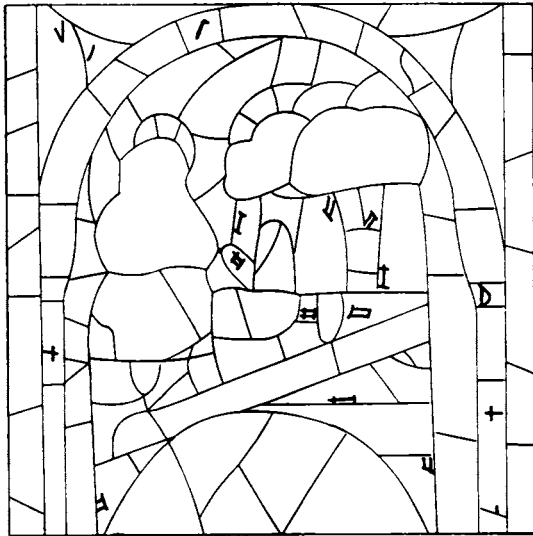
PLAFÓ b2

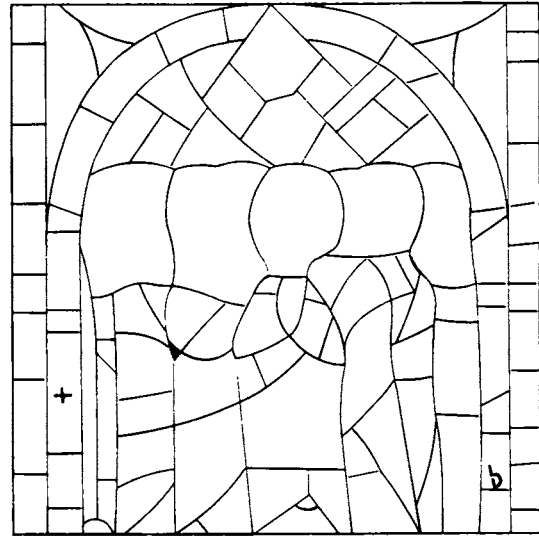
PLAFÓ a1

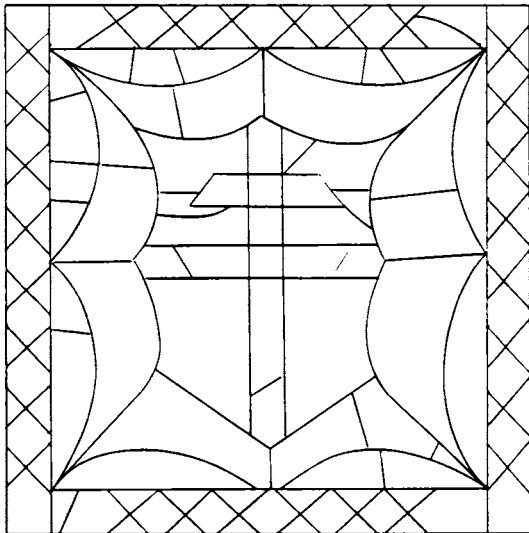
PLAFÓ b1

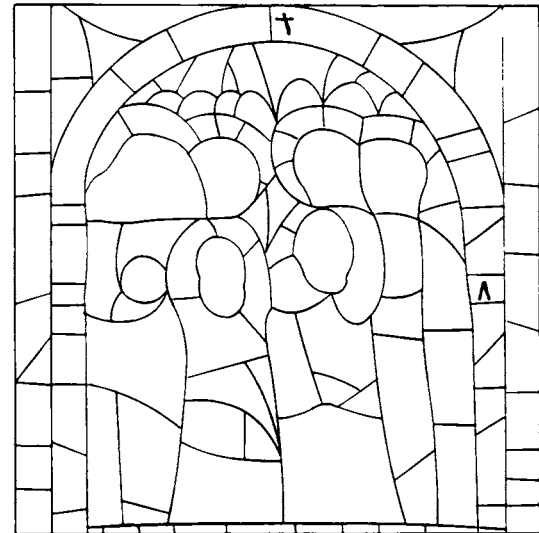
PLAFÓ c3

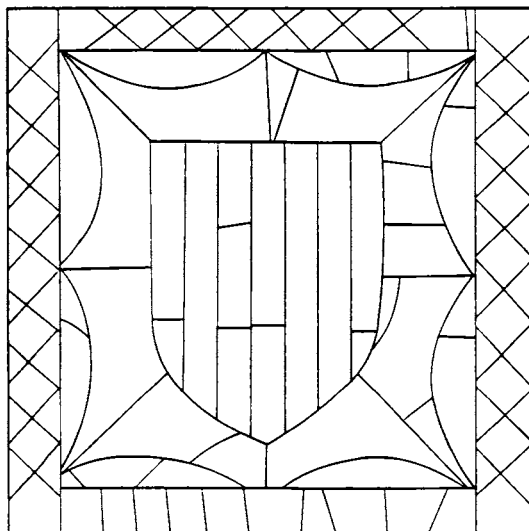
PLAFÓ d3

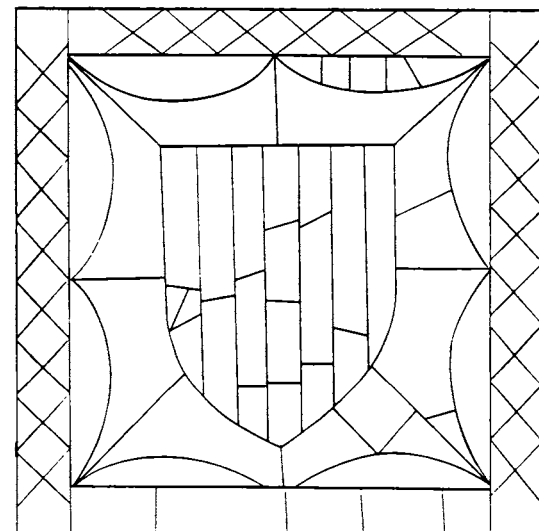
PLAFÓ c2

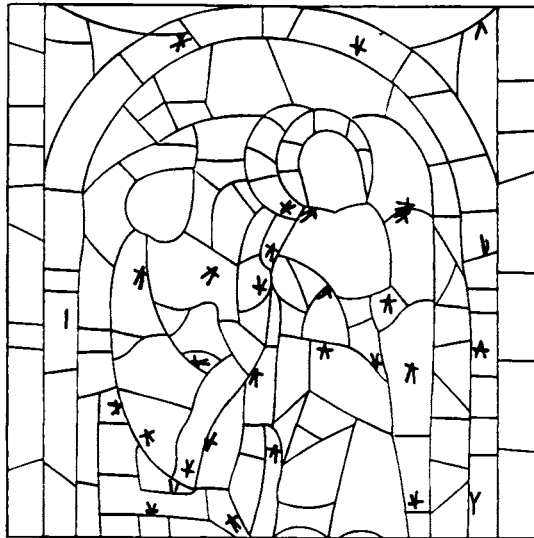
PLAFÓ d2

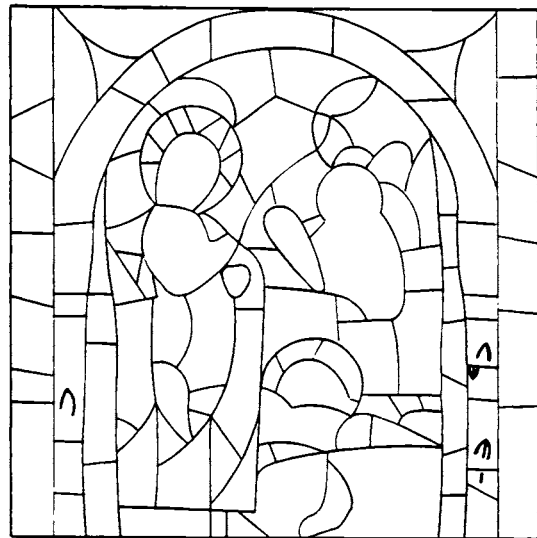
PLAFÓ c1

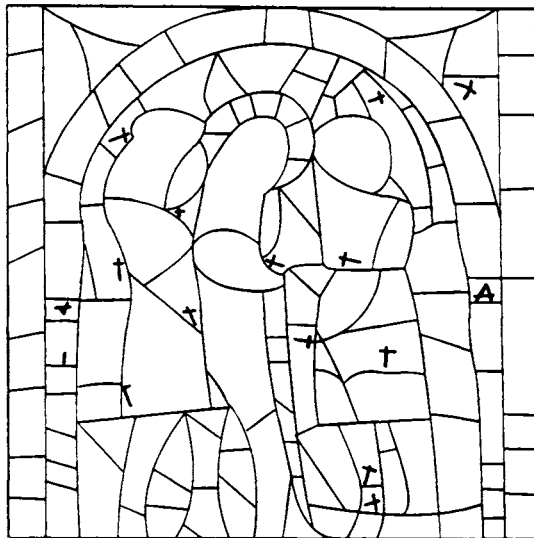
PLAFÓ d1

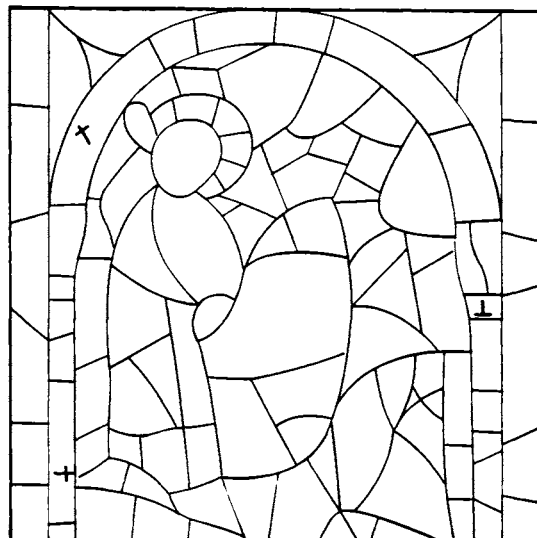
PLAFÓ a6

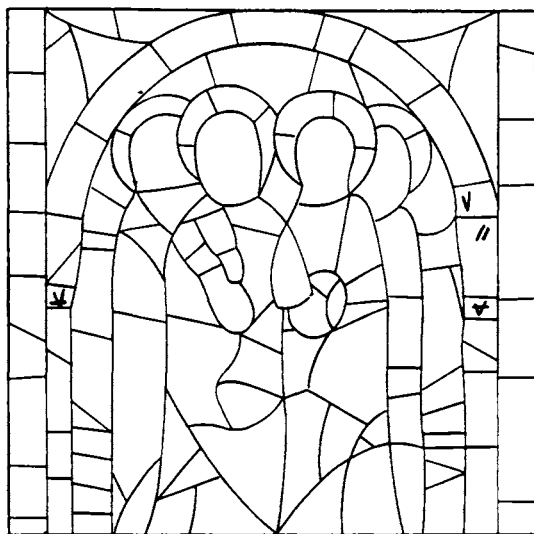
PLAFÓ b6

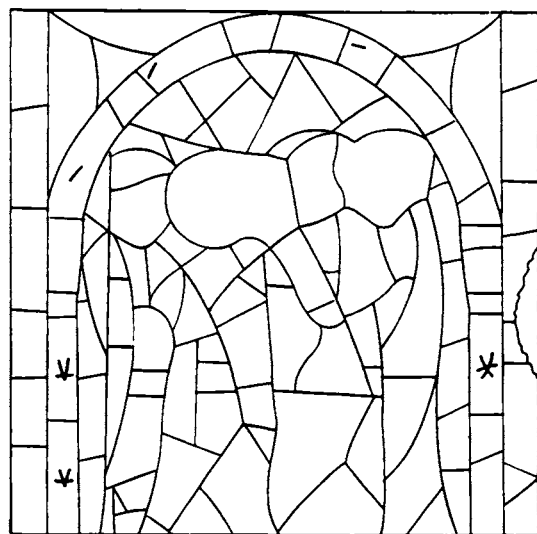
PLAFÓ a5

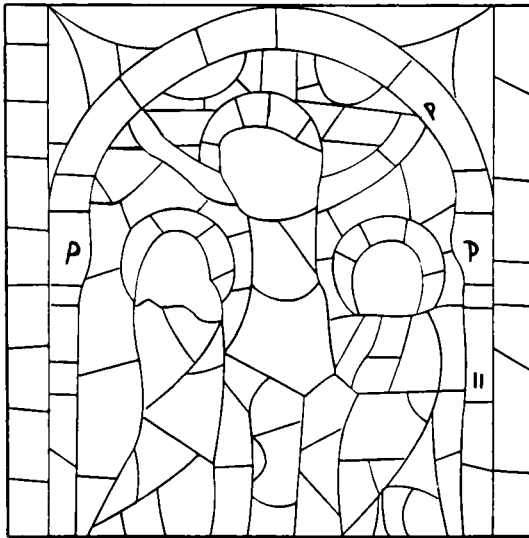
PLAFÓ b5

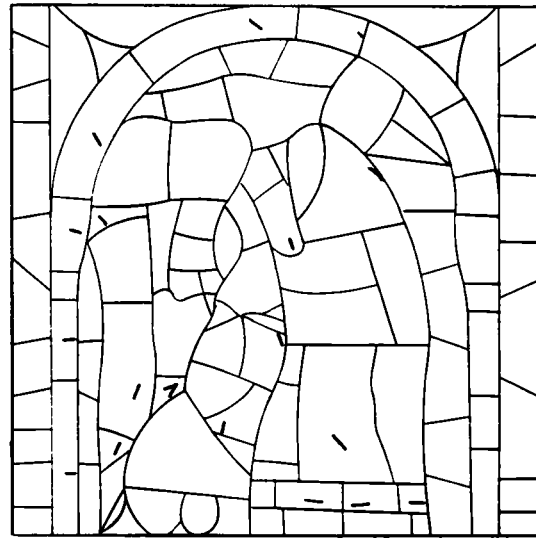
PLAFÓ a4

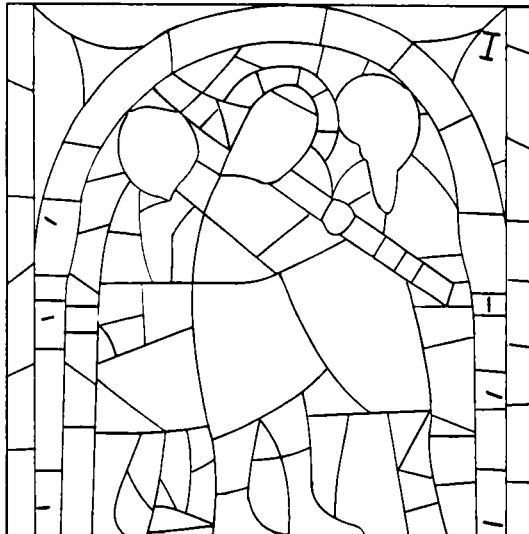
PLAFÓ b4

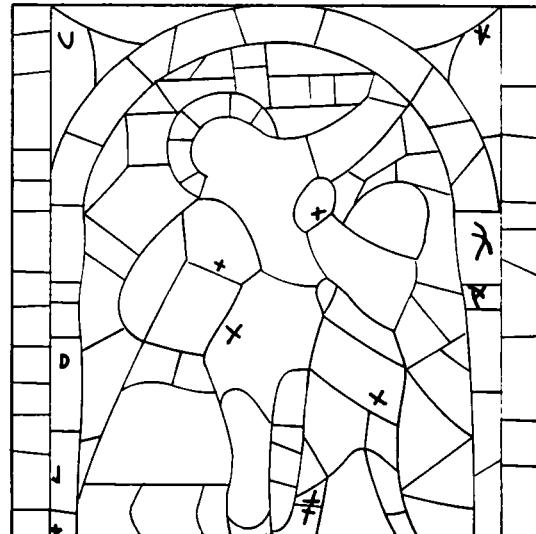
PLAFÓ c6

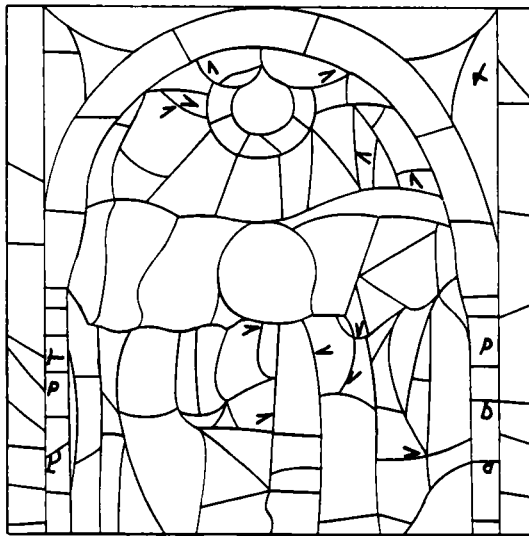
PLAFÓ d6

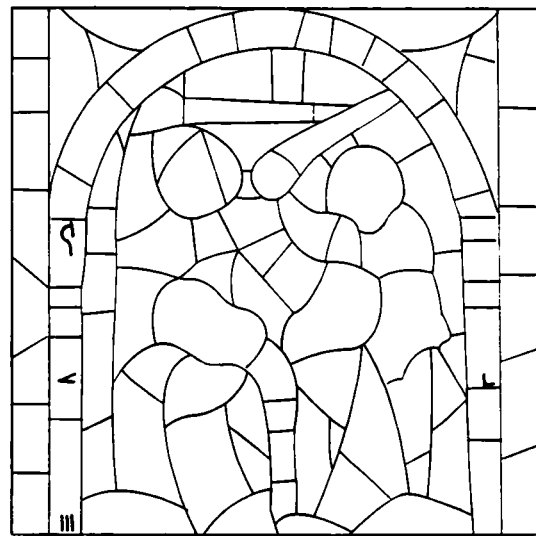
PLAFÓ c5

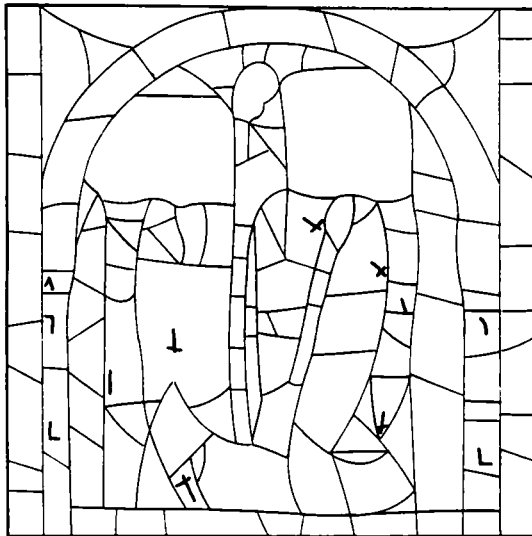
PLAFÓ d5

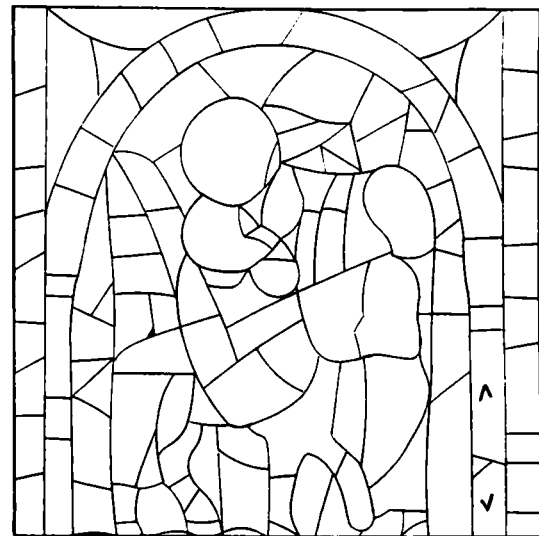
PLAFÓ c4

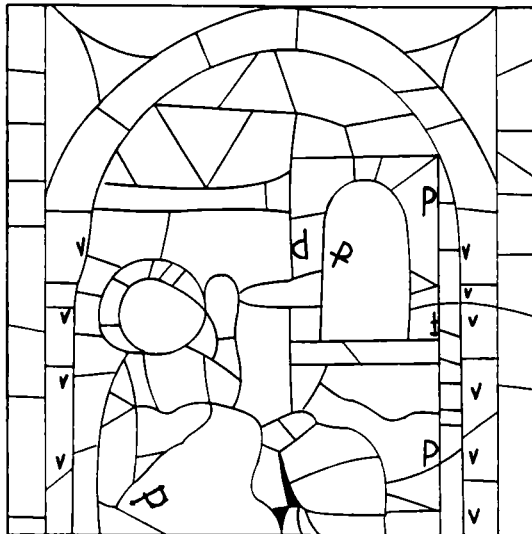
PLAFÓ d4

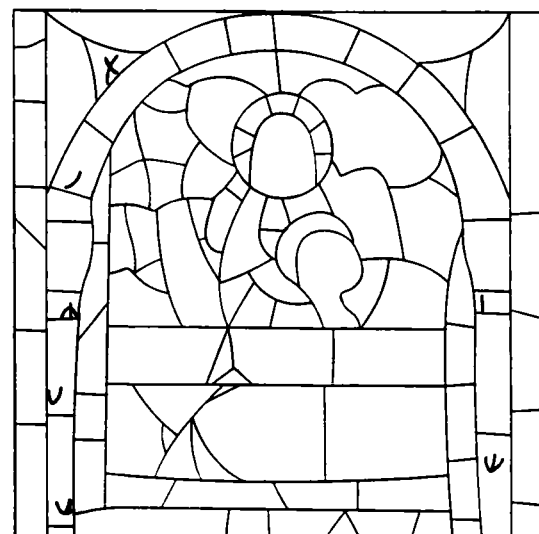
PLAFÓ a9

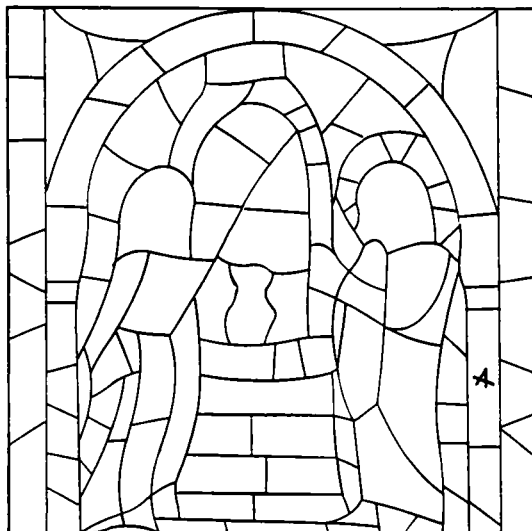
PLAFÓ b9

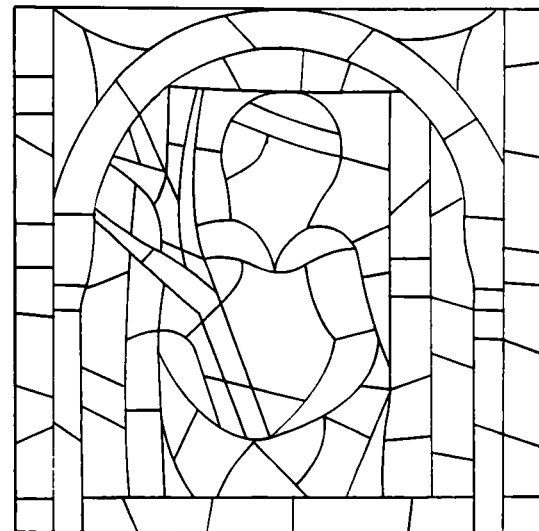
PLAFÓ a8

PLAFÓ b8

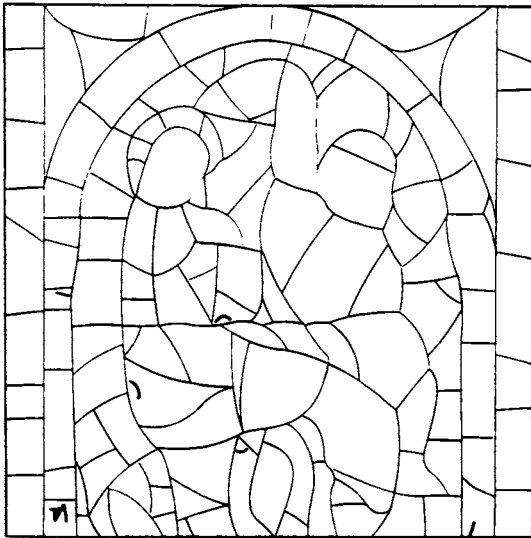

PLAFÓ a7

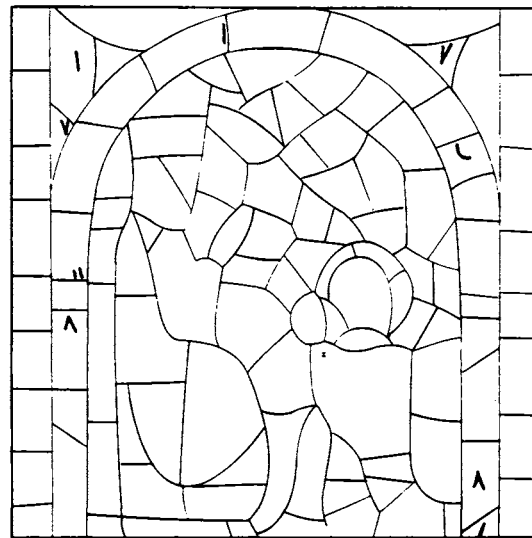

PLAFÓ b7

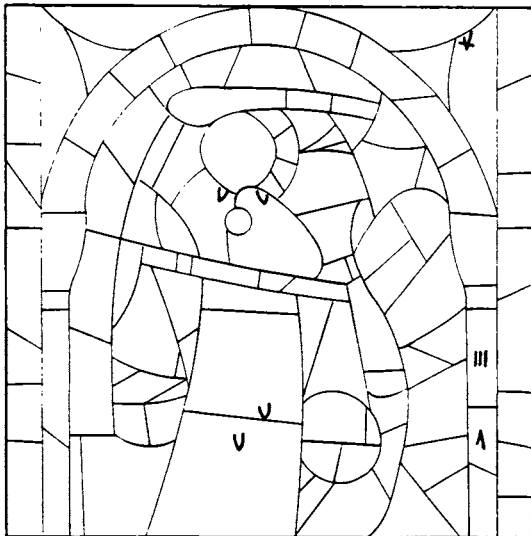

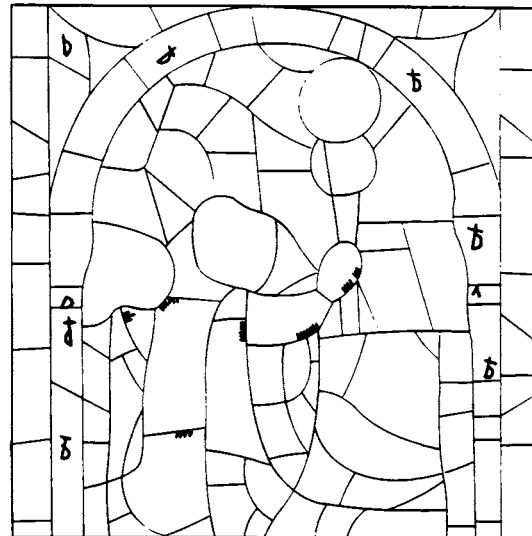
PLAFÓ c9

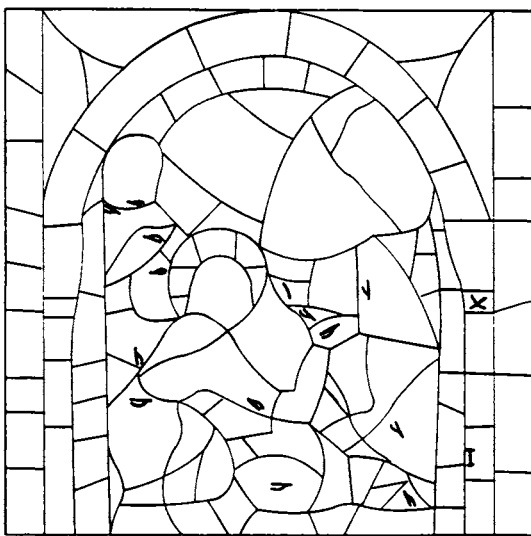
PLAFÓ d9

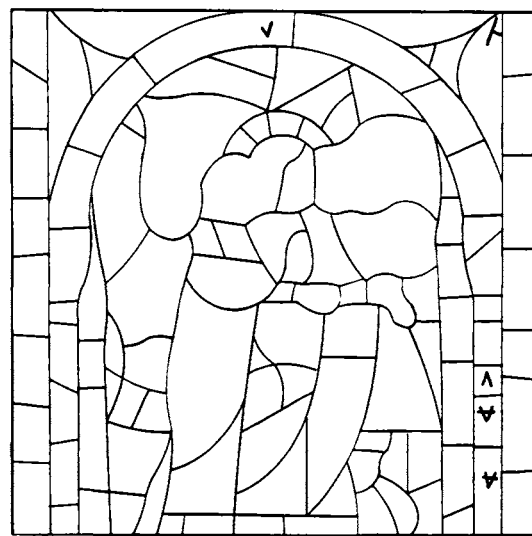
PLAFÓ c8

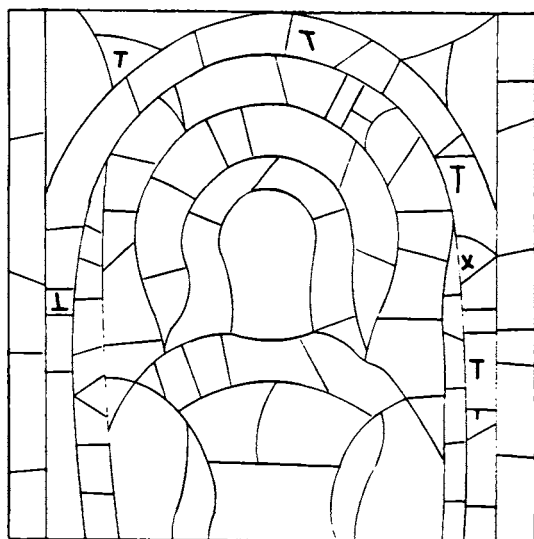
PLAFÓ d8

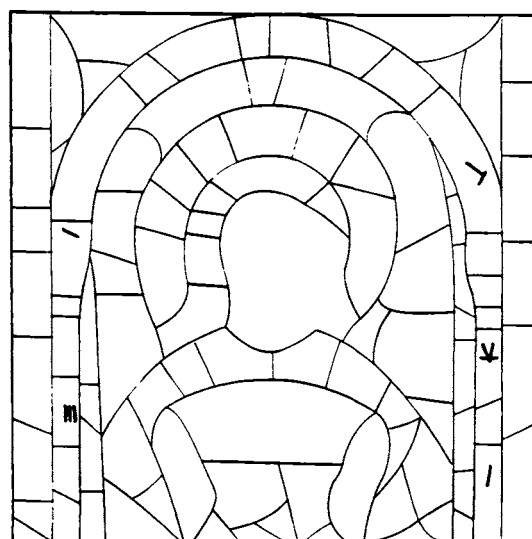
PLAFÓ c7

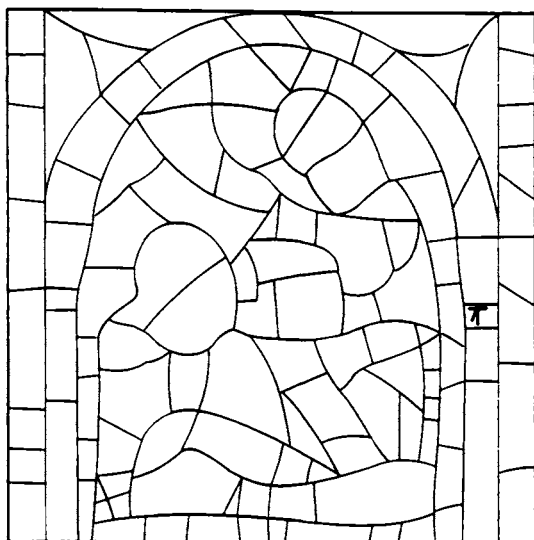
PLAFÓ d7

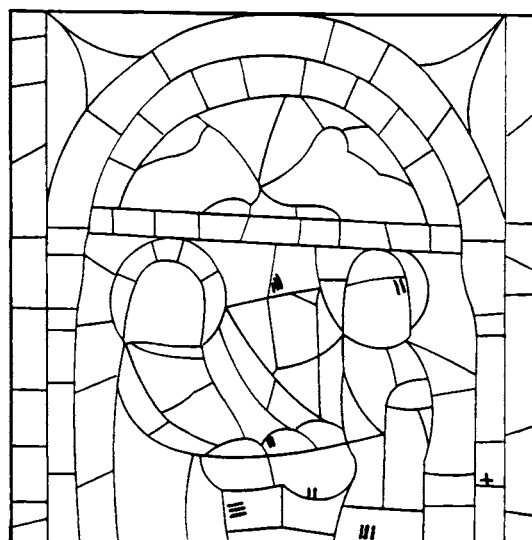
PLAFÓ a12

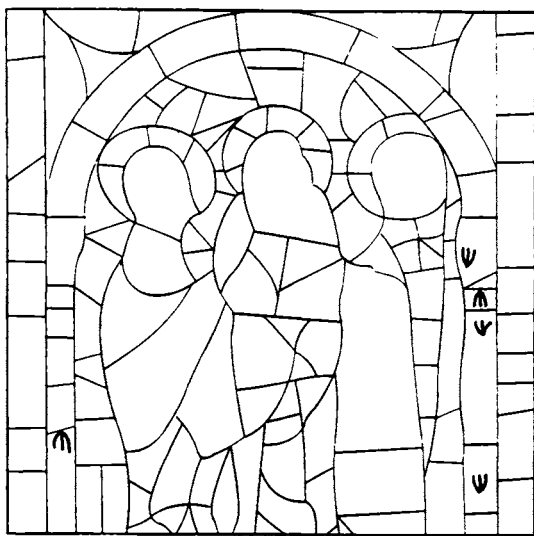
PLAFÓ b12

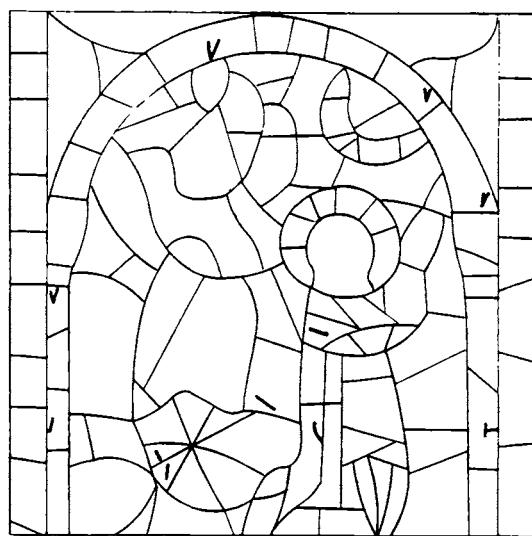
PLAFÓ a11

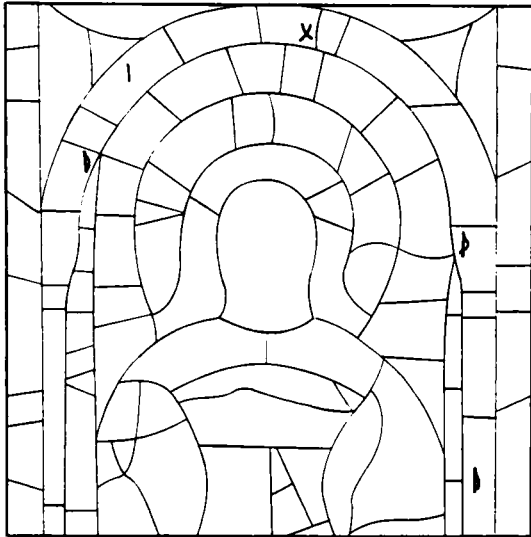
PLAFÓ b11

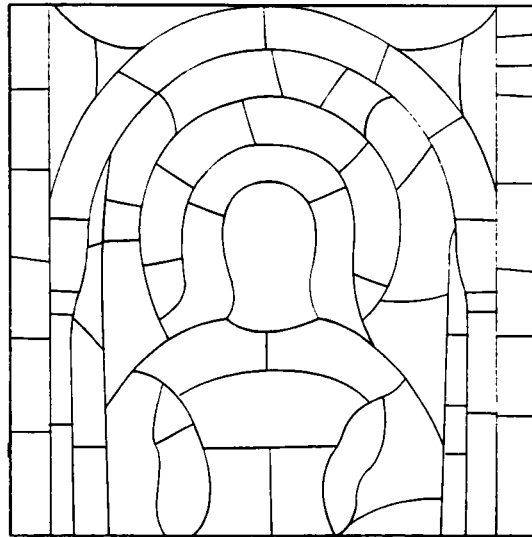
PLAFÓ a10

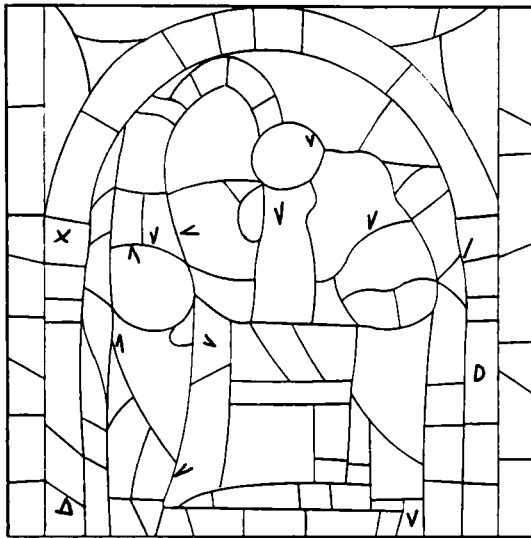
PLAFÓ b10

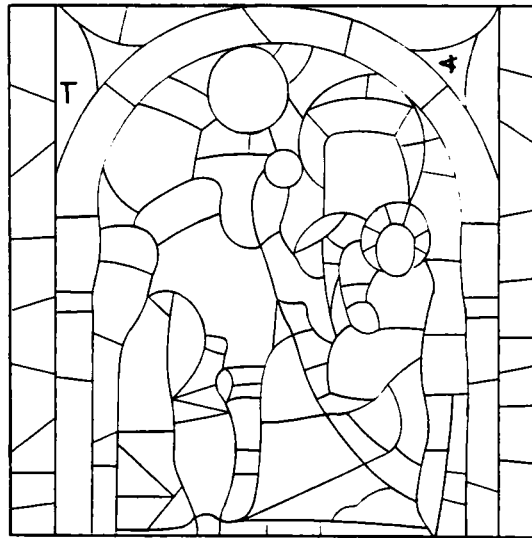
PLAFÓ c12

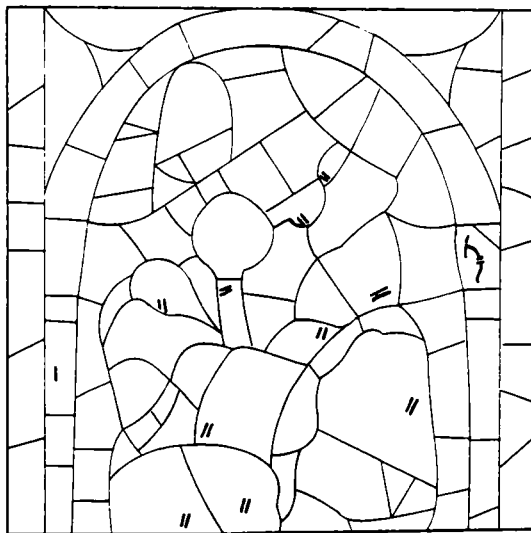
PLAFÓ d12

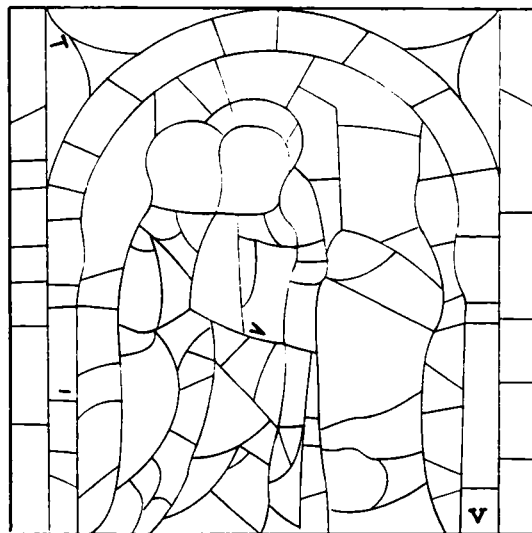
PLAFÓ c11

PLAFÓ d11

PLAFÓ c10

PLAFÓ d10

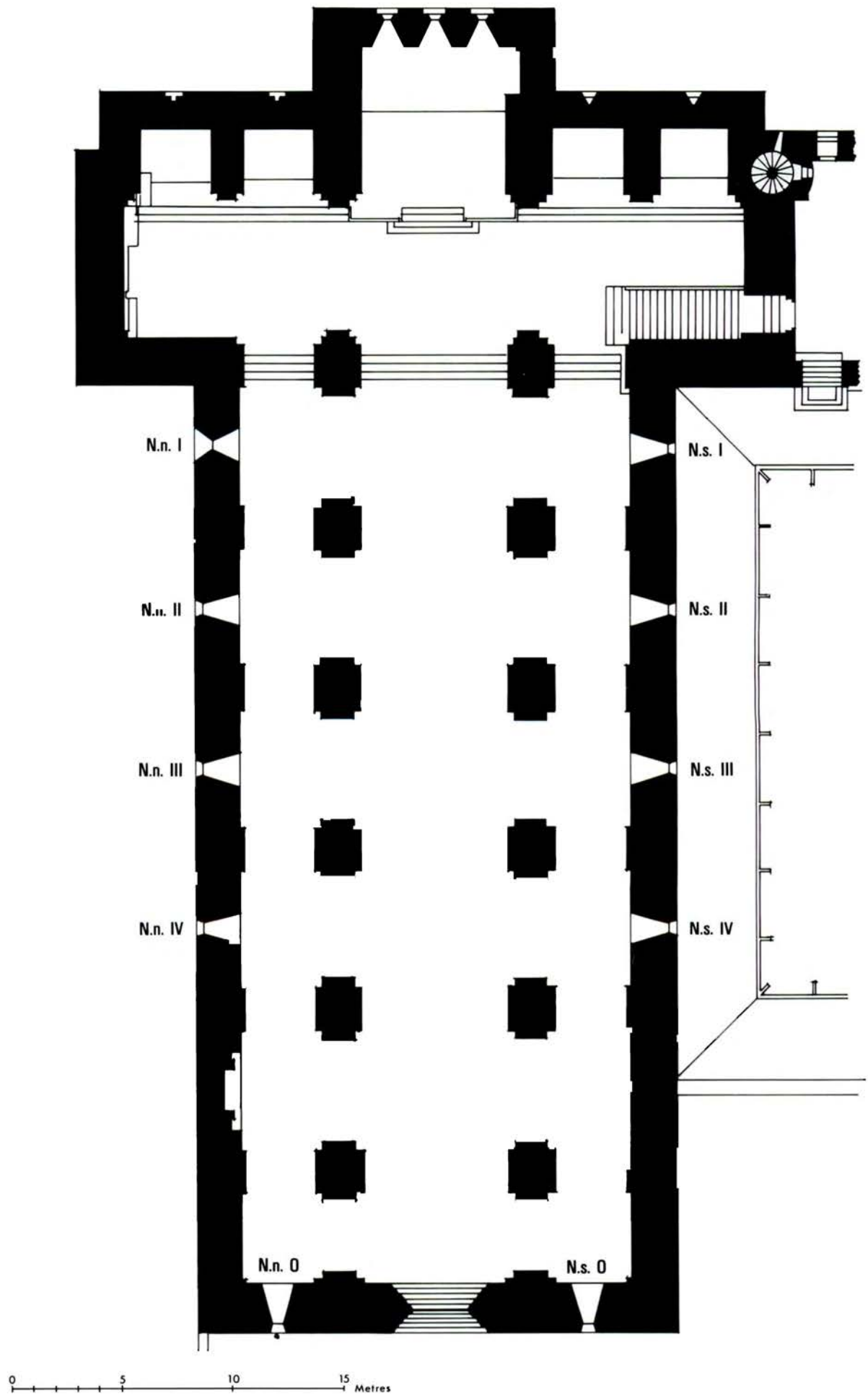
CATÀLEG

PER

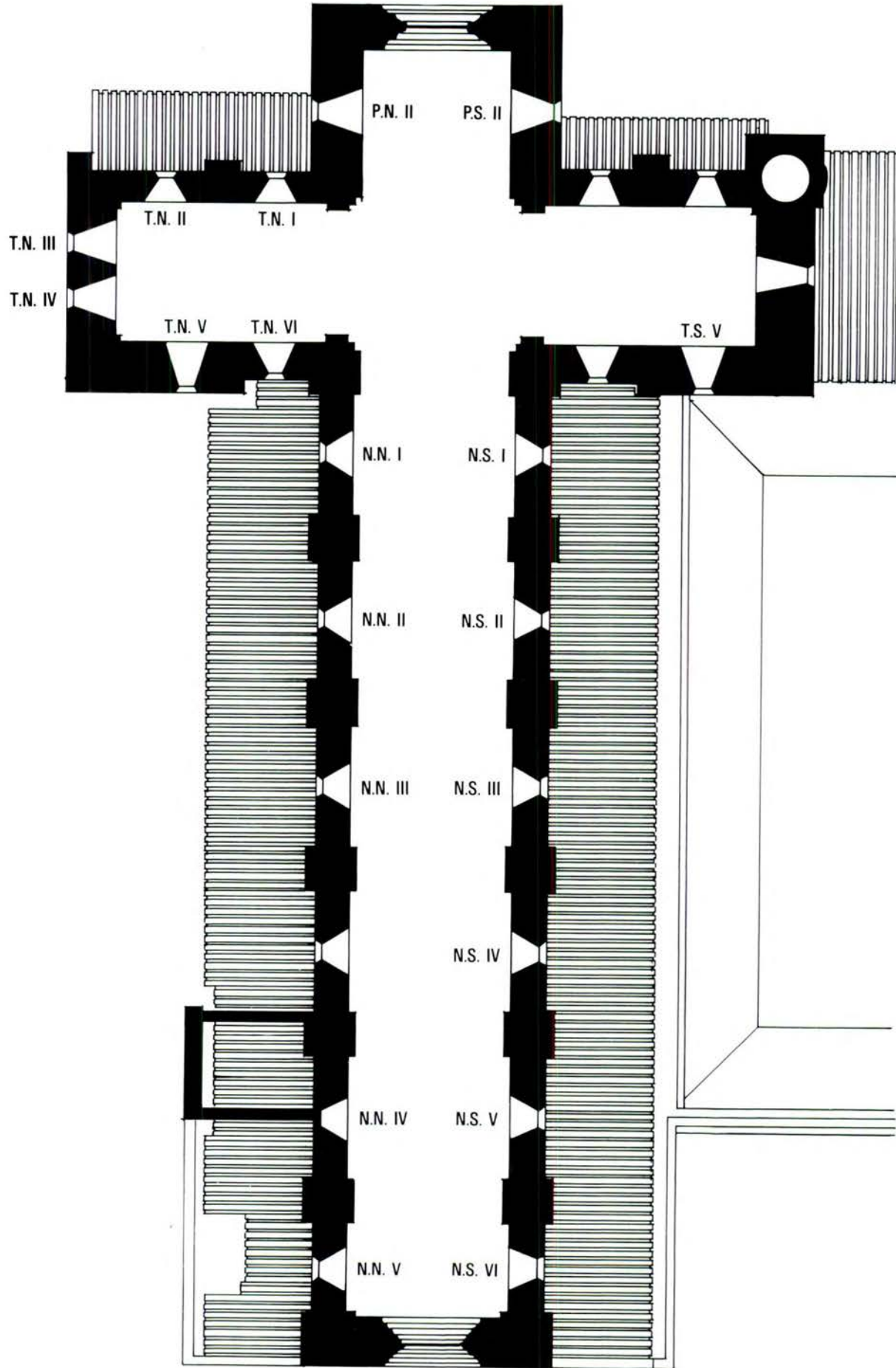
JOAN VILA-GRAU

amb la col·laboració

d'ANTONI VILA I DELCLÒS

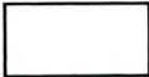

Planta de l'església del monestir de Santes Creus,
segons l'arquitecte Xavier Olivé i Serret (1986), actualitzada per Antoni Vila i Delclòs.

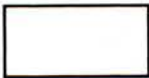
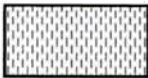

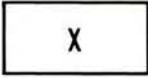

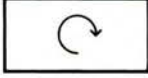

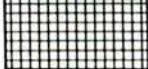

Planta del primer nivell de l'església del monestir de Santes Creus, segons l'arquitecte Xavier Olivé i Serret (1986), actualitzada per Antoni Vila i Delclòs.

CODI DE TRAMES PER ALS ESQUEMES DE CONSERVACIÓ

	Plafó original i en el seu lloc, poc restaurat o no gens.		Plafó original fora de lloc.
	Plafó totalment nou, o més de 2/3.		

TRAMES EXPLICATIVES DE L'ESTAT DE CONSERVACIÓ DELS VIDRES

	Vidre original.		Restauració no datable, probablement d'abans del s. XIX.
	Reparació antiga.		Tapaforats.
	Restauració s. XIX.		Vidre aprofitat.
	Penúltima restauració.		Grisalla per l'exterior.
	Última restauració.		Restauració antiga però no datable, anterior al s. XVIII.

ELS VITRALLS CISTERCENCOS

El conjunt de vitralls cistercencs de Santes Creus que ha arribat fins als nostres dies és format per tretze finestrals —poc més d'un terç dels vitralls que originàriament devien envitrallar aquest temple—, que són: la rosassa de la capçalera o façana de Llevant, els set vitralls del transsepte i els cinc de la nau.

Considerant certes diferències tècniques i d'estil, podem formar-hi tres grups, que correspondrien a tres fases d'envitrallament cronològicament molt properes o bé a tres fonts iconogràfiques diferents.

Ens sembla més plausible, però, la primera hipòtesi, matisant encara que si bé les fases primera i segona podrien provenir d'un mateix obrador en dues fases successives, les diferències materials que observem en el vidre, els tipus de grisalla i l'estil de la darrera fase ens fan pensar que aquests vitralls, a més d'ésser més tardans, provenen d'un altre obrador.

Primer grup

Aquest primer grup el podríem emparentar amb alguns vitralls d'Obazine, de Bonlieu o de Beauvais i, àdhuc, amb els geogràficament més llunyans de Haina (1260) o bé d'Eberbach.

Aquest primer grup, que considerem el més reculat cronològicament, es caracteritza per l'austeritat dels mitjans emprats i per la simplicitat i puresa dels motius ornamentals, que són basats únicament en els recursos estètics que permeten el plom i el vidre, amb absència quasi total d'elements ornamentals pintats.

Els vitralls són compostats de formes geomètriques de ritmes curvilinis o rectilinis d'aparent simplicitat; de fet, però, la composició es desenvolupa a partir d'un motiu donat en un sol plafó, les figures del qual es prolonguen i s'estenen als plafons col·laterals, generant figures molt complexes que arriben a ocupar dos plafons i fins i tot quatre.

Són especialment remarcades per l'esmentada complexitat els vitralls T.N. II i N.N. V. Aquest darrer, que és pràcticament incolor (llevat de les creuetes de color que hi ha en els quatre plafons centrals), té un motiu de quadrats i creus entrelaçades quasi idèntic al que hi ha a la rosassa, per bé que aquesta és més rica de color, ja que el camper dels elements geomètrics és blau, vermell o verd, colors que fan destacar els esmentats elements ornamentals, i a l'angle de cadascun dels quadrats que emmarquen les creus hi ha un cercle de color alternativament groc o verd.

El vidre d'aquests vitralls és gruixut i de superfície irregular. El seu color blanc (que podria anomenar incolor) és lleugerament groguenc, rosat o verdós. El plom és l'original en la majoria d'ells. Es tracta d'un plom d'ales estretes, ànima llisa i amb una lleugera aresta en el llom.

La bordura sol ésser molt simple, formada per una sola llenca de vidre incolor en la majoria dels finestrals.

En el vitrall T.N. VI apareix la data del 1571, que al nostre parer i com les altres i diverses dates que apareixen en alguns dels vitralls de la nau, correspondria a una important restauració efectuada al final del segle XVI.

Esmentarem la quasi total absència de grisalla pintada en els finestrals d'aquest grup, ja que únicament en el vitrall cinquè del transsepte Nord (T.N. V) hi ha elements de grisalla, però semblen més aviat vidres aprofitats que no pas vidres originals.

L'ornamentació geomètrica d'aquest vitrall i del T.N. IV és formada per bagues entrelaçades unides per prolongacions en diagonal; presenten, doncs, una certa semblança amb el mateix tema que es troba en un finestral d'Eberbach (Wiesbaden), amb la diferència que aquí la malla o baga és senzilla, mentre que en el vitrall d'Eberbach la malla és doble.

També en l'únic vitrall existent a l'ala sud del transsepte (T.S. V) trobem el motiu ornamental força semblant al que apareix en el *Reuner Musterbuch* (fol. 11r).

Segon grup

El segon grup és format per dos vitralls ubicats en la nau: són el segon de la façana Sud (N.S. II) i el tercer de la façana Nord (N.N. III). Ambdós són compostats per motius geomètrics curvilinis dibuixats mitjançant el vidre i el plom, però es distingeixen del primer grup per l'ús del recurs d'elements ornamentals pintats amb grisalla.

En el finestral N.B. III, les grisalles són pintades a mà malgrat que la repetició dels motius i llur simplicitat

haurien permès d'emprar-hi la tècnica de la trepa. Aquests elements pintats són fulles, pètals o trilobats, i unes petites i molt estilitzades palmetes.

El motiu geomètric donat per la xarxa de plom consisteix en una circumferència formada per dos cercles concèntrics en cada plafó, l'espai intermedi dels quals és ornat amb les grisalles descrites, i quatre semicercles entrellaçats, que en passar d'un plafó a l'altre formen també cercles complets.

Novament, en aquest finestral, apareix una data, la del 1560, que, com la resta dels vitralls datats, és un element afegit no pertanyent al vidre original.

El vitrall N.N. III compta també amb nombroses grisalles ornamentals florals, amb palmetes i flors de lis en els angles dels plafons que no són omplerts per les tres circumferències circumscrites. No hi apareixen els típics elements entrellaçats que hem vist emprats reiteradament, excepte en la bordura. El vidre de color, pràcticament inexistent en el vitrall descrit anteriorment és, en canvi, abundós en aquest darrer.

La qualitat, la textura i el gruix del vidre emprat en aquests dos vitralls són molt similars als que hem vist en els vitralls del primer grup. Es tracta, doncs, de vidre blanc, lleugerament groguenc o verdós. El vidre de color és acolorit en la pasta, és de tons intensos i la gamma es limita al blau, el rosa vermellós, el verd càlid i algun groc més escadusser.

Tercer grup

(N.S. IV i N.S. V)

Són dos els vitralls que pertanyen al tercer grup, i ambdós estan situats a la façana sud de la nau; per tant, tots dos finestral donen al claustre.

En aquests vitralls, la grisalla pintada no és ja un motiu ornamental complementari, com ho era en el grup anterior, sinó que forma un segon motiu incolor, tan important, però, com el de cercles entrellaçats grocs i roses i angles verds que ens tracen els vidres de color.

En la grisalla, que dibuixa a cada plafó un quadrat d'angles còncaus que ensems dibuixaran cercles i semicercles, apareix el motiu d'entrellaçats o *toile à mouches* com a camper de les fulles d'acant que són la principal ornamentació d'aquests plafons.

Nombroses reparacions han afectat la integritat d'aquests dos vitralls, especialment el N.S. V, ja que, àdhuc, algun dels seus plafos inferiors sembla provenir d'un altre vitrall parió. En aquest vitrall no hi ha, però, l'ornamentació de grisalla que hem descrit en el N.S. IV.

El vidre d'aquests dos vitralls és blanc i molt transparent, de superfície llisa i brillant. La grisalla és de color de terra de Siena torrada, i suau al tacte. El plom no és l'original; aquest fet i una certa manca de precisió en els elements ornamentals ens corroboren les freqüents reparacions que suara esmentàvem.

El vidre de color també és més clar i transparent que el que hem vist emprat en els vitralls dels dos grups anteriorment tractats.

En el vitrall N.S. IV hem observat algunes marques de vitraller, cosa que no havíem trobat en els altres grups.

Dels vint-i-sis finestral existents en la part alta de l'església, només en resten tretze. Alguns foren tapiats ja de molt antic, d'altres ho foren més recentment; els dos de la nau més propers al gran finestral de la façana principal o de ponent foren envitrallats amb vidre blanc, amb lleugers canvis de color (molt possiblement foren envitrallats amb hàbils imitacions realitzades per la casa Granell i Rigalt).

Els fragments de vitrall guardats al museu del monestir són prova de l'existència d'altres finestral envitrallats amb vidres pertanyents a la primera fase o grup I. La qualitat del vidre, el seu tacte, el color i la manca de grisalla en són testimoni fefaent.

Ens cal observar que és molt escàs el nombre d'elements ornamentals emprats en l'arquitectura del monestir que es trobin emprats també en l'ornamentació dels vitralls. Fem referència a aquests motius en parlar dels vitralls del transsepte.

TRANSSEPTES NORD

VITRALL T.N. I

Alçada total 4,00 m, amplada 0,96 m
Format per divuit plafons de 0,44 m per 0,465 m. Estudiat a 5 m de distància.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Composició unitària de circumferències formades per llenques entrelaçades.

Al centre de cada plafó hi ha una doble circumferència; la central consta d'un òcul, i els costats que s'entrellacen en surten radialment i en forma d'aspa per dibuixar els costats de les circumferències situades en els encreuaments dels travessers i l'eix central del bastiment de ferro. Els costats de la circumferència perifèrica formen els petits rombes que figuren intercalats entre circumferències.

L'element ornamental de les circumferències florals consisteix en un òcul o botó central i quatre grans pètals.

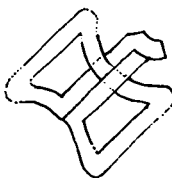
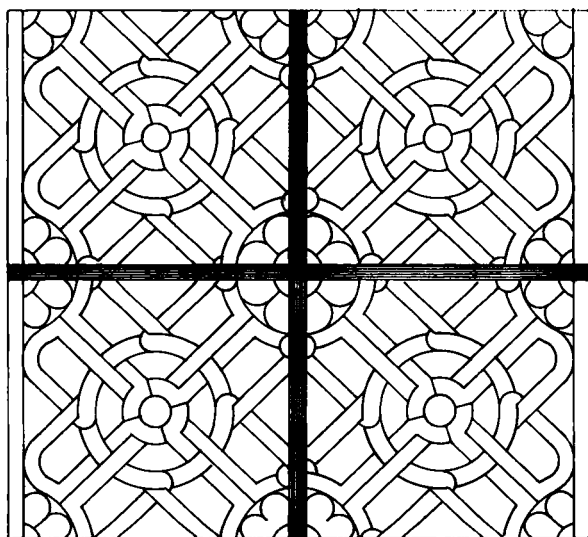
CONSERVACIÓ

El vitrall conserva l'estructura original. Hi observem algunes peces de vidre aprofitat provinents de restauracions antigues en els plafons, mentre que la bordura és parcialment refeta al principi del segle XX o al final del XIX.

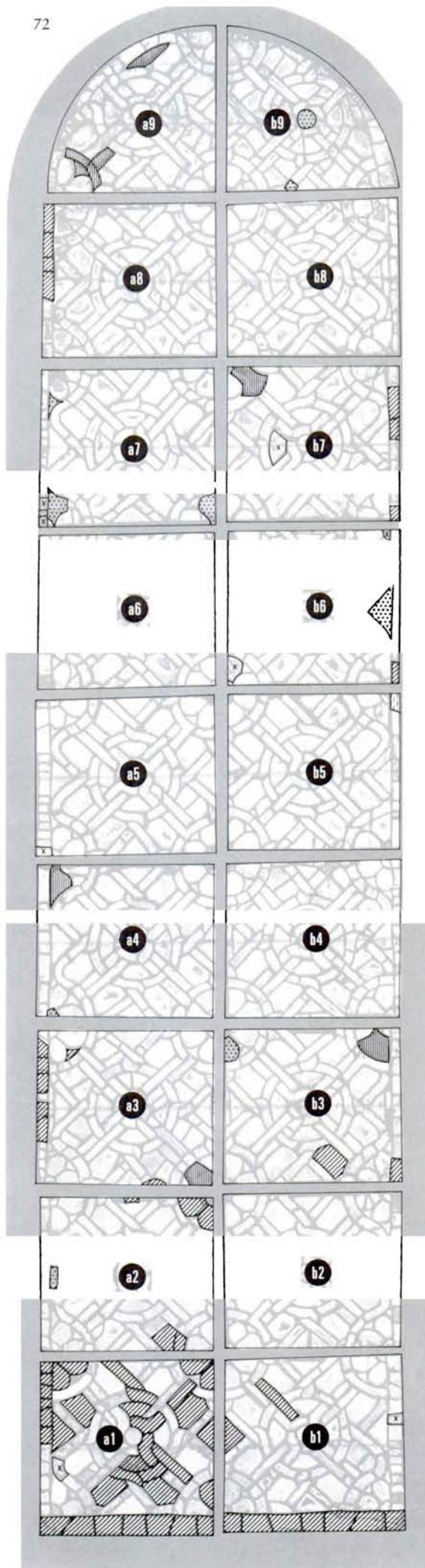
TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La quasi totalitat del vidre emprat en aquest vitrall és de manxó emplomat amb plom antic d'ales de secció rectangular. El vidre incolor és lleugerament groguenc, verdós o rosat. No hi apareix ornamentació de grisalla, excepte algun vidre aprofitat, provinent, però, de vitralls també cistercencs. Així doncs, la composició es resol amb elements purament geomètrics amb els característics entrelaçats cistercencs de vidre blanc i dibuix donat per la xarxa de plom.

Únicament en els plafons *a1*, *b1* i *b3* el plom no és totalment antic; és doncs de secció semicircular, plom que fou emprat a Catalunya des de la primera del segle XX o del final del XIX.

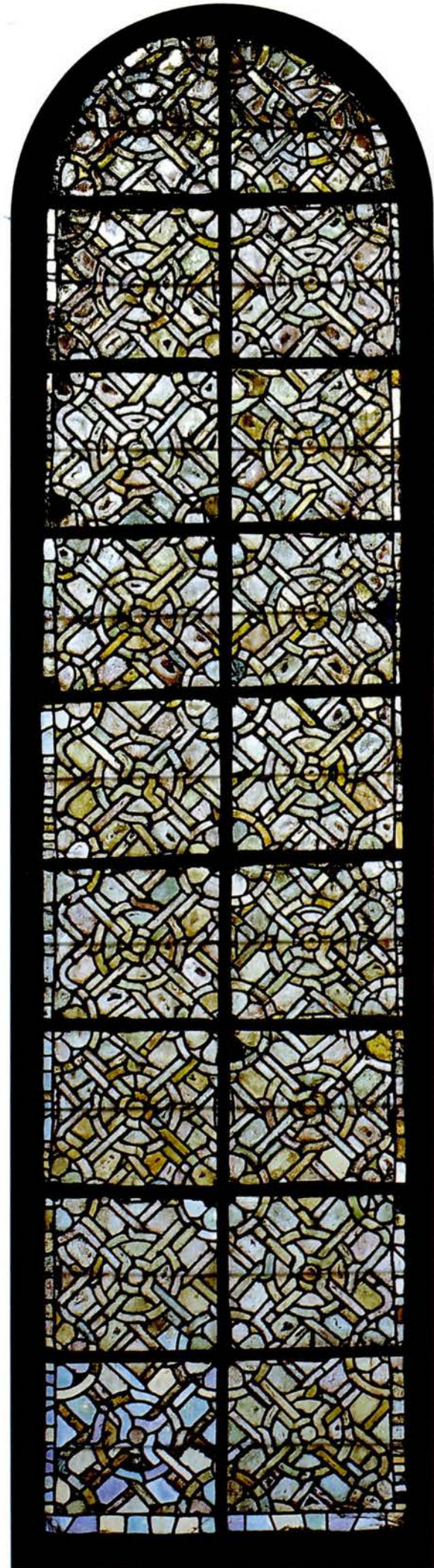

T.N. I: Composició geomètrica entrelaçada, continua i tancada en un sol plafó, que es completa i pren el màxim resultat visual en quatre plafons.

TRANSSEPTO NORD.
VITRALL T.N. 1
(ESQUEMA
DE TRAMES)

ESCALA 1:15

TRANSSEPTO NORD.
VITRALL T.N. 1

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. 1 (DETTALL)

VITRALL T.N. II — VITRALL DELS FUSOS

Alçada total 4,00 m, amplada 0,96 m

Format per setze plafons: catorze de 0,44 m per 0,46, i dos (els superiors) de 0,64 m d'alçada.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Composició amb elements geomètrics i bordura senzilla.

Cada plafó és format per una creu central de braços curvilinis, la prolongació dels quals recolza en els àngles del plafó formant dos fusos entrelaçats.

Aquesta creu central és inscrita en una creu de braços rectangulars, els extrems de la qual s'entrellacen amb els braços de les creus dels plafons immediats.

Els fusos esmentats generen circumferències: les set centrals ocupen quatre plafons cadascuna; quatre d'elles són tangents i tres s'interseccionen amb les anteriors. Encara hi ha les semicircumferències laterals, que comprenen dos plafons cadascuna.

En els punts de tangència de les circumferències —coincidint amb els encreuaments dels travessers i l'eix central del bastidor de ferro— apareix un darrer element ornamental de forma de quadrilàter que s'entrellaça amb els extrems dels fusos. En els angles laterals dels plafons i també entrellaçat amb les puntes dels fusos, hi figuren migs quadrilàters.

CONSERVACIÓ

La composició és conservada amb gran integritat, especialment si ens referim al dibuix donat per la xarxa de plom. Cromàticament creiem possible que a l'origen aquest vitrall fos totalment monocrom, car així semblen testimoniar-ho els buit plafons *a3, a4, a5, a7, b2, b3, b6* i *b7*, en els quals pràcticament no hi ha vidre de color, si bé és cert que els altres vuit plafons tenen color en la creu central i en l'interior dels fusos, però una notable irregularitat en la distribució dels colors pot fer pensar en una intervenció posterior molt immediata que cercà de fer ressaltar el motiu de les esmentades creus. Tot i aquestes consideracions, no ho hem marcat així en les trames, ja que el vidre de color és tan antic com el mateix vitrall; únicament hi hem marcat les peces de vidre aprofitat que pel fet de tenir grisalla ornamental o per llur diferència de qualitat hem considerat aportacions clarament posteriors.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El vidre blanc (sigui groguenc, verdós o totalment blanc) és molt gruixut (3, 4 i 5 mm) i tallat al ferro roent amb formes acabades amb el brusidor. Majoritàriament és de manxó. El vidre de color, de gresol, és també de la mateixa època: té el mateix gruix i textura del blanc, és doncs aspre i raspós al tacte. La gran majoria de les bombolletes d'aire que hi ha en aquests vidres són petites i rodones.

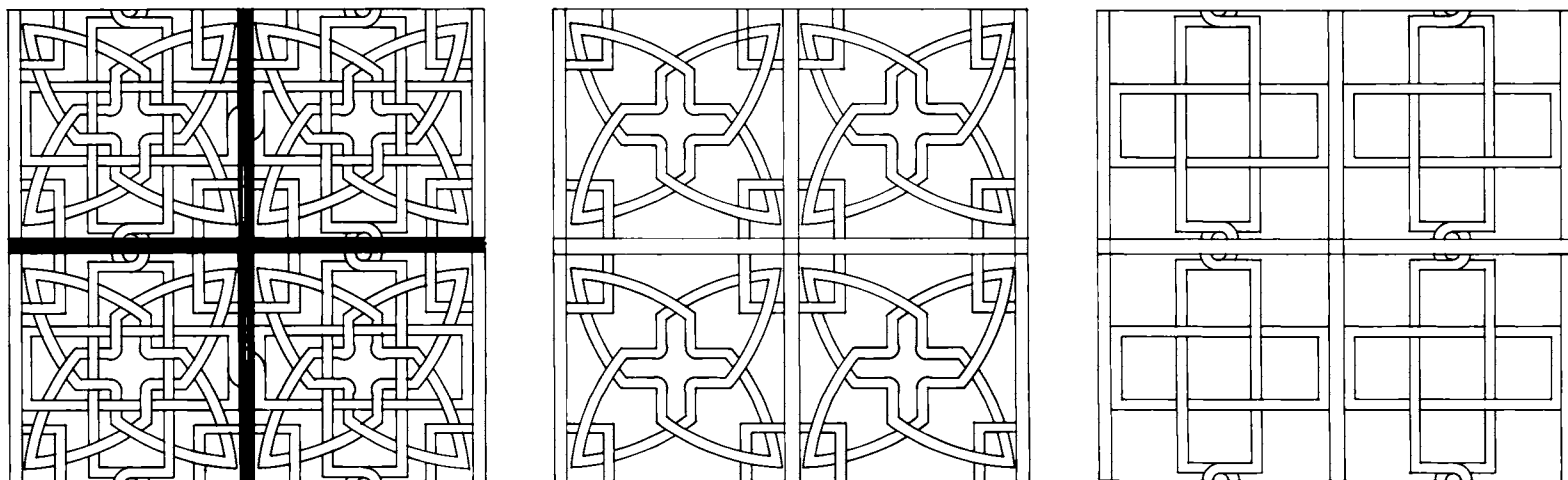
Els diversos gruixos de les peces de vidre fan que la superfície del plafó sigui molt irregular.

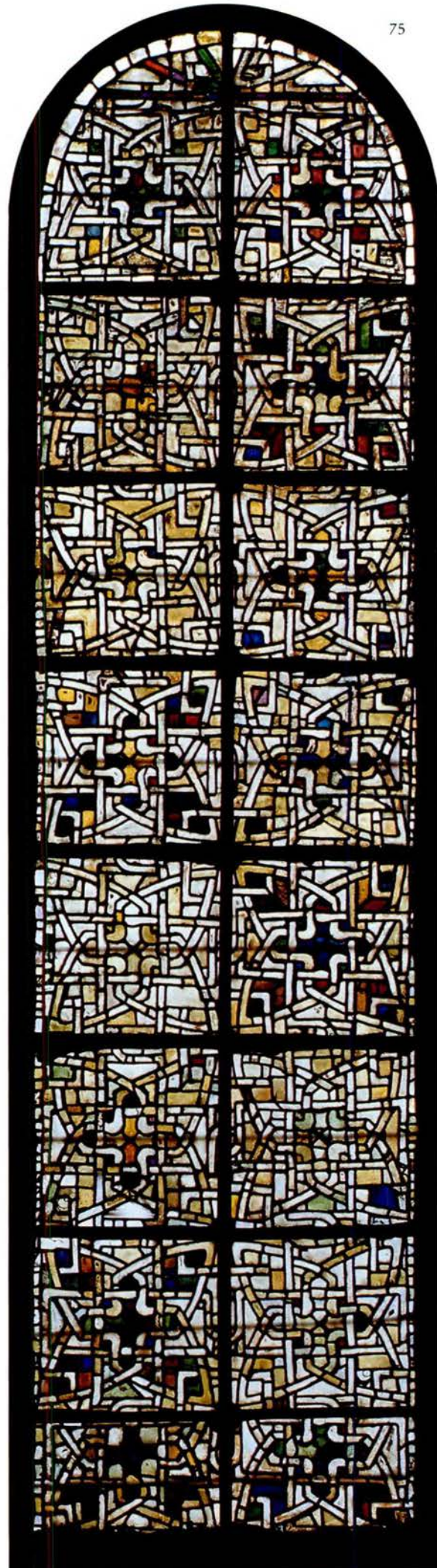
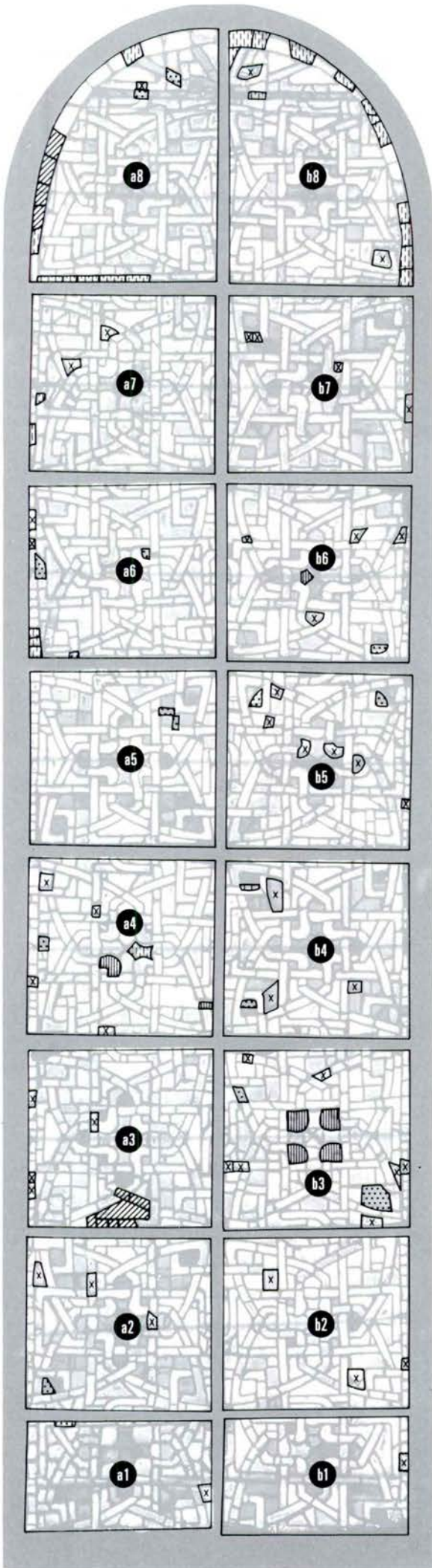
El plom emprat en el vitrall és l'original, d'ales de secció rectangular, però sense gaire gruix. Les soldadures són bastant barroeres, menys, però, que les dels vitralls T.N. V i T.N. VI.

Excepte als vidres aprofitats, no hi ha pintura de grisalla.

Estil geomètric cistercenc i pertanyent al que hem denominat primer Grup o Grup I.

T.N. II: Composició geomètrica composta per elements entrelaçats oberts i elements entrelaçats tancats. Cada plafó forma una composició on preval visualment la creu i l'aspa, però prenent els quatre plafons, aquesta composició desapareix visualment i es forma un cercle entrellaçat a cada línia de plafons horitzontals (llanceta a i b).

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. II
(ESQUEMA
DE TRAMES)

ESCALA 1:15

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. II

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. II. PLAFONS a5, a6, b5 i b6

VITRALL T.N. III

Alçada total 4,00 m, amplada 0,85 m

Format per vint plafons de 0,37 m per 0,41 m, i dos plafons a la part superior de 0,20 m per 0,41 m

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Emmarcada per una triple bordura, l'ornamentació del vitrall consisteix en vuit cercles de 0,22 m tangents a les bordures, i nou cercles del mateix diàmetre concèntrics amb l'encreuament dels travessers i la tija central del bastidor de ferro. Tots aquests cercles són entrellaçats per una sèrie de cercles de diàmetre menor: dos de petits i un de mitjà entre els menors.

Unes llenques paral·leles formen un engraellat de ritme esbiaixat o d'aspa que s'encreua amb la teoria de cercles de diverses grandàries abans descrits.

CONSERVACIÓ

Malgrat els nombrosos plafons que apareixen totalment o parcialment reemplomats, i malgrat les nombrosíssimes restauracions que ha sofert aquest vitrall, l'esquema compositiu d'elements geomètrics ha conservat la seva integritat.

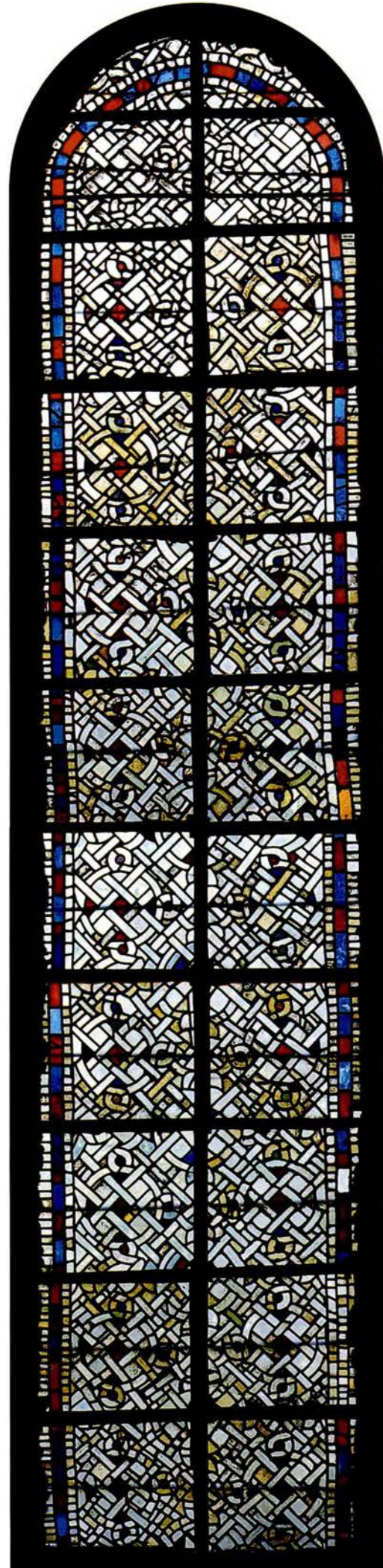
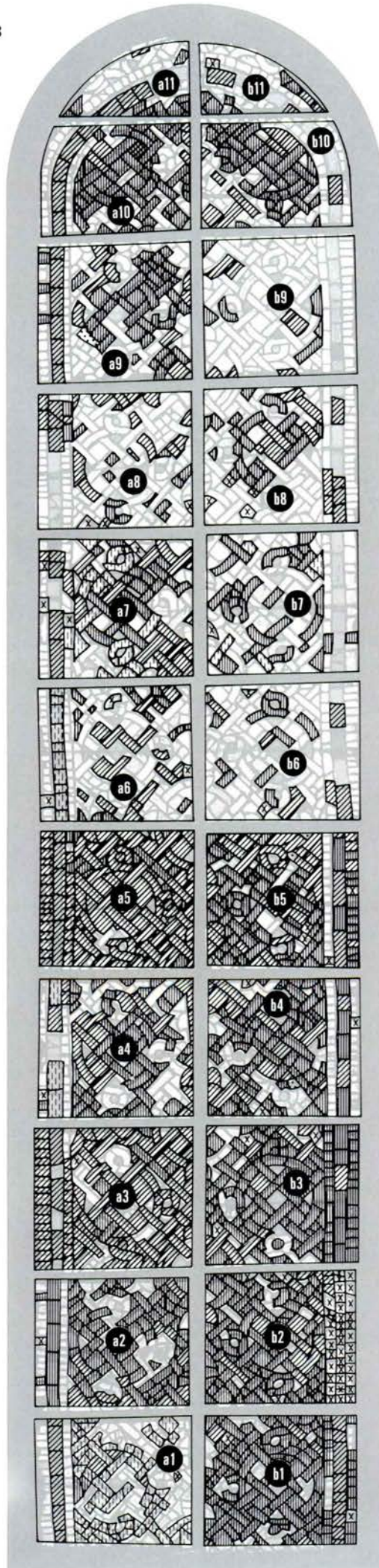
TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El vidre emprat és majoritàriament de manxó, si bé n'hi ha també de ciba en menor abundor. Es tracta de vidre blanc molt transparent i que, tot i ésser lleugerament groguenc, verdós o rosat, en conjunt és més incolor que el que hem vist emprat en els dos vitralls anteriorment estudiats.

El plom és original en la major part dels plafons; és plom d'ales de secció rectangular i força bast; i també hi són notablement barroeres les soldadures. Únicament en els plafons *b1*, *a2*, *a6*, *a8* i *b9* hi ha plom d'ales de secció semisfèrica (l'anomenat plom anglès) emprat ja des del final del segle XIX.

El color hi és emprat escadusserament; únicament hom fa ús del vidre de color (sigui verd, blau, vermell o groc) en els centres dels cercles i en els punts centrals de les llenques de l'engraellat. De les tres bordures, tan sols en la central són emprats el color blau o vermell alternativament disposats. Tot el vidre de color és de gresol.

No hi ha ús de grisalla en absolut. Els plafons mostren reparacions molt nombroses i extenses, la majoria antigues i difícils de datar, per bé que el tipus de plom permet de situar-les vers el segle XVI. El més afectat és el plafó *a6*, el vidre del qual és quasi tot nou. També les bordures són molt afectades per restauracions recents.

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. III
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. III

VITRALL T.N. IV

Alçada total 4,00 m, amplada 0,84 m
 Format per vint plafons de 0,37 m per 0,41 m

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

El tema ornamental d'aquest vitrall és el mateix del vitrall anteriorment tractat (T.N. III), amb l'única diferència que les circumferències queden centrades a la meitat del plafó en lloc d'ésser tangents a la bordura, que la trama de plom articula més bé el dibuix, i que el color apareix únicament en els nusos o petites circumferències que entrellacen les circumferències mitjanes (sempre coincidents amb els travessers o l'eix central) i les grans.

La bordura és doble; blanca l'exterior, i de color la interior.

L'entrellaçat de llenques paral·leles en forma d'aspa és també igual al de l'esmenat vitrall T.N. III.

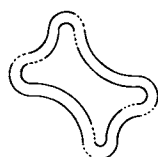
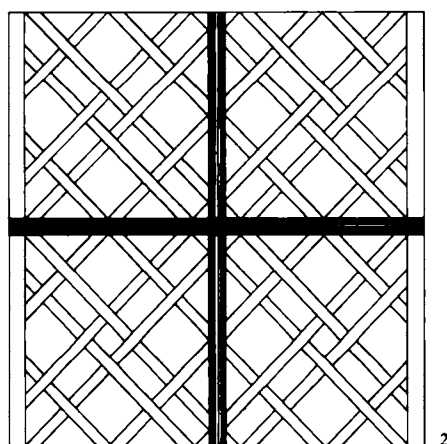
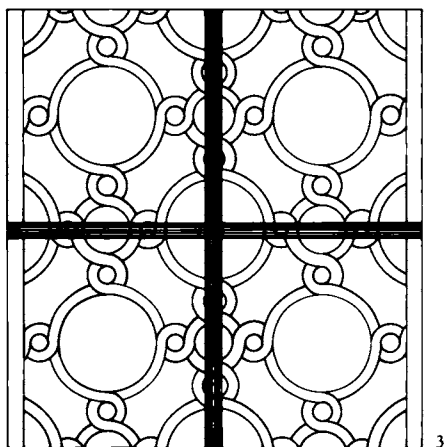
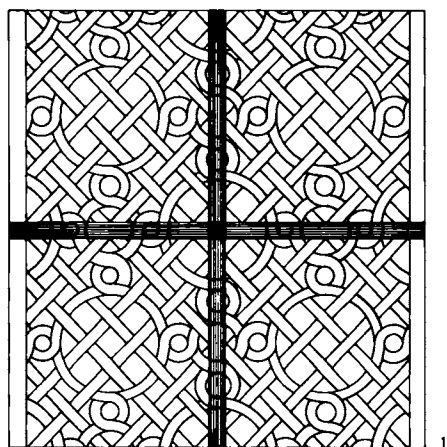
CONSERVACIÓ

Tot i els set plafons *a1, a2, a3, a7, a8, b1* i *b7* emplomats de nou a la darrera del segle XIX o primera del XX, aquest vitrall ha conservat l'estructura original amb més coherència que el seu parió.

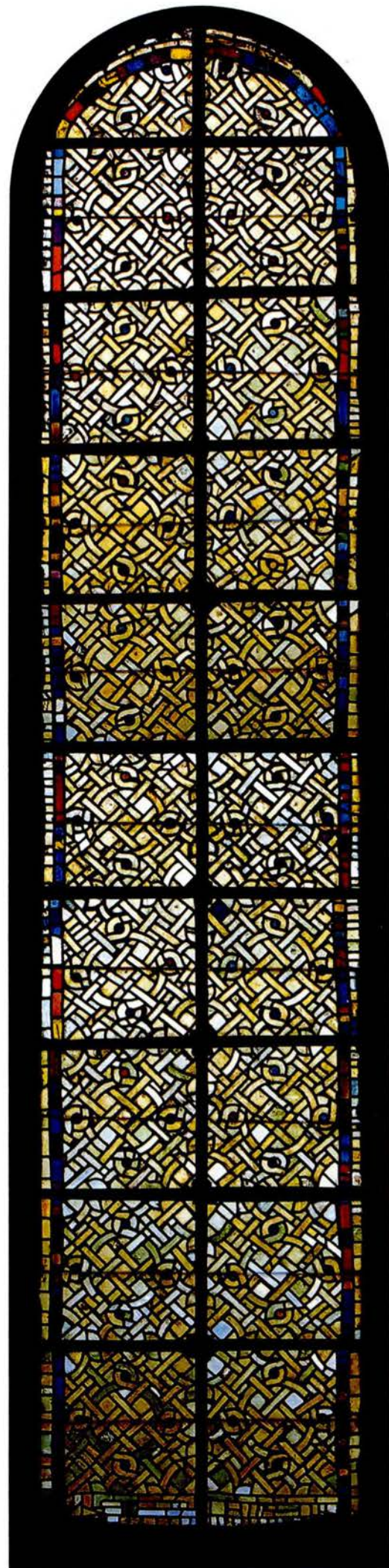
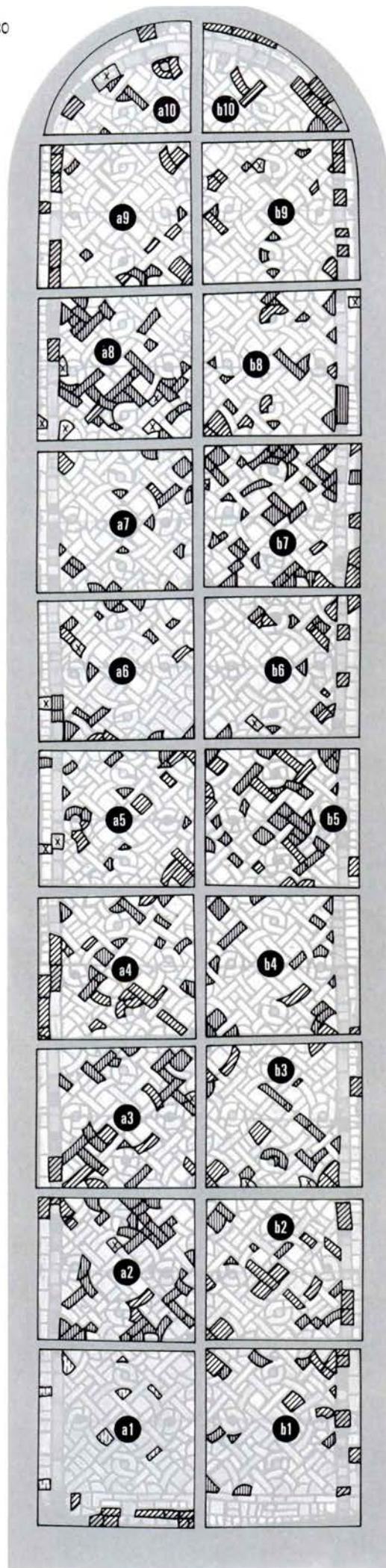
TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El vidre és d'un blanc groguenc o verdós, i menys transparent que el del vitrall T.N. III, ja esmentat. El vidre de color, sempre de gresol, apareix tan sols en els nusos que enllacen les circumferències, amb els colors blau, vermell, rosa, verd i groc-ocre, o bé en la bordura interna on els blaus i vermells majoritaris alternent irregularment amb algun groc, rosa o verd.

No hi ha grisalla. Si bé apareixen alguns vidres de reparació antiga (segle XVI) i d'altres del segle XX, on hom usa el vidre catedral, la reparació més important és la del reemplaçament dels sis plafons abans citats, i ni aquesta restauració ni la o les restauracions anteriors no han afectat la integritat i coherència del vitrall.

T.N. IV: La figura geomètrica principal que forma tota la composició, queda reflectida en el dibuix n.º 1. Aquesta figura forma la composició entrellaçada i tancada reflectida en el dibuix n.º 3. La composició es completa amb l'incorporació dels elements entrellaçats oberts reflectits en el dibuix n.º 2.

TRANSSEPTE NORD.
VITRALL T.N. IV
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

TRANSSEPTE NORD.
VITRALL T.N. IV

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. IV. PLAFONS a7, a8, b7 i b8

VITRALL T.N. V

Alçada total 3,58 m, amplada 0,95 m
 Format per catorze plafons de 0,44 m per 0,46 m, i dos de 0,16 m d'alçada.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

El vitrall és compost per plafons de procedència diversa, tots ells amb el mateix tema de malles entrelaçades, però amb uns elements claraments diferenciadors:

(a) Plafons amb camper i interior de les bagues de la malla amb vidre de color: blaus, vermells, violats, verds i grocs. Són en total vuit plafons. Sense grisalles.

(b) Plafons amb camper blanc i interior de les bagues de color: blaus, vermells, grocs, violats, roses. Grisalles foliiformes en el camper blanc. Són en total sis plafons.

(c) Plafons amb camper i interior de les bagues incolor. Grisalles foliiformes en el camper blanc o incolor, escasses en el nombre i mig esborrades. Són dos plafons.

Cal observar que el plafó *b4* del vitrall T.N. VI és l'únic d'aquest vitrall que té el camper i l'interior de les bagues amb color, i sense grisalles. Aquesta particularitat ens permet de suposar que l'esmentat plafó *b4* podria pertànyer al vitrall T.N. V, i al primer grup estudiat, que (en cas que fos certa la nostra suposició) faria que aquest grup tingués nou plafons en total.

De tots els fets exposats, deduïm que el vitrall originàriament devia ésser tot ell format per plafons de malles amb camper i interior de les bagues amb color de grisalles foliiformes.

CONSERVACIÓ

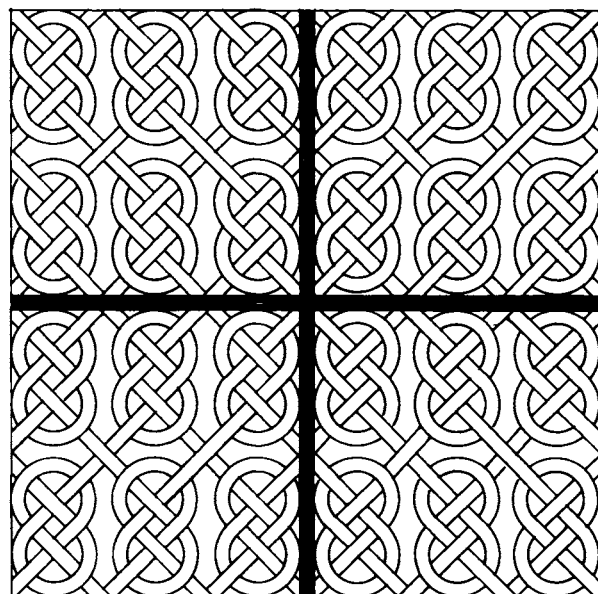
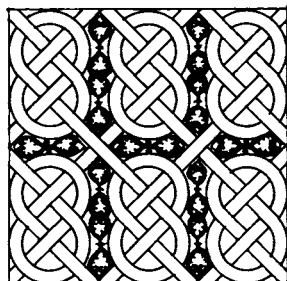
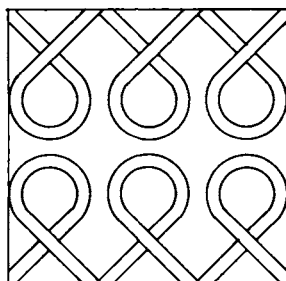
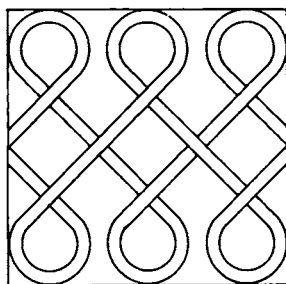
De l'estudi de composició que hem fet, podem treure la conclusió, referint-nos a la conservació, que el tema o motiu de malles entrelaçades s'ha conservat íntegre en els vuit plafons *a2*, *a3*, *a4*, *a8*, *b2*, *b4*, *b5* i *b8*, i que els altres plafons són procedents d'uns altres dos finestrals: de l'un serien els plafons *a1*, *a5*, *a6*, *b1*, *b3* i *b6*, i de l'altre els dos plafons restants *a7* i *b7*. Aquests dos darrers no coincideixen de mides amb el bastidor de ferro, els travessers superiors del qual tallen les bagues a un terç aproximadament de la seva alçada.

La grisalla s'ha conservat deficientment.

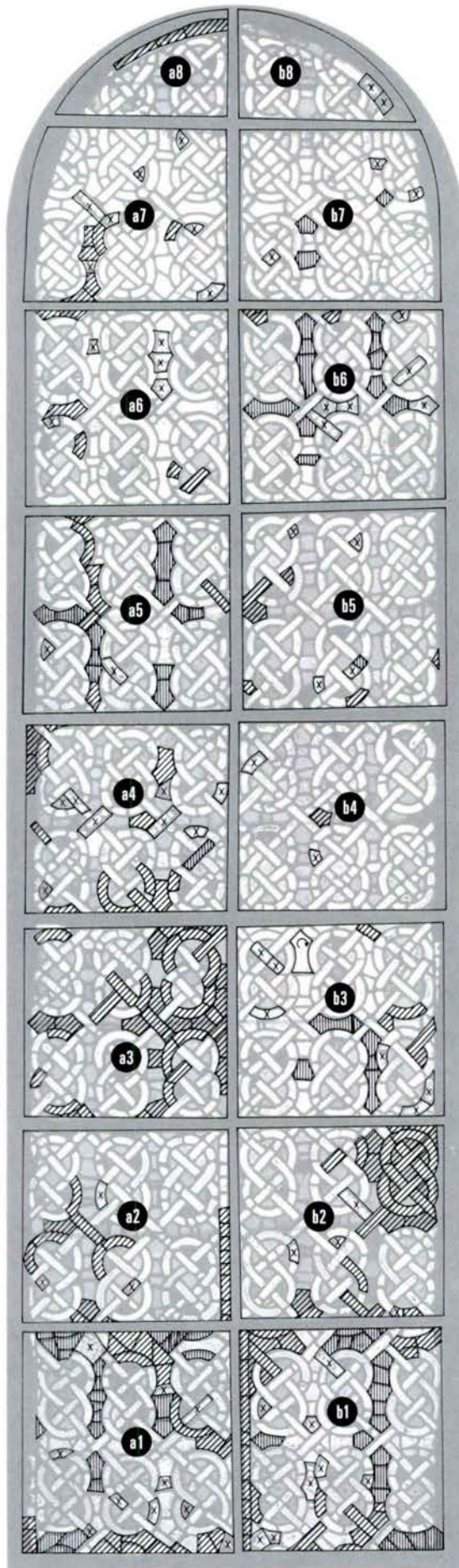
TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Apareix en aquest vitrall l'ús de la grisalla ornamental foliiforme, de fulles d'acant o palmetes, pintada amb trepa en les grisalles originals.

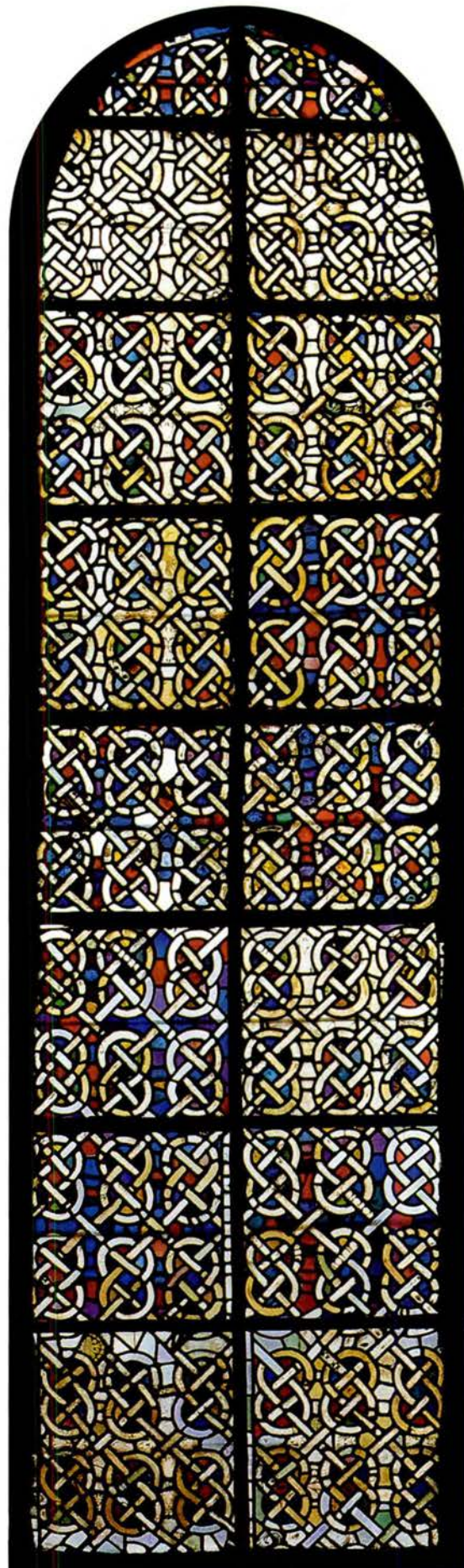
El vidre és gruixut, generalment de manxó (i menys nombrós el de ciba). És un vidre blanc groguenc i no gaire transparent. Els vidres de color són de gresol, i hi preponderen els blaus, vermell ocre groguenc, verds i roses o violats.

T.N. V i VI: Formats per elements geomètrics en forma de baga, uns oberts laterals, superior i inferiorment i uns altres amb forma de baga continua oberts lateralment.

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. V
(ESQUEMA
DE TRAMES)
ESCALA 1:15

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. V

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T. N. V. PLAFÓ a6

VITRALL T.N. VI — VITRALL DE MALLA

Alçada total 3,85 m, amplada 0,95 m

Format per setze plafons: catorze de 0,415 m per 0,47 m, i dos de 0,50 m per 0,47 m

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Vitrall amb ornamentació geomètrica, amb motiu de malla formada per llenques de vidre blanc (incolores) entrelaçades formant bagues o nusos; en uns plafons apareixen sobre camper de color i en altres sobre camper blanc. A la part superior dels plafons *a7* i *b7* hi ha la data del 1571, que és posterior al vitrall original. Una estreta bordura blanca contorneja el vitrall.

CONSERVACIÓ

És difícil de deduir quins són els plafons originals, ja que tots ells semblen fets quasi totalment amb vidre aprofitat. Com en el vitrall anterior (T.N. V), podem distingir-hi, però, quatre grups de procedència diversa:

(a) Quatre plafons de camper blanc i interior de les bagues de color. Són els plafons *a5*, *a7*, *b6* i *b7*. Sense grisalla ornamental original en el camper.

(b) Cinc plafons de camper i interior de les bagues blanc. Són els plafons *a2*, *a3*, *a4*, *b2* i *b5*. Sense grisalla ornamental en el camper.

(c) Un plafó de camper i interior de les bagues de color. Sense grisalla ornamental en el camper.

(d) Sis plafons totalment nous, fets amb vidre de poca qualitat. Tres d'ells, *a1*, *a6* i *b1*, emplomats amb ploms de llom d'aresta que podria provenir d'una restauració del final del segle XIX, mentre que els tres restants, *a8*, *b3* i *b8*, són emplomats amb plom anglès i són de restauració més recent (segle XX).

El motiu ornamental de tots ells, independentment del grup a què pertanyin, és el de la malla de bagues entrelaçades que ja hem descrit, tema que és parió al del vitrall T.N. V.

Malgrat la composició caòtica que produí la inclusió de la data del 1571 en els dos plafons *a7* i *b7*, precisament per haver quedat afectats per la restauració general del segle XVI, per una major coherència en la qualitat i to del vidre i pel nombre notablement menor del vidre aprofitat que s'hi veu emprat, podem deduir que aquests dos plafons i els panys *a5* i *b6* pertanyen tots ells a un mateix vitrall i que aquest és possible que fos el que originàriament envitrallava aquest finestral.

Els dos plafons que porten la data són reemplomats amb plom anglès, mentre que els altres dos són emplomats amb plom antic d'ales amples (6 mm) i secció rectangular; les soldadures d'aquests ploms són barroeres.

Considerem que si bé tots quatre plafons són de la mateixa època, el més íntegre de tots ells i de tot el vitrall és el plafó *a5*.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

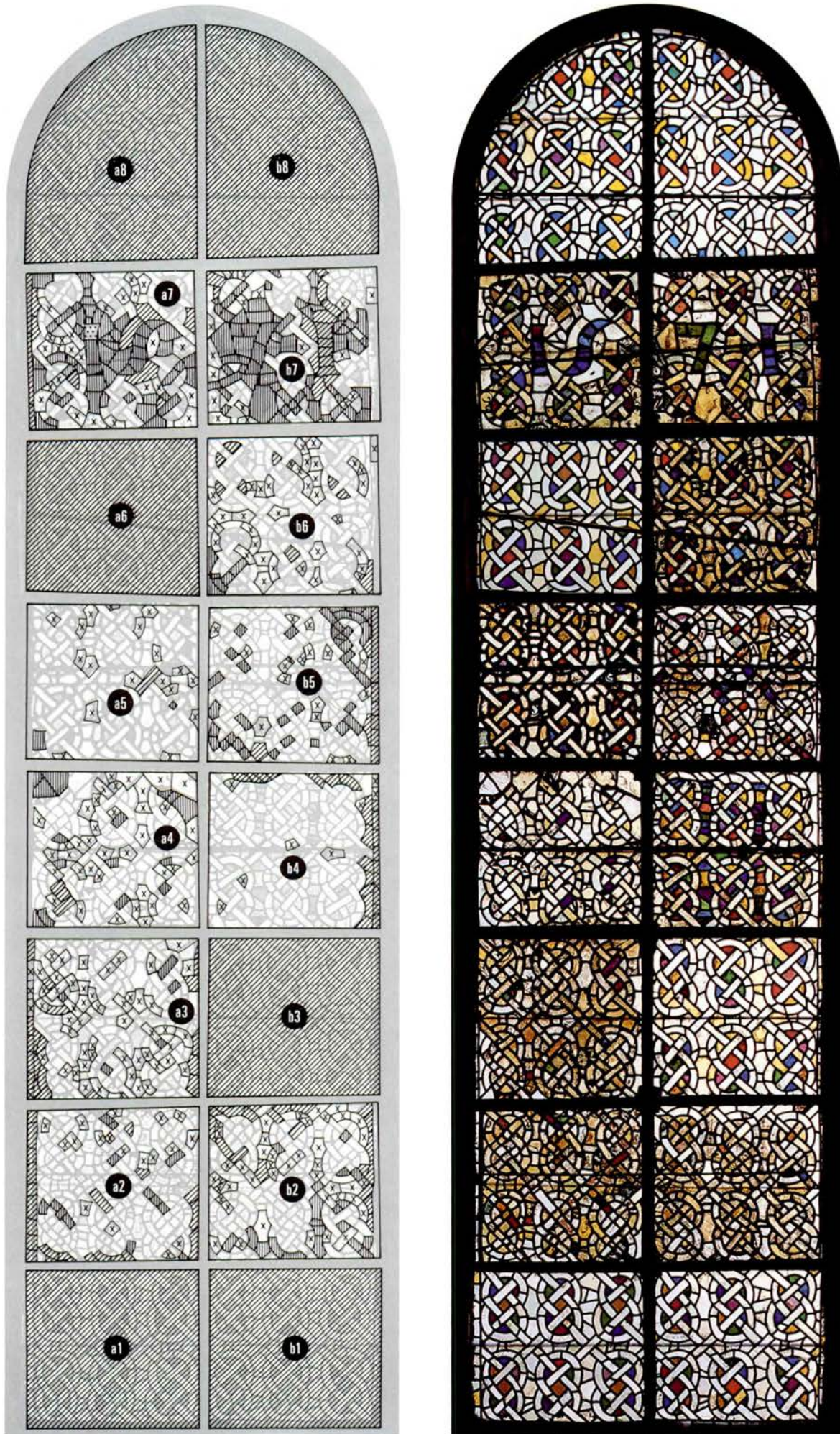
Els vidres antics són blancs o blancs groguencs, lleugerament opacs. Els de color són de gresol, tots ells de ciba o manxó. Hi apareixen els colors ocre, blau, vermell, verd i rosa.

Els vidres aprofitats són molt nombrosos, i la major part duen grisalla. Hi podem distingir dos tipus de grisalles: les que fan un dibuix purament lineal i les que campeixen. En les segones la pintura és llisa, suau, compacta i lleugerament rogenca, mentre que en les primeres la pintura és un xic més aspra i granulada.

L'estil d'algunes d'aquestes grisalles —volem recalcar que totes són en els vidres aprofitats— permet de suposar l'existència de vitralls avui dia desapareguts d'estil encara cistercenc però d'època molt més avançada que els del transsepte.

Algunes grisalles són pintades a mà; d'altres són de trepa.

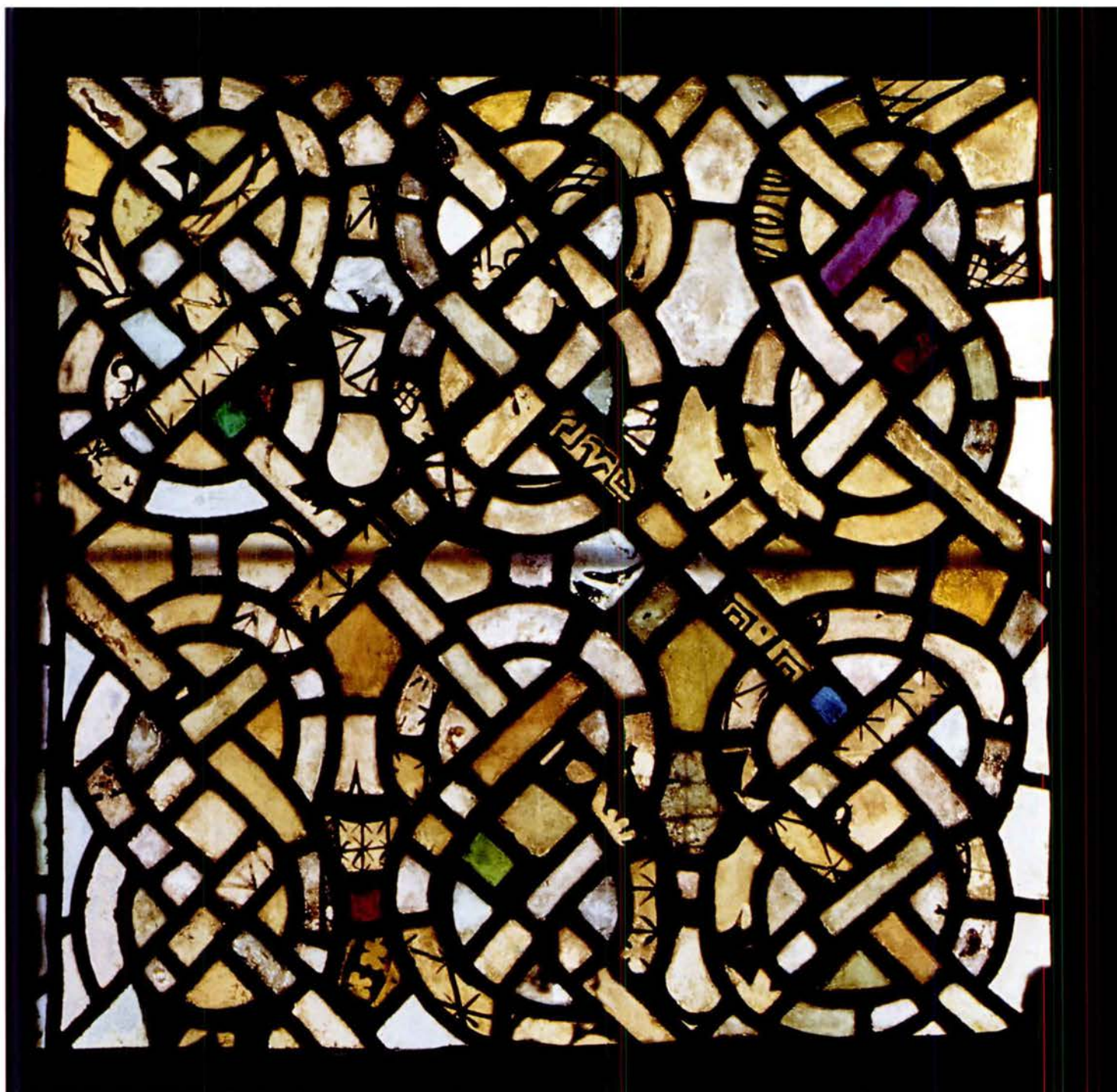
El més curiós dels vidres aprofitats és sens dubte el que hi ha al plafó *b5*, a la part inferior esquerra, entre les dues bagues, És un fragment de vidre molt gruixut amb filets de colors en forma de remolí.

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. VI
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

TRANSEPTE NORD.
VITRALL T.N. VI

TRANSSEPTES NORD.
VITRALL T.N. VI. PLAFÓ a3

TRANSSEPTE SUD

VITRALL T.S. V

Alçada 3,79 m, amplada 0,92 m
Format per divuit plafons de 0,43 m per 0,45 m
Estudiat a distància

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

El tema ornamental que informa aquest vitrall, i que es repeteix a tots els plafons (llevat del plafó *a8*), consta de dos motius: el primer, que és central, és un motiu floral format per un botó o circumferència voltada per vuit fusiformes disposats radialment.

El segon motiu és geomètric i emmarca el tema floral. És format per dos quadrats entrelaçats. Cada costat es prolonga fent mitja circumferència, de manera que els dos quadrats queden emmarcats per les vuit semicircumferències.

A cada angle dels plafons, dues petites llenques s'entrellacen dibuixant un nus o llaçada de dues o quatre bagues segons que coincideixin amb els creuers centrals o amb els laterals del bastidor de ferro del vitrall.

Cada plafó repeteix el mateix motiu, motiu que en els dos plafons superiors *a9* i *b9* queda tallat a nivell del centre.

Aquest és l'únic vitrall que empra un motiu ornamental que —amb lleugeres diferències— trobem també entre els motius decoratius arquitectònics. Únicament hem trobat ornamentació arquitectònica que tingui relació amb els motius ornamentals dels vitralls, en un dels capitells del portal de la façana de Ponent (vitrall T.S. V) i en l'orla d'entrelaçats del mateix portal que veiem emprada en les bordures d'alguns vitralls (Nau Nord III).

CONSERVACIÓ

El tema ornamental s'ha conservat íntegrament, llevat del ja esmentat plafó *a8* en el qual el dibuix floral ha estat substituït per quatre peces de vidre de color blau fosc disposades en forma de creu. Aquest plafó podria provenir d'un vitrall parió però no idèntic (potser del vitrall T.S. VI avui dia tapiat); de vitralls disposats per parelles però amb petites diferències en tenim exemples en els finestrals T.N. III i T.N. IV del transsepte i també en els N.S. V i N.S. VI de la nau.

Hi ha nombroses peces de vidre trencat i alguns vidres de color blanc verdós que podrien ésser de reparació del segle XX. Vegeu l'esquema.

El plom és d'ales amples de 6 mm d'amplada i sense grafilar. Les soldadures són barroeres, i s'observen reparacions efectuades des de l'exterior per a les quals han estat obertes les ales per a inserir-hi el vidre de reparació.

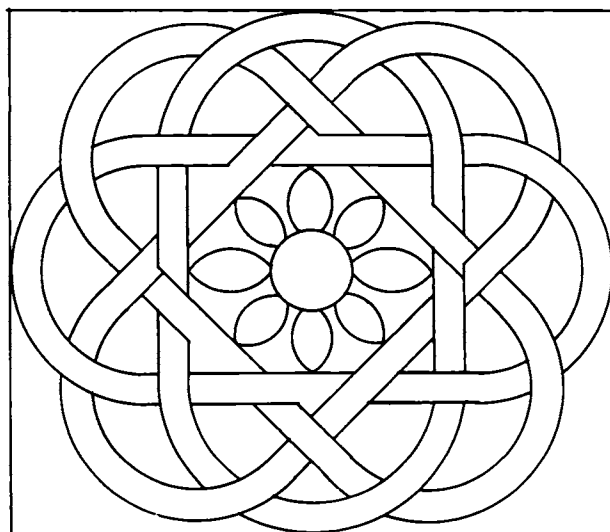
El vidre és de manxó i ciba, gruixut i irregular, amb bombolles d'aire grans i allargassades; és tallat amb ferro roent i rosegat.

Tots els plafons són col·locats des de l'exterior amb clavilles de ferro.

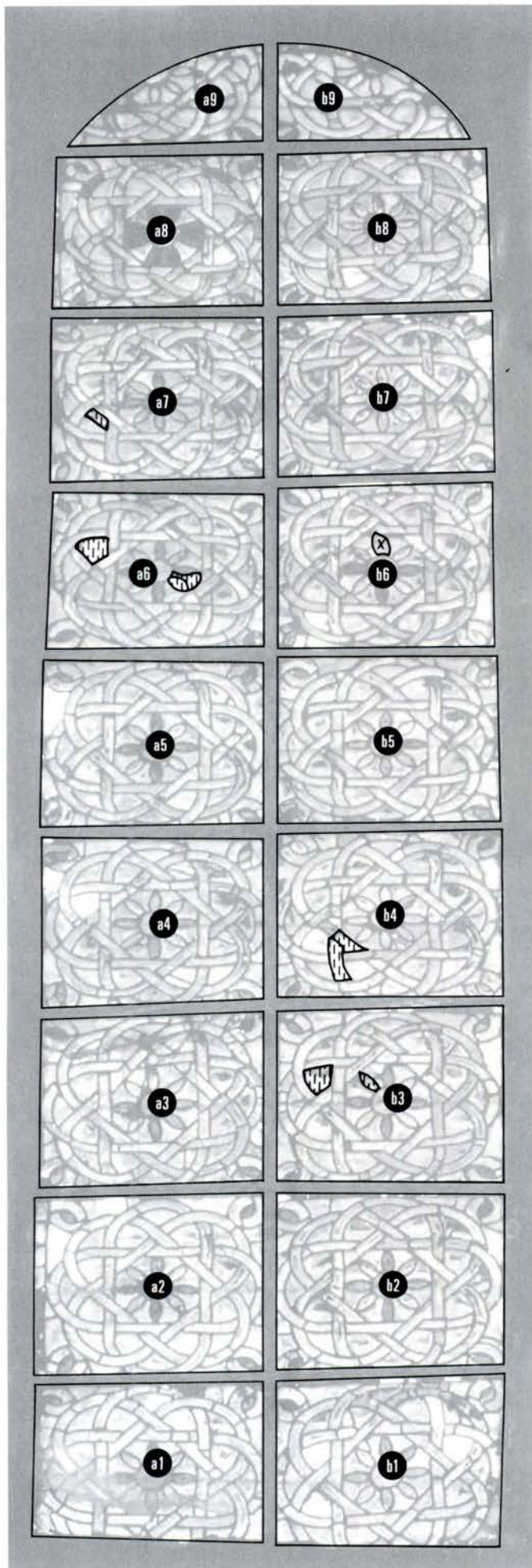
TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Únicament el vidre i el plom són emprats per a dibuixar els elements ornamentals d'aquest vitrall. No hi ha ús de grisalla.

El vidre és blanc, molt groguenc, i apareix el color en alguns dels botons i pètals del motiu floral i també a l'interior de les bagues dels angles dels plafons. Els vidres de color són marrons, blau cobalt o blau grisós.

T.S. V: Composició geomètrica entrelaçada tancada en un sol plafó. L'element d'unió entre plafons són dues llenques entrelaçades dibuixant un nus de quatre bagues.

TRANSEPTE SUD.
VITRALL T.S. V (ESQUEMA DE TRAMES) ESCALA 1:15

TRANSEPTE SUD. VITRALL T.S. V

TRANSEPTE SUD.
VITRALL T.S. V (DETTALL)

ROSASSA H. I

Diàmetre: tres metres aproximadament

Formada per disset plafons: òcul, vuit plafons col·locats radialment immediats a l'òcul, i vuit grans plafons perifèrics
Estudiada a distància

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

El tema, que es repeteix catorze vegades a cada plafó, és el d'una creu damunt un petit cercle groc, contornejats cercle i creu per unes llenques de vidre blanc que s'entrellacen amb llenques que formen un quadrat amb un cercle groc o verd —disposats alternadament— a cada angle que emmarca la creu. El camper de cada motiu pot ésser verd, marró o blau, i les creus centrals també varien de color segons el color del camper; n'hi ha de blaves, marrons i verdes.

CONSERVACIÓ

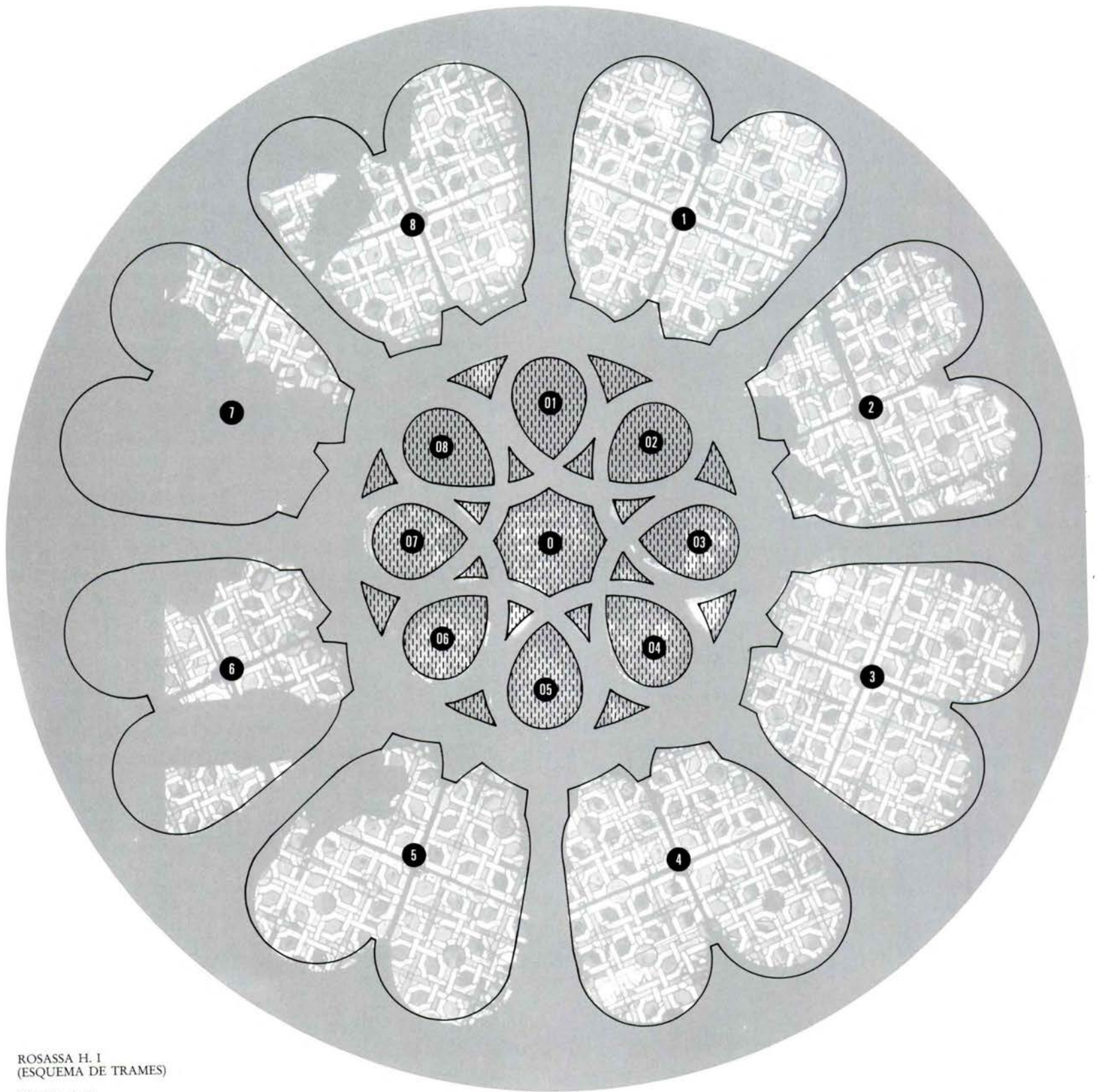
El motiu ornamental d'aquesta rosassa s'ha conservat amb integritat considerable. Cal observar, però, que la part central de la rosassa, l'òcul i els lòbuls que l'envolten no són els originals. Són uns plafons tractats amb un concepte totalment diferent del que informa el conjunt de vitralls cistercencs. Cada lòbul té una estrella de sis puntes inscrita dins una estrella més gran també de sis puntes. L'òcul té el camper blau —com el dels lòbuls—, amb l'anagrama de Crist en lletres grogues.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Com tots els vitralls cistercencs del monestir de Santes creus pertanyents al Grup I, hom no emprà en aquesta rosassa cap més recurs sinó l'ús del vidre i el plom per a formar el motiu ornamental del vitrall.

Una gamma limitada al blanc, verd, blau cobalt, rosa marronenc i groc dona una austera coherència cromàtica al vitrall. No hi observem ús de grisalla, excepte en algun vidre aprofitat escadusser.

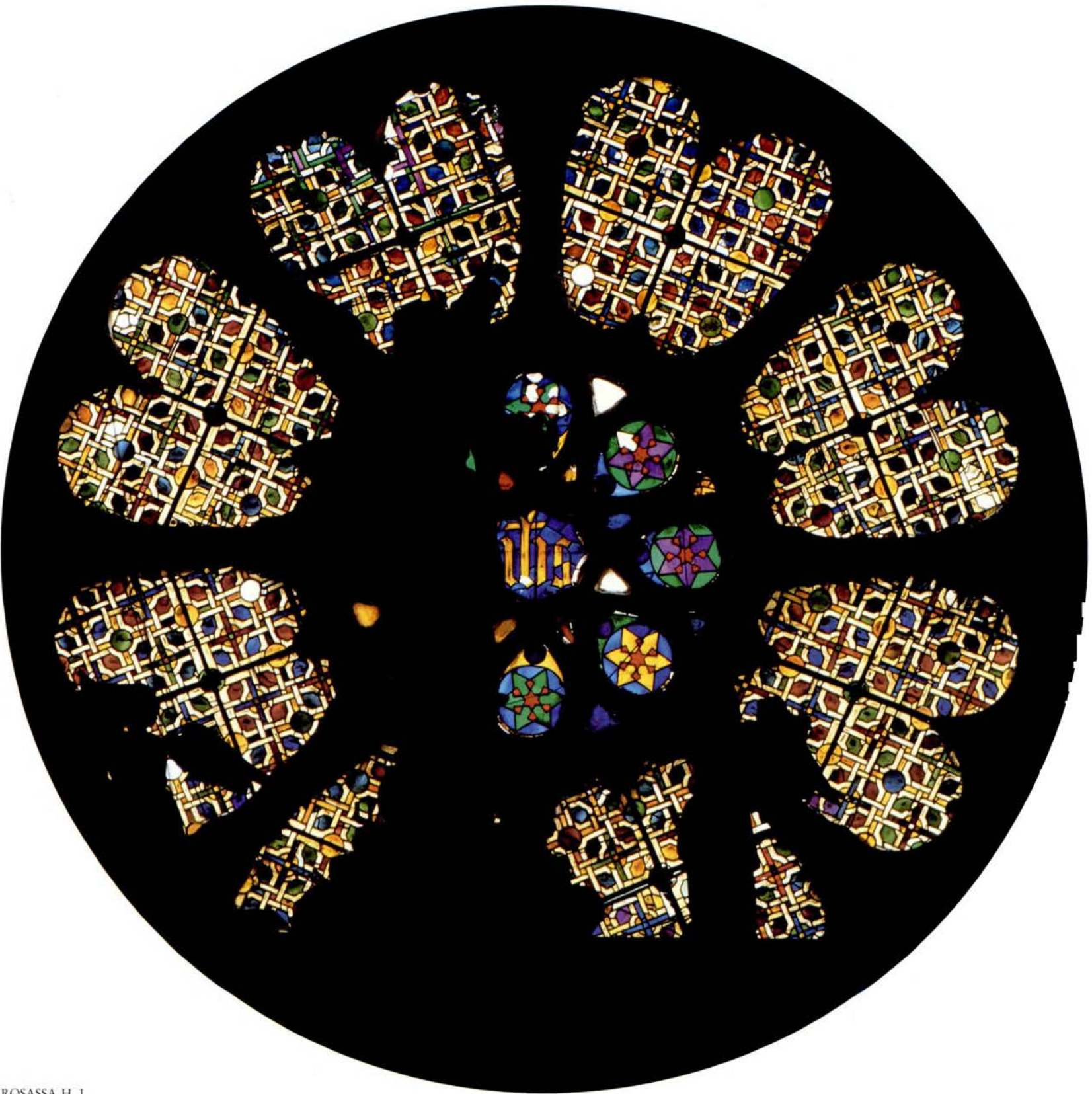
En aquesta rosassa i el vitrall N.N. V o «vitrall de les creuetes» observem una vegada més la repetició d'un tema amb variants, que ja hem vist en la parella de vitralls T.N. III i T.N. IV, amb la parella T.N. V i T.N. VI (o vitralls de malles) i amb els vitralls de la nau N.S. IV i N.S. V.

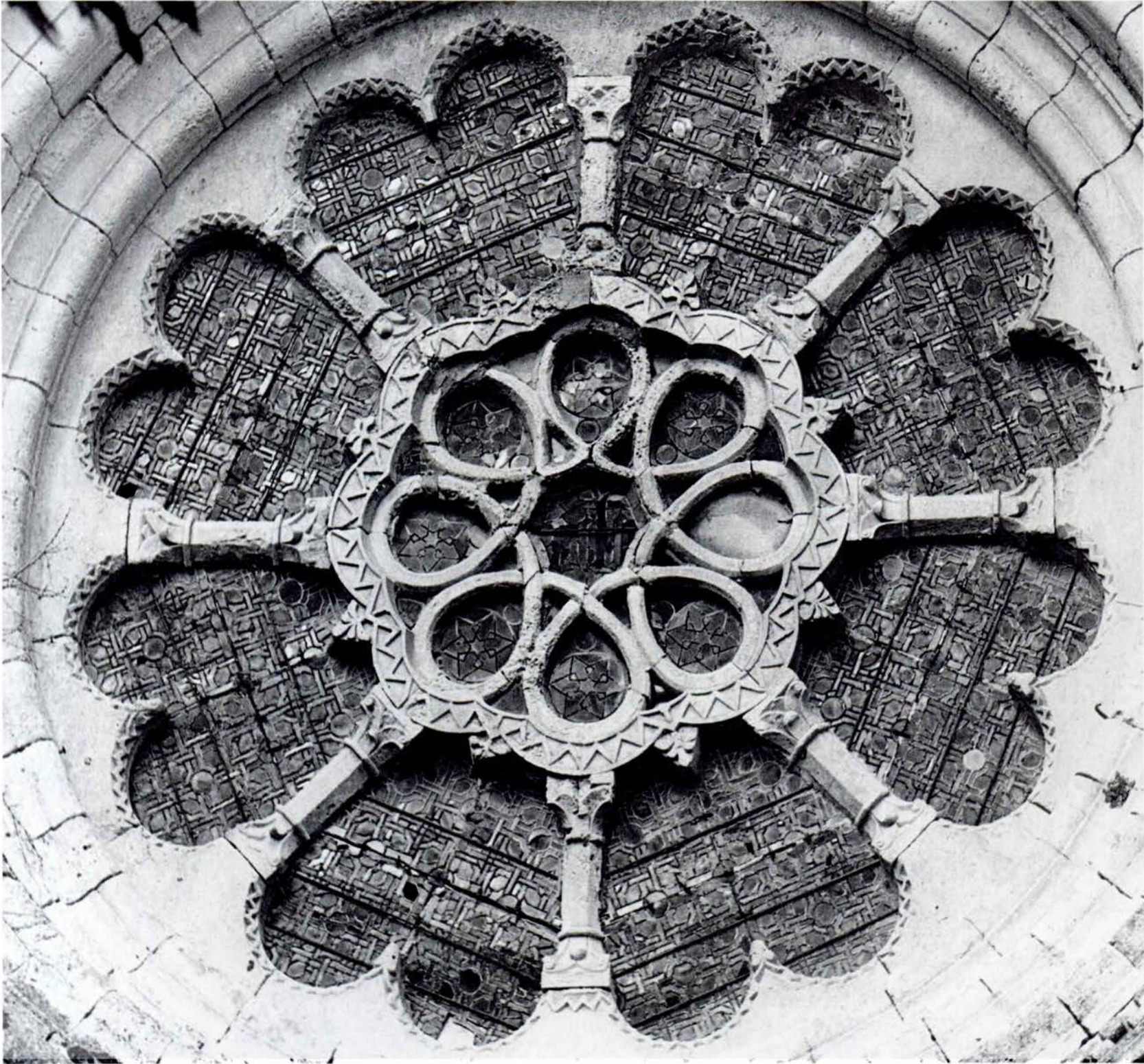
ROSASSA H. I
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

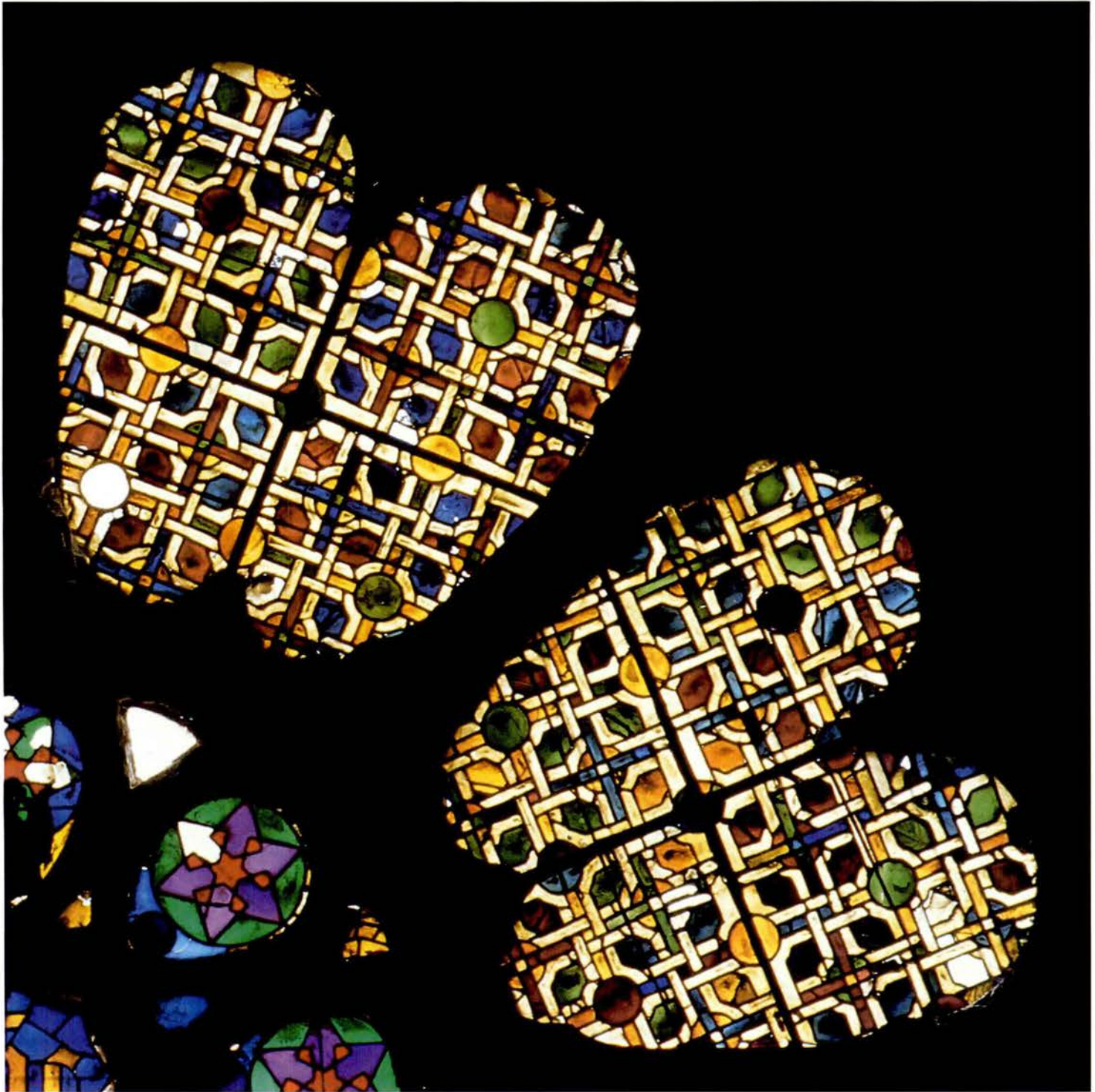

ROSASSA H. I

ROSASSA H. I (VISTA EXTERIOR)

ROSASSA H. I (DETTALL)

NAU

VITRALL N.S. II

Vitrall de 3,96 m d'alçada total, i 0,99 m d'amplada
 Format per divuit plafons: setze de 0,42 m per 0,48 m, i dos de quart de cercle

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Una corona circular i dues circumferències concèntriques són el motiu central de cada plafó.

Quatre semicircumferències (que amb els plafons immediats en formen de senceres) s'entrellacen amb el motiu central.

Les circumferències concèntriques s'enllacen formant quatre petits cercles situats al bell mig de la corona circular.

L'interior dels esmentats elements geomètrics és ornat amb motius ornamentals de trèvols, quadrifolis, acants i creus trilobades. En les llenques que formen les circumferències concèntriques l'ornamentació consisteix en emperlats o daus.

Una bordura, doble en uns plafons i senzilla en altres, orla tot el vitrall. Originàriament aquesta bordura era pintada amb grisalla fent un motiu de petites circumferències unides per pinzellades en diagonal.

CONSERVACIÓ

Fàcilment accessible des de la teulada del claustre, aquest vitrall mostra els efectes de successives i freqüents reparacions i restauracions; les dues més importants i que podem datar amb certesa són la del segle XVI, que afectà els quatre plafons superiors *a8*, *a9*, *b8* i *b9*, per la inclusió de la xifra 1560, i la que efectuà la casa Rigalt i Granell ja entrat el segle XX. Aquesta darrera consistí en la col·locació en els quatre plafons inferiors *a1*, *a2*, *b1* i *b2* de nous plafons imitant la coloració i els motius ornamentals dels plafons originals.

Tot i les restauracions que hem esmentat, el vitrall conserva prou bé la composició original.

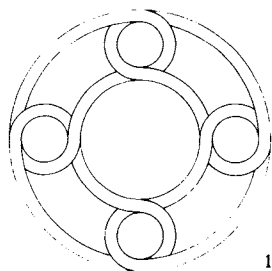
TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El vidre emprat en aquest vitrall és de ciba i de manxó; és un vidre transparent lleugerament verdós o groguenc, i sembla tenir una fina pàtina que dóna una lluminositat uniforme i li lleva un xic de transparència. Els pocs vidres de color que hi són emprats, són vidres de gresol, de tonalitat intensa.

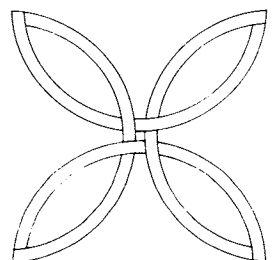
La grisalla és de color de terra de Siena, llisa i suau al tacte. Malgrat la repetició de motius (trèvol, acant, etc.), aquests motius són pintats a mà, sense emprar el recurs de la trepa. També hi ha grisalla en els vidres aprofitats; molts d'aquests vidres provenen de vitralls més antics i són vidres molt gruixuts, plens de bombolletes d'aire.

El plom, que en molts dels plafons és antic, és un plom ample de 5,5 mm, d'ales amples i planes. El plom i les soldadures són més polides que allò que hem vist en el transsepte (especialment ens referim als vitralls T.N. V i T.N. VI). L'ànima del plom és estreta i sense grafilar.

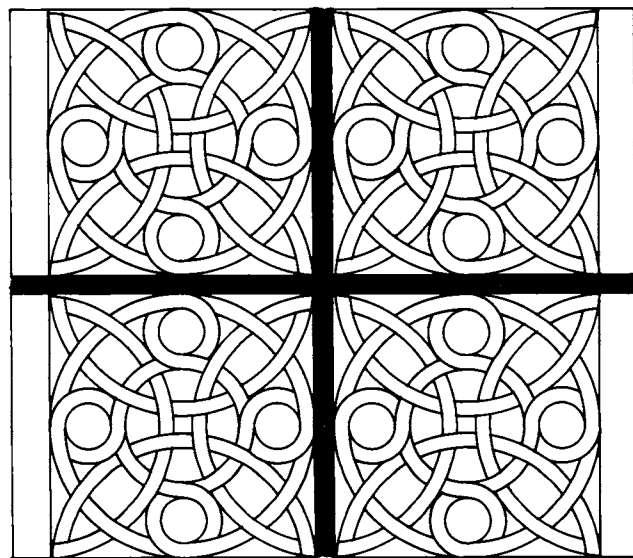
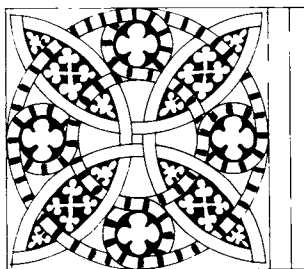
No hem pogut apreciar-hi cap mostra de corrosió.

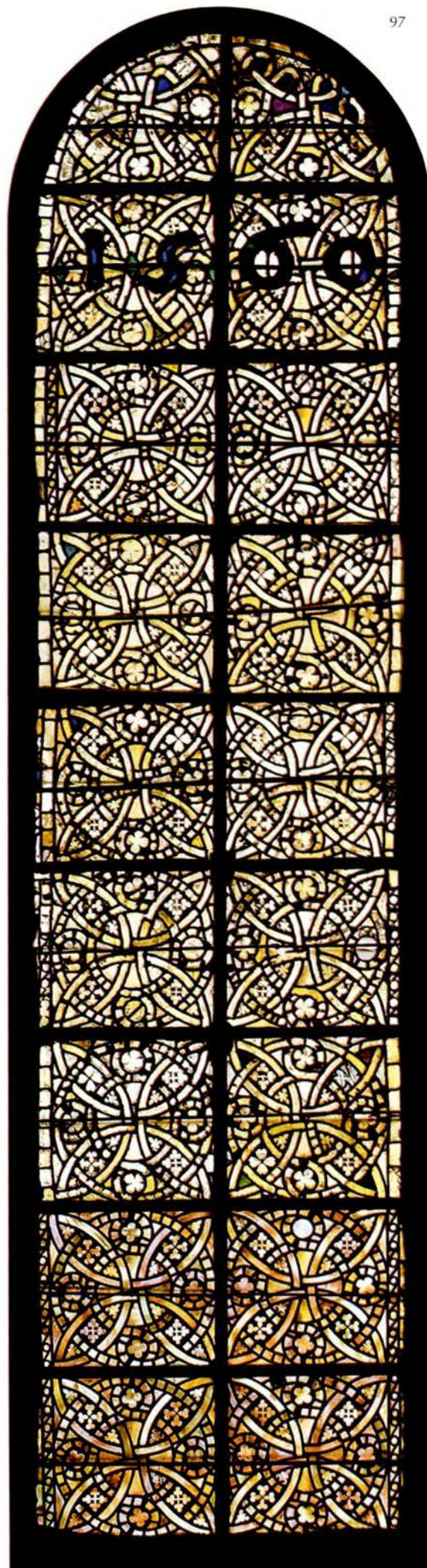
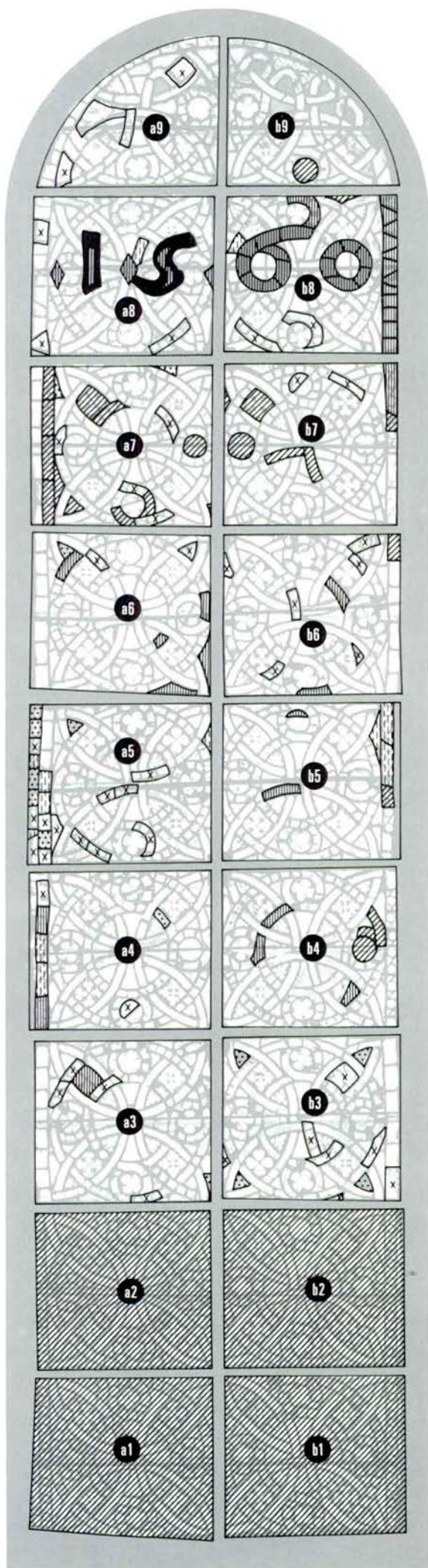
1

2

Nau S. II: Elements geomètrics tancats entrellaçats formats per els esquemes (1) i (2). Cada plafó dibuixa una sola figura geomètrica no relacionada amb els plafons superiors, inferiors o laterals, encara que visualment ho pot semblar.

NAU SUD.
VITRALL N.S. II
(ESQUEMA
DE TRAMES)

ESCALA 1:15

NAU SUD.
VITRALL N.S. II

NAU SUD.
VITRALL N.S. II (DETALL)

VITRALL N.S. IV

Vitrall de 3,96 m d'alçada per 1,17 m d'amplada.
Format per 16 plafons: catorze de 0,48 m per 0,52 m, i dos formant mig punt.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

És un vitrall amb ornamentació geomètrica de grisalla i color. El motiu ornamental és un entrellaçat de circumferències obertes, tangents en el centre dels plafons les circumferències roses i en els travessers les grogues. Del nus central blau surten dues tires o llenques de color verd, que s'obren fent un angle agut i que van a parar a les bordures laterals dels plafons.

Lateralment hi ha una doble bordura blanca, estreta, i paral·lelament al muntant central del bastidor de ferro i ambdós costats hi ha una bordura blanca simple.

Els esmentats motius apareixen sobre un camper de vidre blanc amb grisalla foliiforme sobre un fons d'engraellat, contornejat tot el dibuix de grisalla per una bordura blanca que forma un marc quadrat; i, sobreposat a aquest marc, hi ha un altre quadrat d'angles en forma de quart de circumferència.

El nus blau és ornat amb grisalla formant un quadrifoliat i petits triangetlets blaus en els punts de tangència de les orles grogues.

En els plafons *a7* i *b7* hi ha la xifra 1561 (el 5 hi és girat).

CONSERVACIÓ

Tot i les nombroses modificacions i canvis, la composició original s'ha conservat, llevat dels plafons *a7* i *b7* en els quals la inclusió de la data del 1561 altera el ritme compositiu i el color de les orles o circumferències entrellaçades. El vidre blanc no té tampoc l'ornamentació de grisalla que hi ha en els plafons originals. Els quatre plafons inferiors *a1*, *a2*, *b1* i *b2* no són originals. Hi és emprat el vidre blanc catedral; en les circumferències i angles hom hi empra el vidre llis en els elements de color groc, i el vidre imprès i llis en els roses. El vidre dels nusos blaus és també llis.

La grisalla que repetia els motius foliiformes sobre camp engrallat és pintada amb un traç més fred i perfecte que el dels plafons originals. Aquesta grisalla és pràcticament esborrada.

El plom és del tipus anglès amb grafilat molt fi.

Podem considerar, tenint en compte les característiques esmentades, que tots quatre plafons són del segle XVIII i reemplomats al final del XIX o començament del XX.

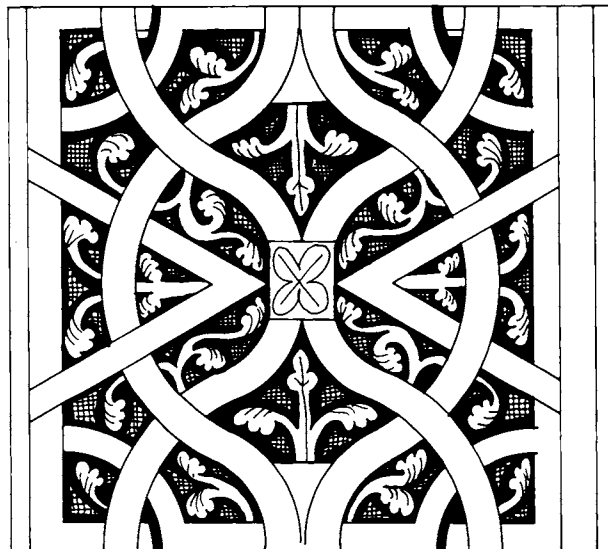
Els plafons superiors *a8* i *b8* són afectats en la bordura, que és ampla i feta amb vidres aprofitats. Hi ha algunes peces amb grisalla cistercenca.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

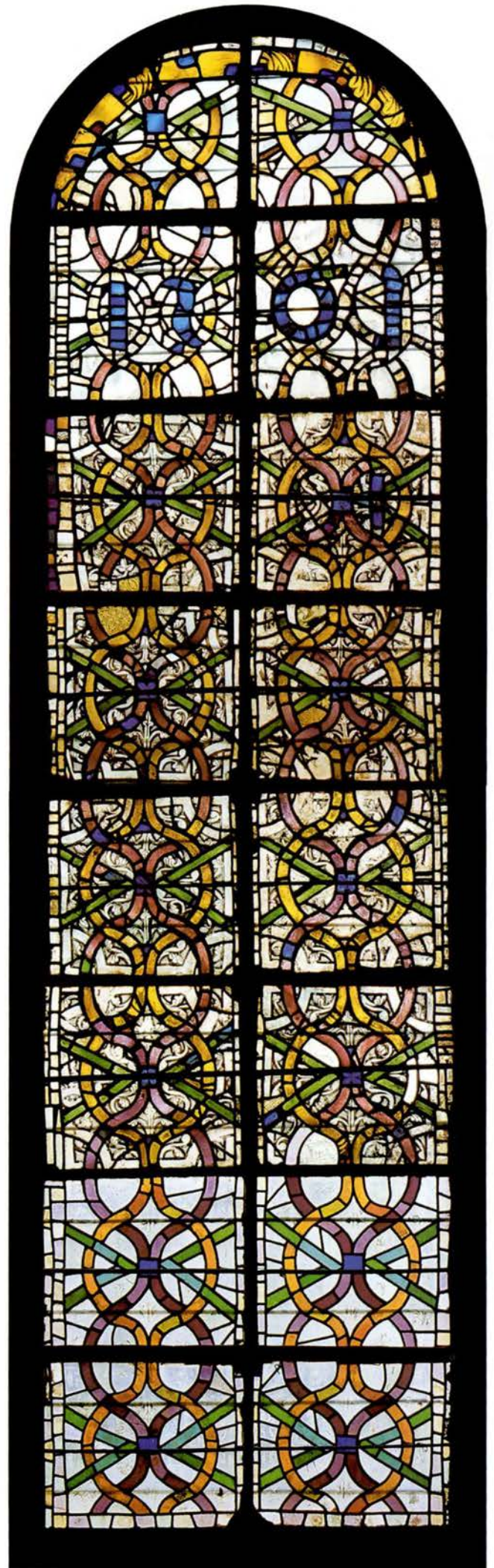
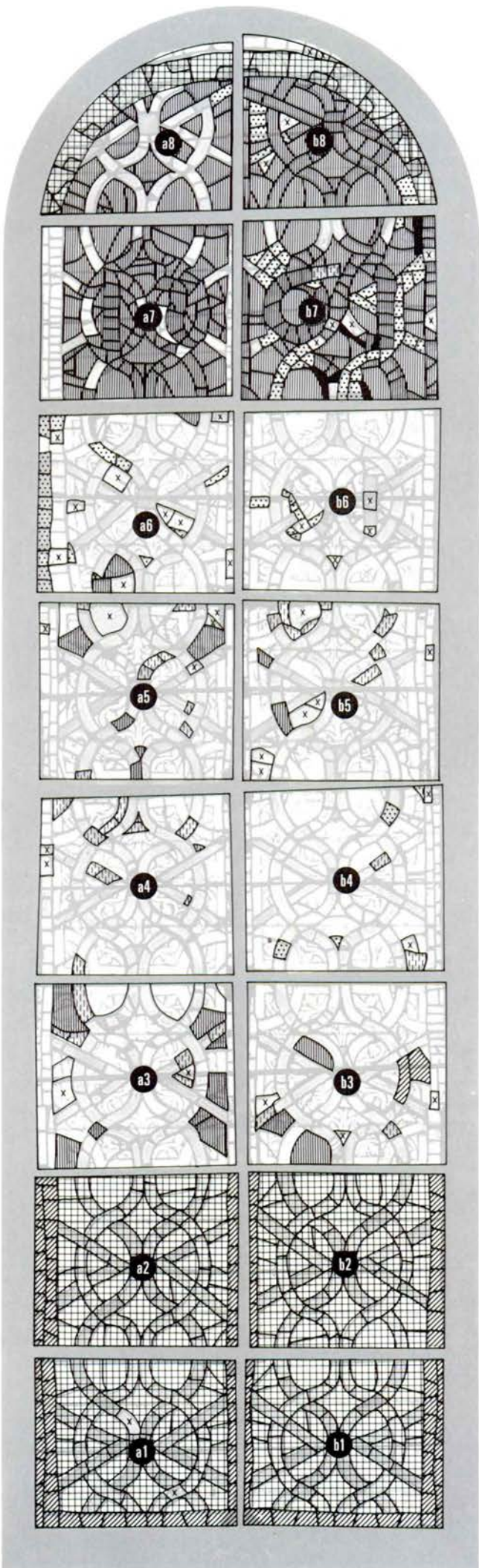
El vidre, tant el blanc o incolor com el de color, és generalment més prim i transparent que el dels vitralls anteriorment estudiats, i sembla recobert d'una capa de grisalla molt esclarissada que els campeix per tal de treure'n, potser, l'excessiva transparència. Són vidres de ciba i de manxó.

La grisalla emprada en els plafons originals és de color de terra de Siena, de tacte suau i no gaire opaca.

Molts dels plafons són parcialment o totalment reemplomats, alguns amb plom antic d'ales amples i planes, d'altres amb plom anglès.

Nau S. IV i S. V: Composició geomètrica oberta per la part superior i inferior, amb motius florals al camper dibuixant les fulles i branques d'una planta?

NAU SUD.
VITRALL N.S. IV
(ESQUEMA
DE TRAMES)

ESCALA 1:15

NAU SUD.
VITRALL N.S.

NAU SUD.
VITRALL N.S. IV. PLAFONS a3, a4, b3 i b4

VITRALL N.S. V

Alçada total 4,02 m, amplada 1,10 m.

Format per setze plafons: catorze de 0,52 m per 0,475 m, i dos fent un quart de circumferència.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

El vitrall té una doble bordura lateral blanca i una bordura senzilla i estreta de vidre blau; la bordura blanca segueix el muntant de ferro central. La doble bordura lateral és de vidre blau, o de colors diversos en la llenca interna i de vidre blanc la llenca —més estreta— perifèrica. Aquestes bordures emmarquen el motiu ornamental d'aquest vitrall, motiu que és pràcticament una represa del tema del finestral anteriorment descrit (N.S. IV). Consisteix, doncs, en quatre orles ondulants i entrellaçades, dues de color rosa i les altres dues grogues. Les orles roses coincideixen al mig de cada plafó, i en llur punt tangencial hi ha un nus blau. Les orles grogues són tangents als travessers de cada plafó.

De les bordures, tant de les laterals com de la central, surten —a cada banda— dues llenques verdes formant un angle agut, el vèrtex del qual coincideix amb el nus blau central.

El camper és de vidre blanc sense cap tipus d'ornamentació de grisalla.

CONSERVACIÓ

Els plafons *a7* i *b7* són molt afectats per la inclusió de la data del 1567 —de la restauració del segle XVI manta vegada esmentada—. En aquests plafons, aquesta restauració féu desaparèixer quasi totalment els vidres de color de les orles.

També cal observar, en estudiar la conservació formal del vitrall, que els dos plafons inferiors *a1* i *b1* difereixen dels altres fins al punt que podríem suposar que pertanyien a un altre finestral. Si bé el tema ornamental és el de les orles entrellaçades, el camper de vidre blanc i sense grisalles difereix dels altres plafons, ja que les formes sinuoses de les orles de color són complementades per unes orles laterals, juxtaposades a les de color. El vidre d'aquestes orles és lleugerament verdós o groguenc, de coloració un xic més intensa que la dels restants plafons.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

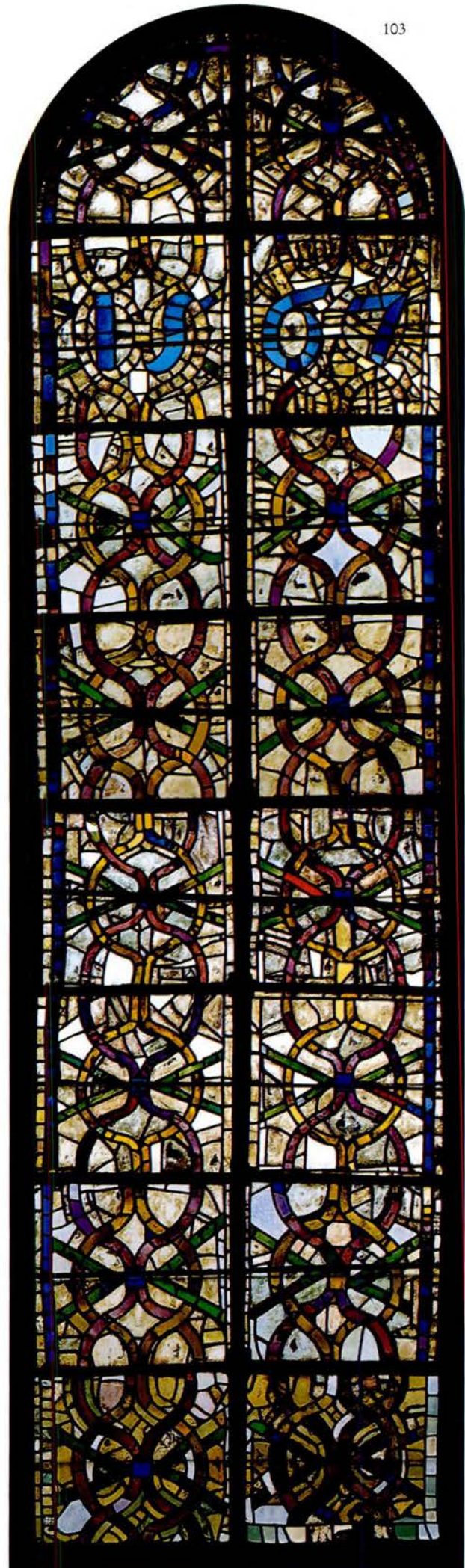
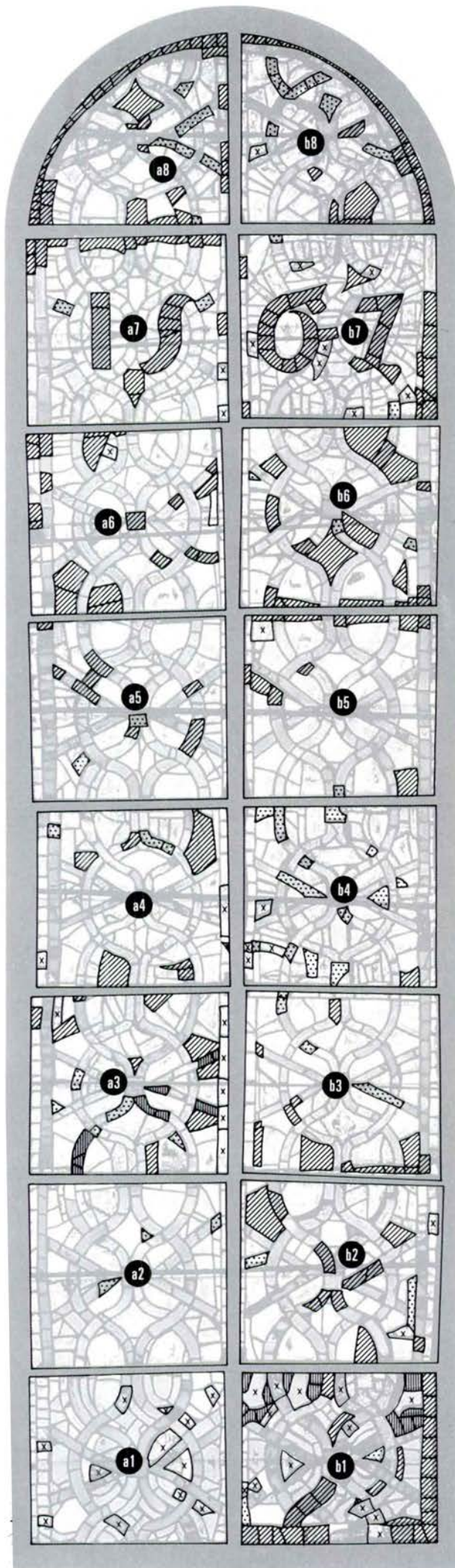
El vidre emprat en aquest vitrall és de gresol; en algunes peces de vidre de color rosa, el colorant és distribuït irregularment i forma aigües. Molt d'aquest vidre és de ciba, si bé hi és també abundós el de manxó. El vidre blanc, malgrat el seu gruix molt considerable, és molt transparent i clar.

El color preponderant és el blanc, acompanyat pel rosa, groc, blau, verd maragda i alguns vermells en les bordures.

És molt gran la qualitat del vidre aprofitat, la majoria provinent d'altres vitralls del mateix temple; quasi tots aquests vidres aprofitats són pintats amb grisalles geomètriques.

Al plafó *a4* hi ha una peça de vidre aprofitat del segle XV, amb grisalla figurativa representant uns plec de roba; en aquesta grisalla són emprades les tècniques del puntejat i llevat. Aquesta peça, un cop estudiada, ha quedat dipositada al Museu del Monestir.

Tot el vitrall és emplomat amb plom nou, tipus anglès (primera meitat del segle XX).

NAU SUD.
VITRALL N.S. V
(ESQUEMA
DE TRAMES)

ESCALA 1:15

NAU SUD.
VITRALL N.S. V

VITRALL N.N. III

Alçada total 3,90 m, amplada 0,98 m.

Format per divuit plafons: setze de 0,47 m per 0,48 m, i dos formant la corba de l'arc de punt rodó.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Una esvelta bordura amb una ornamentació pintada amb un motiu de trena, emmarca el vitrall. Cada plafó repeteix un mateix motiu consistent en una ampla corona circular; al centre d'aquesta figura hi ha un petit cercle de vidre blanc contornejat per unes llenques curvilínies disposades en ritme radial. En els tres plafons *b6*, *b7* i *a7*, el disc o cercle central és fet amb vidres de color alternats amb peces de vidre blanc, disposats radialment.

La corona circular intercala unes peces de vidre blanc amb grisalla de diversos motius florals, amb unes petites peces de color verd, blau i groc.

En els plafons *a8* i *b8*, el cercle central és ornat amb un motiu floral cruciforme.

En els carcanys dels plafons hi ha pintades flors de lis sobre els vidres blancs que hi ha a cada angle.

Hem d'observar, encara, que les llenques curvilínies que surten del cercle central sembla que siguin les tiges dels motius florals que hi ha en la corona circular. Aquesta corona, si per la part exterior és una circumferència, per la part interna té una forma lleugerament octagonal.

CONSERVACIÓ

Únicament són originals els plafons *b6*, *b7*, *b8*, *a7* i *a8*. Els plafons que hi ha davant dels esmentats són totalment nous, imitant força fidelment els autèntics, obra de la casa Granell i Cia. (segle XX). Tampoc no són originals els dos plafons superiors *a9* i *b9*, que són però residuals d'algun vitrall antic. Una cartel·la amb lletres blanques sobre fons campit negre, deixa veure parcialment unes lletres difícilment desxifrables pel fet que les tres peces que formen el rètol són peces de vidre aprofitat, provinent el de la part superior esquerra i el de la dreta de vitralls diferents, mentre que la peça inferior del plafó esquerra *a9* és obra recent i sembla interpretar arbitràriament les lletres antigues del vidre de damunt.

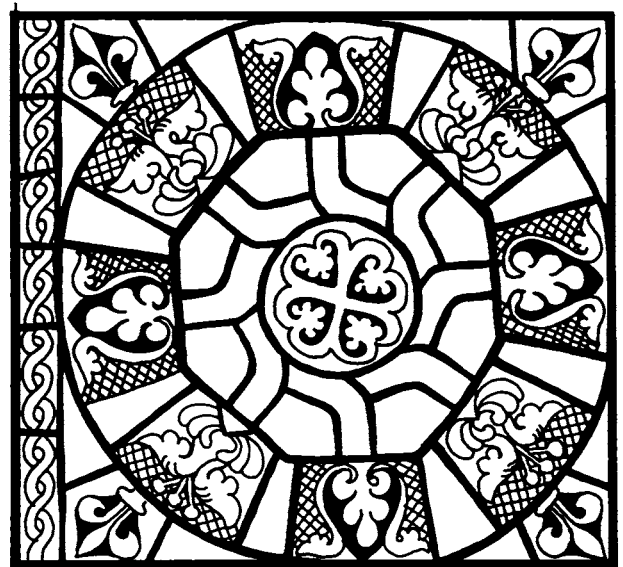
El plafó que sembla conservar més bé el motiu original, ja que quasi no hi veiem ni vidre aprofitat ni restauracions, és el *b6*.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

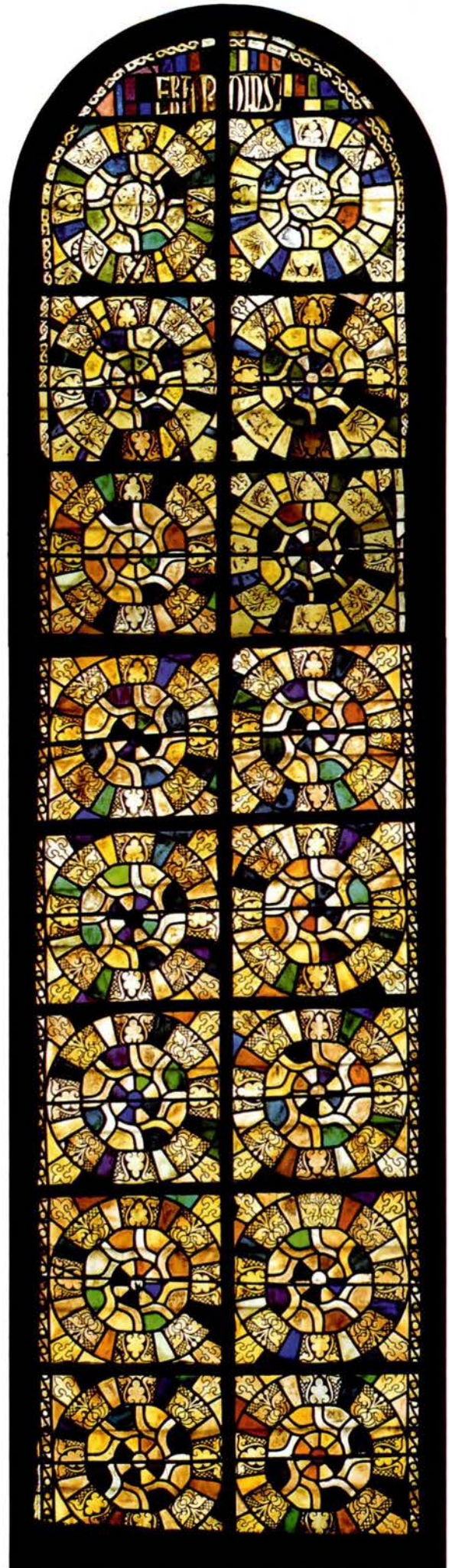
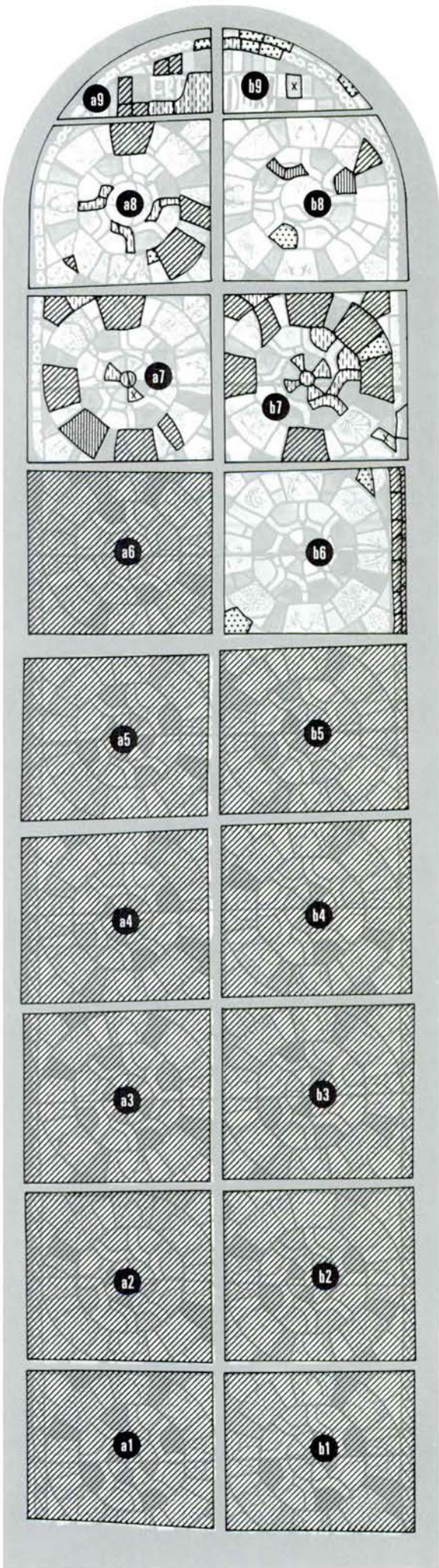
El vidre d'aquest vitrall és majoritàriament de manxó, i de gresol el que és de color.

La grisalla emprada en els elements ornamentals florals és lleugerament grumolluda, de color de terra de Siena cremada, pintada a punta de pinzell —no n'hi ha ni de trepa ni llevada— i mal cuita, raó per la qual els motius florals cruciformes dels plafons *a8* i *b8* són quasi esborrats.

Tot el vitrall és reemplomat en època contemporània.

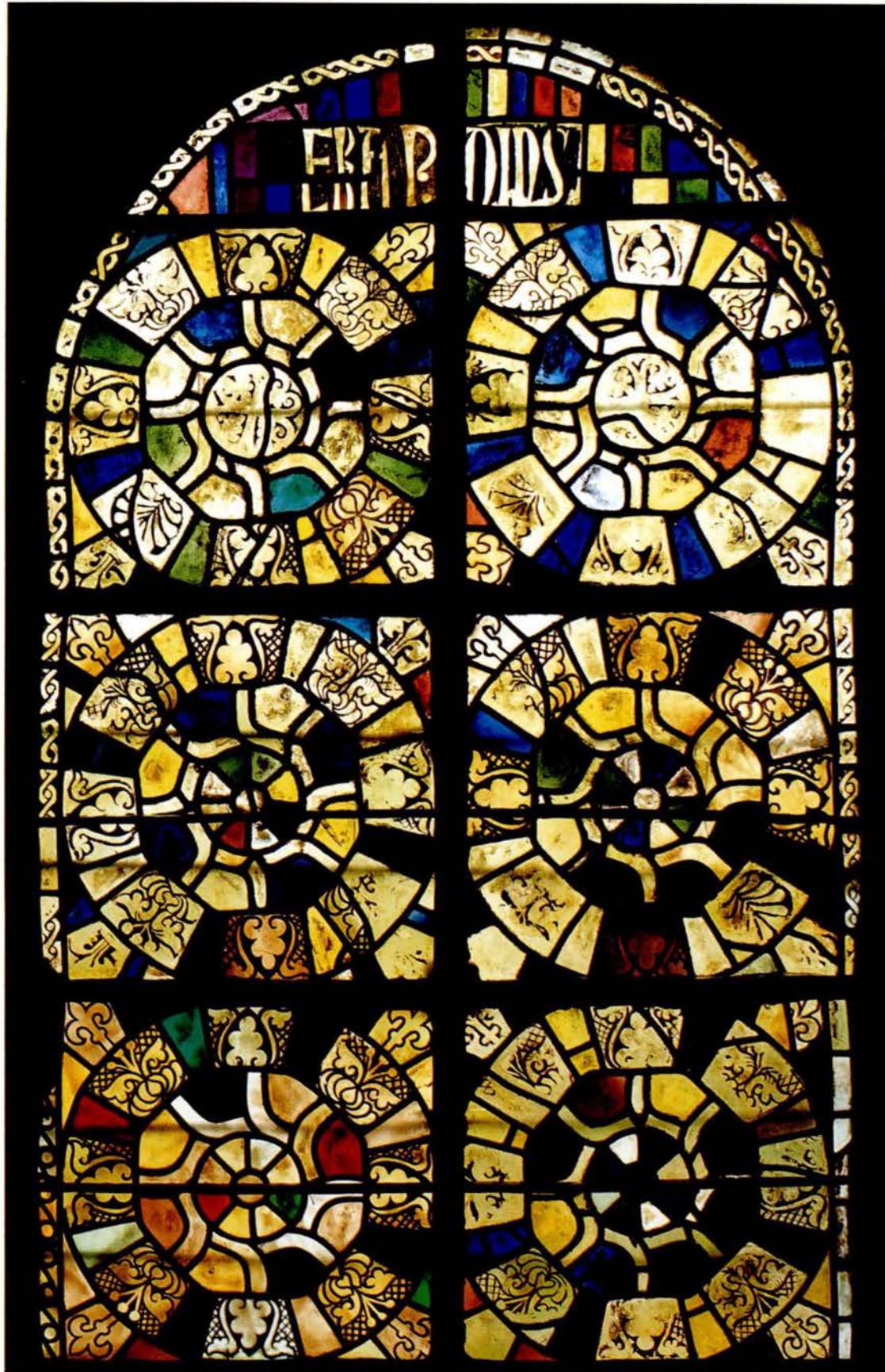
Nau N. III: Composició geomètrica tancada, amb motius florals.

NAU NORD.
VITRALL N.N. III
(ESQUEMA
DE TRAMES)

ESCALA 1:15

NAU NORD.
VITRALL N.N. III

NAU NORD.
VITRALL N.N. III (DETALL)

VITRALL N.N. V

Alçada total aproximada 3,96 m, amplada 0,96 m
 Format per setze plafons: catorze de rectangulars i dos de quart de circumferència.
 Estudiat a distància.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

En la seva composició original, cada dos plafons verticals formaven una unitat compositiva, constituïda per deu creus entrelaçades, cadascuna amb una circumferència central.

En els plafons centrals *a4*, *a5*, *b4* i *b5*, la circumferència central és substituïda per una creu de colors.

El mateix ritme de creus entrelaçades passa d'una llanceta a l'altra, havent-hi així tres creus, els centres de les quals queden partits pel muntant central i pels travessers del bastidor de ferro.

La bordura és formada per una doble orla de vidres rectangulars o quadrats.

Tot el finestral és de vidre blanc sense grisalla, i únicament hi ha color en les creus abans esmentades.

CONSERVACIÓ

És conservada la composició original, àdhuc en els plafons inferiors que no són originals. Hi ha mal col·locats els plafons *a1* i *a4*, que estan capgirats.

Són nombroses les peces de vidre aprofitat; moltes d'elles són de vidre blanc amb ornamentació geomètrica pintada amb grisalla. La majoria d'aquestes peces provenen de vitralls del mateix monestir.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

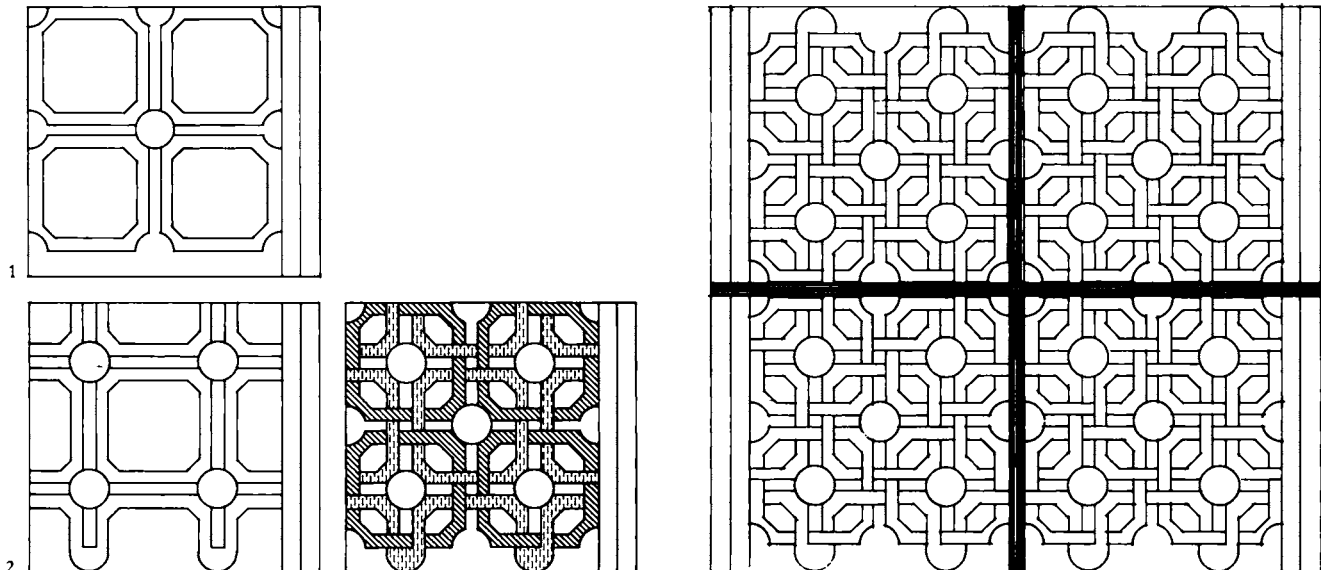
Absència total de grisalla llevat d'algun vidre aprofitat. El vidre blanc és molt transparent i pur. Hi veiem emprats indistintament el vidre de manxó i el de ciba.

Moltes de les peces de vidre són tallades en forma d'angle. El color preponderant d'una manera quasi total és el blanc, i únicament a les creus dels quatre plafons centrals és emprat el color. Els colors que hi ha a les creus són: verd maragda, blau cobalt clar o fosc, rosa i groc.

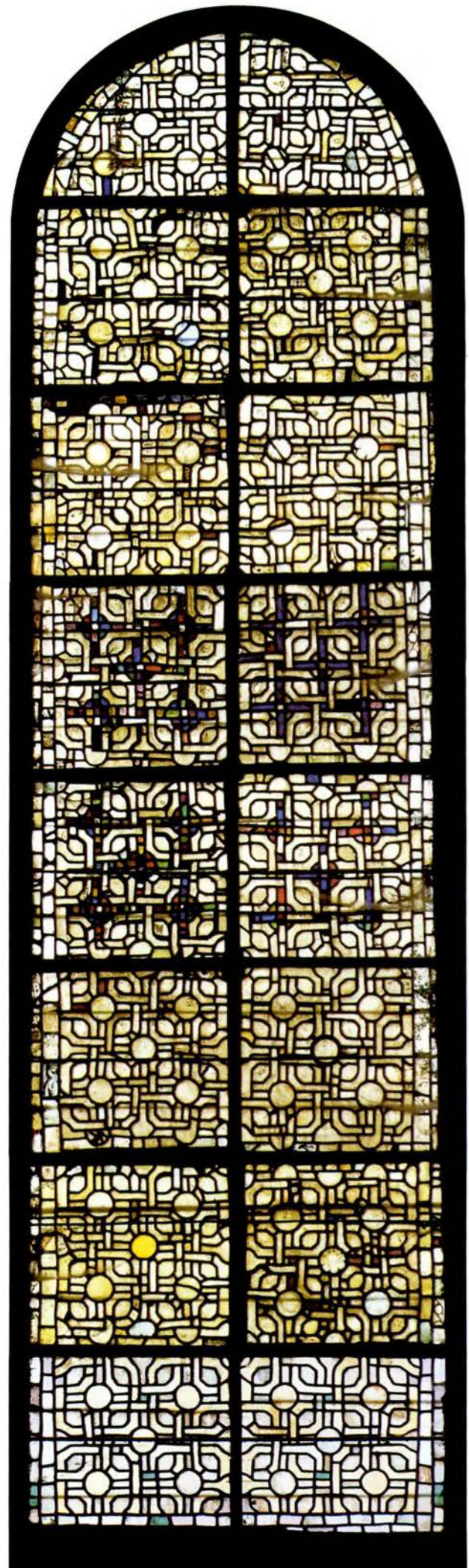
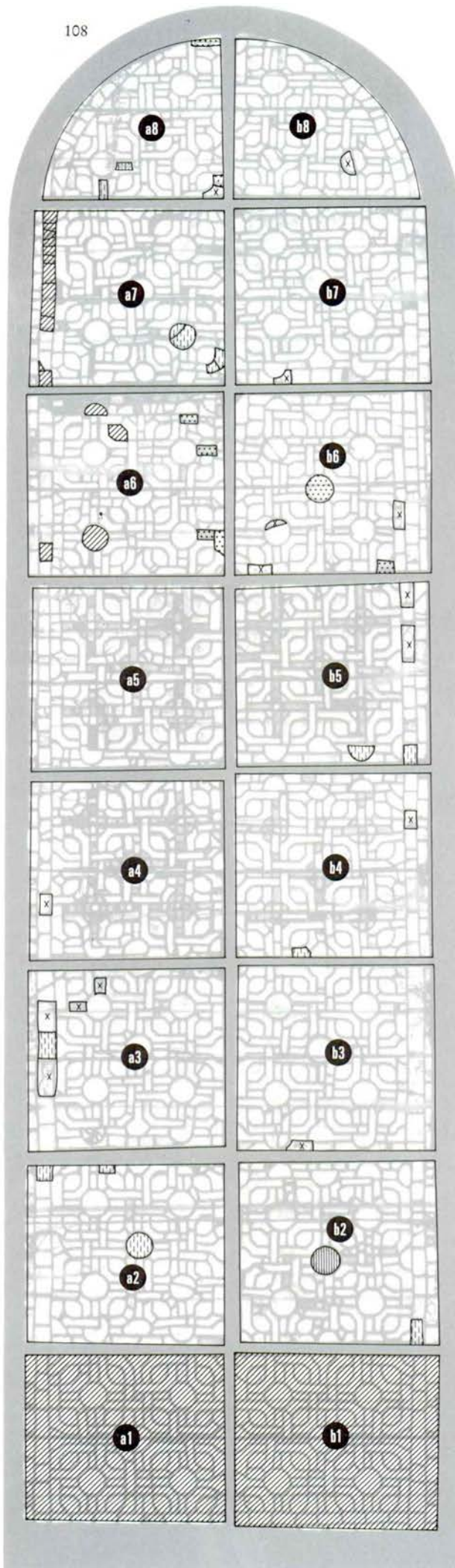
La conservació del vidre és bona, sense excessius trencats i sense corrosió.

No són originals els plafons *a1* i *b1*, que són de restauració moderna, i reprenen el tema ornamental de creus entrelaçades, amb força fidelitat; trenquen, però, el ritme compositiu que en els originals és donat cada dos plafons.

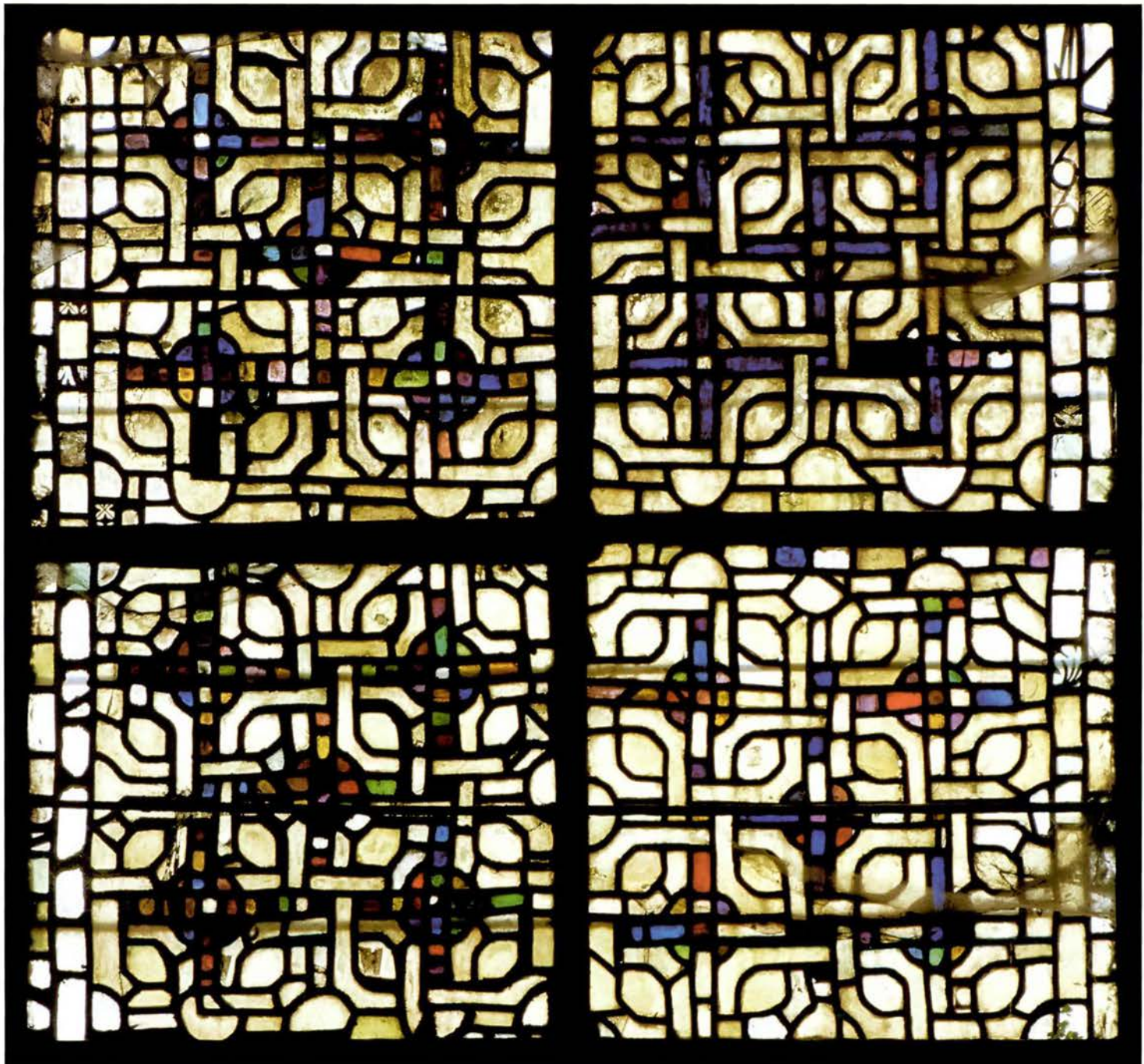
Els plafons *a2*, *a3*, *b2* i *b3* són de vidre blanc amb el motiu de creus entrelaçades; són originals. També són originals els plafons *a4*, *a5*, *b4* i *b5*, que tenen el mateix tema de creus entrelaçades. En les creus no hi ha la circumferència central d'una sola peça, i en canvi hi són emprats els colors vermell, blau, verd, groc i rosa. Amb el mateix motiu de creus són ornats la resta de plafons originals.

N. V: Vitrall format per elements geomètrics tancats (dibuix 1) i elements geomètrics oberts lateralment (dibuix 2). La composició es desenvolupa completament cada quatre plafons, si bé visualment sembla que s'entrellacin tots els plafons.

NAU NORD.
VITRALL N.N. V. PLAFONS a4, a5, b4 i b5

NAUS LATERALS

Els vitralls d'aquestes naus, més accessibles que els de la nau central i del transsepte, han sofert, a causa de llur ubicació, vicissituds ben imaginables que han fet desaparèixer els vitralls originals. Malgrat aquesta constatació i malgrat que cronològicament surten del període pròpiament gòtic, hem cregut que calia acollir-los en aquesta recerca tenint en compte que, sigui com a ressò llunyà i deformat dels originals o com a peces residuals —que anomenem vidre aprofitat—, d'alguna manera són encara testimoni de l'important corpus vitrallístic de Santes Creus.

VITRALL N.n. III

Altura total 2,58 m, amplada 0,66 m.

Format per quatre plafons de 0,65 m d'alçada per 0,66 m d'amplada.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Una doble bordura, de vidre blanc la perifèrica i de color blau i vermell la interna, emmarca el plafó superior (núm. 4) d'aquest vitrall; aquestes bordures insinuen també dos capitellets vermells i blancs.

Els tres plafons inferiors (1, 2 i 3) tenen triple bordura, consistent en dues llenques de vidre blanc i la tercera de color groc.

El plafó 4 és compost per un cercle central vermell, amb un element floral consistent en un botó verd, dotze petits pètals de color rosa i dotze fulles verdes disposades radialment que contornegen els pètals.

Sobre el camper blanc hi ha cinc ornaments florals disposats simètricament al costat del cercle central. Aquests ornaments —un botó central i quatre pètals—, figuren dins sengles quadrats.

La part inferior del plafó és formada per una triple bordura: la interna, blava i ocre, segueix la gamma cromàtica de la bordura pròpia del plafó; sota d'aquesta hi ha una llenca blanca, i davall ambdues llenques n'hi ha una de vidres grocs, blaus i roses.

Els altres tres plafons formen un simple engraelat de llenques de color violat pàl·lid sobre camper blanc; la part interna dels rombes que dibuixen les llenques és groga amb una franja vertical en els rombes que en el sentit vertical són més propers a les bordures, i blava amb la franja central verda, groga o vermella en la filera central vertical.

CONSERVACIÓ

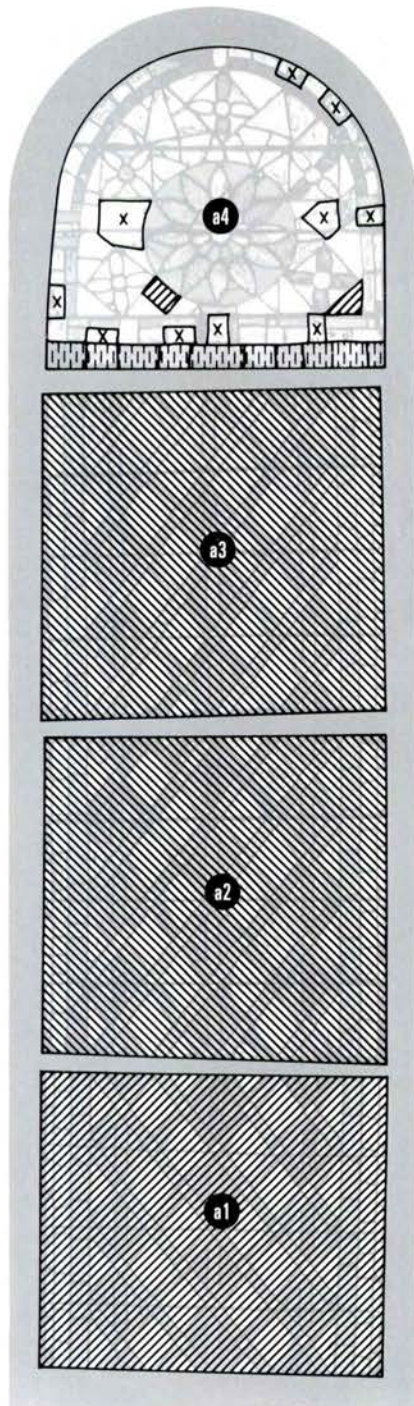
El plafó superior 4 és potser el més antic (circa XVIII) i en el que apareix un nombre més gran de vidre aprofitat del segle XIV. Els altres tres plafons són un afegit posterior que no té relació amb el primer, si bé hem de remarcar que els plafons 3 i 4 són més antics que el plafó núm. 1 que és probablement del segle XX.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Excepte el vidre aprofitat (que és gruixut, dens de color i poc transparent), tot l'altre vidre —especialment el dels plafons 1, 2 i 3— és prim, molt transparent i de colors esclarissats.

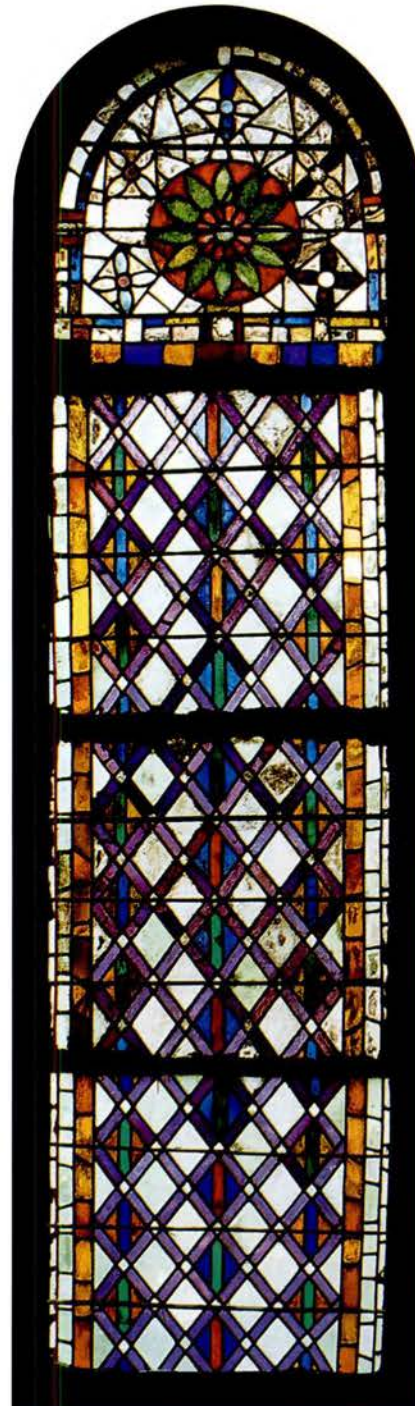
La grisalla apareix en els vidres aprofitats i en els vidres blaus i vermells de la bordura de color del plafó superior, en els quals dibuixa unes petites creus.

El cercle central és pintat amb un piquejat de brotxa per a donar més textura i enriquir els vidres.

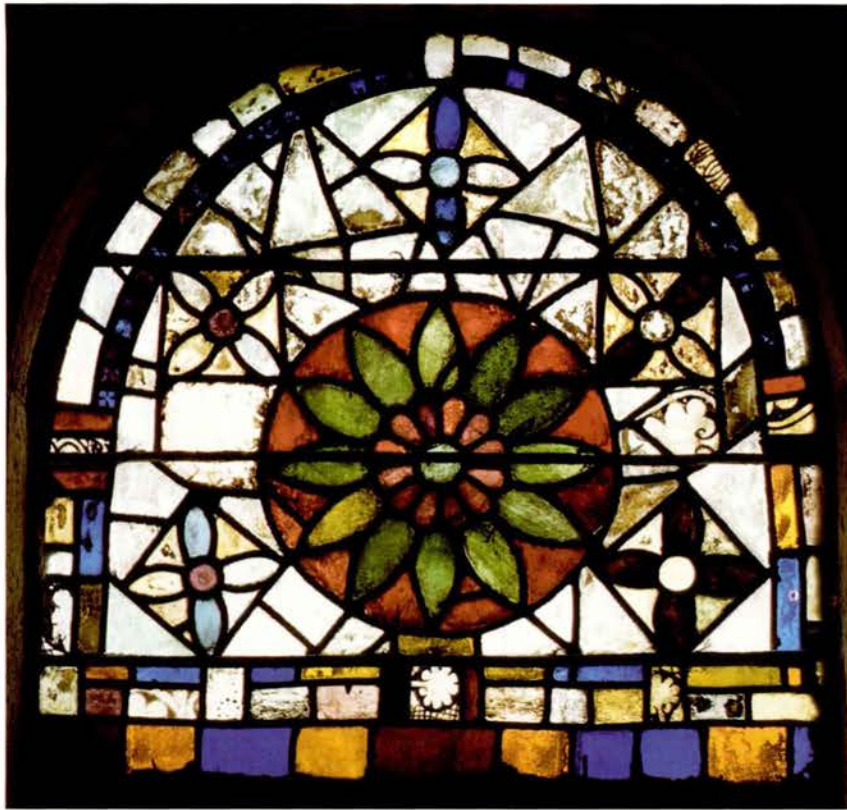

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. III
(ESQUEMA DE TRAMES)

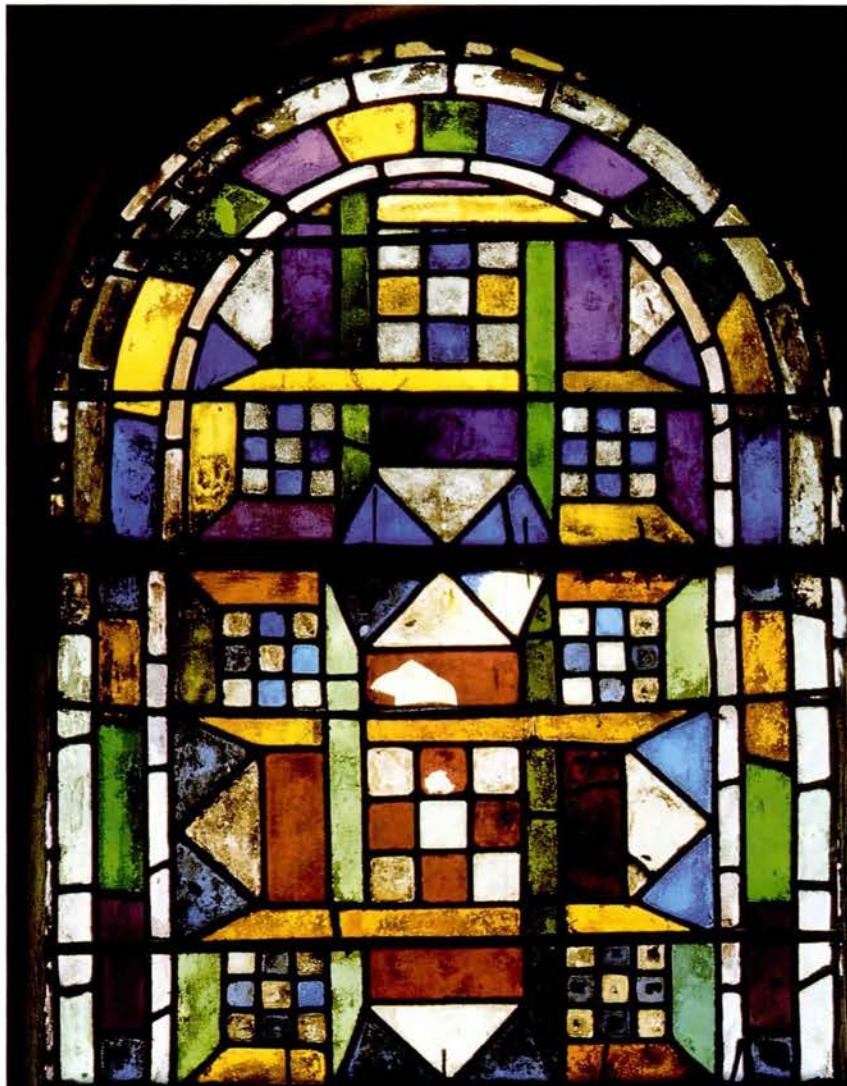
ESCALA 1:15

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. III

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. III. PLAFÓ a4

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. IV. PLAFONS a5 i a6

VITRALL N.n. IV

Alçada total 2,60 m, amplada 0,65 m
Format per sis plafons de 0,65 m per 0,43.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Una quàdruple bordura contorneja el vitrall. Cada plafó mostra un motiu geomètric compost per una creu central de centre i camper blanc i braços vermells; aquesta creu és emmarcada per quatre llenques de vidre de color verd i groc, i els seus braços arriben fins als costats del plafó. A cadascun dels extrems de la creu figura mig hexàgon de color blau i blanc, i en els angles del plafó es repeteix el tema de la creu quadràtica de color blanc i blau. Entre els migs hexàgons i les llenques que emmarquen la creu central, hi ha camper vermell en els plafons 2 i 5, i violat-moradenc en els plafons 1, 3, 4 i 6.

CONSERVACIÓ

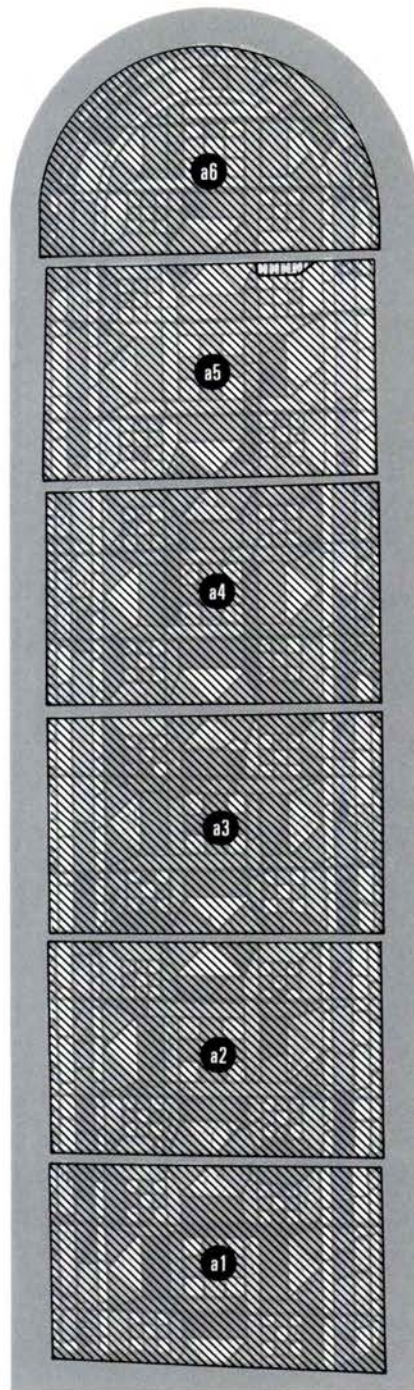
L'estat de conservació del vitrall no és gaire bona a causa de la fragilitat i finor del vidre emprat. La composició es conserva sense alteracions importants.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Aquest vitrall tan tardà (final segle XVIII) és realitzat amb vidre prim i de superfície llisa. Tècnicament no té cap aspecte remarcable.

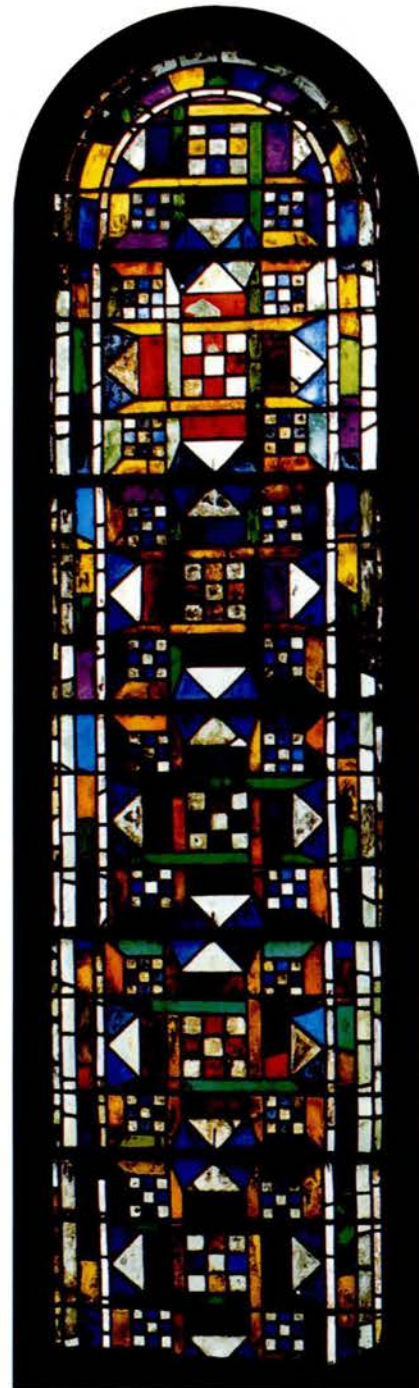
La gamma de color juga amb els blancs, roses moradencs o violats, verds, grocs, blaus i vermells, aquests darrers són plaqués.

No hi ha ús de grisalla. El plom emprat és d'ales planes, i l'ànima mostra el grafilat.

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. IV
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. IV

VITRALL N.n. O

El vitrall N.n. O és obra del segle XX, i és totalment inspirat en el N.n. IV; el tipus de vidre emprat i el plom indiquen amb claredat la seva datació, així com la tècnica del vidre campit amb grisalla per enriquir la tonalitat dels colors.

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. O
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

NAUS LATERALS.
VITRALL N.n. O

VITRALL N.s. O

Mides aproximades: 2 m per 0,50 m.

Format per quatre plafons.

Estudiat a distància.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Vitrall amb quatre temes heràldics sobre camper verd i doble bordura: blanca la perifèrica, i de rombes blaus sobre fons groc la interna. A la base del vitrall hi ha encara una bordura de dibuix sinuós groga i violada, que es repeteix a la base de cada plafó.

Els escuts són cordiformes i apareixen sobre un fons violat vuitavat.

En el primer plafó començant per baix, hi ha un escut de camper blau dividit per una banda escacada en diagonal de vidres blancs i vermells. Sobre el camper blau i a cada banda de la barra diagonal hi ha una flor de lis groga.

L'escut del segon plafó és també col·locat sobre un vuitavat violat, té el camper blau i a la part superior duu una corona groga amb pedres verdes i vermelles. Sobre el camper hi ha tres flors de lis grogues. Hem de remarcar que aquestes flors de lis i part del camper semblen procedir d'un altre vitrall i, malgrat que són emprades com a vidre aprofitat, han conservat encara la forma del trilobat on originàriament eren col·locades.

Al tercer plafó, l'escut té el camper vermell i s'hi veu un castell, un lleó sallent i altres elements difícils d'identificar. L'escut figura sobre un bàcul groc amb el cap de la crossa mirant a l'esquerra.

En el plafó superior, l'escut és dividit en quatre camps en els quals figuren les barres catalanes i dues flors de lis sobre camper blau.

CONSERVACIÓ

Aquest vitrall, probablement del segle XVII, ha estat afectat per extenses i nombroses restauracions, una de les quals, ultra l'ús de vidres impresos de diferents tipus, campí tot el vitrall amb pintura marró rogenca per tal de donar més densitat de color als vidres. Aquesta pintura dificulta l'estudi dels vidres. Tots els plafons foren reemplomats molt recentment. Una gran part de la bordura és nova, tot i que hi ha algun vidre aprofitat.

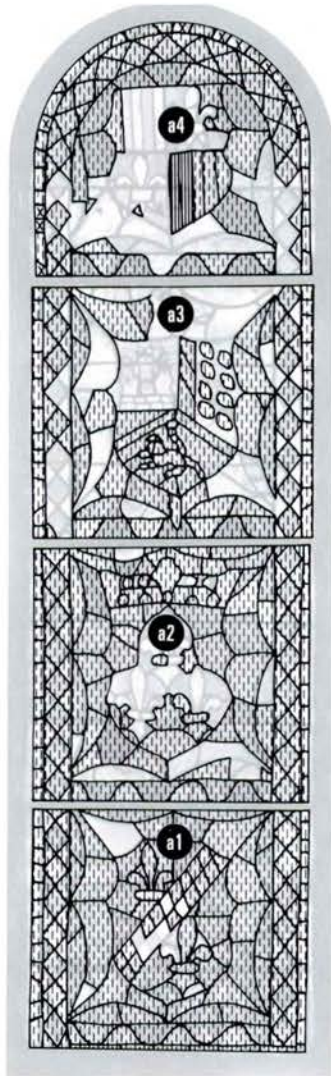
No hi ha cap referència que ens permeti de suposar quina era la seva composició original.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Tècnicament, en el vitrall no hi ha estat emprat cap recurs tipus groc d'argent, ni gravat a la mola, etc.; és, per tant, resolt únicament amb el plom i el vidre de color i probablement grisalla, per bé que aquesta ha desaparegut totalment.

Els vidres són desiguals de qualitat, amb algun vidre de ciba de bella tonalitat i d'altres de factura més moderna, molt pobres cromàticament i de qualitat.

NAUS LATERALS.
VITRALL N.s. O
(ESQUEMA DE TRAMES)
ESCALA 1:15

NAUS LATERALS.
VITRALL N.s. O

VITRALL DE PONENT

COMENTARI GENERAL

Vitrall de 9,80 m d'alçada per 2,48 m d'amplada. Format per quaranta-vuit plafons de 0,51 m d'alçada per 0,5 m d'amplada, i quatre capcers trifoliats de 0,43 m d'alçada per 0,50,5 m d'amplada. La traseria és composta per dos trilobats, un trianget central, sis de laterals i una rosassa polilobada, amb òcul i cinc lòbuls.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La composició ornamental d'aquest vitrall és idèntica per a tots els quaranta-vuit plafons d'escenes, i consisteix en una fornícula configurada per un arc de punt rodó de color blanc decorat amb frondes de dibuix molt simple i forma arrodonida; l'arc arrenca de dues columnes emperlades formades per un capitell groc amb grisalla ornamental dibuixant una fulla d'acant, collarí vermell amb una ratlla horitzontal de grisalla, i fust de vidre blanc emperlat i amb un llistonet blanc a la part interior de la fornícula.

Els carcanyols són ornats amb dues fulles d'acant que surten dels angles superiors fins a tocar l'arc; aquestes fulles són grogues i verdes. Entre les fulles i l'arc es forma un petit triangle ornat amb una grisalla trifoliada.

Les bordures blanques puguen paral·leles a les columnes emperlades de la fornícula.

Les fornícules emmarquen les escenes figuratives; totes aquestes escenes apareixen sobre un camper de color blau cobalt intens, sense cap mena d'endomassat o ornamentació pintada.

Tots els plafons del rengle inferior del vitrall (*a1*, *b1*, *c1* i *d1*) són de tema heràldic —no són originals (probablement del segle XIX)— i trenquen la uniformitat de les fornícules descrites. Aquests plafons tenen bordura geomètrica als costats i a dalt del plafó, i llisa a la part inferior. Les bordures laterals i superior són formades per rombes grocs sobre rosa en els plafons *a1* i *d1*, verds sobre fons blau (*b1*) o blaus amb fons verd (*c1*). El camper és blau (*a1*), groc (*b1*), rosa (*c1*) o verd (*d1*); damunt els campers, un vuitavat fa, de fons, els escuts amb les barres catalanes.

També els dos plafons *b2* i *c2* del rengle immediat superior són heràldics, amb composició idèntica a la dels ja descrits. Estan, però, emmarcats per bordura geomètrica a tots quatre costats, i sobre sengles escuts vuitavats duen les creus de doble travesser de Santes Creus.

Els plafons del capcer de les llancetes conserven, també, les mateixes fornícules; però la part superior, de forma trilobada, és d'època posterior al vitrall (potser del segle XIX) i és formada per bordura blanca i camper blau (*a12* i *d12*) o vermell (*b12* i *c12*), amb una ornamentació floral figurant una tija central amb fulles o pètals (?) en la part alta i fulles verdes i grogues als costats. La traseria consta de dos trilobats, cada lòbul amb un motiu geomètric radial, sortint d'un punt central circular. El polilobat superior (segle XIX?) és format per cinc lòbuls amb elements geomètrics circulars sobre estrelles de sis puntes i una bordura blanca entrelaçada. L'òcul del polilobat és de llenques blanques entrelaçades en ritmes concèntrics i un element de fulles lanceolades radials que surten d'un botó blau i blanc; aquest òcul és del segle XX (Rigalt).

Les formes de bordura blanca entrelaçada apareixen també en els triangles curvilinis laterals, que també són probablement procedents de restauracions del segle XIX.

ICONOGRAFIA

El vitrall de Ponent és format per quaranta-dos plafons figuratius i sis d'heràldics. En els plafons figuratius es desenvolupen principalment les escenes de la vida de Crist. Malgrat aquesta temàtica principal, no hi manquen, però, plafons que presentin problemes per a la identificació de l'escena representada: en uns perquè els personatges no són identificables, en altres perquè les restauracions han desvirtuat el tema o els personatges originals comportant la pèrdua de símbols o d'elements aclaridors; i cal, encara, considerar que la lectura iconogràfica del vitrall esdevé més difícil a causa del desordre en la col·locació dels plafons, desordre ja anterior a la important restauració (1905) obrada pel mestre vitraller barceloní Antoni Rigalt i Blanch.

Per tradició oral, coneixem els noms de les dues persones encarregades al començament de segle de la neteja externa i col·locació dels vitralls restaurats per Rigalt: foren dos habitants de Santes Creus, Josep Martí i Ballester i Pep Correu. Les condicions d'inseguretat en què hagueren de posar els vitralls —penjats en una gàbia de ferro—, n'explicaria algun error d'emplaçament.

Les escenes de la vida de Crist més identificables, seguint la col·locació actual, són:

Nativitat (<i>b11</i>)	Jesús davant Pilat (<i>a6</i>)
Presentació de Jesús al Temple (<i>c11</i>)	Resurrecció de Llàtzer (<i>b6</i>)
Epifania (<i>d11</i>)	Crucifixió (<i>c6</i>)
Baptisme de Jesús (<i>a10</i>)	Assots (<i>a5</i>)
Anunciació als pastors (<i>c10</i>)	Davallada a l'Infern (<i>b5</i>)
Entrada de Jesús a Jerusalem (<i>b9</i>)	Camí del Calvari (<i>c5</i>)
Fugida a Egipte (<i>c9</i>)	Davallament de la Creu (<i>d5</i>)
Santa Cena (<i>b8</i>)	Pentecosta? (<i>c4</i>)
Samaritana (<i>a7</i>)	Resurrecció de Crist (<i>c3</i>)
Ecce Homo (<i>b7</i>)	Ascensió? (<i>d3</i>)
Lavatori (<i>c7</i>)	Coronació de Maria (<i>a2</i>)
Bes de Judes (<i>d7</i>)	

Aquesta sèrie de la vida de Jesús, és complementada per dos plafons: un amb el martiri de Sant Esteve (*b10*), i un altre amb l'Arcàngel Sant Miquel (*c8*).

La resta dels plafons és més problemàtica ja que solen presentar escenes d'interpretació dubtosa com ara el plafó *a11* amb la representació, potser, de la Nativitat de Maria, la del plafó *d10* amb dues figures femenines davant un sacerdot —infantesa de Maria?— i la del plafó *b4* amb el grup de personatges que bé podrien ésser apòstols. Són encara més indesxifrables, per la manca d'elements identificadors; els dos plafons amb bisbes (*a3* i *a9*), el rei amb un sant agenollat davant seu (*d9*), etc.

Els personatges, moltes vegades, són presentats en grups molt compactes, solen dur aurèola quan es tracta de sants, apòstols o àngels, i van vestits amb túnica i mantell o més excepcionalment túnica curta i calces. Els personatges femenins duen sempre un vel blanc al cap.

Els bisbes van cofats amb mitra, i alguns personatges (sacerdots jueus) duen un capell cònic.

Al capcer de cada llanceta hi ha la imatge d'un àngel, amb aurèola, túnica i ales, que duu a les mans un objecte groc —potser era una corona—.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El vidre emprat en aquest vitrall, sigui de ciba o de manxó, és sempre de gresol, o sigui acolorit en la pasta, llevat, naturalment, del vermell, que és plaqué excepte en alguna petita peça en la qual el colorant vermell es veu repartit irregularment i fent aigües.

És remarcable, en el vidre blanc, la gran transparència i puresa, no tenint cap d'ells l'acostumada coloració groguenca o verdosa característica del vidre d'aquesta època.

La superfície dels vidres és irregular i rugosa en manta peça.

La grisalla, generalment ben cuita, és de color de terra de Siena torrada, molt compacta i fina, llisa i suau al tacte. Aquesta grisalla és generalment brillant, amb una brillantor de closca d'ou. Observada amb lupa molt potent, s'hi veuen diminutes bombolletes d'aire que formen minúsculs cràters per on es veu el vidre de base.

Aquesta pintura és aplicada sempre a pinzellades planes, sense gens de gruix. No hi és emprada la tècnica del llevat ni en detalls que per llur petitesa quasi semblen demanar aquest procediment.

En els elements ornamentals de les fornícules tampoc no és emprada la grisalla de trepa, recurs que la repetició dels elements ornamentals hauria justificat ben bé.

La coloració dels vidres és intensa, i la seva gamma és basada en el blau cobalt intens i lluminós —que els campers fan majoritari—, el blanc és també abundós en els caps, mans i peus, així com en túniques, mantells, bordures i fornícules. Ja emprat amb menys profusió, hi ha el vermell, seguit pel verd maragda, el groc i el rosa.

TIPOLOGIA DELS CAPS

Els caps originals d'aquest vitrall poden dividir-se en quatre grups que anomenarem A, B, C i D. Tots ells són pintats amb grisalla de color de terra de Siena, opaca, llisa, sense gruix i lleugerament brillant. El vidre és

transparent i molt blanc, pràcticament sense els tons pàl·lids verdosos, ocres o groguencs normals en el vidre d'aquesta època. El seu gruix és considerable, i la superfície és llisa en la majoria, per bé que també n'hi ha de rugosa i irregular.

GRUP A

La grisalla és pintada a punta de pinzell, amb traços precisos, secs, ben perfilats.

El front és més aviat petit en quedar cobert pel tupè. Les celles cauen cap als costats i s'aixequen al centre formant un angle ben marcat amb pinzellades perpendiculars a la cella que dibuixen el nas sobrepassant lleugerament els arcs ciliars. El nas és dibuixat amb dues pinzellades, una de més curta i l'altra (que es contínua) marcant les ales i els narius. Els ulls són contornejats per dues ratlles marcant la parpella superior i una marcant la inferior. La pupil·la, tocant a la parpella superior, és donada per una sola taca de grisalla.

La boca és feta amb dues pinzellades: la superior, llarga i sense dibuixar la forma del llavi, i la de sota, quasi paral·lela però molt més curta. Immediatament a sota, un cop de pinzell lleugerament corbat dibuixa la barbata. En molts dels rostres, la boca un xic caiguda fa un rictus de tristesa.

Els cabells, lleugerament ondulats, són llargs fins a les espatlles i quasi tapen les orelles. Els blens dels cabells del tupè queden separats de les línies que figuren el pentinat enrera de la cabellera. L'oval dels rostres que no duen barba, marca també una lleugera papada. En els personatges que duen barba, aquesta arrenca del costat mateix dels narius amb uns traços lleugerament ondulats que contornegen la boca i surten de sota mateix dels llavis. La barba, generalment, és més llarga quan hom vol personificar un ancià.

GRUP B

Aquest grup consta únicament d'onze caps. Es caracteritzen per la pinzellada més fluida i el dibuix més arrodonit en contrast amb el traç, més angulós, del GRUP A. L'oval de la cara és més ampli i obert. El tupè petit deixa un front més aclarit, i els seus blens són pentinats enrera amb uns traços continus. La cabellera surt dels costats d'aquest tupè dibuixada amb línies ondulades i bastant separades l'una de l'altra. Les celles solen dibuixar-se pels costats; una d'elles, fent un angle *arrodoni*, baixa per dibuixar el nas i els narius.

Els ulls són traçats únicament amb dues ratlles, pràcticament recta la de la parpella inferior i corbada la superior; les pupil·les són suggerides per un piquet de grisalla.

La boca té ben dibuixada la forma del llavi superior, i per una ratlleta corbada l'inferior; sota la boca es dibuixa la barbata amb una mitja circumferència, i un pic de grisalla en suggereix el clotet. Per aquest detall, anomenem l'autor «Mestre del Clotet».

GRUP C

Els caps d'aquest grup es distingeixen del grup A, solament pel dibuix dels ulls, que són fets únicament amb una ratlla en la parpella superior.

GRUP D

Els caps són més petits de proporció que els dels grups anteriors, els ulls tenen la parpella doble o senzilla, les barbes són curtes i els cabells pentinats enrera en dos d'ells i curts i endavant sobre el front en els altres. Els pèls de les barbes, així com els cabells del cap, són més hirsuts, i el dibuix de les faccions és més maldestre.

De les diferències entre els grups esmentats, podem suposar l'existència de dos mestres vitrallers (A i B) treballant en la realització del vitrall original, mentre que els caps del grup C, de característiques menys definides, podrien no ésser sinó variacions de la mà dels dos mestres vitrallers principals o d'algun ajudant (com l'estil dels caps del grup D sembla indicar).

A més d'aquests quatre grups, hi ha també algunes testes provinents de reparacions molt antigues, com per exemple dos caps pintats sobre vidre rosa pàl·lid en el plafó (a3) o el cap —també sobre vidre rosa— del plafó de la Nativitat, que és un cap de vidre aprofitat que per l'estil podria ésser més antic que el mateix vitrall.

Per a altres caps de restauracions antigues, vegeu el catàleg.

Cal també esmentar tota la sèrie de caps provinents de la restauració (1904-1905) del mestre Antoni Rigalt i Blanch; aquests caps, que representen més del 37 per cent del total de testes del vitrall, es distingeixen fàcilment

per llur desproporció i per la veladura de grisalla campida que Rigalt solia emprar per a treure transparència a les peces noves i igualar-les en lluminositat als vidres originals.

Els plecs de la roba són dibuixats amb grans pinzellades de grisalla de forma afuada i obrint-se en forma de V allargassada o, en altres de més curtes, en forma de cua de peix.

LES MARQUES DE VITRALLER

Les marques de vitraller són molt abundoses en aquest vitrall: apareixen arreu del plafó, pintades amb una grisalla molt esclarissada, en pinzellades molt fines i sempre a la cara interior del vidre.

Per bé que en la bordura i la fornícula d'un mateix plafó hi ha una certa prolixitat de marques, en les escenes sol haver-hi un sol tipus de marca pintada. En algunes escenes, les marques de plafó (?) són molt nombroses: caps, aurèoles, mans, cames, vestits, elements arquitectònics, etc., mentre que en altres plafons són molt escasses o totalment inexistent.

Aquestes marques són signes o lletres molt simples, bé que en algunes sembla com si el mestre vitraller s'hagués complagut a perfilar amb detall el signe escollit; per exemple: la marca en forma de P en el vestit de l'home i de la dona del plafó (a8). En les bordures i elements de les fornícules són emprades disset marques diferents, i en les escenes n'hi ha catorze. Cal tenir en compte que, en molts dels plafons on no hi ha marques, aquestes poden haver-se perdut a causa de reparacions o àdhuc haver-se esborrat amb el temps pel fet de no ésser prou ben cuita la grisalla o per alguna «neteja» massa barroera del vitrall.

Vegeu la taula sistematitzada de les marques de vitraller.

CONSERVACIÓ

Tots els plafons del vitrall foren reemplomats en èpoques recents; la majoria ho foren en la gran restauració efectuada pel mestre Antoni Rigalt i Blanch. Així, doncs, el plom està en bon estat, i la grisalla —especialment en els plafons originals— és ben cuita i no s'ha esborrat. El vidre no és afectat per la corrosió.

En el curs del nostre estudi ha estat efectuada una petita reparació d'emergència, (reparació obrada per la casa J.M. Bonet de Barcelona) en els vidres trencats per impacte de bala. Aquesta reparació ha consistit a aplacar vidre transparent collat amb silicona sobre els ploms, per tal de protegir els vidres afectats, que altrament podrien desprendre's del vitrall. També ha estat consolidat amb silicona algun plafó massa balder.*

VIDRE APROFITAT

Són molt nombroses les peces de vidre aprofitat emprades en les bordures del vitrall de Ponent. La majoria d'aquests vidres aprofitats provenen de vitralls d'estil cistercenc: no és sorprenent aquest fet si tenim en compte que a l'església de Santes Creus podrien haver-hi hagut més de trenta vitralls cistercencs, dels quals, totalment o parcialment conservats, en resten únicament catorze. Dels aproximadament 78 metres quadrats de vitrall que tenia l'església (sense comptar-hi ni el vitrall de Ponent ni la rosassa), n'han desaparegut uns 52 metres quadrats. Aquesta alta xifra ens pot explicar la gran quantitat de vidre aprofitat d'estil cistercenc que trobem emprat a les bordures o àdhuc als mateixos plafons d'alguns vitralls, especialment en el vitrall número 6 del transsepte Nord.

Recordem que l'ús del vidre aprofitat, tan corrent en l'època gòtica (i posteriorment també), era degut al fet que l'alt preu del vidre aconsellava de no llençar cap peça que pogués ésser usada en treballs de reparació.

(*) Posteriorment a l'estudi, la Generalitat de Catalunya i el Patronat de Santes Creus, avisats per nosaltres del gran deteriorament dels mainells i traseria d'aquest vitrall, procedí a la restauració dels elements arquitectònics i a petites reparacions i neteja dels plafons.

CATÀLEG

FINESTRAL DE PONENT

Llanceta a

Dotze plafons de 0,50 m per 0,51 m i capcer de 0,425 per 0,505 m.

(a1) Plafó rectangular de 0,505 m d'alçada per 0,51 m d'amplada. *Plafó heràldic*, escut amb les barres d'Aragó, sobre un vuitavat verd. Camper blau. Bordura rosa amb rombes grocs. La bordura interior és blanca.

Els vidres són campits amb grisalla per tal de velar la llum i donar més qualitat als vidres massa nous i llisos. No és l'original. Possiblement data del final del segle XIX o començament del XX.

(a2) *Coronació de la Mare de Déu.*

La Verge és asseguda en un tron groc amb un coixí o seient verd. La figura té les mans obertes i alçades en actitud expectant; el cap, ja coronat, és entregirat cap a la dreta vers Jesucrist, que seu al costat seu, sobre el mateix tron, i que és figurat esguardant la Verge, la mà dreta alçada beneint i l'esquerra sobre la falda sostenint l'esfera blanca.

La Mare de Déu va vestida amb un mantell groc i una túnica rosa. Duu el cap cobert amb un vel blanc i circumdat per una aurèola vermella.

Entre les columnes de la fornícula i les figures de Jesucrist i Maria hi ha dos àngels, un a cada costat, vestits amb túnica marronenca, que duen aurèola vermella i les ales també marronenes. No són originals; provenen quasi totalment de restauració moderna (Rigalt 1905).

Hi ha marques de vitraller de forma de ratlleta /.

(a3) *Sants bisbes.*

Quatre bisbes asseguts en sengles setials, cofats amb mitres blanques, tenen aurèoles alternadament grogues i vermelles. Els dos bisbes dels extrems duen bàcul.

Començant d'esquerra a dreta, el primer bisbe, assegut en un setial verd de seient groc ornat amb grisalla, va revestit amb capa o casulla folgada groga i alba blanca. La mà dreta és alçada i amb l'esquerra agafa el bàcul de crossa groga i pal blanc. El cap no és original, prové d'una restauració antiga en la qual fou emprat vidre rosa clar amb bombolletes petites i allargades; la grisalla és de color negre, grumollosa i mal cuita. Són també de la mateixa restauració la mà dreta d'aquest personatge, la mitra del segon bisbe i el cap i mà dreta del quart.

Del segon bisbe no es veu sinó el cap —restauració Rigalt 1905—, la mitra ja esmentada i l'aurèola vermella.

El tercer personatge duu mantell o casulla blanca i aurèola groga. El cap és l'únic original que resta en aquest plafó.

El quart bisbe, revestit amb casulla groga i alba blanca, és assegut en un setial rosa. Té la mà esquerra alçada i amb la dreta agafa un bàcul de crossa vermella —la grisalla n'és quasi esborrada— i pal blanc.

El grup de bisbes està situat sobre un graó o tarima blanca.

(a4) *Quatre apòstols.*

Sobre camper blau cobalt hi ha les imatges de quatre apòstols; els dos del centre són Sant Pere i Sant Pau. Sant Pere porta dues claus blanques a la mà dreta; va vestit amb mantell groc i túnica rosa; aurèola vermella. A la dreta hi ha Sant Pau, vestit amb túnica verda i mantell vermell; duu a la mà dreta una espasa blanca de la qual resta únicament la creu; aurèola groga.

L'apòstol que apareix darrera Sant Pau, porta un mantell groc; la seva aurèola és groga. Part del cos no és original.

Darrera Sant Pere i mig tapada hi ha la imatge d'un apòstol vestit amb túnica de color verd maragda i mantell blau fosc. El cap no és l'original.

En el camper hi ha algunes peces de vidre aprofitat pintat amb grisalla.

(a5) *Flagel·lació de Jesucrist.*

Tres figures componen aquesta escena. Al mig, Jesucrist, lligat en una columna de color d'òpal verd. El cos, mig embolcallat amb una roba blanca, té les espatlles i cames nues. Duu aurèola crucífera groga amb la creu vermella. El cap no és original. Els dos saïos porten sengles fuetts blancs amb mànec. El de l'esquerra és representat de perfil, i va vestit amb túnica curta de color groc, i calces roses. El de la dreta agafa el braç de Jesús amb la mà esquerra, mentre aixeca la dreta amb el fuet. Aquest saïo porta túnica vermella i calces de color verd maragda.

(a6) *Jesús davant Pilat.*

A l'esquerra, Pilat, assegut en el seu tron, és representat amb corona groga, mantell vermell i túnica groga. Duu calces i sabates blanques. El tron és groc, amb un capitell verd amb grisalla ornamental, i els peus (o base del tron) són blancs amb uns rombes pintats amb grisalla. Davant seu, i dempeus, hi ha cinc figures. La central és la de Jesús amb les mans lligades. Aquest va vestit amb una túnica llarga de color rosa fosc, i duu una aurèola crucífera de color groc amb la creu vermella.

Els personatges que l'envolten duen túnica curta i calces blanques. La túnica del de l'esquerra és verda, i la del de la dreta és groga. Tots els caps són pintats amb grisalla de color de Siena torrada sobre vidre blanc. El cap de Pilat, però, no és l'original; és un repintat sobre vidre blanc original.

Dels altres dos personatges es veu només la part superior del cap. Arreu d'aquestes figures són visibles marques de vitraller, en forma d'una A molt afuada i amb travesser a dalt de tot. Bordura amb una peça de vidre aprofitat.

(a7) *Jesús i la Samaritana.*

Bordura blanca, amb algunes peces de vidre aprofitat amb grisalla. Al mig de l'escena hi ha el pou de carreus blancs amb grisalla i un arc de punt rodó; sobre el brocal, una gerra groguenca. La Samaritana és a l'esquerra del pou; duu un mantell vermell i una túnica llarga fins als peus, de color verd maragda. Amb la mà dreta s'agafa el mantell i té l'esquerra alçada. El cap no és l'original.

La figura de Jesús és a la dreta, duu un mantell groc fosc —més enfosquit encara amb pintura freda— i una túnica rosa. Té la mà esquerra alçada amb l'índex estès assenyalant. Aurèola crucífera groga amb els pals de la creu vermells. El cap no és l'original.

(a8) *Sant assegut (Negació de Sant Pere?)*

A l'esquerra de l'escena hi ha la figura d'un sant, assegut; duu un folgat mantell blanc i túnica vermella. El cap —no original— duu una aurèola vermella. Té un dels peus alçat i posat sobre un objecte (?) no identificable. Duu la mà esquerra oberta i alçada, i la dreta sobre el genoll dret. Un personatge femení surt per una finestra, amb la mà esquerra posada sobre l'ampit de la finestra i la dreta estesa cap al sant. Aquesta figura duu una túnica blanca, els cabells llargs i una cinta cenyint-li el cap. La finestra, de color rosa, és de mig punt, dibuixant una petita motllura.

(a9) *Quatre bisbes.*

Sobre camper blau, apareixen les imatges de quatre bisbes, dempeus i portant sengles bàculs.

D'esquerra a dreta, el primer bisbe duu un mantell rosa violat i túnica blanca. A la mà dreta duu un llibre blanc, i a l'esquerra un bàcul blanc del qual només es veu el cap de la crossa.

El segon vesteix un mantell verd maragda i túnica blanca. Té la mà dreta alçada a l'altura del pit i en actitud de beneir, i a l'esquerra duu un bàcul blanc i el cap de la crossa groc.

El tercer va vestit amb un mantell vermell i túnica blanca, té la mà dreta alçada i a l'esquerra duu un bàcul blanc. Darrera i mig amagada hi ha la imatge del quart bisbe, vestit amb mantell groc i túnica blanca.

Tots quatre bisbes van cofats amb mitra, i no duen aurèoles. Els caps no són originals (restauració del 1907).

El plafó té bordura horitzontal blanca a la part inferior, i per tant en el seu emplaçament original devia anar col·locat al peu de la llanceta. Mans pintades sobre vidre blanc.

(a10) *Baptisme de Jesús.*

Camper blau. Al centre hi ha la figura de Jesús dempeus, nu de cames i de mig cos. El cap —que no és autèntic— porta aurèola groga crucífera, amb la creu vermella, i sobre l'aurèola hi ha l'Esprit Sant en forma de colom— sobre vidre blanc i amb grisalla llevada—. A l'esquerra hi ha sant Joan, també cama-nu i mig embolcallat amb mantell de color Siena. El cap aureolat amb color rosa, és pintat sobre vidre blanc, amb cabells i barba hirsuta.

Marques de vitraller a la túnica del segon personatge i a les columnes.

A la dreta de Jesús, un personatge, vestit amb túnica llarga de color vermell i amb aurèola de color verd maragda, aguanta amb totes dues mans un mantell verd groguenc. La testa d'aquest personatge mostra un rostre sense barba, cabells llargs i ondulats i tupé al mig del front.

Vidres aprofitats —i amb grisalla— a les bordures.

(a11) *Naixement de Maria (?)*

Una figura femenina apareix ajaguda en un llit amb llençols blancs i cobrellit rosa. El cap d'aquesta figura queda mig tapat per una mena de gorra de dormir o vel. Darrera la imatge jacent hi ha una dona que lliura amb la mà esquerra un bol o plat al personatge masculí, el qual, dempeus darrera el llit, pren l'esmentat bol amb la mà esquerra mentre té la dreta alçada, tocant la mà de Déu que surt d'entre els núvols. El cap d'aquest personatge masculí és pintat amb grisalla sobre vidre rosa, i va cofat amb bonet vermell. Va vestit amb una túnica groga.

Les mans i el cap originals són sobre vidre blanc. El cap del personatge masculí no és l'original. Per bé que és una reparació o un vidre rosa aprofitat molt antic, mentre que el cap de la dona assegada és de Rigalt. El camper blau és majoritàriament original.

(a12) *Bust d'àngel.*

Imatge d'un àngel, de mig cos en amunt, de cabells rossos, aurèola rosa, vestit amb túnica blanca amb una vora emperlada al coll. A les mans, aixecades a l'alçada del pit, duu un objecte groc que per la forma podria ésser una corona. Les ales són vermelles, i el camper, blau.

La fornícula és igual a les descrites anteriorment. Molt poques peces són autèntiques. El capcer de llanceta no és original. Té el camper blau, i és de tema vegetal; d'unes fulles grogues i verdes sur una tija vermella amb fulles o pètals grocs. La bordura és blanca.

Marques de vitraller a la columna emperlada dreta.

(a13) *Capcer de la llanceta.*

Plafó lanceolat, de 0,425 m d'alçada i 0,49 m d'amplada.

Bordura blanca, camper blau, ornamentació de tema vegetal; un lliri de tija i pètal central vermell, dos pètals laterals grocs. A la part baixa del capcer, simètricament a ambdós costats i sortint de la tija, hi ha dues fulles: groga la més centrada i verda la més externa.

El plom, de grafiat molt fi, i el mateix vidre indiquen la relativa modernitat d'aquest capcer.

Llanceta b

Dotze plafons de forma i mides donades.

(b1) *Plafó heràldic.*

Bordura blava amb rombes verds, camper groc i escut de costats curvilinis amb les barres catalanes sobre un fons de color rosa i forma vuitavada.

Vidre prim, plom de llom arrodonit i pintura marronenca campida per tal d'enfosquir el vidre. No és l'original.

(b2) *Plafó heràldic.*

Bordura esquerra i superior violada amb rombes grocs, i dreta i inferior verda amb rombes blaus.

Camper verd, escut de costats còncaus de color rosa amb la creu de doble travesser blanca, i groc a l'encreuament del pal i els travessers. Fons blau de forma vuitavada. No és l'original.

(b3) *Escena amb cinc personatges.*

Personatge central, vestit amb mantell rosa violat i túnica llarga groga. Cofat amb un capell cònic vermell. El cap —amb la grisalla a l'exterior— és pintat sobre vidre blanc. Té les dues mans alçades amb el palmell cap enfora.

A la dreta hi ha una figura masculina de cabells i barba llargs, vestit amb una túnica llarga i folgada de color vermell i un mantell groc. No duu aurèola. Amb la mà esquerra aguanta el mantell.

A l'esquerra del personatge central hi ha una figura alta i esvelta, vestida amb túnica llarga fins als peus, de color verd maragda i mantell vermell. El seu cap és pintat sobre vidre blanc amb la grisalla a la cara exterior del vidre. Té els cabells curts i pentinats enrera. Darrera el cap i pintats tots ells en la mateixa peça de vidre, hi ha dos rostres més, mig amagats pel cap de la figura descrita abans.

Hi ha peces de vidre aprofitat a les bordures, i peces de reparació als mantells i camper.

(b4) *Grup de cinc sants.*

Hi ha cinc personatges dempeus, vestits amb sengles mantells i túniques; tres duen objectes blancs a les mans. Únicament el personatge del centre-dreta conserva el cap original sencer, mentre que el primer personatge de l'esquerra en conserva la meitat inferior. La resta dels caps són de la mà d'Antoni Rigalt.

Moltes de les peces dels vestits són també provinents de la restauració de Rigalt. Vegeu l'esquema.

(b5) *Davallada de Jesucrist a l'Infern.*

Jesús, vestit amb túnica de color verd maragda i mantell vermell, i aurèola crucífera groga i vermella, apareix peunú i dret davant els cinc condemnats nus, que surten de la boca oberta del Leviatan. Els condemnats són pintats amb grisalla llisa, densa, de color de terra de Siena torrada, sobre vidre blanc.

El monstre és pintat sobre vidre verd maragda grisós i té l'ull pintat sobre vidre blanc.

Jesús, amb la mà dreta alçada, sembla agafar amb l'esquerra el braç d'un dels condemnats. El cap de Jesús és de la mà de Rigalt.

Una gran peça de vidre rosa posada com a tapaforats entre Jesús i els condemnats, és la reparació que més desfigura la composició.

Aquest plafó és d'una molt remarcable semblança amb el plafó del mateix tema —molt refet al segle passat— de Wienhausen.

(b6) *Resurrecció de Llätzer.*

Plafó molt ben conservat. Tots els caps són originals.

Jesús dret, en actitud de beneir Llätzer que s'aixeca de la tomba encara embolcallat amb la mortalla. Davant d'ell, figuren Marta i Maria prostrades invocant el Senyor.

Darrere la imatge de Crist, surten quatre caps d'apòstols, mig tapats per l'aurèola crucífera de Jesús; i darrera Llätzer hi ha tres caps masculins.

Jesús va vestit amb una túnica groga i un mantell vermell, i l'apòstol de l'esquerra duu una túnica llarga de color verd maragda i un mantell groc.

Les figures de Marta i Maria duen: mantell verd i túnica groga

la que té les mans alçades —aurèola groga—, i mantell rosa, túnica verda i aurèola vermella, la que figura a sota.

Els apòstols i figures de darrera Llätzer no duen aurèola.

El camper, blau, és ple de peces de vidre aprofitat amb grisalles bastant barroeres. La tomba és rosa, amb pinzellades de grisalla suggerint el vetejat del marbre.

(b7) *Ecce Homo.*

Figura de Jesús, amb el cos nu mig tapat amb un mantell marronenc, una canya verda a les mans i la corona d'espines. Aquesta figura queda emmarcada per ua arquitectura rectangular groga. Tot el plafó, llevat d'alguns vidres aprofitats en la bordura i el camper, és de la mà d'Antoni Rigalt.

A la part inferior del plafó hi ha una bordura amb dibuix de carreus.

(b8) *Santa Cena.*

L'escena representa els apòstols en un grup molt compacte al voltant de Jesús, que és assegut al centre del grup amb la mà dreta en actitud de beneir. Recolzat sobre el pit de Jesús, hi figura Sant Joan.

Davant el grup hi ha la taula parada; sobre la taula, pintats amb grisalla de Siena torrada, hi ha dos ganivets amb tres reblats en les mànecs, cinc plats i dos bols. La part de les tovalles que penja fent plec és de vidre groc verdós pàl·lid. Davall les tovalles hi ha els peus nus dels apòstols i de Jesús.

Tots els caps dels apòstols apareixen girats esguardant Jesús. Aquest duu aurèola crucífera, túnica verda i mantell vermell. Els apòstols duen túniques i mantells vermells, verds, roses, o grocs; Sant Joan, però, porta únicament una túnica rosa.

Els caps dels apòstols que figuren a la dreta del plafó i dels dos de l'esquerra immediats a l'aurèola de Crist són de Rigalt.

Vidre aprofitat a la bordura esquerra.

(b9) *Entrada de Jesús a Jerusalem.*

Jesús és representat muntat en un pollí blanc i vestit amb mantell vermell i túnica groga. Porta a la mà esquerra un llibre tancat de color blanc, i té la mà dreta alçada en actitud de beneir. El cap no és autèntic: es tracta d'una reparació antiga i força maldestra; no podem excloure la possibilitat que es tracti del vidre original repintat.

Davant Jesús, a la dreta del plafó, hi ha un personatge vestit amb túnica verda i mantell rosa, el cap del qual és de la mà de Rigalt; aquest personatge sembla sortir d'un portal groc. Darrere les dues figures hi ha un arbre de copa i tronc verd maragda. A l'esquerra de Crist hi ha unes peces de vidre verd, la pintura de les quals és esborrada, que podrien ésser una palma.

Nombroses peces de vidre aprofitat en el camper. El cap i el coll del pollí són de restauració (Rigalt).

(b10) *Lapidació de Sant Esteve.*

Agenollat, amb les mans en actitud orant, figura la imatge de Sant Esteve. Va vestit amb túnica rosa, i a l'aurèola vermella hi ha dues pedres blanques de les que li tiren els dos botxins que hi ha drets, darrera el màrtir, amb pedres a les mans.

El botxí de l'esquerra duu una túnica blanca i llarga sota una de més curta de color rosa, mentre que el botxí que queda mig amagat darrera d'ell duu una túnica curta de color verd sobre la llarga (que és blanca) i va cofat amb un capell o casquet vermell.

Sobre la figura de Sant Esteve i tocant l'arc de mig punt de la fornícula, hi ha l'aurèola crucífera groga i vermella de Crist, el cap del qual és desaparegut i ha estat substituït per dues peces de vidre verd tapaforats.

Les dues figures dels botxins són representades d'una manera molt dinàmica en el gest i el moviment dels plecs dels vestits.

(b11) *Naixement de Jesús.*

L'escena és molt alterada per restauracions antigues, i també de recents. La composició és dividida per una franja horitzontal de

vidre vermell sobre la qual figuren els caps del bou —vermell— i la mula —blanc—.

Sota la franja figuren Jesús en un bressol blanc, Maria asseguda amb les mans emparant l'Infant, i Josep.

Josep va vestit amb túnica rosa i mantell groc, i cofat amb un capell vermell. Probablement estava agenollat davant l'Infant, ja que la seva posició queda deformada per peces de reparació. Recolza el cap en la mà dreta.

La Verge duu un vestit vermell i mantell verd maragda. Enmig d'aquestes tres figures i sota la menjadora de color rosa, hi ha un vidre aprofitat rosa clar, amb un cap pintat amb grisalla. El vidre i la grisalla, així com l'estil del cap, són més arcaics que el vitrall.

Els caps dels dos animals, així com el de Verge, són de la mà de Rigalt.

(b12) *Àngel.*

Sobre el camper blau, hi ha la imatge d'un àngel de dibuix i actitud idèntics al descrit al capcer del plafó a12.

Difereixen en el color de la túnica (que en aquest és groga), l'aurèola verda i les ales blanques.

El cap i manta peça no són originals. El cap, però, és anterior a la restauració de Rigalt. Vegeu l'esquema codificat.

El capcer és de dibuix igual al ja esmentat a12, però els colors canvien; el camper és vermell; la tija, groga, i les flors o pètals, verds. A la bordura hi ha tres peces de vidre cistercenc.

Llanceta c

Nombre, forma i mides dels plafons, ja donats.

(c1) *Plafó heràldic* igual al descrit (b1).

(c2) *Plafó heràldic* igual al descrit (b2).

(c3) *Les Santes Dones a la tomba de Jesucrist.*

Fornícula formada per un arc de punt rodó amb peces de vidre blanc i grisalla de color de terra de Siena torrada dibuixant frondes. L'arc arrenca de dos capitells grocs amb ornamentació de fulles vermelles i columnes blanques amb ornamentació emperlada. Sobre l'arc hi ha els dos carcanyols ornats amb fulles d'acant verdes i grogues, enmig de les quals hi ha un petit triangle vermell amb ornamentació trifoliforme.

Assegut sobre el sepulcre buit, hi ha un àngel, vestit amb una folgada túnica blanca, assenyalant amb la mà esquerra el sepulcre i sostenint amb la dreta una espasa.

Les ales esteses de l'àngel són grogues, i el seu cap porta aurèola vermella.

Les tres dones figuren dempeus darrera el sarcòfag. La de l'esquerra, que duu un vel blanc al cap i va vestida amb túnica verda i mantell vermell, té alçada la mà dreta, i a l'esquerra porta un flascó, de color blanc, de perfum.

La figura femenina del mig duu la túnica groga, hi ha un vidre aprofitat de color blau enmig del cos que podria substituir, potser, un altre flascó. La dona de la dreta va vestida amb túnica rosa. Totes tres porten aurèola, vermella la de l'esquerra, groga la del mig i també vermella la de la dreta. Únicament és original el cap de la figura femenina de l'esquerra; les altres dues —pintades en un sol vidre— són de la mà d'Antoni Rigalt, si bé és possible que aquestes testes siguin repintades sobre el vidre original: així semblen suggerir-ho unes lleus traces de grisalla per la part exterior del vidre.

Damunt el sepulcre de marbre groc hi ha la mortalla blanca de Jesucrist, i davant, també de marbre, reposa inclinada la tapa blava del sarcòfag. La base del sepulcre és de color rosa i amb grisalla es dibuixa el nervi d'un arc que queda mig tapat per uns vidres verds que formen una semicircunferència representant la pedra que tancava l'entrada a la tomba. El camper és blau, i les bordures, blanques. Marques de vitraller de forma rectangular.

(c4) *Pentecosta (o Ascensió ?)*

Del mig de l'arc, i d'entre uns núvols blancs, surt el cap de Crist (?) amb aurèola crucífera; n'irradien uns raigs o flames vermells.

Sota aquest ventall de flames apareix el grup d'apòstols agenollats capcots i en actitud de recolliment. Hi ha cinc figures senceres, darrera les aurèoles blanques de les quals surten segments d'altres aurèoles suggerint els altres apòstols.

La figura central va vestida amb una túnica verda i un mantell vermell. Té la mà dreta sobre el pit, i a l'esquerra porta un llibre tancat de color blanc. El seu cap és de Rigalt (sembla que Rigalt cometé un error en posar un cap masculí en aquesta figura ja que en la iconografia típica de l'escena figura la imatge de la Verge Maria); també ho és el de l'apòstol que figura a la dreta del centre. Són autèntics els caps dels dos apòstols de l'esquerra i del de la dreta que està tocant l'arc.

Les túniques i els mantells són verds, vermells, roses, grocs o blancs. Són nombroses les peces no originals en els vestits; algunes són procedents de reparacions antigues, i d'altres, la majoria, són de restauració de Rigalt.

(c5) *Camí del Calvari.*

Al centre del plafó hi ha la figura de Jesús amb la creu al coll. Davant d'ell i darrera la creu verda hi ha un personatge mirant-lo en actitud compungida. Va vestit amb una túnica curta fins als genolls, de color ocre, i duu unes calces roses.

Darrera el Crist, hi ha un altre personatge, jove, vestit amb túnica curta de color rosa i calces grogues.

El vestit de Jesucrist consisteix en una túnica curta de color de rosa clar. El seu cap duu aurèola crucífera groga i vermella.

Únicament és original el cap del personatge de l'esquerra; el del Crist és de Rigalt, i el de la dreta és un repintat maldestre probablement fet en la restauració del segle XIX.

La bordura té nombrosos vidres aprofitats, i bona part dels carcanyols, arc i columnes són de la reparació de Rigalt.

(c6) *Crucifixió.*

La figura de Jesús clavat en una creu verda, és el centre de la composició. És representat amb aurèola crucífera i amb roba blanca cobrint des de la cintura fins als genolls.

A cada costat de la creu hi ha les figures de la Verge i Sant Joan. La Verge duu aurèola groga i el cap cobert amb vel blanc, i va vestida amb una túnica groga i mantell vermell. Té les mans juntes damunt el pit. Sant Joan té aurèola vermella i duu túnica verda i mantell rosa. Amb la mà esquerra aguanta un llibre blanc i recolza el cap en la mà dreta.

Tocant l'arc blanc, i a cada costat de la creu, hi ha el sol —en vidre vermell— i la lluna —en vidre blanc—.

El cap de la Verge és de la mà del Mestre del Clotet. No són autèntics els caps del Crist i de Sant Joan, car ambdós són de Rigalt. Els braços, part de les cames i el tors del Crist són provinents d'una reparació antiga, quasi de la mateixa època del vitrall.

(c7) *Jesús renta els peus als deixebles.*

La composició és emmarcada per la fornícula de forma idèntica a totes les que apareixen en aquest vitrall, però uns vidres concèntrics a la corba de l'arc de l'esmentada fornícula semblen que vulguin suggerir que l'escena es desenvolupa a l'interior d'un edifici.

La figura de Jesús hi és representada vestint una túnica groga amb una tovallola blanca cenyint-li la cintura i amb aurèola crucífera. Mig ajupit, amb ambdues mans renta els peus de Pere. Dempeus darrera Jesús, s'alça un personatge mig calb, vestit amb una túnica vermella, que té a les mans una gerra blanca amb nansa.

El grup dels apòstols és a la part dreta de l'escena. A primer terme hi ha Sant Pere, que amb la mà esquerra s'arromanga el mantell rosa i la túnica verda tot aixecant la cama dreta que posa dins un gibrell blanc. Darrera d'ell apareixen els caps dels altres apòstols.

El cap de Sant Pere és de restauració (Rigalt, 1905), i són també de la mateixa restauració els vidres dels carcanyols i alguns de l'arc. A les columnes emperlades, hi ha també vidres aprofitats provinents dels vitralls de grisalles. Les dues bordures són noves.

(c8) *Arcàngel Sant Miquel.*

Amb una espasa blanca a la mà dreta i unes balances vermelles a l'esquerra, la figura de Sant Miquel Arcàngel s'alça al mig del plafó.

L'arcàngel, vestit amb túnica blanca, duu aurèola vermella i té les ales grogues i verdes.

Al plat esquerre de les balances hi ha una petita figura humana; en aquest plat —que s'ha conservat més íntegre que el dret— hi ha una peça vermella de vidre aprofitat. Uns vidres vermellosos entre l'arcàngel i la columna de la fornícula, permeten d'endevinar la figura del diable, tot i que la grisalla que el devia dibuixar és totalment esborrada.

Hi ha nombroses peces de vidre aprofitat i molta peça de restauració (Rigalt 1905).

(c9) *Fugida a Egipte.*

La Verge Maria, amb l'Infant als braços, va muntada sobre una somera o un ase blanc, cobert amb una roba rosa. La Verge duu aurèola vermella i vel blanc, un mantell vermell i una túnica groga.

Sant Josep va cofat amb un capell o casquet vermell, i vestit amb túnica groga curta; duu a l'esquena un bastó que aguanta amb la mà esquerra, mentre que amb la dreta sembla que mena l'animal. Damunt les tres figures, hi vola un àngel. Són molt nombroses les peces de restauració en aquest plafó, el qual, si bé ha conservat la integritat temàtica, presenta mutilacions evidents: Josep devia portar un farcell a l'esquena, etc.

Hi ha alguna marca de vitraller —són marques indicadores de plafó— en els bolquers blancs de l'Infant i en una pota de l'ase. Conservació deficient.

(c10) *Anunciació als pastors.*

En un pujol o turonet verd, amb arbre del mateix color, hi ha les figures de dos pastors, l'un —vestit de blanc— assegut ran del ramat d'ovelles, mentre l'altre —vestit vermell amb caputxa—, assegut al cim del turó, toca un instrument de vent (flabiol ?)

Un àngel blanc amb aurèola del mateix color assenyala el cel (?) amb l'índex estès. El cap de l'àngel és de la mà del Mestre del Clotet.

Nombroses peces de vidre de reparació al camper i a la fornícula. Marques de vitraller en forma de dues ratlles paral·leles arreu del plafó.

(c11) *Presentació al Temple, o Circumcisió.*

El sacerdot —vestit amb túnica vermella i mantell verd—, dret davant un altar, s'inclina lleugerament com si anés a besar la mà esquerra de l'Infant que amb la mà dreta el beneeix. La Verge, dreta a l'altra banda de l'altar, aguanta l'Infant. Maria duu una túnica verda i un mantell vermell. Darrera d'ella una dona duu a la mà un cistell amb quatre tòrtors. Aquesta dona, que porta aurèola groga, va vestida amb una túnica llarga de color rosa i un mantell groc. El seu cap és del Mestre del Clotet.

Les restauracions han conservat la composició original, però han afectat el cap de Maria (Rigalt, 1905) i l'altar, que és pràcticament tot el de peces de vidre aprofitat amb grisalles cistercenques. Trobem marques de vitraller en forma de V a les mans i a la roba dels personatges.

(c12) *Àngel.*

Al centre del plafó hi ha la figura —tors i cap— d'un àngel que duu una corona (?) groga a les mans.

Algunes peces, poques, són originals. Vegeu esquema de trames. la disposició de l'àngel i el color són idèntics als ja descrits en el plafó (a12).

Llanceta d

Dotze plafons de forma i mides donades.

(d1) Heràldic.

Plafó heràldic igual al descrit (a1). Algunes de les peces de vidre de les barres grogues de l'escut són de vidre aprofitat amb grisalla pintada.

(d2) Quatre àngels.

Hi figuren quatre àngels, vestits amb túniques llargues, amb llurs caps aureolats i sostenint amb les mans sengles discs amb una creu al mig.

L'àngel de l'esquerra té les ales roses i la túnica blanca.

El cap d'aquest àngel .....i la major part de la seva túnica són originals (Rigalt). El cap del tercer àngel és autèntic, i els dels altres dos, també originals, són de la mà del Mestre del Clotet.

Les reparacions són nombroses; a les bordures hi ha vidre aprofitat cistercenc. Vegeu esquema de trames.

(d3) Ascensió (Pentecosta ?)

La composició es manté, bé que molt afectada per restauracions molt nombroses i maldestres. Únicament els dos caps de l'esquerra són originals; tots els altres són de restauració (Rigalt). També les túniques i mantells són de reparacions, algunes d'antigues i d'altres de més modernes (Rigalt).

Al camper, blau, resten poques peces originals, i el Sant Esperit és de la mà de Rigalt.

El personatge central —cap no original— va vestit amb túnica verda llarga i mantell vermell. A l'esquerra hi ha un apòstol vestit amb túnica groga i mantell blanc; a continuació, un altre apòstol amb túnica verda i mantell rosa i, ja tocant a la columna, el personatge que apareix de perfil duu túnica groga i mantell verd.

Dels dos apòstols que figuren a la part dreta del plafó, el primer duu túnica groga i mantell rosa, i el segon porta únicament la túnica verda.

(d4) Escena de martiri.

Dos personatges drets, amb espases blanques a les mans; agenollats davant d'ells hi ha tres figures que tenen les mans juntes en actitud d'oració.

El botxí de la dreta duu una túnica groga, i el de l'esquerra porta vermella. Davant el botxí vestit de groc, el personatge agenollat duu un folgat mantell vermell i una túnica verda; el màrtir (?) del mig porta mantell groc i túnica rosa, i el de la dreta, duu túnica blava.

Els vidres blaus del camper són majoritàriament originals. Bordura, arc i carcanyols amb moltes peces de restauració antiga a l'arc, i moderna (Rigalt) als carcanyols.

(d5) Davallament de la Creu.

Jesús és davallat de la Creu per dos homes. El de l'esquerra, en posició un xic ajupida, va vestit amb una túnica llarga fins als turmells, de color groc. Amb totes dues mans aguanta el cos de Crist. El personatge de la dreta amb la mà dreta agafa el braç esquerre de Jesús, i a l'esquerra té unes tenalles. Va vestit amb una túnica rosa llarga fins als turmells.

La figura de Crist, tota pintada sobre vidre blanc de manxó (llevat de l'aurèola crucífera que és de vidre groc i vermell), apareix amb el cap cot amb un llenç cobrint-li la cintura i penjant fins sota els genolls; té el braç dret ja desclavat i penjant sobre l'espatlla del personatge de l'esquerra, mentre el braç esquerre és encara clavat a la creu de vidre verd que centra la composició. Els peus estan encreuats. Al costat dret hi ha pintada la ferida de llança amb uns regalims de sang.

La conservació és bona, per bé que hi ha força peces de restauració en els vestits, el camper i la fornícula, que no desdibuixen, però, la composició original.

El vidre blanc de les columnes emperlades de la fornícula és molt gruixut i rugós. Arreu de les figures hi ha marques de vitrallers, de pinzellada fina i en forma de creu.

(d6) Purificació (?)

En una composició lleugerament descentrada, hi figuren tres personatges. A la dreta hi ha un sacerdot, dempeus dalt d'una tarima rosa i blanca. Va vestit amb una túnica folgada, de color groc la part superior i blanc la inferior, amb una llarga cogulla.

La figura és representada de perfil, amb les mans alçades i el cos lleument inclinat endavant, en actitud d'acolliment. El cap és mig calb; duu una barba llarga i ondulada.

Davant d'ell, hi ha un home i una dona, dempeus ambdós. L'home, que va vestit amb túnica verda i mantell vermell, té alçada la mà dreta, i penjant de l'esquerra duu dues tòrtors agafades per les potes.

La figura femenina (Maria ?) va vestida amb un vel blanc al cap, una túnica groga i un mantell rosa. A la mà, també duu un parell de tòrtors.

Si bé hi ha peces de restauració a la fornícula, al camper i als vestits, aquestes peces no afecten la composició original.

Arreu del plafó hi ha marques de vitraller, sempre amb pinzellades molt fines i en forma de V o simples ratlletes.

(d7) Empresonament de Jesús i bes de Judes.

En un grup compacte és representada l'escena de l'empresonament de Jesús a l'hort de Getsemaní.

Jesús i Judes apareixen al mig de la composició. Jesús aixeca la mà dreta, i té el cap lleugerament tombat vers Judes, que l'abraça i el besa al rostre. Un soldat pren la mà esquerra de Jesús.

Judes porta una túnica verda i un mantell rosa, i és representat de perfil, amb els cabells llargs i ondulats i la cara sense barba. La figura alta i esvelta de Jesús, que duu aurèola crucífera groga i vermella, va vestida amb un ampli mantell groc i una túnica vermella.

A l'esquerra d'aquestes dues figures i davant els soldats armats amb llances i alabardes (o piques ?), hi ha la figura de Pere, que amb un gran coltell talla l'orella de Malcus. Aquest darrer porta una espasa a la mà dreta i va vestit amb túnica groga curta fins sota genoll. Pere duu una túnica vermella, que quasi no és visible.

A la part dreta del grup hi ha en primer terme un soldat o criat que agafa Jesús amb la mà esquerra. Va vestit també amb túnica curta, de color blau grisós. Per darrere d'ell apareixen els caps d'altres personatges —un d'ells porta vestit vermell—, dels quals veiem únicament els caps o les armes que duen.

Tots els caps, que són els originals, són pintats amb grisalla color de terra de Siena torrada sobre vidre de manxó, molt transparent i pur; els vestits, en canvi, són amb vidre de ciba.

Únicament hi ha marques de vitraller en forma de A o de triangle, en la fornícula. La conservació del plafó és molt bona.

(d8) Escena no identificada.

Hi ha un grup de sis personatges agenollats probablement davant d'un altre personatge gairebé desaparegut, vestit de blanc i que deu estar assegut en un setial sobre un graó de vidre groc. Una de les figures agenollades, que va vestida amb túnica verda i mantell vermell, alça ambdues mans sostenint un objecte de vidre vermell de foma afuada, amb un disc o circumferència vermella al capdamunt; i encara a sobre hi ha una circumferència blanca amb una creu pintada amb grisalla al mig, però aquesta circumferència no és sinó una reparació (Rigalt, 1905). Darrera aquest personatge, n'hi ha un altre tot ell embolcallat de blanc i cofat amb un capell cònic de color rosa amb ornamentació de grisalla.

Al darrera d'aquestes dues figures, n'hi ha un altre grup de tres, vestides amb túniques o mantells roses i verds. Els caps d'aquests darrers personatges no són autèntics (Rigalt, 1905).

El camper és ple de vidres de restauració (Rigalt) que deformen la imatge de la figura blanca de la dreta de la composició.

Remarquen que el capell cònic d'un dels personatges pot indicar la pertinença de l'escena a l'Antic Testament o identificar el personatge amb algun sacerdot jueu.

Trobem marques de vitraller en forma de pinta en els vestits dels personatges, i de forma de P en la fornícula.

(d9) *Escena no identificada. Rei i sant.*

Un rei coronat, vestit amb túnica verda i mantell vermell, figura assegut sobre un tron groc, situat sobre un graó també groc. Té la mà dreta alçada amb l'índex estès. Davant d'ell i a la part dreta del plafó hi ha una figura de sant —duu aurèola groga— agenollat i amb totes dues mans juntes amb actitud de súplica. Va vestit amb una túnica groga. El seu cap no és original (Rigalt, 1905).

El camper té molts vidres de reparació (Rigalt, 1905) i també n'hi ha a la fornícula i a la túnica rosa. No hi ha marques de vitraller a les figures; a la fornícula n'hi ha en forma d'angles, de V o de ratlleta.

(d10) *Escena no identificada.*

Dues figures de jovencells o dones (?), dempeus davant un tercer personatge potser masculí (sacerdot?).

La figura central duu aurèola groga, i la del seu costat no en duu.

La primera va vestida amb un mantell rosa i una túnica blanca. Té la mà esquerra alçada i oberta, i a la dreta duu allò que podria ésser una flor de tija llarga. La segona figura porta la túnica llarga i folgada, i el mantell de color blanc. Els caps, originals, són de la mà del Mestre del Clotet.

El cap del tercer personatge és de reparació (Rigalt, 1905) i és probablement el d'un sacerdot cofat amb capell. Aquest sacerdot (?) duu un llibre tancat a la mà esquerra, i amb la mà dreta assenyala cap a terra.

Hi ha una marca de vitraller en forma d'angle o de V a la mà del personatge central.

La conservació és deficient; àdhuc hi ha grisalla mig esborrada en peces originals, en part per culpa d'una pintura freda campida per enfosquir i que ha arrencat, en assecar-se, la pintura de grisalla.

(d11) *Epifania.*

La Verge, vestida amb mantell vermell i túnica de color verd maragda, apareix coronada i asseguda en un setial de potes blanques amb ornamentació de grisalla, coixí verd i respatller del mateix color. Té l'Infant assegut a la falda; aquest duu aurèola crucífera, groga i vermella; va vestit amb una túnica groga i duu a la mà esquerra una esfera, mentre aixeca la dreta en un gest de beneir els tres Mags que, agenollats, li presenten les ofrenes.

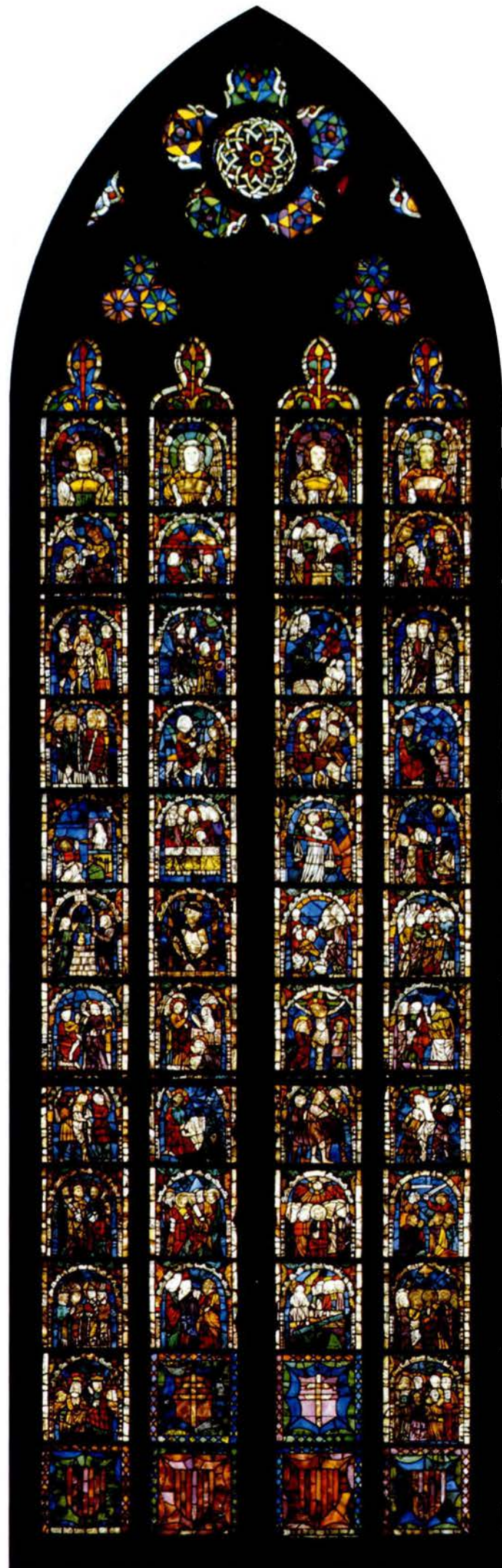
La Verge té alçada la mà dreta, amb la qual sosté una esfera (?) groga. Del grup dels tres Mags, únicament és parcialment original el que apareix al primer terme. Aquest duu a les mans un flascó o pot blanc. Porta una corona groga al cap i va vestit amb mantell rosa i túnica groga. Els altres dos Mags apareixen darrera d'aquest, i únicament se'n veuen els caps coronats i part dels vestits, de color verd i rosa.

El cap de la Verge, així com els dos caps dels Mags suara descrits, no són els originals: els dels dos Mags són de restauració (Rigalt, 1905) i el de la Verge podria ésser de la restauració del segle XIX.

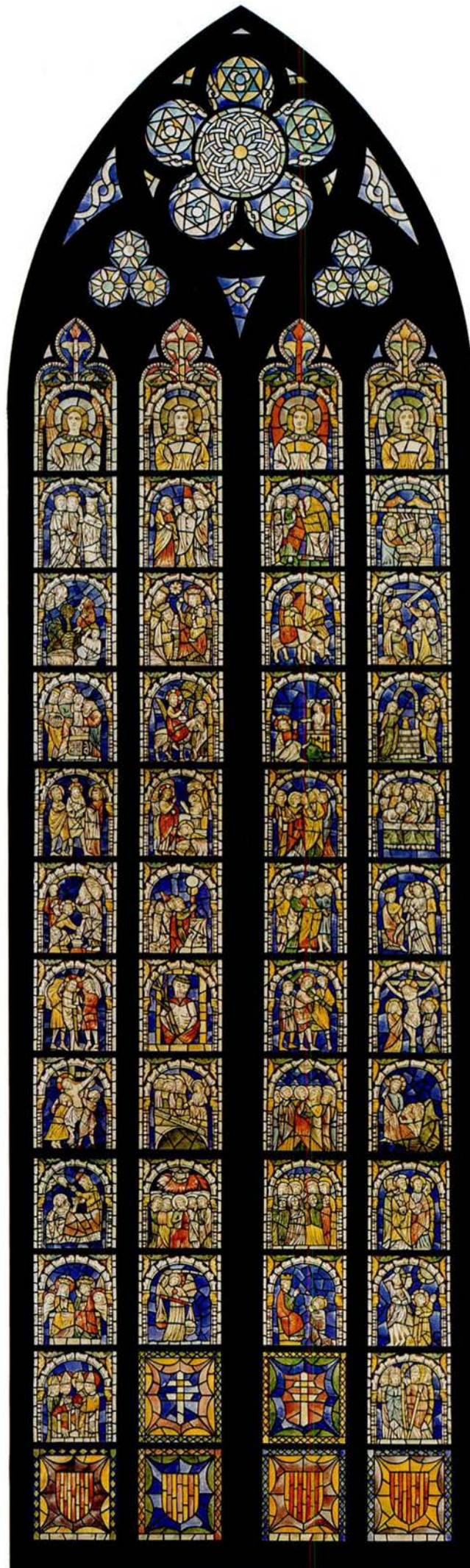
També són de restauració les mans, els peus i el cap de l'Infant, que són pintats sobre vidre rosa.

(d12) *Àngel.*

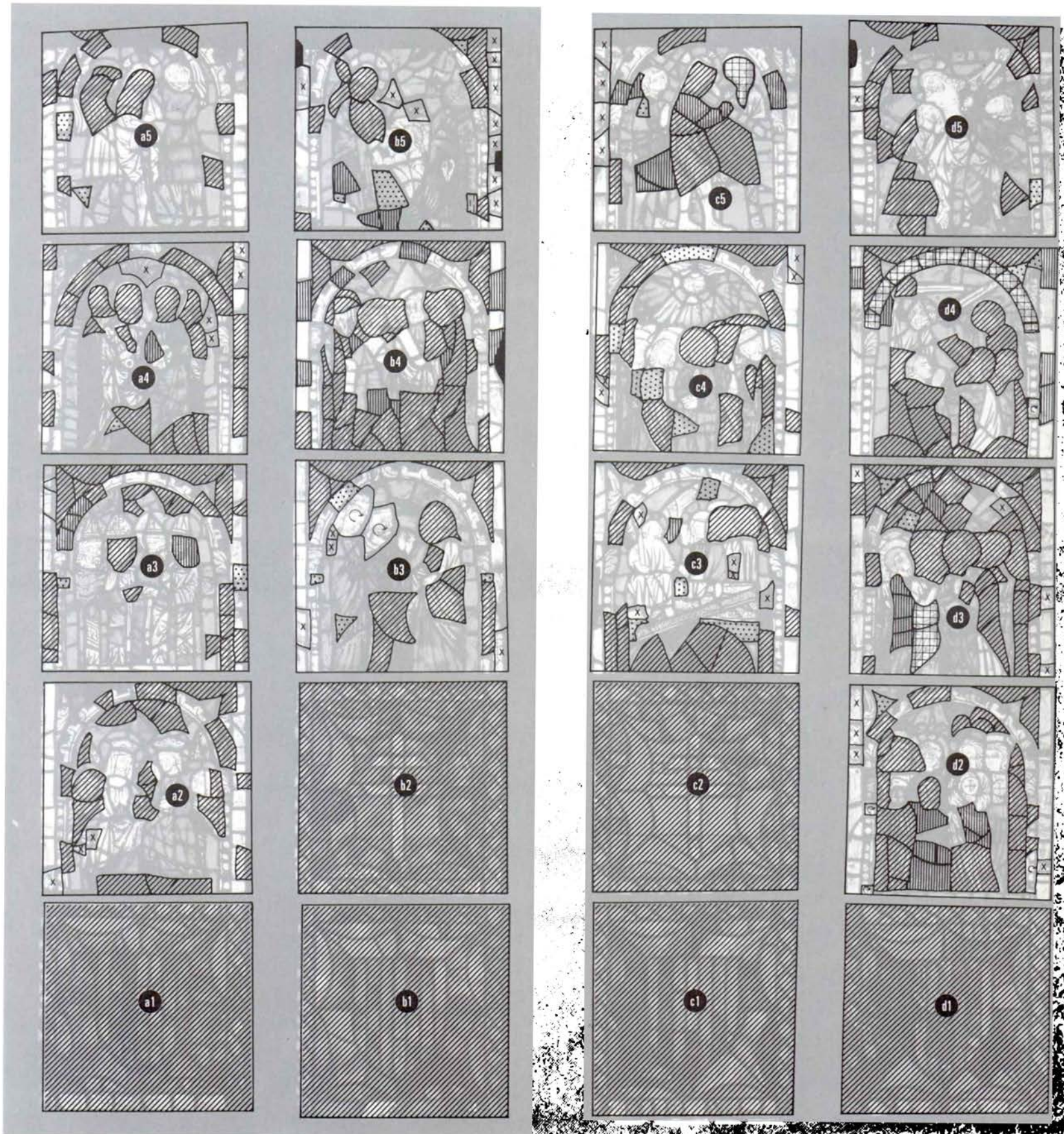
Dibuix i color idèntics als descrits en el plafó (b12). Únicament una part de la mà dreta és original. La majoria dels vidres són provinents de la restauració d'Antoni Rigalt.

VITRALL DE PONENT.

VITRALL DE PONENT.
CÒPIA I PROPOSTA
D'ORDENACIÓ DELS
PLAFONS. FETA PEL
VITRALLER ANTONI
RIGALT I BLANCH

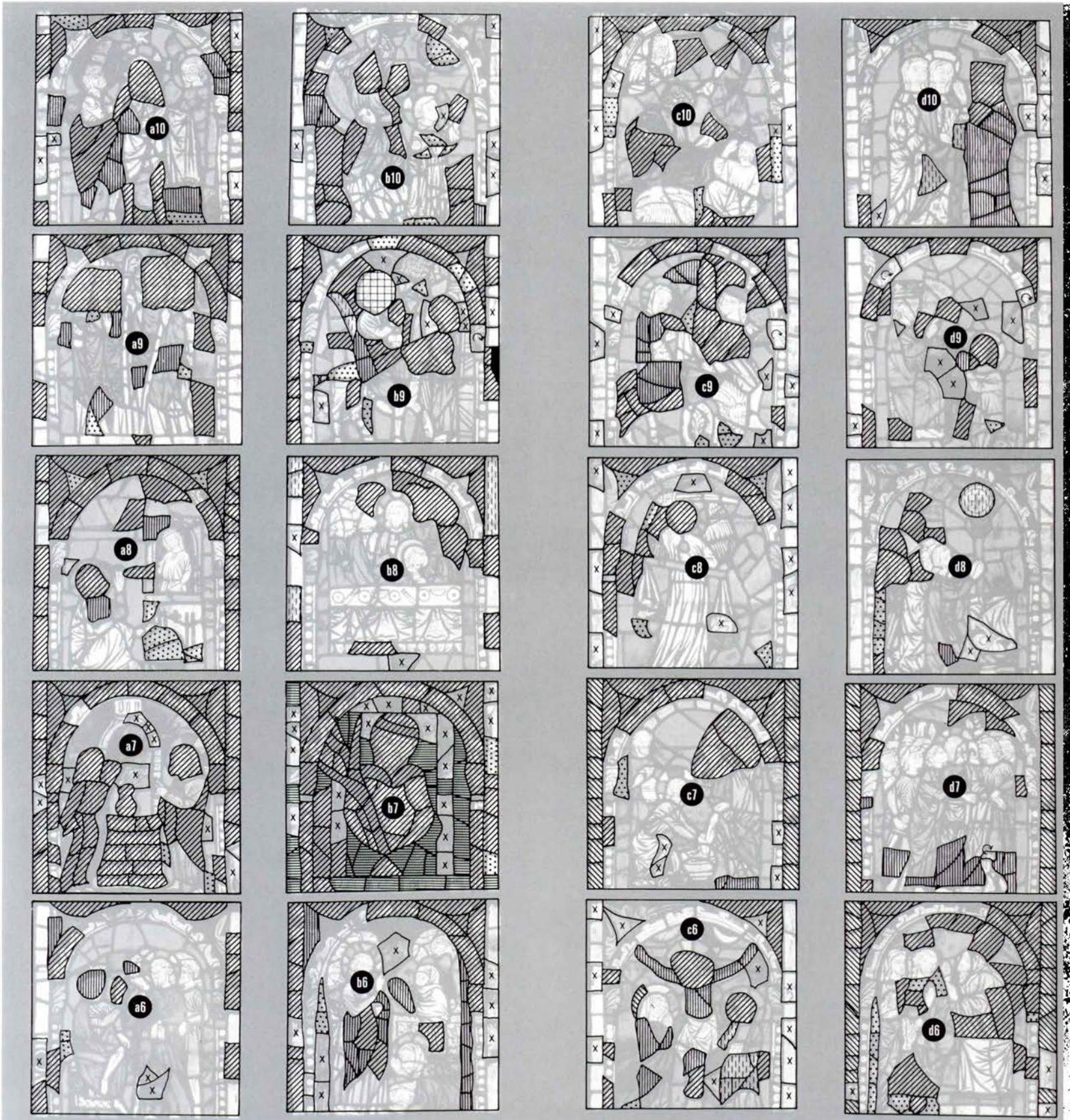

VITRALL DE PONENT.
PLAFONS 1 a 5 DE LES LLANCETES a, b, c i d
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:12

VITRALL DE PONENT.
PLAFONS 1 a 5 DE LES LLANCETES a, b, c i d

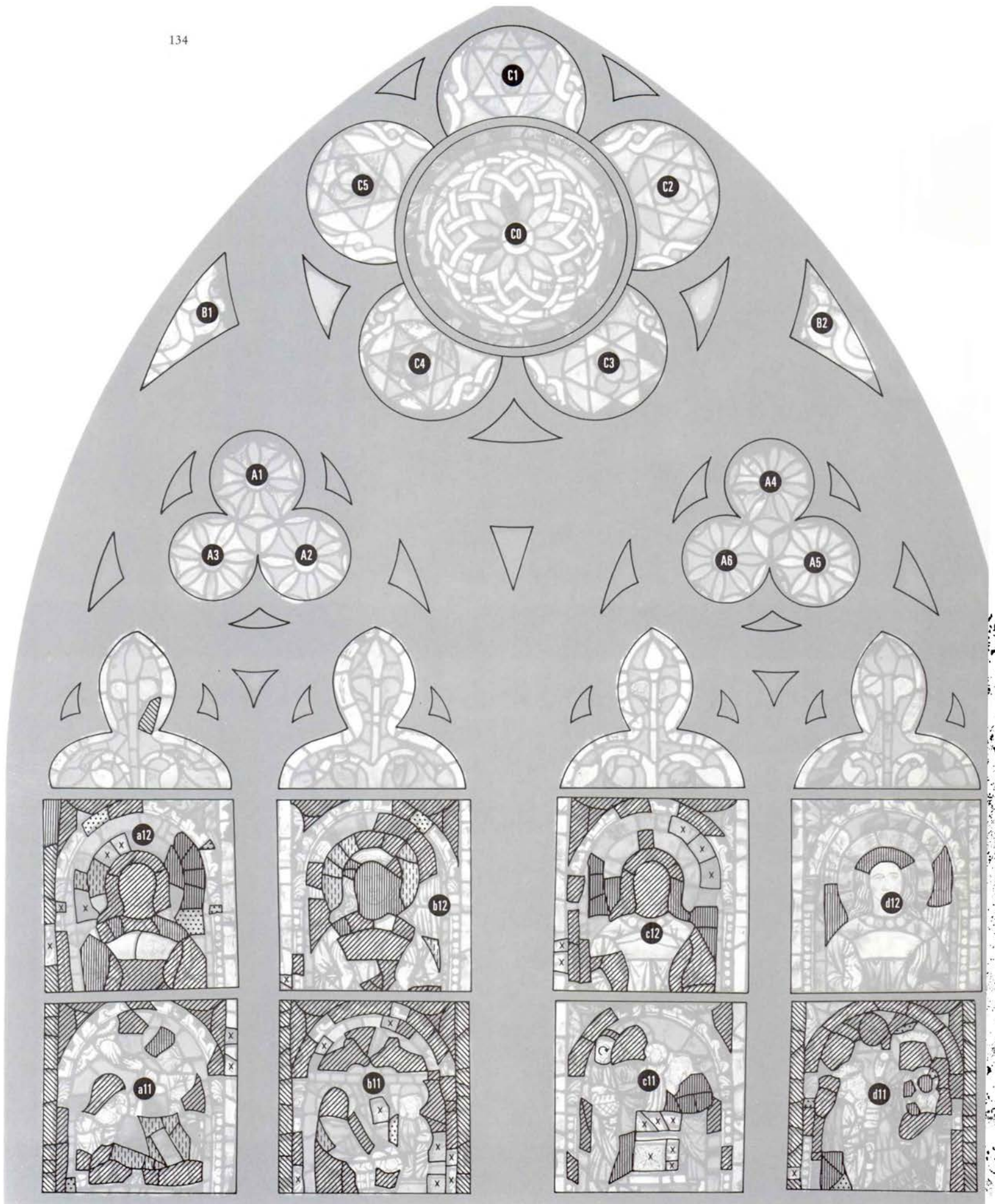
VITRALL DE PONENT.
PLAFONS 6 a 10 DE LES LLANCETES a, b, c i d
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:12

VITRALL DE PONENT.
PLAFONS 6 a 10 DE LES LLANCETES a, b, c i d

VITRALL DE PONENT.
 PLAFONS 11 i 12 DE LES LLANCETES a, b, c, d i TRACERIA
 (ESQUEMA DE TRAMES)

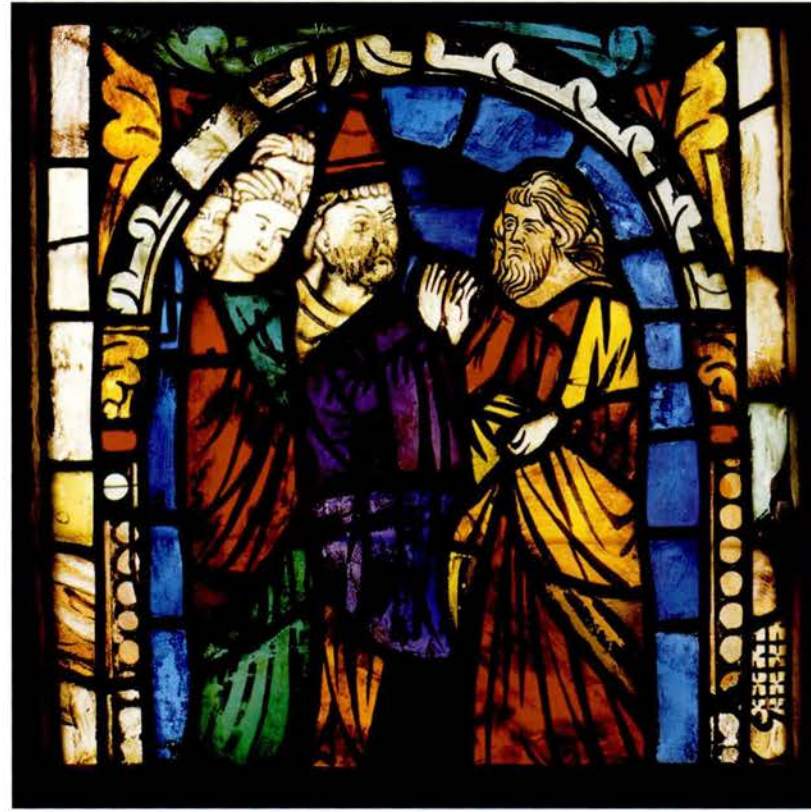
ESCALA 1:12

VITRALL DE PONENT.
 PLAFONS 11 i 12 DE LES LLANCETES a, b, c, d i TRACERIA

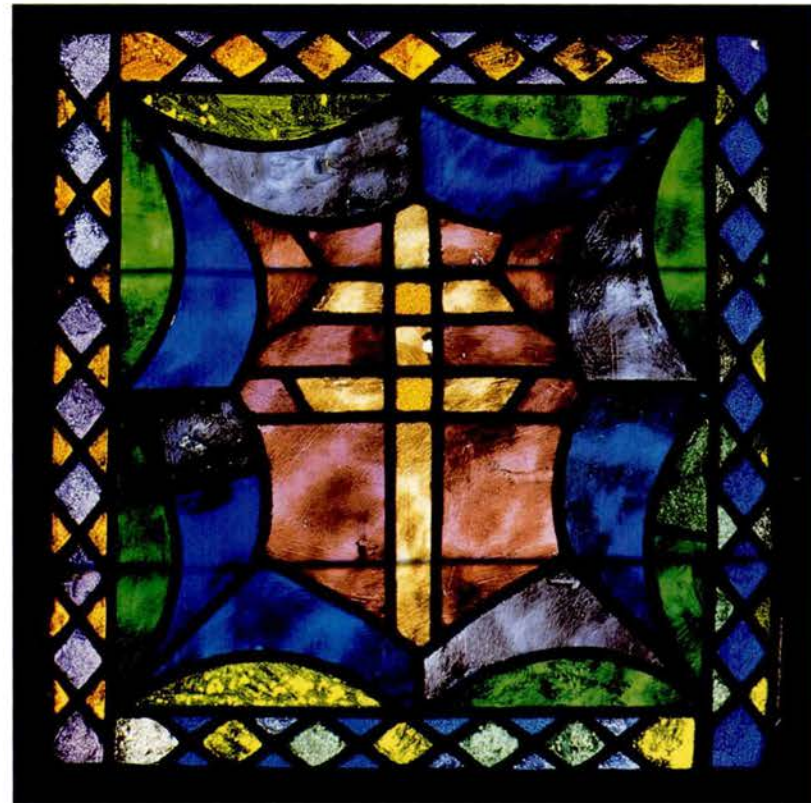
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a3

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b3

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a2

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b2

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c3

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d3

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c2

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d2

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a5

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b5

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a4

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b4

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c5

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d5

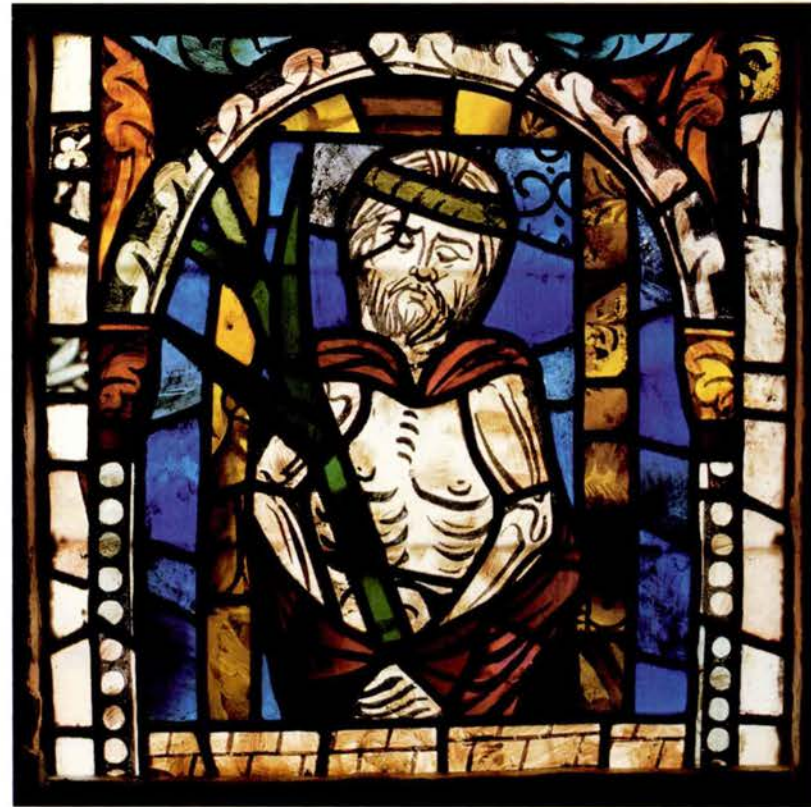
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c4

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d4

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a7

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b7

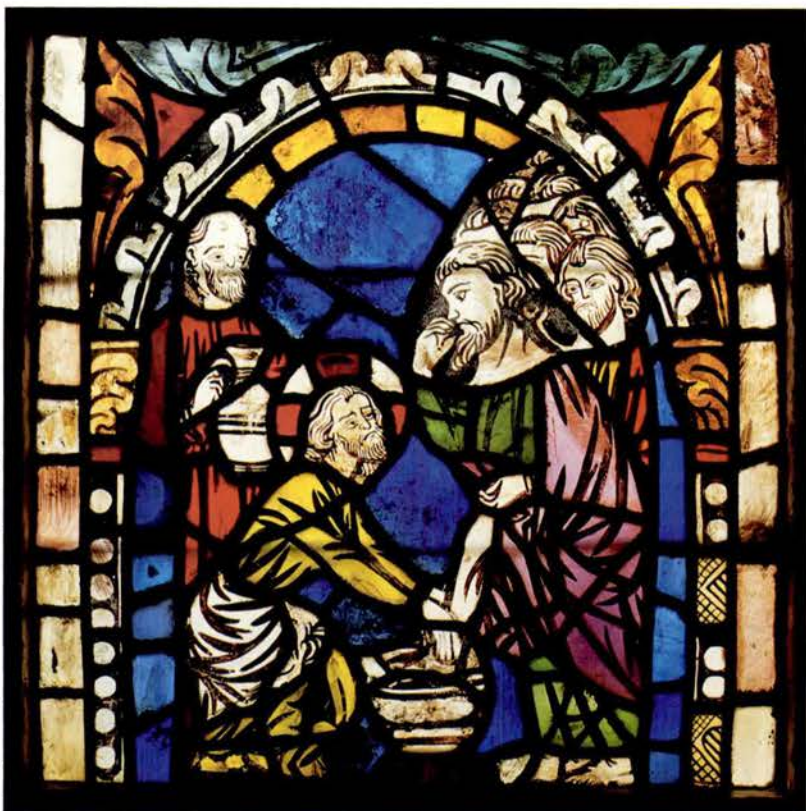

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a6

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b6

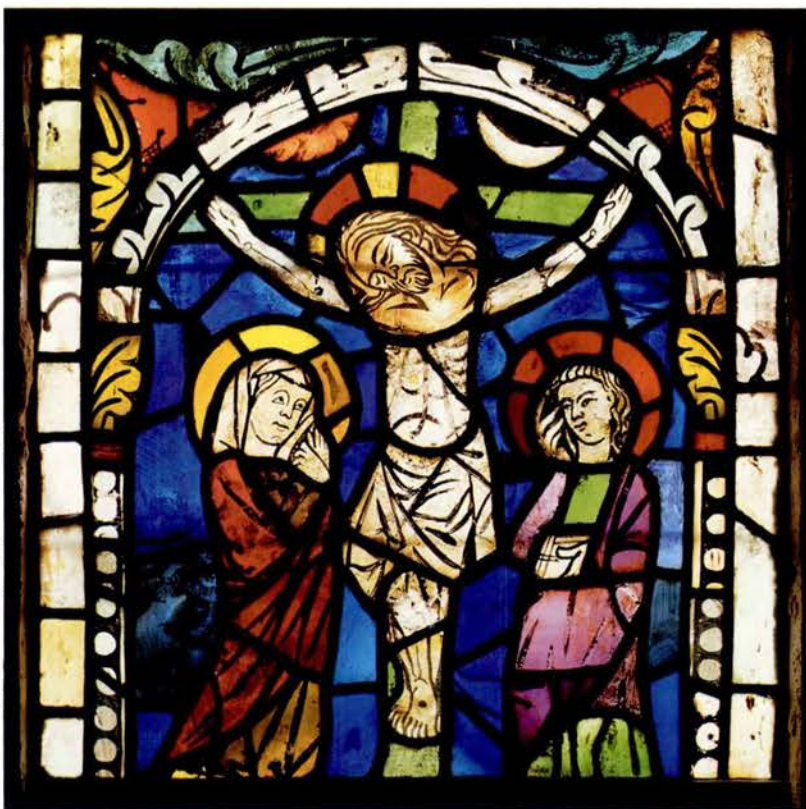

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c7

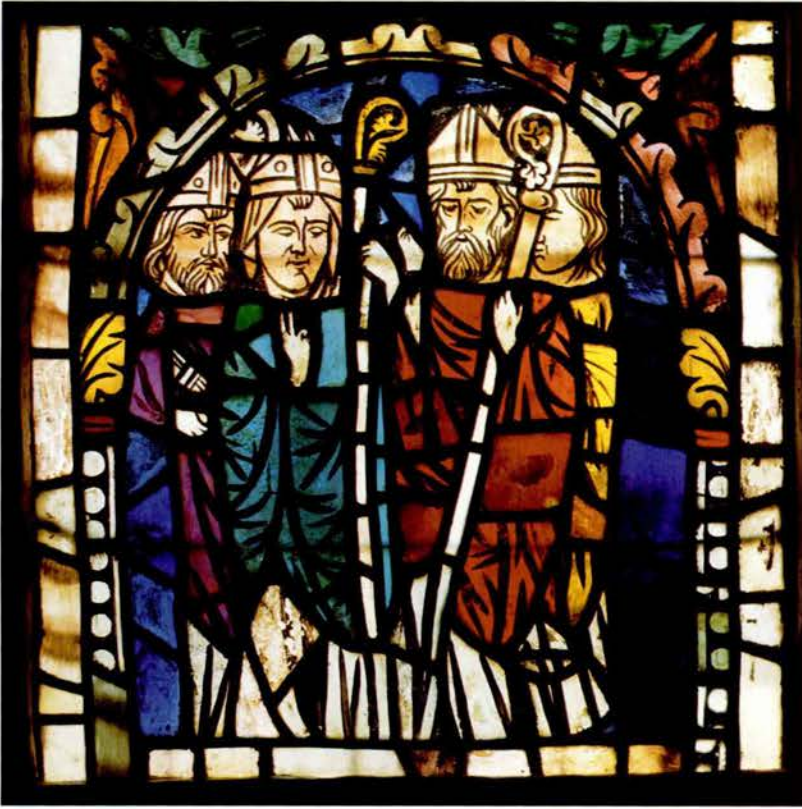
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d7

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c6

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d6

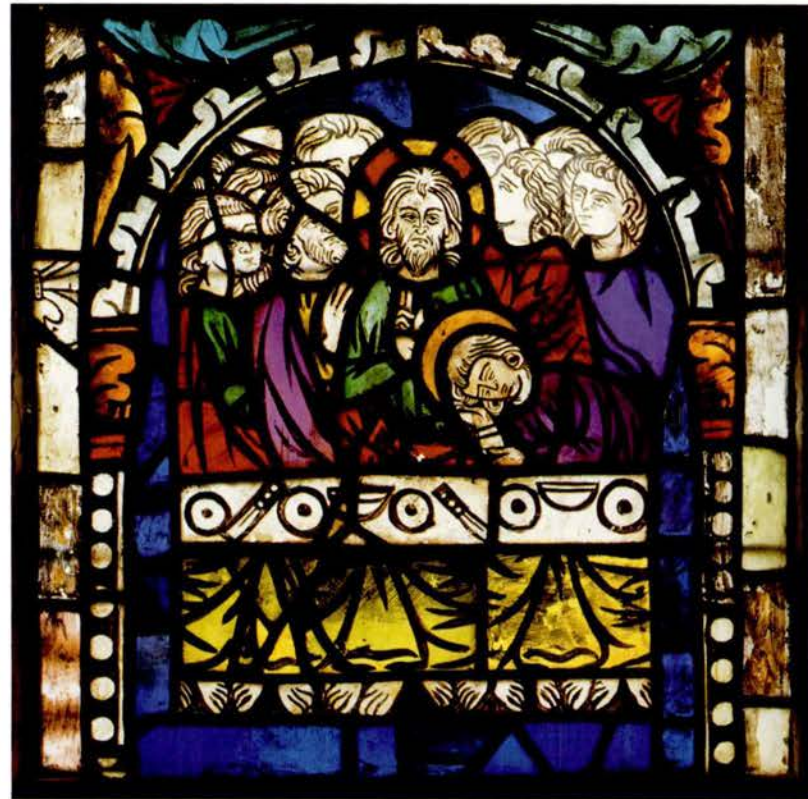
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a9

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b9

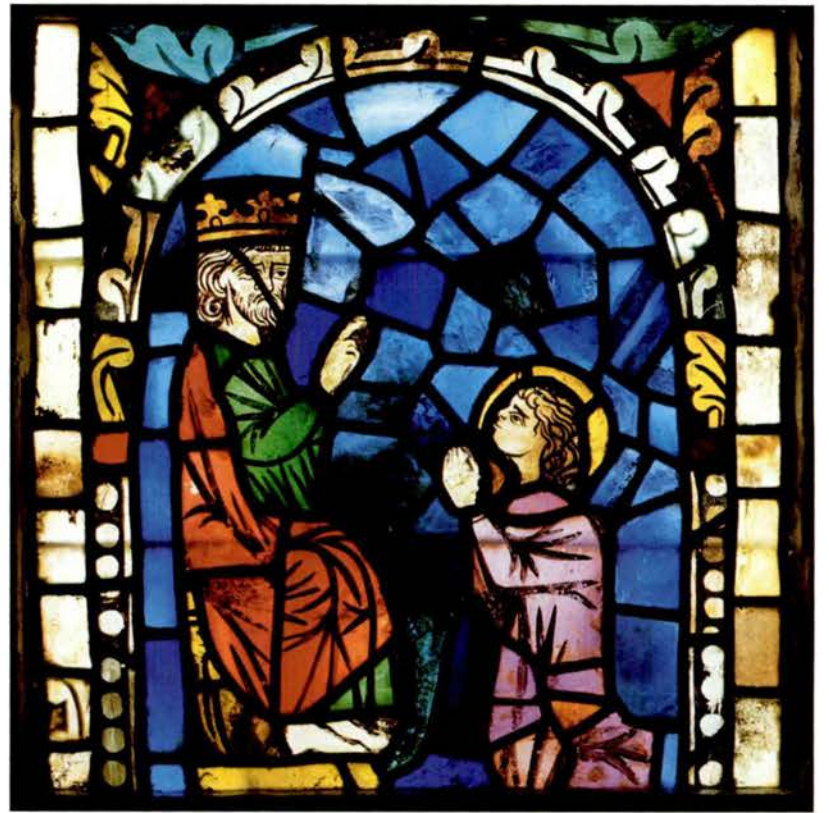
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a8

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b8

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c9

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d9

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c8

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d8

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a11

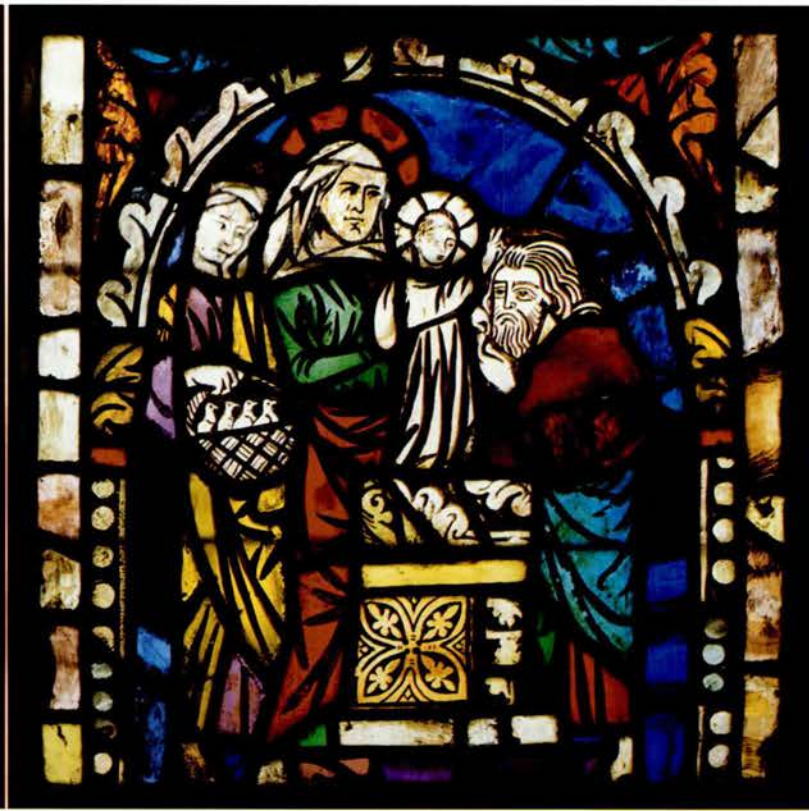
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b11

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a10

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b10

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c11

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d11

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c10

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d10

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b11 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c11 (DETALL)

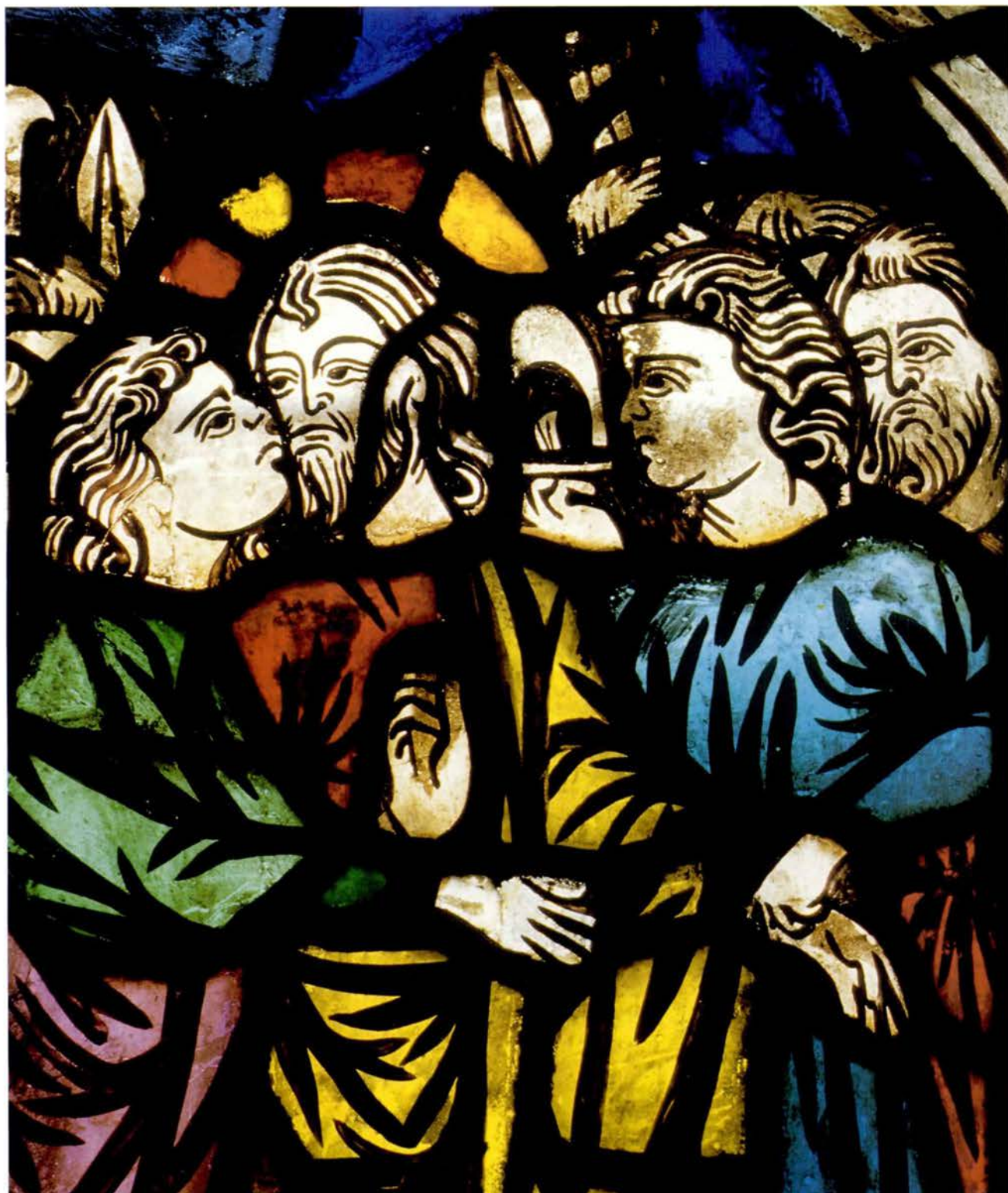

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ 66 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b8 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d7 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ 45 (DETALL)

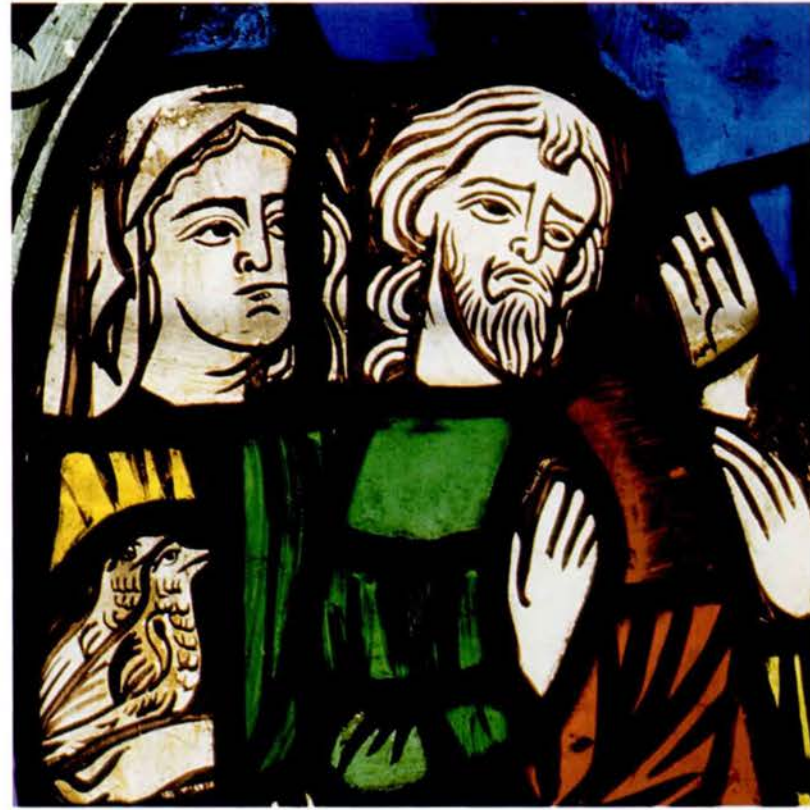
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b5 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ 3 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c4 (DETALL)

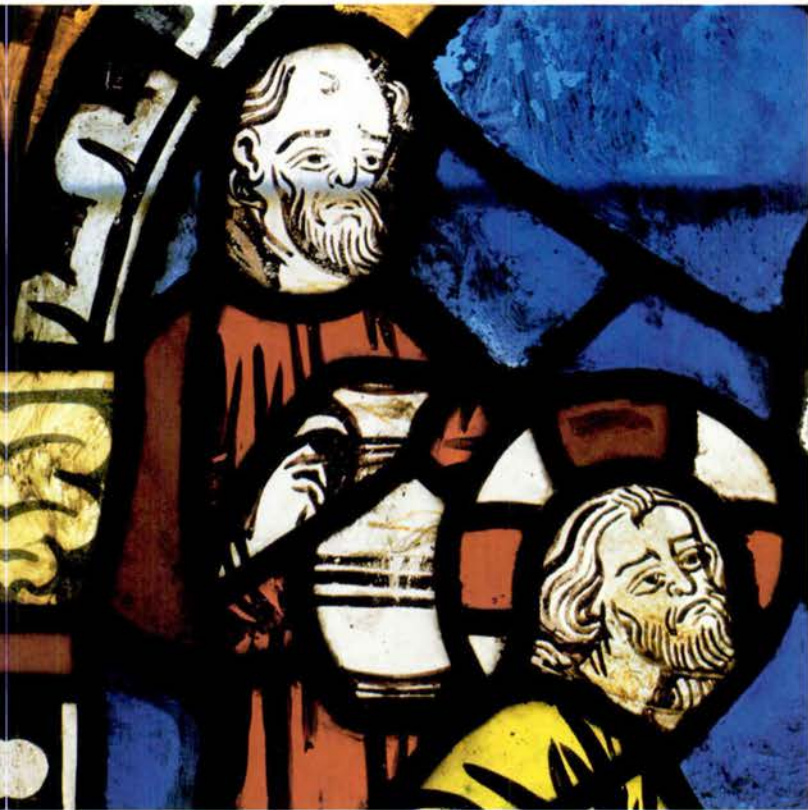
VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d6 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c6 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a6 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ e7 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a8 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ b8 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a10 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d10 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ d11 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ c11 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ e5 (DETALL)

VITRALL DE PONENT. PLAFÓ a5 (DETALL)

FRAGMENTS DE VITRALLS CISTERCENCOS CONSERVATS O TROBATS AL MONESTIR DE SANTES CREUS

Aquests fragments, formats amb vidres conservats al Museu del Monestir, o trobats a la mateixa esglèsia del monestir, mostren unes característiques que permeten incloure'ls en el Grup I que hem estudiat i definit.

Les esmentades característiques són:

- a) Composició amb formes geomètriques rectilínies entrelaçades.
- b) Vidre gruixut de superfície irregular, molt rosegat per a permetre el seu encaix en les ranures del plom.
- c) Color verdós o groguenc.
- d) Manca de grisalla, excepte en la bordura del plafó A.
- d) Ploms d'ales estretes, l'om formant aresta. L'ànima del plom és llisa, sense grafilar.

Aquests vidres podrien pertanyer als finestrals baixos de la nau, o bé als finestrals baixos del presbiteri, alguns d'ells encara tapats i d'altres d'obertura relativament recent.

Plafó A: Bordura formada per cinc llenques de peces de vidre en forma de rectangles. Les llenques internes s'incorporen al tema central romboidal del plafó. Algunes peces tallades en forma d'ela. Vidres groguencs i verdosos. Mostren corrossió.

Plafó B: Triple bordura formada per peces de vidre de forma rectangular. Les internes formen el tema central romboidal. Algunes peces tallades en formes o àngles arrodonits. Mostren corrossió.

Plafons C i D: La qualitat, textura i coloració del vidre d'aquests dos fragments, així com la manca d'ornamentació pintada amb grisalla, correspon al primer període d'envitrallament del conjunt de finestrals cistercencs de Santes Creus.

Trobats darrere l'altar de la primera capella del creuer, podrien procedir d'algun finestral de les capelles baixes del mateix costat. Aquesta troballa feta per Ma. Joana Virgili i Isabel Companys és testimoni de la importància i extensió de l'envitrallament en el Període I, les característiques del qual hem especificat anteriorment.

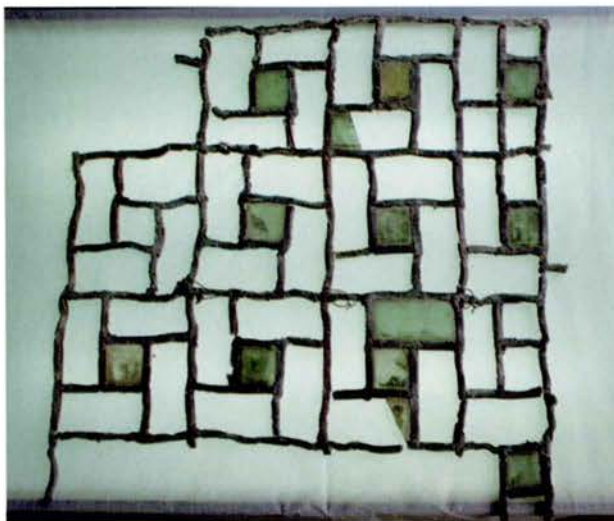
Plafó rosassa. Plafó pertanyent a la rosassa, identificat i restaurat en el curs dels treballs d'estudi realitzats per l'equip del C.V.M.A. (1988).

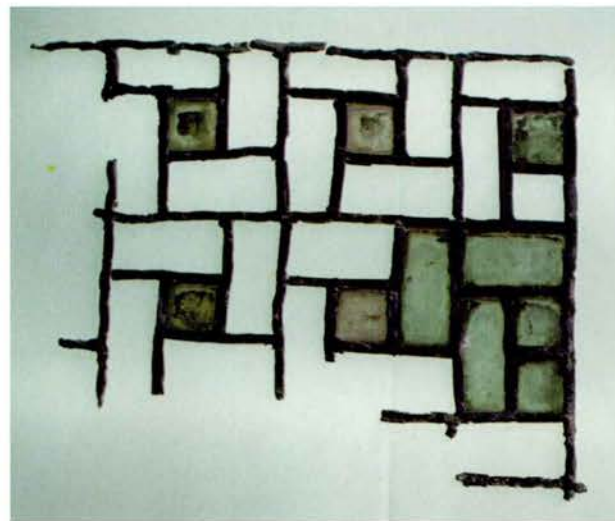
VITRALLS CISTERCENCIS. PLAFÓ A

VITRALLS CISTERCENCIS. PLAFÓ B

VITRALLS CISTERCENCIS. PLAFÓ C

VITRALLS CISTERCENCIS. PLAFÓ D

PLAFÓ ROSASSA

MARQUES DE VITRALLER

PER

ANTONI VILA I DELCLÒS

LES MARQUES DE VITRALLER

El vitrall de Ponent del monestir de Santes Creus, és format per quaranta-vuit plafons, cadascun és compost per un promig de cent a cent deu peces de vidre. D'aquestes peces n'hi ha que són pintades amb grisalla i d'altres en són totalment desprovistes.⁽¹⁾

Les peces que formen el camper, són aproximadament un terç del nombre total, no tenen grisalla. Els dos terços restants són vidres pintats amb grisalla i d'aquests vidres, en té marques de vitraller del trenta al cinquanta per cent.⁽²⁾

Les marques, de formes diverses tenen en comú la seva simplicitat i són pintades amb grisalla de color terra de Siena torrada, molt diluïda.

Aquestes marques apareixen arreu dels plafons, en els personatges de les escenes, en les fornícules i en els carcanyols.

En les escenes pròpiament dites sol haver-hi un sol tipus de marca a cada plafó i aquestes es troben en els caps, nimbos, mans, cames, vestits, etc...però n'hi ha de diferents en les fornícules i carcanyols.⁽³⁾

Per intentar establir el significat o funció d'aquestes marques començarem estudiant el llibre de Theophilus. En el capítol 17 del segon llibre, ens descriu amb precisió el procés de realització d'un vitrall: «Després arrangeu els diversos tipus de draperies i indiqueu el color de cadascuna amb una marca al lloc corresponent i indiqueu amb una lletra el color de tot allò que vulgueu pintar».

A la taula de vitraller de Girona, identificada pel prof. Vila-Grau, trobem aquestes marques tal com ens les descriu Theophilus en l'esmentat text i que Vila-Grau comenta: «En tots els dibuixos descrits, hom pot veure nombroses marques pintades amb una pintura de color negre rogenc... es tracta de lletres i signes o marques que corresponen a un sistema o codi emprat pel vitraller per assenyalar els diferents colors dels vidres o per assenyalar també altres detalls».

Estudiant el text de Theophilus, la taula de vitraller de Girona i les marques que trobem en el vitrall de Ponent, observem que cal diferenciar entre els signes o marques que s'utilitzaven durant el procés de «disseny» (emprant una terminologia moderna) d'aquelles marques o signes emprats durant la «realització» del vitrall. Aquesta idea també l'apunten els autors Frenzel i Ulrich a «Die Farberglasung des Münsters zu Ingolstadt».⁽⁴⁾

Arrivarem a aquesta conclusió en comprovar que les diferents hipòtesis plantejables: marques corresponents als colors del vidre, relació de les marques amb els diferents mestres vitrallers que intervenen en la realització del vitrall, mateixa marca pel mateix emplaçament del vidre en els plafons, marques de col·locació per plafons, per llancetes, etc... totes aquestes possibilitats no ens duïen enlloc, per tant ens plantejarem la seva relació amb el procés de realització del vitrall i no amb el disseny. Considerant les diferents fases de la realització, la hipòtesi que ens semblà més verossímil fou la que relacionava les marques amb les mufles dels segles XIII i XIV i el procés d'enfornament dels vidres pintats. El ja esmentat Theophilus descriu amb tota mena de detalls la construcció d'una mufla, la col·locació dels vidres en la planxa o safata de ferro i com s'havia de fer el foc per aconseguir una bona coccio de la grisalla⁽⁵⁾. Del seu text en deduíem que en les mufles del segle XII i XIII només s'emprava una planxa o plata, i que en aquesta només s'hi posava una capa de vidres per a coure en cada «muflada». Le Couteur en el seu llibre *English Medieval Painted Glass*⁽⁶⁾ fa una reconstrucció de la mufla descrita per Theophilus.

(1) Els plafons estan formats per peces de vidre de mida reduïda. Aquest promig s'ha fet contant la totalitat de les peces que componen els plafons i se n'ha extret aquells vidres que es trencaren, ja sigui durant el muntatge o en les successives restauracions.

(2) Aquest punt depèn molt, també, de les restauracions que ha sofert el vitrall. Es troben plafons amb moltes marques de vitraller i d'altres amb molt poques.

(3) Una qüestió que ens ha preocupat des del principi és perquè hi ha vidres originals que tenen marques i d'altres que no en tenen. Per a nosaltres aquest fet pot tenir diverses explicacions: —Les marques són fetes amb grisalla molt diluïda, podria molt bé ser que durant la coccio s'haguessin esborrat o aclarit fins a ésser pràcticament imperceptibles. —Només vàrem tenir accés per la cara interna del vitrall, per tant només vàrem poder netejar aquesta cara, podria ser que degut a la brutícia no haguéssim pogut distingir-les. —Es comprova que on hi ha més quantitat de marques és en els vestits, draperies, mantells etc... mentre que on

s'en troben menys, és en les cares o en aquelles peces de vidre que són fàcilment identificables degut a la seva particularitat en una escena determinada. Per aquesta raó, no caldria fer una marca especial de distinció, ja que fàcilment es podria establir la seva localització i situació o pertanyença en un plafó determinat.

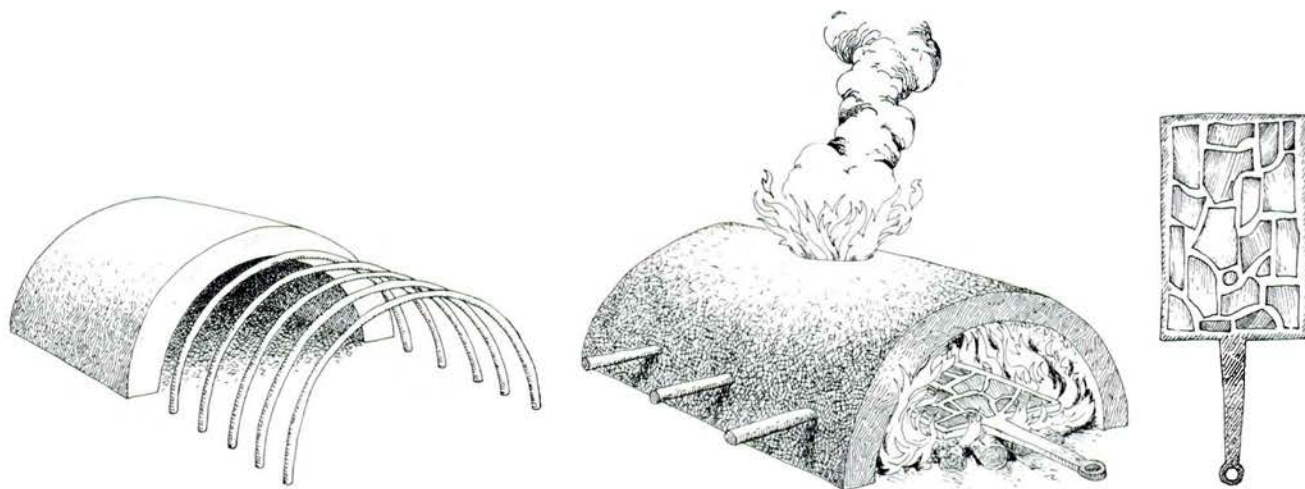
(4) El Dr. Rüdiger Becksmann, ens envià una fotocòpia on ens indicava que havia trobat marques de vitraller de finals del segle XV, no anteriorment, i ens indicava que eren ajudes de treball. Gottfried Frenzel en el seu estudi sobre les finestres de Hans Westinger a Ingolstadt (Landshut 1527), arriba a la conclusió que les marques de vitraller servien per calcular la part de treball de cada vitraller.

(5) «On Divers Arts». Theophilus. Llibre 2, capítol 23: «Now Glass Should Be Fired», pàgina 67. Ed. Dover Publications, Inc. 1979.

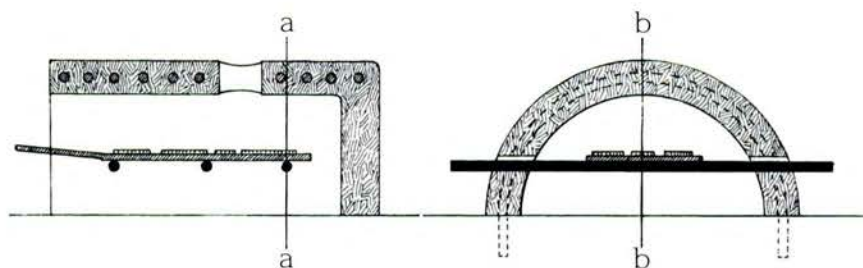
(6) «English Mediaeval Painted Glass». Le Couteur. Ed. London Society For Promoting. Cristian Knowledge. 1926. Capítol 2, pàgina 14.

Les mufles del segle XIV, eren bàsicament iguals a les dels dos segles anteriors, amb l'única diferència de que es superposaven dues o més capes de vidre, recobertes de cendra en l'abans esmentada planxa o safata. La barreja de vidres pertanyents a diferents plafons que podien entrar en una mateixa muflada, feia necessaries unes marques distintes per a identificar la seva pertanyença a un plafó determinat. En aquest sentit és significatiu el text de Herranz sobre la necessitat de marcar les mufles amb el número del plafó corresponent.⁽⁷⁾

Així doncs, creiem que les marques de vitraller que hem estudiat en el vitrall de Ponent de Santes Creus, són emprades per assenyalar amb una marca específica corresponent a cada plafó, aquelles peces de vidre que en anar pintades havien d'ésser enforades per a coure'n la grisalla; les marques serveixen doncs, per a evitar la confusió d'aquelles peces pintades que entren a la mateixa fornada però pertanyen a diferents plafons.

Dibuix d'una mufla, sabata i seccions. Il·lustració dibuixada per Jordi Vila i Delclós, segons descripció de Theophilus i esquemes de Le Couteur. Vegeu notes 5 i 6.

(7) Aquest punt mereixeria ell sol un estudi complet donada la seva complexitat. Partint de les mufles que ens descriu Theophilus, i que ja hem citat, l'evolució que sofreixen aquestes, és completament lògica.

La mufla del segle XII està formada per una construcció amb volta a la qual s'hi posa una planxa de ferro, sobre la qual es col·loca els vidres per a la seva cocció. A partir dels segles XIV i XV, les mufles són pràcticament iguals, però s'incrementa el número de vidres que es posa a la planxa, posant-los un sobre l'altre separats entre si per una barreja de cendra i calç viva. (Der Codex Siena, pàg. 212 Apèndix II, i Vasari, Giorgio. Le Vite de più eccellenti piitori, scultori ed architetti. In Bologna MDLXVIII.) En el segle XVII (1674), trobem «El

modo de hacer vidrieras de Francisco Herranz» per V. Nieto Alcaide, capítol 7, pàg. 302:

«Del modo con que se da fuego a las Vidrieras y forma que ha de tener el horno». «Acabada ya la vidriera de pintar sobre el tablero, cada panel de por sí se recoge en una caja, cuidando de no manosear los vidrios tomándolos por los cantos se ponen en dha caja sin que se rozan, y se numera dicha caja con el panel que les corresponde en el tablero, y así de los demás paneles, por que no cuidando desta distinción, sera muy embarazoso el bolber a componer dho panel sobre su dibujo, que como consta de tantas piezas es menester mucho cuidado para que buelba cada uno a su lugar...»

BIBLIOGRAFIA

THEOPHILUS, «*On Divers Arts*». *The Foremost Medieval Treatise on Painting, Glassmaking and Metalwork*. John G. Hawthorne and Cyril Stanley Smith. Dover Publications, Inc. 1979.

VICTOR NIETO ALCAIDE. *El tratado de la fábrica de Vidrio de Juan Danis y el "modo" de hacer vidrieras de Francisco Herranz*.

J. D. LE COUTEUR. *English Mediaeval Painted Glass*, 1926.

DER CODEX SIENA. *A dipignare finestre di vetro e cuociarle*. Appèndix II, pàg. 212.

JOAN VILA-GRAU. *El vitrall gòtic a Catalunya. Descuberta de la Taula de Vitral·ler*. Discurs d'ingrès a l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1985.

JOAN AINAUD — JOAN VILA-GRAU. *Els vitralls de la cate-*

dral de Girona. C.V.M.A. vol. Espanya 7 Catalunya 2, 1985.

JEAN LAFOND. *Le Vitrail, origines, technique, destinées*. Ed. La Manufacture. 1988. Edition mis à jour par Françoise Perrot.

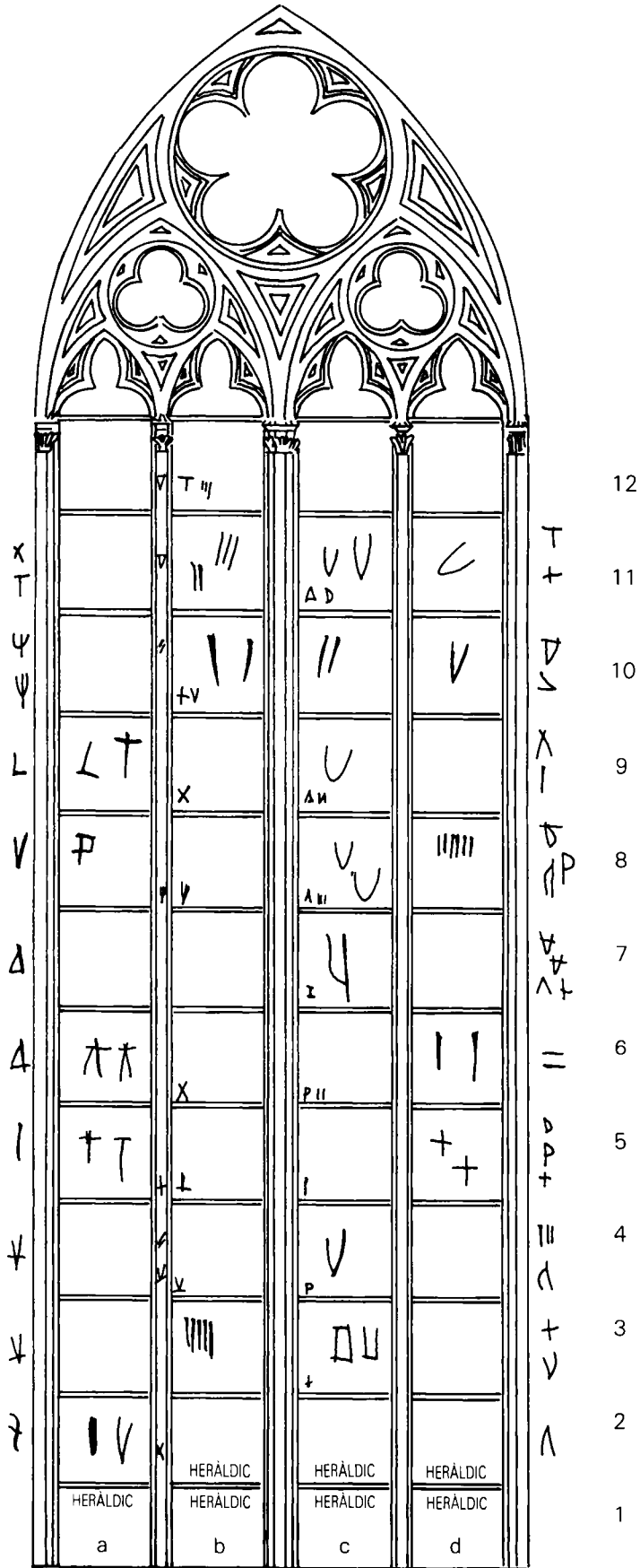
H. G. WAYMENT. *The Windows of King's College Chapel Cambridge*. C.V.M.A. Great Britain, 1972.

JOHANNIS KUNCKELII. *Ars Vetraria*, 1689.

SALVATORE PEZZELLA. *Il trattato di Antonio da Pisa sulla Fabricazione delle Vetrate Artistiche*, segle XIV. Prefazione di Guiseppe Marchini. Peruchia 1976.

GIORGIO VASARI. *Le Vite de piu eccellenti Pittori, scultori ed architetti*. In Bologna 1568. Ed. Bucaresti, 1962.

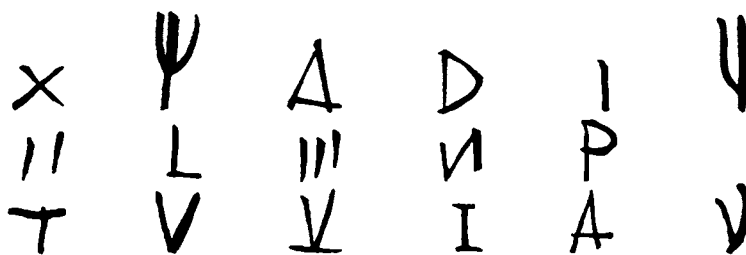
ENCYCLOPEDIE RORET. *Verriers, glaces et cristaux*. Tome second 1900.

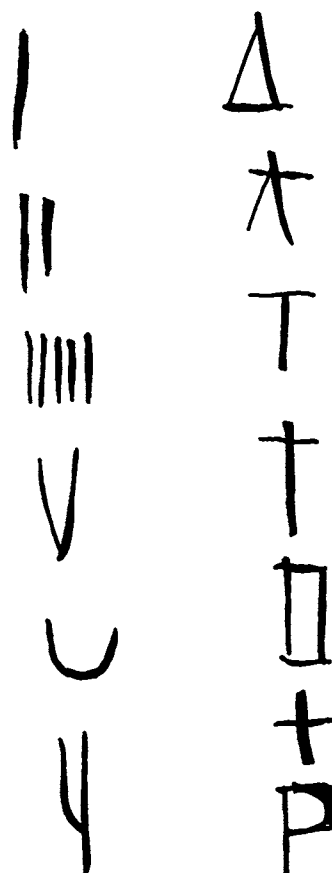
VITRALL DE PONENT.
SANTES CREUS.
MARQUES DE VITRALLER

a			b			c			d			
									RESTAURACIÓ			
RESTAURACIÓ			RESTAURACIÓ									
12			11			10			9			
8			7			6			5			
4			3			2			1			

MARQUES DE VITRALLER EMPRADES EN ELS ELEMENTS ARQUITECTÒNICS
DE LES FORNÍCULES DELS PLAFONS DEL VITRALL DE PONENT

MARQUES DE VITRALLER EMPRADES EN LES ESCENES
DEL VITRALL DE PONENT

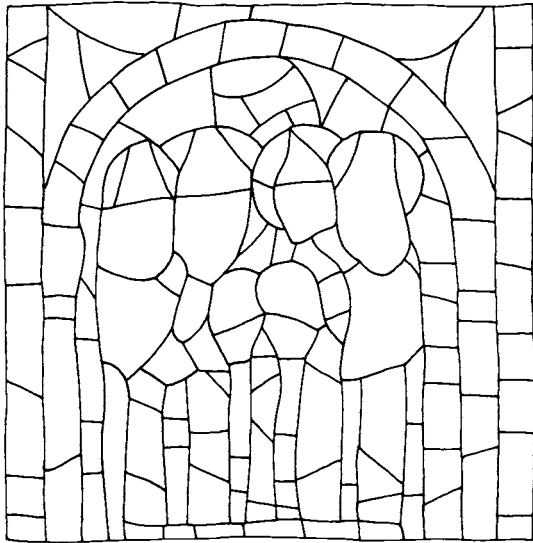
PLAFÓ	ESCENA			ARQUITECTURA			
	VESTITS	CAPS I MANS	ALTRES	ARC	COLUMNNA	CARCANYOL	COLLARÍ
a1	—	—	—	—	—	—	—
a2	$I_3 V_4$	I_3	I_3	X_2 T_1	X_4 V_4 I_4	—	—
a3	—	—	—	—	—	—	—
a4	—	—	—	V_4	—	—	$ _1$ capitell V_2
a5	T_6	T_2	T_3	—	I_4	T_1	A_2
a6	A_{12}	A_9	A_2	V_2	A_1 Y_1	$\cap_1$	V_1 capitell
a7	—	—	—	—	A_4	—	—
a8	$P_3 \div P$	—	P_3 $\pm_4$	—	V_7	—	V_1 V_2 capitell
a9	T_5 I_2	—	—	—	T_3 $\cup_1$	—	Λ_1
a10	—	—	—	—	M_3	—	M_4 M_1 capitell
a11	—	—	—	$ _4$	—	—	A_4
a12	—	—	—	K_2	T_4 I_4	∇_4	T_4 ∇ capitell

PLAFÓ	ESCENA			ARQUITECTURA			
	VESTITS	CAPS I MANS	ALTRES	ARC	COLUMNA	CARCANYOL	COLLARI
b1	—	—	—	—	—	—	—
b2	—	—	—	—	—	—	—
b3	III ₂	—	—	X ₁ / ₁	—	—	—
b4	—	—	—	/ ₃	ψ ₁ ψ ₂	—	—
b5	—	—	—	X ₁	+ ₁	—	+
b6	—	—	—	—	∩ ₂ ₁ ∩ ₂	—	—
b7	—	—	—	—	—	—	—
b8	—	—	—	J ₁	U ₂ ψ ₁	X ₁	∩ ₁ ₁
b9	—	—	—	—	X ₁ V ₁	—	—
b10	₂ V ₁	₂	—	V ₃	V ₁ ₁ + ₁	—	—
b11	—	II ₃	III ₃	—	—	—	—
b12	—	—	—	₁	ψ ₁ ₁ ∩ ₁	—	+ _{capitell}

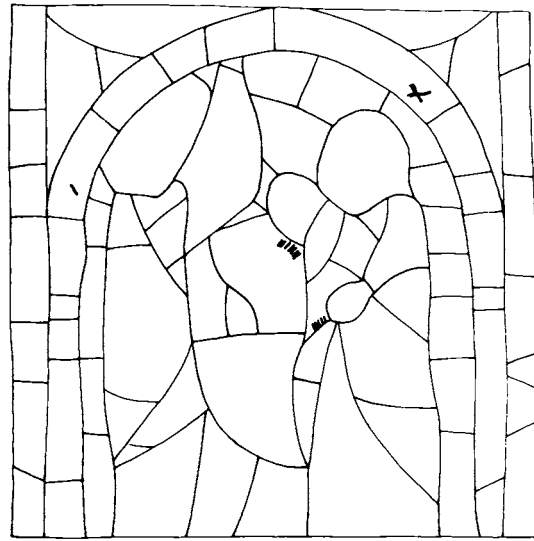
PLAFÓ	ESCENA			ARQUITECTURA			
	VESTITS	CAPS I MANS	ALTRES	ARC	COLUMNA	CARCANYOL	COLLARÍ
c1	R E S T A U R A C I Ó			—	—	—	—
c2	R E S T A U R A C I Ó			—	—	—	—
c3	I_{44}	V_1	H_3	Γ_1	t_2	V_1 I_1	D_1
c4	V_4	V_2	V_6	—	P_5 t_1	X_1	—
c5	—	—	—	—	I_4	I_1	I capítell I
c6	—	—	—	P_2	II_1	—	P_2 capítell
c7	ψ_8 I_1	ψ_2	ψ_3	—	I_1	—	X_1
c8	U_4	—	—	—	III_1 Λ_1	ψ_1	—
c9	U_2 $)_1$	—	U_1	—	I_1	—	$-_1$
c10	II_2	II_2 $-_1$	II_5	—	I_1	—	h_1 T_1 capítell
c11	V_5	V_4	—	—	Δ_1 D_1	—	I_1 V_1
c12	—	—	—	X_2 Δ_1	h_1	—	X_1

PLAFÓ	ESCENA			ARQUITECTURA			
	VESTITS	CAPS I MANS	ALTRES	ARC	COLUMNA	CARCANYOL	COLLARÍ
d1	RESTAURACIÓ			—	—	—	—
d2	—	—	—	+ ₁	—	—	Λ ₁
d3	—	—	—	—	D ₁ + ₁	—	—
d4	—	—	—	—	+ ₁ < ₁ III ₁	—	∑ ₁ capítell
d5	+ ₁	X ₅	—	—	D ₁ + ₁ V ₁	U ₁ ∇ ₁	∑ ₁ ∑ ₁ capítell
d6	I ₆	I ₄	I ₃	I ₃	I ₂	—	I ₄ capítell
d7	—	—	—	—	A ₂ V ₁	—	—
d8	III ₅	III ₄	—	∫ ₂	∫ ₃	b ₁	∫ ₄ capítell Λ ₂
d9	—	—	—	—	A ₁ V ₁ I ₁	I ₁ V ₂	II ₁ capítell
d10	—	V ₁	—	—	A ₁ V ₁	T ₁	—
d11	< ₁	—	—	—	—	T ₁ X ₁ Δ ₁	—
d12	RESTAURACIÓ			—	—	—	—

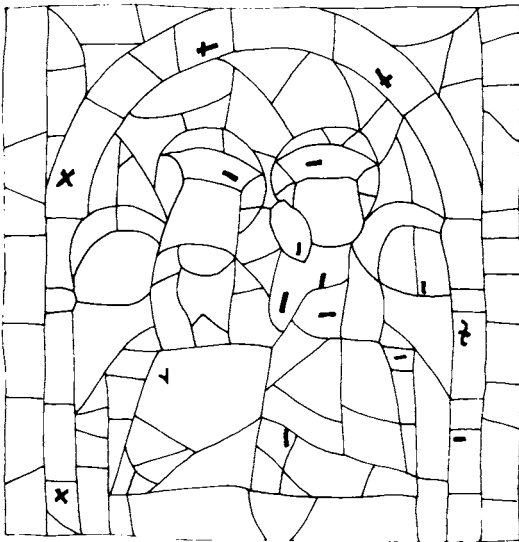

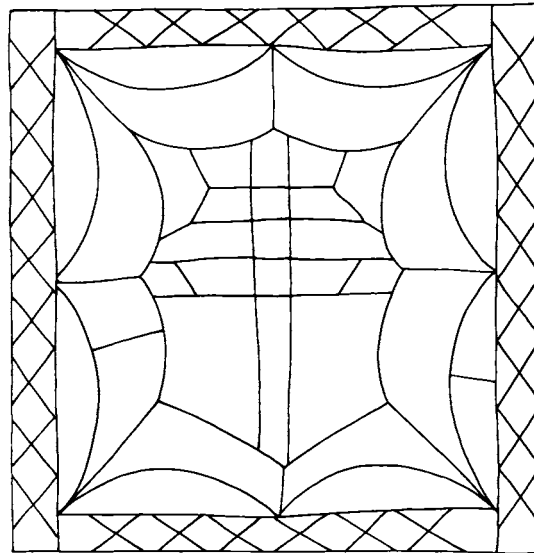
PLAFÓ a3

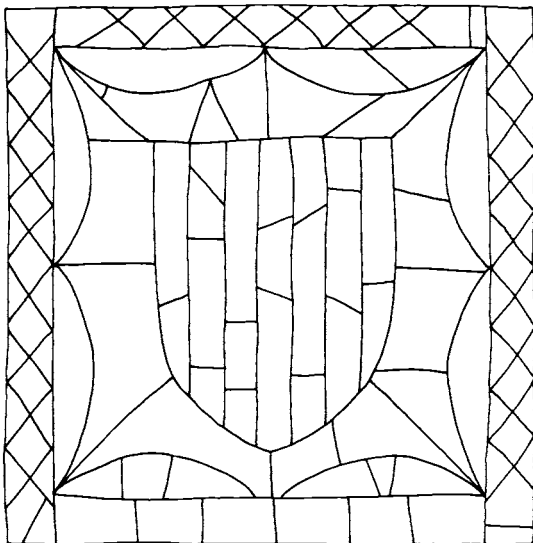
PLAFÓ b3

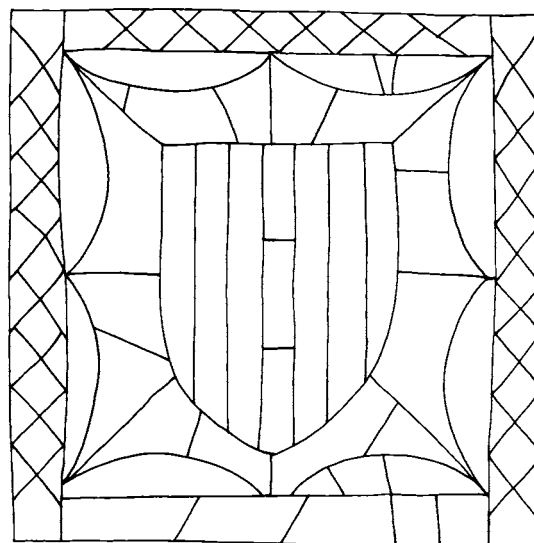
PLAFÓ a2

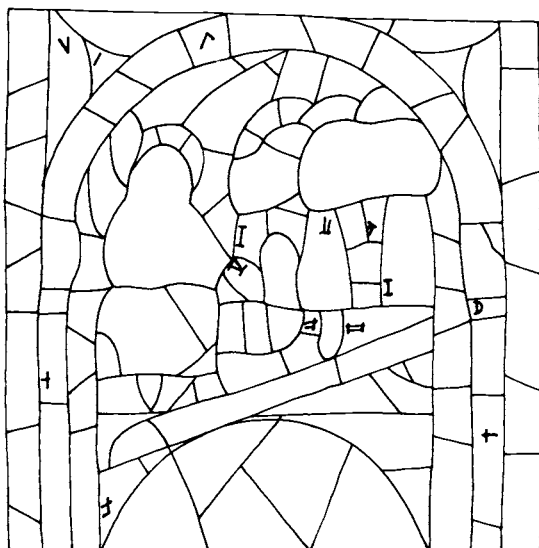
PLAFÓ b2

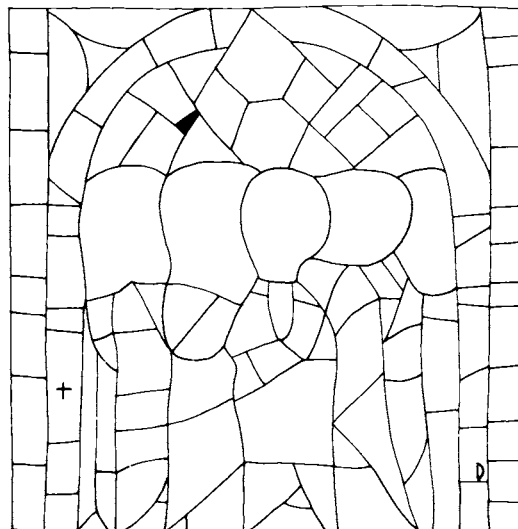
PLAFÓ a1

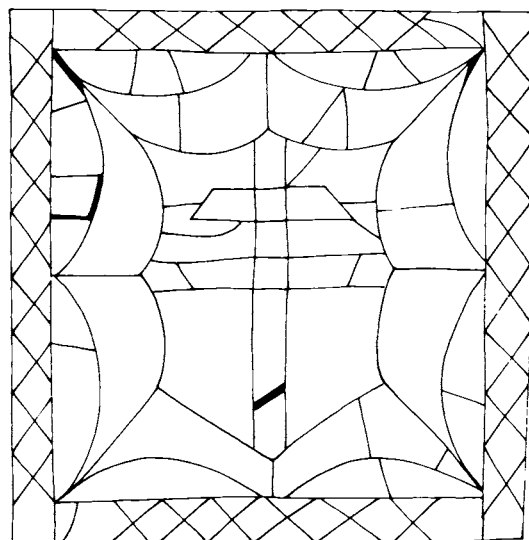
PLAFÓ b1

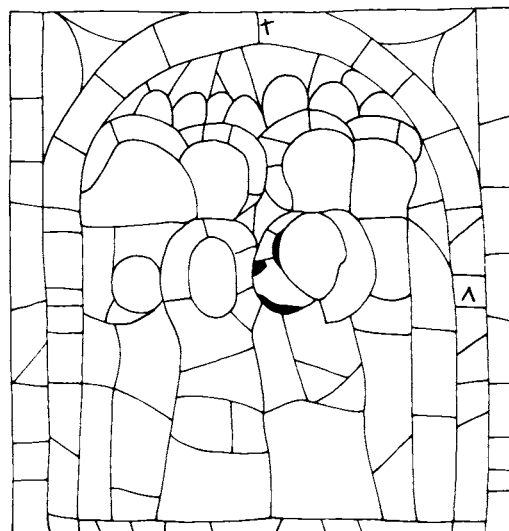
PLAFÓ c3

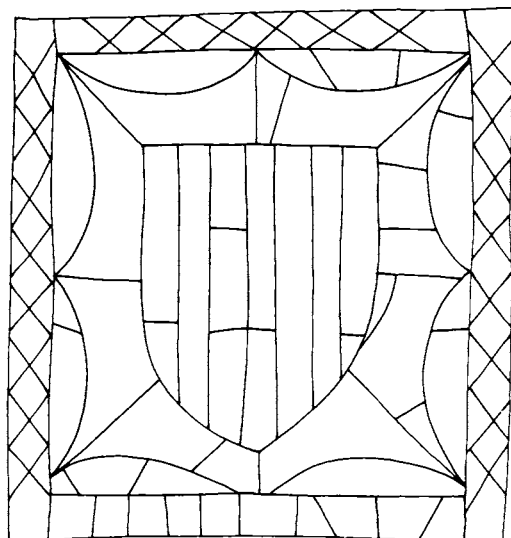
PLAFÓ d3

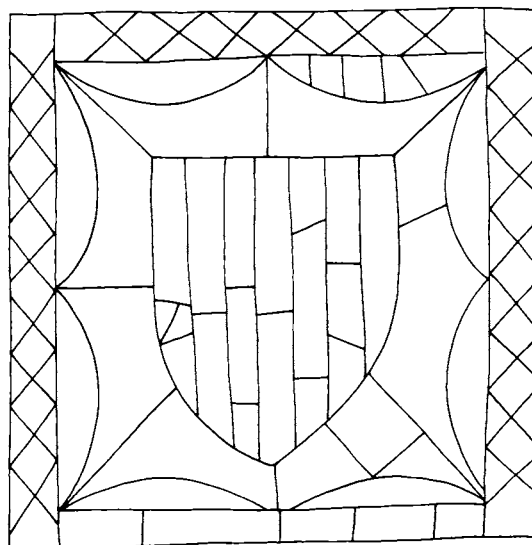
PLAFÓ c2

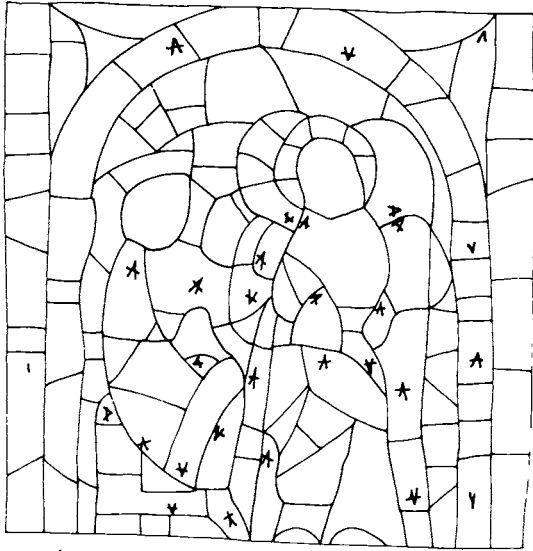
PLAFÓ d2

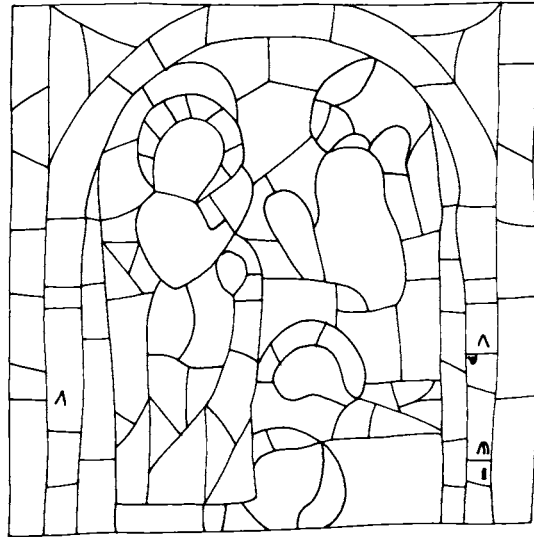
PLAFÓ c1

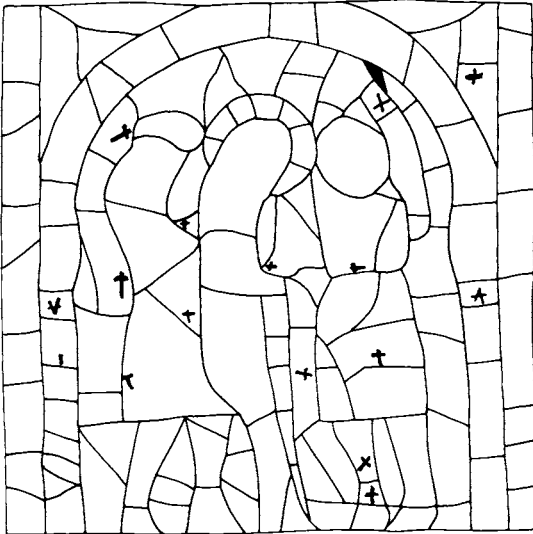
PLAFÓ d1

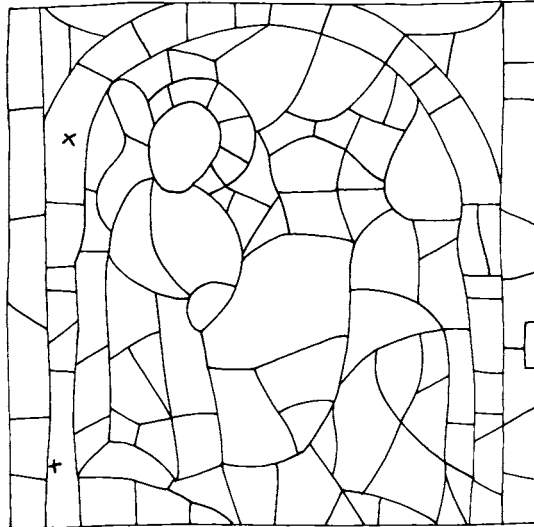
PLAFÓ a6

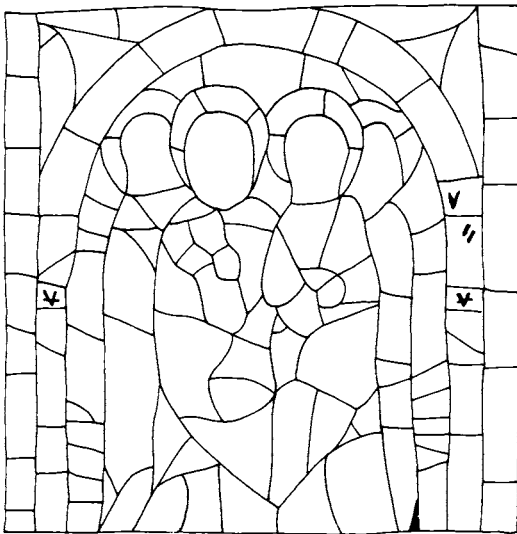
PLAFÓ b6

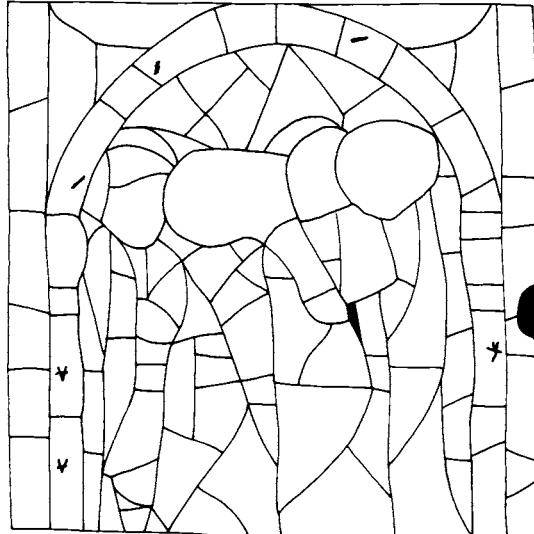
PLAFÓ a5

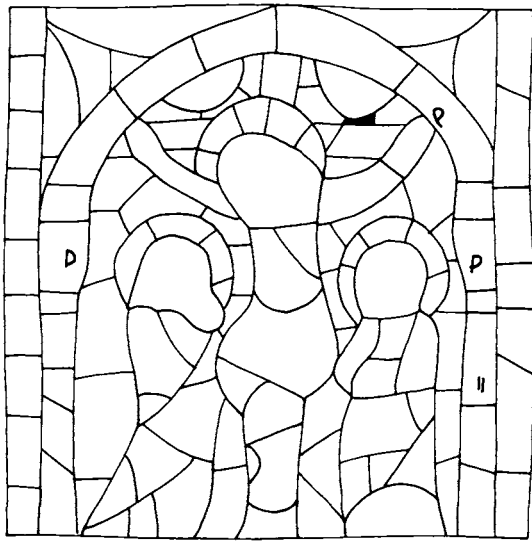
PLAFÓ b5

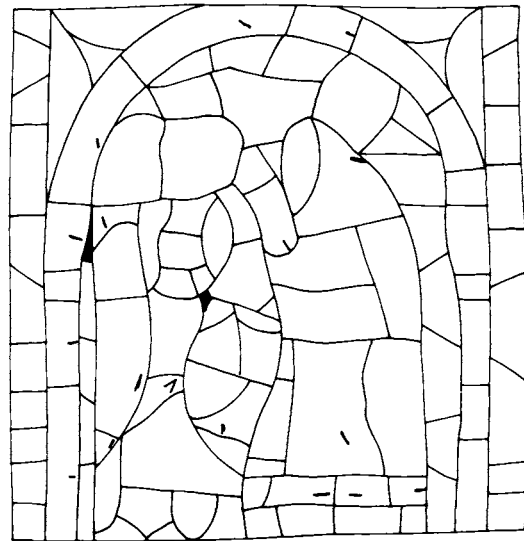
PLAFÓ a4

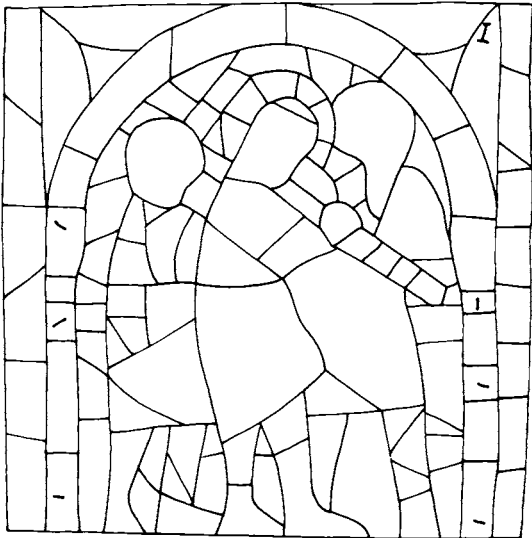
PLAFÓ b4

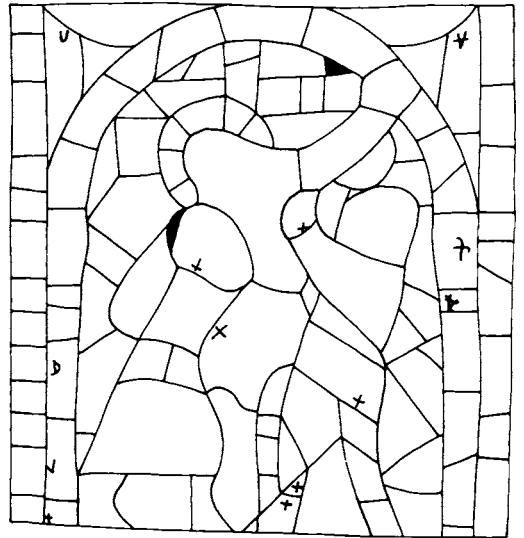
PLAFÓ c6

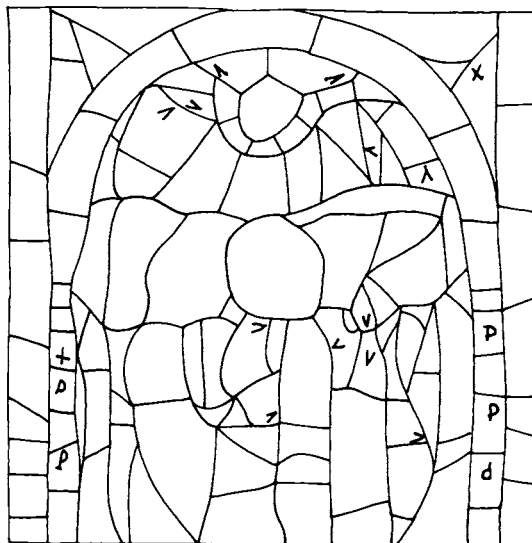
PLAFÓ d6

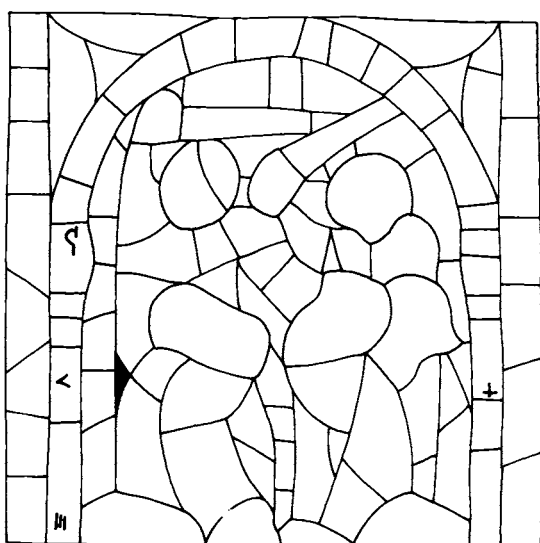
PLAFÓ c5

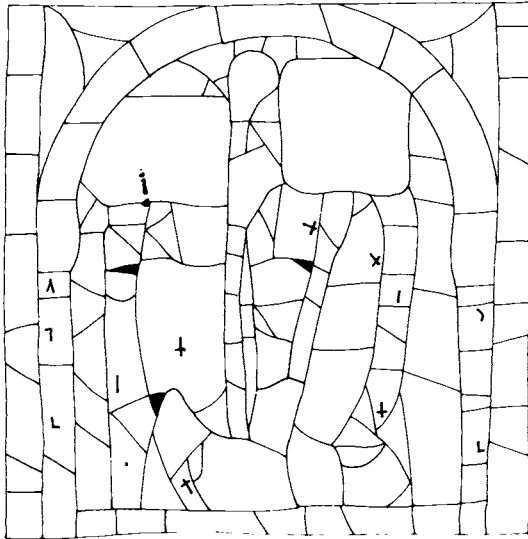
PLAFÓ d5

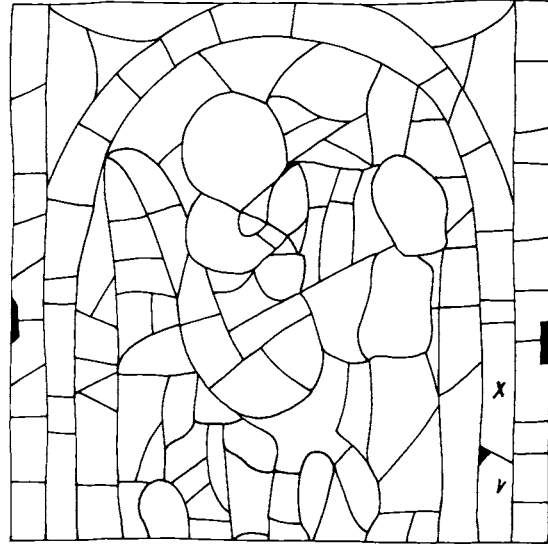
PLAFÓ c4

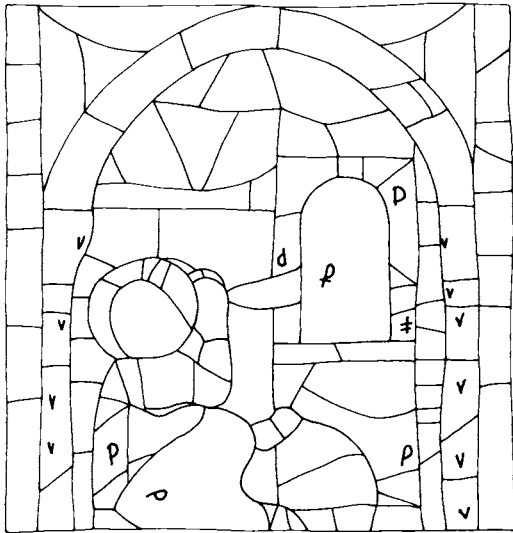
PLAFÓ d4

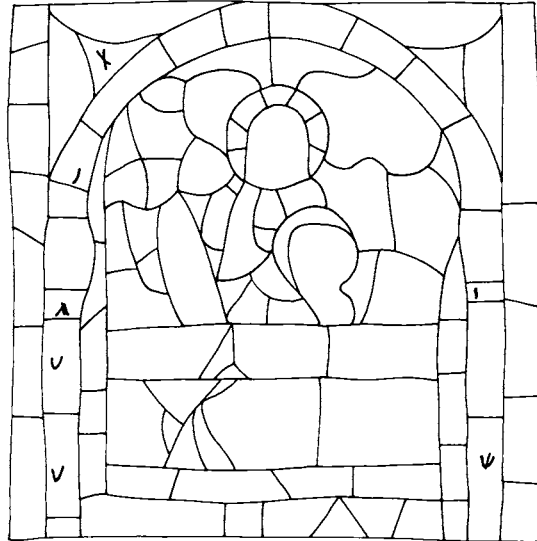
PLAFÓ a9

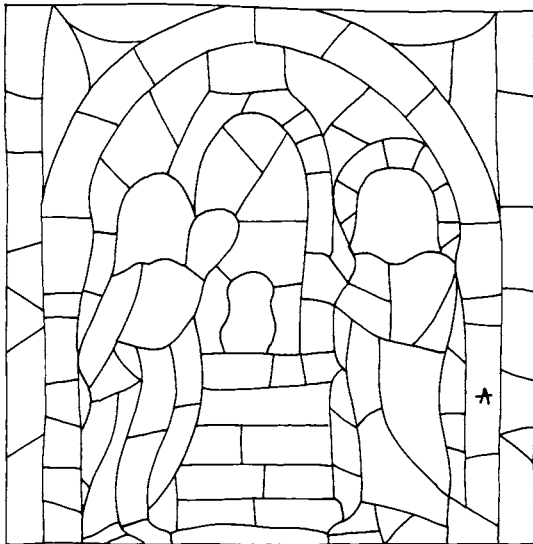
PLAFÓ b9

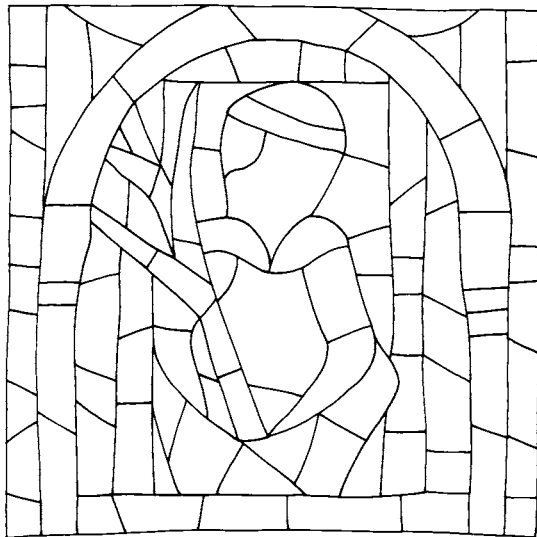
PLAFÓ a8

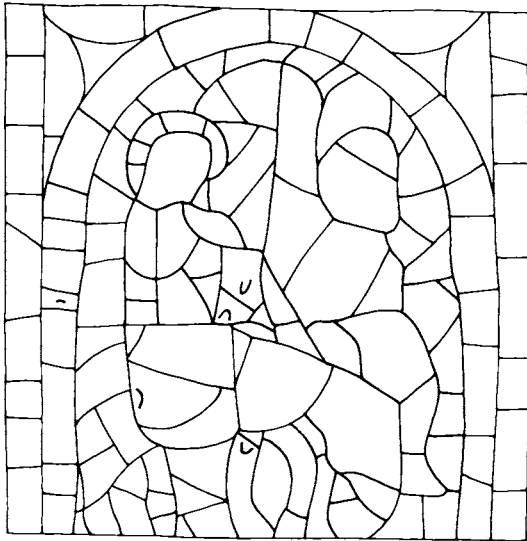
PLAFÓ b8

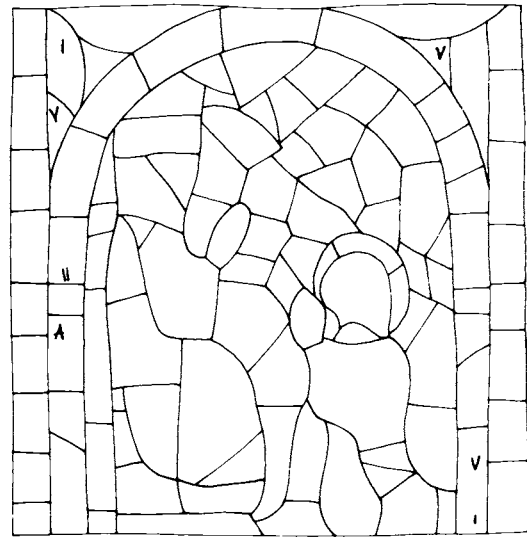
PLAFÓ a7

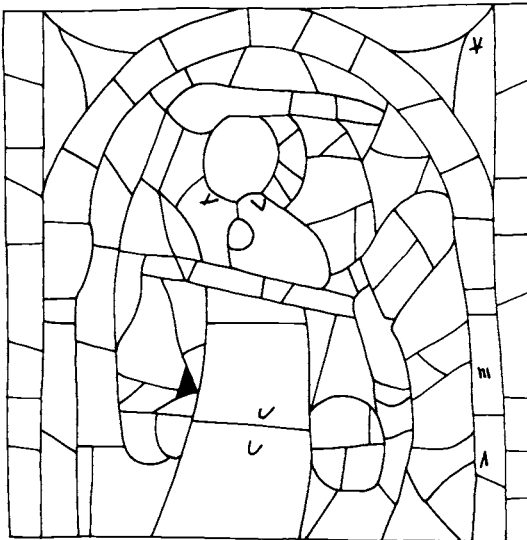
PLAFÓ b7

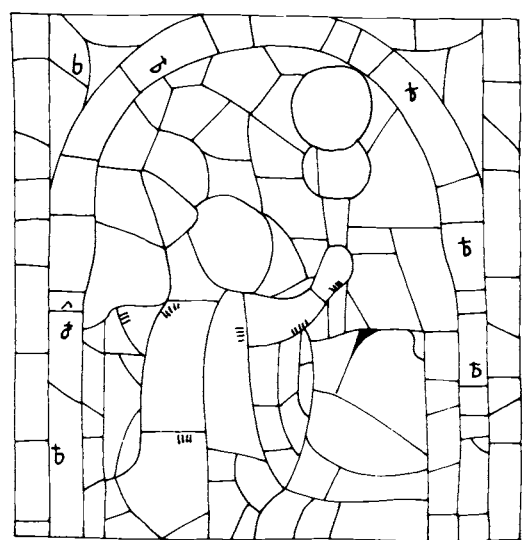
PLAFÓ c9

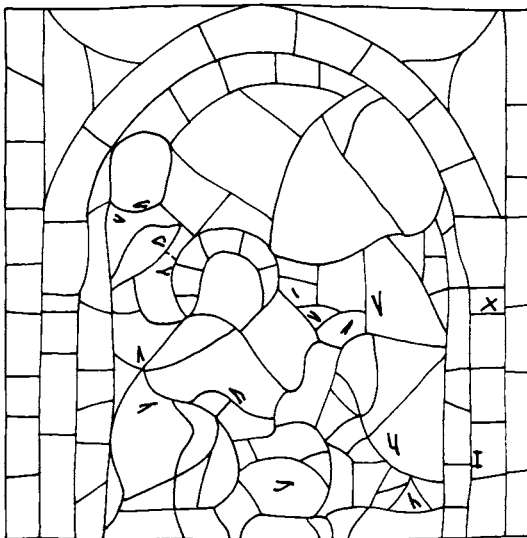
PLAFÓ d9

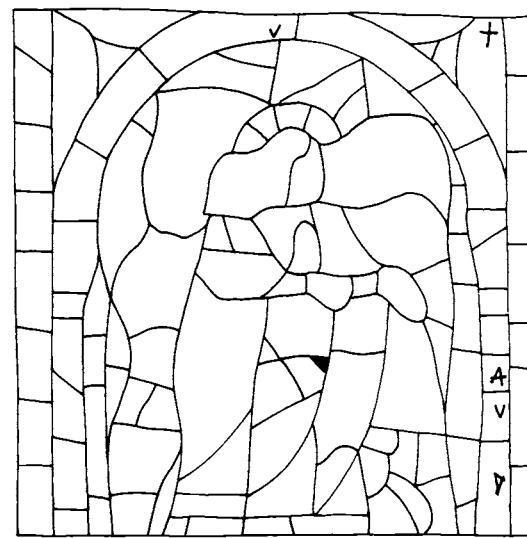
PLAFÓ c8

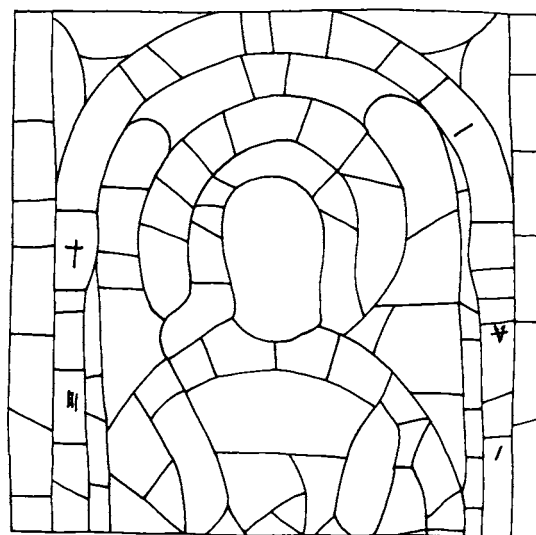
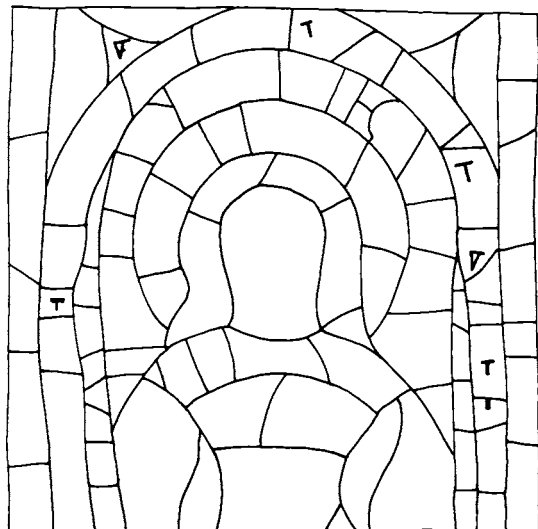
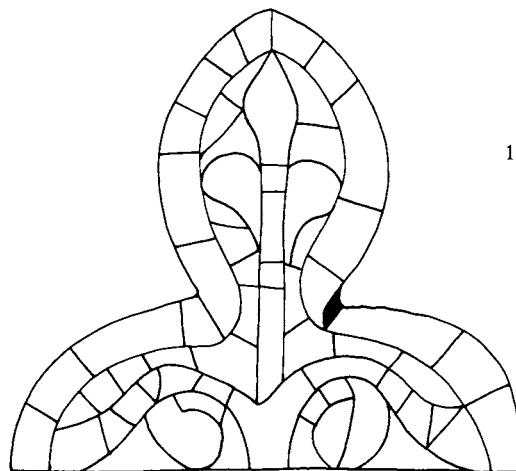
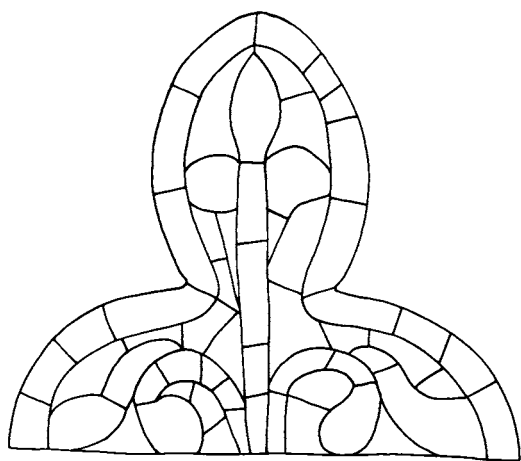
PLAFÓ d8

PLAFÓ c7

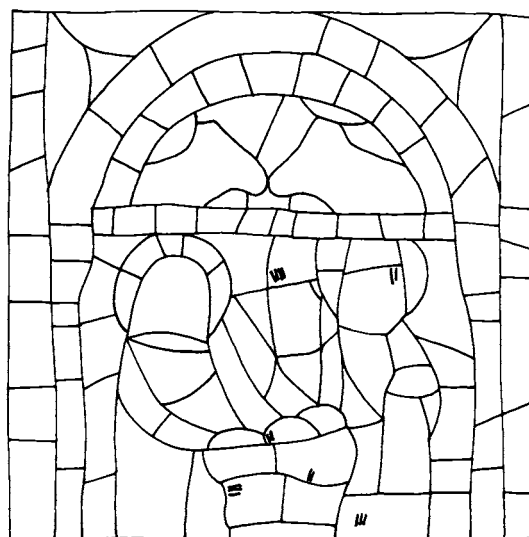
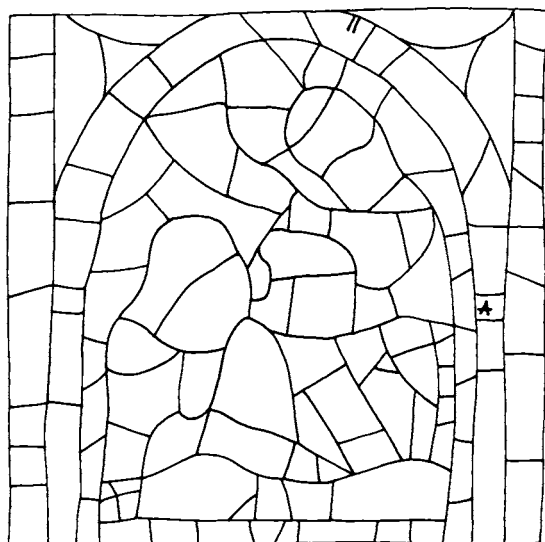

PLAFÓ d7

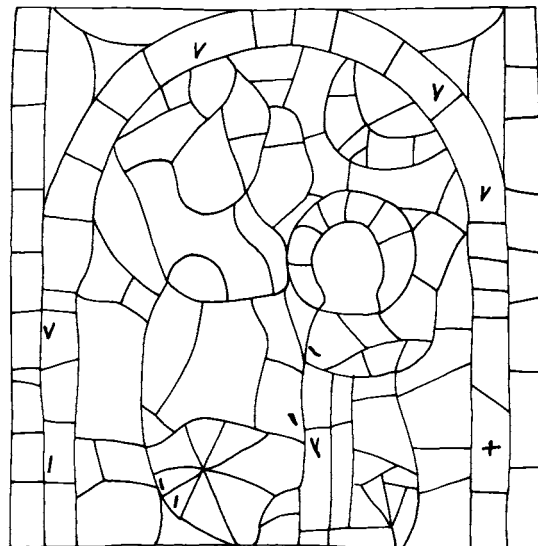
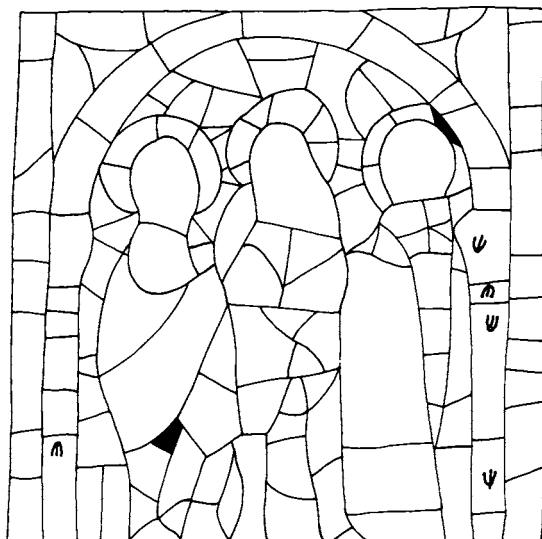
PLAFÓ a12

PLAFÓ b12

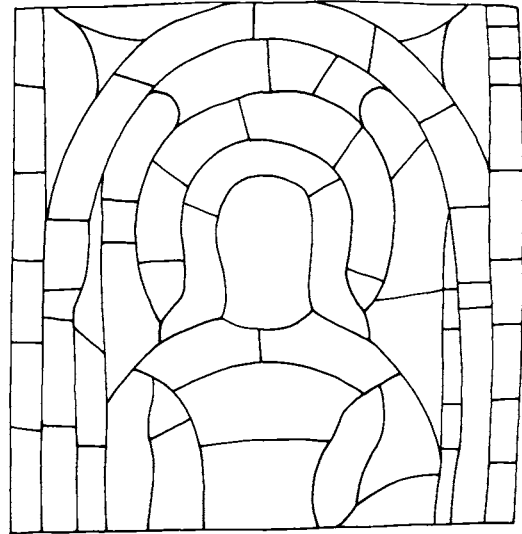
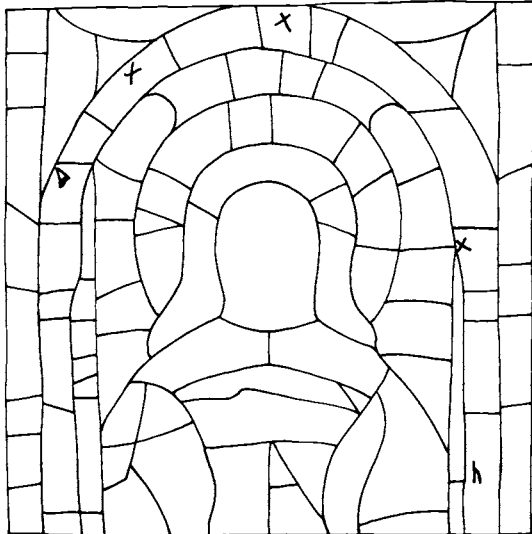
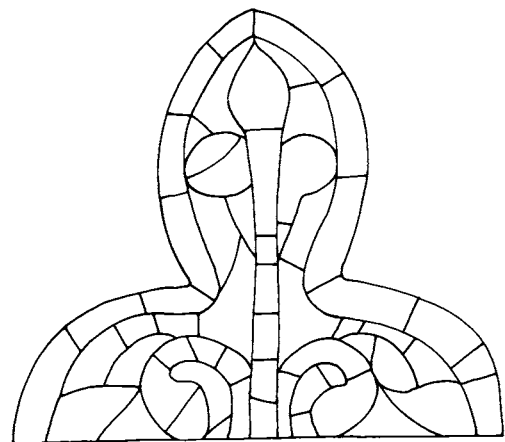
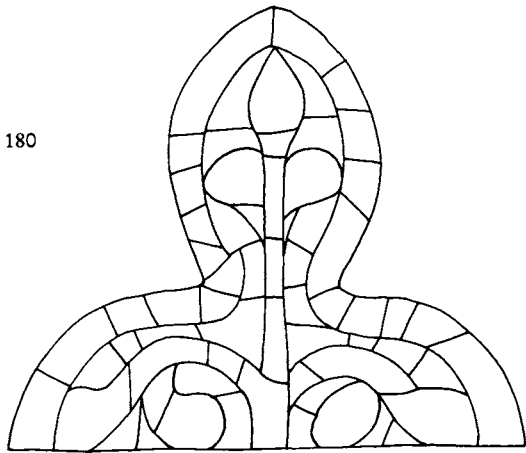
PLAFÓ a11

PLAFÓ b11

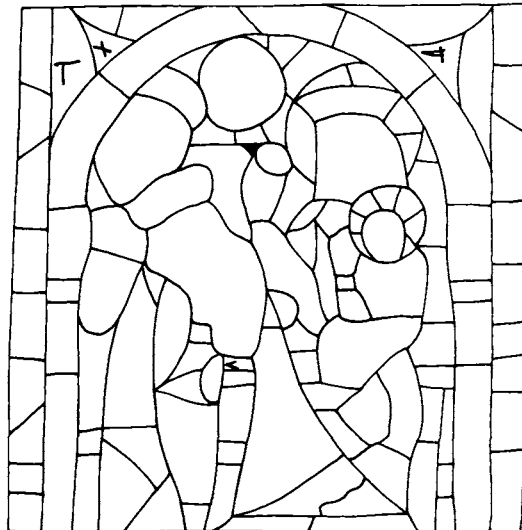
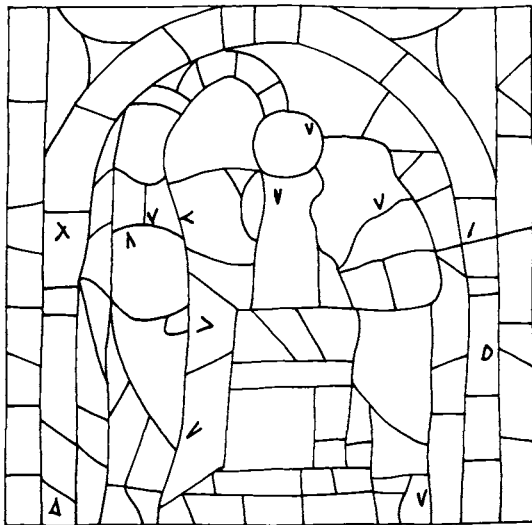
PLAFÓ a10

PLAFÓ b10

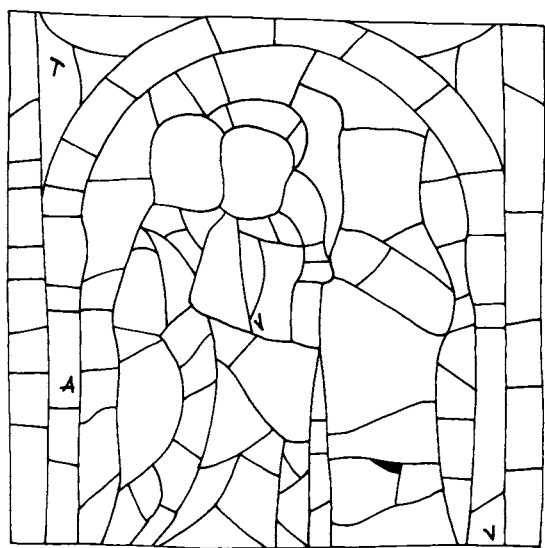
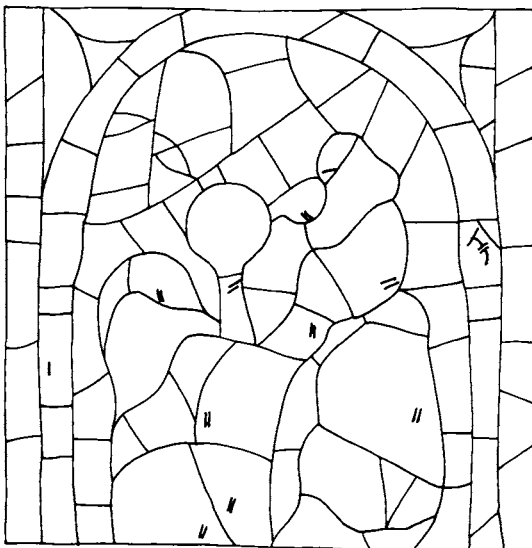
PLAFÓ c12

PLAFÓ d12

PLAFÓ c11

PLAFÓ d11

PLAFÓ c10

PLAFÓ d10

CATEDRAL
DE TARRAGONA

INTRODUCCIÓ

PER

ISABEL COMPANYYS

ELS VITRALLERS

El primer vitraller actiu a la Seu que coneixem documentalment és el mestre originari de Coutances (Normandia), Guillem Lantungart. El 22 d'agost de 1359, l'arquebisbe Pere de Clasquerí s'adreça al vicari general de la diòcesi i paborde de Lleida, Pere de Toló,⁽¹⁾ per tal que el canonge obrer Bertran d'Albi (1349-1359) li satisfaci les quinze lliures barceloneses que restaven pendents dels vitralls de la capella de Santa Maria dels Sastres. J. F. Ràfols l'inclou al seu diccionari⁽²⁾ com a Lanturgat, grafia emprada de nou per J. Ainaud el 1952,⁽³⁾ que recentment n'ha ofert altres variants, tot assenyalant la dificultat de reproduir un cognom estranger: Letumgart, Letumgard, Tumgart, Letrungart, de Tongart o Lentongart.⁽⁴⁾ El 1358 realitzà diferents mostres del seu ofici a la girola de la catedral de Girona, ciutat on continuava residint l'any següent.

A la primeria de maig de 1458, el degà Vicenç Verdú (1431-33/†1480) dona una lliura i quatre sous al mestre de vidrieres de procedència francesa⁽⁵⁾ Pere Nicol, per vuit jornals invertits en sis vitralls col·locats posteriorment per Pere Domènec i un ajudant. Hom encarrega després al mestre Antoni Carlí⁽⁶⁾ que vagi a Barcelona, a fi de fer-lo retornar. El dit any, hom registra onze pagaments més: el 10 de maig (4 lliures), el 14 de juny (1 lliura i 10 sous), el 2 de setembre (2 lliures i 2 sous), el 15 (4 sous i 6 diners, en concepte de dietes) i el 18 (1 lliura i 12 sous), el 12 d'octubre (9 sous), el 14 (12 sous) i el 28 (17 sous) i el novembre —9?— (3 sous i 6 diners). El 19 de juliol de 1459, el vitraller rep del succentor Lluís Miralles (1436-87) cinc lliures, que completen les deu que hom li devia des del 5 de gener precedent. El 20 d'agost confessa haver percebut quinze lliures corresponents al seu salari, per ocupar-se de totes les vidrieres de la Seu. Indica que en diverses vegades n'ha rebudes ja trenta-cinc.⁽⁷⁾ Per dos vitralls nous de la capella de Sant Joan (actualment de Sant Oleguer), cobra dues lliures i deu sous, així com nou sous i quatre diners per la capa de la finestra llarga d'aquella. Hom especifica, a final d'any, que gaudí de franquesa.⁽⁸⁾ El 1460, consta que, de les quaranta lliures acordades per la rosassa major, n'obté les cinc primeres.

Posseïm notícies interessants sobre la seva activitat, materials i eines de treball emprats. El 6 de maig de 1458, hom efectua una compra de llenya,⁽⁹⁾ que haurà de servir per a fondre plom i recoure els vidres pintats, i de cendra, per a netejar les vidrieres velles (amb el lleixiu obtingut). Hom adquirirà també estany (el 14 d'agost i el 2 d'octubre), plom (el 2 i el 14 d'octubre i el 9 de novembre) i carbó (el 28 d'octubre i el 9 de novembre). El ferrer tarragoní Eloi Oliver ven una llima, ferros per a tallar el vidre, un altre, a manera de batall, per a soldar, claus per a fixar els vidres i un fogó gran reixat de ferro, per a recoure els vidres pintats. Per a aquesta operació, l'oller de la Selva Bernat Gazó realitza dos recipients de terrissa, però no resisteixen l'excessiva escalfor del forn. El ferrer Freixa el jove i el mestre de ballestes d'acer Domingo procuren una barra, barretes i claus, per als bastiments i les capes. En la confecció de les darreres hom utilitza fil d'aram, a la capella de Sant Oleguer i a la rosassa major. Quant al vidre, hom recorre al jove vidrier de l'Aleixar Joan Muixola, que, per dinou lliures i mitja —una part

(1) En relació amb aquesta seu episcopal de Provença, cal recordar que, del 1309 al 1377, el Papat s'establí a Avinyó (al mateix país) i que el prelat que seria nomenat patriarca d'Antioquia fou partidari del pontífex allí resident, Climent VII, al Cisma d'Occident.

(2) Vegeu *Diccionario de artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*. Eds. Catalanes, S. A. i La Gran Enciclopedia Vasca, Barcelona-Bilbao, 1980, Vol. II, p. 618.

(3) Vegeu *Cerámica y vidrio*, «Ars Hispaniae», X, Plus Ultra, Madrid, 1952, p. 378.

(4) Vegeu *Els vitralls de la catedral de Girona*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1987, pp. 19 i 31-33.

(5) Així es despren de la lectura de dos albarans escrits *manu propria* pel vitraller —el 19 de juliol i el 20 d'agost de 1459—, en una curiosa barreja de francès i català.

Respecte a la seva identitat, per a determinar-la potser caldrà repassar algunes dades. El 1392, el Capítol de la Seu de Lleida contractà el mestre de Barcelona Nicolau de Maranya (Maraya, Moraya o simplement Mata), juntament amb Joan de Sant Amat, per a les tres rosasses del temple. Conegut com a «mestre Necoli o Nicolí», era d'origen italià, tot i que era ciutadà de la diòcesi de Troyes. El 1405 li foren encarregats quatre vitralls rodons, per al Saló de Cent. El mateix any i el següent treballà a la catedral de Barcelona. Féu també unes vidrieres a Santa Coloma de Queralt (1411) i unes altres a Cervera (1422). El 15 de març

de 1393 s'havia traslladat a Lleida. Hi retornà, el 1413, per a reparar l'òcul de davant el palau episcopal. El 1432, hom acorda que l'obrer major Salvador Dosagües vagi a Cervera per fer-lo venir, ensems que Nicolau Sant Amat (fill de Joan?). Ha de reconstruir les rosasses del creuer: la que donava al palau del cardenal —el bisbe lleidatà ostentava llavors aquest càrrec— i la que tenia enfront el castell reial o Suda. El 16 de juliol es passen comptes amb el mestre Nicolau de Maranya, Colli (el seu fill?) i Nicolau de Sant Amat —Joan de Sant Amat era també francès i havia exercit la seva professió anteriorment a València—. Vegeu Gabriel Alonso García, *Los maestros de «La Seu Vella de Lleida» y sus colaboradores*, Gráficas Larrosa, Lleida, 1976, pp. 57-58 i 83, i José M.ª Madurell Marimón, *El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras*, «A.B.M.A.B.», Vol. VII (Barcelona, 1949), pp. 149-150, 154 i 162.

(6) Potser és un fill de Carles o Carli Galtés o Gauter, mestre d'obres de Rouen, que, el 1408, projectà una façana per a la Seu de Barcelona. Del 1410 al 1414, dirigí les obres de la Seu de Lleida i el 1416 la construcció del seu campanar, fins el 1432. Vegeu Gabriel Alonso García, *op. cit.*, pp. 82-86 i 89-94.

(7) El 10 de maig precedent ja se'ns indicava que el preu global establert amb el Capítol atenyia aquesta xifra.

(8) La concessió de privilegis com els pertanyents als preveres s'aniria repetint al llarg del temps.

(9) En un altre lloc, consta que un home de Vila-seca ven dues somades de llenya de pi, per a recoure els vidres pintats.

de les quals és estreta de la col·lecta del retaule—,⁽¹⁰⁾ en proporciona un quintar i dues lliures (uns 42,4 kg), entre blanc i de colors. El 15 de setembre de 1458, Pere Nicol es desplaça impacient al forn de vidre d'aquella localitat,⁽¹¹⁾ en haver-se retardat el proveïment de vidres de color. Tres vidres grans rodons (un de majors mides que els altres) costen set sous i sis diners. El 28 d'octubre, el vidrier Muixola rep dotze lliures i tres sous, per un quintar i vint-i-tres lliures (uns 50,8 kg) de vidres de colors. El mes de novembre, el diaca de la Seu, mossèn Cabrer, porta dues lliures (0,8 kg) de vidre vermell de Barcelona. El 27 de juny de 1460, el vidre prové de Vilafranca del Penedès: Pere Rosselló ven cinc quintars i mitja rova (uns 205,2 kg) de vidres blancs i de quatre colors (verd, blau, violat i groc),⁽¹²⁾ al preu de quaranta-set lliures i vuit sous, de les quals li'n són donades quaranta.

El repàs dels comptes ens permet de seguir els indrets de la Catedral on intervingué Pere Nicol. Tot i que ignorem quines foren les primeres sis vidrieres consignades, el 5 de juny se'ns assabenta que Pere Domènec i dos ajudants munten bastides a la finestra major del cimbori, per a la reparació de les vidrieres foradades, i també el 14, per a arrencar les «dels forats». Els dies 26 i 27 es tornen a posar els vitralls de la primera finestra major, amb morter prim. El setembre són col·locats els de les obertures dels forats rodons i les corresponents capes, a més de les de la finestra següent. El 27, el dit Domènec i els dos col·laboradors treuen les capes de tres finestres. El 2 d'octubre, s'armen bastides en altres dues. Pere Domènec renova set pedres de les vidrieres de calat espès. El 14, ell i un home instal·len una bastida a la finestra dels forats rodons. El 9 de novembre, se segueixen fixant els vitralls, reparant esquerdes, posant filats a quatre finestres i es desmunten les bastides. Aquest mateix mes ens consta que Pere Nicol ha acabat l'obra del cimbori i que fon les restes de l'emplomat i les redueix a pans. A continuació, es degué dedicar a la capella dels Sastres. El 1459, duu a terme dos vitralls de la de Sant Oleguer i repara la rosassa principal, les referències de la qual es prolonguen fins l'any següent. Entre el 10 de maig i el 27 de juny, Pere Domènec i dos ajudants apliquen capes a les vidrieres de la capella de Sant Miquel.

Sanç Capdevila ens dona a conèixer que, el 1495, el mestre vidrier Savari⁽¹³⁾ cobra vint lliures, sense fer cap al·lusió al treball enllestit. El 19 de març de l'any següent, el Capítol tramet a la Seu de València un informe favorable del mateix, tot manifestant la seva satisfacció per un vitrall amb imatges i la reparació de les vidrieres malmeses. El 14 de juny, acorda de liquidar la quantitat que se li devia —encara que no s'hagués exhaurit el termini fixat—, perquè Xeverí o Severí ha resolt d'anar-se'n de Catalunya.⁽¹⁴⁾

El 29 d'agost de 1502, al mestre pintor Joan Albiols no se li ha arribat a pagar un vidre del cimbori, el qual és col·locat per Joan Balsebre i un ajudant.

És un mestre argenter, Llobet, qui, el 1511, rep sis sous, per adobar un fragment de vidriera, que el mestre Gavarrosa instal·la de nou sobre l'orgue vell, a la banda del priorat.

El maig de 1525, el mestre Joan de Locs ha traçat una verònica en un vidre, per dotze lliures. Tanmateix, ignorem si correspondria a alguna vidriera.

El 19 d'abril de 1520, el degà Dionís Verdú (1480-†1530) havia cedit un hort situat al camí que conduïa del portal del Baluard⁽¹⁵⁾ al port, el qual hort pertanyia abans a Cristòfol Bellmudes. L'import de la venda a l'encant públic —després de la seva mort— serviria per a crear un censal, amb una pensió de vint sous, que seria esmerçada en la conservació i reparació de les vidrieres de la Seu. Enllaçant segurament amb la donació ressenyada, el 8

(10) El retaule de l'altar major fou realitzat per Pere Joan del 1426 al 1433. El 1451, el mestre Guillem de la Mota hi afegí el cargolet o escala helicoidal, situat dins el mur tocant a la sagristia, a la part interior de l'absis. El 19 d'abril de 1415, el Capítol havia demanat que hom iniciés la recollida d'almoines a la catedral i a totes les esglésies de l'arquebisbat. Vegeu Sanç Capdevila, *La Seu de Tarragona. Notes històriques sobre la construcció, el tresor, els artistes, els capitulars*. Biblioteca Balmes, Barcelona, 1935, p. 25, i Mn. Salvador Ramon i Vinyes i Joan Farré i Roig, *Catedral de Tarragona. El Retaule de l'Altar Major*, Associació i Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, Tarragona 1988.

(11) Els dies 4, 5 i 7 d'abril i 12 de maig de 1432, s'esmenta a la documentació de la Seu de Lleida la construcció d'un forn de vidre en aquesta ciutat, per tal que hi puguin treballar Nicolau de Maraya, el mestre Colli (de Cervera) i Nicolau Sant Amat. Vegeu Gabriel Alonso García, *op. cit.*, pp. 83 i 95.

(12) El vidre, blanc i de colors (blau, groc, morat i verd), comprat a Barcelona el 14 d'abril de 1385 per a la catedral de Girona, valgué igualment deu lliures el quintar. Tanmateix, el vermell costava catorze lliures el quintar. Vegeu *Els vitralls de la catedral de Girona*, pp. 35-36.

(13) Vegeu *op. cit.*, p. 71. No ens ha estat possible de localitzar aquesta informació. Severí o Savarinus Desmanes, de Masnes, Desmazes o Demassues era originari de Châlons i, del 1485 al 1492, estava instal·lat a Avinyó. L'any següent es traslladà a Carcassona. Treballà a Tolosa, Tarragona, Barcelona (el 1494 i el 1498?) i Saragossa, el 1500. El febrer de 1494 fou pagat per Joan Ferrer de Busquets, per la seva intervenció a Santa Maria del Mar. Vegeu Ainaud, *Ceràmica y vidrio*, pp. 393-394 i *Els vitralls de Santa Maria del Mar*, pp. 16-17, 20-21 i 25.

(14) Sanç Capdevila, a *La Seu de Tarragona*, p. 71, transcriu «Xenermi» en lloc de «Xeverini». Agraïxo al Sr. José Sánchez Real per haver-me facilitat una còpia del document del 19 de març de 1496, referent al dit vitraller, que confirma l'error apuntat. Vegeu a més el seu article *Severino, maestro vidriero 1496* aparegut a la «Revista del diari de Tarragona», n.º 195, p. 10.

(15) L'actual carrer de Sant Agustí. Quant al portal del Baluard, fou obert a la muralleta del segle XIV i donà nom al carrer del Portalet. Vegeu Juan Salvat y Bové, *Tarragona antiga y moderna a través de su nomenclatura urbana (siglos XIII y XIX)*, Edicions Ajuntament de Tarragona, 1981 (2.ª ed. facsimil), pp. 62-64 i 449-451.

d'octubre de 1526 hom discuteix sobre la constitució de l'ofici de vitraller. S'encomana aquesta tasca a l'hospitaler Francesc de Soldevila (1532-†1546) i a Francesc Joan de Maya (1520-†1530). El 29, hom atorga el càrrec a Humbert o Albert Lepapa,⁽¹⁶⁾ que es compromet a restaurar tots els vitralls trencats (de la Seu, claustre i capelles), a posar els guarniments de ferro, fil d'aram i el vidre on calgui i a conservar i tenir netes totes les vidrieres. Fan de testimonis Pere Cevit, prevere, i Bartomeu Menso, escrivà. El salari estipulat és de deu lliures, pagadores en dues parts. Lepapa gaudirà dels privilegis i exempcions dels oficials de la Catedral. El 30 de novembre se li liquiden les deu primeres lliures. Fem un breu incís en aquest punt, per a remetre'ns a una nota de Sanç Capdevila,⁽¹⁷⁾ en què exposa que Joan Alemany ha rebut un ducat per la vidriera del «reconciliador». El 15 de gener de 1526, Lepapa és substituït pel mestre de Barcelona Fontanet.⁽¹⁸⁾ Es mantenen les condicions econòmiques anteriors (el salari li serà abonat per Nadal) alhora que la franquesa. La feina assignada és la mateixa, llevat de la reparació de la vidriera trencada de la capella de Santa Magdalena, la qual segurament deu pertocar al seu predecessor. A fi d'any percep les deu lliures de salari. El 1533, en rep vint, per adobar els vitralls. El 9 d'abril de 1536, a més de les deu lliures anuals, li'n són donades altres dotze, per renovar les vidrieres de la capella abans esmentada. Comprovem novament la percepció del seu salari el 1537, el 1538 i el 1542, per reparar i netejar les vidrieres. Sanç Capdevila reproduïx que, el 24 de setembre de 1540, el mestre pintor Nicolau de Credença rep deu lliures «per adobar les vidrieres».⁽¹⁹⁾ Potser ocupà el lloc de Fontanet, de qui, entre el 1539 al 1541, no tenim constància a Tarragona, allunyat probablement per un treball més urgent. En canvi, el 22 de juny de 1544, hom li satisfà sis dietes, a raó de dotze sous diaris (en total, tres lliures i dotze sous), per tal que vingui des de Barcelona a veure l'estat de les vidrieres. El 20 d'agost de 1544, es donen dotze lliures al mestre pintor i vitraller de Prades Pere Guasch, invertides en la compra de vidres per al cimbori. El 23 de desembre rep sis lliures i, una mica més tard, unes altres vuit. Al mateix temps, el mestre serraller de Tarragona Soler cobra sis lliures i dotze sous per la feina realitzada amb un mosso. El 17 de juliol de 1545, un cop redactats els corresponents memorials pel mestre Fontanet, els comissaris decideixen que els dits Guasch i Soler emprenguin la feina de les vidrieres del cimbori i de la «que està a la part prop de la casa del priorat», respectant-ne la qualitat dels vidres, colors i personatges, per trenta ducats. En cloure's l'any, el mestre Guasch percep dotze lliures. El 24 de setembre de 1546, el Capítol acorda que els canonges Bartomeu Forama (1530-†1565) i Bartomeu Jaques (1535-†1580) concertin amb el vitraller de Prades el cost de la reparació dels vitralls. El 1548, hom li dona pel seu ofici deu lliures, en dues pagues (per Sant Joan i Nadal), a la qual quantitat cal afegir dues lliures i dos sous, per vidres i barretes de ferro emprats en unes vidrieres de damunt l'altar major, i una lliura i setze sous per un pany nou de darrera el retaule. Sabem també que, el 22 de novembre, el mestre de cases Bernardí Mallafre refà un mainell d'una finestra de la capella de Sant Miquel, perquè havia caigut. El 1549, retrobem el pagament de deu lliures al mestre vidrier de la Seu, igual que el 1551, el 1555, 1557 (el 13 de setembre, repetit el 18 de desembre?). Per una peça de vidriera de la capella de Santa Maria dels Sastres, li són abonades tres lliures i tres sous, el 19 de desembre. L'1 de març de 1560, rep vint-i-sis lliures, en haver renovat les vidrieres del cap de l'altar major i de la sagristia, per a les quals el ferrer Pere Clarà ha confeccionat quatre bastiments de ferro (quatre lliures i quatre sous). El 6 de novembre firma una capitulació, en presència del prevere Onofre Aguiló i del beneficiat de la Seu Onofre Soler. El 26 d'agost, el 4 de setembre i el 9 de desembre de 1561, hom discuteix sobre la concessió de franquesa al vidrier, la qual li és reconeguda el 30 d'abril de 1562. El 22 de maig de 1563, el canonge obrer i el canonge Bartomeu Jaques (1535-†1580), juntament amb els síndics anuals,

(16) El mestre Hubert o Humbert Lepapa és registrat a Lleida els anys 1528-1529 i 1531. El 8 d'agost de 1528 cobra 1.660 sous per daurar i pintar la reixa del cor, incloent en el pagament la feina del mestre ferrer Andreu. El 1531, repara els vitralls del cimbori, que s'havien trencat a causa del vent. Vegeu Gabriel Alonso García, *op. cit.*, pp. 223, 226, 235 i 240. Tanmateix, el dit autor comet un error de transcripció, que torna incomprensible el text: «mestre Ubert le paga vedijer», en lloc de «mestre Ubert Lepapa vedrier» (p. 226).

(17) Vegeu *La Seu de Tarragona*, p. 72.

(18) El 1497 hom encomanà a Jaume Fontanet (germà de Gil i, com aquest, originari d'Ivorra) la restauració o renovació dels vitralls de la Seu lleidatana. És documentat a Barcelona el 1498, on consta igualment el 1522 (església dels Sants Just i Pastor), el 1540 (Catedral), el 1541 (Santa Maria del Mar), i a Lloret de Mar (1548). És novament citat a Lleida el 1511. Sembla que degué morir cap al 1548, i passà el taller al seu fill homònim. Quant a la seva activitat a Girona, assenyallem els anys 1523, 1538 i 1540. Vegeu Gabriel Alonso García,

op. cit., p. 194, i Joan Ainaud i de Lasarte, *Els vitralls de la Catedral de Girona*, pp. 40-42.

(19) Vegeu *op. cit.*, p. 72. Era originari de Nàpols. És esmentat a la documentació barcelonina des del 1498, com a pintor retauler, encara que emprengué obres ben diverses: tendes de campanya, cortines, guadamassils, decoració de sostres, escuts, portes, reixes, a més de vidrieres —per a la Seu i el Palau de la Generalitat—. S'associà amb altres pintors com Pere Nunyes i Henric Fernandes —des del 7 d'octubre de 1532— i comptà amb l'ajut continuat de col·laborador, actuant sovint, segons sembla, com a simple contractista. Joan de Borgunya llogà el seu taller i se'n separà el 1510. Fou prohòmet de la Confraria de Sant Esteve dels Freners el 1538, el 1542, el 1546 i el 1553. Fidel de Moragas ens informa que, el 3 de setembre de 1575, contractà la pintura i la imatge de Sant Antoni amb la Comanda del dit nom, per trenta lliures barceloneses. Vegeu aquest autor, *op. cit.*, núm. 11, p. 17, i Joaquim Garriga (amb la col·laboració de Marià Carbonell), *L'època del Renaixement s. XVI. «Història de l'Art Català»*, Vol. IV, Eds. 62, Barcelona 1986, pp. 144-145.

fixen la reparació dels vitralls de la Seu en vint lliures, i el 22 de setembre hom determina que s'efectuï abans de l'hivern. El 7 d'octubre de 1567, el Capítol decideix que el vitrall retirat de damunt l'orgue major⁽²⁰⁾ sigui traslladat sobre el reliquiari de Santa Tecla. El 19 d'octubre de l'any següent hom paga aquesta feina al mestre Guasch. Aquest mateix percep dues lliures, el 26 d'abril de 1586, per adobar les vidrieres de la capelleta fonda on diuen missa els canonges. L'11 de setembre, els canonges Bartomeu Roca, obrer (1580-†1595) i Andreu Lluís Gili (1575-†1587) li donen trenta lliures i dotze sous, que inclouen el salari ordinari (dotze lliures). El 7 d'octubre, la reparació de la sagristia per Guasch ascendeix a una lliura i deu sous.

El 8 de gener de 1587, hom registra l'aparició d'un nou mestre, el pintor Olives, que retorna una vidriera rodona del cimbori, per dues lliures. El 14 de juliol Pere Guasch ja era mort. En aquesta data, hom parla d'una deixa de ferros per a fer-ne capes, que estan en poder d'Olives. El 24 de setembre Miquel Ballet recull de mans del canonge Fèlix Serra (1571-†1595) les dotze lliures corresponents al darrer salari del difunt Guasch. L'1 de desembre, el mestre Olives s'ofereix com a vidrier de la Seu, per a reemplaçar aquell. Tanmateix, el 1588, és Montserrat Noles qui té al seu càrrec les vidrieres de la capella del Santíssim i cobra setanta-dues lliures.⁽²¹⁾ El 7 d'agost de 1589, el canonge Serra proposa que hom confiï la reparació de les vidrieres de l'església al darrer vitraller esmentat. No obstant això, el 7 de novembre un mestre de vidrieres francès, Joan Jordà, cobra vint-i-set lliures i vuit sous.

El 14 d'octubre de 1593, el Capítol comenta l'ofertament d'un vitraller per a adobar les vidrieres i considera que cal establir la diferència entre el salari ordinari i les feines concretes a preu fet. El 26 de juny de 1595, hom insta l'ardiaca Rafael Llorens (1575-†1600) i el tresorer Martí Joan Agustí (1579-1607 —traslladat a Saragossa—), per tal que es posin d'acord amb el vitraller establert a Valls, Felip Esteve.⁽²²⁾ Aquest ja percep vint lliures, el 16 de setembre. El 2 de desembre següent li són donades dues lliures, i unes altres vint el 14 del mateix mes. El 16 de febrer de 1598 torna a plantejar-se la necessitat urgent de prendre cura de les nombroses vidrieres trencades. El novembre de 1599, el precentor Rafael Robuster d'Enveja (1581-1621) comunica que passa un home que adoba vidrieres, però hom no li presta cap atenció, atesa la manca de diners. Aquest any tan sols consta que el mestre Felip Esteve ha reparat una vidriera de la capella de Santa Maria dels Sastres, per dues lliures i deu sous.

El 8 de març de 1604, el canonge Joan Font (1597-†1616) exposa que, en haver d'anar a Barcelona, pot tractar allí amb un vitraller provinent de Sevilla, del qual té coneixement a través de l'ardiaca Miquel Joan Fivaller (1584-†1615). Ignorem lamentablement el resultat de l'entrevista, si és que va tenir lloc. El 12 de novembre de 1619, el mestre genovès Giacomo Carnobali presenta una sol·licitud al Capítol tarragoní, per bé que tampoc no hem pogut comprovar si fou o no acceptada.⁽²³⁾ El 6 d'octubre, una breu notícia de Riudecanyes ens informa del bateig en aquesta localitat del fill del mestre de vidrieres Joan Sánchez i de Magdalena, la seva muller.⁽²⁴⁾ El 9 de setembre de 1626, el vitraller és a la Catedral, on ha renovat la rosassa major (neteja, canvi de ploms i vidres, estanyat i reparació dels filats), per la qual obra rep setanta lliures. Ell mateix és qui proporciona el filferro per a les reixes (onze sous i sis diners). En les diverses operacions l'ajuda el mestre de cases Gabriel Ferrer, un cop ha muntat les bastides. Al llarg del 1630, Joan Sánchez (anomenat també Sancho) percep successivament set lliures i deu sous —per una vidriera de damunt la capella dels Sants Metges— i tres lliures —per la que sobremunta el portal de Santa Tecla— i, el 1633, vint lliures i setze sous, suma que comprèn l'import dels materials (vidres i filferro). El darrer any, s'hi afegeix el compte del serraller Garcia, per trenta-nou barretes de ferro destinades a les finestres del cimbori, on degué treballar el mestre Sánchez. El 5 de novembre de 1636, el vitraller cobra cent vuitanta-cinc lliures de les dues-centes vint-i-cinc acordades per adobar les vidrieres de la Seu. El 1637, en canvi, només observem un pagament d'una lliura. El 1639, el mestre Sánchez obté una caixa de vidre que val vint lliures. El 25 de maig de 1677, el Capítol es lamenta de no posseir mitjans econòmics per a reparar les vidrieres.

(20) Vegeu Sanç Capdevila, *op. cit.*, p. 74.

(21) Ídem.

(22) Fidel de Moragas l'esmenta el 1537, quan fa dues espitlleres que donen al cor de l'església de Sant Joan de Valls. El 25 de març de 1653, juntament amb el seu fill Pau, també mestre de vidrieres, s'associa amb Carles Soguí, mestre de pintar vidrieres francès, veí de Barcelona, durant quatre anys. Tot i que figura a Valls els anys 1606 i 1607, el 1623 vivia a Tarragona, i el 1631, a Barcelona. Ja era mort el 1637. El seu fill Josep fou pintor de Valls. Evidentment, la primera cita deu correspondre a l'avi d'aquest últim, per l'excessiva amplitud cronològica.

Vegeu *L'art, els artistes i els artesans de Valls*, «Butlletí Arqueològic» (Tarragona, 1922), núm. 6, p. 147, i núm. 10, pp. 234-235.

(23) Fidel de Moragas ens dóna a conèixer que, el 13 d'abril de 1609, fa capitulació amb els jurats de la vila de Valls, per quatre vidrieres grans destinades a l'absis de l'església parroquial, les quals havien de representar les històries del patró Sant Joan Baptista. La quantitat fixada per aquesta feina foren quatre-centes cinquanta lliures. Vegeu *op. cit.*, núm. 6, p. 147.

(24) Hom imposa al nadó els noms de Joan, Jacint i Isidre. El vitraller Joan Sánchez apareix a la Seu de Lleida des de 1616 i és esmentat un altre cop el 1640 i el 1658. Vegeu Gabriel Alonso García, *op. cit.*, pp. 285, 287, 318, 320 i 332.

El 9 de gener de 1683, després d'haver escoltat els precos de Pere Arandes, hom el nomena vidrier de la Seu.

A partir del 15 de desembre de 1703, l'ofici de vitraller recaurà en el mestre francès Anton Vaquer.⁽²⁵⁾ Segons Sanç Capdevila, el 3 de desembre de 1701, un devot demana que li sigui concedit d'ocupar-se de la reparació de la rosassa septentrional.⁽²⁶⁾ La seva petició és aprovada. Així mateix, el 19 de juny de 1706, el canonge Tomàs Coma (1684-†1714) fa veure el mal estat del rosetó principal i manifesta que l'oficial desitja que sigui pintat com abans amb raigs vermells sobre vidre blanc (per vint-i-quatre dobles) i que es retornin els vidres que manquen (per dotze dobles). El Capítol conclou que es faci com més aviat millor.⁽²⁷⁾ L'any 1721 es realitzen les vidrieres de la capella de Sant Miquel i d'altres indrets, per tres-centes cinquanta lliures.⁽²⁸⁾

Sanç Capdevila es refereix igualment a Ramon Salas, vidrier, que, el 9 de novembre de 1814, ha refet les vidrieres dels Obols.⁽²⁹⁾ El dit autor qualifica com a llauner el vitraller Ramon Garcia, el qual, el 1826, cobra cinquanta-vuit lliures per la vidriera gran del cor —que deixa inacabada—, el dibuix de la qual ha executat Vicenç Roig, per quinze lliures, havent-lo traslladat a una post gran, a fi d'alleugerir la tasca del primer. El 1831, Garcia es dedica a les rosasses del transsepte. Hom especifica que fa nova la figura d'un sant a la del Santíssim. El 1842, hom li deu el vitrall del costat de l'orgue (potser el mateix que havia restat interromput el 1826). El 28 d'agost de 1857, havia estat represa la restauració de les obertures del cimbori, amb greu perjudici dels calats. El 19 d'octubre, Ramon Garcia rep dos-cents quaranta duros, per dues vidrieres del cimbori i per l'arranjament de les altres. El 24 de gener següent li són donats cent vint duros, corresponents als treballs efectuats a la rosassa nord. El 2 de juny, el canonge Clanxet li fa lliurament de cent vint-i-nou duros, per una sèrie de vidrieres: sobre la Verge del Roser, al davant d'aquesta, al costat de l'orgue, sota la «Maria Bàrbara», al Baptisteri, a la capella de Sant Miquel i al cor. Una relació detallada confronta el tipus de feina i els materials emprats amb els preus parcials. El 18 de setembre li són pagats onze finestrals del presbiteri, per un total de dos-cents vint duros. Paral·lelament apareixen quantitats satisfetes a Eloi Jordà i als seus ajudants, així com al serraller Josep Bartrolí. El 15 de gener de 1859, Ramon Garcia firma un rebut de dos-cents seixanta duros, en haver enllestit cinc finestrals i refet «las figuras vellas de la cúpula de la Badada». El 19 de juliol, la tasca duta a terme als finestrals de davant la Verge del Roser, de sota la «Maria Bàrbara», de la capella de Sant Tomàs, de la de la Verge dels Dolors i a la rosassa meridional puja setanta-quatre duros i cinc rals. Eloi Jordà i els seus manobres s'encarreguen d'arrencar aquells i de tornar-los a fixar, de l'11 de gener al 4 de juny. L'1 de setembre, Ramon Garcia cobra vuit-cents rals de Josep Clanxet, per la neteja i remunta de la rosassa del sud (col·locació de ploms, vidres i lligades) i la pintura de la vidriera del costat de l'orgue. El 7 de setembre obté vuit duros per un vitrall policrom, del qual hom no precisa la situació.

CAPELLA DE LES ONZE MIL VERGES

Un compte del 13 de març de 1829 ens assabenta que Ramon Garcia ha reparat 3 panys de vidriera de la «Capella de las fons bautismals» (2 lliures i 5 sous), n'ha renovat un altre «pintat de colós» (18 sous) i ha refet els filats de ferro (1 lliura, 2 sous i 6 diners). El 20 de novembre de 1857, Gonçal Garcia rep (en lloc del seu pare) 60 rals, corresponents a 3 panys de vidriera policroms. El 2 de juny de l'any següent, el canonge lectoral Josep Clanxet (encarregat pel Capítol de la reparació dels vitralls de la Catedral) i els marmessors de l'antic tresorer Manuel Millà paguen a Ramon Garcia 700 rals per dues vidrieres senceres, quatre panys i per l'adob d'uns altres cinc de color, a més de dos filats de ferro (de 96 pams quadrats i 30 pams quadrats) de la «capella de batajà». El 31 de desembre, Eloi Jordà percep l'import de la col·locació de les vidrieres (amb guix i argamassa) de la «capella de las fons bautismals», amb l'ajut del fadrí Ferran Pons i d'un manobre.

El 21 de febrer de 1956, l'arquitecte conservador de monuments de la zona de Llevant, Alexandre Ferrant, en convocar un concurs per a la restauració dels vitralls de la Seu tarragonina, envià, juntament amb les

(25) El 4 de maig de 1704, l'argenter Gabriel Macip, natural de Múrcia i veí de Valls, firmà els capitols matrimonials de la seva filla Maria Josep amb Antoni Vaquer, pintor de vidrieres francès, veí de Tarragona. Vegeu Fidel de Moragas, *op. cit.*, núm. 6, pp. 144-145.

(26) *Op. cit.*, p. 75.

(27) Ídem.

(28) Ídem., p. 76

(29) Ídem.

bases, una fotografia de l'únic finestral amb vitralls que restava a la capella, a tres cases diferents: «Vidrieras de Arte, S.A.», de Bilbao, i les barcelonines «Granell y Cía.» i «Oriach». Aquell exemplar havia de servir de model per a la realització d'una vidriera d'un m² aproximadament. El segon aspirant fou l'adjudicatari. Després de la presentació de la memòria de restauració i d'una mostra amb el tema de l'Anunciació, realitzà a més l'Expulsió del Paradís i la Coronació de la Verge, deixant al seu lloc original (la segona obertura de l'esquerra) el Baptisme de Crist,⁽³⁰⁾ pel que fa als motius centrals. Els altres quatre plafons de cada badiu foren decorats amb representacions de Verges.⁽³¹⁾ El treball ja era enllestit el 3 de setembre de 1957 i les vidrieres foren definitivament col·locades al final de juliol o començament d'agost de l'any següent.

CAPELLA DE SANT MIQUEL

El 1460, es lliuren tres sous a dos homes que ajudaren el mestre Pere Domènec a posar les capes a les vidrieres de la capella.

El 22 de novembre de 1548, el mestre de cases Bernardí Mallafré cobra dues lliures, vuit sous i dos diners, per un pilaret o mainell nou d'una finestra, el qual havia caigut.

Sanç Capdevila⁽³²⁾ ens dóna a conèixer un pagament de 350 lliures efectuat el 1721 (a Anton Vaquer?), pels vitralls de la capella i altres de la Seu.

El 1826 són donats 15 sous al fuster, per una vidriera de la sagristia. El 4 de setembre de l'any següent, Andreu Mallol percep 3 sous i 9 diners per un vidre de la mateixa sagristia. El 13 de març del 1829 Ramon Garcia cobra 9 sous i 4 diners per posar-hi 3 vidres petits i 3 lliures, 7 sous i 6 diners que corresponen a la reparació de tres panys de vidriera i a la renovació d'un altre, policrom, de la capella. El 31 de desembre de 1831 rep 6 sous per repassar una vidriera de la sagristia (col·locació de dos vidres i ploms). El 8 de febrer del 1842 hom li lliura 12 rals per renovar-ne una vidriera (sis vidres petits i ploms). Per quatre panys blancs i tres de color, el canonge lectoral Josep Clanxet (comissionat pel Capítol per a la conservació de les vidrieres) i els marmessors de l'antic tresorer Manuel Millà li abonen 220 rals.

El 5 de juliol de 1931, Sanç Capdevila⁽³³⁾ comparava els vitralls de la capella de Santa Maria dels Sastres amb els fragments que romanien a la de Sant Miquel.

Jeroni Granell, a la memòria del 28 d'abril de 1956, expressà la necessitat de fer harmonitzar el cromatisme i la temàtica dels seus tres finestrals amb els de la sala contigua, dedicada a les Onze Mil Verges. Els vitralls que realitzà, per encàrrec del Capítol, foren instal·lats al final de l'estiu de 1958.

PORTAL DEL BAPTISTERI

El 22 de desembre de 1430, hom paga set sous a Pere de Vallfogona, que, amb els seus ajudants, reparà (amb guix) la vidriera «que és damunt lo portal de les fons de bategar». Segons ens explica Joan Serra Vilaró,⁽³⁴⁾ el 1337 fou construït un baptisteri al lloc ocupat avui per la capella de Santa Tecla. El finestral de la nau central que la precedeix és cec. A la paret mitgera d'aquella capella i de la de Sant Miquel hom pot veure encara la porta «dels Fillols», avui tapiada.

(30) Els estralls de la Guerra de la Independència expliquen la destrucció de les vidrieres d'aquesta capella. Dels cinc finestrals, un fou cegat i tres estaven mancats de decoració. L'únic que en posseïa, segmentat per un delicat mainell, comptava amb quatre verges màrtirs i el Baptisme de Crist (amb figures modernes, segons el Sr. Granell).

(31) A imitació de les ja existents.

(32) Vegeu *La Seu de Tarragona*, p. 76. No hem pogut comprovar l'exactitud d'aquesta anotació.

(33) Vegeu *Les vidrieres de la Catedral de Tarragona*, «La Cruz» (Tarragona, 5 de juliol de 1931), p. 1.

(34) Vegeu *El Frontispicio de la Catedral de Tarragona*, Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV», Tarragona 1960, pp. 25-26.

EL CIMBORI

El cos vuitavat que s'aixeca a l'encreuament del transsepte i de la nau principal és el lloc més citat a la documentació al·lusiva als vitralls, a causa dels continus desperfectes que hi sofriren.

El 1430, ja trobem consignats alguns pagaments relacionats amb les obertures. En temps de l'arquebisbe Dalmau de Mur i de Cervelló (1419-1431), hom (Guillem Vidal?)⁽³⁵⁾ satisfà, a l'escala del cor, diferents jornals a Pere de Vallfogona, Guillem de la Mota (mestre de la Seu) i Antoni Vila, que «pigaren les vidrieres», els dies 18-20 i 22 de desembre. Quant a l'expressió reproduïda, la retrobem, per exemple, el 1402 a la Catedral de Barcelona. Segons Josep Mas,⁽³⁶⁾ en aquesta data Francesc Roure i, l'any següent, Guillem Rigolf efectuaren una feina similar.

El 6 de maig de 1458, el mestre Pere Domènec arrenca els vitralls foradats (a causa del vent?). Compta amb la col·laboració de dos «bergants» o manobres, per a fer les bastides i retirar-los. Paral·lelament, hom compra vidre (blanc i de colors) a Joan Muixola, de l'Aleixar, cendra per a netejar les vidrieres velles, llenya de pi per a fondre el plom i recoure els vidres, així com un fogó gran reixat de ferro. El 5 de juny, hom especifica que el dit Domènec i dos homes munten una bastida, per a arribar a la finestra major (de quatre llancetes?) i treure'n totes les vidrieres. És anotada l'adquisició d'una soga grossa, de dues tronyelles d'espart i d'un garbell. Els dies 26 i 27, Pere Domènec i un ajudant tornen a posar els vitralls nous i reparats d'aquell finestral. Hom empra dues galledes, un altre parell de tronyelles i sorra, per al morter prim (amb poca calç?). El vitraller Pere Nicol, que, entre el 14 de juny i el 9 de novembre, percep 12 lliures, es desplaça a l'Aleixar per reclamar una nova partida de vidres de colors que s'endarreriria. Necessita igualment una setra d'estany (per a soldar) i dos recipients de terra, per a recoure les vidrieres pintades. Els darrers són encarregats a l'oller de la Selva Bernat Gazó, però es trenquen dins el forn. El mes de setembre, Pere Domènec col·loca els vitralls de les dues finestres dels forats rodons i les capes dels finestratges. Posa després les de la finestra següent (amb l'ajut d'un home), a la qual puja l'oficial. Consta que un jove vidrier (Joan Muixola?) ha realitzat tres vidres rodons (un d'ells molt més gran). El 27, Domènec i dos ajudants retiren les capes d'unes altres tres finestres. El 2 d'octubre, el mateix mestre i un manobre munten les bastides sota dues finestres més. S'obté plom i estany. Hom dona (en dues pagues) deu florins a Pere Domènec, per tallar set pedres de les finestres que posseeixen «vadrieres speses o de obratge menut per al l'un costat» (calat). El 14, ell i un manobre puguen una bastida al finestral dels forats rodons i el repassen amb arrebossat. Hom adquireix un altre cop plom, carbó, guix, llenya, candeles de sèu (per al treball nocturn?) i vidres de colors (a Joan Muixola). El 9 de novembre, hom compra ferramentes a Eloi Oliver: una llima, ferros per a tallar el vidre, un per a soldar (amb forma de batall) i 25 claus sense cabota, per a subjectar els vidres. El ferrer Freixa el Jove ven una barra de ferro per a transformar-la en barretes, i el mestre de ballestes d'acer Domingo, vergues i claus per a fixar les capes. El manobre Bleda intervé en la instal·lació dels filats o reixes a quatre finestres, en tapa les esquerdes i desfà les bastides, i retorna els cairats al portal de Predicadors. El diaca Cabrer porta dues lliures de vidre vermell de Barcelona. Sabem que el mestre Pere Nicol, «après que ac acabada la obra del cimbori» (confirmació de la seva participació), fongué els petits trossos de plom sobrers.

El 31 de desembre de 1496, el mestre Vidal rep dotze sous per adobar i refermar tres vidrieres que s'havien trencat. Per a aquesta tasca, el ferrer Mulet fabrica vuit vergues. L'11 de desembre de 1499, el mestre Vidal és pagat de nou, entre altres coses, per les vidrieres (vuit sous), trespol (argamassa a base de calç viva i pols de tests esmicolats) i guix.

Al mestre pintor Joan Albiols,⁽³⁷⁾ el 29 d'agost de 1502 hom li deu encara un vidre. Segurament era el de la vidriera que el mestre Joan Balsebre i un ajudant reposaren, en substitució d'una que havia caigut i per a la qual hom comprà tres vergues de ferro al mestre Joan Tomàs. L'1 de desembre hom precisa que el dit Balsebre i el mestre Anton Urgell adobaren les vidrieres «que lo vent havia endarioquedes». El 1503, el mestre fuster Miquel

(35) Comensal (1426-1433). En ésser suprimit el càrrec d'obrer per l'arquebisbe Pere de Clasquerí el 1359, l'administració de les obres de la Seu fou confiada a una o dues persones escollides pel Capítol. Vegeu Sanç Capdevila, *La Seu de Tarragona*, p. 8.

(36) Vegeu la informació facilitada per Josep Mas a *Notes d'escultors antics a Catalunya*, p. 116 i recollida per A. Rovira i Virgili a *Història Nacional de Catalunya*, Pàtria, Barcelona 1931, Vol. VI, p. 69.

(37) Sabem que el 1504 cobrà el dot de la seva muller Margarida. El 1528, juntament amb Pere Homdedeu i Francesc Olives —pintor tarragoní de qui fou sogre, segons consta documentalment el 1539—, pintà la banderola de la confraria de Sant Lluís. Vegeu Sanç Capdevila, *op. cit.*, pp. 112-113.

Puig torna a reparar un vitrall. Dos anys més tard, el mestre manyà Pere Soler fa set peces (barretes?). S'obté guix i es trenquen les vergues de ferro velles. El mestre (Vidal?) i els seus manobres cobren un nou adob. El 1506, el primer i un ajudant inverteixen deu dies a les vidrieres, on apliquen set elements metàl·lics realitzats pel mestre ferrer Jaume Far. El 1511, el mestre Rafael Gavarrosa, juntament amb els seus manobres, posa una vidriera. El 9 de maig de 1513, aquell mateix, Joan Petit, Pedro i Joan Grau treballen també a les vidrieres. El 30 d'agost de 1515, un cop de vent remou una vidriera i el mestre Gavarrosa l'aferra amb guix. El 21 de maig de 1525 torna a emprendre reparacions, amb guix i barretes de ferro encarregades al serraller Miquel Soler. Sabem per Sanç Capdevila⁽³⁸⁾ que, el 17 de juliol de 1545, els comissaris discuteixen amb Pere Guasch, vidrier de Prades, i amb el serraller Soler, per tal que enllesteixin la feina de les vidrieres del cimbori, els danys de les quals foren calculats (en un memorial) pel mestre Fontanet de Barcelona. El 8 de gener de 1587, el mestre pintor Olives⁽³⁹⁾ s'ocupa de refer un vitrall rodó.

El mestre serraller Garcia percep l'import corresponent a 39 barretes de ferro, el 1833. Al cap de catorze anys, un soldat (!) repara una vidriera.

Del 9 al 14 de maig del 1825 Josep Jordà i Pau Guasch posen vitralls i filats al «cimbori de la Vedada».⁽⁴⁰⁾ Del 28 de novembre al 3 de desembre següent, Josep Morera, Lluís Fristol i un manobre retiren i tornen a col·locar-hi les vidrieres trencades i en consoliden unes altres dues, a més d'afegir-hi els filats. El 4 de setembre de 1827, Andreu Mallol cobra 7 lliures i 10 sous per la renovació de dues vidrieres i la reparació de tres, que pinta (feina iniciada l'any anterior). El 13 de març de 1829 Ramon Garcia ha adobat diferents vidrieres, que ha completat amb vidres de color. El 23 de juny de 1831 rep 2 lliures, 12 sous i 6 diners per haver reparat dues vidrieres. Ens consta igualment que, del 28 de febrer al 12 de març, Pau Sabaté i Ventura Bernat han desfet les bastides utilitzades. Del 12 al 17 de febrer de 1842, Pau Sabaté i Joan Bertran, que treballen amb el mestre de cases Josep Gil, tapen forats a les vidrieres (amb trossos de vidre). A través d'un compte del 5 de novembre del 1857 sabem que, després del 15 de maig, Ramon Garcia emplomà i posà vidres de color a una vidriera (40 rals) i que el 20 de juliol netejà i reparà uns altres panys de vidriera (260 rals). El 2 d'agost de 1857, el canonge obrer Josep Clanxet⁽⁴¹⁾ es veu forçat a contestar davant el Capítol a les queixes presentades pel Governador provincial,⁽⁴²⁾ en relació amb les obres dutes a terme al cimbori. Exposa que els dos finestrals de quatre llancetes objecte de la polèmica i constituïts per obertures quadrades seccionades per una aspa de pedra barroera, estaven força malmesos i amb compartiments tapiats a causa dels explosius que afectaren aquell sector, durant la Guerra del Francès. Afegeix que s'acordà de destinar el llegat de l'antic tresorer Manuel Millà a la seva restauració, consistent a retirar les aspes i aplicar al seu lloc vidrieres policromes. Un segon ofici del Governador fa al·lusió a les prescripcions que han d'ésser observades, segons recorda l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona. Provoca el nomenament d'una comissió especial per a intervenir en aquest assumpte. Se li encarrega que sol·liciti la presentació d'un dibuix acolorit del finestral encara no muntat i que l'examini degudament. El 19 d'octubre, el canonge Clanxet i els marmessors de Manuel Millà lliuren 240 duros a Ramon Garcia, per renovar les vidrieres de dos finestrals i adobar els restants, a més dels materials (corda i llanes). Eloi Jordà destapa aquells, col·loca pedres i vitralls nous i ressegueix el conjunt del cimbori, el 13 de desembre. L'ajuden Francesc Piculí, Joan Vidal, quatre manobres i els picapedrers Ramon Solé i Joan Blay. El pagament (952 rals i 8 morabatins) cobreix alhora les despeses d'argamassa, guix de Salomó, rajolots, ciment i claus de ganxo. Durant els mesos de novembre i desembre del 1858, Eloi Jordà repara i instal·la tres finestrals «de la cúpula», amb Ferran Pons i un manobre, per 204 rals i 14 morabatins, quantitat que els és satisfeta el 31 de desembre. L'1 de setembre de 1859, Eloi Jordà percep el compte corresponent a desclavar i clavar de nou les vidrieres de dos finestrals (de l'11 al 18 de gener), amb Ferran Pons i dos manobres, incloent-hi el material (guix de Salomó, argamassa i teules).

(38) *Op. cit.*, p. 73.

(39) Francesc Olives (nascut el 1502) actuà com a ajudant del reusenc Jaume Segarra (†1543) el 1517 i com a soci seu fins el 1527, en què s'instal·là a Tarragona, on és documentat fins el 1588. Potser fou l'autor (conegut com a mestre Oliva) del retaule dels Sants Cosme i Damià de Vallmoll (1553). Visurà el treball de Pere Ostris al retaule major de la Catedral (1557) i encarnà l'antic Crist de Natzaret (1570). Hom li atribueix, a més, diferents mostres pictòriques del Museu

Arxidiocesà. Vegeu Sanç Capdevila, *op. cit.*, p. 113, i Joaquim Garriga, *L'època del Renaixement s. XVI*, pp. 152-153.

(40) Amb aquest nom hom designa la campana que corona el creuer.

(41) Josep Clanxet fou canonge del 1842 al 1873.

(42) Recollia el descontentament manifestat per l'arqueòleg tarragoní Bonaventura Hernández Sanahuja (1810-1891), inspector d'antiguitats de la Comissió de Monuments.

ROSASSA MERIDIONAL

El 1489, hom paga al fuster Joan Pallejà la reparació de la «gata», dins la qual puja el canonge Joan Ferrer, juntament amb claus, guix i la restauració de la «vedriera de la O qui està damunt la capella de Sent Berthomeu».⁽⁴³⁾ Hom adquireix també un ferro.

El 13 de març del 1829, Ramon Garcia cobra 6 lliures per tornar a emplomar la meitat de la rosassa i afegir-hi vidres de color. Del 28 de febrer al 12 de març de 1831, Pau Sabaté, Ventura Bernat i Ventura Guasch munten i desfan bastides. El 23 de juny, a Garcia li són donades unes altres 6 lliures, per 4 dies de treball en una vidriera. El 8 de febrer de 1842, ell mateix percep 149 rals, després d'haver completat dos panys de vidriera i repassat tots els restants (amb nou emplomat i vidres de color). El 19 de juliol de 1859, Josep Clanxet i els marmessors de Manuel Millà donen 74 duros i 5 rals a Ramon Garcia, entre diverses coses, per un pany sencer «de la O del San Cristo», per posar vidres de color a nou de similars i renovar-ne set de petits. L'1 de setembre, Eloi Jordà cobra la feina realitzada (276 rals i 16 morabatins) amb l'ajut de fadrins i manobres, consistent a muntar i desmuntar les bastides «per la O de sobre a el Sant Cristo de la Salut», arrencar totes les vidrieres i tornar-les a fixar amb guix. El mateix dia, el canonge Clanxet lliura igualment 700 rals al vitraller Garcia, per netejar i recompondre la rosassa: restituir 21 panys (emplomat, vidres i filats o «lligades») —essent tres d'ells més grans—, refer la Mare de Déu i els sis lòbuls del seu voltant, a més d'altres tres panys petits, i col·locar vidres i ploms a 21 sectors reduïts. Un compte del 20 de novembre, satisfet a Gonçal Garcia (per malaltia del seu pare) esmenta la reparació d'un pany de vidriera (ploms, vidres i filats).

ROSASSA SEPTENTRIONAL

El 5 de desembre de 1501, Joan Belcebre cobra per haver reparat, amb l'ajut d'un manobre, «les vedrieres sobre Sent Agustí».⁽⁴⁴⁾ El 1503, hom paga el mestre fuster Miquel Puig, «per lo adop de la vidriera demunt Sant Agustí».

Sanç Capdevila ens dona a conèixer que, el 3 de desembre de 1701, un devot manifesta el desig de fer adobar «la vidriera que està damunt de la porta de la capella del SSm. Sagrament», cosa que li és concedida.⁽⁴⁵⁾ Del 28 de març al 2 d'abril de 1826, Pau Sabaté i Ventura Guasch posen vidrieres a la rosassa. El 13 de març de 1829, Ramon Garcia rep 2 lliures i 5 sous, per renovar un cap d'una figura i reparar un pany de vidriera. El 23 de juny de 1831 li són satisfetes 3 lliures, 7 sous i 6 diners, corresponents al treball de tres dies: refer el cos d'un Sant i afegir vidres de color. El canonge Josep Clanxet i els marmessors de Manuel Millà li lliuren, el 24 de gener de 1858, 120 duros per la realització de vitralls. El 31 de desembre, Eloi Jordà rep 60 rals i 12 morabatins, per la seva col·locació (el 20 de gener precedent), figurant en la quantitat expressada la feina d'un manobre i el material emprat (guix de Salomó, claus de ganxo i argamassa).

FINESTRALS DEL TRANSSEPTE

El 1630, el mestre vitraller Joan Sánchez renova la vidriera de damunt la capella dels Sants Metges Cosme i Damià, per set lliures i deu sous.

El 2 de juny de 1858, Josep Clanxet i els marmessors de Manuel Millà donen 1.410 rals a Ramon Garcia, per diferents vitralls: un sobre la capella de la Mare de Déu del Roser (antigament de Sant Esteve, a l'extrem meridional del creuer), un al seu davant, a la banda de l'orgue, un sota la «Maria Bàrbara» i dos panys de la primera

(43) La capella de Sant Bartomeu era al costat de la de Sant Esteve. Com aquesta i la del Sant Crist, fou refeta, al començament del segle XVI, pel canonge Barceló. Vegeu Sanç Capdevila, *La Seu de Tarragona*, p. 47.

(44) La capella de Sant Agustí —que era primitivament a la de Santa Bàrbara, fins que, el segle XIV, fou adquirida per Bernat Rufaca— ja fou citada el 1258.

En obrir-se el portal de la capella del Santíssim Sagrament, al darrer terç de la setzena centúria, fou traslladada a l'interior d'aquella. Vegeu Sanç Capdevila, *La seu de Tarragona*, pp. 38-39.

(45) *Op. cit.*, p. 75.

capella. El 31 de desembre, Eloi Jordà percep 53 rals i 18 morabatins, per collar vidrieres a la capella del Roser (el juny anterior), amb l'ajut d'un manobre —comptant el guix de Salomó i rajolots—, i per clavar una estora al vitrall de sota la «Maria Bàrbara». El 19 de juliol següent, a Ramon Garcia li és pagada la col·locació de vidres de color als finestrals de davant la Mare de Déu del Roser, de sota la «Maria Bàrbara», de la capella de Sant Tomàs⁽⁴⁶⁾ i de la Mare de Déu dels Dolors. L'1 de setembre de 1859, Josep Clanxet efectua un pagament de 53 rals i 8 morabatins a Eloi Jordà, corresponent a la feina —realitzada per Francesc Vidal, Pau Bruch i els manobres Pere i Pardo— d'arrencar i tornar a posar dos finestrals del «cruserus» (el 30 de maig), incloent-hi guix de Salomó, argamassa i teules, i un altre de 36 rals i 8 morabatins, per fer la mateixa tasca (Francesc Vidal i un manobre) als de la capella de Sant Tomàs (el 4 de juny).

CAPELLA DE SANT OLEGUER

L'any 1459, el canonge succentor Lluís Miralles (1436-1487) dóna dues lliures i deu sous al mestre Pere Nicol, per dues vidrieres de la capella de Sant Joan.⁽⁴⁷⁾ Hom adquireix alhora fil d'aram destinat a fer la capa de la «finestra largua» de la mateixa capella, que col·loca el dit vitraller (per nou sous i quatre diners).

El 1630, el mestre Joan Sancho o Sánchez rep tres lliures per haver reparat una vidriera que «está sobre lo portal de Sant Joan, que ix al fossar de la Seu».

Del 21 al 26 de març de 1825, Josep Morera i Gabriel Farreres posen vidrieres a la capella.

PRESBITERI I SAGRISTIA MAJOR

El 1548, el mestre vitraller de la Seu, Pere Guasch, cobra dues lliures i dos sous (a més del seu salari de deu lliures), per unes vidrieres de damunt l'altar major (vidres i barretes de ferro). Hom li paga també un pany de vidriera (1 lliura i 16 sous) de darrera el dit altar. El ferrer Pere Clarà rep, l'11 de febrer de 1560, 4 lliures, 4 sous i 1 diner, per quatre bastiments de ferro destinats als vitralls del cap de l'altar i de la sagristia. L'1 de març, hom abona unes altres 26 lliures a Pere Guasch, pels mateixos anteriors. El 7 de setembre de 1567, en haver-se retirat el vitrall del lloc on fou construït l'orgue gran, hom decidí de traslladar-lo al conditori que custodiava el braç de Santa Tecla (sobre el sepulcre del patriarca Joan d'Aragó).⁽⁴⁸⁾ El 19 d'octubre de 1568, el mestre Pere Guasch és pagat «per mudar la vidriera y per los entorns la qual stà damunt lo bras de Santa tecla».⁽⁴⁹⁾ El 7 d'octubre de 1586, aquell adoba les vidrieres de la sagristia.

El 13 de març de 1829, Ramon Garcia cobra: 3 sous i 9 diners per posar un vidre a la dita sagristia; 8 lliures, 2 sous i 6 diners per reparar dues vidrieres de l'altar major (emplomat i vidres), i 8 lliures i 2 sous per l'adob d'una situada al seu darrera i per refer 2 panys de 3 pams d'ample per 4 de llarg. El 9 d'agost percep 3 lliures corresponents a un vitrall de 3 pams d'alçada per 2½ d'ample, emplaçat a un costat del presbiteri. El 8 de juny de 1858 refà un filat de ferro de la sagristia (12 rals). El canonge Josep Clanxet i els marmessors de Manuel Millà li donen 220 duros, el 18 de setembre, per 11 finestrals de l'altar major (els 7 de la volta, els 3 del semicilindre i el de l'òcul superior?). El dia següent, hom registra el pagament efectuat al serraller Josep Bartrolí (barretes, clàvies o «xavetes» i claus de ganxo). El 16 d'octubre, Garcia col·loca dos vidres amb ploms (3 rals) a la sagristia. El 31 de desembre, Eloi Jordà ha instal·lat diverses vidrieres sobre l'altar major i la petxina (volta de forn o de closca d'ou que cobreix l'absis principal),⁽⁵⁰⁾ amb la col·laboració del fadrí Ferran i d'un manobre. A la quantitat assenyalada (496 rals, 11 morabatins), hom inclou el guix de Salomó, teules i argamassa. Sabem que el 26 d'agost de 1859 Garcia posa tres vidres a la sagristia (4 rals), i un altre el 15 d'octubre (1 ral i 17 morabatins).

(46) Antigament dedicada a Sant Bartomeu, al costat de la del Sant Crist.

(47) Segons ens comenta Sanç Capdevila, a *La Seu de Tarragona*, pp. 39-40, l'altar de Sant Joan, situat a l'absidiola del costat de l'Epístola, ja figura a la butlla d'indulgències promulgada pel papa Alexandre IV el 10 d'octubre de 1259. El segle XVI s'hi establí la confraria dels cuireters. A la setzena centúria canvià d'advocació, passant a ésser dedicada a Santa Tecla, i el segle següent, a Sant Oleguer.

(48) Vegeu Sanç Capdevila, *La Seu de Tarragona*, p. 74.

(49) *Ibidem*.

(50) Hem d'assenyalar que, del 28 d'abril al mes d'abril de 1423, hom treballà a la petxina de la Seu: el mestre Guillem de la Mota i un ajudant hi picaren pedres, i fins hi fou muntada una bastida. Vegeu a l'A.C.T. el *Llibre de l'Obra*, núm. 71, fols. 21 i 22 v.

CAPELLA DE SANTA MARIA DELS SASTRES

Aquesta és l'única capella de la qual coneixem la identitat de l'artífex, pel que fa als vitralls, el francès Guillem Lantungart. Ja eren fets quan, el 22 d'agost de 1359, l'arquebisbe Pere de Clasquerí (1358-1380) es preocupava perquè hom li liquidés el compte pendent (de 15 lliures).

L'any 1458, el mestre Pere Nicol, després de treballar al cimbori, degué intervenir-hi. Sabem que, el 9 de desembre, foren adquirits una somada de llenya grossa, un quintar de carbó i 14 clauets (al ferrer Freixa) per tal de refermar-ne els vitralls (amb capes?).

El 19 de desembre de 1557, hom dóna tres lliures al mestre Pere Guasch per renovar una peça (plafó?) «sobre la capella de la Verge Maria dels Sastres, que està al costat de l'altar major».

El mestre vitraller de Valls, Felip Esteve, reparà, el 1599, una vidriera per dues lliures i deu sous.

El 1931, Sanç Capdevila comentava que les vidrieres de la capella eren marcades amb l'escut de Romeu Cescomes.⁽⁵¹⁾

A la Memòria redactada pel Sr. Jeroni Granell, el 28 d'abril de 1956, aquest es referí al conjunt, que restaurà al final de l'estiu d'aquell mateix any.

CAPELLES DE SANTA MAGDALENA I DE L'ANUNCIATA

El 15 de gener de 1531, el mestre Jaume Fontanet substitueix Humbert Lepapa en l'ofici de vitraller de la Seu. Entre les seves obligacions s'exclou la reparació de la finestra trencada a una de les capelles recentment construïdes (1520-1525) per l'arquebisbe Pere de Cardona (1515-1530). Tanmateix, el 9 d'abril del 1536 hom dóna dotze lliures al vidrier per la realització de les vidrieres de la dita dependència. El 24 de gener de 1593, el mestre Moragues rep quatre sous per haver netejat els vitralls de les capelles noves.

Del 18 al 23 de juliol de 1825, Pau Sabatè i Ventura Guasch posen les vidrieres «de Sant Thomàs y Santa Magdalena».⁽⁵²⁾ El 13 de març de 1829, Ramon Garcia cobra 7 lliures i 3 sous per reparar dos vitralls sencers i tres panys d'altres (inclosa la pintura), a l'altar de Sant Tomàs. El 20 de novembre, el seu fill —en trobar-se malalt el pare— rep 40 rals per dues vidrieres de les encara anomenades capelles noves (vidres, ploms i soldadura). El 30 de desembre de 1858, Ramon Garcia cobra 5 rals per haver posat vidres i ploms a la sagristia (el 8 de novembre).

NAU CENTRAL

El 1507, el mestre Vidal cobra 8 sous i 8 diners, per haver reparat una vidriera situada sobre l'orgue menor,⁽⁵³⁾ a través de la qual entrava aigua al seu interior, i per haver tapat els forats de les finestres, que ocasionaven resultats semblants a la llibreria. Hom compra trespol i guix, i obté del mestre ferrer Tomàs reixetes de ferro (capes) i claus per a fixar-les. El 1511 hom paga al mestre Rafael Gavarrosa i als seus manobres la col·locació d'una vidriera «demunt los òrguens majors».⁽⁵⁴⁾ Són adquirits igualment guix i trespol o «rajolí». El dit any, el mestre argenter Llobet refà una peça de vidriera «sobre los òrguens vells, a la part del prihorat»,⁽⁵⁵⁾ que després posa el mestre Gavarrosa. El 30 d'agost de 1515, una forta ventada mou la finestra de damunt el cor major. Gavarrosa i un manobre la consoliden. Aquells reforcen novament, el 1522, «una vidriera sobre lo tarrat de la Seu, a la part del prior». El 8 de juny de 1539, hom paga el mestre d'obres Renyer i un manobre per una pedra d'un pilar

(51) Vegeu *Les vidrieres de la Catedral de Tarragona*, p. 1 i l'apartat corresponent a la Capella de les Onze Mil Verges.

(52) Sanç Capdevila ens informa que, el 25 de febrer de 1822, el canonge Canyelles, «comissionat per a comprar dos retaules dels d'Escaladei per a les capelles dels Cardona, portà tres retaules: el del S. Sepulcre, el del Beat Nicolau Albergati (avuy de S. Tomàs d'Aquino) i el de les Stes. Relíquies». Reclamats, però, pel procurador del cenobi, foren retornats, llevat del de Sant Tomàs, en canvi de les despeses (el 21 de febrer de 1824). Vegeu *La Seu de Tarragona*, p. 52.

(53) Construït el 1472 sobre la capella de Santa Elisabet, per iniciativa del canonge Jaume Salvany (1473-†1475), ardiaca de Sant Fructuós. Vegeu Salvador Ramón Vinyes, *Los Órganos de la Catedral de Tarragona*, Tarragona 1974, p. 10.

(54) Tot aprofitant els materials de l'antic orgue del cor, el 1482, Pere Amill, beneficiat de la Seu, en féu un de nou (acabat el 1484) sobre la capella de Santa Llúcia (abans, de Santa Magdalena). Vegeu Salvador Ramón Vinyes, *ibidem*.

(55) Vegeu nota 1. Era llavors prior Francesc Vicens (1487-†1523).

(mainell) d'una vidriera emplaçada sobre el cor. Sanç Capdevila transcriu un passatge en què Pere Guasch de Prades i el serraller Soler es comprometen, entre altres obligacions, a acabar la vidriera «que està a la part prop de la casa del priorat», el 17 de juliol de 1545.⁽⁵⁶⁾ El 7 d'octubre de 1567 hom acorda que el vitrall retirat del tram on ha estat construït el nou orgue (iniciat el 1561)⁽⁵⁷⁾ sigui instal·lat al presbiteri. El mestre Gabriel Ferrer rep, el 1592, 2 sous i 6 diners per repassar la vidriera gran (de tres badius?) que domina el recinte coral. Del 17 al 22 de febrer de 1825, Pau Sabaté i Ventura Guasch treuen i tornen a col·locar els vitralls del cor que eren trencats. Del 24 al 29 d'octubre del mateix any, Josep Jordà, Lluís Fristol i un ajudant posen les vidrieres «de demunt Sant Francesch als Obols». Al final de novembre, hom indica que Pau Sabaté, Ventura Guasch i un minyó instal·len les vidrieres (amb els corresponents filats) de damunt l'esmentada capella i que donen al cor. El 2 de març de 1826, el llauner i vidrier Ramon Garcia percep 58 lliures i 5 sous per la vidriera gran (3 panys de 4 pams d'ample per 4 pams i tres quarts d'alt del cor (dita també de Sant Fructuós), la construcció de la qual fou suspesa. Per la seva banda, Vicenç Roig,⁽⁵⁸⁾ que n'ha executat el dibuix i l'ha traslladat després a mida natural (de 4 pams i mig d'ample per 8 pams d'alçada) sobre una post, obté 15 lliures, el dia 9. Garcia cobra 10 lliures i 17 sous, el 9 d'agost de 1829, per pintar una vidriera de 12 panys localitzada enfront de l'orgue i per adobar-ne una altra al costat d'aquell. La darrera és atribuïda a Garcia per Sanç Capdevila, el 1842.⁽⁵⁹⁾ El 2 de juny de 1858 rep 250 rals, de mans de Josep Clanxet, per un finestral (de situació imprecisa) del cor. El 31 de desembre, Eloi Jordà percep 165 rals i 25 morabatins per muntar i desmuntar bastides a les «naus altres», (sic) i clavar-hi tres vidrieres. L'1 de setembre següent, el dit canonge lliura 100 rals a Ramon Garcia, per haver pintat una vidriera tocant a l'orgue.

LA ROSASSA MAJOR I EL TIMPÀ DEL PORTAL PRINCIPAL

A través de l'anomenat *Índex vell*,⁽⁶⁰⁾ sabem que, el 17 de les calendes de juliol de 1277 (el 15 de juny), l'arquebisbe Bernat d'Olivella (1272-1287) i el Capítol encarregaren al mestre picapedrer gironí Bartomeu l'obra del portal major i de la «finestra eo O» sobre aquest, amb un salari de 20 sous setmanals.⁽⁶¹⁾ Tanmateix, el comensal Mari afirma que el prelat Roderic Tello (1285-1308) fou qui enllestí la nau central, costejant-ne personalment la penúltima volta vers la façana.⁽⁶²⁾ D'altra banda, Emili Morera i Llauredó exposa que al dit escultor de Girona hom li confià, el 1278, la decoració del frontispici amb nou figures. Les restants foren encomanades, el 1375, a l'imaginaire Jaume Cascalls.⁽⁶³⁾ Malgrat la dificultat de destriar la participació directa del mestre Bartomeu, resulta bastant senzill de posar en relació els calats de la rosassa,⁽⁶⁴⁾ del timpà i del parament amb els del tabernacle o dosseret del sepulcre del rei Pere el Gran, a Santes Creus, que executà entre els anys 1291 i 1295, per desig de Jaume II el Just.⁽⁶⁵⁾ En ambdues realitzacions hom pot descobrir, per exemple, rosetes de sis pètals inscrites en cercles i flors de lis a les puntes dels lòbuls.

Tot i que no posseïm documentació referent a la fabricació dels vitralls, ens han pervingut notícies de comptes al·lusius a successives reparacions.

(56) Vegeu *La Seu de Tarragona*, p. 73.

(57) Vegeu Salvador Ramón Vinyes, *op. cit.*, pp. 15-23.

(58) Vicenç Roig, anomenat també Vicentó, fou l'autor del retaule de Nostra Senyora de la Pietat i de les imatges de Sant Joan Nepomucè i de Sant Vicenç de Paül, instal·lats a la capella de Santa Elisabet (amb el canvi lògic d'advocació). Vegeu Sanç Capdevila, *op. cit.*, p. 68.

(59) Vegeu Sanç Capdevila, *op. cit.*, p. 76.

(60) A.H.A.T., fol. 596.

(61) Vegeu Sanç Capdevila, *op. cit.*, p. 35. Aquest autor assenyala que el contracte fou esmentat posteriorment en un altre inventari del 1787, redactat en temps de l'arquebisbe Francesc Armanyà i Font (1785-1803) —A.H.A.T., *Inventari de fra Josep Zeferi*, fol. 54—. Fa també referència a una època del 30 d'agost de 1282, firmada pel mestre Bartomeu a favor de Ramon Bruguera (succentor, «procurator operis») tocant a l'obra del portal, citada pel canonge Blanch (Vegeu Josep Blanch, *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, Inst. d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona 1985, Vol. 1, p. 170).

(62) Vegeu Sanç Capdevila, *op. cit.*, pp. 16-17.

(63) Vegeu Emilio Morera i Llauredó, *Tarragona cristiana*, Inst. d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona 1981-82, Vol. 11, p. 928.

(64) L'esquema geomètric de la rosassa de dotze raigs entorn d'un centre hexalobal i voltada per doble nombre de triangles curvilinis es repeteix al monestir de Sant Cugat del Vallès. Era igualment idèntic a les esglésies barcelonines de Santa Maria del Pi i de Santa Caterina. Vegeu Jordi Ambrós i Monsonís, *El monestir de Sant Cugat del Vallès*, Oikos-Tau, S. A., Vilassar de Mar, s. a., pp. 199-203.

(65) El 10 d'agost de 1291, el monarca li demana que es traslladi al monestir, acompanyat dels pintors Egidi i Pere Sanç. Li torna a escriure el 24 d'abril de 1293, indicant-li que ha d'emprar les pedres que ha fet portat de Sicília (pòrfirs). El 28 del mateix mes li concedeix dos mil sous, quantitat que li lliura novament el 3 de juny següent. El 14 de maig de 1294 li encarrega un altre cop que vagi a Santes Creus, amb el pedrapiquer de Vilafranca Guillem d'Orenga. Finalment, el 18 d'abril li ordena que el túmul del seu pare sigui instal·lat al creuer, del costat de l'Evangeli. Vegeu Josep Vives i Miret, *Els sepulcres reials del monestir de Santes Creus*, «Studia monastica», Vol. VI, fasc. 2 (Abadia de Montserrat 1964), pp. 362-363.

La més antiga data del 1459. El vitraller de la Seu Pere Nicol rep 10 lliures per les vidrieres de la «O major».⁽⁶⁶⁾ Hom compra tretze lliures de fil d'aram al botiguer Berenguer Solà, per a les capes. Del 10 de maig al 27 de juny de l'any següent hom registra altres despeses. A la «O major del cap de la Seu» hem munta una bastida de tres antenes (pals o bigues verticals), amb cairats i tronyelles d'espart. En aquesta operació intervenen: el fuster Pere Casals, Pere Domènec i els seus ajudants, l'esclau de Miquel Valls, el traginer Aleu Ortolà i nou homes que duen les antenes fins al portal major, passant pel de Predicadors.⁽⁶⁷⁾ Són adquirits a Vilafranca del Penedès, cinc quintars i mitja rova (uns 213,2 kg) de vidres: blancs i de quatre colors (verd, blau, violat i groc), per 40 lliures.⁽⁶⁸⁾ N'efectuen el pagament a Pere Rosselló el sagristà (Antoni Barceló) i Joan Farrer, canonge i síndic (citat el 1451) o Joan Ferrer de Busquets (esmentat el 1458, precentor). A la quantitat expressada, cal afegir-hi 7 lliures i 8 sous. Hom ha acordat de donar a Pere Nicol 40 lliures, de les quals tan sols tenim constància de la primera paga (5 lliures).

L'11 de maig de 1513 hom treu les teranyines de les vidrieres de la «O del portal major».⁽⁶⁹⁾ El 1515, el mestre Gavarrosa i dos manobres tornen a posar-hi una capa, que havia caigut al Pla de la Seu.⁽⁷⁰⁾

El 9 de setembre de 1626, hom dóna 70 lliures al mestre Joan Sánchez (o Sancho), «per renovar la O major, sobre del portal major»: netejar, canviar els ploms i vidres, estanyar (soldar els ploms) i reparar els filats —Mn. Rull, notari i secretari del Capítol en posseïx l'època corresponent—. Hom paga també el mestre de cases Gabriel Ferrer, per consolidar la rosassa amb «llogada de plom» i tornar-hi a col·locar els vidres que faltaven i els filats protectors, per als quals el mateix vitraller ven filferro. El dir Ferrer s'ocupa igualment de les bastides.⁽⁷¹⁾

El 19 de juny de 1706, el canonge Tomàs Coma (1684-1714) proposa que immediatament hom adobi o refaci el vitrall de damunt el portal major (timpà perforat), amb vidre blanc i raigs vermells, i que siguin completats els vidres de la rosassa superior.⁽⁷²⁾

L'any 1818, dos comptes fan referència a la vidriera major. Hi intervenen el vidrier Ramon García (74 lliures, 15 sous i 16 diners) i Josep Homs, que hi posa filats (28 lliures, 9 sous i 16 diners). Consta igualment, el 13 de març de 1829, que Garcia ha reparat les «vidrieras de damun la porta majó»: col·locació de vidres de color a 5 panys diferents i repàs de 2 filats de ferro (3 lliures), així com «la O del frontis» (treball en 6 panys, dos dels quals reben la meitat de vidres nous).

ÒCUL DE LA FAÇANA

El 13 de març de 1829 figura en un compte abonat a Ramon Garcia la reparació de «la O de damun la porta petita», consistent a restituir vidres de color a 4 panys (3 lliures) i refer la meitat del filat de ferro (3 lliures). No se n'especifica, però, el costat on s'obre.

(66) A.C.T., Llibre de la Fàbrica, núm. 63, fol. 84 v.

(67) *Ibidem* i fols. 85 v.-86. El portal de Predicadors, creat el segle XIII i reduït el 1369, fou tapiat al final del segle XVII, en construir-se la Falsabraga o contramuralla, amb motiu de la Guerra de Successió. Vegeu Juan Salvat y Bové, *Tarragona antigua y moderna a través de su nomenclatura urbana (siglos XIII al XIX)*, p. 117.

(68) Són els mateixos colors que foren comprats a Barcelona, el 14 d'abril de 1385, per a la catedral de Girona. Vegeu Joan Ainaud i de Lasarte, *Els vitralls de la catedral de Girona*, p. 35.

(69) A.C.T., *Llibre de l'Obra*, núm. 74, fol. 130 v.

(70) Ídem, fol. 141.

(71) A.C.T., *Llibre de l'Obra*, núm. 78, fol. 28 v.

(72) Aquesta informació procedeix de Sanç Capdevila, *op. cit.*, p. 75. Per bé que s'indica que ha estat extreta de les Actes Capitulars, no m'ha estat possible de localitzar-la novament. Hom precisa que l'oficial està disposat a donar 24 dobles per als vitralls del timpà i unes altres 12 per a la rosassa.

DOCUMENTACIÓ

PER

ISABEL COMPANYYS

1359, agost, 22. Barcelona.

L'arquebisbe de Tarragona, Pere de Clasquerí, insta el seu oficial Pere Toló a fer pagar les quinze lliures que encara hom deu al mestre vitraller Guillem Lantungart, per les vidrieres de la capella de Santa Maria.

A.H.A.T., Regist. Negotiorum III.

fol. 140

«Petrus et cetera venerabile et dilecto Petro Toloni, canonico et praeposito Ilerdum ac vicario et officiale nostro Terracone. Salutem in Domino Jhesu Christo. Guilelmus Lantungart, magister de vitriariis, nobis exposuit quod, cum tempore in capella Beate Marie, constructe in Sede Terracone, fecerit aliquas vitriarias, pro quibus certum pretium sive salarium sibi fuit promissum per operarium dicte Sedis, nondum de dicto pretio sive salario sibi integre exivit satisfactum. Immo ad huc restant sibi ad solvendum bene .XV. libre Barchinone, quas libras ab ipso operario instante petievit. Ullo modo habere nequivit, propter quod nobis humiliter supplicavit ut sibi in predictis deberemus de iustitie remedio providere. Idcirco eius supplicatione benigne admissa tenore presentium vobis dicimus et mandamus quod, vocato dicto operario et eius rationibus auditis, si inveneritis predicta veritate fulciri nec dictus operarius iustas proposuerit rationes, propter quas ad hec non teneatur eundem ad solvendum dicto suplicanti id quod sibi debeat ratione predicta, debitis iure remediis in dilate compellatis omnibus frivolis, exceptionibus et malitiis penitus retroiectis.

Datum Barchinone .XXII. die mensis Augusti anno predicto.»

Al marge esquerre, «Guilelmi Lantungart» i al dret, «XV sous».

1430, desembre, 18. Tarragona.

L'obrer de la Seu de Tarragona paga a Pere de Valfagona, Joan de la Mota i Antoni Vila el muntatge o fixació de les vidrieres del cimbori.

A.C.T., quadern inclòs a l'interior del Llibre de l'Obra 71.

fol. 91

«Diluns a XVIII de deembre, pigaren les vedrieres que són al cenbori de la Seu. A la esquila del quor foren-hi los següens:

Ítem, paguí a.n Pere de Valfagona, per aquest jornal de pigat les vedrieres ..... .III. sous

Ítem, a.n Johan de la Mota, per la raó damunt dita de aquest jornal ..... .III. [sous]

Ítem, paguí a n'Antoni Vila, per aquest jornal ..... .III. [sous]

1430, desembre, 19. Tarragona.

Es paga el jornal a les mateixes persones.

Ídem.

fol. 91 v.

«Dimats a XVIII de deembre, foren los daval escrits a la dita obra:

Ítem, paguí lo damunt dia al senyor en Pere de Valfagona, que fo a la damunt dita obra, per son jornal ..... .III. sous

Ítem, a.n Guillem de la Mota, per aquest jornal .... .I. (III. sous?)

Ítem, paguí a n'Antoni Vila, que fo a la dita obra, per son jornal ..... .III. sous.»

1430, desembre, 20. Tarragona.

Ídem.

Ídem.

«Dimecres a XX de deembre, foren a la damunt dita obra los segues:

Ítem, paguí al senyor en Pere de Valfagona, dimecres a XX de deembre, que fo a la damunt dita obra, per son jornal ..... .III. sous

Ítem, paguí a.n Guillem de la Mota, de aquest jornal ..... .III. sous.

Ítem, a.n'Antoni Vila, per aquest jorn ..... .III. sous.»

1430, desembre, 22. Tarragona.

A més dels jornals dels mateixos obrers, hom paga a Caterina, muller de Francesc Antoni, cinc quartans de guix, i a Pere de Valfagona i als seus ajudants per haver adobat la vidriera de damunt el portal de les fonts de batejar.

Ídem.

fol. 92

«Divenres a XXII de deembre foren a la damunt dita obra los daval nomenats:

Ítem, paguí al senyor en Pere de Valfagona, divenres a XXII de deembre, que fo a la damunt dita obra ..... .III. sous

Ítem, paguí a.n Guillem de la Mota, que a la .(d)ita obra lo damunt dit dia ..... .III. sous

Ítem, paguí a.n'Antoni Vila que .(fo?) lo dit dia a la obra ..... .III. [sous]

Ítem, paguí a madona Chaterina, muler de Francesch Antoni, V quartans de guix, a raó de .IIII. diners per quartà, que serviren a les vedrieres ..... .I. [sou].»

(...)

«Ítem, paguí al senyor en Pere de Valfagona, que adobà la vedriera que és damunt lo portal de les fons de batejar, entre el e los que li ajudaren e lo guix, VII. sous, VIII. diners ..... .VII. [sous].»

1458. Tarragona.

El degà Vicenç Verdú paga el vitraller Pere Nicol, per la col·locació de sis vidrieres.

A.C.T., Llibre de la Fàbrica, núm. 63.

fol. 48

«Expense de pecuniis sacristie et caparum facte per me, Vincentium Verdu, decanum, de uno anno incepto prima die Maii anni millesimi CCCC quinquagesimi octavi et finito ultima aprilis anni quinquagesimi noni.»

(...)

«Ítem, més pos en data, los quals e paguats a mestre .Pere.

Nicol, mestre de vadrieres, vint e quatre sous, per vuyt jornals, a raó de tres sous lo jorn, seguons per lo dit honorable Capítol féu lo preu ab lo demunt dit mestre .Pere. e posà les dites vadrieres sis ..... .I. lliura, .III. sous.»

El mateix degà paga Pere Domènec i el seu ajudant, per a posar les dites vidrieres.

Ídem

«Ítem, més pos en data deset sous e tres diners, los quals e paguats a.n .Pere. Domènec, per dos jornals e per ajudant e altres coses en la desús dita obre necessàries, seguns apar en lo memorial ascrit de mà del dit .Pere. Domènec, per posar les demunt dites sis vadrieres, car axí fonc concordat per lo dit honorable Capítol ab lo dit mestre .Pere. Nicol ..... .XVII. sous, .III. [diners].»

Hom paga l'anada a Barcelona del mestre Antoni Carlí, per tal de fer retornar el mestre vitraller Pere Nicol.

Ídem

«Ítem, més pos en data deu sous, .VI. diners, los quals e paguats a mestre Antoni Carlí, lo qual anà a Barcelona per fer tornar lo dit mestre .Pere. Nicol, com agués astat açí per dos jorns vaguant e negú no.li dia res. Açò perquè yo astiguí dos dies fora çitutat, perquè covengué de tremetre.y com ja agués capítols fets entre lo dit honorable Capítols e lo dit mestre Pere. Nicol ..... .X. sous, VII [diners].»

1458, maig, 10. Tarragona.

Pagament de quatre lliures al vitraller Pere Nicol.

Ídem

«Ítem, més pos en data vuytanta sous, qui són .IIII.
.lliures., les quals e paguades en dues pagues al dit .mestre
.Pere. Nicol, les dues liures al primer die que començà
de obrar, après que lo preu fonc fet de les .XXXV. lliures
entre lo dit honorable Capítol e mestre .Pere. e les altres
.II°. liures li paguí a X. de maig any desús dit ..... .IIII. lliures.»

1458, maig, 6. Tarragona.

Hom paga una somada de llenya necessària al mestre Pere Nicol per
a la fosa de plom i la recuita de vidre.

fol. 48 v.

«Ítem, més pos en data dotze diners, los quals e paguats a
un pagés de fora vila, per una somada de lenyam, la qual
serví al dit mestre .Pere., e açò per fonre plom e recoure
vidre e altres coses a la obra partanyent. Fonc a VI. de
maig ..... .I. sou.»

Ídem

Hom compra cendra per a la neteja de les vidrieres velles.

Ídem

«Ítem, més pos sis diners per un cortà de cendre, que
paguí a la fornera de Canonge, la qual a servit per fer lexiu
a ffer netes les vadrieres veyles ..... VI [diners].»

1458, juny, 14. Tarragona.

Pagament de trenta sous al mestre Pere Nicol.

Ídem

«Ítem, més en data trenta sous, qui són una. liure e X.
sous, los quals e paguats al dit mestre .Pere. Fonc a XIII.
de juny, any desús dit ..... .I. lliura, .X. sous.»

Ídem

Pagament dels ajudants de Pere Domènec en la construcció de bastides
per a baixar els vitralls foradats del cimbori.

Ídem

«Ítem, pos en data cinc sous, los quals e paguats a dos
barguans, acascú II. sous, VI diners per jornal, los quals
ajudaren a.n .Domènec per fer les bastides del cimbori,
per avalar les vadrieres dels forats del dit cimbori,
seguons se mostre en memorial del dit Domènec ..... .V. sous.»

1458, maig, 6. Tarragona.

Hom paga Pere Domènec per arrencar els vitralls del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data quatre sous, per un jornal, los
quals e paguats al dit Domènec, per arrencar les vadrieres,
e fonc a VI. de maig, del dit cimbori ..... .IIII. sous.»
Hom paga el vidrier de l'Aleixar, Joan Muixola, per la compra de
vidre de colors i blanc.

Ídem

«Ítem, més pos en data denou. liures e mitg, les quals e
paguades a.n Johan Muxola, vadrier del loc de Laxar.
Primo, per un quintar e una rova de vidre de colós, a raó
de X. liures de quintar, pos deu. lliures.
Ítem, més li e pagats vint e sis sous, per una rova.
Ítem, més encara li e paguats per un quintar a denou
liures de vidre blanc, a raó de vuyt. liures lo quintar. Pos
nou lliures e nou sous, de les quals denou liures e VIII.
sous a paguades lo senyeyr mon pare de l'acapte del
rataule, deu lliures, perquè yo no.n pos en ma data sinó
les dites nou liures ..... VIII. lliures, VII sous.»

Ídem

Hom paga el ferrer de Tarragona, Eloi Oliver, per un fogó reixat
destinat a recoure els vidres pintats.

Ídem

«Ítem, mes pos en data devyt sous, los quals e paguats a
n'Aloy Oliver, ferrer de la ciutat, per fer un foguó
gran de ferro reixat, af forma de graseles, per recoure los
vidres pintats. És ver que lo ferro és meu, seguons a
vist lo dit mestre Pere. e lo ferrer ..... XVIII. sous.»

Ídem

Pagament de fusta per a recoure els dits vidres.

Ídem

«Ítem, més pos en data dos sous, per dues somades de
lenyam de pi, per recoure los vidres pintats. Los e
paguats a un hom de Vila-secca ..... II. sous.»

1458, juliol, 1. Tarragona.

Hom paga tres lliures al mestre Pere Nicol.

fol. 49

Ítem, més pos en data tres liures, les quals e paguades
al dit mestre Pere Nicol e fonc lo primer die de juliol,
any desús dit ..... .III. lliures.»

1458, juny, 5. Tarragona.

Hom paga dos ajudants per fer la bastida de la finestra major del
cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data cinc sous, los quals paguí a dos
hòmens qui ajudaren a ffer la bastida de la finestra major
del cimbori e fonc a V. de juny ..... .V. sous.»

1458, juny, 6. Tarragona.

Hom paga Pere Domènec per arrencar els vitralls de la dita finestra.

Ídem

«Ítem, més pos en data vuyt sous, los quals e paguats al dit
Domènec, per dos jornals e arrencaren totes les vadrieres
de la finestra major e fonc a VI. del dit mes ..... .VIII. sous.»

Ídem

Compra d'una sogà, tronyelles d'espert i un garbell, necessaris per
a l'obra del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data set sous, per una sogua grossa, a
l'appellat Rest.

Ítem, més per dues truyelles d'espert, sis diners. La qual
sogua a servit a punyar al cimbori les coses necessàries.

Ítem, més per un (al marge esquerre, «un sou») guarbel.
Les coses comprí de l'obredor del senyeyr en Pere Serra,
botiguer ..... VIII. sous, VI [diners].»

1458, juny, 26. Tarragona.

Pagament a Pere Domènec i a un ajudant, per la col.locació dels
vitralls del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data tres sous (sobrepasat, "e sis diners"),
dels quals e paguades al dit Pere Domènec dos sous, per
mig jornal que el hi féu e VI. diners, per un ajudant e
fonc a XXVI. de juny ..... III. sous, VI [diners]

1458, juny, 27. Tarragona.*Ídem*

Ídem

«Ítem, més pos quatre sous, per un altre jornal, lo qual féu lo dit Domènec e fonc a XXVII. del dit mes ..... .III. sous
Ítem, més pos en data, per dos jornals del dit Domènec e un ajudant a la dita obra, deu sous e VI diners e foren los dits jornals quant posaren les vadrieries noves e renovades en la dita primera finestra major, seguons és contengut en lo memorial d'en Domènec ..... .X. lliures, VI [diners].»

Ídem

Pagament de sorra per a fer morter, de galledes i tronyelles.

Ídem

«Ítem, més pos en data tres sous, los (sobreposat, "quals") e paguats e.n .. Marí, ortolà, per mitja dotzena de arena, per fer lo morter prim de les vadrieries ..... .III. sous
Ítem, més pos en data (sobreposat, "tres") sous (sobreposat, "e VI diners"), los quals a.n .. Palarès, per dues gualedes per obs de la dita obra.
Ítem, més sis diners, per dues trunyelles ..... III sous.»

Ídem

Hom paga el treball de l'oller de la Selva anomenat Bernat Gazó.

Ídem

Ítem, més pos en data dos sous, los quals e paguats a mossèn Bertomeu Pujol, comensal, per dos vaxells de terra, que féu fer a la Selva a un oler, al qual dien en Bernat Gazó, per racoure les vadrieries pintades e no.s pogueren los dits vaxells coure en lo forn, car tantost se trenquaven e axí per lo trabal que ac de fer los li foren donats los dits dos sous ..... .II. sous.»

1458, agost, 2. Tarragona.

Pagament efectuat al mestre Pere Nicol.

fol. 49 v.

«Ítem, més pos en data trenta sous, los quals e paguats al dit mestre Pere Nicol e fou a dos de aguost e doní.ls-hi dins la pabordia ..... .I. lliura, .X. sous.»

1458, agost, 14. Tarragona.

Pagament d'una setra d'estany per a soldar.

Ídem

«Ítem, més pos en data sis sous e VI diners, los quals e paguats a.n .. Paraló, corredor, per una cetra de astany, qui pasà quatre liures meys una onço, a raó de vint diners la liure. Muntà ..... .VI. sous, VI diners.
Ítem, més li paguí tres diners de corroderies, la qual cetra comprà d'en Joan Comes, menor de dies e fonc a XIII. de aguost, la qual serví per soldar..... .VI. sous, VIII [diners].»

1458, setembre, 2. Tarragona.

Pagament efectuat al mestre Pere Nicol.

Ídem

«Ítem, més pos en data dues liures e dos sous, les quals e paguades al dit Pere Nicol e fonc a dos de setembre, any desús dit..... .II. lliures, .II. sous.»

1458, setembre, 15. Tarragona.

Pagament lliurat al dit mestre, que se'n va al forn de vidre de l'Aleixar, per raó dels vidres de colors.

Ídem

«Ítem, més pos en data quatre sous, VI diners, los quals e paguats al dit mestre Pere Nicol, com anà al forn del vidre

de la Laxar, per fer portar los vidres de colós, com ja vagàs per los dits vidres, e anà.y lo die de la festa de Santa Maria de satembre e ço ac per sos trebals. .... III sous, VI [diners].»

Ídem

Hom paga Pere Domènec per la col·locació dels vitralls de dues finestres del cimbori d'obertures rodones, així com per les capes o filats.

Ídem

«Ítem, més pos en data setze sous, per quatre jornals, los quals e paguats al dit Pere Domènec, com posaren les vadrieries de les dues finestres dels forats radons e tornar les capes cascuna en son finestratge ..... .XVI. sous.»

Ídem

Hom paga un home que ajuda a posar les capes d'un altre finestrat.

Ídem

«Ítem, més pos en data nou diners, los quals e paguats a un hom qui ajudà a posar les capes de la següent finestra e fonc com mossèn lo offece hi pugà ..... VIII [diners].»

*(...)**Ídem*

Hom paga un vidrier jove, per tres vidres rodons grans.

Ídem

«Ítem, més pos en data set sous e sis diners, los quals e paguats, a consel del dit mestre Pere, a un jove vadrier, per tres vidres grans rodons, lo terc molt major que los dos, los quals an servit a la dita obre ..... .VII. sous, VI [diners].»

1458, setembre, 18. Tarragona.

Pagament efectuat al mestre Pere Nicol.

Ídem

«Ítem, més pos en data trenta e dos sous, los quals e paguats al dit mestre Pere Nicol e fonc a XVIII. de setembre, los quals li doní, dins lo cor present, en Bernat Oriol, fuster, qui adobave l'ascabel ..... .I. lliura, XII sous.»

*(...)***1458, octubre, 14. Tarragona.***Ídem**Ídem*

«Ítem, més pos en data dotze sous, los quals (sobreposat, "e paguats") al dit mestre Pere Nicol e fonc a XIII de octubre, any desús dit, los quals li paguí dins lo dormitori ..... .XII. sous.»

1458, setembre, 27. Tarragona.

Pagament efectuat a Pere Domènec i a dos ajudants per arrencar o reparar les capes de tres finestrals del cimbori.

fol. 50

«Ítem, més pos en data tres sous, los (sobreposat, "quals") paguí a.n Domènec e dos ajudans, per arrencar o aveylar totes les capes de tres finestres e fonc a .XXVII. de setembre, any desús dit ..... .III. sous.»

1458, octubre, 2. Tarragona.

Hom paga un manobre, per fer les bastides de dues finestres del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data vuyt sous e nou diners, per tres (al marge esquerre, "e mig") jornals, a raó de II sous, VI diners,

los quals e paguats a un manobrer, lo qual ajudà a ffer les bastides de dues finestres e a servir lo dit Pere Domènec e fonc a dos de octubre ..... VIII sous, VIII diners.»

Ídem

Pagament a Pere Domènec per la mateixa obra.

Ídem

«Ítem, més pos en data quatorze sous, los quals e paguats al dit Pere Domènec, per los desús dits tres jornals e mig, en los quals féu la dita obra ..... XIII sous.»

Ídem

Hom compra cinc lliures d'estany al paraire Joan Mateu, per a soldar les vidrieres.

Ídem

«Ítem, més pos en data set sous e XI diners, los quals e paguats a.n Johan Mateu, parayre, per V liures de stany, a raó de nou diners la liure, lo qual a servit per les dites vadries a soldar ..... VII sous, XI diners.»

Ídem

Compra de plom i d'estany al comensal Roca.

Ídem

«Ítem, més pos en data quatre sous e II diners, per X liures e dues onces de plom, a raó de III diners la liure, lo qual comprí de mossèn Roqua, comensal.

Ítem, més li e paguats, per XVI onces e mitge de stany, dos sous VII diners. Suma tot ..... VI sous, VIII diners.»

Ídem

Hom paga Pere Domènec per set pedres dels finestrals del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data trenta e tres (sobreposat, "sous"), los quals e paguats al dit Pere Domènec, per rahó de aquels deu florins que a per fer o hobar aqueles set pedres de les finestres del cimbori, en les quals estan les dites tres speses o de obratge menut per al l'un costat ..... I lliura, XIII sous.»

1458, octubre, 12. Tarragona.

Hom paga el mestre Pere Nicol.

Ídem

«Ítem, més pos en data nou sous, los quals e paguats al dit mestre Peris Nicol e fonc a XII de octubre, any desús dit e rebé'ls dins la pebordia, car no era ja ..... VIII sous.»

1458, octubre, 14. Tarragona.

Pagament efectuat a Pere Domènec i a un ajudant, per fer una bastida a un finestral d'obertures rodones i tapar esclatxes i forats del mateix.

Ídem

«Ítem, més pos en data sis sous e VI diners, (sobreposat, "dels") quals e paguats a.n Domènec, per un jornal, quatre sous e los dos sous e VI diners, per un manobre o ajudant e fonc per fer la bastida a la finestra dels forats radons e reboçar les faneles e forats de la dita finestra e fonc a XIII de octubre, any dit ..... VI sous, VI [dinners].»

Ídem

Compra d'una barra de plom per als vitralls al mercader Pere Serra.

Ídem

«Ítem, més pos en data vint e un sou, los quals e paguats a.n Pere Serra, marcader, per una barra de plom, que pasà LXIII liures, a raó de quatre diners la liure e serví a les dites vadrieres ..... I lliura, I sou.»

1458, octubre, 28. Tarragona.

Hom paga el salari al mestre Pere Nicol.

Ídem

«Ítem, més pos en data vint e un sou, los quals e paguats al dit mestre Pere Nicol, los XVII en comte de son salari e los quatre sous per dues somades de lenyam grossa e tres liures e mitge de candales de sèu e fonc a XXVIII de octubre, any desús dit ..... I lliura, I sou.»

Ídem

Compra de vidres de colors al vidrier de l'Aleixar Joan Muixola.

fol. 50 v.

«Ítem, més pos en data dotze liures e tres sous, les quals e paguades a.n Johan Muxola, del loc de la Laxar, vidrier, per un quintar e vint e tres liures de vidre de colos, la qual quantitat paguade lo darer dia de satembre e lo die de sant Simeó e Judas, en dues pagues, ut constat per albaranum ..... XII lliures, III sous.»

Ídem

Compra de carbó.

Ídem

«Ítem, més pos en data dos sous e V diners, per un quintar de carbó, lo qual comprí al dit mestre Pere, per obs de la dita obre ..... II sous, V [dinners].»

Ídem

Pagament efectuat a Pere Domènec, per les set pedres de la finestra del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data set florins, qui són LXXXVII sous, los quals e paguats al desús dit Pere Domènec, a compliment dels deu florins que havia a rebre per les demunt dites set peçes o pedres de la obre de aqueyla finestra del cimbori, per albaranum ..... III lliures, XVII sous.»

1458, novembre, 9. Tarragona.

Compra de guix per a posar les vidrieres.

Ídem

«Ítem, més pos en data dos sous e III diners, los quals e paguats per una cordera de guix, per ficar e posar les vadrieres e fonc a VIII de noembre, any dit ..... II sous, III [dinners].»

Ídem

Hom compra al ferrer Eloi Oliver: una llima, ferros per a tallar el vidre, un altre per a soldar i claus.

Ídem

«Ítem, més pos en data sis sous, los quals e paguats a n'Aloy Oliver, ferrer, per los ferramens que haurà master lo dit mestre Pere per l'obra. E són los sagüens:

primo, una lima e ferros per trancar e açurcar lo vidre e un ferro per soldar, fet a manera de batal e XXV claus, per cloure los vidres a la redor, fets sens cap ..... VI sous.»

(...)

Ídem

Pagament al ferrer Freixa el jove per fer unes barres per a les vidrieres.

Ídem

«Ítem, més pos en data tretze sous e VI diners, los quals e paguats a.n Freixa lo jova.

Primo, per fer devyt barres e mitge.

Ítem, més pos tres sous por una barra de ferro nou que comprí del dit Frexa e per fer més barretes de ferro, per obs de les dites vadrieres ..... XIII sous, VI [dinners].»

Ídem

Hom paga el mestre de ballestes Domingo, per unes vergues i claus per a fixar les capes als finestrals del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data quinze sous e VI diners, los quals e paguats a.n .. Domingo, mestre de ballestes de açer, per fer XXXXV vergues o barretes e per fer quarante e dos claus, per ficar les capes en les dites finestres del cimbori ..... VII sous, VI diners.»

Ídem

Hom paga el manobre Bleda, per a col·locar les capes de quatre finestres i reparar-ne les esclerxes, així com per desfer les bastides.

Ídem

«Ítem, més pos en data set sous, VI diners, los quals e paguats a.n .. Bleda, manobrer, per dos jornals que a fets per metre les capes a .IIII. finestres e arregar les faneles de les dites finestres e per dasfer les bastides.
Ítem, per tornar los cayrats a preycadós, a raó de .III. dinés per cayrat ..... VII sous, VI diners.»

(...)

Ídem

Pagaments efectuats a Pere Domènec i al seu ajudant, per posar les capes i desfer les bastides.

fol. 51

«Ítem, més pos en data vuyts sous, los quals e paguats al dit .Pere. Domènec, per rapar e obrar e a metre les dites capes e desfer les dites bastides ..... VIII sous.
Ítem, més pos en data cinc sous, los quals e paguats al seu jove, per dos jornals qui ajudà a la dita obra, a raó de II sous, VI [dinners] per die ..... V sous.»

Ídem

Compra de vidre vermell de Barcelona al diaca de la Seu, mossèn Cabrer.

Ídem

«Ítem, més pos en data quatre sous, los quals e paguats a mossèn .. Cabrer, diaca de la Seu, per dues liures de vidra vermell que portà de Barcelona, a raó de dos [sous] la liure, lo qual a servit a la dita obre ..... .IIII. sous.»

Ídem

Pagament efectuat al mestre Pere Nicol, perquè faci pans dels trossos de plom sobrers.

Ídem

Ítem, més pos en data tres sous e VI diners, los quals paguats al dit mestre Pere Nicol, après que ac acabada la obra del cimbori, per fondre e fer-na pans (interlineat, "det") tots los trocos manuts del plom qui és sobrat, los quals no poden servir a la dita obre ..... III sous, VI [dinners].»

Ídem

Compra de plom a un sabater aragonès.

Ídem

«Ítem, més pos en data quatre sous, los quals e paguats a un çabater aragonès, per .XII. liures de plom, a raó de IIII diners la lliura, lo qual comprí a consel de mestre Pere ..... IIII sous.»

(...)

Ídem

Compra de llenya i carbó necessaris per a l'obra de la capella de la Verge.

Ídem

«Ítem, més pos en data tres sous, los quals e paguats devyt diners per una somada de lenya grossa e altres devyt diners per un quintar de carbó e açò per obs de la obra de la capella de Verge Maria ..... III sous.»

Ídem

Compra de clauets per a fixar els vitralls de la capella de la Verge, al ferrer Freixa.

Ídem

«Ítem, més pos en data dotze diners, los quals e paguats a.n .. Frexa, lo ferrer, per XIII clauets, los quals an servit per refermar les dites vadrieres de la capella de la Verge Maria ..... I sou.»

(...)

Ídem

Hom paga Joan Comes, que ha fet l'època dels pagaments efectuats al mestre vitraller.

fol. 52

«Ítem, més pos en data un sous e VI diners, los quals e paguats a.n Johan Comes lo jove, per la època que n'ha feta de açò que he paguat al mestre de les vadrieres ..... I sou, VI diners.»

1459, juliol, 19. Tarragona.

El succentor rep de mans de l'oficial quinze lliures i cinc sous, per al pagament, entre altres coses, de les obres de les vidrieries.
A.C.T., Llibre de l'Obra i Comuns, núm. 71.

fol. 131

«Presta mossèn official a l'honorable capitoll, dijous que aviem XVIII de juliol de l'any MCCCCLVIII, quinze lliures hi sinch sous, ha obs de pagar les hobres de les vidrieries, hi en Pedro, mestre dels fadrins, per la messió que ha feta al mestre dels hòrguens hi al fuster, les quals XV lliures he rebudes yo Miralles, succentor, per mans de mossèn official, hon avia XV florins d'or, a rahó de XIII sous (interlineat, "IIII") lo florí. Seguexsse la despesa de les dites XV lliures, V sous.»

1459, juliol, 19. Tarragona.

El mestre vitraller Pere Nicol reconeix haver rebut cent sous de mans de mossèn Miralles.
A.C.T., Llibre de l'Obra i Comuns, núm. 71.

fol. 131 v.

«Jo Pere Nycol, mestre del vidreres, confés de vous Missir Mirallez que m'aves donat cent sous que valent sinch lliures. Et tienge ahora compliment a les X lliures de cinque yenie plus prop passada. Et parçe que és veritat que m'aves donas are çent sous, fa a vós le presente aluda. Escrit del miene man, a XIX de juliol de l'any mil IIII (interlineat, "CCCC") LVIII°.»
Al marge esquerre, «V lliures».

1459, agost, 20. Tarragona.

El mestre vitraller Pere Nicol confessa haver cobrat quinze lliures per les vidrieries de la Seu.
A.C.T., Llibre de l'Obra i Comuns, núm. 71.

fol. 133

«(Al marge esquerre, "Val") Jo Pere Nycol, mestre del vidreres, confés a vous, Misir Lois Miralles, cindich de l'onorable Capiteul, com me aveu dades et pagades quinse lliures, que són III (interlineat, "CCC") sous. Esso me aveo dat per compliment de paga del salary que avey danez de totes les vidrires de la Seau, segont les capiteus fes entre nous tres (al marge esquerre, "sumen XV lliures"), per què confés entre motes vegades aver rebut de vous trante et cinc lliures, per le qual cantitat et avie a fer la dite hobre. Et porce que és veritat, jo fau la presente scriptura del mye (al marge esquerre, "ja són en la quaxa") pròprie man, ascrita a vint de agost de l'ay (al marge esquerre, "cat") mil III (interlineat, "CCCC") LVIII. Aquestes són les XV lliures de mossèn tresorer.»

fol. 134 v.

«Obra 1459.

Aquí se prova com i havia mestre asalarat per les vidrieres y gaudi de franqueza.»

1459. Tarragona.

Pagament de dues lliures i deu sous efectuat a través del canonge Lluís Miralles al mestre vitraller Pere Nicol, per dues vidrieres de la capella de Sant Joan.

A.C.T., Llibre de la Fàbrica, núm. 63.

fol. 84

«Ítem, més pos en data cinquanta sous, los quals e donats, per manament de l'honorable Capítol, a mossèn Luys Mirales, los quals paguà a mestre Pere Nicol, per les dues vadrires noves que a fetes en la capela de Sant Johan ..... II lliures, X sous.»

Ídem

Hom paga les vidrieres de la rosassa major.

fol. 84 v.

«Ítem, més pos en data aqueyles deu lliures, les quals de voluntat de l'honorable Capítol li foren remeses del roceses que devia perquè paguàs de continent e açò per ops de les vadrires de la O major de la Seu ..... X lliures.»

Ídem

Pagament de fil d'aram destinat a les capes d'un finestral de la capella de Sant Joan i de la rosassa major.

Ídem

«Ítem, més pos en data setze sous e V diners, per set lliures e dues onzes de fil de aram, a raó de II sous, III diners la liure, lo qual fil a servit per fer la capa de la finestra largua de la capeyla de Sant Johan, dels quals XVI sous V ne a rabuts mestre Pere Nicol nou sous e III diners.

Ítem, n'e pagats a mossèn Panadès, prevera, set sous I diner, car els l'an fet portar de Barcelona ..... XVI sous, V [diners].

Ítem, més pos en data trenta e nou sous, los quals e paguats al senyeur en Berenguer Solà, butiguer, per tretze lliures de fil de aram per ops de les capes de la O ..... I lliura, XVIII sous.»

1460, maig, 10, fins a 1460, juny, 27. Tarragona.

Anotacions de pagaments referents a la rosassa major (bastides, compra de vidres, capes, etc.).

fol. 85 v.

«Compte de les despeses fetes en la obre de la O major del cap de la Seu e axí en bastides com cobrir de vidre e de capes e altres coses partanyens a la dita obra, la qual comença a X de mag anno M^o CCCC sexagesima.

Et primo pos en data sis sous, VI diners, los quals e paguats a.n Pere Casals, fuster, per anderroquar les tres antenes qui són en la dita bastida ..... VI sous, VI [diners].

Ítem, més pos en data vuyt sous, los quals e paguats a.n Pere Domènec per dos jornals que a feta en ajudar a andairocar e portar les dites antenes ..... VIII sous.

Ítem, més pos en data sis sous, los quals e paguats a nou hòmens, los quals tragueren les dites antenes de la on sa tallaren fins al camí general ..... VI sous.

Ítem, més pos en data set sous, VI diners, los quals e paguats a n'Aleu Ortola, per tirar ab ses bèsties fins al portal de Preycadós les dites tres antenes ..... VII sous, VI [diners].

Ítem, més pos en data onze sous, los quals e paguats per les dites tres antenes, la una d'en Solzina e a l'altre de mossèn Guillem Piquer, la terça de Na Oriola ..... XI sous.

Ítem, més pos en dat deu sous e sis diners, los quals e paguats per al dit Domènec e ab dos jòvens ajudans, per un jornal ensems ab los dos ajudans a la bastida fer ..... X sous, VI [diners].

Ítem, més pos en data set sous e VI diners, los quals e paguats a nou hòmens qui portaren les dites tres antenes del portal de Preycadós fins al portal major de la Seu ..... VII sous, VII [diners].

Ítem, més pos en data dotze sous, los quals e paguats al dit Domènec e tres jòvens, los quals lo ajudaren a ffer la dita bastida altre jorn ..... XII sous.

Ítem, mes pos en data set sous, VI diners, los quals e paguats al dit Domènec per un altre jornal que a fet ab un jove ajudant a la dita bastida ..... VII sous, VI [diners].

Ítem, més pos en data cinc sous e quatre diners, los quals e paguats al dit Domènec, per mig jornal ab si terc que a fet en la dita bastida ..... V sous, VIII diners.

Ítem, més pos en data deu sous e sis diners, los quals e paguats al dit Domènec ab si per un jornal que an fet en la dita bastida ..... X sous, VI [diners].

Ítem, més paguà dotze diners a un hom qui li ajudà de mig de amunt ..... I sou.

Ítem, més pos en data dos sous, los quals e paguats al asclau de Miquel Vals, per tirar molts cayrats ..... II sous.

Ítem, més encara pos en data deu sous, VI diners, los quals e paguats al dit Domènec ab si terc, per un jornal que feren en la dita bastida ..... X sous, VI [diners].

fol. 86

«Ítem, més pos en data tretze sous, VI, los quals e paguats al dit Domènec, per un altre jornal que a fet ab quart en la dita bastida ..... XIII sous, VI [diners].

Ítem, més pos en data tretze sous, VI diners, los quals e paguats al senyeur en Pere Serra, marcader, per quatre dotzenes de trinyella de aspart, la qual a f. servir en la dita bastida ..... XIII sous, VI [diners].

Ítem, més pos en data nou sous, los quals e paguats al marmesor de mestre Albert quondam, per un parel de portadores que comprí al seu anquant e açò fiu per consel del dit Domènec, com en la obra no n'avia ..... VIII sous.

Ítem, més pos en data tres sous, los quals e paguts a dos homes qui ajudaren al dit Domènec posar les capes de les vadrires de Sant Miquel ..... III sous.

Ítem, més pos en data quaranta lliures, les quals e pagades a.n Pere Rosselló de Vilafranca de Panadès e açò per cinc quintàs e mitge rove de vidras, entre blancs e de quatre colós, ço és: vert e blau, violat e groc, per obs de la dita O, en lo qual pagament a entrengut lo molt honorable mossèn sacristà e ffich e mossèn Johan Farrer, canonge e síndic e resten-li a pagar set lliures, VIII sous, com muntent tots los V quintàs e mitge rove XXXXVII lliures, VIII sous, ut constat per albaranum, fet a XXVII de juny anno M^o CCCC LX° ..... XXXX lliures.

Ítem, més pos en data cinc liures, les quals e paguades a mestre Pere Nicol, mestre de vadrieres, per la primera pagua de aqueyles XXXX lliures que a aver per fer o cobrir la ho major del cap de la Seu, ut constat per albaranum sua manu scriptum ..... V lliures.»

1482, març-abril. Tarragona.

Hom dóna vint sous al prior per a les vidrieres.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 72.

fol. 199 v.

«Ítem, més pos en data vint sous, que doní a mossèn prior, per manament dels honorables síndichs, per les vadrieres ..... I lliura.»

1489

Pagament al fuster Joan Pallejà per reparar la vidriera de damunt la capella de Sant Bartomeu.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 72.

fol. 170 v.

«Ítem, més paguí a.n Johan Palegà, per claus e adobar la gata e hun quartà de guix, per adobar la vedriera de la O qui està damunt la capela de Sent Berthomeu, nou dinés ..... VIII diners.»

Ídem

Ídem

fol. 171

«Ítem, més pos en data XII sous a.n Johan Palegà, per ajudar a pugar mossèn Johan Fferrer e adobar la gata, per adobar la vedriera de la O, vers Sent Berthomeu e desfer la bastida de l'orgue ..... XII sous.»

Ídem

Pagament d'un ferro per a la dita vidriera.

Ídem

«Ítem, més per hun fferro nou que foren per dita vedriera ..... X diners.»

1496, març, 19. Tarragona.

El Capítol catedralici informa favorablement el de la Seu de València sobre l'activitat del mestre vitraller d'Avinyó Severí, fent esment de les reparacions de vidres i capes de gairebé totes les vidrieres, a més de la confecció d'una altra amb imatges.

A.H.T., Manual Notarial de Tarragona, 1494-1519, caixa 3, núm. 3.

fol. 18

Al marge esquerre, «Testimoniale».

«Reverendo Capitulo ecclesie Valentinensis dominisque capitulanti- bus eiusdem ac ceteris universis et singulis presentes litteras ubilibet inspecturis.

Capitulum et canonici ecclesie metropolis Terracone ordinis Sancti Augustini honoris continui incrementum cum salute et presentibus fidei indubiam adhibere paternitatibus vestris aliorumque prudentiis serie presentium innotestimus magistrum Severinum Avinionensis civitatis naturalem, in arte vitriariarum depictarum admodum peritum doctumque et sufficientem latorem presentium nobis in huiusmodi Tarraconensis ecclesia hiis occurrentibus diebus operatum fore quandam ymaginarum vitriariam et nonnullas seu fere omnes eiusdem nostre ecclesie vitriarias tam in vitriis quam in illarum capis reparatum.

Et quia nobis non solum ipsam eius opera verum etiam illius persona in suis honesta virtuosque vita moribus et conversacione grata et accepta ut consonum est rationi extitit quia omnia que nobis pepigit illeso pacto et fide recta servavit.

Propterea ne eius sciencia et magisterium tegantur sed omnibus pate- faciant presenti sibi motu proprio decrevimus concedere litteras testi- moniales quibus paternitates equitem vestras aliorumque prudencias exhoramus ut eundem magistrum Severinum in eiusdem sue facul- tatis et magisterii operibus occurrentibus in comissum habeatis.

Offerentes nos similia semper pro vobis facere et maiora.

Datas in domo capituli ecclesie Terracone sub nostri secreti sigilli munimine decima nona die marcii anno a Nativitate Domini millesimo CCCC nonagesimo sexto.»

Al marge esquerre, «Johannis Comes secretarius».

1496, juny, 14. Tarragona.

Hom acorda d'acabar de pagar el mestre vitraller Severí, d'Avinyó.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 54.

fol. 41 v.

Al margen esquerre, «Super ultima solucione magistri de les vedrieres».

«Omnes canonici, qui ad suplicationem et maximam instanciam magistri Xeverini, avinonensis, volentis se a presente civitate totoque principatu Cathalonie absentare, determinarunt et concluderunt ut omnis quantitas que sibi deberetur de resta pretii operationis et reparacionis vitriariarum per eundem magistrum in presenti enim factis licet terminus dicte ultime solucionis non sit elapsus nech aduch asse- qutus solvatur et antisipetur eidem magistro, amore Dey et respectu gratie quam ut asserit facere intendit, pro qua solucione fienda deter- minarunt pecunias necessarias ad censuale mortuum vel ad aliud quemcumque contractum licitum et honestum manuleum et quos- cumque contractus facere et firmare.»

1496, desembre, 31. Tarragona.

Hom paga el mestre Vidal, per reparar els vitralls del cimbori.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 73.

fol. 88 v.

«Ítem, a XXXI de dehembre, paguí a mestra Vidal XII sous, per adobar e refermar las vadrieres del sambori ..... XII sous.»

1496, desembre, 31. Tarragona.

Ídem

fol. 95

«Ítem, a XXXI de dehembre, paguí XII sous a mestre Vidal, per adobar e refermar les vadrieres del sembori ..... XII sous.»

1497

Ídem

fol. 1

El mateix text anterior, passat en net.

1497

Pagament al ferrer Mulet per unes vergues de ferro destinades als tres vitralls que ha reparat el mestre Vidal.

fol. 103

«Ítem, pos en data que paguí en Mulet II sous, VIII diners, per VIII vegues de fero que avia fetes per metre e refermar tres vadrieres que s'eren rompudes (esborrat, "les quals refer-") mà mestre Vidal ..... II sous, VIII [diners].»

1497

Ídem

fol. 108 v.

«Ítem, pos en data XII sous, VIII [diners], per VIII

vergues de fero que avia fetes per metre e refermar tres vadrieres qui s'eran rumpudes, les quals adobà mestre Vidal ..... II sous, VIII [diners].»

1499, octubre, 11. Tarragona.

Hom paga el mestre Vidal, entre altres coses, per reparar uns vitralls.

fol. 130 v.

«Ítem, a XI de hootubre, paguí a mestre Vidal XVIII sous, III [diners], per adobar les fons patites, V sous, per adobar les vadrieres, VIII sous e per girar les ayges que anaven sobre l'arxiu, III sous, III [diners] e II sous per dos cortans de trespol e II cortans de guix ..... XVIII sous, III [diners].»

1499, desembre, 11. Tarragona.

Ídem.

fol. 137

«Ítem, a XI de deembre, peguí a mestre Vidal denou sous y quatre [diners], per adobar les fons petites, cinch sous e per adobar les vedrieres, vuyt sous e per girar les aygües que anaven sobre l'erchiu, quatre sous y quatre [diners] e dos sous, per dos cortans de trespol. És per tot denou sous y quatre dinés (al marge esquerre, "albarà") ..... XVIII sous, III [diners].»

1500, juny, 16. Tarragona.

Hom fa una crida per les vidrieres.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 74.

fol. 7 v.

«Ítem, una crida per les vadrieres (text esborrat) ..... I sou.»

1501. Tarragona.

Hom fa una altra crida per les vidrieres.

fol. 20

«Ítem, per una crida que fiu fer per les vedrieres ..... I sou.»

1501, desembre, 5. Tarragona.

Hom paga el mestre Joan Belcebre per reparar els vitralls sobre la capella de Sant Agustí.

fol. 21

«Ítem, a V de desembre, paguí a mestre Johan Belcebre, per mig gornal que avia més ab un manobre, per adobar las vedrieres sobre sent Agustí, III sous ..... III sous.»

1501. Tarragona.

Hom fa una crida per les vidrieres.

fol. 27 v.

«Ítem, paguí per una crida per les vadrieres. .... I sou.»

1501, desembre, 5. Tarragona.

Pagament al mestre Joan Belcebre per reparar els vitralls de Sant Agustí.

fol. 28

«Ítem, a V de desembre, paguí III sous a mestre Johan Belcebre, per mig gornal que el ab un manobrer avia fet per adobar les vadrieres de Sant Agostir ..... III sous.»

1502, agost, 29. Tarragona.

Hom paga tres lliures i dotze sous al mestre pintor Joan Albiols, autor, entre altres obres, d'un vidre del cimbori.

A.C.T., Llibre de la Fàbrica i Sagristia.

fol. 35

«Ítem, a XXVIII de dit mes, doní a mestre Joan Albiols, pintor, per pintar los braços del lit de Nostra Dona, que portan en la professó lo»

fol. 35 v.

«dia de Nostra Dona de agost, e per pintar les portes del retaule que va per la Seu per tot ..... III lliures, XII sous e no és acabat de pagar. Resten les vinyetes del missal e un vidre del cimbori.»

Al principi i al final es llegeix «albarà».

1502. Tarragona.

Hom paga el mestre Joan Belcebre per muntar un vitrall del cimbori.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 74.

fol. 35

«Ítem, pos en data que paguí a mestre Johan Balsebre, a ell hi a hun ajudant, cinch sous, per tornar una vadriera del cimbori que era cayguda ..... V sous.»

Ídem

Pagament al mestre ferrer Joan Tomàs per unes vergues de ferro.

Ídem

«Ítem, pos en data que paguí a mestre Johan Thomàs, ferrer, dos sous, per tres vergues de ferro que serviren per dites vadrieres, a raó de VIII diners la pessa ..... II sous.»

1502, desembre, 1. Tarragona.

Hom paga els mestres Joan Belcebre i Antoni Urgell per reparar els vitralls del cimbori.

fol. 36

«Ítem, lo primer de dehembre, paguí a mestre Johan Balsebre e mestre Anton Urgell huyt sous, per hun jornal que meteren los dos en adobar les vedrieres del cimbori, que lo vent havia endarioquedes ..... VIII sous.»

Al marge esquerre, «Albará».

1503, juny, 1. Tarragona.

Hom paga el mestre Prunera per la neteja dels vitralls.

fol. 42

«Ítem, pos en data que paguí a mestre Prunera, lo primer de juny, sinquanta sous, per denejar les vedrieres e un jornal d'un manobrer e quatre sous, per un libant. A.y albarà de manament ..... II lliures, X sous.»

Al marge esquerre, «albarà».

1503. Tarragona.

Hom paga el mestre fuster Miquel Puig per reparar la vidriera col·locada sobre Sant Agustí i una altra del cimbori.

fol. 43

«Ítem, pos en data set sous que doní a mestre Pug, per lo adop de la porta de Sent Johan e per lo adop de la vidriera demunt Sant Agustí e altra del cimbori ..... VII sous.»

1505. Tarragona.

Pagament al mestre manyà Pere Soler per unes peces destinades a les vidrieres del cimbori.

fol. 57 v.

«Ítem, pos en data paguí a mestre Pere Soler, manyà, per XIII peces, set peces per les vidriheres del sembori, a raó deu diners liura. A.y albarà ..... XV sous.»

Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Pagament de guix per a les dites vidrieres.

Ídem

«Ítem, comprí, per dita obra delles vidriheres, dos quarteres de guix, a raó I sou III diners, que ..... II sous, VIII diners.»
Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Es trenquen les vergues de ferro velles de les vidrieres.

Ídem

«Ítem, per trrossejar vergues velles de ferre, per les vidriheres, paguí VI diners ..... VI diners.»

Ídem

Hom paga, entre altres coses, la reparació dels vitralls del cimbori.

Ídem

«Ítem, pos en data honze liures, tres sous, sis diners, per les mans de mestre e menobres, per la hobra manaren ffer los síndics en lo terrat e volta del refetor e de la capella de Corpus Christi, per deffensió delles aygües se colaven en lo arxhiu e per lo adobar les vidrieres del cembori de la Seu e altres hobres per los terrats. Mostre's per albarà ..... XI lliures, III sous, VI [diners].»
Al marge esquerre, «albarà».

1506. Tarragona.*Ídem**fol. 66 v.*

«Primo, pos en data tres liures e sinch sous, per deu jornalls de mestre, a raó III sous jorn e hun manobrer, a raó II sous, VI [diners] e més hun jornal de mestre Vidal, per al portal del reconciliador, en la secrestia, que per tot pren suma delles susdites tres liures e sinch sous. Dita obra s'és feta en lo sembori de la Seu, en les vidriheres. Mostre's per albarà de manament ..... III lliures, V sous.»
Al marge esquerre, «Albarà».

Ídem

Hom paga el mestre ferrer Jaume Far per unes peces que féu per als vitralls del cimbori.

Ídem

«Ítem, més pos en data trenta-dos sous e nou diners paguí a mestre Jaume Far, ferrer, per set peces per a les vidriheres de dit cembori. Mostre's per albarà ..... I lliura, XII sous, VIII [diners].»
Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Hom fa una crida per les vidrieres.

fol. 67

«Ítem, pos en data tres sous e sis diners he pagats per una clau an feta fer los síndics alls òrguens vells, I sou, VI diners e per una crida an feta ffer diomensch a les vidriheres de la Seu, hun sou e per lo en tarat del reconciliador, hun sou. Per tot, dits III sous, VI diners ..... III sous, VI [diners].»

Ídem

Hom paga el mestre Vidal per reparar diverses vidrieres de la Seu.

fol. 68

«Ítem, pos en data quaranta sous, tres diners paguí a mestre Vidal ab sos menobres, per sos jornalls, per repa-

ració dells terrats della Seu e adobar e tornar algunes vidriheres en diversos locs de la Seu e tallar figueres e barzes per les parets ..... II lliures, III sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1507. Tarragona.

Pagament al mestre fuster Miquel Puig per netejar les vidrieres.

fol. 75 v.

«Ítem, pos en data sinch liures, tres sous, los qualls paguí a mestre Miquel Puig, fuster e mestre de la Seu, per netar les vidrieres e parets de la Seu, segons se mostre per menut ab compte de dit mestre Puig e albarà de manament dells Reverents Síndics ..... V lliures, III sous
Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Hom paga el mestre Vidal per tapar uns forats fets per a la neteja de les vidrieres.

Ídem

«Ítem, pos en data dotze sous, los qualls paguí a mestre Vidal e atres menobres, per tapar los fforats del terrat de la Seu avien fets per lo netar delles dites vidrieres e per cavar e aplanar l'ort de la resura ..... XII sous.»

Ídem

Hom paga el mateix mestre per reparar una vidriera sobre l'orgue menor.

Ídem

«Ítem, pos en data vuyt sous e VIII diners, los qualls paguí a dit mestre Vidal, per hun jornal de mestre e dos menobres, per adobar una vidrihera sobre l'orgue menor, per la qual entrave aygua en l'orgue e tapar les finestres entrave aygua en la libreria e altres adops per los terrats de la Seu ..... VII sous, VIII [diners].»

Ídem

Pagament al mateix mestre per material necessari per a les vidrieres.

fol. 76 v.

«Ítem, pos en data quaranta e tres sous sinch diners, los qualls paguí a mestre Vidal e i sos menobres, ço és III jornalls de mestre, a raó III sous e quatre jornalls e mig de menobrer, a raó II sous, VI [diners] e tres quartans de trespol, a raó vuyt diners quartera e una quartera de guix, I sou II diners e honze liures retxetes de ferre per les vidriheres e dos liures de claus, per reffermar les capes delles dites vidriheres, a raó de deu diners liura de mestre Tomàs, ferrer, e més per recórrer los terrats de la Seu e tallar figueres e arrencar erbes en diversos locs de la Seu he adobar los aljubets e parets, a la part del prihorat. Per tot estigueren dits quatre jornalls. A.n'y albarà ..... II lliures, III sous, V [diners].»
Al marge esquerre, «albarà».

1511. Tarragona.

Hom paga el mestre Rafael Gavarrosa per instal·lar una vidriera damunt l'orgue major i una altra al cimbori.

fol. 112 v.

«Ítem, pos en data III lliures, XVIII sous, VI diners paguí a mestre Raphael Gavarrosa, per ses mans y de sos menobres, per fer dita cambra e mudar los portals delles dues del monjo mijà e menor y fer la porta nova en dita cambra y per diversos jornalls a menos en los terrats de la Seu y posar una vidrihera demunt los òrguens majors y en lo sembori. Per tot ..... III lliures, XVIII sous, VI diners.»
Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Hom paga material per a les vidrieres.

fol. 113

«Ítem, pos en data VIII sous paguí a n'Oliver, del terme del Caslar, pe sis quarteres de calsz, a raó I sou, VI [diners] quartera, per fer morter fresch, per recórrer los terrats della Seu y fer trespol per les vidriheres ..... VIII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

(...)

«Ítem, compri d'en Gaspar Vidal mija quartera de trespol, dich rajolí, per dits terrat e vidrieres ..... IIII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Pagament al mestre argenter Llobet per reparar un vitrall que el mestre Gavarrosa col·loca sobre l'orgue vell.

Ídem

«Ítem, pos en data sis sous paguí a mestre Lobet, argenter, per ses mans, per adobar una part de vidriera posà mestre Gavarrosa sobre los òrguens vells, a la part del prihorat ..... VI sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Hom paga Joan, aragonès, per fer trespol per a les vidrieres.

fol. 113 v.

«Ítem, pos en data II sous paguí a Johan, lo aragonès, per mesclar sis quarteres de calsch ab arena y amerar y fer trespol per posar les vidriheres ..... II sous.»

1513, juliol. Tarragona.

Hom paga Joan Amorós per material destinat a reparar les vidrieres.

fol. 128

«Ítem, més compri d'en Johan Amorós una dotzena arena, en lo mes de juliol, per ffer morter fresch, per hun adop fiu en los terrats de la Seu y vidriheres ..... IIII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1513, maig, 9. Tarragona.

Pagament pel treball fet a les vidrieres del cimbori.

fol. 130 v.

«Ítem, dimarts a VIII°, feren fahena: mestre Gavarrose, IIII sous, Johan Petit, IIII sous, Pedro y Johan Grau, V sous, en les vidriheres del cimbori. Per tot, XIII sous hun jorn ..... XIII sous.»

1513, maig, 11. Tarragona.

Hom paga la neteja de la rosassa del portal major.

Ídem

«Ítem, dijous a XI, netaren la O del portal major, ço levaren les tarangnines delles vidriheres de dita ho, hun jornal y van reparar la cambra del foch de argamassa ..... XIII sous.»

1513, maig, 12. Tarragona.

Hom treballa en unes vidrieres de la Seu.

Ídem

«Ítem, divendres XII de maig, feren fahena dits mestre y menobres, en les vidriheres de la Seu. Per dit die, XIII sous ..... XIII sous.»

1513, maig, 13. Tarragona.

Hom neteja altres vidrieres.

Ídem

«Ítem, disabte següent, dit mestre y menobres en denejar vidriheres en diversos locs de la Seu e finestratjes, hun jorn ..... XIII sous.»

1513. Tarragona.

Pagament de guix per a les vidrieres.

fol. 131 v.

«Ítem, guix per les vidriheres y per lo portal de l'arxhiu, IIII quarteres e mija, a raó I sou, IIII diners ..... IIII sous, VIII [diners].»

1515. Tarragona.

Hom treballa als vitralls del portal major.

fol. 141

«Ítem, pos en data per hun jornal mestre Gavarrosa y dos menobres estigueren en posar una capa delles vidriheres era cayguda devant lo portal major de la Seu y levaren hun arquet estave per caure de sobre los terrats de la secrestia y tallar unes grans figueres estaven damunt la capella de la Verje Marya, a la part delles claustres. Per dit jorn ..... X sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1515. Tarragona.

Hom paga la neteja dels vitralls.

fol. 148 v.

«Primo, paguí al senyor en Pau Tàrrega, corder, per una esparcina de corda carregade I sou per liura pessà LXXVIII lliures, per muntar la gata, per al mestre y lo menobre, per tapar forats en diverssos locs de la Seu y netar les cortines y parets y vidriheres de dita Seu ..... III lliures, XVIII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

(...)

«Més paguí a mestre Puig, fuster de la Seu, per les mans de l'engin per pujar la gata, ab lo mestre, per netar les vidriheres y cortines de la Seu. Appar per albarà vint sous ..... I lliura.»
Al marge esquerre, «albarà».

*Ídem**Ídem**fol. 150*

«Despesa per netar les cortines, dich les parets a part dins les les vidrieres de la Seu, per los jornalls del mestre y menobres.»

1515, juliol, 11. Tarragona.*Ídem**Ídem*

«A XI de juliol, comensaren dita obra, ço és per espolsar les vidriheres y les parets de la Seu a part dins la Seu.»

1515, agost, 30. Tarragona

Hom fixa una vidriera del cimbori i una altra sobre el cor.

Ídem

«Més, a XXX de agost, se mogué una vidriera en lo cembori, per lo gran vent, una altra en la finestra damunt

lo cor major. Paguí, per hun jornal de mestre, III sous,
per lo menobre, II sous, VI [diners] ..... VI sous, VI [diners].»
Al marge esquerre, «albarà».

Ídem

Pagament de guix per a les mateixes vidrieres.

Ídem

«Més comprí guix una quartera, per a tornar dites vidrieres
y, per lligar les escales, dues enelles, V diners. Per tot,
I sou VIII [diners] ..... I sou VIII° [diners].»

1515. Tarragona.

Hom paga el mestre Gavarrosa per fixar dues vidrieres del cimbori.

fol. 151

«Més paguí a mestre Gavarrosa III sous, per tornar dues
vidrieres estaven per caure en lo cimbori y per una
quartera guix, I sou, VI [diners]. Per tot .... V sous, VI [diners].»

1520, abril, 19. Tarragona.

El degà Dionís Verdú cedeix un hort per a la reparació dels vitralls.
A.C.T., Acords Capitulars, núm. 58.

fol. 19

Al marge esquerre, «Institutio pie ordinationis domini decani, ad
faciendum de las vedrieras Sedis.»

«Ítem, dominus Dyonisus Verdu, decanus et canonicus dicte Tarra
conensis ecclesie, propter devotionem quam gerit erga ecclesiam
Tarraconensem et in remissionem peccatorum suorum, verbo
exposuit dicto reverendo Capitulo et canonicis eiusdem ecclesie quod,
pro conservatione et reparatione vitriarum dicte ecclesie Tarra
conensis, consignabat eodem domino capitulo totum illum ortum
quem possidet in termino Tarracone, in camino per quem itur del
portal del Baluart ad portum, qui ultimo erat honore Christofori
Bellmudes. Hoc intellectu quod, eius vita durante, sit ipse domine
dicti orti et post eius obitum volebat et vult ipsum ortum vendi in
encantu publico plus danti et offerenti et pretium quod ex ipso orto
processerit sinertiatur ad censuale, ad rationem viginti mille solidorum
pro mille solidos et pensio qua ex ipso censuali processerit deserviat
in reparatione vitriarum. Et quod dictum reverendum Capitulum
sit administrator dicte pie ordinationis. Et dicti domini capitulantes
acceptarunt pie dictam piam ordinationem et obtulerunt ellam exequi
cum locus affuerit dicte ordinationis.»

Ídem

Hom concedeix la facultat de vendre al degà Dionís Verdú.

fol. 19 v.

Al marge esquerre. «Facultas vendendi domini decani».

«Ítem, concesserunt licentiam domini Dyonisio Verdu predicto posse
vendere viginti solidos de pensione censualis quibusque personis.»

1521. Tarragona.

Hom paga el mestre Gavarrosa per reparar els vitralls.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 74.

fol. 192 v.

«Més he paguat a mestre Guavarosa, per adobar les
vedrieres y netejar los tarrats y recórrer aquels, dues liures,
dotze sous, segons se mostre per albarà ..... II liures, XII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1522. Tarragona.

Hom paga la reparació d'un vitrall.

fol. 203

«Ítem, per fer adobar una vidriera sobre lo tarrat de la
Seu, a la part del prior y per adobar lo altar de mossèn y

calvari y per posaren quatre o sinch rajoles davant la
Verge Maria de la Claustra, per lo mestre y menobrer, un
dia. Per tot, set sous ..... VII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1525, maig. Tarragona.

Pagament al mestre Joan de Locs, que ha fet una verònica en un vidre.

fol. 216

«Paguí a mestre Joan de Locs, per una verònica que féu en
hun vidre, XII lliures, en mag. A.n'i albarà de
manament ..... XII lliures.»

1525, maig, 21. Tarragona.

Hom paga el serraller Miquel Soler per barretes de ferro per als
vitralls.

Ídem

«A XXI de mag, paguí a Miquel Soler, serraller, III sous,
per tres barretes de ferro per les vedrieres, ab albarà de
manament ..... III sous.»

Ídem

Hom paga guix per a les vidrieres.

Ídem

«Més a mestre Gavarrosa, per una cortera de guix
comprà ab dos vegades, per les vedrieres,
XVIII dinés ..... I sou, VI [diners].»

1525, maig, 29. Tarragona.

Pagament mestre Gavarrosa per reparar els vitralls del cimbori.

Ídem

«A XXVIII° de mag de MD hi XXV, paguí a mestre
Gavarrosa, ab albarà de manament, axí per metre la porta
de ferro de l'ayga de la clavaguera de la claustra y adobar
lo enrajolat, com per tapar tots los forats de la Seu,
com per adobar les vedrieres del senbori. Per tot, quatre
liures. Dic ..... III lliures, I sou.»

1525, novembre, 5. Tarragona.

Hom paga el mestre vitraller.

fol. 216 v.

«A V de noembre de MD hi XXV, paguí al mestre de les
vedrieres albarà de manament dels Reverends Síndichs,
vint-i-sinch d dece, dic XXX lliures ..... XXX lliures.»
Tot el text anterior està esborrat.

1526, octubre, 8. Tarragona.

Hom decideix de crear l'ofici de vitraller de la Seu.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 58.

fol. 95

Al marge esquerre, «Super vitriorum».

«Super officio vitriarum Sedis, ad tenendum in conditum vitriarias,
fuit facta commissio hospitalario et dicto Maya assignando salarium
eisdem bene visum.»

1526, octubre, 29. Tarragona.

Elecció del mestre Humbert Lepapa com a vitraller de la Seu, amb
un salari de deu lliures.

fol. 95 v.

Al marge esquerre, «De creatione officii de les vidrieres.»

«Attendentes et considerantes fore et esse multum necessarium et
utile dicte ecclesie facere, creare et ordinare aliquod officium de

redditus operis dicte sedis, solvendum cuius oneri cedat facere et conservare vitriarias sive les vidrieres dicte sedis, tam in ferris, filo de aram, quam vitris et aliis necessariis et ipsas tenere in condirectum, ordinarunt et fecerunt ipsium officium, assignando in salarium cui ipsum reget et manutenebit decem libras barchinonenses singulis annis solvendas in duabus solutionibus. Et etiam voluerunt qui dictum officium tenebit et reperit gaudeat omnibus et singulis privilegiis et inmunitatibus quibus gaudent ceteri officiales dicte sedis.»
Al marge esquerre, «10 lliures pro salario vitrierii».

«Et ad dictum officium tenendum et regendum et manutenebunt eligunt magistrum Hubertum Lepapa, Vitriarium, assignando eidem salarium predictum decem librarum sich quod dictum Capitulum aliquod aliud minime dare teneatur eidem ultra ipsas decem libras.

Et dictus Hubertus Lepapa acceptavit dictum officium et se obligavit facere sequentia:»

Al marge esquerre, «Obligacions del vidrier».

«Primo, adobarà totes les vedrieres que són trencades ací en la».

fol. 96

«Seu, claustreres com capelles, a ffi que no y hage rompiment ni forat en dites vidrieres. Algú y posarà tots los gorniments axí de ferro com fil de aram y vidre, allà hon ne ha acostumat de haver, a totes ses despeses y mantenir y conservar aquellas ab dita forma a ffi que no y hage rompiment en dites vidrieres així fetes com feadores; y encars que vulla deixar dit offici no u puga deixar sinó havent primer reparades y adobades dites vidrieres en dita forma; y encara promet tenir-les netes de pols y netegar-les tots anys tantes vegades com serà mester. E per ço ne obliga persona y béns, renunciant y perjurant. Testes venerabilis Petrus Cevit, presbyter diocesis Tarraconensis et Bartholomeus Menso, scriptor Tarracone.»

1530, novembre, 30. Tarragona.

Francesc de Soldevila paga deu lliures al mestre vitraller.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 75.

fol. 62 v.

«Més paguí, a XV de noembre de dit any, al mestre delles vedrieres ..... X lliures.»

Al marge esquerre, «tinc albarà».

1531, gener, 15. Tarragona.

El mestre Fontanet substitueix Humbert Lepapa en l'ofici de vitraller de la Seu, amb el mateix salari.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 58.

fol. 144

«Super officio de les vedrieres. Inter dictum reverendum Capitulum ex una et (espaí en blanc) Fontanet, vidrierium, parte ex altera fuerunt firmata capitula sequentia:

Al marge esquerre, «Super officio de les vedrieres».

«Donen-li deu lliures de salari perquè mentre starà assí hage la franquesa que havia mestre Albert, predecessor seu en dit offici, les quals X lliures se hagen de pagar a Nadal:

Primo, adobarà totes les vedrieres que són trencades axí en la Seu, claustreres com capelles, a ffi que no y hage rompiment ni forat en dites vedrieres algú y posarà tots los gorniments axí de ferro com de fil de aram y vidre allà hon ne ha acostumat de aver, a totes ses despeses y mantenir y conservar aquelles ab dita forma a ffi no y haga rompiment en dites vedrieres així fetes com feadores; y encars que vulla dexar dit offici no u puga dexar sinó havent primer reparades y adobades dites vedrieres en dita forma; y encara promet tenir-les netes de pols y netegar-les tots anys una vegada.

E per so ne obliga persona y béns, renunciant y jurant exceptat emperò que la vedriera que és rompuda en la capella de sancta Magdalena novament fabricada per lo il-lustre senyor Archebisbe

leshores archebisbe, que no sia tengut a ffer-la sinó feta que sia, conservar-la com les altres.

Comensa lo any lo dia present.

Testes Augustinus Frexa notarius et Jacobus Montoliu.»

1531. Tarragona.

Hom paga el salari anual al mestre vitraller Fontanet.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 75.

fol. 72 v.

«Més a pegat a mestra Fontanet, mestre de les vedrieres, per son celari X lliures ..... X lliures.»

Al marge esquerre, «albarà».

1533. Tarragona.

El tresorer de la Seu de Tarragona, Onofre Biure, paga al vitraller barceloní (Fontanet?) la reparació d'uns vitralls.

fol. 89 v.

«Més al vedrier de Barsalona, per adobar las vedrieras, com appar per son albarà ..... XX lliures.»

Al marge esquerre, «albarà Albarà».

1534

Pagament per reparar les vidrieres.

fol. 101 v.

«Més per lo plet que s'aportí y fiu aportar y adobar las vedrieres al qui té lo forn sobre l'ort ..... I lliura, X sous.»

1535, desembre, 25. Tarragona.

Pagament per a netejar els vitralls.

fol. 108

«E per l.(o) adobar l'aigua de la Seu, per a pugar lo vedrier paguí a mestre Cases, lo fuster obra XII sous.»

Al marge esquerre, «Cases albarà».

(...)

«E per una corda per a pugar la guata ab lo vedrier que passa 10 rals cànem, se paguà a n'en Benet Hortolà.»

Al marge esquerre, «albarà guata».

1536, abril, 9. Tarragona.

Hom paga al vitraller (Fontanet?) l'obra feta a la capella de Santa Maria Magdalena, a més del salari anual.

fol. 122

«Més, a VIII° de abril, paguí al vedrier, per lo fer de las vedrieras de la capella de Sancta Magdalena, XII lliures i som las X lliures sian per son scelari que rep cada any del Reverent Capítol ..... XXII lliures.»

Al marge esquerre, «albarà Albarà».

1537. Tarragona.

El canonge obrer Joan Damià Miret lliura el salari anual al vitraller de la Seu de Tarragona.

fol. 135 v.

«Ítem, tinch pagat al vedrier qui té càrech cada any de adobar les vedrieres deu lliures. Tinch albarà ..... X lliures.»

Al marge esquerre, «albarà».

1538. Tarragona.

Hom paga la neteja dels vitralls.

fol. 152 v.

«Més al vedrier per fer netes les vedrieres ..... X lliures.»

1539, juny, 8. Tarragona.

Pagament al mestre d'obres Reyner per haver completat un pilar d'una vidriera de damunt el cor.

fol. 170

«Més que, ja a VIII de juny de 1539, he pagat a mestre Reyner per les mans y manobra y una pedra ha posat en un pilar de una vidriera sobre lo cor, segons costa per albarà, quinze sous. Dich ..... XV sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1542. Tarragona.

Hom paga el mestre vitraller barceloní (Fontanet?) la neteja de les vidrieres.

fol. 200

«He pagat per fer netejar les vedrieres de la Seu al mestre de Barcelona ..... X lliures.»

1544, juny, 22. Tarragona.

Pagament de dietes al mestre vitraller Fontanet perquè vingui des de Barcelona a veure les vidrieres de la Seu tarragonina.

fol. 222 v.

«E més a mestre Fontanet III ducats per VI dietes, a raó de XII sous per dia, per venir de Barcelona per veure les vedrieres, III lliures, XII sous ..... III lliures, XII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1544, agost, 20. Tarragona.

Hom paga al mestre vitraller Pere Guasch la compra d'uns vidres per al cimbori.

Ídem

«E més, a XX de agost, a mestre Guasch XII lliures, per comprar vidres per lo cimbori, segons és en la concòrdia ..... XII lliures.»
Al marge esquerre, «albarà».

1544, desembre, 23. Tarragona.

Pagaments al mestre serraller Soler i al mestre vitraller Pere Guasch.

fol. 223

«E més a mestre Soler, sarraller, a 23 de desembre, per faena a feta ell y un mosso per les vedrieres, VII lliures, XII sous ..... VI lliures, XII sous.»
Al marge esquerre, «albarà».
«E més dit dia a mestre Pere Guaschs, VI lliures ..... VI lliures.»
Al marge esquerre, «albarà».

(...)

«E més a mestre Guasch, vedrier, segons un manamet, VIII lliures ..... VIII lliures.»
Al marge esquerre, «albarà».

1545. Tarragona.

Pagament anual del mestre vitraller de la Seu tarragonina.

fol. 241

«Ítem, al mestre de les vedrieres, 12 lliures aquest any 1545 ..... XII lliures.»
Al marge esquerre, «albarà».

1548. Tarragona.

Pagament fet al mestre vitraller de la mateixa Seu.

fol. 250 v.

«Ítem, més al vedrier qui té càrech de natagar y adobar les vedrieres en dos pagues en dos pagues ..... X lliures.»
Al marge esquerre, «albarà».

1548. Tarragona.

Hom paga els vitralls de damunt l'altar major.

fol. 251 v.

«Ítem, més he paguat al vedrier, per hunes vedrieres ha fetes sobre l'altar magor, per los vidres y hunes baretes de fero, per tot ..... II lliures, II sous.»

1548. Tarragona.

El Capítol catedralici paga el mestre vitraller.

fol. 254 v.

El Capítol catedralici paga el mestre vitraller.

fol. 254 v.

«Ítem, més paguí a mestre Guasch, vedrier i qui té en càrech las vedrieres de la Seu, per son salari li done lo reverent Capítol, co és per lo Sant Johan donà quaranta. Somis (interlineat «i Nadal de») per son albarà ..... X lliures
És abans, per ço se borre ací (Tot el text anterior ha estat esborrat per ratlles inclinades).
Ítem, més al Mates, per baras de fero y lanes, per las vedriera ..... V sous, VI [diners].»

1548. Tarragona.

Hom paga el vitraller de la Seu per haver renovat una vidriera de darrera l'altar major.

fol. 255

«Ítem, més paguí al vedrier de la Seu, per hun pany de vedriera nou que féu derera l'altar magor, per los vidres ..... I lliura, XVI sous.»
Al marge esquerre, «albarà».

1548, novembre, 22. Tarragona.

Hom paga el mestre de cases Bernardí (Malafre) per un pilaret d'una vidriera de la capella de Sant Miquel.

fol. 260

«Ítem, més, a XXII de noembe, paguí a mestre Bernardí, per hun pilaret que féu nou ab huna finestra de las vedrieres de Sant Miquel, co és de la capela per què hera caygut. Cartel y albarà ..... II lliures, VIII sous, II [diners].»
Al marge esquerre, «albarà».

1549. Tarragona

Pagament del salari anual del mestre vitraller de la Seu.

fol. 270

«Més al vedrier de la (foradat, «Seu») deu lliures.
Tinch albarà ..... X lliures.»

1551, novembre, 9. Tarragona.

Hom paga el mestre fuster Farran per reparar les coses necessàries per a la neteja de les vidrieres.

fol. 307

«Ítem, a VIII de noembre, paguí a mestre Farran, fuster, per adobar la gata y una corda per lo libant de les vedrieres, quatre sous sing. Dic ..... III sous, VI [diners].»

1551. Tarragona.

Pagament anual al mestre vitraller Pere Guasch, de Prades.

fol. 307 v.

«Ítem, e pagat a mestre Guasch de Prades, per tenir en condret les vedrieres de la Seu y fer-les netes cada any se li dóne deu lliures y I sou per corda. Dic ..... X lliures, I sou.»
Al marge esquerre, «albarà».

1555. Tarragona.

Hom paga el salari anual al mateix mestre.

fol. 371

«Ítem, havem pagat a mestre Pere Guasch, de Prades, per lo salari e l(o) netegar les vedrieres, X lliures.
Dich ..... X lliures.»

1556. Tarragona.

Ídem

fol. 385

«Ítem, paguem a mestre Pere Guasch, de Prades, per netegar les vedrieres aquest any de 1556, 10 lliures que dich ..... X lliures.»
Al marge esquerre, «albarà».

1557, setembre, 13. Tarragona.

Hom dóna el salari anual al mestre Pere Guasch.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 74.

fol. 225 v.

«Ítem, a XIII de setembre de l'any 1557, doní a mestre Pere Guasch, de Prades, pintor, per lo salari ordinari que se li dóne, per tenir netes y adobades les vedrieres de la Seu, deu lliures y són per lo present any ..... X lliures.»
Al marge esquerre, «vedrier».

1557. Tarragona.

Pagament al mateix mestre per netejar les vidrieres.

fol. 232

Ítem, a mestre Pere Guasch, de Prades, mestre de vidrieres, per lo salari del netegar de les vedrieres de la Seu, XII lliures ..... XII lliures.»

1557, desembre, 18. Tarragona.

Pagament del salari anual a Pere Guasch.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 75.

fol. 432 v.

«Ítem, dia dia doní a mestre Guasch, vedrier de la Seu, per son salari ordinari que se li dóne per netejar y adobar les vedrieres per lo present any ..... X lliures.»
Al marge esquerre, «vedrier».

1557, desembre, 19. Tarragona.

Hom paga el mestre Guasch per una peça de vitrall que renovà a la capella de Santa Maria dels Sastres.

Ídem

«Ítem, a XVIII de dit doní III lliures a mestre Guasch, per una peça de vedriera que havie feta nova sobre la capella de la Verge Maria dels Sastres, que està al costat de l'altar major ..... III lliures, III sous.»
Al marge esquerre, «ídem».

1560, febrer, 11. Tarragona.

Hom paga el ferrer Pere Clarà per bastiments de ferro per a les vidrieres de damunt l'altar major i de la sagristia.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 76

fol. 29 v.

«Primo ha n'an Pere Clarà, ferrer, per lo cost de quatre bastiments de ferro, per obs de les vedrieres del cab de l'altar y de la secrístia, quatre lliures y quatre sous, ha XI de fabrer ..... III lliures, III sous.»
Al marge esquerre, «Cartell».

1560, febrer, 11. Tarragona.

Hom paga el ferrer Pere Clarà per bastiments de les vidrieres del cap de l'altar major i de la sagristia.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 75.

fol. 522 v.

«Primo, ha XI de fabrer, ha n'an Pere Clarà, ferrer, per lo cost de 4 bestiments de ferro per obs de les vedrieres del cap de l'altar y de la sacristia, quatre lliures y quatre sous ..... III lliures, III sous, I [diner].»
Al marge esquerre, «1/Cartell».

1560, març, 1. Tarragona.

Pagament al pintor Pere Guasch per les dites vidrieres.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 76.

fol. 29 v.

«Ha n'an Pere Guasch, pintor, lo primer de mars, ha compliment del que se li ere degut, per lo fer de les vedrieres noves del cab de l'altar y sacristia, vint y sis lliures ..... XXVI lliures.»
Al marge esquerre, «cartell».

1560, març, 1. Tarragona.

Hom paga el pintor i vitraller Pere Guasch per l'obra de les mateixes vidrieres.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 75.

fol. 522 v.

«E al primer de mars, a n'an Pere Guasch, pintor, ha compliment de que se li és degut del preu fet de les vedrieres del cap de l'altar y de la sacristia, vint y sis lliures ..... XXVI lliures.»
Al marge esquerre, «3/Cartell».

1560, setembre, 23. Tarragona.

Pagament del salari anual al mestre Guasch.

fol. 521 v.

«//XXIII// //Setembre// E al mestre de les vedrieres de la Seu, per son anual salari de tenir-les netes, deu lliures ..... X lliures.
E rebut jo, Pere Guasch, pintor y vidrier, abitant en Tarragona, les sobredites deu liures per lo salari de les vidrieres de la Seu de vos senyor comensal Pontaro y són per l'any 1560.
Fet de mà pròpia, a XVIII de setembre de dit any.»

1560, novembre, 6. Tarragona.

Capitulació de Pere Guasch amb el Capítol.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 65.

fol. 172 v.

Al marge esquerre, «Capitulatio vidrierii cum Capitulo».
«Et primo super capitulatione ordinata inter huiusmodi Capitulum, ex una et Petrum Guasch, vidrierium, ex altera, qua audita illam firmarunt, cum pena quinquaginta duchatorum applicandorum, in presentibus pro testibus venerabile Honofrio Aguilo, presbitero et Honofrio Soler, clerico beneficiato Sedis quo vero ad firmam dicti

Guasch qui firmavit die undecima predictorum sunt venerandi Gabriel Font, comensalis et Bernardus Gendre, calçaterius civis Tarracone.»

1561, agost, 26. Tarragona.

Hom discuteix sobre la franquesa del vidrier.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 66.

fol. 98

Al marge esquerre, «vedrier».

«Super propositis per dictum reverendum de Biure alterum ex reverendis Sindicis annalibus de franquesia vedrierii sibi offerata et a qua privatur per consules determinarunt quod reverendi Sindici videant capitulata cum dicto vedrierio.»

1561, setembre, 4

Ídem

fol. 98 v.-99

Al marge esquerre, «vedrier».

«Super predictis per reverendum Thesaurarium alterum ex reverendis Sindicis annalibus quos vidrierius non intendit plus servire propterea quod huiusmodi Capitulum non dedit illum in receptione franquesia an civitate determinarunt quod reverendi Sindici annales eo modo quo poterint quod placeat magnificis consulibus dictam franquesium dicto vedrierio concedere aliter in recusando videant capitulationem antiquam creditorum et alia acta ad inspiciendum si de iusticia tenentur dicti consules provideant in providendis ad effectum quod dictus vidrierius emendet vedrierias ad honorem festi Sancte Tecele iuxta capitulata cum eo.»

1561, desembre, 9

Ídem

fol. 113 v.

Al marge esquerre, «vedrier».

«Super negocio franquesia del vedrier Sedis determinarunt et comissionem fecerunt reverendum Thesaurario quatenus in predictis intendat et cum consilio provideat in providendis de iusticia.»

1562, abril, 30. Tarragona.

Hom acorda de donar franquesa al mestre vitraller.

fol. 135 v.

Al marge esquerre, «Super reparacione de las vidrieras».

«Super debite providendo in reparacione vidrieriarum Sedis determinarunt quod reverendi Sindici una cum operario intendant cum magnificis consulibus si, in arrendatione impositionum civitatis que fiet in mense iunii primo venienti determinabatur dari franquesium vidrierii et hoc intendito capitulent cum eodem vidriario de novo et relationem in capitulo faciant.»

1562, agost, 25. Tarragona.

Ídem

fol. 159 V.

Al marge esquerre, «vidrieres».

«Super emenda fienda vidrieriis Sedis determinarunt quod reverendi Sindici, Operarius et Canonicus Gabriel Robuster cum magistro Guasch prospiciant si cum eo concordare poterint super dicta emenda et relationem in capitulo faciant.»

1562, desembre, 10. Tarragona.

Ídem

fol. 176 v.

Al marge esquerre, «vidrieras».

«Super emendatione de les vedrieres in hiis que non tenetur magister iuxta capitulata, determinarunt quod reverendi Thesaurarius et Canonicus Lorens intendant super dicta emendatione et fieri faciant indemnitatem ecclesie prospecta.»

1563, abril, 2. Tarragona.

Ídem

fol. 194

Al marge esquerre, «vidrieras».

«Super propositis per eundem Syndicum super debite providendo in emendatione et reparacione vidriarum huius Sedis determinarunt quod reverendi Sindici annales iuxta capitulata cum magistro Guasch, vidriario, super emendatione reparacioneque et manutentione vidriarum huius Sedis requirant et compellant de iusticia per nunc.»

1563, maig, 22. Tarragona.

La reparació de les vidrieres queda fixada en vint lliures barceloneses.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 65.

fol. 200 v.

Al marge esquerre, «Comissio in emendatione vidrieriarum Sedis.»

«Super emendandis vidrieriis Sedis quia ut propositum extitit attentis emendationibus fiendis se obtulit emendare illas pro viginti libras barchinonenses, determinarunt quod reverendus Operarius una cum reverendis Sindicis annalibus et canonico Jaques intendant cum dicto vidrierio in dicta emendatione et cum eo ut eis apparuerit se concordent indemnitatem ecclesie perspecta.»

1563, setembre, 22. Tarragona.

Hom acorda de fer reparar les vidrieres abans de l'hivern.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 66.

fol. 217

Al marge esquerre, «Super reparacione vidrieriarum Sedis.»

«Super reparacione vidrieriarum Sedis determinarunt quod reverendi Sindici annales fieri faciant et ad implere vidrierio Guasch iuxta capitulata cum eo et de hiis atque non tenetur se conveniant cum eo ad effectum quod reparentur ante tempus iverni ad cuitandum maius malum.»

1563, novembre, 16. Tarragona.

Ídem

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 65.

fol. 223

Al marge esquerre, «Super emenda vidriarum Sedis.»

«Super emenda de las vidrieras huius Sedis determinarunt quod videatur capitulacio facta cum Guasch, vedrierio et iuxta tenorem illius exequatur.»

1567, octubre, 7. Tarragona.

En haver estat construït el nou orgue, hom decideix de traslladar la vidriera situada al seu capdamunt sobre el lloc on és custodiat el braç de Santa Tecla.

A.C.T., Acords capitulars, núm. 66.

fol. 236

Al marge esquerre, «Quod vitriaria organi novi costruat supra locum ubi reponitur brachium Sancte Tecele.»

«Et primo super vidriaria tollita a loco ubi modo constructum est organum maximum presentis Sedis decreverunt ipsam vitriariam construi, edificari et poni supra locum ubi custoditur brachium Beate Tecele in capella altaris maioris dicte Sedis.»

1586, abril, 26. Tarragona.

Hom paga el vitraller Guasch per reparar unes vidrieres.
A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 77.

fol. 100

«A 26 de abril, a mestre Guasch, pintor, per adobar les vidrieres de la capelleta fonda a hon diuen missa los canonges ..... II lliures.»

1586, setembre, 11. Tarragona.

Hom paga el salari anual al mestre pintor vitraller Pere Guasch.

fol. 94

«Ítem, a mestre Guasch, pintor vedrier, per tenir en condret les vedrieres de la Seu, per son salari ordinari dotse lliures ..... XII lliures.»

Al marge esquerre, «Al vedrier».

«Jo sobredit Guasch tinch rebuda la susdita cantitat de XII lliures del senyor mestre Rocha, obrer y per mans del senyor canonge Gili y per ser així fet de mà pròpia, a 11 de setembre de 1586 ..... XXX lliures, XIII sous.»

1586, octubre, 7. Tarragona.

Hom paga el mestre Guasch per reparar unes vidrieres de la sagristia.

fol. 102

«A 7 de octubre, paguí a mestre Guasch, per adobar unes vidrieres de la secrestia, quinze reals. Dic i tinc albarà ..... I lliura, X sous.»

1587, gener, 8. Tarragona.

Hom paga el mestre pintor Olives per un vitrall del cimbori.

fol. 128

«Ítem, a 8 de janer, a mestre Olives, pintor, per les mans de tornar una vedriera en lo cimbori redona, vint reals ..... II lliures.»

1587, març, 12. Tarragona.

Pagament d'un esvergues de ferro per a unes vidrieres.

fol. 104

«A 12 de mars 1587, me portà mestre Clarà un albarà firmat del senyor ardiacha Llorens, syndic, de 17 de setembre, per unes vergues de ferro féu a unes vidrieres, quatre sous. Dic ..... IIII sous.»

1587, juliol, 14. Tarragona.

El mestre vitraller Guasch ha deixat alguns ferros en testament.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 74.

fol. 207

Al marge esquerre, «Llegat del vidrier».

«Ítem, super propositis per dictum dominum canonicum que mestre Guasch ha dexat en son testament alguns ferros per a fer los fils rexats de les vedrieres y que mestre Olives lo té y que pretén se li donat o doblo per lo temps ha servit de adobar les vidrieres de ser-i que se li pague lo que se li deu y que.s cobren los ferros, donant-ne càrrech a l'obrer.»

1587, setembre, 24. Tarragona.

Pagament del salari anual del mestre Guasch. Per mort d'aquest, els diners són lliurats pel canonge Serra a Miquel Ballet.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 77.

fol. 112

«Ítem, a mestre Guasch, pintor vedrier, per tenir en condret les vidrieres de la Seu, per son salari ..... X lliures (esborrat).»

Al marge esquerre, «Al vedrier».

«Jo, Miquel Ballet, he rebut del senyor canonge Serra per mo (?) lo mestre Pere Guasch, les dotze lliures a 24 de setembre 1587.»

Al marge esquerre, «Ja és mort».

1587, desembre, 1. Tarragona.

El mestre Olives accepta l'ofici de vitraller de la Seu, després de la mort del mestre Guasch.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 74.

fol. 114 v.

Al marge esquerre «Vidrier».

«Que mestre Olives, pintor, se ofereix de acceptar lo ofici de vedrier, que vaga per mort de mestre Guasch.»

1589, agost, 7. Tarragona.

Sobre la conveniència de reparar els vitralls de l'església.

fol. 209

Al marge esquerre, «Vidrieres».

«Ítem, super propositis per Serra que lo que fa les vedries de la capella de don Antoni Augustin pruses assí mirassen si.ls estarie bé adobar les vedries de la ygesia. De ser-i que los syndichs y obrer fassen adobar les vedrieres.»

1589, setembre, 20. Tarragona.

Hom paga el mestre fuster Miret per la neteja dels vitralls.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 77.

fol. 152 v.

«Més, a 20 de setembre, he pagat a mestre Miret, fuster, per netazar las vidrieras y la Seu, vint lliures, quinze sous ..... VIII lliures, XV sous.»

Al marge esquerre, «42».

1589, novembre, 1. Tarragona.

Hom paga el mateix mestre per la reparació d'un es vidrieres.

fol. 153

«Més, a 1 de novembre, he pagat ha mestre Miret, fuster, sis lliures tres (interlineat, "3") sous y són per un compte me a donat y albarà, per los dies an agudat als vedries an adobat las vedrieras ..... VI lliures, III sous.»

Al marge esquerre, «46».

1589, novembre, 7. Tarragona.

Pagament efectuat al mestre vitraller francès Joan Jordà.

Ídem

«Més, a 7 de novembre, he pagat ha Joan Jordà, frensès, mestre de vidrieras, vint y set lliures, vuit sous, per virtut de un manament dels senyors síndichs de la Seu ..... XXVII lliures, VIII sous.»

Al marge esquerre, «48».

1592. Tarragona.

Hom paga el mestre Ferrer per reparar la vidriera gran de damunt el cor.

fol. 213

«Més, per adobar la vedriera gran de sobre lo cor ... (foradat) mans y quin..(ze) y jornal de mestre Ferrer, per ..... II sous, VI diners.»

1593, gener, 24. Tarragona.

Hom paga el mestre Moragues per la neteja dels vitralls de les capelles noves.

fol. 270 v.

«A 24 de dit, he pagat a mestre Moragues per netejar les vidrieres de les capelles noves, dos reals ..... IIII sous.»

1593, octubre, 14. Tarragona.

Oferiment d'un vidrier per a adobar els vitralls de la Seu.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 75.

fol. 132

Al marge esquerre, «vidrier».

«Ítem, de un vedrier per a adobar les vedrieras, que s'és offert y del salari de cadany que los senyors de síndichs facen adobar a preu fet del que se ha de adobar y après concerten lo salari per cadany.»

1595, juny, 26. Tarragona.

Sobre un home de Valls que adoba vidrieres.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 76.

fol. 35

Al marge esquerre, «Vidrieres».

«Ítem de les vidrieres que fan adobar moltes que n'i ha rompudes y que en Valls y ha un home les adobe. Y que les vedrieres se adoben.»

Ídem

L'ardiaca Llorens i el tresorer pacten amb el nouvingut mestre vitraller de Valls per a adobar les vidrieres de la Seu.

fol. 70

Al marge esquerre, «Vidrier».

«Ítem del mestre de les vedrieres de Valls que's arribat. Que los senyors Ardiacha Lorens y thesoror tracten ab lo mestre sobre lo adobar les vedrieres de ara y de conservar-les per avant y fassen relació.»

1595, setembre, 16. Tarragona.

Hom paga Felip Esteve per reparar les vidrieres.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 77.

fol. 324 v.

«A 16 del mesmo, di a Phelippe Estevet, a buena cuenta del adobo que haze para las vidrieras de la Seo, por parecer del Arcediano Llorens, comisario desto juntamente con mí, veinte libras ..... XX lliures.

Jo dit Felip Steve tinch rebut dites vint liures, dich XX lliures, a bon comte, fet de ma mà dit dia.»

1595, desembre, 2. Tarragona.

Ídem

fol. 326

«A 2 de Diciembre, di a mestre Felippe Estevan, a buena cuenta de lo que se le ha de dar por el adobo de las vidrieras, veinte reales ..... II lliures.

Jo Phelip Steve tinch rebut del senyor don Martí vint realls, dich 2 lliures a II de desembre 1595.»

1595, desembre, 14. Tarragona.

Ídem

fol. 326 v.

«A 14 del mesmo, di a mestre Phelippe Estevan la resta del concierto de adobar las vidrieras y otras cosas que ha hecho más, conforme la memoria firmada por

el Arcediano Llorens y mí, comissarios, veinte

libras ..... XX lliures.»

1595, desembre, 22. Tarragona.

Hom paga Bernat Basseda per les vidrieres.

Ídem

«A 22 de desembre, pagué a Bernat Basseda por lo que ha hecho asta la Seo, para las vidrieras y otras cosas tocantes a la Seo, seis libras, siete sueldos ..... VI lliures, VII sous.

Jo, mestre Basseda, hatorch ha revebuda la sobre dita cantitat del sobre dit comta, fet lo present albarà de mà pròpia.»

1596, gener, 23. Tarragona.

Pagament del filferro per als vitralls.

fol. 327

«A 23 del mesmo, pagué al Arcediano Llorens, por el hilo de arambre que se tomó para las vidrieras ..... I lliura, I sou.»

1598, febrer, 16. Tarragona.

Hom afirma que hi ha moltes vidrieres trencades.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 77.

fol. 86

Al marge esquerre, «Vidrieres».

«Ítem proposuit de les vedrieres n'i ha moltes de trencades. Nihil fuit resolutum.»

1599, novembre. Tarragona.

El precentor proposa que hom faci adobar les vidrieres.

fol. 129

Al marge esquerre, «Vidrieras».

«Item proposuit dictus dominus precentor que passave un home que adobe vedrieres y que les de la Seu ne tienien necessitat. Determi naren que s'aguarde que y hage dinés.»

1599. Tarragona.

Hom paga el mestre Felip Esteve per la restauració d'un vitrall de la capella de Santa Maria dels Sastres.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 77.

fol. 412

«Més e donat a mestre Felip Esteve, mestre de vidrieres de Valls, per lo adob de una vidriera de la capella de Nostra Senyora dels Sastres, com apar per son albarà, dos liures y deu sous ..... II lliures, X sous.»

Al marge esquerre, «44».

1624, octubre, 6. Riudecanyes.

Bateig d'un fill del mestre vitraller Joan Sánchez.

A.H.A.T., Llibre de Baptismes de Riudecanyes, 1601-1694.

«Vuy, a 6 de octubre fou batejat Joan Jachinto Isidro, fill del'honorable en Joan Sánchez, mestre de vidrieras y Magdalena, sa muller.»

1626, setembre, 9. Tarragona.

Hom paga el mestre Joan Sánchez, per renovar la rosassa del portal major.

A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 78.

fol. 28 v.

«Ítem, a 9 de setembre, he pagat a mestre Joan Sánchez, per renovar la O major, sobre del portal major, netejar y mudar los ploms y vidres, estanar y adobar los filats, setanta lliures. A.y àpocha, en poder de mossèn Rull,

notari y secretari de l'il.lustre Capítol. Dit dia a 9 de setembre 1627 ..... 70 lliures.»

Ídem

Pagament al mestre de cases Gabriel Ferrer per reparar la mateixa rosassa.

Ídem

«Ítem, a mestre Gabriel Ferrer, mestre de cases, per guarnir la O y adobar-la ab lligada de ploms y tornar per vidres y filats y posar cayrons sobre les finestres del portal major y llevar l'aygua, vint y sinch lliures. Aposta dit die y any ..... 25 lliures.»

Ídem

Hom paga el filferro per a la dita rosassa.

Ídem

«Ítem, per dos lliures y mitja de fil de ferro he comprat de dit Sancho, vidrier, a raó 4 sous, 6 [diners] lliura, per adobar y renovar rejes de la O major ..... 11 sous, 6 [diners]

Ídem

Hom paga el mestre de cases Gabriel Ferrer per les bastides de la rosassa.

Ídem

«Ítem, a mestre Gabriel Ferrer, mestre de cases, per fer les bastides a la O major de la Seu, que era ans del preu fet ab lo vidrier y ell y altres coses, com consta en son compte (interlineat, "y albarà"), sis lliures y quatre sous y quatre diners ..... 6 lliures, 4 sous, 4 [diners].»
Al marge esquerre, «n.º 4».

1630. Tarragona.

Hom paga el vitraller per renovar una vidriera de damunt la capella dels Sants Metges.

fol. 112

«Ítem, per renovar una vidriera està sobre la capella dels metges Sant Cosme y Sant Damià, preu fet ab lo vidrier, de vidre y mans he pagat set lliures y mija, dich ..... 7 lliures, 10 sous.
Al marge esquerre, «10».

Ídem

Pagament al mestre vitraller Joan Sánchez per reparar una vidriera sobre el portal de Sant Joan.

fol. 113

«Ítem, a mestre Joan Sancho, vidrier, per una vidriera ha adobat està sobre lo portal de Sant Joan, que ix al fossar de la Seu, he pagat trenta reals, dich ..... 3 lliures.»

1633. Tarragona.

Hom paga el mateix mestre pel seu treball, vidres i filferro.

fol. 223

«Ítem, al mestre de les vidrieres, ab comte y albarà, de vidres y mans y fill de ferro, cent y vint y setze sous ..... 120 lliures, 16 sous.»
Al marge esquerre, «número 13».

Ídem

Hom paga el mestre serraller Garcia per unes barretes de ferro destinades a les vidrieres del cimbori.

Ídem

«Ítem a mestre Garcia, serraller, per altre comte de 39 barretes de ferro, per a les vidrieres del simbori ..... 4 lliures.»

Al marge esquerre, «número 15».

1634, novembre, 19. Tarragona.

Pagament al mestre de cases Gabriel Ferrer per fixar els vitralls.

fol. 247 v.

«Ítem, als 19 de dit, paguí a mestre Gabriel Ferrer, per la feyna a feta per asentar les vedrieres, dos lliures, sis sous y sis diners, dich ..... 2 lliures, 6 sous, 6 [diners].»
Al marge esquerre, «número 16».

1636, novembre, 5. Tarragona.

Hom paga el mestre vitraller Joan Sánchez per reparar les vidrieres de la Seu.

fol. 275 v.

«Ítem, als 5 de novembre 1636, paguí a mestre Joan Sanxes, mestre de vedrieres, sent vuitanta y sinch lliures, a compliment de aquelles dosentes y vint y sinch lliures se li avien de donar, per adobar les vedrieres de la Seu. A.n'í àpoca, en poder de mossèn Pau Gavaldà, dia y any sobredit. Dich ..... 185 lliures.»
Al marge esquerre, «número 23».

1637. Tarragona.

Pagament efectuat al mestre Joan Sánchez.

fol. 304

«Ítem, tinch pagat a mestre Joan Sanxes deu reals ..... I lliura.»
Al marge esquerre, «número 16».

1639. Tarragona.

Hom lliura una caixa de vidre per als vitralls, al mestre Sánchez.

fol. 367

«Ítem, sem a de fer bo vint lliures, les quals són per una caixa de vidre per les vedreres, la qual és en la sacrestia ..... 20 lliures.»
Al marge esquerre, «número 38».
«Ítem, sem a de fer bo vint lliures, les quals reste a deure mestre Joan Sanxes, per lo vidre li tinch donat, per les vedrieres. Dich ..... 20 lliures.»
Al marge esquerre, «número 38».

1647. Tarragona.

Hom paga la reparació d'un vitrall del cimbori.

fol. 511 (quadern intercalat)

«Ítem, a un soldat, per a adobar la vidriera del simburim, decet reals, tres sous de ri per a adobar los materials. Dic ..... I lliura, 17 sous.»

1677, maig, 25. Tarragona.

Hom delibera sobre la necessitat de reparar les vidrieres. A.C.T., Acorda Capitulars, núm. 92.

fol. 156 v.

«Domini deliberarunt que, si's trobe diner de alguna part, aves no part la obra, que se adoben.»
Al marge esquerre, «vidrieres».

1683, gener, 9. Tarragona.

Hom nomena Pere Arandes vitraller de la Seu.

fol. 384 v.

«Lectis suplicationibus Petri Arandes et Bernardi Calbo, Domini diliberarunt que lo General Balle que mire lo que dit Calbo demana

- y fasse lo que sia just y, en quant a lo dit Arandes, que se anomena vidrier et incontinenti Domini nominarunt dictum Arandes in officium de adobar les vedrieres de la Seu.»
- 1699, agost, 30. Tarragona.**
Pagament al mestre fuster Domènec Moratri per una vidriera.
A.C.T., Llibre de la Fàbrica, núm. 5.
fol. 109
Al marge esquerre, «Moratri, fuster.»
«Ítem, als 30 de agost, se pagaren tres lliures, dos sous a mestre Domingo Moralzi, fuster, per quatre vidres que n' feu una vidriera y per aver acomodat lo filat de aquella. Per les mans, claus i fusta ..... 3 lliures, 2 sous.»
- 1701, mars, 12. Tarragona.**
Pagament efectuat al mestre Antoni Vaquer per una vidriera rodona d'una sagristia.
fol. 131
«Primo, als 12 de mars, se pagaren una lliura, vuit sous a mestre Antoni Vaquer, vidrier, per adobar la vedriera rodona de la sacristia de las capellas dels Sants Sagraments. És ..... 1 lliura, 8 sous.
Verum Anton Vacquer, mestre de vidreres.»
- 1701, juny, 12. Tarragona.**
El mateix vitraller ha reparat la vidriera de l'arxiu.
Ídem
«Ítem, als 12 de juny, se pagaren a Anton Vaquer, mestre de vidres, trenta reals, per adobar la vidriera de l'arxiu ..... 3 lliures.
Verum Anton Vacque, mestre de vidreres.»
Ídem
Hom paga el fuster Josep Torrabadell per la dita vidriera.
Ídem
«Ítem, dia dia 12, se pagaren onze reals a Josep Torrabadell, fuster, per adobar dita vidriera de l'arxiu, fent los bastimens de aquella, posant-i claus y mans ..... 1 lliura, 2 sous.
Verum Josep Torrabadell, fuster.»
- 1703, desembre, 15. Tarragona.**
Hom nomena el mestre francès Anton Vaquer vitraller de la Seu.
A.C.T., Acords Capitulars, núm. 101.
fol. 143
Al marge esquerre, «Nominació de vidrier de la Seu a Anton Vaquer.»
«Ítem, dictus dominus Sacristà major Syndicus proposuit que: Anton Vaquer, de nació francès, que és mestre de vidrieras, lo.»
fol. 143 v.
«ha dit suplicàs a V. I. lo honràs ab lo offici de vidrier de la present Iglésia y així V. I. determine lo fahedor. Et Domini Canonici deter minaren y anomenaren en vidrier de la present Iglésia (durant emperò lo beneplàcit del molt Il·lustre Capítol al dit Anton Vaquer, ab las exempcions y franquetas acostumadas).»
- 1809, novembre, 21. Tarragona.**
Pagament efectuat a la muller del vitraller Ramon Garcia.
A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 79.
fol. 92
«Ítem, als 21 novembre, a Francisca Garcia, vidriera, per lo recibo n.º 26 ..... 10 [lliures], 2 [sous], 6 [diners].»
- 1810, febrer, 12. Tarragona.**
Ídem.
fol. 94
«Ítem, als 12 de febrer, a Francisca Garcia, estañera, recibo n.º 41 ..... 2 [lliures], 2 [sous], 2 [diners].»
- 1811, gener, 4. Tarragona.**
Hom paga el vitraller.
fol. 98
«En 4 janer 1811, he entregat a l'estañer o vidrier, n.º 33 ..... 11 lliures, 13 [sous].»
- 1814. Tarragona.**
Pagaments relacionats amb els filats de la capella de Santa Tecla.
fol. 87
«A Joseph Oms, per un filat per la capella de Santa Tecla, recibo n.º 22 ..... 4 [lliures], 10 [sous].
A l'estañer, per las vidrieras de la capella de Santa Tecla, compte y recibo n.º 33 ..... 100 [lliures].
(...)
Al vidrier, per sos treballs, com consta de compte y recibo n.º 33 ..... 72 [lliures], 13 [sous], 6 [diners].»
- 1815, abril, 30. Tarragona.**
Hom paga a Ramon Salas la reparació de les vidrieres de l'arxiu i de l'Aula Capitular.
p. 86
«En dichos [30 d'abril de 1815], a Ramon Salas, estañer, por componer las n.º 20 vidrieras del archibo y Aula Capitular. Hay quenta ..... 30 [lliures], 18 [sous].»
- 1815, desembre, 24. Tarragona.**
El mateix Ramon Salas percep un altre compte.
p. 88
«En dichos [24 de desembre de 1815], a Ramon Salas, por las vidrieras, por su quenta n.º 59 ..... 106 [lliures], 2 [sous], 6 [diners].»
Ídem
Josep Homs cobra per uns filats (?).
Ídem
«En dichos [Ídem], a José Homs, por las rechas para aquéllas, su quenta n.º [60] ..... 32 [lliures], 5 [sous], 3 [diners].»
- 1816. Tarragona.**
Hom paga el vitraller.
p. 86
«Per un compte al vidrier. Recibo n.º 18 ..... 35 [lliures], 5 [sous], 9 [diners].»
Ídem
Ídem
p. 87
«Per lo vidrier, n.º 58 ..... 19 [lliures], 9 [sous], 6 [diners].»
- 1818. Tarragona.**
Hom paga a Josep Homs i al vitraller Ramon Garcia la reparació de la rosassa (?) major.
A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 80.

p. 83

«A Joseph Homs, per los filats de la vidriera major, 16 ..... 28 [lliures], 9 [sous], 16 [diners].
A Ramon Garcia, per feina feta en 1817, 22 ..... 4 [lliures], 13 [sous], 9 [diners].
Al mateix, per compondre la vidriera major, 23 ..... 74 [lliures], 15 [sous], 16 [diners].»

Ídem

Pagament efectuat al vitraller.

p. 84

«A Ramon Salas, per vidrieras, 30 ..... 43 lliures, 10 sous.»

1819. Tarragona.

Pagament efectuat a Ramon Salas, per una vidriera.
A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 80.

fol. 83

«A Ramon Salas, per una vidriera, 4 ..... 5 lliures, 12 sous.»

Ídem

Pagament al pintor Joan Labe per unes vidrieres.

fol. 83 v.

«Al pintor Joan Labe, per pintar las vidrieras, 28 ..... 20 lliures.»

Ídem

Hom paga la reparació d'un vitrall i del seu filat.

Ídem

«Per compondrer vidriera y filat del tauler, 35 ..... 1 lliura, 17 sous, 6 diners.»

Ídem

Pagament efectuat al vitraller Garcia.

Ídem

«Al vidrier Garcia, 44 ..... 131 lliures, 16 sous.»

1819. Tarragona.*Ídem*

p. 83

«A Ramon Sala, per una vidriera, 4 ..... 5 [lliures], 12 [sous].»

Ídem

Pagament efectuat al pintor Joan Labe.

p. 84

«Al pintor Juan Labe, per pintar las vidrieras, 28 ..... 20 lliures.»

1820. Tarragona.

Hom paga dos vidres de la finestra del Tauler.

p. 84

«Per dos vidres en la finestra de la estància del Tauler ..... 15 sous.»

1824. Tarragona.

Han estat arranats uns filats.
A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 82.

p. 83

«A l'aguller, per compondrer filats. Vide recibo 16 ..... 3 lliures, 6 sous, 8 diners.»

1825. Tarragona.

Hom satisfà dos pagaments a Ramon Garcia.
A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 82.

p. 83

«A Ramon Garcia, per la recomposició de vidrieras de 1824. Vide recibo de n.º 12 ..... 136 [lliures], 10 [sous].

(..)

A Ramon Garcia, vidrier, per lo que expresa el recibo n.º 22 ..... 234 [lliures], 5 [sous], 9 [diners].»

1825, gener, 31, desembre, 3. Tarragona.

Pagaments de reparacions de diverses vidrieres.

pp. 1-4

«Nota dels remendos los més nesesaris que se han fet en la Catedral des de lo dia 31 de jané de 1825 fins lo dia 25 de Don Isidro Ferré. És com s'a notat:

Primerament, semana del 31 a 5 de febré 1825, en tapà unas finestrals a refató que dóna a la cuina del forn dels canonges y tapà furats de ratas:

Primerament, Pau Sabaté, 3/4
a 16 sous 10 [diners] ..... 12 sous, 8 diners.

Bentura Guasch, 3/4
a 15 sous 3 [diners] ..... 5 sous, 7 diners.

Argamasa, canyas 2,
2 sous 6 [diners] ..... 15 sous

Guix Selamó, cortera 1/2
15 sous ..... 7 sous, 6 diners.

Mes, semana del 17 a 22 ídem, en posà y llevà las vidrieras al sinbori de la Concepció e del chor que estaban trencadas:

Pau Sabaté 1/2
16 sous, 10 [diners] ..... 1 sou, 5 [diners].

Bentura Guasch, 1/2
11 sous, 3 [diners] ..... 5 sous, 7 [diners].

Guix Selamó, cortans 3
15 sous ..... 3 sous, 9 [diners].

p.2

Mes, semana de 21 a 26 marts, en posà las vidrieras de Sant Holagué, posà las cordas novas per posà los velluts y mudà als terrats algunes teulas:

Joseph Morera, 2 dies 1/2
a 16 sous, 10 [diners] ..... 2 lliures, 2 sous, 5 [diners].

Graviel Farreres, 2 dies 1/2
a 11 sous, 3 [diners] ..... 1 lliura, 8 sous, 1 [diner].

Guix Selamó, cortera 1/2
a 15 sous ..... 7 sous, 6 [diners].

Teula, 10 dies
a 8 diners ..... 6 sous, 8 [diners].

Mes, semana de 28 a 2 de abril, en posà las vidrieras de la O del Sagrament, tapà y destepà los ventenals de estoras del Sagrament per lo Moliment y ans posà lo bedeiso y lleva.1:

Pau Sabaté, 2 1/2
16 sous, 10 [diners] ..... 2 lliures, 2 sous, 5 [diners].

Bentura Guasch, 2 1/2
11 sous, 3 [diners] ..... 7 sous, 6 diners.

Filet, manat 1
1 sou, 4 [diners] ..... 1 sou, 4 [diners].

Claus de gancho, 2
2 sous ..... 4 sous.

Mes, semana de 9 a 14 de maig, en posà vidrieras al sinbori de la Vedada y posar-i los filats, adovà la pica de beteigà, que se perda la aigua que filtrava per la sota y posà gofas a la pica de la Copcepció:

Joseph Jordà, 2 1/4
18 sous, 9 [diners] ..... 2 lliura, 2 sous, 2 diners.
Pau Guasch, 2 1/4
11 sous, 3 [diners] ..... 1 lliura, 4 sous.
Guix Selamó, cortera 1/2
15 sous ..... 7 sous, 6 [diners].
Argamasa, carga 1/2
7 sous, 6 [diners] ..... 3 sous, 9 [diners].
Carbó, lliuras 4
7 sous, 6 [diners] ..... 1 sou, 8 [diners].
Batum,
7 sous, 6 [diners] ..... 3 sous, 9 [diners].

p. 3

Mes, semana de 18 a 23 de juliol, en posà las vidrieras de Sant Thomàs y Santa Magdalena y demés:

Pau Sabaté, 2
16 sous, 10 [diners] ..... 1 lliura, 13 sous, 9 [diners].
Bentura Guasch, 2
11 sous, 3 [diners] ..... 1 lliura, 2 sous, 6 [diners].
Guix Selamó, cortera 1
15 sous ..... 15 sous.

p. 4

Mes, semana 24 a 29 de ídem [octubre], en posà las vidrieras de demunt Sant Francesch als Obols, posà o adovà las cordas de la orga, que no volien agafà los corróns:

Josep Jordà, 2 dies
a 18 sous, 9 [diners] ..... 1 lliura, 17 sous, 6 [diners].
Lluís Fristol, 2 dies
a 11 sous, 3 [diners] ..... 1 lliura, 2 sous, 6 [diners].
Miñó, 1 dia a 8 sous ..... 8 sous.

Guix, cortans Selamó
9 a 15 sous ..... 11 sous, 3 diners.

Mes, semana de 5 fineix novembre, en posà las vidrieras a demunt Sant Francesch que donen al coro, fe la envastida per picà-las, posà los filats, tonà-la a desé y traure las ervas de las teuladas, que eran moltas las que i avia y al reran las teulas y terrats:

Pau Sabaté, 4
16 sous, 10 [diners] ..... 3 lliures, 7 sous, 6 [diners].
Bentura Guasch, 1
12 sous ..... 2 lliures, 8 sous.
Minó, 2
8 sous ..... 16 sous.
Guix, cortera Selamó, 1/2
15 sous ..... 7 sous, 6 [diners].
Teulas, 13
8 diners ..... 8 sous, 8 [diners].
Argamasa, cargas 2
7 sous, 6 [diners] ..... 15 sous.»

Al marge esquerre, «Número 3».

«Mes, semana 28 a 3 de desembre, en posà y llevà las vidrieras del sinbori de la Vedada, que eran rumpudas y posà los filats, refalca.n dos més:

Josep Morera, 1
16 sous, 10 [diners] ..... 16 sous, 10 [diners].
Lluís Fristol, 1
11 sous, 3 [diners] ..... 11 sous, 3 [diners].
Miñó, 1 8 sous ..... 8 sous.

Guix Selamó, cortera 1/2
15 sous ..... 7 sous, 6 [diners].

Per tots los meus trevals de
tot lo any ..... 15 lliures.
Total ..... 91 lliures, 19 sous, 10 [diners].

Joseph Gil, mestre de casas (signatura).

1826. Tarragona.

El tresorer Manuel Millà (1824-52) paga el que encara hom devia a Ramon Garcia, per la vidriera gran del cor, que resta inacabada.
A.C.T., Llibre de l'Obra, núm. 82.

Ídem

«Per lo treball que lo llauner Ramon Garcia tenie fet, de orde de mon antecessor Don Isidro Ferrer per la vidriera gran del chor, cuya construcció se suspèn, de orde del
Molt Il·lustre Capítol. Recibo n.º 4 ..... 58 lliures, 5 sous.»

Ídem

El tresorer Millà paga Vicenç Roig pel dibuix de la dita vidriera i el seu trasllat a una post.

Ídem

«Per lo treball de haver dibuixat dita vidriera y a més a més trasladar-lo en una post en gran, per intel·ligència del vidrié, he entregat al Sr. Vicenç Roig,
recibo n.º 5 ..... 15 lliures.»

Ídem

Pagament efectuat al fuster.

Segon quadern, p. 1.

«Ídem, per fer una vidriera per la sagristia de Sant Miquel ..... 15 sous.»

Ídem

Ídem

p. 3

«Ídem, per fer una vidriera per dalt de las manxas de l'orga ..... 18 sous.»

Ídem

Pagament al fill del fuster i al vitraller.

Ídem

«Ídem, per varios trosos de fusta, falcas y tascons, per posar las vidrieras de la Seu, entregat al fil y vidrié ..... 1 lliura, 17 sous, 6 diners.»

1826, març, 2-9. Tarragona.

El canonge obrer Tomàs Coma (1821-1840) paga a Ramon Garcia i a Vicenç Roig els treballs realitzats a la vidriera gran del cor.

Núm. 4

«Comta de la Catedral:

Per los gastos de comansar la vidriera de San Fructuós:
Per fer lo dibuix de la vidriera ..... 15 lliures.
Per dibuixar la vidriera en gran ..... 8 lliures.
Per fer una post de quatre pams y mitx d'emplària y buit pams llargària ..... 2 lliures, 5 sous.
Per fer tres pans de vidriera de quatre pams d'emplària y quatre pams tres cuars de alsada ..... 48 lliures.
73 lliures, 5 sous.

Tarragona, 2 de mars de 1826

Tretas las 15 lliures que són per Ramon Garcia (signatura).

Lo San Bilen, restan 58 lliures, 5 sous, las que rebo bui, dia 3 mars de 1826. Són sinquanta-buit lliuras, sinc sous. Ramon Garcia (signatura).

Núm. 5

Dich, lo abaix firmat que he rebut del senyor Canonje Don Thomàs Come la cantitat de quinze lliuras, las que són per lo treball de aber dibuxat la vidriera y a més trasladar-lo en una post en gran, per intel.lisència del vidrié y en cas que hajie fet alguna altre treball per lo Capítol me'n dono per satisfet.

Tarragona, 9 mars de 1816.

Vicens Roig (signatura).»

1826, abril, 29. Tarragona.

Hom compra una corda per a un finestral.

Compte núm. 7

«Tinch rebut del senyor Canonge Obrer Don Thomàs la cantitat de 7 lliures, 18 sous, 10 [diners], per una corda de cànam, per lo finestral de la Santa Iglésia Catedral.

Tarragona, 29 abril de 1826.

Marian Saperas, cordé.»

En diagonal, hom hi llegeix «Són 7 lliures, 18 sous, 10 diners.»

1827, setembre, 4. Tarragona.

Pagament efectuat al vitraller.

p. 90

«Al llauné, per vidrieras y demés del compte n.º 13 ..... 8 lliures, 18 sous.»

Compte núm. 13, quadern segon.

Recibos de la Administració de la obra en lo any 1827.

Compta de la feyna que se a fet per la Catedral de esta siutat, a saver:

Duas vidrieras novas per lo sinvori y pintar-las, a 2 lliures, 5 sous una ..... 4 lliures, 10 sous.

De compondra'n tres vidrieras, per ídem o gran y pintar-las ..... 3 lliures.

Una palmatòria de llauna per la sigristia del Santíssim ..... 11 sous, 3 diners.

Un vidra per la vidriera de la sigristia de San Miquel ..... 3 sous, 9 diners.

Una lliura de stañ per dreta l'orga ..... 13 sous.

Total ..... 8 lliures, 18 sous.

Esta feyna és de l'any 1826 y 1827.

Tinch rebuda del senyor Canonge Obré la dita cantitat.

Tarragona, 4 de setembre de 1827. Andreu Mallol (signatura).»

1829. Tarragona.

Hom paga un filat.

p. 96

«Per un filat de llautó ..... 1 lliura, 10 sous.»

1829, març, 13. Tarragona.

Pagament efectuat a Ramon Garcia.

p. 99

«Entregat, en 13 mars de 1829, a Ramon Garcia recibo de n.º 4 ..... 79 lliures.»

1829, març, 13. Tarragona.

El canonge obrer Josep Pujol (1824-†1841) satisfà el pagament de les feines realitzades en diverses vidrieres, a Ramon Garcia.

Compte núm. 4.

«Comta de la Catedral de l'any 1828 y de l'any de 1829, de la feña que a fet de estañé:

Per posar un vidra de 7 a 9 a la sagristia majó ..... 3 sous, 9 [diners].

Per conpondra los vidras del Sapulcara y posar-i una llenca ..... 7 sous, 6 [diners].

Per conpondra una vidriera de la O de damun lo San Cristo, enplomar-la la maitat de nou y posar-i vidras de coló ..... 6 lliures.

Per enplomar una vidriera de l'altà majó y posar-i los vidras que faltavan ..... 3 lliures.

Ídem, per conpondra una y posar-i los vidras que faltavan ..... 5 lliures, 2 sous, 6 [diners].

Per posar 4 vidras de 7 a 9 a la Secreteria ..... 13 sous.

Per conpondra dos vidrieras del simbori de la Badada y posar-i vidras de coló ..... 1 lliura, 17 sous, 6 [diners].

Ídem, dos vidrieras ..... 1 lliura, 10 sous.

Ídem, dos vidrieras ..... 1 lliura, 10 sous.

Per posar 3 vidras patits a la sigristia de San Miquel ..... 9 sous, 4 [diners].

Per la Badada, conpondra dos vidrieras y posar-i vidras de coló ..... 2 lliures, 5 sous.

Ídem, dos vidrieras enplomar-las de nou y posar-i la maitat de vidras de coló ..... 3 lliures, 15 sous.

22 lliures, 15 sous, 7 [diners].

p. 2

Ídem, una vidriera posar-i los vidras de coló y los vidras blancs ..... 1 lliura, 17 sous, 6 [diners].

Ídem, dos vidrieras, per compondra-las ..... 1 lliura, 2 sous, 6 [diners].

A l'altà de San Tomàs, per compondra dos vidrieres ..... 2 lliures, [59 sous].

Tres pañs de vidriera, compondra'l y pinta.ls ..... 1 lliura, 24 sous.

Per conpondra una vidriera de darrera l'altà majó ..... 18 sous.

Ídem, 2 pañs nous de vidriera de 3 pams d'emplària y 4 pams llargària, a 6 sous lo pam ..... 7 lliures, 4 sous.

Per conpondra la O de damun la porta patita.

Per conpondra 4 pañs ap vidras de coló ..... 3 lliures.

Per fer lo filat de ferro la maitat nou ..... 3 lliures.

Per posar un vidra de 10 al 14 a la nesasa saria de la Secreteria ..... 7 sous, 6 [diners].

Per posar 2 vidras a la sigristia dels Parroquials ..... 7 sous, 6 [diners].

Per conpondra las vidrieras de damun la porta majó, per conpondra 5 pañs de vidriera y posar-i vidras de coló y conpondra 2 filats de ferro ..... 3 lliures.

Per fer una vidriera per los tarrats baixos de colós ..... 1 lliura, 10 sous.

48 lliures, 10 sous, 1 [diner].

p. 3

Per conpondra la O del frontis de la Catedral, per conpondra 4 pañs de vidriera ..... 5 lliures, 12 sous, 6 [diners].

Ídem, dos pañs conpondra'ls y posar-i la maitat de vidras nous ..... 3 lliures, 15 sous.
 Per fer una testa nova per la O del Sagramen y conpondra un pañ de vidriera ..... 2 lliures, 5 sous.
 Per conpondra 3 pañs de vidriera per la capella de las fons bautismals ..... 2 lliures, 5 sous.
 Ídem, un pañ nou pintat de colós ..... 18 sous.
 Per conpondra los filats de ferro ..... 1 lliura, 2 sous, 6 [diners].
 Per conpondra las vidrieras de l'altà de San Miquel, per conpondra 3 pañs de vidriera ..... 2 lliures, 5 sous.
 Un pañ nou pintat de colós ..... 1 lliura, 2 sous, 6 [diners].
 Per fer una vidriera de 6 pañs de 7 pams d'emplària y 6 y mitx de alsada, per la capella del Santíssim, en un peu de costòdia de color ..... 11 lliures, 5 sous.
 79 lliures, 0 sous, 7 [diners].

Tarragona, 13 de mars de 1829
 Rebut del senyor Canonja Pujol, ober dita partida partida [sic] Ramon Garcia.»

1829, agost, 9. Tarragona.

Hom satisfà un altre compte detallat a Ramon Garcia.

Compte núm. 5.

«Comta de la Catedral de 18 de mars de 1829 asta la fecha:
 Per conpondra un pañ de vidriera de la capella del Sagramen ..... 2 lliures, 5 sous.
 Per enplomar dos pañs de vidriera de la matexa capella y posar-i los vidras que faltaven ..... 3 lliures, 15 sous.
 Ídem, per conpondra quatre pañs de vidriera de la matexa capella y posar-i la maytat de vidras nous ..... 4 lliures, 10 sous.
 Ídem, per conpondra tres pañs y posar-i la maitat de ploms y vidras nous ..... 5 lliures.
 Per fer una vidriera de 3 pams de alsada y 2 pams y mitx d'emplària, per lo costat lo altar majó ..... 3 lliures.
 Per conpondra una vidriera de tres pañs de la capella de Santa Tecla, per posar-i los vidras que faltavan ploms y lligadas novas ..... 6 lliures.
 Ídem, una vidriera de tres pañs ..... 2 lliures.
 Per conpondra la vidriera de la Maradedéu dels Ferrés ..... 1 lliura, 10 sous.
 Per pintar una vidriera de 12 pañs de color devan l'orga ..... 9 lliures.
 Per conpondra una vidriera del costat de l'orga ..... 1 lliura, 17 sous, 6 [diners].
 38 lliures, 17 sous, 6 [diners].

Tarragona, 9 de agost de 1829.

Rebut Ramon Garcia (signatura).»

1829, agost, 9. Tarragona.

Ídem

Ídem

«Entregat, en 9 agost de 1829 a dit Garcia recibo de n.º 5 ..... 38 lliures, 17 [sous], 6 [diners].»

Ídem

Hom paga Vicenç Roig.

Ídem

«Entregat al senyor Vicens Rog recibo de n.º 17 ..... 75 lliures.»

1830. Tarragona.

Hom retorna al canonge Pujol la quantitat satisfeta anteriorment al vitraller Ramon Garcia.

A.C.T., Llibre de l'Obra.

p. 49.

«He pagat al senyor Canonge Pujol un recibo que ell pagà al vidrier Ramon Garcia. Vide lo recibo núm. 25 ..... 5 lliures, 3 sous.»

1831, febrer, 21-26. Tarragona.

Pau Sabaté i Ventura Bernat han arrencat vidrieres.

«Mes, semana de 21 a 26 de ídem [febrer], en arenà vidrieras y adovà la canal del claustro y desà las teulas planas dintre a la porta dels terrats, en la cúpula dels Sastres:

Pau Sabaté, 3/4 a 18 sous, 9 [diners] ..... 14 sous.
 Bentura Bernat, 3/4 a 11 sous, 3 [diners] ..... 8 sous, 6 [diners].»

1831, febrer, 28 a març, 12. Tarragona.

Pau Sabaté, Ventura Bernat i Ventura Guasch munten i desmunten bastides al cimbori i a la rosassa meridional, per reparar-ne els vitralls malmesos.

«Mes, semana de 28 a 12 marts, en fe la envestida per traure las vidrieras de la O del Sant Cristo que estavan estropelladas, tornarlas a posà y desfé las enbasti Vedada y a la O del Sant Cristo:

Pau Sabaté, 1 3/4, 18 sous, 9 [diners] ..... 1 lliura, 12 sous, 9 [diners].
 Bentura Bernat, 1 3/4, 11 sous, 3 [diners] ..... 19 sous, 9 [diners].
 Guix Selamó, cortera 1/2, 15 sous ..... 7 sous, 6 [diners].
 Bentura Guasch, 1, 16 sous, 10 [diners] ..... 16 sous, 10 [diners].

1831, juny, 23. Tarragona.

Pagaments efectuats a Ramon Garcia per la reparació de les rosasses del creuer i per dues vidrieres del cimbori.

Darrera el rebut núm. 11.

«Comta del que se a treballat per la Catedral, de 1 de març de 1831 asta la fecha:

Per conpondra una vedriera del mitx de la O del Sagramen, fer-i un cos de un San nou, posar-i los vidras de color que faltaban y tres dias de treball ..... 3 lliures, 7 sous, 6 [diners].
 Per conpondra una vedriera de la O de damun lo San Cristo, enplomar-la de nou, posar-i los vidras de color que faltaban y cuatro dias de treball ..... 6 lliures.
 Per conpondra dos vidrieras del simbori de la Badada ..... 2 lliures, 12 sous, 6 [diners].
 12 lliures 0' 0.

Tarragona, 23 de juñ de 1831.

E rebut del senyor Canonge Andreu, obré. Ramon Garcia (signatura).»

1831, juny, 23. Tarragona.

Pagament efectuat a Ramon Garcia del compte número 11.

A.C.T., Llibre de l'Obra.

fol. 52 v.

«Dia 23 Junii de 1831.
He pagat al vidrier senyor Ramon Garcia lo
compte que presentà n.º 11 ..... 12 lliures.»

1831, desembre, 31. Tarragona.

Ramon Garcia cobra la reparació d'una vidriera de la sagristia de Sant Miquel i de dues de la sagristia dels parroquials.

Rebut núm. 18

«Comta de la Catedral de 26 de juny asta la fecha:
Por compondra una vidriera de la sigristia de
San Miquel, posar-i dos vidras y ploms ..... 6 sous.
Per compondra dos vidrieras de la sigristia dels
parroquials, posar-i tres vidras y modar-i ploms ..... 15 sous.
1 lliura, 1 sou.

Tarragona, 31 de desembre de 1831.
Rebut. Ramon Garcia (signatura).»

1831, desembre, 31. Tarragona.

Pagament efectuat al dit vitraller del compte número 18.
A.C.T., Llibre de l'Obra.

fol. 53

«Dia 31 desembre de 1831.
He pagat al vidrier lo compte que presentà
de número 18 ..... 1 lliura, 1 sou.»

1842. Tarragona.

Pagament del compte número 30 a Ramon Garcia.

p. 52

«He pagat al vidrié Ramon Garcia los treballs fets.
Consta de recibo n.º 30 ..... 15 lliures, 9 sous, 4 diners.»

1842, febrer, 12-17. Tarragona.

Pagament de reparacions realitzades a les vidrieres del cimbori.

Segon quadern.

«Nota dels remendos los més necessaris que se han fet y envertit en jornals de mestres de casas, peons y demás materials en la Catedral, des de lo dia 12 de febrer hasta lo dia 23 de abril de 1842 y fou manat a fe per lo il·lustre senyor Canonge Obré Don Esteva Verdegué y és com va notat:

Primerament, semana de 12 a 17 de febrer, en refalcà ab argamasa los taps de las picas aont són los furats dal als terrats als, que la aigua queia a dintre de la Catedral, tapà alguns furats a las vidrieras del cimbori, posar-i pedasos de vidre y refelcà las demás que sorellavan:
Pau Sabaté, 3/4 a 12 reals ..... 9 rals maravedís.
Juan Bertran, 3/4 7 ..... 4 [rals], 26 [maravedís].
Guix, cortera 1/2 4 ..... 2 [rals].
Argamasa, carga 1/2 4 ..... 2 [rals].
Joseph Gil, mestre de cases.

1842, febrer, 8. Tarragona.

Compte de Ramon Garcia relatiu a una vidriera de la sagristia de Sant Miquel i a la rosassa meridional.

Ídem

«Comta del que se a fet per la Catedral:
Per compondre la creu dels Albats ..... 4 reals.
Una vidriera noba per la sigristia de San Miquel,
de 6 vidras patits ab ploms ..... 12 rals.
Per compondra un pañ de vidriera de la O de
damun lo altà del San Christo, emplomar-lo

de nou y posar-i los vidres de coló que faltaban ..... 70 rals.
Un pañ de la matexa O, emplomar-lo y posar-i
vidres de color ..... 65 rals.
Per los vidres de conpondre los demás pañs ..... 14 rals.
165 rals.

Tarragona, 8 de febrer de 1842.

Rebut Ramon Garcia.

Són 15 lliures, 9 sous, 4 [diners].»

En diagonal i entre barres, «Són 165 rals.»

1857, maig, 15. Tarragona.

Comptes referents a una vidriera del cimboti i a una altra del Baptisteri.

Compte núm. 43.

«Comta del que se a fet per la Catedral des del dia 15 max asta la fecha:
Conpondra una palmatòria de la sigristia de
San Tomàs ..... 1 ral.
Una vidriera de la cúpula de la Badada, emplomar-la
de nou i posar-i vidras de coló ..... 40 rals.
Fer dos pañs de vidriera de la capella de batajà
de vidras de coló ..... 40 rals.
Un pañ de vidriera ..... 20 rals.»

1857, juny, 20. Tarragona.

Hom fixa vidrieres.

Full segon.

«Més, en senmana de 20 juny, per arbeixà totas las tauladas y mudà teulas trencadas y recullà bidrieras:

Eloy Jordà, 4 jorns a 14 rals ..... 56 [rals].
Jauma Rosell, 4 jorns a 13 rals ..... 52 [rals].
Francisco Biunat, 4 jorns a 12 rals ..... 48 [rals].
Francisco Vidal, 4 jorns a 12 rals ..... 48 [rals].
Manobras, Pera, 4 jorns a 7 rals 17 [maravedís] ..... 30 [rals].
Ídem, Jauma, 4 jorns a ídem ..... 30 [rals].
Ídem, Pau, 4 jorns a 6 rals 17 ..... 26 [rals].
Ídem, Ramon, 4 jorns a 6 rals ..... 24 [rals].
Ídem, Micalet, 4 jorns a 5 rals ..... 20 [rals].
Teulas, 210 a 240 ..... 50 [rals], 14 maravedís.
Rajolas, 40 y 1 cairó de tarat ..... 4 [rals], 14 maravedís.
Guix de Salamó, senallas 3 a 2 ..... 6 [rals].
Argamasa, cargas 12 a 6 ..... 72 [rals].

Compte arq. José Antonio Morera y Arandes.

Tarragona, 24 desembre 1857.»

1857. Tarragona.

Hom paga el vitraller.

p. 18

«Al vidrier y llauner ..... 760 rals.»

1857, juliol, 12. Tarragona.

Comptes al·lusius a la neteja i col·locació de vidrieres.

Número 38

«Compta de l'import de espulsar tot lo interior de la Iglésia Catedral de la present ciutat, més desclabà bidrieras y tornar-las a culucà, com a ubrí furats en las bòbedas, per sostenir las gàbias, més armar lo endami, per espulsar la orga y sentar tot lo pahiment de la Catedral. I demás pertainenent en dita obra, cumensan en senmana de 12 a 12 juliol de 1857.

2.ª setmana

3.ª setmana, 1.ª plana ..... 1478 rals.»

1857, juliol, 20. Tarragona.

Reparacions efectuades a les vidrieres del cimbori i dels terrats baixos.

ídem

«Dia 20 juliol, conpondra 2 pañs de vidriera de la cúpula de la Badada, enplomar-los, posar-i vidras de coló i lligadas	40 rals.
5 pañs, posar-i vidras, ploms, soldar-los y posar-i lligadas	36 rals.
3 pañs, posar-i vidras, ploms y lligadas	24 rals.
6 pañs de vidriera, posar-i vidras, ploms, soldar-los y posar-i lligades nobas	40 rals.
6 pañs, posar-i vidras, ploms y lligadas nobas	30 rals.
8 pañs, posar-i ploms, vidras y lligadas	60 rals.
netajar las vidrieras de la cúpula de la Badada	30 rals.
tarrats baxos, conpondra 5 pañs de vidriera, posar-i vidras, ploms y soldar-los	30 rals.
5 pañs, posar-i vidras, ploms y soldar-los	30 rals.
posar 1 vidra gran al Sapulcra	5 rals.
conpondra 2 pesas de llauna per posar aygua a las picas	2 rals.
4 pañs de vidriera, posar-i ploms, vidras y lligadas nobas	30 rals.
4 pañs, posar-i vidras, ploms y lligadas	25 rals.
	483 rals»

Reparacions de les vidrieres de diverses capelles: de la Puríssima, de Santa Tecla, de Sant Francesc, de les noves (dels Cardona) i de la rosassa meridional.

p. 2

«2 pañs de vidriera, posar-i vidras, ploms, lligadas y fer-na una par de nou	30 rals.
conpondra las vidrieras de la capella de la Purísima	14 rals.
una vidriera	6 rals.
conpondra las vidrieras de la capella de Santa Tecla, posar-i vidras, ploms, soldar-las y netajar-las	16 rals.
una vidriera de la capella de San Francesc, posar-i las 2 fayxas nobas de coló y los demás vidras que faltaban y ploms	30 rals.
dos vidrieras de las capellas nobas, posar-i vidras, ploms y soldar-las	40 rals.
un pañ de la O del San Cristo, posar-i vidras, ploms y lligadas nobas	16 rals.
conpondra 12 flautas de l'orga, adrezar-las, soldar-las y posar-i uns refonsos de llauna, per fer 69 fullas de llauna y posar-las per la recha de l'altà majó	207 rals.
	862 rals.

Tarragona, 5 de novembre 1857

Ramon Garcia (signatura)

La sobredicha cantidad queda reducida a la de 38 duros, digo treinta ocho duros, los mismos que recibí con esta fecha, Tarragona, 20 de Noviembre 1857, por idisposición de mi señor padre.

Gonzalo Garcia (signatura).»

1857, agost, 2. Tarragona.

Disculpa del canonge Clanxet presentada al governador provincial, en relació amb els desperfectes observats als finestrals del cimbori.

A.C.T., Acords Capitulars, núm. 132.

p. 30

Al marge esquerre, «Vidrieras».

«D. D. Andreas Marimon Canonicus Syndicus dixit:

Molt Il·lustre senyor:

Hi ha per a V. S. I. un ofici de l'Il·lustre senyor Vicari Capítular, fetxa de ahir, trasladant altre del senyor Governador de esta provincia, ab inserció de altre de D. Bonaventura Hernández, com inspector de antigüetats de esta ciutat, increpant la obra de la reparació de vidrieras que se està fent en lo cimbori de esta catedral, en los termes que, si és de l'agrado de V. I. se llegiran.

Domini:

Legatur (Est sub n.º 47). Et lecto, invitaren a l'Il·lustre senyor Obrer a que manifestàs lo que li apareixia sobre lo particular. Et inconti nenti Illustris D. D. Josephus Clanxet, Canonicus Lectoralis, admistrador opere et fabricae dixit:

Il·lustríssim senyor:

Los dos finestrals de què se parla, o sie la llum de ells, està compost de unas oberturas cuadradas, en quatre llistas o columnas. Cada quadrat contenia una creuera de pedra, en forma de aspa, però groseras, sens ningura motllura y postisas. La major part de estas estaban ó destruïdas del tot ó deterioradas, o remendadas de rajolots y molts dels cuadros tapiats, tot per causa de las moltas bombas y balas que aquella part de cimbori sufrí en los diferents asedios y guerras des de l'any 1811 arrera. Ab motiu del legat fet per lo il·lustre senyor Millà difunt, se féu lo propòsit de remontar las vidrieras de dis finestrals y, después de consultat é inspeccionats per personas intel·ligents, se vegé que, acabant de treurer totas las aspas y guarnint de vidriera cada cuadro despejat, quedaria una obra molt millor y agradable del que era antes, essent los vidres colorits à la pasta, bons y escullit un dibuix estudiat y propi del objectes. Aquest és lo fet, que, después de teminat, no pot duptar-se mereixerà la aprobació de tots.

Quo audito Domini dixerunt que se contestés a dit ofici, en vista de lo que acaba de manifestar lo señor Obrer.»

1857, agost, 15-22. Tarragona.

Compte al·lusiu a la col·locació de vidrieres.

Idem

Núm. 38.

«Mes, en senmana de 15 a 22 agost, en conduir de tapà los furats de las tauladas y cullà las badrieras bellas, com comensà a fregar y rentar tot lo païment de la Iglésia y capellas.

Suma de plana ..... 3407 rals, 6 maravedisos.»

1857, agost, 15. Tarragona.

Hom neteja les vidrieres de les capelles.

Número 39.

«Més, en senmana de 15 fabré, per estereñinà las bidrieras de las capellas:

Eloy Jordà, 1/4 a 14 rals ..... 3 [rals], 17 [maravedisos].

Jauma Rosell, 3/4 de jorn a 13 [rals] ..... 9 [rals], 25 [maravedisos].

Manobra, 3/4 a 7 [rals], 17 [maravedisos] ..... 5 [rals], 8 [maravedisos].

1857, setembre, 5. Tarragona.

Ídem.

pp. 34-35.

Al marge esquerre, «Vidrieras: Comissió per contextar al señor Governador Civil sobre ellas».

«D. D. Andreas Marimon, Canonicus Syndicus dixit:

Il·lustríssim senyor:

Hi ha per V. S. una curta comunicació del M. I. S. Vicari Capítular, remetent a V. S. I. un ofici del señor Governador Civil, en què se

transcriu un altre de la Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, relatiu a què, en las obras que se estan practicant en los dos ventanals del cimbori de esta Santa Iglésia, se observian las reglas prescritas per las Reals Ordres que cita: en què lo señor Gobernador civil no fá més que invitar atentament a l'Eclesiàstich perquè, ab unió de l'Il·lustríssim Cabildo, acordia lo medi de realizar las obras, sens faltar a ditas prescripcions. Si és de l'agrado de V. S. se llegirà.

Domini dixerunt: legatur et lecto y habent procedit al propi temps a la lectura de lo que, en relació al mateix assumpte se tractà en sessió de dos de agost proppassat, comunicació que ho motivà y contes tació que s féu. Nombraren una comissió per entendre en avant en dita matèria y formular una contextació mesurada y digna que, sens exagerar las cosas ni faltar, per altra part, a la deferència deguda a las personas onia la cuestió en son verdader estat y al Cabildo a la elevació que li correspon. Per a formar dita comissió, foren nombrats los il·lustres senyors D. D. Cristòfol Ruiz Canela, tesorer, D. D. Manuel Fernández Araugo, canonge, D. D. Ramon Viornet, canonge, magistrat.

Ítem, Domini, observant ab sentiment que algun capitular (inter lineat, «est sub n^a 58 bis») en certas ocasions ha pres lo nom y ha parlat com representant lo Capítol y exposant sos plans ó intencions, sens estar especialment autoritzat ad hoc, dixerunt que jamai en avant un capitular se permetrà de parlar en nom o per lo Capítol, sens tenir a l'efecte especial comissió.»

Al marge esquerre, «Que cap capitular prenga jamai, sens especial comissió, lo nom del Cabildo.»

També al marge esquerre, «Que examinira lo dibuix del segon ventanal la Comissió nombrada ad hoc.»

«Ítem, considerant lo Capítol que quedan encara per posar los vidres del segon ventanal, autoriza al senyor suplent de Síndich señor Chantre D. Ramon Martínez, per a que se vegia ab lo encarregat de la obra indicada, a fi de que presentia en Secretaria un diseño il·luminat del dibuix que intenta seguir en la colocació dels dits vidres, de modo que pugan los senyors Capitulars examinar-lo y fer las observacions que judiquian conveniens. Est negoci queda al càrrech de la Comissió.»

1857, octubre, 19. Tarragona.

Ramon Garcia rep dos-cents quaranta duros per las vidrieres de dos finestrals del cimbori.

A.C.T., Carpeta de comptes dels vitralls, rebut núm. 6.

«El abaix escrit confeso haber rebut de Don Joseph Clanxet, canonge lectoral de aquesta Iglesia y comisionat per lo il·lustre Capítol per cuydar de la remonta de las vidrieras de la Catedral, en unió dels señors marmesors del difunt Don Manuel Millà, tesorer que fou de la mateixa, la quantitat de dos-cents quaranta duros, que és lo preu convingut y pactat per la construcció y colocació total de las vidrieras de dos ventanals del cimbori y arreglo de las demés del mateix, corde, llanas. Lo que per ser axis ho firmo lo present resguart, avuy dia de la fecha.

Tarragona, 19 de octubre de 1857.»

Signat, «Ramon Garcia». En diagonal, «240 duros».

1857, desembre, 13. Tarragona.

Eloi Jordà rep 45 duros, 12 rals, 8 maravedisos, per destapar dos finestrals del cimbori i col·locar-hi vidrieres.

Ídem, rebut núm. 14.

«Compta dels jornals y materials empleats per deribar las auberturas que estaban atapiadas dels dos finestrals del cimbori de la Iglesia Catedral de la presen ciudad y regularisà los demés que estaban aubers, culucar las pedras que faltaban y después culucar todas las bidrieras nobas en semana de 13 a 18 setembre 1857:

Eloy Jordà 6 jorns. a 14 r.	84 r.
Francisco Piculí 6 jorns a 12 r.	72 »
Juan Vidal 6 jorns a 12 r.	72 »

manobras: Pera 6 jorns a 7 r. 17 m.	45 »
ídem, Joseph 6 jorns a 7 r. 17 m.	45 »
ídem, Pau 6 jorns a 6 r. 17 m.	39 »
picapedrés: Ramon Solé 10 jorns ½ a 13 r.	136 », 17 m.
ídem, Juan Blay 10 jorns a 11 r.	110 »
argamasa, cargas 6 a 6 r.	36 »
guix de Salamó, curteras 8½ a 7 r.	59 »
rajolots, 45 a 10 r.	4 », 17 »
simen, suma 3 arroves a 4 r.	12 »

Més, en continuà y concluir dels dos finestrals:

Eloy Jordà 3 jorns. a 14 r.	42 r.
Francisco Piculí 3 jorns ídem	36 »
Juan Vidal 2 jorns ídem	24 »
manobras: Pera 3 jorns ídem	22 », 17 »
ídem, Pau 3 jorns ídem	19 », 17 »
ídem, Miguele 2 jorns 5 r.	10 »
guix, senallas 11 2 r.	22 »
argamasa, gabetas 8	5 », 25 »
claus de gancho, 30 a 17 r.	15 »
Suma	952 r., 8 m.

He rrebut del Dr. Don Joseph Clanxet, canonge fabriquer, la espresada partida.

Tarragona, 13 desembra 1857.»

Signat, «Eloy Jordà». En diagonal, «Són 45 duros, 12 rals, 8 marave disos.»

1858, gener, 24. Tarragona.

Ramon Garcia rep cent vint duros per las vidrieres de la rosassa de damunt la porta del Sagrament.

Ídem, núm. 13.

«Lo abaix escrit confeso haber rebut de Don Josep Clanxet, canonge lectoral de aquesta Iglesia y comisionat per lo il·lustríssim Capítol, per cuydar de la remonta de las vidrieras de la Catedral, en unió dels señors marmesors del difunt Don Manuel Millà, tesorer que fou de la mateixa, la quantitat de sen y bin duros, que és lo preu convingut y pactat per la construcció de las vidrieras de la O de sobra la porta de la capella de Sagramen. Lo que per ser axis lo firmo lo present resguart, avuy dia de la fecha.

Tarragona, 24 de jané de 1858.»

Signat, «Ramon Garcia». En diagonal, «Són 120 duros».

1858, juny, 2. Tarragona.

El mateix Ramon Garcia rep cent vint-i-nou duros per diferents vidrieres: capella de la Verge del Roser, davant aquesta, del costat de l'orgue, sota la «Maria Bàrbara», al Baptisteri (juntament amb filats) i capella de Sant Miquel.

Ídem, rebut núm. 12

«El abaix escrit confeso haber rebut de Don Josep Clanxet, canonge lectoral de aquesta Iglesia y comisionat per lo il·lustríssim Capítol, per cuydar de la remonta de las vidrieras de la Catedral, en unió dels señors marmesors del difunt Don Manuel Millà, tesorer que fou de la mateixa, per lo preu de las vidrieras següens:

un finestral de sobre la Mare de Déu del Rosé	320 rals.
al frenta la Mare de Déu, a la par de l'orga	500 »
un finastral sota la Maria Bàrbara	320 »
Capella de batjà, 2 vidrieras	320 »
ídem, 4 pañs de vidriera	120 »
ídem, 5 pañs de coló, conpondra'ls	40 »
Capella de San Miquel, 4 pañs blancs	160 »
3 pañs coló	60 »
al cor, un finestral	250 »
Capella de la Mare de Déu del Rosé,	
2 pañs vidriera	80 »
3 florons de coló nous	130 »

compondra 2 pañs blancs y 5 de coló	60 »
fer dos filats de ferro per la capella de batajà, un de 16 pams al y 6 ampla, són 96 pams, a raó 15 cuartus lo pam	168 »
altre, 6 pams ampla y 5 llarc, són 30 pams	52 »
	<u>2580 rals</u>

Tarragona, 2 de juñ de 1858.»

Signat, «Ramon Garcia». En diagonal, «129 duros».

1858, maig, 8. Tarragona.

Rebut signat pel serraller Josep Bartrolí.

Ídem, rebut núm. 9

«Comta de la feña feta de sarrallé por las vidrieras de la Catedral, por ordra del señor Canonja Don José Crenchet, a saver:

1858.

Por dos gornimens de pes roves 7 lliures, a raó de 40 rals la arova	130 r., 26 m.
por tres baretas en pesas para posà las chavetas	19 »
por 22 baretas para ídem	38 », 28 »
por 41 chaveta para ídem	4 », 28 »
por 26 claus de gancho para ídem	19 », 30 »
por compondra una baretta de posà las chavetas	2 »
por compondra 5 baretas bellas para ídem	2 »
Inporta	<u>217 r., 10 m.</u>

Tarragona, 8 mayo de 1858. Resiví.»

Signat, «José Bartrolí». En diagonal, «10 duros, 17 rals, 10 marave disos.»

1858, setembre, 18. Tarragona.

Ramon Garcia cobre dos-cents vint duros per onze finestrals de l'altar major.

Ídem, rebut núm. 10.

«El abaix escrit confeso haber rebut de Don Josep Clanxet, canonge lectoral de aquesta Iglesia y comisionat per lo il·lustríssim Capítol, per cuydar de la rremonta de las vidrieras de la Catedral, en unió dels senyors marmesors del difunt don Manuel Millà, tesorer que fou de la mateixa, la cantitat de dos-sents vin duros, qu'és lo preu conbingut y pactat per onse finaestrals de lo altar major, a raó vin duros cada un. Lo que per ser axis ho firmo.

Tarragona, 18 de satembra de 1858.»

Signat, «Ramon Garcia». En diagonal, «220 duros».

1858, setembre, 19. Tarragona.

Rebut del serraller Josep Bartrolí.

Ídem, rebut núm. 11.

«Comta de la feña feta de sarrallé, por ordra del señor canonja Crenchet, por las vidrieras de la Catedral. A saver:

1858

Por compondra 5 baretas	2 r.
por 54 chavetas patitas	8 », 14 m.
por 12 chavetas grosas	3 »
por compondra dos feros de pesas y posà una pesa nova	6 »
por 12 baretas novas	18 »
por 6 baretas grosas novas	12 »
por 4 claus de gancho	3 »
por 5 baras en pesas para posà las chavetas	35 »
Inporta	<u>86 r., 14 m.</u>

Tarragona, 19 de setembre de 1858. Resiví.»

Signat, «José Bartrolí». En diagonal, «4 duros, 6 rals, 14 maravedisos.»

1858, desembre, 31. Tarragona.

Eloi Jordà rep trenta-cinc duros, onze rals, vint-i-cinc maravedisos, entre altres coses per col·locar vidrieres de la rosassa del Sagriment, del Baptisteri, de la capella del Roser i d'altres, de damunt l'altar major i de la volta (de l'absis?), així com per muntar i desmuntar les bastides a les naus.

Ídem, rebut núm. 7

«Compta dels jornals y materials hempleats per colocar bidrieras en les auberturas de la Iglesia Catedral de la presen ciudad, ac manat per los albaceas del difunt Dr. Don Manuel Millà.

En 20 jané de 1858, per colocar las de sobra del Santíssim Sagriment:

Eloy Jordà 1 jorn ½ a 14 r.	21 r.
manobra 1 jorn ½ a 7 r.	11 », 8 m.
guix de Salamó, senallas 4 a 2 r.	8 »
claus de gancho a 1 r., 17 m.	18 »
argamasa, gabetas 3 a 24 m.	2 », 4 »

Més, en lo mes de fabrè y marz, per pusà las de la capella de las fons bautismals y de las demás capellas baixas:

Eloy Jordà 1 jorn a 14 r.	14 r.
fadrí Fernando 5 jorns a 13 r.	65 »
manobra 5 jorn a 7 r., 17 m.	37 », 17 m.
guix de Salamó, curteras 3 y ½ a 6 r.	21 »
argamasa, gabetas 6 a 6 r.	4 », 8 »

Més, a l'abril, per armà enbastidas y clabà las tres bidrieras de las naus altas y deserma i demás:

Eloy Jordà 1 jorn ½ a ídem	21 r.
fadrí Pera Alsina 4 jorns ½ a 13 r.	55 », 8 »
manobra Pera 4 jorn ¼ a 8 r.	34 »
altra Ramis 3 jorns a 7 r., 17 m.	22 », 17 »
guix Salamó, senallas 13 a 2 r.	26 »
rajolots 11	3 », 17 »
argamasa, gabetas 5	3 », 17 »

Més, al juñy, acullà bidrieras en la capella del Rusé i demás:

Fernando Pons 1 jorn ¼ a ídem	16 r., 8 m.
manobra 1 jorn ¼, a ídem	9 », 12 »
guix Salamó, senallas 6, a ídem	12 »
rajolots 8, a ídem	32 »

Més, al juliol, a pusà totas las bidrieras de sobra lo altar maigó y pachina:

Eloy Jordà 1 jorn, ídem	14 r.
fadrí Fernando 2 jorns ½ ídem	32 », 17 m.
manobra 2 jorns ½ ídem	18 », 25 »
guix Salamó, senallas 11, ídem	22 »
teulas, 7 y argamasa, 4 gabetas ídem	5 »
Suma de plana	<u>496 r., 11 m.</u>

Ídem, v.

«Suma de trasplana 496 r., 11 m.

Més, al novembre y desenbra, per colocar 3 finestrals y arreglar-los, los quals són de la cúpula:

Eloy Jordà 1 jorn ½ a ídem	25 r.
Fernando Pons 6 jorns, ídem	78 »
manobra 6 jorns ídem	45 »
altra 1 jorn ½ ídem	11 », 8 m.
guix Salamó, senallas 18 ídem	36 »
argamasa, gabetas 13 ídem	9 », 6 »

Més, per clabà una estora en la bidriera de sota la Maria Bàrbara, per 3 canas de estora noba y claus .....

Suma .....

He rrebut del señor Dr. Don Joseph Clanxet la espresada cantidad. Tarragona, 31 desenbra de 1858.»

Signat, «Eloy Jordà». En diagonal, «Són 35 duros, 11 rals, 25 mara vedisos.»

1858. Tarragona.

Pagament al vidrier Garcia.

Núm. 40.

Per gastos de vidrier, Ramon Garcia ..... 164 rals.»

1858, juny, 8 a desembre, 30. Tarragona.

Intervencions a les vidrieres de diferents sagristies.

Segons quadern.

«Dia 8 juli, conpondra un filat de fero de la sagristia majó y fer-na un tros de nou ..... 12 rals.
 dia 6 setembre, fer 3 filats de ferro, per la roperia, a 20 rals ..... 60 rals.
 dia 16 octubre, posar 2 vidras ap ploms, a la sigristia majó ..... 3 rals.
 dia 30, posar 3 vidras a la sigristia de lo taulé ..... 8 rals.
 conpondra la vidriera de la sigristia de San Francesc ..... 9 rals.
 dia 8 novembra, a la sigristia de San Miquel, posar-i 3 vidras y ploms ..... 8 rals.»

p. 2.

A la sigristia de las capellas nobas, posar-i vidras y ploms ..... 5 rals.
 dia 12 (desembre) a la sigristia dels parroquials, una vidriera, 3 vidras a 3 rals ..... 9 rals.
 una vidriera, 4 vidras y ploms ..... 7 rals.
 Tarragona, 30 desembre 1958.
 Rebut Ramon Garcia.»

1859. Tarragona.

Pagament del vitraller.

p. 17, núm. 29.

«Per gastos de vidrier y llauner ..... 20 rals, 17 maravedisos.»

Ídem.

Ídem

p. 3.

«Por gastos de vidriero y hojalatero ..... 530 rals.»

1859, gener, 16 a desembre, 18. Tarragona.

Comptes de diversos vidres.

núm. 29.

«Comta de la Catedral des del dia 16 jané asta la fecha:
 posar 2 vidras a la aula capitular ..... 3 rals.
 dia 26 agost, posar 3 vidras sigristia majó ..... 4 rals.
 dia 27 (setembre), posar 2 vidras a la abitació dels monjus ..... 6 rals.
 dia 15 octubre, posar un vidra a la sigristia majó ..... 1 ral, 17 maravedisos.
 Tarragona, 18 desembre 1859
 Ramon Garcia.»

1859, gener, 15. Tarragona.

Ramon Garcia rep dos-cents seixanta duros per cinc finestrals i per reparar les figures velles de la cúpula de la Badada (cimbori).

Ídem, rebut núm. 8

«Lo abaix escrit confeso haber rebut de Don Josep Clanxet, canonge lectoral de aquesta Iglesia y comisionat per lo il·lustre Capítol per cuydar de la remonta de las vidrieras de la Catedral, en unió dels senyors marmesors del difunt Don Manuel Millà, tesorer que fou de la mateixa, la cantitat de dos-sens xixanta duros, qu'és lo preu

convingut y pactat per la construcció de sinc finestrals y conpondra las figuras velles de la cúpula de la Badada. Lo que per ser axis ho firmo lo presen resguart, avuy dia de la fecha.

Tarragona, 15 de jané de 1859.»

Signat, «Ramon Garcia.» En diagonal, «260 duros».

1859, juliol, 19. Tarragona.

El mateix Ramon Garcia rep setanta-quatre duros, cinc rals, per dife rents vitralls (finestrals de davant la Verge del Roser, sota la «Maria Bàrbara», de la capella de Sant Tomàs, de la Verge dels Dolors i de la rosassa del Sant Crist).

Ídem, rebut núm. 4

«El abaix escrit confeso haber rebut de Don Josep Clanxet, canonge lectoral de aquesta Iglesia y comisionat per lo il·lustríssim Capítol, per cuydar de la rremonta de las vidrieras de la Catedral, en unió dels señors marmesors del difunt Don Manuel Millà, tesorer que fou de la mateixa, la cantitat de satanta y cuatro duros sinc rals, per posar vidras de coló als finestrals de daban la Mare de Déu del Rrosé y sota la Maria Bàrbara, las vidrieras de la capella de San Tomàs y la Mare de Déu de las Dolós, fer un pañ enter de la O del San Cristo, posar vidras de coló als demás pañs que són 9 y fer 7 pañs patits nous, lo que per ser axis ho firmo abui dia de la fecha.

Tarragona, 19 juliol de 1859.»

Signat, «Ramon Garcia.» En diagonal, «74 duros, 5 rals».

1859, setembre, 1. Tarragona.

Pagament efectuat a Eloi Jordà, per arrencar i tornar a muntar vitralls del cimbori, del creuer i de la capella de Sant Tomàs, així com de la rosassa de damunt el Crist de la Salut.

A.C.T., Carpeta de comptes dels vitralls, rebut núm. 2.

«Compta dels jornals y materials hempleats en clabar bidrieras en la Metropolitana Iglecia Catedral de la presen ciutat, a saver:

En la senmana de 11 a 18 de jané de 1859, per desclabà y clabà las bidrieras de dos finestrals del sinbori:

Eloy Jordà 1 jorn a 14 r.	14 r.
Fernando Pons 3 jorns a 13 rals ..... 39 »	
manobra Pera 3 jorns a 7 r., 17 m.	22 », 17 m.
altra 0 jorn ½ ídem ..... 3 », 25 »	
guix de Salamó, senallas 8 a 2 r.	16 »
argamasa, gabetas 6 y 6 teulas ..... 5 », 16 »	

Més, a 30 de machs, per arenà los dos finestrals dels cruserus y tornar-los a clabà i demás:

Francesc Vidal 1 jorn a 12 r.	12 r.
Pau Bruch 1 jorn a 11 r.	11 »
manobra Pera 1 jorn a 7 r., 7 m.	7 », 17 m.
ídem Pardo 1 jorn a 7 r., 7 m.	7 », 17 »
guix Salamó, senallas 5 a ídem ..... 10 »	
argamasa, 6 gabetas y 5 teulas ..... 5 », 8 »	

Més, a 4 juny, arenà y clabà las de las capellas de Sant Tomàs etc.:

Francesc Vidal 1 jorn ½ a ídem ..... 18 r.	
manobra 1 jorn ½ ídem ..... 11 », 8 m.	
guix de Salamó, senallas 3 y ½, ídem ..... 7 »	

Més, armà y desermà las enbastidas per la O de sobre a el Sant Cristo de la Salut y arenar totas las bidrieras y tornar-las a clabà:

Eloy Jordà 2 jorns ½, ídem ..... 35 r.	
jornals dels fadrins 6 jorns ¼ ídem ..... 87 », 25 m.	
jornals de tots los manobras 16 jorns ½ ídem ..... 123 », 25 »	
guix Salamó, senallas 15, 2 ..... 30 »	
Suma ..... 466 r., 22 m.	

He rrebut de l'il·lustre Canonge Doctor Don Josep Clanxet dita partida.

Tarragona, 1 setembre de 1859.»

Signat, «Eloy Jordà». En diagonal, «Són 23 duros, 6 rals, 22 marave disos.»

Ídem.

Hom paga el vitraller Ramon Garcia per reparar i netejar la rosassa de damunt el Crist de la Salut i per pintar el vitrall del costat de l'orgue.

Ídem, núm. 3

«Comta del que se a fet per compondra y netajar la O de sobra lo San Cristo:

3 pañs de vidriera grans, enplomar-los, posar-i vidras y lligadas nobas	80 r.
4 pañs, posar-i ploms, vidras y lligadas	70 »
4 pañs, posar-i ploms, vidras y lligadas	90 »
4 pañs, posar-i vidras, ploms y lligadas	70 »
2 pañs, ploms, vidras y lligadas	50 »
2 pañs, ploms, vidras y lligadas	14 »
2 pañs, ploms, vidras y lligadas	16 »

la Mare de Déu y 6 pañs del ruedo	100 »
3 pañs nous patits	60 »
compondra 21 pañ patit, posar-i vidras y ploms	150 »
pintar la vidriera del costat de l'orga	100 »
	<u>800 rals</u>

Tarragona, 1 setembra 1859. E rresibido dicha partida de Don José Clanchxet.»

Signat, «Ramon Garcia». En diagonal, «40 duros».

1859, desembre, 7. Tarragona.

El vitraller Ramon Garcia rep vuit duros per un vitrall policrom.

Ídem, rebut núm. 1

«He rrebut del senyor Canonja Clanchxet buit duros per una vidriera de vidras de coló de la Catedral.

Tarragona, 7 desembra de 1859.»

Signat, «Ramon Garcia». En diagonal, «Són 8 duros».

MARQUES DE VITRALLER

PER

ISABEL COMPANYYS

MARQUES DE VITRALLER DE LA CAPELLA DE SANTA MARIA DELS SASTRES

En un article aparegut el 1983, hom ja en donà a conèixer la presència. En foren reproduïdes llavors sis, acompanyant-les del comentari que transcrivim:

«Un detalle muy interesante son las marcas que aparecen en dos paneles de la vidriera C, concretamente en la Virgen. Estas marcas están pintadas con una especie de grisalla rojiza en la parte posterior de la vidriera. Tenemos referencias de que unos estudiosos de la Catedral de León encontraron también unas marcas parecidas, pero en los cartones de preparación. Creemos que es un punto más para confirmar la autenticidad de estos paneles. Estas marcas posiblemente eran utilizadas para evitar confusiones en la colocación de los vidrios de distintos tonos y colores.»⁽¹⁾

L'estudi directe des dels terrats m'ha permès, però, d'ampliar-ne la llista fins a vint-i-sis (vegeu-ne esquema) i de situar-les amb tota exactitud, per a fer-ne una anàlisi comparativa.

La capella, aixecada sobre una primitiva absidiola romànica, presenta una estructura poligonal. De les cinc cares, tres estan perforades a la part superior, mentre que les disposades més a la dreta estan decorades amb finestres triforades cegues de traceria flamígera (xarxes sinuoses amb inclusió de quadrifolis).⁽²⁾ Quant a l'esquema d'emmarcament de les diferents obertures, és idèntic en totes elles: dues llancetes trilobades, sobremuntades per dos trèvols, i un quadrifoli al cim.

Les marques han estat localitzades en tres plafons rectangulars i en dos trifolis. Es tracta de lletres: A, B, F i potser una g i un petit triangle. Són realitzades amb una grisalla rosada (òxid de manganès?), la mateixa que hom emprà en el dibuix dels angelets i dels diminuts temes ornamentals observables a l'exterior (grisalla a pinzell i llevada). Per transparència comprovem l'aplicació a la superfície interna del groc d'argent (nimbe, ales i vestits) formant cerclets.⁽³⁾ Sobre el seu significat, han estat aportades diverses hipòtesis de col·locació, indicació dels colors, firma de taller o de vitraller.⁽⁴⁾ Per començar, voldria ressaltar un fet innegable: el de l'antiguitat i originalitat dels vidres que duen un senyal, la qual cosa facilita considerablement la tasca dels investigadors a l'hora de determinar els tipus de vidre, pigments, emplomat i ornamentació propis d'un període o d'un artista.⁽⁵⁾ Tanmateix, n'hem de lamentar l'escàs nombre detectat.⁽⁶⁾ Intentarem d'explicar-les en aquest cas concret. Per a això, hem numerat els finestrals de dreta a esquerra (la inversió en l'ordenament és comprensible si tenim en compte que han estat examinats des de fora). Al que encapçala la breu sèrie només hem trobat marques al costat dret: quinze, repartides entre els dos compartiments centrals de la llanceta (un Sant) i sis al trifoli de dalt (vegeu-ne esquemes). Pel que fa a les de la figura, són totes coincidents, per bé que algunes són incompletes, en haver-se trencat els vidres que les contenen. Hem de llegir-les com una A, executada a partir d'un traç prim, d'un de gruixut

(1) Vegeu DAIMIEL BARBERO, Mercedes; LEÓN DELCLÒS, Montserrat i MARSAL CAVALLÉ, Immaculada: *Descripción de los vitrales de la capilla de Sta. María de los Sastres*, «Recull Tomàs Forteza i Segura (1920-1980)», Tarragona 1983, pp. 3-32, extret d'un treball dut a terme el 1978.

(2) Pintures murals simulaven vitralls, per tal d'obtenir una visió de conjunt harmoniosa. El fals finestrall de l'extrem dret deixà al descobert tres sants, l'estiu del 1983. El sector contigu havia perdut el complement pictòric, a causa de la humitat.

(3) Com als àngels ceroferraris de la girola i als altres quatre (trompeters i turiferaris) de la capella de Sant Miquel, a la Seu gironina. Vegeu el volum publicat per l'Institut d'Estudis Catalans el 1987, *Els vitralls de la Catedral de Girona*, pp. 181 i 185. Els vidres forapintats, posats ara a l'inrevés, manifesten un notable avanç tècnic, evident també per l'augment de les mides de les peces.

(4) La taula de vitraller (seccions en dos trossos) del Museu d'Art de Girona conserva encara algunes marques pintades en negre vermellós. Joan Vila-Grau, que l'ha estudiada detalladament, tot remetent-se a l'obra *De diversis artibus* del monjo Teófil (segle XII), les interpreta com a lletres per a indicar els diferents colors (vegeu d'aquell autor *El vitrall gòtic a Catalunya. Descoberta de la taula de vitraller de Girona*, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona 1985; *La table de peintre-verrier de Gérone*, «Revue d'Art» (París 1986), pp. 32-34; *Els vitralls de la Catedral de Girona*, Institut d'Estudis Catalans,

Barcelona 1987, pp. 49-52, i el catàleg de l'exposició *Millennium. Història i Art de l'Església Catalana*, Barcelona 1989, pp. 314-315). Per bé que els senyals aplicats sobre posts emblanquinades servien per a la tria dels vidres, el fet de localitzar-ne d'altres traçats damunt aquests ha de respondre a una intenció diferent: la de llur col·locació en el muntatge definitiu, com degué succeir segurament amb els nombrosíssims que s'escampen pel gran finestrall de la façana del temple de Santes Creus. Això explicaria, per exemple, que, a la girola de la Seu de Girona, hom hi hagi observat xifres romanes (vegeu *Els vitralls de la Catedral de Girona*, p. 191). Podem així establir un paral·lelisme amb les marques gravades al revers dels esmalts medievals, que en ocasions estan en concordança amb traços similars de les armadures de fusta. Vegeu, en relació amb el tema esmentat, l'article de M. Teresa Matas Blanxart: *Marcas en un conjunto de esmaltes medievales procedentes de Cataluña*, dins «Tipologías, talleres y punzones de la orfebrería española», Actas IV Congreso Nacional de Historia del Arte, Saragossa 1984, pp. 235-249, que en cita dos de W. F. Stohlman: *Assembling marks on Limoges champlevés enamels as a basis for classification*, «The Art Bulletin», vol. XVI, 1934, pp. 14-18, i *Quality production of Limoges champlevé enamels*, «The Art Bulletin», vol. XVII, 1935, pp. 390-394.

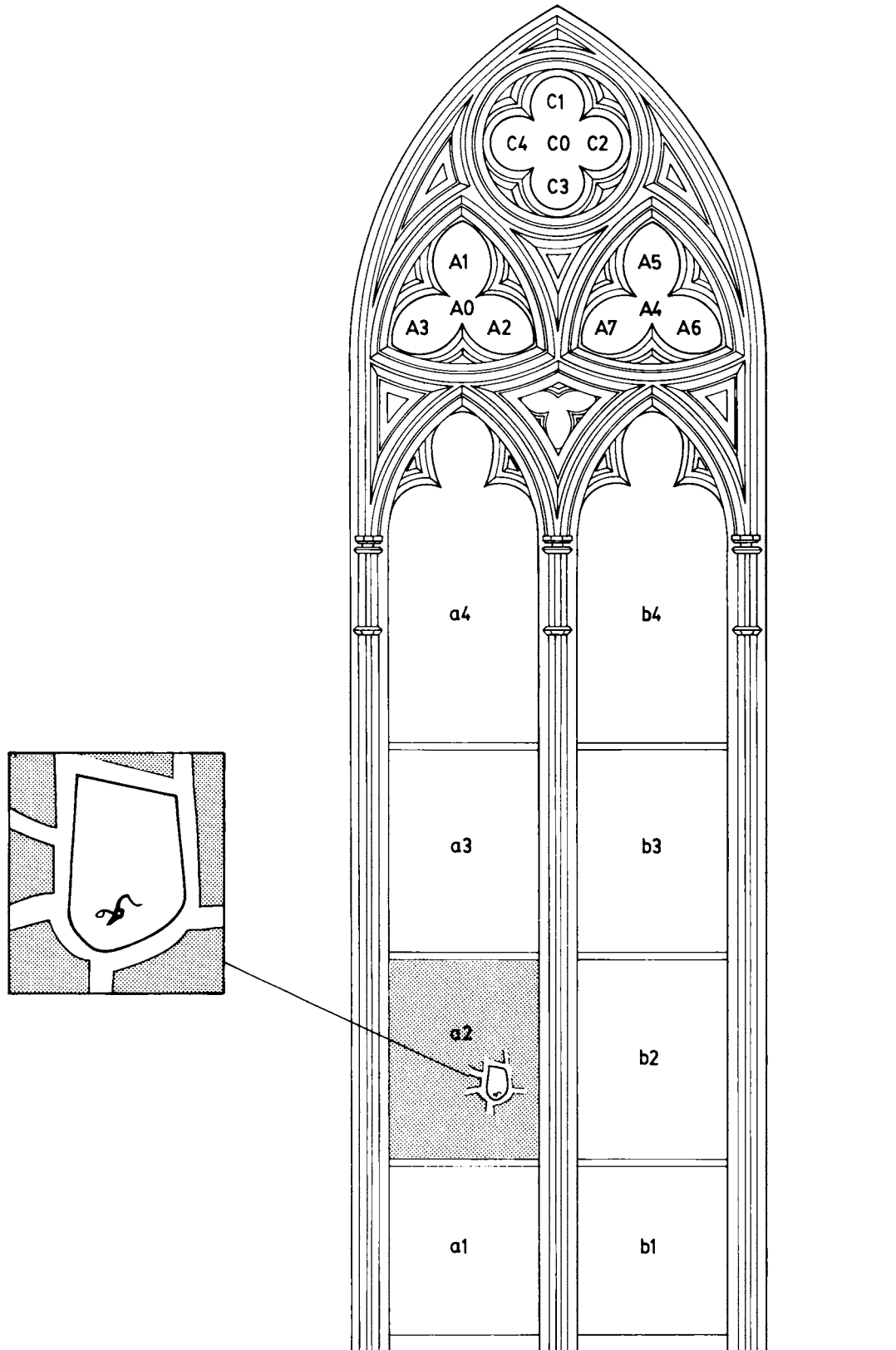
(5) Més encara si, com aquí, hom compta amb referències documentals (l'al·lusiva al mestre Guillem Lantungart).

(6) Cal afegir-hi, però, les visibles des de l'interior.

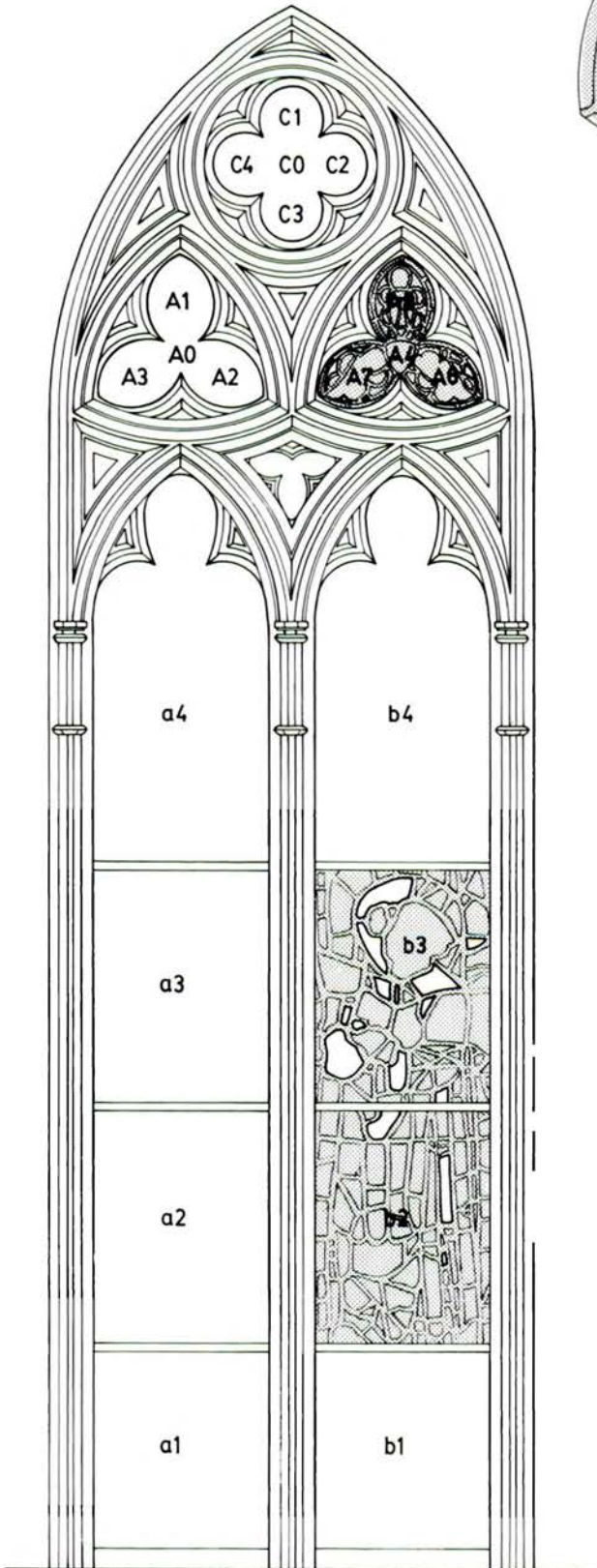
i de l'afegit de tres ratlletes. Al trèvol, hi distingim una B al lòbul esquerre i una F al dret. En aquesta ocasió sembla plausible d'entendre els dits signes com a designadors de la posició correcta.⁽⁷⁾ Al pany següent tan sols hem descobert un senyal al segon plafó, comptant des de baix, de la llanceta esquerra, on s'allotja la Verge de l'Anunciació (vegeu-ne esquema). Potser representa el *ductus* d'una g. Al tercer grup veiem una única marca, repetida quatre cops al lòbul inferior esquerre del trèvol dret: un triangle,⁽⁸⁾ associat a un senzill motiu vegetal o pintat sobre l'espatlla d'un àngel (vegeu-ne esquema). Novament ens decantem per creure que indica l'emplaçament dins el conjunt, en coincidència amb l'assenyalat sobre les posts preparatòries.

(7) Ambdues lletres foren reconegudes per Joan Vila-Grau a la girola de la Catedral de Girona (vegeu *Els vitralls de la Catedral de Girona*, p. 191).

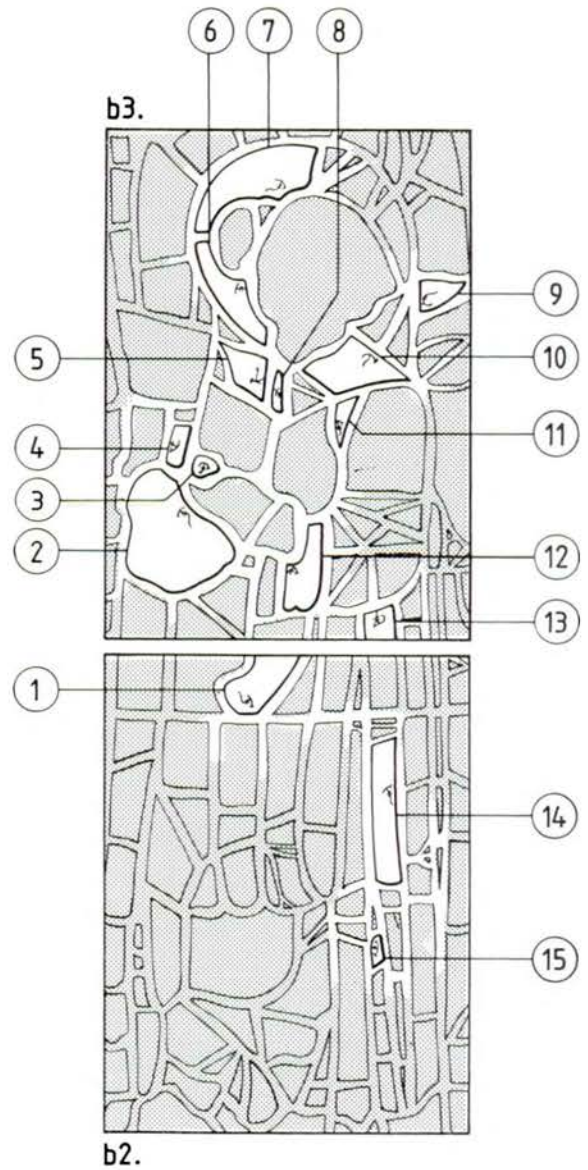
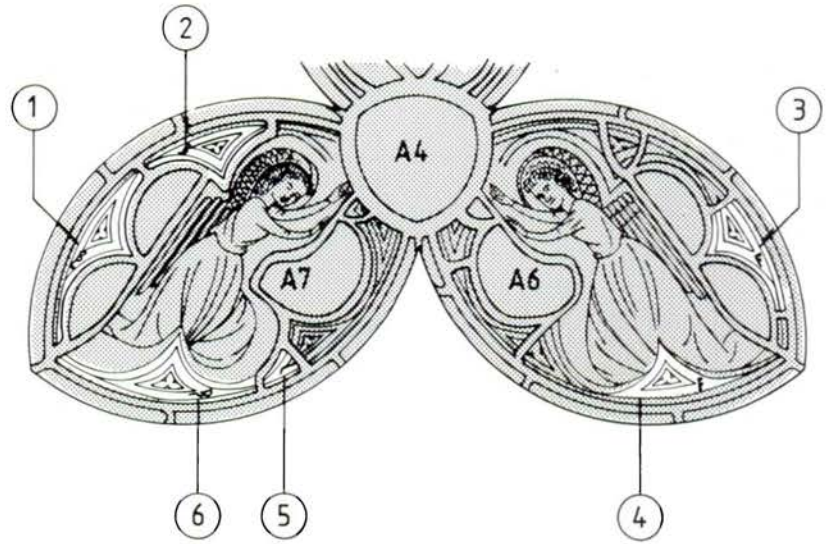
(8) Aquest signe ha estat igualment trobat a Girona (vegeu la nota anterior).

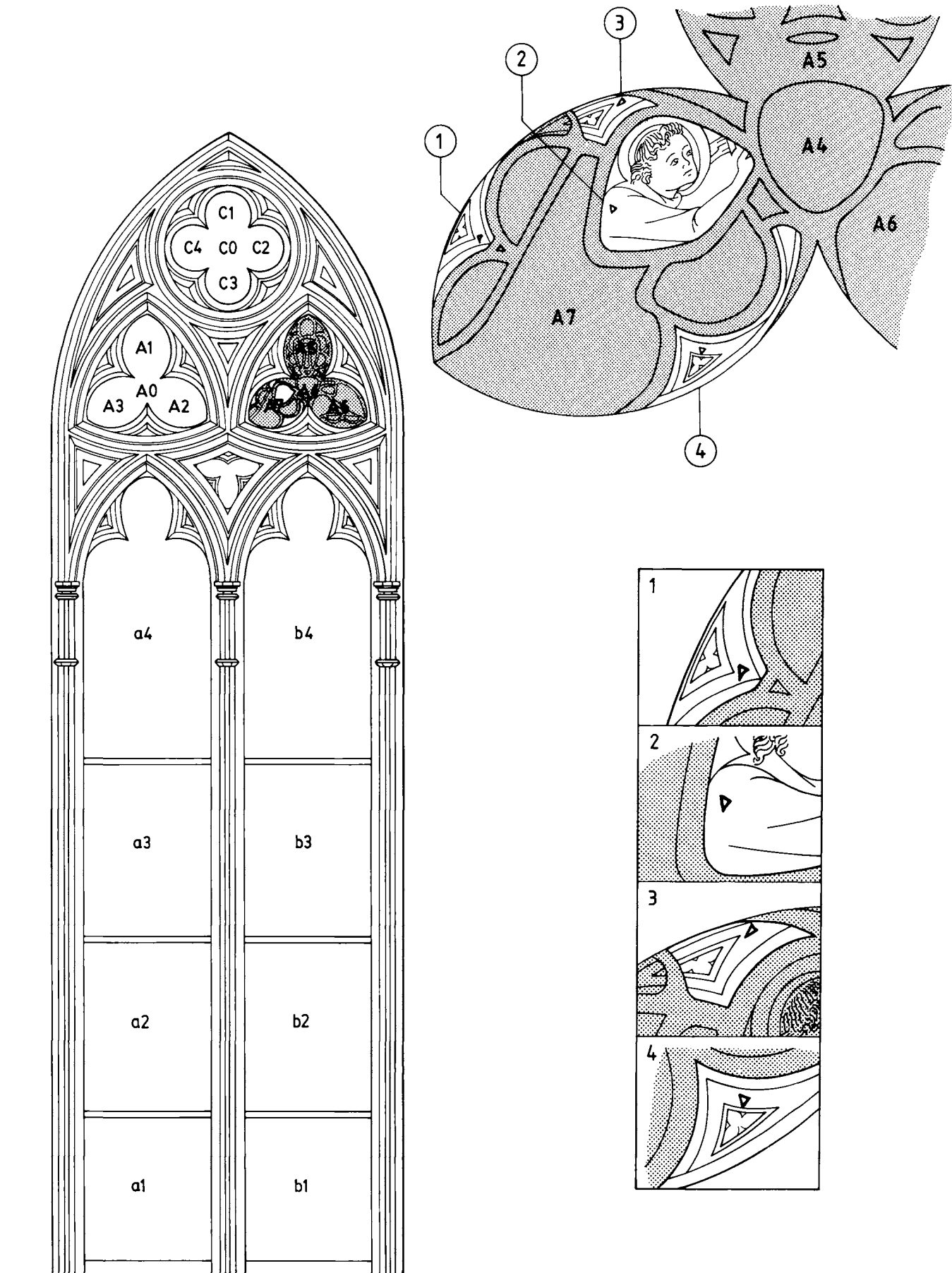
CAPELLA SASTRES. FINESTRAL II

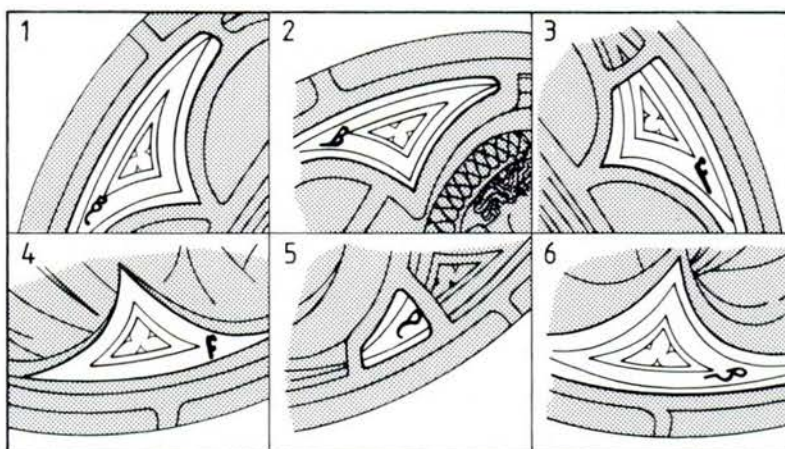
CAPELLA SASTRES. FINESTRAL I

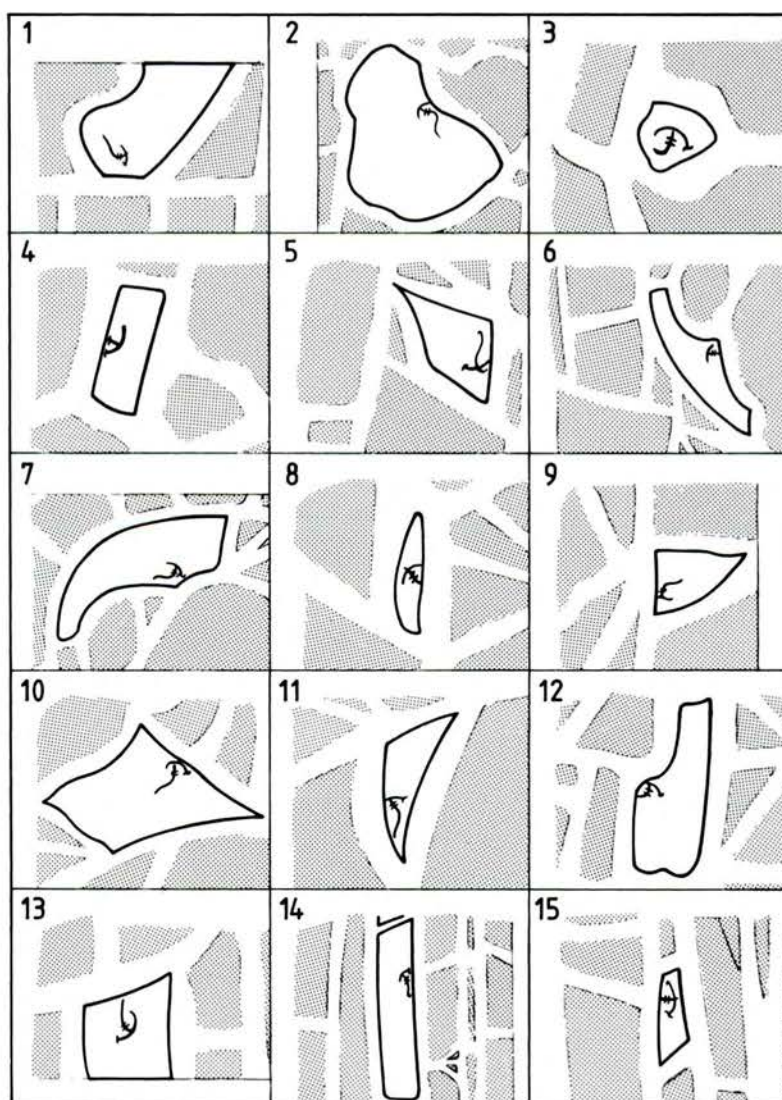

CAPELLA SASTRES. FINESTRAL III

CAPELLA SASTRES. FINESTRAL I. TRILOBAT DRET (A7-A6)

CAPELLA SASTRES. TRILOBAT I. LLANCETA DRETA (b2-b3)

FINESTRAL	SITUACIÓ	NÚMERO	MARCA
FINESTRAL I	LLANCETA DRETA . b2	1	
	. b3	2	
		3	
		4	
		5	
		6	
		7	
		8	
		9	
		10	
		11	
		12	
		13	
	. b2	14	
		15	
	TRILOBAT DRET . A7	1	
		2	
	. A6	3	
		4	
	. A7	5	
		6	
FINESTRAL II	LLANCETA ESQUERRA . a2	s./n.	
FINESTRAL III	TRILOBAT DRET . A7	1	
		2	
		3	
		4	

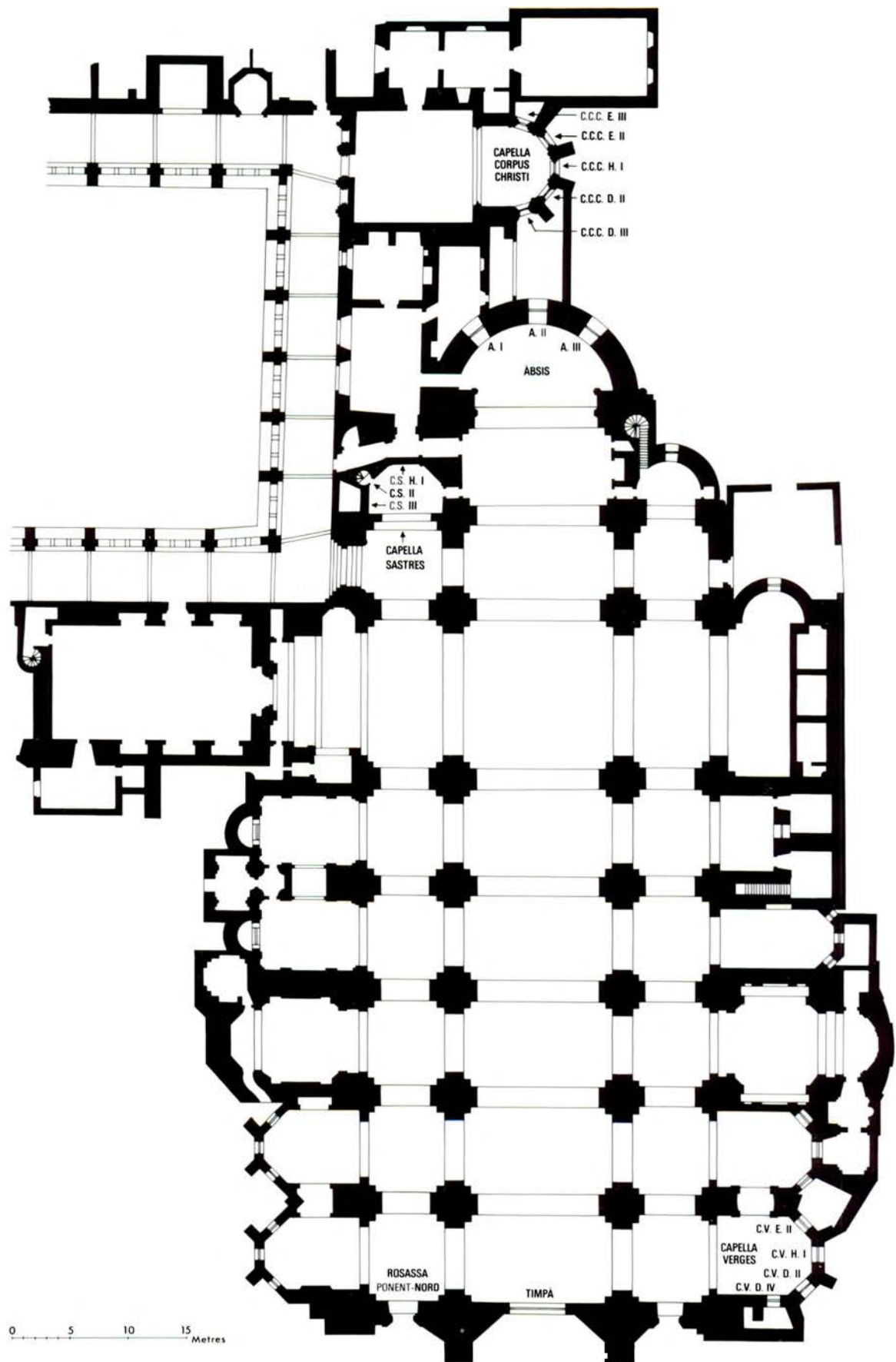
CATÀLEG

PER

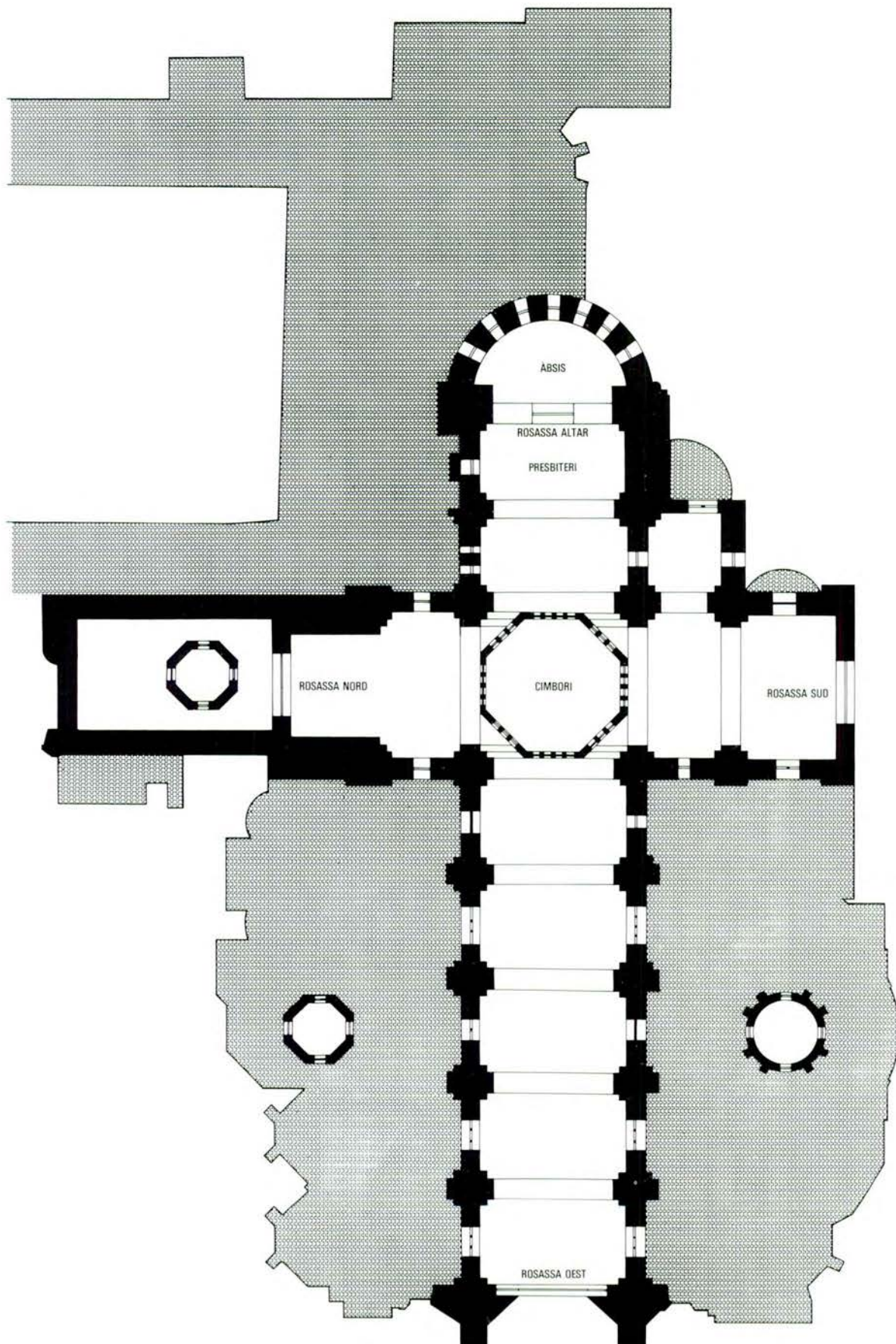
JOAN VILA-GRAU

amb la col·laboració

d'ANTONI VILA I DELCLÒS

Planta de la catedral de Tarragona, segons l'arquitecte Francisco Monravá y Soler (1952), actualitzada per Antoni Vila i Delclòs.

Planta del primer nivell de la catedral de Tarragona, segons l'arquitecte Francisco Monravá y Soler (1952), actualitzada per Antoni Vila i Delclòs.

CAPELLA DE SANTA MARIA DELS SASTRES

VITRALL C.S. III

Tema original desconegut.

Alçada 3,80 m, amplada 0,96 m.

Finestra coronella de dos badius i traceria formada per una rosa quadrilobada superior, dos trilobats i un trilobat petit a la part inferior.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Els plafons són obra contemporània, excepte el plafó *a2*, les bordures del qual són autèntiques i consisteixen en dues llenques de peces de vidre blanc, amb un dibuix de columnes amb trencaigües pintades amb grisalla i groc d'argent, i un rètol en la part central inferior del plafó amb les lletres «HELZABET» dins un rectangle de vidre blanc amb un filet perifèric de groc d'argent i pintura de Siena torrada; a la part esquerra del plafó hi ha una ornamentació de rosasses quadrilobades i polilobades obertes de punxó sobre fons de grisalla campida i groc d'argent.

Els dos trilobats de la traceria consten de dos àngels dins el fistonat de vidre blanc paral·lel a les bordures roses, que quasi no es veuen; en el lòbul superior apareix l'escut de la seu tarragonina amb la tau blanca sobre camper vermell. El fons és blau contornejat pel fistonat de vidre blanc amb ornamentació de triangles curvilinis grocs, amb dibuix d'elements trilobulars de grisalla negra llevada.

El quadrilobat superior no és l'original; el petit trilobat inferior forma lòbuls grocs amb una peça triangular blava al mig.

Les parts autèntiques dels vitralls de la traceria formen un fistonat blanc amb dibuix de trilobats sobre fons groc i negre; en el lòbul superior hi ha l'escut de la catedral amb la tau blanca sobre camper vermell i fons blau.

El trilobat inferior és de vidres llisos grocs amb un triangle central.

CONSERVACIÓ

Únicament els tres trilobats de la traceria són autèntics i s'hi ha conservat totalment —excepte els vidres de reparació— la composició original, consistent en l'escut de la Seu en el lòbul superior i dos àngels —que no porten cap atribut o símbol— en els dos lòbuls inferiors.

Del plafó *a2* són originals una bona part de les bordures d'elements arquitectònics pintats amb grisalla o groc d'argent sobre fons blanc; alguns vidres del rètol. La grisalla, però, és completament esborrada en la resta del vestit, que és procedent d'una restauració antiga.

ICONOGRAFIA

No es pot deduir dels vidres originals el tema iconogràfic que hi havia en el vitrall, per bé que podem suposar que era marià, per l'advocació d'aquesta capella.

A la traceria apareixen quatre àngels (ara en resten només tres) en actitud d'adoració, mig agenollats amb el cos endavant i els braços estesos també endavant.

Els àngels porten una túnica llarga i folgada amb mànigues llargues i estretes, de color blanc amb dibuix groc fent diferents mostres; en l'àngel del lòbul *A2* el dibuix del vestit té un trilobat blanc sobre fons groc; en el del lòbul *A6* el dibuix és igual però amb el trilobat groc sobre fons blanc; al lòbul *A5* el dibuix és d'estrelles de sis puntes i cercles en groc sobre fons blanc.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Tal com és característic en l'obra de Guillem Letumgard, és abundós el groc d'argent tant en l'ornamentació dels vestits dels àngels de la traceria com en les ales i aurèoles, i també en l'ornamentació dels fistonats.

La grisalla és emprada perfilant les figures i detalls o bé campint el fons, d'on en alguns detalls la lleva o hi obre clars amb punxó o agulla.

Les figures són pintades sobre vidre blanc de manxó, i els vidres del camper són uns de manxó i altres de ciba. El vidre vermell és plaqué.

Els rostres i cabells dels àngels són resolts amb una pinzellada prima i àgil, dibuixant linealment els plecs de la roba, cabells i trets de la cara.

En el rètol del plafó *a2*, és emprat el groc d'argent a la bordura, pintant amb grisalla els fusts de les columnes i trencaigües. El rètol és també de vidre blanc, amb les lletres pintades amb grisalla de perfilar, i les remarca un fons de groc d'argent per a cada lletra; també hi ha aquest fons en la rosassa quadrada, on, sobre el campit de grisalla de Siena cremada s'obren clars llevant la grisalla a punta d'agulla dibuixant sis rosetes quadrilobades o polilobades disposades alternadament.

L'acord de color és basat en el blanc, verd, blau vermell i groc en el plafó *a2*, i en el blanc, groc, blau i vermell en la traseria.

La conservació de la traseria és bona, i únicament el vidre vermell mostra lleus senyals de corrosió. La grisalla és ben cuita i apareix en bon estat. Els ploms, estrets i d'ales planes, són de l'època.

En el plafó *a2*, tot el plom és d'ales molt amples i planes, bastant vell però amb mostres de soldadures relativament recents.

CATÀLEG

VITRALL C.S. III

Set plafons i traseria formada per tres trilobats (dos de 0,43 m per 0,30 m i un de petit a la part inferior), i un quadrilobat a la part superior. Dos triangles laterals a la part inferior.

(*a2*) Alçada 0,57 m, amplada 0,41 m.

Hi ha una figura inidentificable, vestida amb túnica verda, llarga fins als peus, i un mantell vermell. El camper és blau. L'única part autèntica del vitrall són les llenques laterals o bordures de vidre blanc amb elements arquitectònics, fusts de columnes i trencaigües pintats amb grisalla i groc d'argent pàl·lid; és també autèntica la part central del rètol de vidre blanc amb un filet perfilat amb grisalla i groc d'argent que voreja tot el rètol; a la part dreta hi ha una ornamentació de grisalla oberta o llevada a l'agulla sobre camper de groc d'argent i grisalla campida.

Les lletres del rètol, molt ben perfilades, apareixen amb un fons de groc d'argent cadascuna.

Traseria

Trilobat (A1, A2, A3) Alçada 0,30 m, amplada 0,43 m.

Àngels i escut de la Seu de Tarragona.

Al lòbul *A1* hi ha l'escut de la Seu de Tarragona, amb la tau blanca sobre el camper vermell. El camper del vitrall és de vidre blau, i als costats del lòbul hi ha una bordura rosa amb un fisonat de vidre blanc amb sis triangles curvilinis de grisalla negra amb fons de groc d'argent; dins cada triangle hi ha un trilobat dibuixat obrint clars amb agulla.

El lòbul *A2* conserva la bordura rosa, el fisonat ja descrit i el cap i tors de l'àngel amb els braços i mans estesos en actitud adorant. La part existent de l'àngel és tallada en una sola peça de vidre blanc, i els trets de la cara, cabells, aurèola i mans són pintats amb una pinzellada fina, lineal. La grisalla és a la part exterior del vitrall.

L'àngel del lòbul *A3* ha desaparegut substituït per dos vidres grocs tapaforats.

El camper lobulat és de vidre blau; la bordura, de vidre rosa, i el fisonat que contorneja el lòbul és de vidre blanc amb elements ornamentals ja descrits al lòbul *A1*.

El groc d'argent intens, quasi color d'aram, dibuixa una mostra de trilobats blancs sobre fons groc —de groc d'argent—. La part inferior del cos de l'àngel és substituïda per una peça de vidre groc tapaforats.

Marques de vidrier en forma de *a* al plafó *a2* i de triangle al plafó *a3*. Al centre del trilobat hi ha una peça rodona, de vidre de ciba blau.

Trilobat (A4, A5, A6) Forma i mides donades.

El lòbul *A4* és idèntic al descrit anteriorment *A1*. En el vidre blanc del fisonat s'observen dues marques de vidrier de forma triangular amb creu al mig. Els vidres de la part dreta del fisonat tenen la grisalla a la cara externa.

Els dos àngels dels lòbuls *A5* i *A6* són col·locats simètricament encarats cap al centre del trilobat.

A l'àngel del lòbul *A5* li manca la part inferior del vestit —de vidre groc tapaforats—. Al fisonat de vidre blanc i al costat del triangle curvilini, i entre els filets de grisalla que són paral·lels al plom, hi ha dues marques de vitraller en forma de vuit. També en el fisonat blanc del lòbul hi ha marques de vitraller en forma de C.

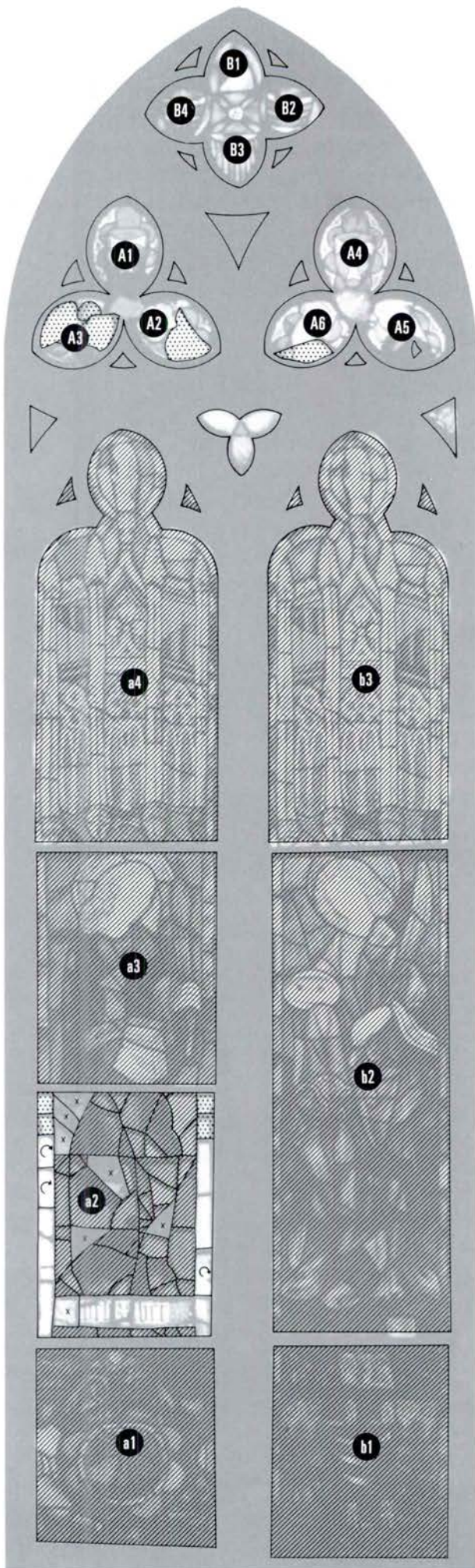
L'àngel, en l'actitud ja descrita, és pintat en una sola peça de vidre blanc de manxó, amb groc d'argent a l'aurèola, als cabells, a les ales i al vestit, on fa una mostra en forma d'estrelles i cercles. Manca un tros del vidre del vestit, mal tapat per fora amb ciment i un vidre blau. El camper és de vidre blau de manxó.

La conservació del plom, antic, és molt bona, així com la dels vidres blancs i blaus. Els vermells tenen una lleugera corrosió.

L'àngel del lòbul *A6*, també tot ell és pintat en una sola peça de vidre blanc; amb groc d'argent al nimbe, cabells, ales i vestit, on la mostra és en forma de creuetes grogues. Manca la part inferior del vestit, substituït per un tapaforats groc. Marques de vitraller en forma de vuit al vidre blanc de les arcuacions del polilobat.

Quadrilobat B, superior de la traseria. Tot ell és de restauració del (segle XX) realitzada per la casa Granell i Cia. de Barcelona. Hi ha l'escut dels Sescomes que no correspon a aquesta capella.

Els restants elements de la traseria (triangles curvilinis etc.) no són originals.

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. III
(ESQUEMA
E TRAMES)

SCALA 1:15

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. III

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. III
TRACERIA. PLAFÓ A6 (DETALL)

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. III.
TRACERIA. PLAFÓ A5 (DETALL)

ANUNCIACIÓ

VITRALL C.S. II

Alçada total 3,80 m, amplada 0,96 m.

Finestral de dos badius de quatre plafons cadascun, i traseria amb un quadrilobat, dos trilobats i quatre triangles curvilinis.

INTRODUCCIÓ

Vitrall de dos badius; quatre plafons per badiu. Traseria composta de dos triangles laterals de costats curvilinis, un trilobat petit a la part central inferior, dos trilobats, i a la part central superior un quadrilobat.

El vitrall original, obra de Guillem Letumgard, és actualment afectat per innombrables i grans reparacions, i conserva la identitat original únicament en la traseria (excepte al quadrilobat de tema heràldic, del segle XX) o en els plafons *a3* i *b3* i en una única peça de la bordura del plafó *b2*.

El tema original d'aquest finestral és el de l'Anunciació, tractat amb la delicadesa i el detallisme característics del vitraller Letumgard.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Bordures de vidre blanc amb elements arquitectònics, fusts i trencaigües dibuixats amb grisalla de perfilar i groc d'argent molt pàl·lid en unes peces i molt cuit i intens en altres.

Les figures queden dins sengles fornícules amb un fons o camper endomassat amb fulles d'acant blau a l'esquerra (badiu *a*) i vermell a la dreta (badiu *b*) i tancada aquesta fornícula per dosserets d'elements arquitectònics amb capitells, culs de llàntia i nervis de les voltes, de color rosa en el (badiu *a*), i desaparegut en el (badiu *b*).

Les figures estan situades encarades l'una amb l'altra.

La traseria, similar a la descrita en el finestral III, consta de bordures roses, contornejades per un fisonat blanc amb trianglelets curvilinis pintats amb groc d'argent i grisalla negra, amb uns trilobats de grisalla llevada o oberta de clars. A més dels angelets en actitud d'adoració dels quatre lòbuls inferiors, hi figura també l'escut de la Seu tarragonina, sobre fons blau.

CONSERVACIÓ

La composició original s'ha conservat malgrat les reparacions i els plafons totalment desapareguts.

El plafó *a3* és ben conservat ja que, a part d'algun vidre aprofitat o tapaforats, únicament la bordura dreta i el cap de l'àngel no són originals. El cap és, doncs, un vidre aprofitat i és obra del Mestre del Cor de Pedralbes, i data probablement de la primèria del segle XV. És un cap de donzella pintat sobre una peça de vidre blanc de gruix molt irregular, tractat amb gran domini de l'ofici i ric de detalls. La grisalla és campida fins a donar un to pàl·lid uniforme, i amb pinzellades molt fines d'una grisalla lleument vermelloso modela amb una precisió molt personal els trets de la cara; els ulls i la boca són subratllats amb un traç més enèrgic. Els cabells, ondulats, són pintats amb groc d'argent, i porta una diadema o cinta sobre el front a l'arrencada dels cabells.

Alguns cabells o rinxols, que cauen sobre el front, són suggerits amb un cop de punxó levant el campit de grisalla.

Al coll, amb plecs del vestit historiat, hi figuren perles i pedres.

Tampoc el cap de la Verge (plafó *3b*) no és l'original, però en aquest cas és una peça col·locada en una reparació més moderna que el cap de l'àngel abans esmentat.

ICONOGRAFIA

El tema originari (i malgrat tot respectat) d'aquest vitrall és el de l'Anunciació: a l'esquerra, l'arcàngel Gabriel s'adreça a la Verge, portant a la mà esquerra un filacteri amb la inscripció «AVE MARIA GRATIA PLENA», i té la mà dreta aixecada, amb l'índex assenyalant la inscripció.

L'arcàngel va vestit amb un mantell groc cadmi clar i una túnica rosa. L'aurèola és de color verd maragda molt clar, amb una ornamentació de tipus radial i triangles de trilobats i perles interceptant el filet que circumda la perifèria de l'aurèola.

Les ales són vermelles, i el camper blau cobalt amb un endomassat de fulles d'acant pintades amb grisalla negra.

El plafó es clou per la part superior amb l'arrencada dels arcs, voltes i nervis amb culs de llàntia d'un dosseret rosa. Pels costats hi ha la bordura blanca amb elements arquitectònics pintats amb groc d'argent i grisalla de perfilar.

El cap de l'arcàngel, que és un vidre aprofitat, queda descrit en l'apartat anterior.

Al mateix nivell i a la part dreta (plafons *b2* i *b3*), apareix la figura de la Verge en actitud recollida, amb la mà dreta a l'alçada de l'espatlla i amb el dit petit lleugerament doblegat. A la mà esquerra porta un llibre gruixut, de color blanc, de tapes treballades amb un dibuix fi de grisalla llevada, de forma quadriculada, amb uns petits quadrilobats a les interseccions de la quadrícula; i dins cada quadre, a punta d'agulla, és dibuixat un quadratet amb els angles arrodonits i cinc cercles al mig. Són dibuixats també els fulls del llibre en el gruix, i dos fermalls o tanques ben ornamentats amb polilobats llevats i una tanca foliforme.

La imatge de la Verge apareix vestida amb un mantell blau cobalt clar, amb una orla molt fina de grisalla llevada i pintada; la part llevada és formada per perles i ratlletes escreuades en forma de X amb les aspes capçades amb rodonetes; dos filets emmarquen aquesta orla, i encara hi ha una segona orla, aquesta pintada fent un fistonat per la part inferior del vestit. El folre és verd maragda clar.

La túnica és rosa, i a la màniga i al coll hi ha dibuixada una vora o orla de triangles amb trilobats.

L'aurèola és groga, amb l'ornamentació esborrada en els vidres que conserva originals. El camper és vermell, amb dibuix endomassat amb fulles d'acant (i marques de vitraller V). El camper es clou per la part superior amb un arc aplanat.

Als costats hi ha la bordura blanca amb elements arquitectònics pintats amb groc d'argent i grisalla de perfilar.

El plafó *b2*, conserva vagament la forma de la túnica i el mantell de la Verge, però tot ell —excepte una peça de la bordura— és una reparació aprofitant vidres antics, molts d'ells amb grisalles d'ales amb plomes, endomassats, etc.

La traseria és formada pels dos trilobats, on (contornejats per una bordura rosa i un fistonat blanc amb triangles curvilinis negres i grocs, amb elements trilobulars inscrits en els dits triangles) apareixen les figures d'uns àngels mig agenollats i en actitud adorant tal com hem descrit en el finestral III.

En el trilobat esquerre (*A1*, *A2* i *A3*), els vestits dels àngels són ornats amb una mostra d'estrelles i cercles grocs *A3* i amb mostra quadrilobada groga sobre fons blanc l'altre *A2*. Hi ha marques de vitraller.

El lòbul superior *A1* porta l'escut de la Seu amb la T blanca sobre camper vermell ja descrita anteriorment.

Els àngels del trilobat (*A4*, *A5* i *A6*), un d'ells mirant amunt i l'altre avall, apareixen sobre el camper blau cobalt i la doble bordura rosa i fistonada blanca; l'àngel *A6* té les ales amb franges grogues, i la mostra del vestit és de quadrilobats grocs inscrits dins un quadriculat (semblaria, si fos possible, un groc d'argent llevat a punta de punxó); l'àngel *A5* de la dreta porta la mateixa mostra, però menys precisa. Marques de vitraller

La peça central del quadrilobat és un vidre llis verd a l'esquerra i blau a la dreta.

Al centre, i a la part inferior hi ha un petit trilobat groc amb peça central triangular blava, i als costats dos petits triangles curvilinis grocs.

Els fisonats dels lòbuls portaven o porten petits vidres triangulars verds en el quadrilobat superior (el vitrall heràldic és del segle XX) i vermells en els trilobats. Als costats del quadrilobat, també hi ha petits triangles curvilinis amb vidre groc.

TÈNICA, COLOR, ESTIL

La grisalla hi és emprada perfilant, campint, modelant a petites pinzellades ritmades en els plecs de la roba, o llevada per detalls. A les mans es perfilen els dits i el contorn de la mà, i amb un piquejat de punta de pinzell es modelen els volums. També les uncles són perfilades amb doble ratlla a la base de l'ungla, tret característic de Letumgard.

El groc d'argent hi és usat abundantment a les bordures i als filets del filacteri, o als vidres grocs per a accentuar la forma dels plecs de la roba (mantell de l'àngel), o en les mostres dels vestits dels àngels de la traseria i detalls del fistonat.

És particularment acurada la grisalla —sigui pintada o llevada amb agulla o punxó— en els elements ornamentals: el mantell, la túnica i molt especialment el llibre.

És diferent, perquè no és de Letumgard, el cap de l'àngel que hem descrit anteriorment; la grisalla hi és com un lavís, amb petits tocs perfilant els trets de la cara, o acusant-ne els volums amb petites pinzellades i encara algun llevat.

L'acord cromàtic dona una certa importància als blancs, afectats lleugerament pel groc d'argent emprat en algunes peces; segonament són els blaus (blau cobalt clar) i vermells. El verd maragda hi apareix d'una manera més escadussera, i un xic més abundant hi és el rosa, emprat sobretot a les túniques.

La conservació de la grisalla és bastant bona, i els ploms són antics i ben conservats en la traceria, però amples i plans bé que molt rebregats i retocats en els dos plafons *a3* i *b3*.

CATÀLEG

VITRALL C.S. II

Vuit plafons i traceria.

Badiu a

(a1) Plafó no original: reparació segle XX.

(a2) Plafó no original: reparació segle XX.

(a3) Plafó rectangular 0,58 m d'alçada i 0,43 m d'amplada.

Tema: La meitat superior figura l'arcàngel Gabriel.

L'arcàngel va vestit amb un mantell groc (hi apareix el groc d'argent per tal d'intensificar el color en els plecs de la roba) i túnica rosa. La figura, dempeus i de costat adreçant-se a la Verge (plafó *b3*), porta un filacteri de vidre blanc amb lletres perfilades amb grisalla negra, amb la inscripció «AVE MARIA GRATIA PLENA». Als costats del filacteri hi ha dos filets de groc d'argent. La mà esquerra sosté el filacteri (vidre de reparació), i la dreta assenyalà la inscripció amb l'índex estès.

Les ales són vermelles, de vidre plaqué, amb les plomes dibuixades amb grisalla de perfilar.

El cap no és l'original, és un vidre aprofitat, obra acurada i ben conservada del Mestre del Cor de Pedralbes. Aquest cap és pintat (rostre, cabells, coll i coll del vestit amb rica ornamentació) en una peça de vidre de gruix molt irregular i notable brillantor per la part externa; és dibuixat sobre el mateix cartó que fou emprat en el cap de la Verge de la rosassa del Cor de l'església de Pedralbes, car coincideixen exactament les mides i el dibuix. L'única diferència és que en el de Pedralbes la grisalla és pintada en ambdues cares, i en aquest ho és únicament per la cara interna.

El camper és blau, amb dibuix endomassat de fulles d'acant.

L'aurèola, de vidre verd maragda clar, amb ornamentació geomètrica radial, es clou en forma de triangles amb trilobats inscrits, i amb un filet perfilat amb petits cercles que capcen els elements radials.

La part superior del plafó es clou amb l'arrencada dels elements arquitectònics del dosseret rosa. Als costats hi ha bordures blanques amb elements arquitectònics pintats amb groc d'argent i grisalla de perfilar; la bordura de l'esquerra és original de Letumgard —hi ha també marques de vitraller—, i la de la dreta és una imitació.

La conservació de la grisalla és bastant bona; els ploms —plans i d'ales amples— són molt retocats i ressoldats.

a4 Plafó no original: segle XX.

Badiu b

(b1) Plafó no original: segle XX.

(b2) Plafó no original, fet tot ell de vidres antics aprofitats.

(b3) Plafó rectangular, de 0,58 m d'alçada i 0,43 m d'amplada.

Tema: Anunciació Verge.

Hi ha la figura de la Verge, en actitud recollida, amb la mà dreta a l'alçada de l'espatlla, els dits estesos i el dit xic lleugerament doblegat. A la mà esquerra —tota d'una sola peça de vidre blanc— porta un llibre blanc, gruixut, amb tanques i la coberta ornamentada amb motius quadriculats de punta de punxó. A l'interior dels quadrats, i també llevant el campit a punta d'agulla, hi ha un quadrat amb cinc cercles al mig.

La imatge porta una túnica rosa de mànigues estretes, amb vora ornamentada amb motius triangulars, i un mantell blau cobalt clar, amb una vora emperlada i fistonada. Entre les perles (llevades), i també de punta d'agulla, hi ha un motiu aspat. Els plecs són ben modelats amb la personal pinzellada ritmada i paral·lela de Letumgard.

El cap, de grisalla ben dibuixada i modelada, és una restauració moderna. L'aurèola groga és autèntica a la meitat esquerra, i de reparació moderna a la meitat dreta.

El camper és vermell, de vidre plaqué, amb un dibuix endomassat de fulles d'acant; al filet lateral hi ha marques de vitraller en forma de V.

Les bordures, de vidre blanc amb elements arquitectònics, són originals, per bé que força malmeses.

Els ploms són amples i plans, antics però no originals, i també malmesos per múltiples reparacions i soldadures. La grisalla és ben conservada. Únicament el vidre vermell mostra una lleu corrosió.

(b4) Plafó no original: segle XX, Granell i Cia.

Traceria

(O) Trilobat de 0,20 m per 0,20 m.

(A1, A2, A3) Forma i mides donades.

Tema: Dos àngels i element heràldic en el lòbul superior. Els àngels, mig agenollats i amb els braços estesos en actitud d'adoració o expectant, ocupen els dos lòbuls inferiors (A1, i A3). El camper és blau cobalt, i la bordura és rosa fistonat blanc de triangles curvilinis grocs (groc d'argent) i negres amb trilobats de grisalla oberta de punxó.

Els vestits dels àngels són de vidre blanc amb mostra ornamental de groc d'argent fent quadrilobats sobre un ritme quadriculat. Les ales i els cabells, així com una part de l'aurèola, són també de groc d'argent.

El lòbul superior porta l'escut de la Seu tarragonina, amb la T de vidre blanc i el camper vermell. El rerafons és de blau cobalt clar. El fistonat i la bordura són iguals que els dels altres lòbuls. Als triangles de pedra que marquen els lòbuls hi ha petits vidres triangulars vermells.

El plom és l'antic d'ales estretes i altes, sense marques de dents a l'ànima. Marques de vitraller al fistonat.

(A4, A5 i A6). Forma i mides donades.

Tema: Dos àngels i element heràldic.

La composició i la tècnica són iguals que les del trilobat anterior; les úniques diferències són en la posició del cap alçat, i en la mostra dels vestits, molt precisa en l'àngel de l'esquerra; quadrilobats grocs sobre el fons blanc del vidre, i igual mostra, però més imprecisa, en l'àngel de la dreta (A5).

Plom original, d'ales estretes i amples.

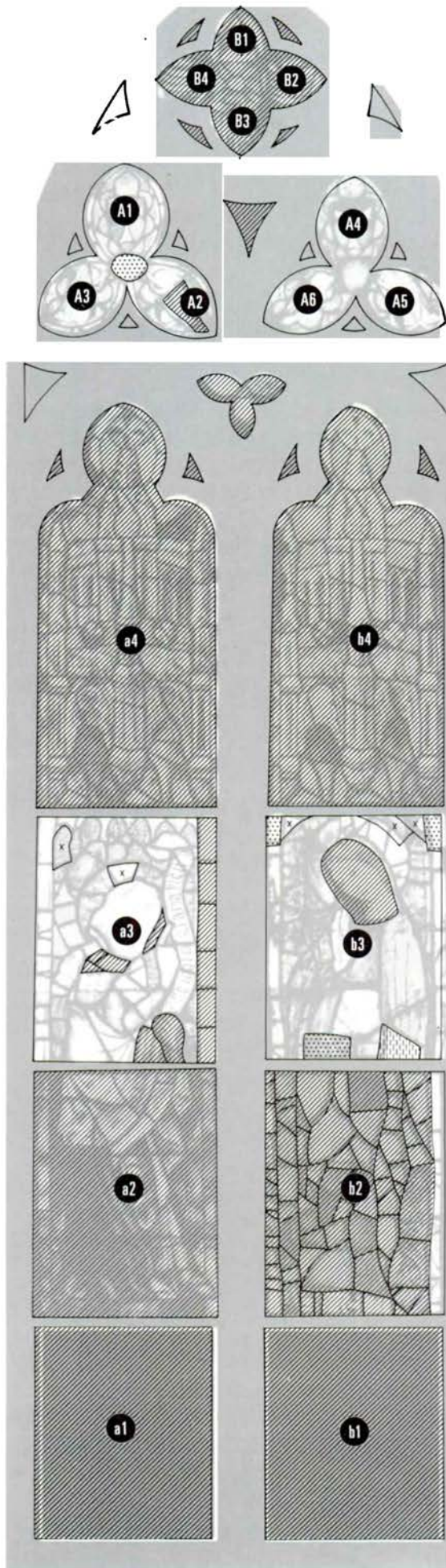
Vidre llis, sense cap tipus d'ornamentació; lòbuls grocs i centre de forma triangular blava.

Als costats, triangles de vidre curvilini groc.

(D) Quadrilobat de 0,50 m de diàmetre.

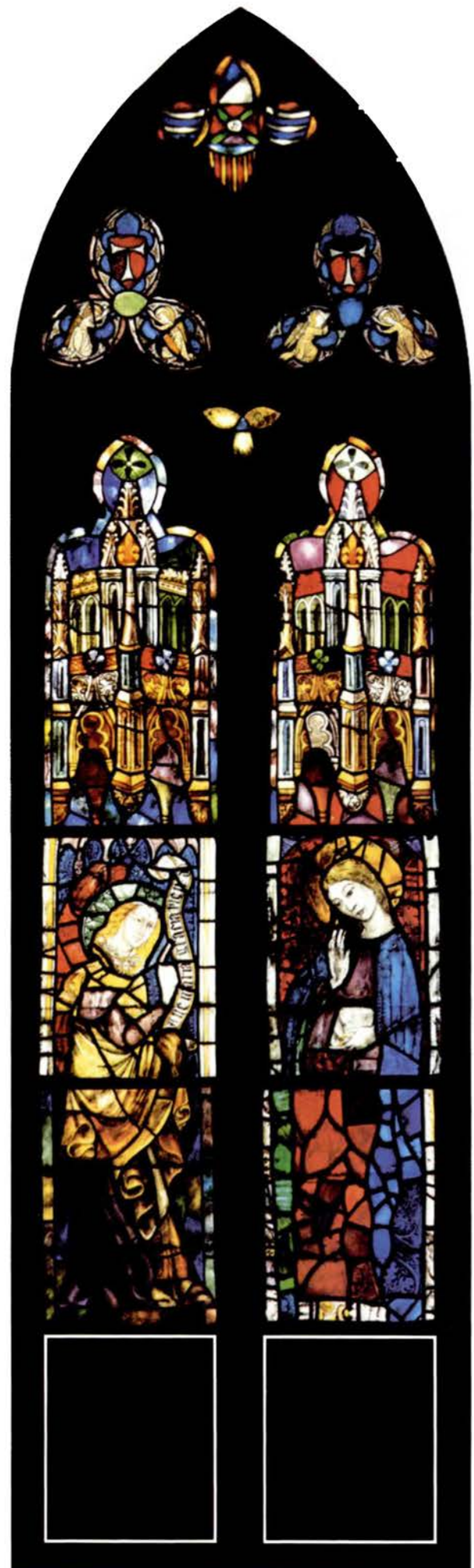
No és l'original: reparació del segle XX (triangles verds).

(C1 i C2) Als costats, triangles curvilinis de vidre groc.

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. II (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. II

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. II. PLAFONS a2, a3 i b2, b3

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. II.
TRACERIA. PLAFÓ A6

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. II.
TRACERIA. PLAFÓ A5

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. II. PLAFÓ a3 (DETALL)

VITRALL C.S. H. I

Alçada 3,80 m, amplada 1,03 m.

Format per dos badius de quatre plafons cadascun i traseria. Plafons de 0,50 m per 0,43 m.

INTRODUCCIÓ

Aquest vitrall, de dos badius i traseria composta d'un trilobat petit a la part central inferior al mateix nivell de dos triangles curvilinis, dos trilobats, i un trilobat a la part central superior, és molt restaurat (segle XX). Solament quatre plafons i la traseria són antics. La traseria és obra de Guillem Letumgard, com ho eren els plafons dels dos badius on ara resten únicament unes peces escadusseres de les bordures i de la túnica (plafó *b2*).

Són antics, però no de la mà de Guillem Letumgard, els quatre plafons on hi ha les imatges de l'arcàngel Gabriel i de la Mare de Déu, *a2*, *a3* i *b3*, respectivament.

Aquests plafons són realitzats en un estil i una tècnica que difereix molt dels de Letumgard. Les figures hi són tractades amb més realisme, les ombres modelen amb naturalisme els plecs de la roba o els volums dels rostres i mans. També els motius ornamentals de les orles del vestit són més atapeïts i un xic pesats si els comparem amb els de Letumgard, sempre àgils i delicats.

També la manera de pintar la grisalla picada de punta amb uns pocs traços perfilant els plecs és diferent de l'estil de Guillem Letumgard. En els plecs subratlla encara el perfilat dels caires amb un traç obrint clars o també, amb pinzell dur, obrint clars en les parts sortints dels plecs.

És un estil, doncs, més escultòric, que ens fa pensar en un gòtic del final del segle XIV o, potser fins i tot de la primeria del XV. El dibuix dels trets de les cares: llavis molsuts, ulls de gran iris i pupil·la, celles fines, front gran; la tècnica de la grisalla emprant el perfilat i el lavís, el càlid groc d'argent, i el mateix color de terra de Siena torrada, permeten d'atribuir l'autoria d'aquest vitrall al mateix mestre vitraller autor de les dues rosasses Sud i Nord d'aquesta Catedral.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Tots tres trilobats són obra de Guillem Letumgard i consten d'una estreta bordura rosa que contorneja els lòbuls. Immediat a la bordura trobem un fisonat blanc, amb uns petits trilobats negres inscrits en un triangle curvilini groc. En els lòbuls superiors i sobre el rerafons blau cobalt hi ha els escuts de la Seu tarragonina, amb la T blanca sobre el camper vermell.

Les bordures dels plafons són bastant amples, i la del plafó *b2* és feta amb típica ornamentació letumgardiana de columnes grogues sobre fons blanc amb trencaigües i altres motius arquitectònics. El camper és vermell endomassat amb fulles d'acant.

CONSERVACIÓ

El quadrilobat superior no és l'original i, si bé el vidre n'és més antic, prové d'una restauració del segle XX. Els trilobats són del programa original, i únicament el centre del trilobat *A4*, *A5*, *A6* és un tapaforats; el de l'esquerra (*A1*, *A2*, *A3*) és col·locat invertit; la grisalla queda a la cara exterior.

Els plafons *a1*, *b1*, *a4* i *b4* són totalment nous (restauració del segle XX); els altres quatre plafons no són obra de Letumgard, i podem suposar que són plafons parcialment aprofitats d'un altre vitrall, ja que així ho palesa la repetició del tema de l'Anunciació que ja és representat al vitrall II i que és obra del vitraller Letumgard. Els plafons *a2*, *b3* i *b2*, *b3* són del final del XIV o de la primeria del XV. Estan molt ben conservats, tant la grisalla com el mateix vidre.

ICONOGRAFIA

Tema —que no és original— de l'Anunciació: l'arcàngel Gabriel dempeus, amb vestit talar (?) vermell i amb un gran coll groc i gires i orles grogues, porta a les mans un filacteri blanc amb la inscripció «AVE MARIA, GRATIA PLENA DOMINUS...»; les ales de Gabriel són verdes, i el camper és blau endomassat amb fulles d'acant.

La figura és representada mirant cap a l'esquerra, adreçant-se a la Verge; l'aurèola és groga; els cabells, enrinxolats, són rossos; les celles són arquejades i molt fines; els ulls, de parpelles ben marcades, tenen les pupil·les grans; la cara és rodona; el nas, un xic gros, i els llavis són ben dibuixats i molsuts.

Al badiu dret (plafons *b2* i *b3*), sobre un camper vermell endomassat amb fulles d'acant, i unes bordures blanques amb elements arquitectònics letumgardians, és representada la imatge de la Mare de Déu, embolcallada amb un mantell blau que li cobreix també el cap, sota del qual mantell duu una túnica rosa.

El rostre, emmarcat per una cabellera rossa ondulada, té els mateixos trets del de l'àngel: celles arquejades i molt fines, ulls amb parpelles ben marcades, ninetes molt grans i boca de llavis ben dibuixats i molsuts.

Als peus de la figura hi ha uns trossos de vidre aprofitat que són fragments d'un filacteri, la inscripció del qual no es pot llegir.

A la traceria, i com a les altres finestres d'aquesta capella, hi ha, en els trilobats, els dos angelets mig agenollats amb els braços i mans en actitud adorant. Aquestes figures quasi simètriques i ben clarament dibuixades amb un mateix patró, porten una túnica molt folgada, de mànigues estretes, blanca amb un dibuix groc fent mostres diferents; els cabells, enrinxolats i rossos, apareixen sobre sengles aurèoles blanques i grogues, algunes llises fent un simple cercle, i d'altres amb ornamentació fistonada o d'engraellat.

Cap d'aquestes figures no porta atributs.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL, CONSERVACIÓ FÍSICA

En estudiar les característiques d'aquest vitrall, cal fer una clara distinció entre la traceria i algun element conservat del vitrall original, i l'aportació més tardana de les figures de l'arcàngel Gabriel i de la Verge Maria. En la traceria i en els elements originals hom emprà abundantment el groc d'argent sobre vidre blanc, la pintura de grisalla d'estil lineal en els àngels de la traceria, i modelant les ombres amb les pinzellades fines i allargades sobre una base de grisalla picada de punta bastant seca, tan característica de Letumgard.

Els vidres són de manxó o de ciba en algun cas, amb profusió de petites bombolletes d'aire.

La grisalla és usualment llevada amb agulla o punxó molt especialment per a treballar els motius ornamentals.

Els vidres, bastant gruixuts, són plaqués els vermells; els blaus cobalt són intensos però mai foscos.

L'aportació de les figures de Gabriel i la Verge presenta unes característiques tècniques ben diferents de les de Letumgard.

El vidre emprat és gruixut, amb menys bombolletes d'aire que l'original. El groc d'argent hi és usat únicament per als cabells, i la grisalla és d'un to de terra de Siena torrada més vermellós que el de Letumgard. Aquesta grisalla és pintada amb més aigua; el piquejat de punta de pinzell queda menys sec i precís que si fos fet amb una grisalla més eixuta.

Les ombres són ben modelades, i quan cal es remarquen els caires dels plecs o els trets de la cara, amb un cop de punxó llevant la grisalla o amb alguna pinzelladeta molt fina i en ritmes paral·lels. Els elements ornamentals de la vestimenta de l'arcàngel són minuciosament pintats amb grisalla de perfilar, com també hi són pintades les lletres del filacteri.

Les ombres de la roba, pintades amb la grisalla ja descrita, tenen també cops de pinzell dur, llevant grisalla per tal de remarcar els clars de les parts que més sobresurten.

Així com en els vidres de Letumgard trobem la profusió de marques de vitraller, característica d'aquest autor, i sempre a la cara interna, en els plafons de l'arcàngel i la Mare de Déu les poques marques de vitraller observades són totes a la cara externa del vitrall.

Els ploms de la traceria són els originals, mentre que tots els plafons són emplomats de nou en la reparació del segle XX. La conservació de la grisalla és irregular.

CATÀLEG

VITRALL C.S. H.I.

Vuit plafons i traceria.

(a1) Plafó de 0,50 m d'alçada, per 0,43 m d'amplada.

No original.

Tema: Gerro amb flors.

Època: Segle XX.

(a2) Plafó de 0,58 m d'alçada pr 0,43 m d'amplada.

Bordura no original, de vidres grocs i verds. Part inferior de la figura de l'arcàngel Gabriel. Camper blau cobalt intens. Túnica

blanca i vestit vermell de vidre plaqué. El folre del vestit és verd pàl·lid. Les gires i orla del vestit és de vidre groc amb ornamentació geomètrica pintada amb grisalla de perfilar, fent dues mostres: l'una de quadrats inscrits dins un quadrat, amb quadrilobats en el quadrat petit central; i l'altra, a l'orla, amb el motiu floral geomètric, amb flors de quatre pètals inscrites també dins un quadrat.

A la part superior del plafó hi ha els dos extrems del filacteri, de vidre blanc amb le lletres AV i un petit element ornamental quadrilobat, i en la peça blanca de la dreta les lletres «US» (de

dominus) el mateix element ornamental de l'altre extrem del filacteri i la lletra «T» (de *tecum*).

(a3) Plafó de 0,58 m d'alçada i 0,43 m d'amplada.

Tors i testa de l'àngel de l'Anunciació; a les mans porta un filacteri amb la inscripció «AVE MA...IA...PLEN...DOMIN...» Les mans i el filacteri són de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla. La túnica és vermella, de vidre plaqué amb grisalla ombrejant els plecs. El cap és fet en una sola peça de vidre blanc gruixut, gran, pintada amb grisalla i groc d'argent per tal de fer la cabellera rossa. L'aurèola és de vidre groc, amb un filet de grisalla de perfilar que la circumda, i un fistonat. A punta de pinzell hi ha encara en l'aurèola un piquejat de grisalla.

La túnica porta un gran coll groc amb una ornamentació geomètrica quadràtica, ornamentació que es repeteix de mida més petita a les vores de les mànigues.

Les ales són de color verd maragda amb grisalla; el camper és blau, i als costats respira un xic la bordura de vidres grocs.

Hi ha alguna peça de vidre verd de reparacions posteriors a les ales i aurèola.

La conservació és molt bona, tant del vidre com de la grisalla. El plom, antic, és d'ales amples (9 mm) i completament planes.

(a4) Plafó capcer del badiu, de 0,96 m d'alçada i 0,425 d'amplada. No original. Restauració del segle XX.

(b1) Plafó rectangular de 0,50 m d'alçada per 0,43 m d'amplada. No original. Restaració del segle XX.

(b2) Plafó rectangular de 0,58 m d'alçada per 0,43 m d'amplada.

Part inferior de la túnica rosa i mantell blau de la imatge de la Verge. Als peus hi ha diverses peces de vidre aprofitat, de color blanc amb lletres gòtiques pintades amb grisalla de perfilar i groc d'argent o amb motius arquitectònics i florals, on és usat el groc d'argent i la grisalla.

La bordura, de peces rectangulars de vidre blanc amb motius arquitectònics dibuixats amb grisalla de perfilar i groc d'argent, és de la mà de Guillem Letumgard. Hi apareixen també les seves característiques marques de vitraller.

La major part dels vidres del camper són de reparació, com també ho són molts del mantell o de la túnica.

El plafó és emplantat amb ploms contemporanis d'ales estretes i de secció corbada. Grisalla molt esborrada.

(b3) Plafó rectangular de 0,58 m d'alçada per 0,43 m d'amplada.

Hi figura la imatge de la Verge de mig cos en amunt, vestida amb túnica rosa i un mantell blau cobalt.

El cap és d'una sola peça de vidre blanc, i els trets del rostre pintats amb grisalla de color de terra de Siena torrada. El groc d'argent és usat, juntament amb la grisalla, a la cabellera de la imatge.

El mantell, blau, és ben ombrejat amb grisalla que dibuixa i modela amb precisió els plecs.

El camper és vermell, de vidre plaqué amb un dibuix endomassat de fulles d'acant.

La figura té el cap lleugerament inclinat i dirigit vers l'àngel; duu la mà dreta sobre el pit, i l'esquerra és desapareguda.

L'aurèola és de vidre groc amb grisalla esborrada, i hi ha rastre d'un repintat en fred força inhàbil.

Sobre l'aurèola trobem diversos vidres aprofitats a la part dreta; un d'ells és de vidre blanc amb una figura grotesca en actitud ajupida, pintada amb groc d'argent i grisalla. És, però, provinent d'un vitrall gòtic.

Les bordures no són originals. Reparació del segle XX.

(b4) Forma i mides donades al plafó a4.

No original.

Reparació del segle XX.

Traceria

(O) Trilobat de 0,13 per 0,13 m.

Tema ornamental: tres lòbuls grocs i un triangle blau al centre. Vidres sense grisalla.

Plom antic, vidre sense corrosió i en bon estat.

(A1, A2, A3) Trilobat de 0,30 m d'alçada i 0,43 m d'amplada.

Tema: Àngels i escut de la Seu de Tarragona.

Als dos lòbuls inferiors, A2 i A3, hi ha sengles àngels en actitud adorant, mig agenollats, amb un braç ben estès i l'altre mig plegat. Aurèola blanca mig contornejada per un filet de groc d'argent.

Vestit blanc amb motius o mostres grogues —de groc d'argent—, les ales del mateix color.

Camper blau cobalt sense motius ornamentals, i bordura composta per una llenca de vidre rosa i un fistonat de vidre blanc, amb groc d'argent i grisalla negra. Llevats de punxó, s'hi dibuixen trilobats a cada triangle.

Al centre del lòbul hi ha una peça rodona de vidre vermell.

El vestit de l'àngel del lòbul A3 fa una mostra de quadrilobats blancs sobre fons groc, i en el del lòbul A2 la mostra és d'anelles grogues sobre fons blanc.

El groc d'argent és emprat en els cabells, ales, aurèoles, mostra dels vestits i triangles de la bordura fistonada.

El lòbul superior A1 té una bordura rosa i fistonat blanc igual al descrit en els lòbuls A2 i A3. El rerafons és també blau cobalt, i al mig hi figura un escut triangular de costats corbats lleugerament amb camper vermell —de vidre plaqué— i amb la lletra T en vidre blanc.

Els vidres d'aquest trilobat estan en molt bon estat, molt especialment el vidre blanc dels àngels i del fistonat. El plom és antic, d'ales altes, estret (poc més de 3 mm).

En una restauració contemporània, a més de canviar-hi algun plom (ploms de tipus anglès), hom col·locà el vitrall amb la grisalla donant a l'exterior. Marques de vitraller de dos tipus, f i β .

(A4, A5, A6) Trilobat, mides donades.

El tema i l'ornamentació d'aquest trilobat són idèntics als del descrit anteriorment, excepte el vidre central, que és un vidre aprofitat, de color groc amb grisalla —tema arquitectònic— col·locat barroerament amb ciment.

També l'àngel del lòbul A5 té uns ploms de trencada, i el braç esquerre desaparegut hi és substituït per un vidre de reparació groc, tafaforats.

la corrosió del vidre plaqué vermell és visible.

L'àngel del lòbul A6 és ben conservat.

(B) Quadrilobat de 0,38 m per 0,38 m.

Tema heràldic.

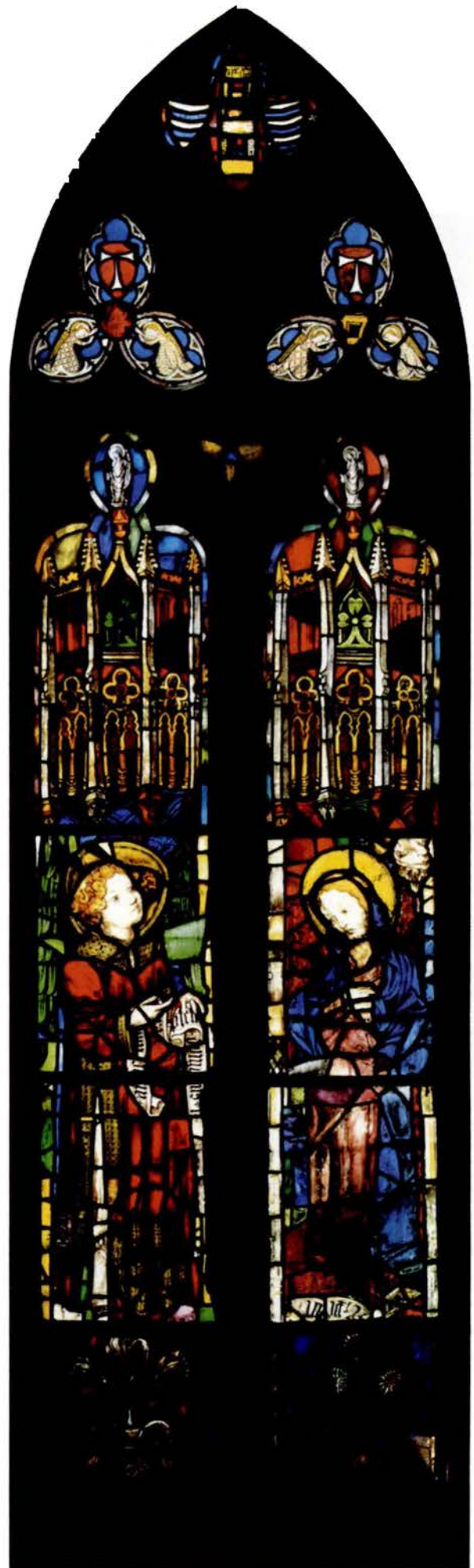
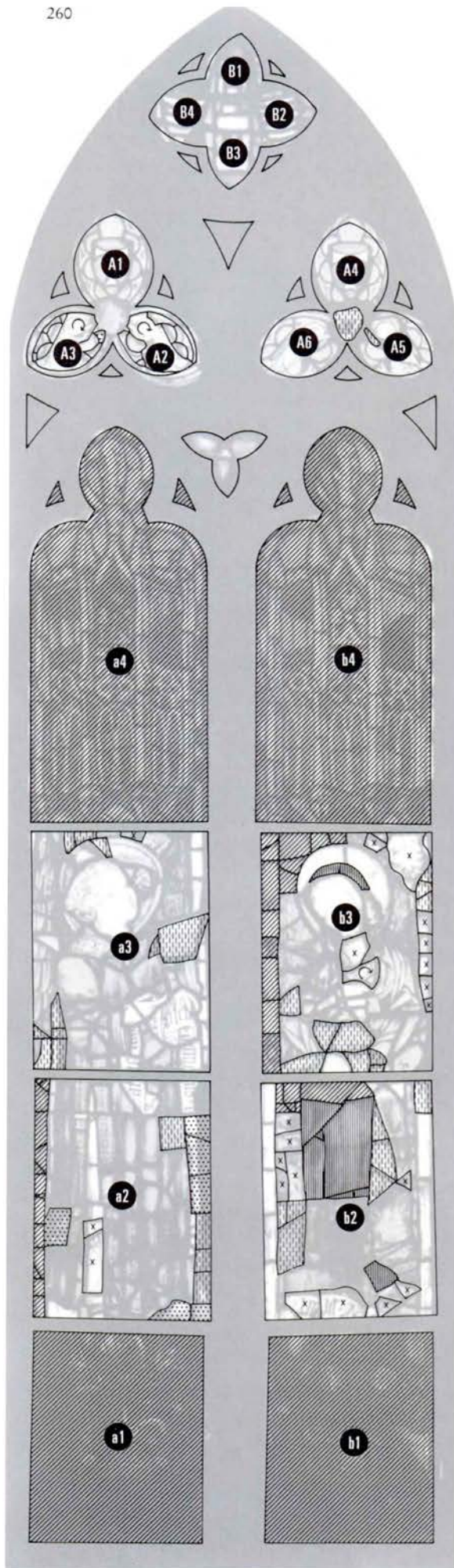
És un vitrall antic, amb l'escut dels Sescomes més o menys alterat en fer-ne un muntatge per a adaptar-lo a les mides i forma del quadrilobat d'aquesta traceria.

Ocupant els lòbuls superior i inferior i sobre un fons blau, figuren simètricament uns elements arquitectònics de vidre groc amb grisalla dibuixant carreus de pedra, sobre un camper vermell.

Els dos lòbuls laterals tenen el fons vermell amb sengles escuts triangulars de costats lleugerament corbats, amb camper blanc i franges blaves corbades avall. A la dreta d'un dels escuts hi ha una petita peça de vidre blanc amb dibuix de grisalla oberta en forma quadrilobada.

El plom és d'ales amples (9 mm) i planes, i és molt malmès. La grisalla és esborrada en algun dels vidres grocs, i presenta mostres de corrosió en els vermells.

El vitrall, en resum, és antic però no és l'original de Letumgard.

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. H. I (ESQUEMA DE TRAMES)

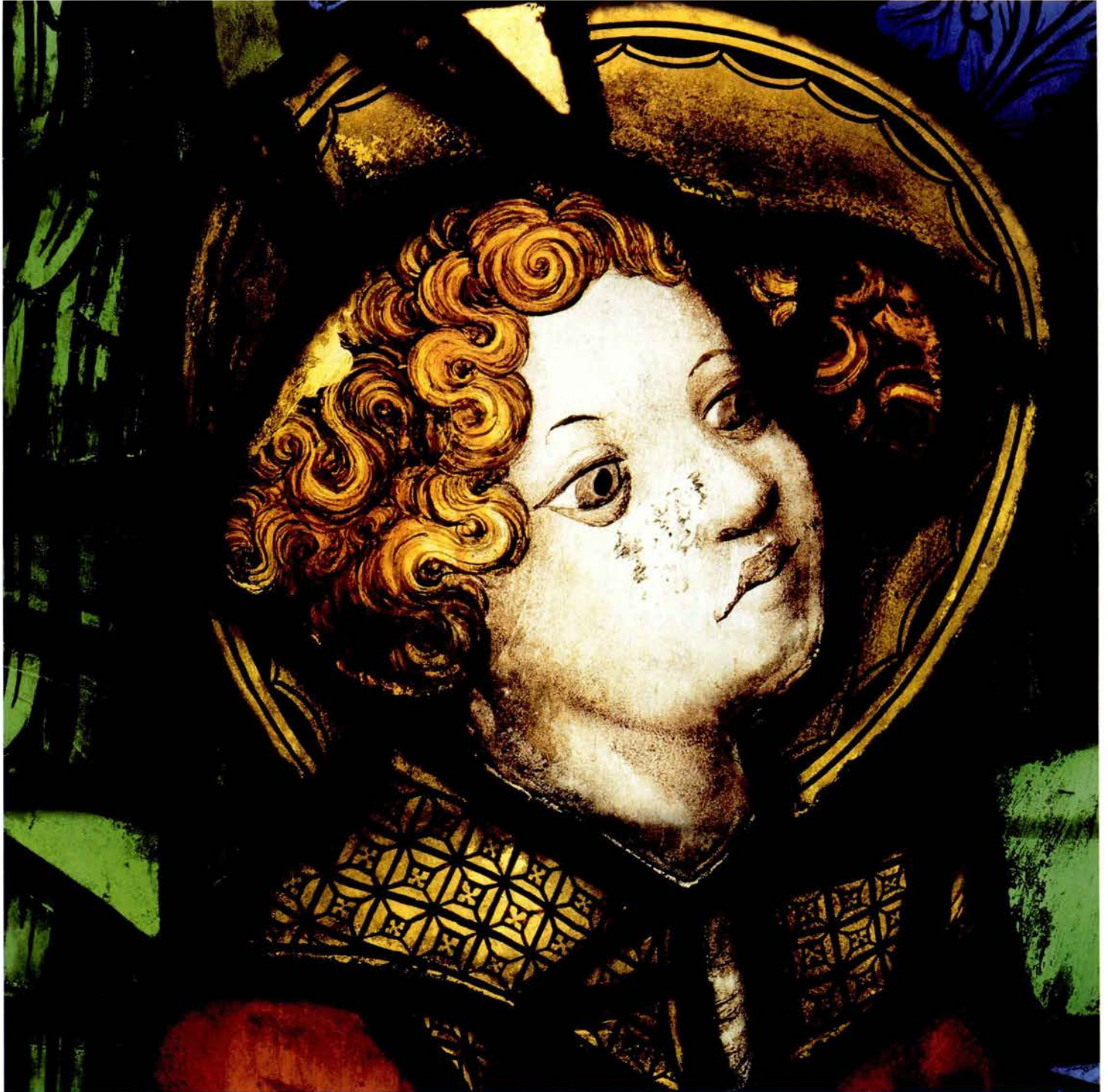
CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. H. I

ESCALA 1:15

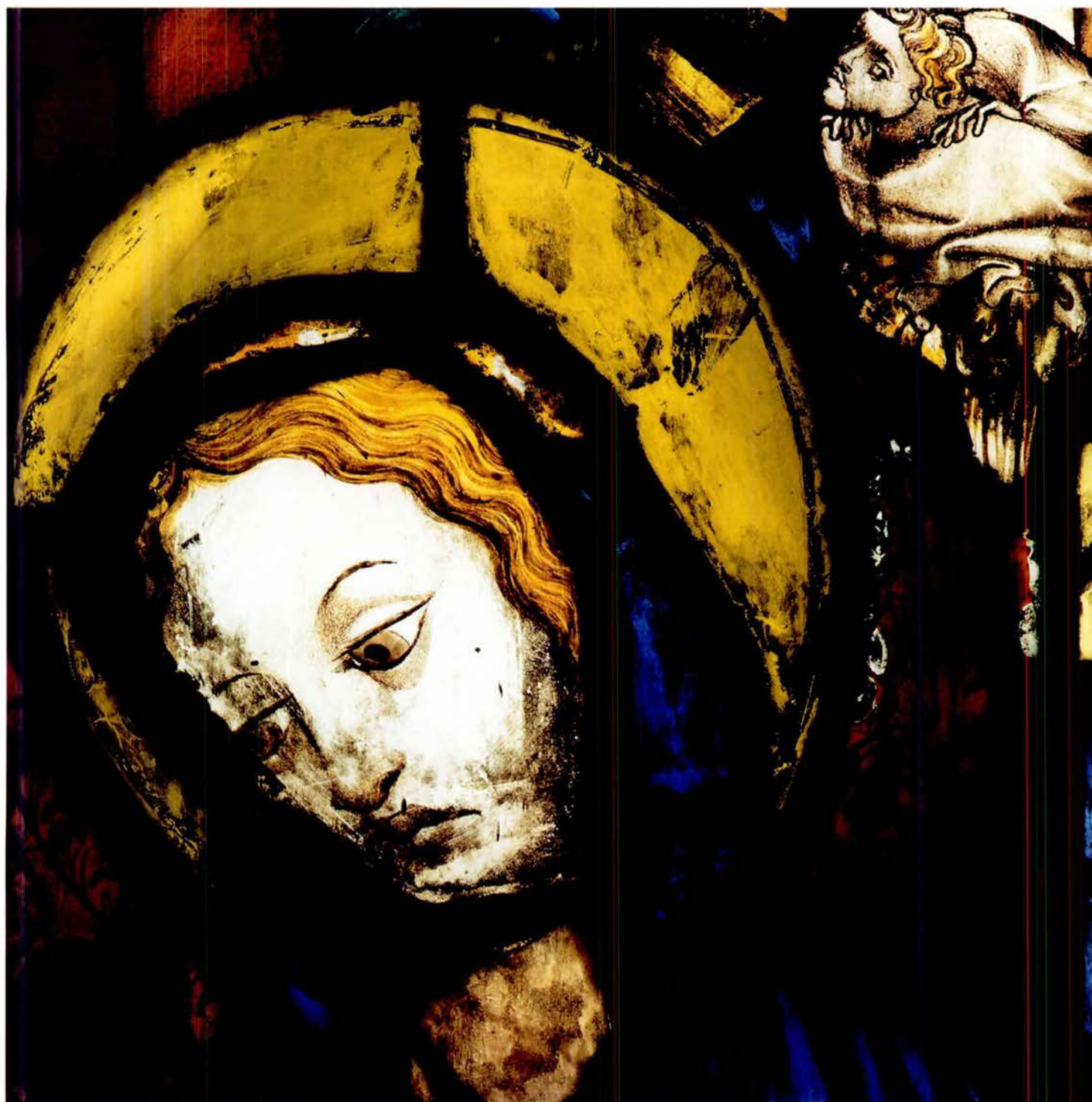

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. H. I. PLAFONS a2, a3 i b2, b3

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. H. I. PLAFÓ a3 (DETALL)

CAPELLA SASTRES.
VITRALL C.S. H. I. PLAFÓ b3 (DETALL)

MARQUES DE VITRALLER DE LA CAPELLA DELS SASTRES DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA

PER ANTONI VILA I DELCLÒS

En aquests vitralls hem observat els següents fets:

- 1) Tots els vidres amb marques porten groc de plata i/o grisalla.
- 2) Tots els vidres amb marques són bordures o elements decoratius entorn del tema principal i campers.
- 3) A cada lòbul trobem emprat el mateix tipus de marca.
- 4) Mateixa marca per a totes les bordures dels plafons.
- 5) A cada lòbul pertanyent als trilobats de la traseria es troba un sol tipus de marca.

CONCLUSIÓ:

Les marques de vitraller que es troben en els vitralls de la Capella dels Sastres de la Catedral de Tarragona, són marques identificatives o de pertinença a un mateix plafó o lòbul de traseria.

FINESTRAL C.S. H.I

Trobades per la cara exterior del vitrall.

PLAFÓ a3

Aurèola

Camper (esquerra tocant cabells)

Camper dreta

PLAFÓ a2

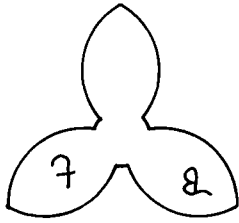
Sota mateix barrot superior 3er. vidre

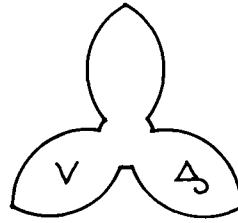
vestit

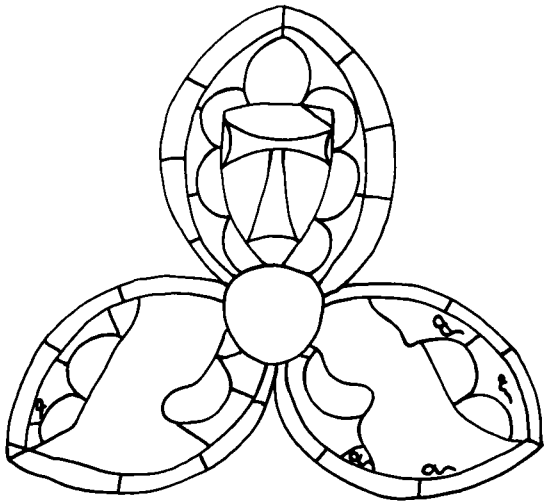
BORDURA PLAFONS: a

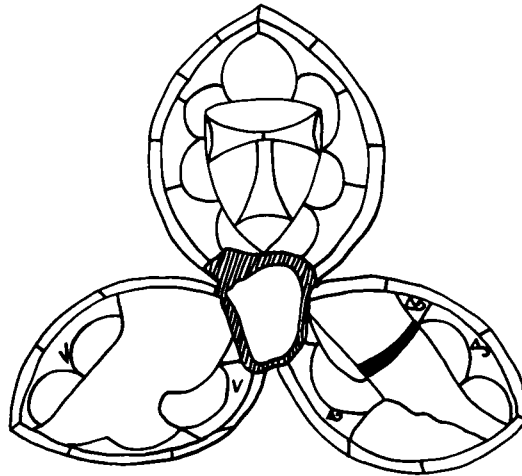
CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. H.I
TRACERIA. TRILOBAT A1, A2 i A3

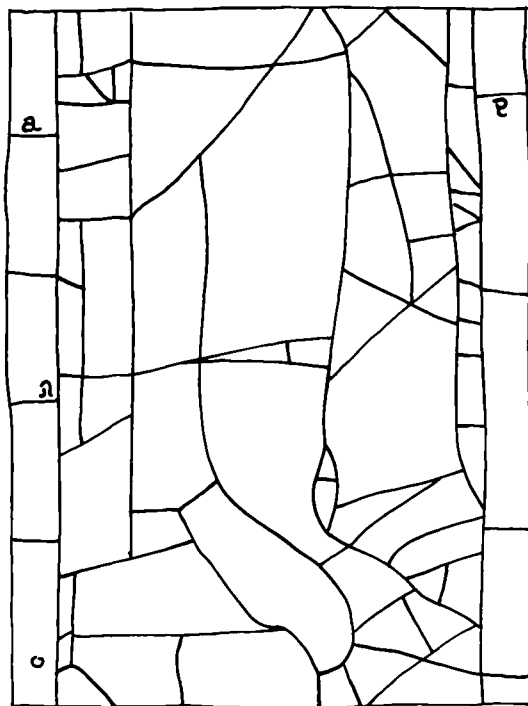
CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. H.I
TRACERIA. TRILOBAT A4, A5 i A6

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. H.I
TRACERIA. TRILOBAT A1, A2 i A3

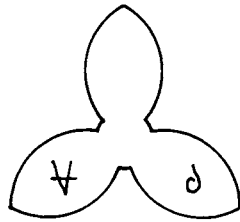

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. H.I
TRACERIA. TRILOBAT A4, A5 i A6

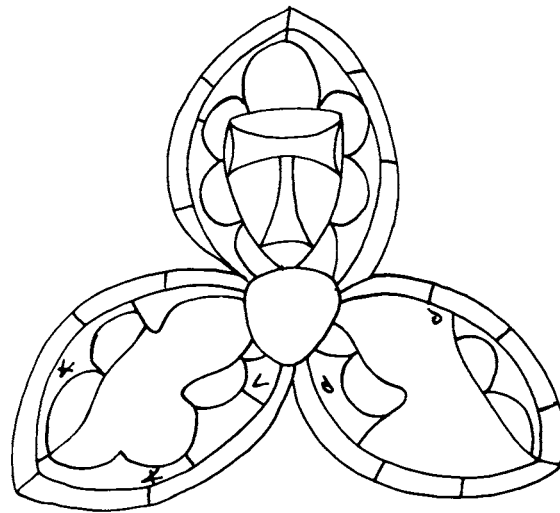

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. H.I. PLAFÓ b2

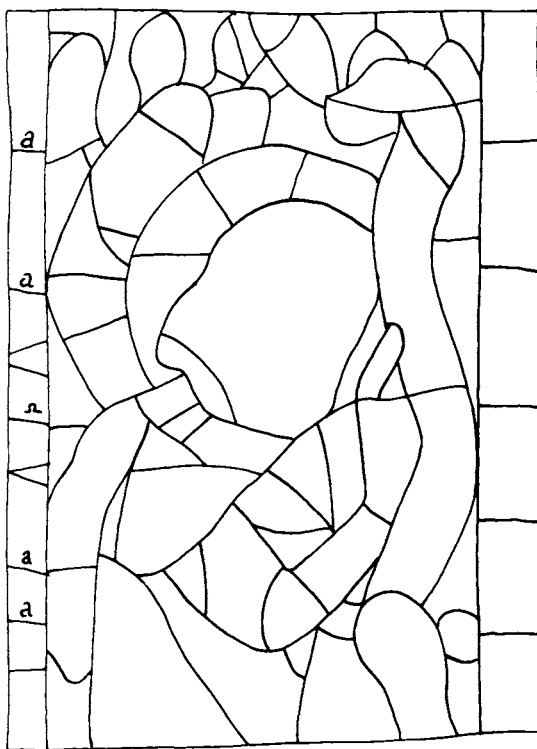
BORDURA PLAFONS: $\curvearrowright$
 CAMPER PLAFONS: ∇

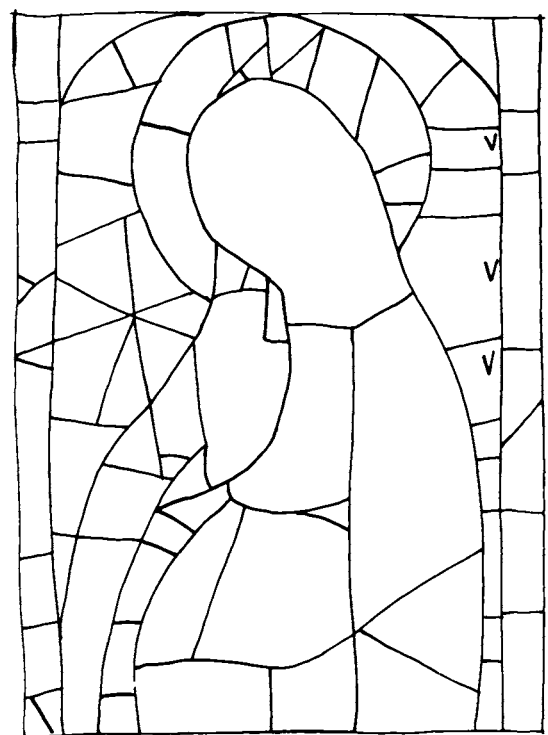
CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. II
 TRACERIA. TRILOBAT A4, A5 i A6

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. II
 TRACERIA. TRILOBAT A4, A5 i A6

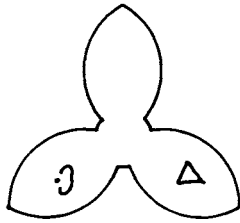

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. II. PLAFÓ a3

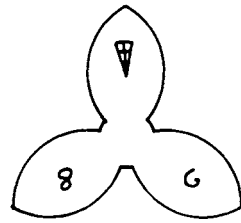

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. II. PLAFÓ b3

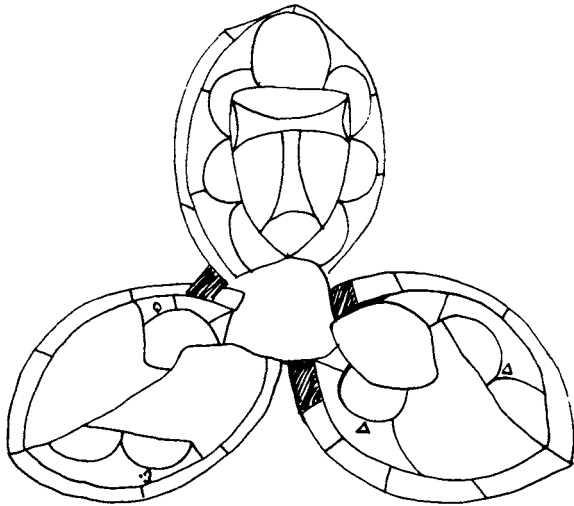
BORDURA PLAFONS: a

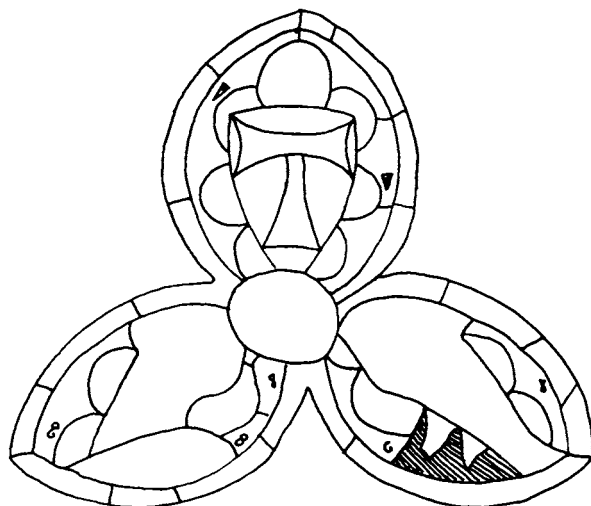
CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. III
TRACERIA. TRILOBAT A1, A2 i A3

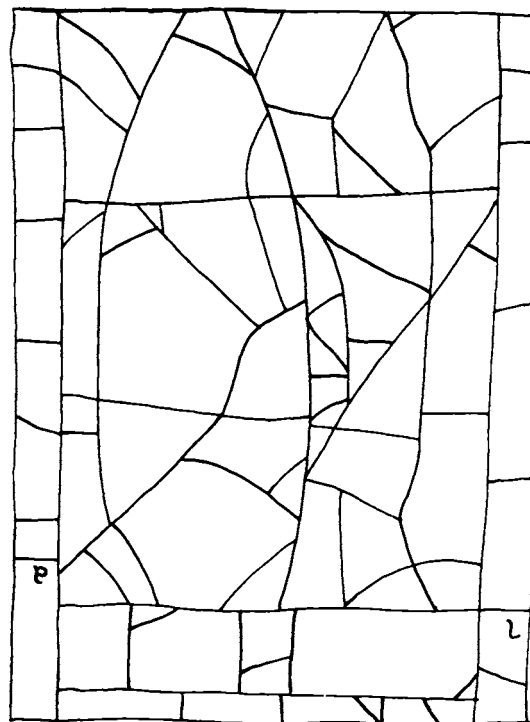
CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. III
TRACERIA. TRILOBAT A4, A5 i A6

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. III
TRACERIA. TRILOBAT A1, A2 i A3

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. III
TRACERIA. TRILOBAT A4, A5 i A6

CAPELLA SASTRES. VITRALL C.S. III. PLAFÓ a2

PINTURES MURALS DE LA CAPELLA DELS SASTRES

PER JOAN AINAUD I DE LASARTE

A la capella dita dels Sastres, dedicada a la Mare de Déu, hi hagué dos finestrals cecs perquè corresponien a la part de l'absis central romànic de la Catedral. En el primer degué haver-hi pintures, de les que només resten indicis, però en el segon, sota capes d'emblanquinat o pintura gris, fou possible retrobar, el 1983, tres figures de sants, sota dosserets, identificades amb motiu dels treballs del Corpus Vitrearum i restaurades pels serveis tècnics de la Generalitat de Catalunya dirigits per Josep M.ª Xarrié.⁽¹⁾

D'esquerra a dreta i veiem un sant, de barba curta, mig partida, que aguanta un llibre amb la mà esquerra. Al centre, de front, una santa que sosté amb la mà esquerra un pot que la identifica amb Santa Magdalena. A la dreta, amb llarga barba, Sant Jaume Apòstol, que sosté amb totes dues mans un llibre obert on podem llegir una oració: *Santus Iacobus apostolus ora pro nobis ut dicni eficiamur promisionibus Christi. Deus qui beatum...*

Els dosserets són semblants però no idèntics i recorden, però no repeteixen, els dels vitralls de la capella de les Verges.

De fet, els vitralls simulats de la capella dels Sastres no són un exemple únic a Catalunya. Recordem les figures de sants pintades a la capella del Palau episcopal de Tortosa i els vitralls de tema vegetal del Palau dels Reis de Mallorca, a Perpinyà.

L'estil pictòric dels tres sants de Tarragona ha estat posat en relació amb el d'alguns retaules tarragonins de la segona meitat del segle XIV, especialment el dels Sants Joans de Santa Coloma de Queralt (ara al Museu Nacional d'Art de Catalunya, a Barcelona) i el de Sant Bartomeu, a la Catedral de Tarragona, Gudiol i Alcolea i Blanch creuen que fou el mateix pintor Joan de Tarragona documentat com autor del retaule del Santuari de Paret Delgada,⁽²⁾ mentre que Sureda suposa que els dos retaules abans esmentats serien obra d'un altre artista, que ell designa amb l'apel·latiu de Mestre de Santa Coloma de Queralt.⁽³⁾ La solució no és fàcil, perquè per bé que les pintures murals presenten més afinitats amb els retaules dels Sants Joans i de Sant Bartomeu que no pas amb el de Paret Delgada, entre l'estil d'uns i altres no hi ha una clara solució de continuïtat que permeti assegurar que es tracta de l'obra de dues mans clarament diferenciades. En qualsevol cas, el pintor treballava a Tarragona, ja que el retaule dels Sants Joan fou executar per encàrrec d'Alamanda de Rocabert i de Queralt, que residia a Tarragona al costat del seu germà, canonge de la Catedral.

(1) Elias Pujol, *Las pinturas murales halladas en Tarragona*. «La Vanguardia» (Barcelona), 15 juliol 1983.

(2) Josep Gudiol i Santiago Alcolea i Blanch, *Pintura gòtica catalana*. Ed. Polígrafa: Barcelona, 1986, pp. 208 i 462.

(3) Joan Sureda, *El gòtic català. Pintura*. Vol. I. Ed. Vulpellac. Barcelona, 1977, fig. 68.

CAPELLA SASTRES. MURAL

ROSASSES NORD I SUD

INTRODUCCIÓ

Disposats els vitralls dins uns calats de pedra pràcticament iguals, les dues rosasses de la catedral de Tarragona presenten unes diferències i unes semblances que poden fer suposar que són obres d'un mateix obrador de vitraller i potser encara d'un mateix mestre, i realitzades en èpoques no gaire llunyanes l'una de l'altra. Mancats de documentació, ens basem únicament en l'observació i en les deduccions que en podem concloure.

En ambdues rosasses és palès l'estil monumental que succeí el miniaturisme d'un Letumgard (1358) i que ens fa pensar en obres del final del segle XIV o ben primerenques del XV. Anomenem estil monumental el concepte de vitrall que trobem també en un Antoni Tomàs en el vitrall dels Apòstols de la catedral de Girona (1437). Són obres pensades per a ésser «llegides» de lluny: trets dels rostres acusats amb traç decidit i un xic agegantat, més escultòrics que lineals (ço és, donant importància al modelat i als elements ornamentals d'acord amb l'escala que la llegibilitat del vitrall imposa).

Els pocs caps originals que resten a la rosassa Nord, coincideixen amb els —més nombrosos— de la rosassa Sud. Llurs característiques són: ulls grossos, un xic esbatanats, amb les celles ben perfilades; les parpelles, ben marcades i ombrejades, fent ulleres les inferiors; la nineta consisteix, en tots ells, en un cercle de grisalla esclarissada i una pupila ben definida i negra al bell mig. Dos traços fins dibuixen el nas. La boca, de comissures un xic caigudes, té llavis molsuts i quasi partit l'inferior.

En tots els caps, és emprat amb habilitat i força el groc d'argent, sigui per a definir les cabelleres enrixolades, les aurèoles o bé les corones que ostenten els caps femenins i els donzells de la rosassa Sud. Els rostres femenins d'aquesta són més dolços que les enèrgiques faccions dels sants o apòstols de la rosassa Nord.

Per bé que la rosassa Nord glossa un tema cristològic i la rosassa Sud és mariològica, les composicions tenen un evident paral·lelisme. Cada plafó consta d'un cercle en la part ampla de la manxa, on està situat el cap d'un personatge, mentre que la part estreta del plafó es redueix a un tema bàsicament ornamental —tot i els caps de donzells portadors de corones que hi ha en la rosassa Sud—. Els òculs de totes dues rosasses són figuratius, i s'hi dona el tema que defineix la iconografia de cada rosassa.

L'aparent diferència entre aquestes rosasses és donada per la quantitat de reparacions i restauracions, que han fet desaparèixer plafons sencers i han degradat a estat residual nombrosos plafons o fragments dels vitralls originals. Així hi apareixen des de vidres aprofitats provinents de la Capella dels Sastres de la mà inconfusible de Letumgard, fins a rostres de factura clarament barroca.

ROSASSA NORD

Diàmetre 6,28 m

Formada per setze plafons en forma de manxa, disposats radialment, i dividits en dos sectors, setze trilobats intercalats entre els plafons i l'òcul polilobat.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Els plafons de manxa, van alternant motius florals en el sector *b* amb figuratius en el sector *a*.

El centre o òcul de la rosassa és de tema figuratiu i representa la Resurrecció de Crist. Jesús surt de la tomba, als peus de la qual dormen tres soldats, un dels quals duu l'escut dels Sescomes. A l'esquerra del Crist, al lòbul O6, un àngel presenta el calze. Al lòbul O2 hi ha la banderola vermella amb creu blanca del Crist.

Intercalats amb els plafons de manxa i formant com una orla perifèrica, hi ha setze trilobats amb ornamentació geomètrica.

Cada quatre plafons (de manxa) es repeteix l'ordre compositiu:

I) Tema floral simètric sobre camper blau, emmarcat per una quàdruple bordura, blanca la més perifèrica, vermella o amb alternats vidres plans la segona, verda o groga amb crocs o frondes la tercera, i verda o groga la quarta.

El motiu floral és format per un entrellaçat de tiges blanques amb nusos grocs i fulles amb fruits també grocs o roses, pintats amb grisalla perfilada.

A la base del plafó, la bordura és més ampla, i al mig té una estrella groga de vuit puntes.

II) Tema figuratiu inscrit en un cercle. Quàdruple bordura, blanca, rosa, blava i blanca emperlada. Damunt les bordures rosa i blava es distribueixen vint-i-dues estrelles grogues de vuit puntes.

Davall del cercle figuratiu apareix un motiu ornamental de frondes grogues sobre fons vermell.

III) Tema floral igual al descrit en el plafó I.

IV) Tema figuratiu de composició igual a la del sector (a), llevat del motiu ornamental central, que en aquest consisteix en l'escut de la Seu de Tarragona, sobre fons verd i emmarcat per un motiu de frondes grogues. Tots aquests elements són sobre camper vermell.

CONSERVACIÓ

Ha estat alterada d'una manera molt important per nombroses reparacions i restauracions, la darrera d'època molt recent. Aquestes reparacions han afectat plafons sencers, però el concepte compositiu, malgrat tot, s'ha conservat prou fidelment i així ho testimonien els pocs plafons originals conservats.

ICONOGRAFIA

En l'òcul polilobat hi ha representada la resurrecció de Crist. Aquest és representat sortint de la tomba, al peu de la qual hi ha les figures dels soldats adormits. En un dels lòbuls hi ha un àngel portant un calze.

En els plafons en forma de manxa figuren els caps dels apòstols o sants —la manca d'atributs no en permet la total identificació—, alternats aquests vuit plafons figuratius amb plafons ornamentals.

Cal observar que el programa iconogràfic és difícil de fixar, ja que molt nombroses restauracions l'han alterat notablement. Per aquesta raó, l'estudi detallat i extensiu és donat en el catàleg d'una manera més individualitzada.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

En aquesta rosassa és molt nombrós el vidre de ciba emprat. El dibuix és pintat amb grisalla de color de terra de Siena torrada, emprada perfilant amb traç segur i net els trets dels rostres o detalls dels vestits, armes, etc.

Hi és abundant l'ús del groc d'argent.

Les reparacions (en podem situar als segles XVII, XVIII, XIX i XX) han donat un cert aspecte maldestre i pesat a tot el conjunt; però, estudiant amb cura la rosassa, hi trobem un estil enèrgic, precís en el traç i hàbil en els ombrejats que modelen les figures.

Els rostres, un xic gegantins, solen tenir cabellera rossa; els ulls, grans, marquen l'iris amb una pinzellada plana lleugerament diluïda i el centre amb un punt negre. Les parpelles són dibuixades amb dos traços la superior, i amb un ombrejat i fent ulleres la inferior.

Les celles, lleugerament corbades, acaben cap al centre fent una curiosa forma d'ham. El nas és rectilini i dibuixat amb una ratlla i pinzellades ombrejant un costat, i l'altre marcat per una fina línia que va des de la cella fins al nariu.

La boca és dibuixada amb un traç llarg tot exagerant-ne les comissures, i els llavis són molsuts i l'inferior quasi leporí. La barbata és precisa i dona un toc voluntariós al rostre.

Els elements ornamentals són també de traç nítid i decidit.

Els colors dels vidres originals són potents de to, i especialment lluminosos els blaus cobalt.

CATÀLEG

ROSASSA NORD

(O) Centre de la rosassa. Circumferència polilobada. Al centre hi ha la figura de Crist ressuscitant i sortint de la tomba, de la qual té a fora la cama dreta, la mà dreta en actitud de beneir i l'esquerra amb un pal amb una banderola de fons vermell i creu blanca, i un filet de groc d'argent que contorneja la creu. El pal és cruciforme i de color groc.

El Crist s'embolcalla amb un mantell o mortalla de color rosa intens.

Apareix sobre un camper blau cobalt fosc, intens, on veiem alguns vidres aprofitats endomassats amb motius vegetals. No és possible de saber si realment són vidres aprofitats, o si són les úniques peces originals d'un camper endomassat. Recordem, però que el camper de la Mare de Déu de la part central de la rosassa Sud, que creiem que és del mateix autor, és també llis.

La tomba és de color verd maragda. La part externa és ornamentada amb unes arcuacions amb trilobats i llancetes; a la part interna, un ratllat amb ritme d'engraellat i grisalla campida enfosqueix les parets del sarcòfag.

El cap del Crist porta aurèola crucífera groga i vermella. El tors i el cap no són originals, i llur factura és contemporània i molt maldestra.

Dues peces de vidre amb groc d'argent són les úniques que resten del cap original.

Els tres lòbuls inferiors són ocupats per soldats adormits.

Lòbul inferior dret O3. Un soldat, capcot, porta un casc blanc amb la visera tancada, amb ornamentació amb groc d'argent a la punta del casc (fent formes radials), a la visera (fent un fistonat tocant a la franja de groc d'argent) i al coll (on, sobre el groc, la grisalla dibuixa circells). Sota el casc, en el coll, hi ha una malla blava.

La túnica del soldat és vermella, amb el cinyell i el puny de l'espasa grocs; la fulla (o beina) d'aquesta darrera és blava.

El soldat recolza el cap sobre els braços, i aquests es recolzen en un escut llarg, de costats corbats i còncau el superior, amb el camper blanc i les franges corbades blaves dels Sescomes.

Les mans i les cames del soldat són també protegides per l'armadura, de vidre blanc i grisalla.

Al lòbul inferior central *O4*, sobre un fons d'aparents rajoles escairades rosa i negre —de grisalla—, un soldat apareix amb la mà dreta sobre el front; el seu casc, que no duu visera, és de vidre blanc amb grisalla fistonada i groc d'argent. El cim del casc és també pintat amb groc d'argent. La mà esquerra és posada sobre el genoll esquerre, que apareix doblegant la cama, mentre la dreta, estirada, recolza en el costat mateix del lòbul. A la dreta de la figura, mig tapat pel braç i la cama doblegada, es veu per darrera un escut llarg de color rosa.

La túnica té un gran coll groc i verd maragda que li cobreix les espatlles, i porta cinyell groc amb ornamentació de grisalla igual a la del cinyell del soldat del lòbul *O3*, fent un quadrifoliat radial dins un quadrat.

L'armadura —de vidre blanc— cobreix braços i cames fins a les mans i els peus.

La grisalla és mal cuita i pot esborrar-se fàcilment. Cal tenir molta cura en qualsevol intervenció.

Lòbul inferior esquerre O5. Sobre fons maragda figura la imatge d'un soldat assegut amb les cames doblegades i amb els braços i el cap recolzats sobre els dos genolls.

El guerrer porta un casc blanc idèntic al descrit en el lòbul *O3*, també amb la visera abaixada. La túnica és rosa clar, i porta cinyell groc amb l'ornamentació ja descrita; del cinyell penja una espasa curta de fulla blava i puny groc. Sota el casc hi ha un gran coll tapant les espatlles, de color vermell amb ornamentació de grisalla fent fistonat.

Lòbul O6. Sobre camper blau, hi ha un àngel portant un calze de peu daurat i copa octagonal. Les ales són vermelles, amb les plomes perfilades amb grisalla. Porta una túnica blanca, de faldilla folgada i mànigues estretes, amb una ampla orla groga sota genoll, i un alt coll orlat de groc. El cap es veu mig de perfil, amb front ample, nas recte i ulls clars. Els cabells, en rinxolats, són rossos.

El coll, la cara i els cabells són en una sola peça de vidre blanc, amb grisalla i groc d'argent. Els trets de la cara, quasi sense modelar, són perfilats amb la grisalla negra.

CATÀLEG DELS PLAFONS

Plafó 1. Composició i color descrits.

Particularitats: el sector *b1* és original. Plom nou.

El sector *a1* és de vidre nou (llis i sense qualitat).

Vidre de manxó i de ciba.

Plafó 2. Composició i color descrits. Tema: cap i mans de Sant Pau.

Cap de vidre blanc i groc d'argent. Mans i atributs que porta (llibre i espasa), també de groc d'argent. Aquest cap no és l'original; és, però, una restauració antiga. El plafó, malgrat tenir plom anglès nou i moltes reparacions, és majoritàriament original, tant el sector *a2* com el *b2*. Part de la fulla de l'espasa és un tapaforats.

Plafó 3. Composició i color descrits.

Tot emplomat de nou, amb plom anglès. Vitral original, bé que afectat per nombroses reparacions. Hi ha algun vidre aprofitat blanc amb groc d'argent i grisalla (en la flor de la tija central, sector *b3*).

Plafó 4. Composició i color descrits.

Tema: cap de Sant Jaume, cofat amb capell de pelegrí amb petxina.

Cap pintat sobre vidre blanc amb grisalla campida i trets de la cara perfilats. El groc d'argent és emprat a la barba i als cabells. No és l'original; és de la mateixa mà que el cap de Sant Pau (sector 2). L'aurèola és de vidre de ciba rosa. Porta bastó de pelegrí, però hi resta únicament una de les mans. Plom anglès contemporani. Algun vermell té mostres de corrosió. Majoritàriament original.

Plafó 5. Composició i color corresponen al model del vitral I. El sector *a5* és tot ell obra de reparació d'aquest segle. El *b5*, en canvi, si bé és reemplomat, és l'original amb aportacions de vidre aprofitat de vitralls més antics (vegeu esquema).

Plafó 6. Composició i color corresponen al model del vitral II. No és l'original. Obra contemporània. El cap no és del segle XVIII (podria ésser del primer quart del XX).

Plafó 7. Composició i color segons el model del vitral III. No és l'original. Observeu la part esquerra inferior amb camper blau del sector *b7*, on hi ha un vidre aprofitat endomassat de Letumgard.

Plafó 8. Composició i color segons el model del vitral IV.

El sector *a8* no és original.

El sector *b8* és majoritàriament original.

Tema: Sant Marc evangelista.

Plafó 9. Composició i color segons el model del vitral I. No és l'original.

Plafó 10. Composició i color segons el model del vitral II.

Tema: cap de Sant Mateu (vitral 6) i de Sant Marc (vitral 8). No és l'original.

Plafó 11. Composició i color segons el model del vitrall III. Sector *a11*, no és l'original. Sector *b11*, és original amb aportacions de reparacions. Emplomtat recentment.

Plafó 12. Composició i color segons el model del vitrall IV. Tema: Evangelista Sant Lluc, amb un llibre de cobertes grogues a la mà dreta i una ploma a l'esquerra. El cap és pintat sobre vidre blanc i groc d'argent als cabells i mans. Aquest és obra del mestre vitraller autor de la rosassa Sud (o de Mígdia) d'aquesta catedral. Observeu-hi els llavis molsuts i quasi partit l'inferior, el traç en forma de V del clotet de sota el nas, les celles perfilades amb força i en forma de S, els ulls fent ulleres, la parpella inferior amb la nineta doblement marcada i els cabells rossos ben enrinxolats.

Pel camper i bordures, nombroses peces de vidre aprofitat. El Sant, amb cinc ploms de trenca da a la cara, porta aurèola rosa i mantell rosa marronenc, amb el plec de la roba ben modelats amb grisalla.

El sector *b12* té una bona part del vidre original. Vegeu esquema de trames.

Plafó 13. Composició i color corresponen al model del plafó I. Emplomtat relativament recent, vitrall majoritàriament autèntic. Sector *b13*: Hi ha algun vidre aprofitat dels vitralls de Guillem Letumgard. Moltes de les flors són de reparació.

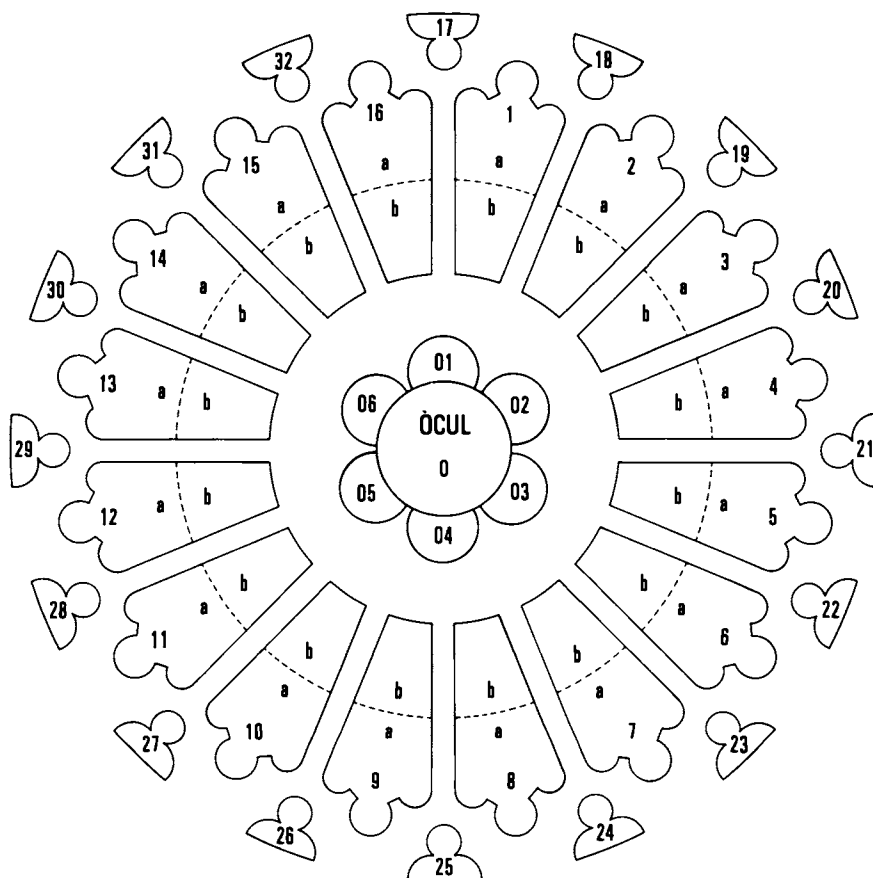
Plafó 14. Composició i color corresponen al model del plafó II. Tema: Sant Pere. Les mans amb la clau i el llibre —groc d'argent— són originals; el cap no ho és. Es tracta, però, d'una peça de restauració, i per tant no és un vidre aprofitat; tot ell és fet amb un treball àgil i abarrocat de ratlles nervioses, pintades sobre un fons campit. És curiosa l'estilització de les celles a base de línies en forma de boga. No hi és emprat el groc d'argent.

Tot el sector *b14* no és original, i tampoc no ho són els vermells del camper de les frondes grogues tocant a Sant Pere.

Plafó 15. Composició i color corresponen al model III. El sector *a15* és girat amb la grisalla a la part exterior. El *b15* és col·locat correctament.

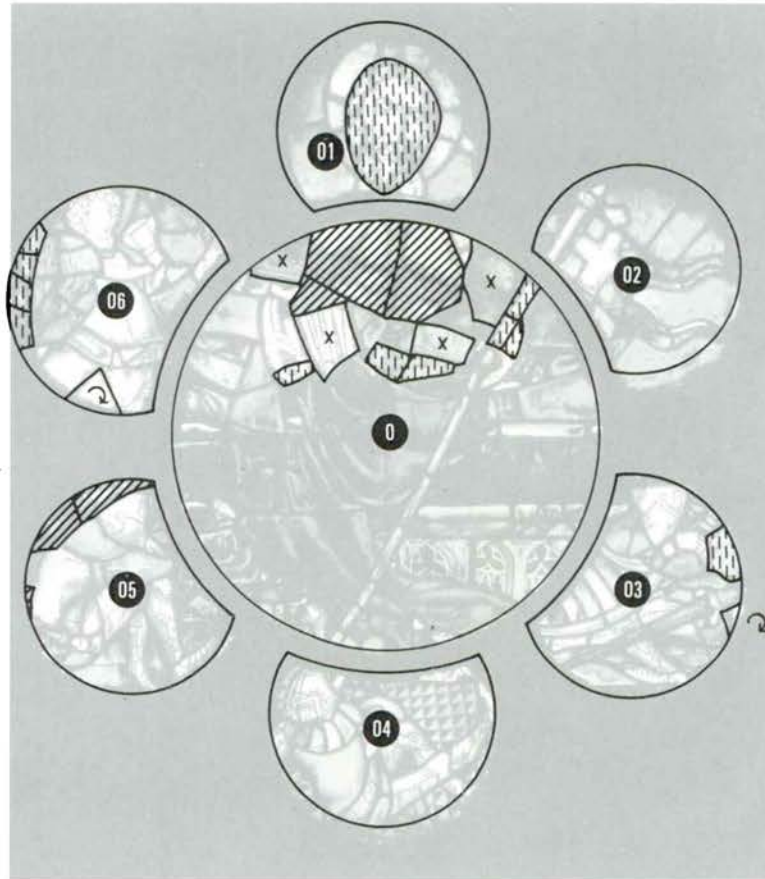
Hi ha aportacions de reparacions, com ara el vidre blanc amb el groc d'argent que substitueix la flor central del sector *a15*. Majoritàriament original.

Plafó 16. Composició i color corresponen al model IV. Tema: Figura de Crist amb el món a la mà esquerra i la dreta en actitud de beneir. Porta una túnica o mantell rosa. Aurèola crucífera. El cap, molt desproporcionat, és obra de l'època barroca, pintat a grans pinzellades sobre un vidre lleugerament groguenc (hem vist d'altres, a la rosassa Sud, del mateix autor). La mà dreta no és l'original. Tot el sector *a16* és molt afectat per reparacions ben barroeres, com és ara estrany capell de vidre groc. Bona part del mantell és de reparació. Sector *b16*: Hi ha algun vidre aprofitat provinent de la mà de Letumgard, i algunes reparacions. El vitrall és, però, majoritàriament original.

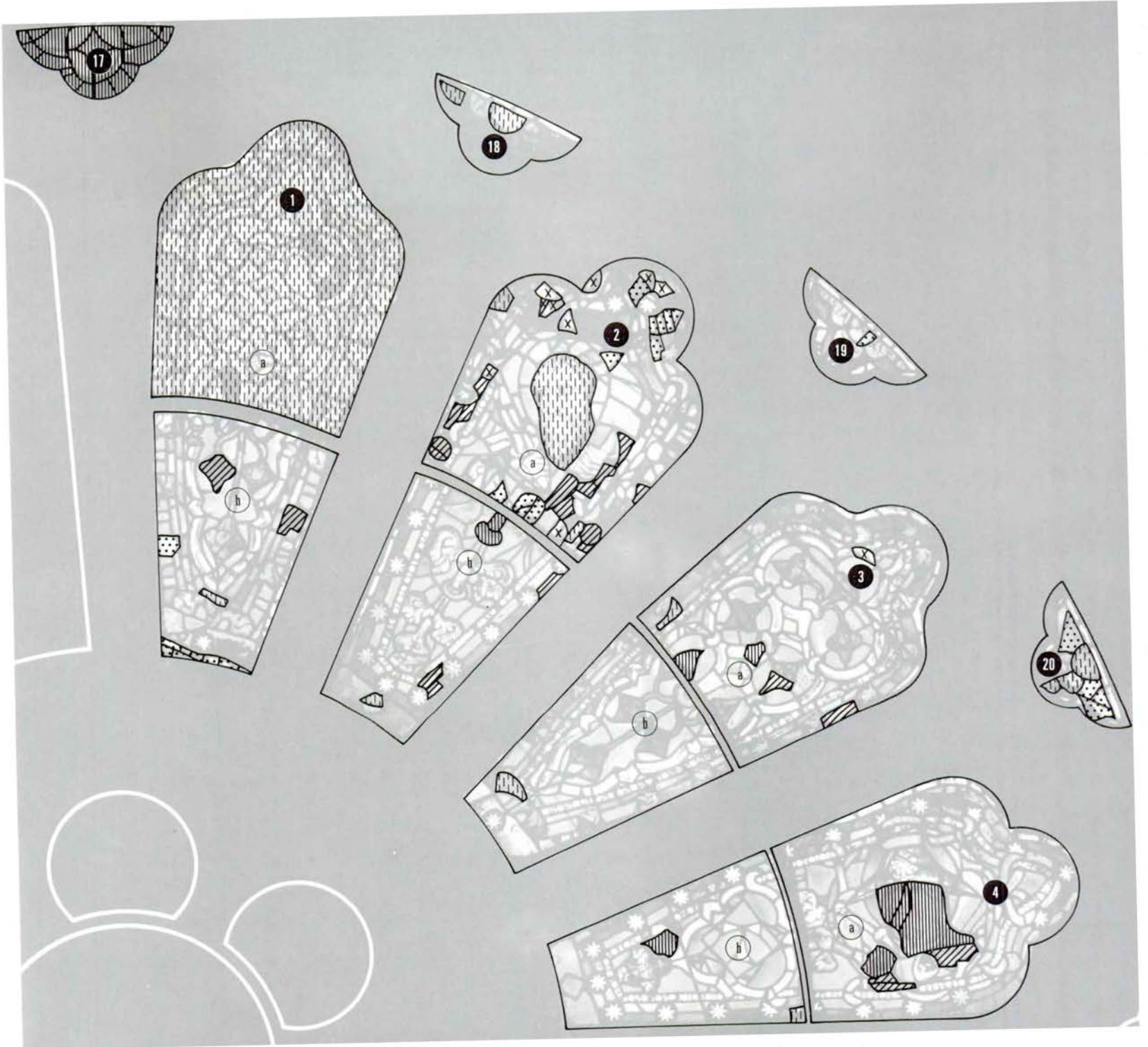
ROSASSA NORD. CONJUNT

ROSASSA NORD. CENTRE
(ESQUEMA DE TRAMES)
ESCALA 1:15

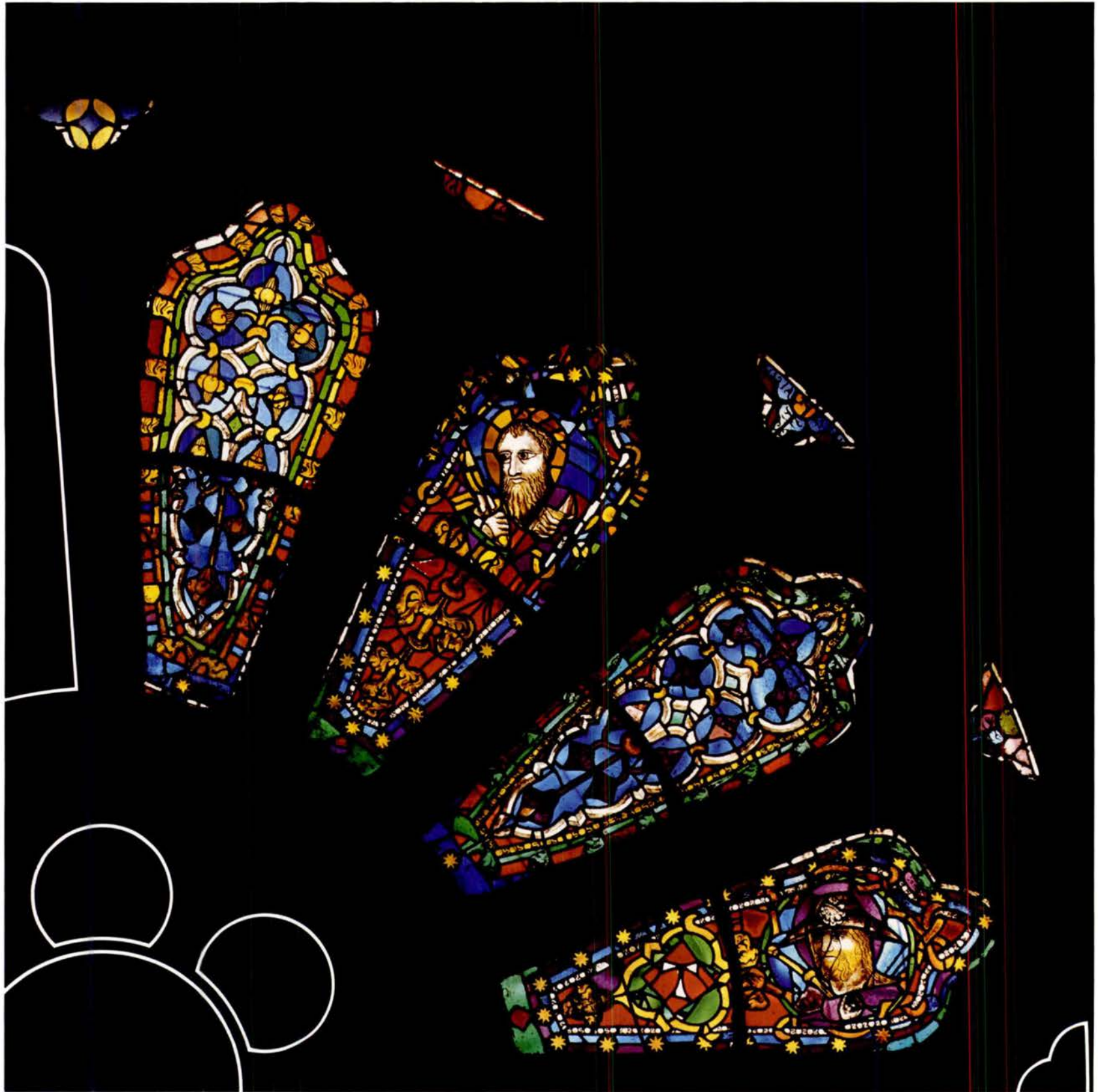
ROSASSA NORD. CENTRE

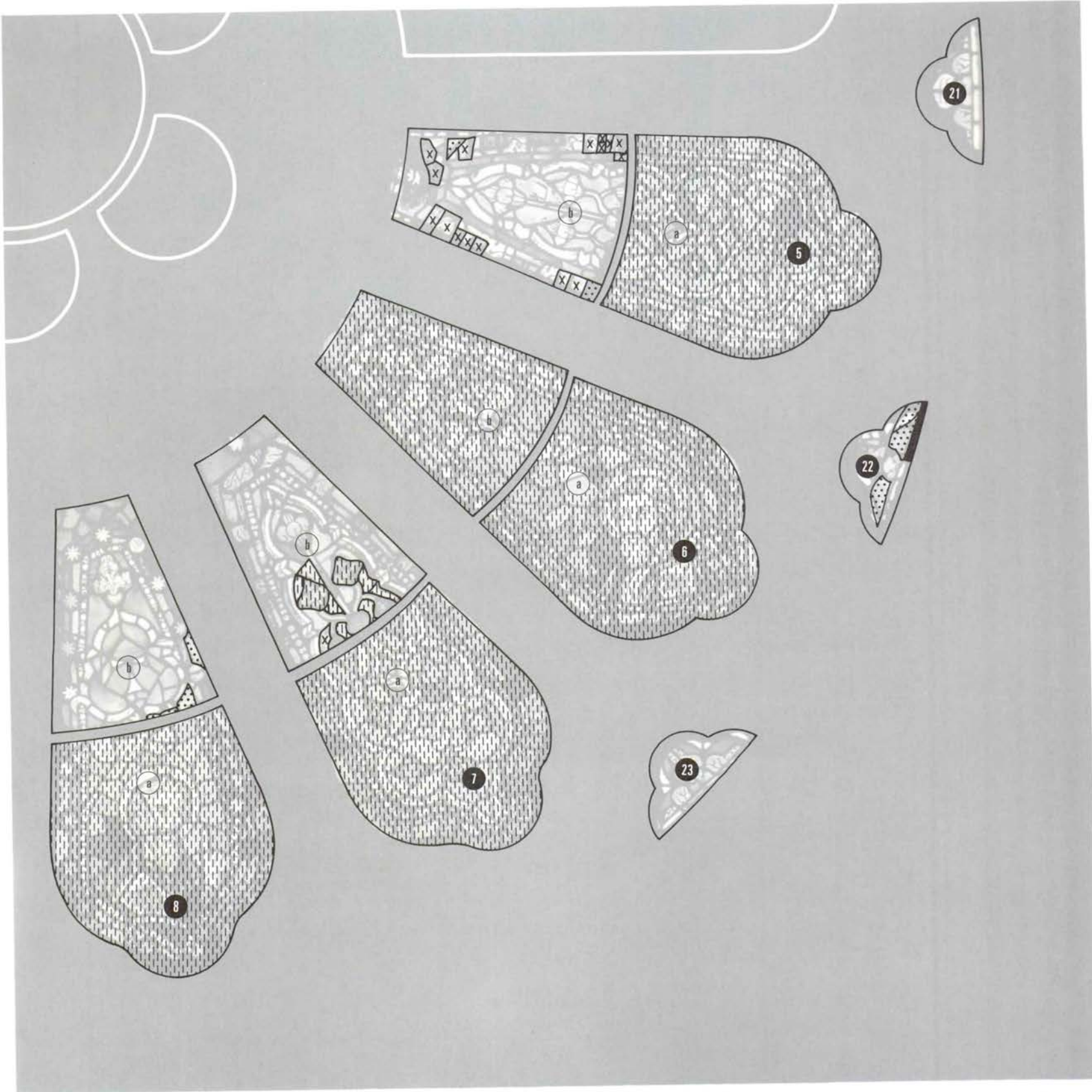
ROSASSA NORD.
PLAFONS 1a, 1b; 2a, 2b; 3a, 3b; 4a, 4b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

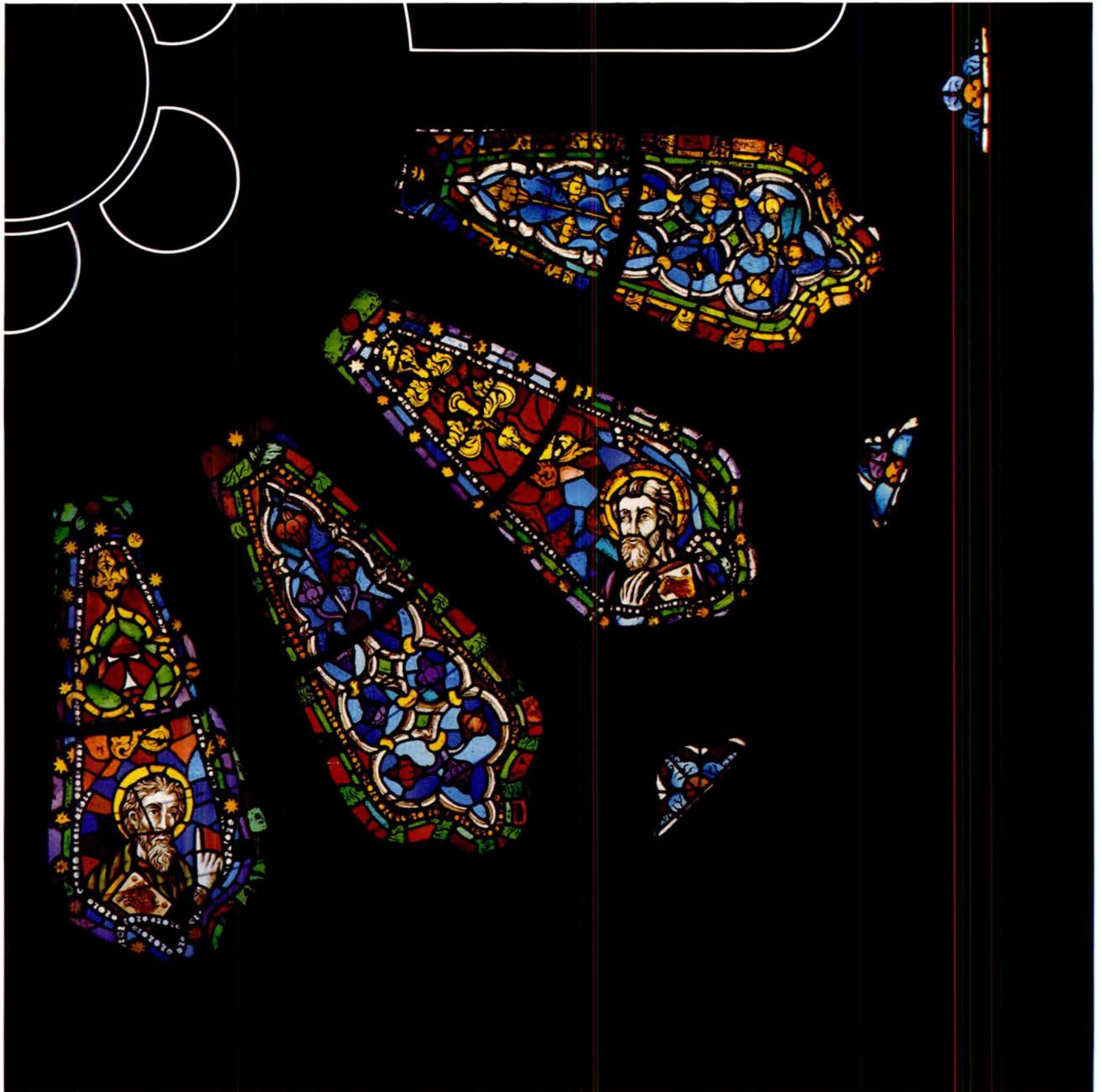

ROSASSA NORD. PLAFONS 1a, 1b; 2a, 2b; 3a, 3b; 4a, 4b

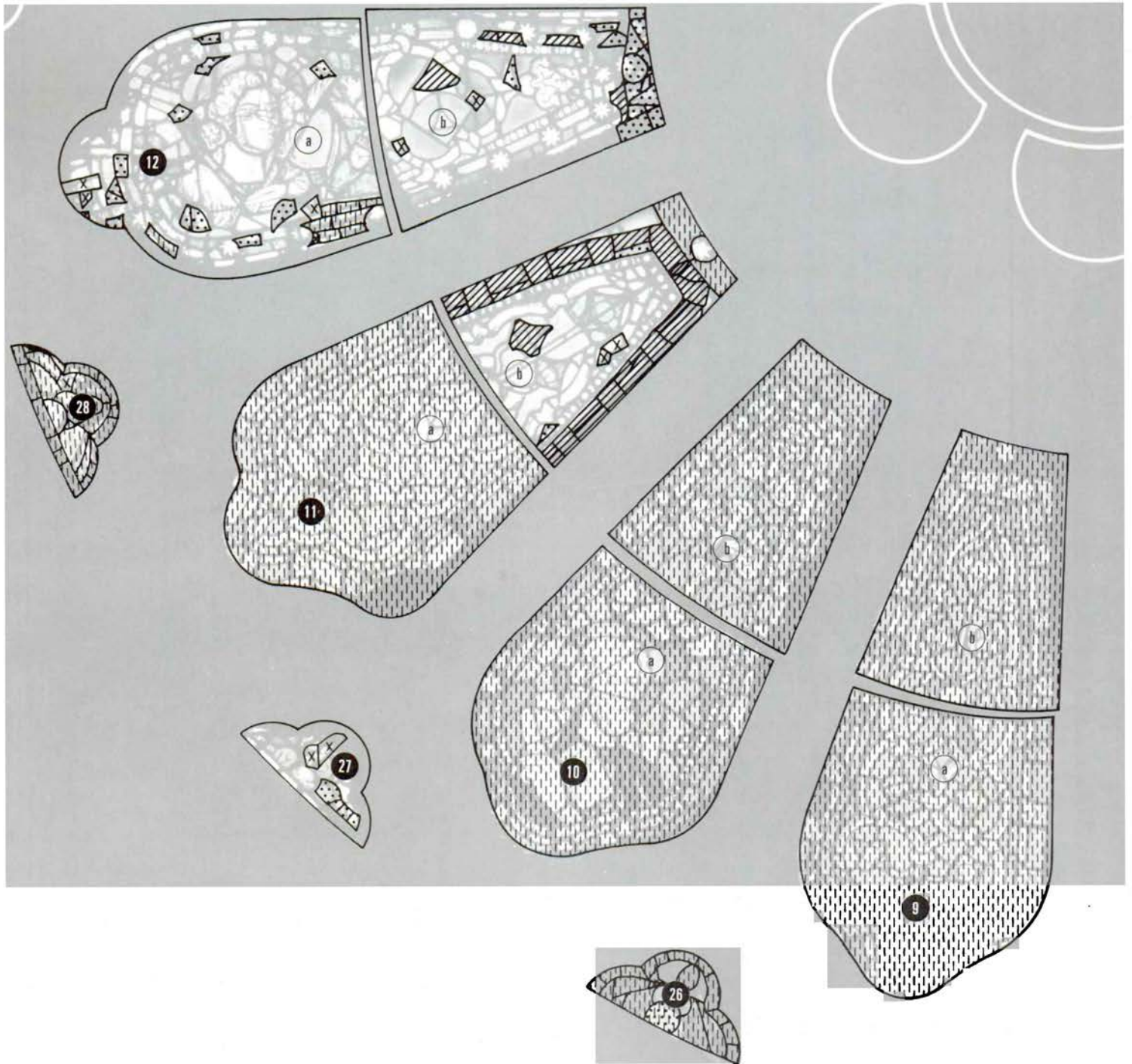

ROSASSA NORD.
PLAFONS 5a, 5b; 6a, 6b; 7a, 7b; 8a, 8b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

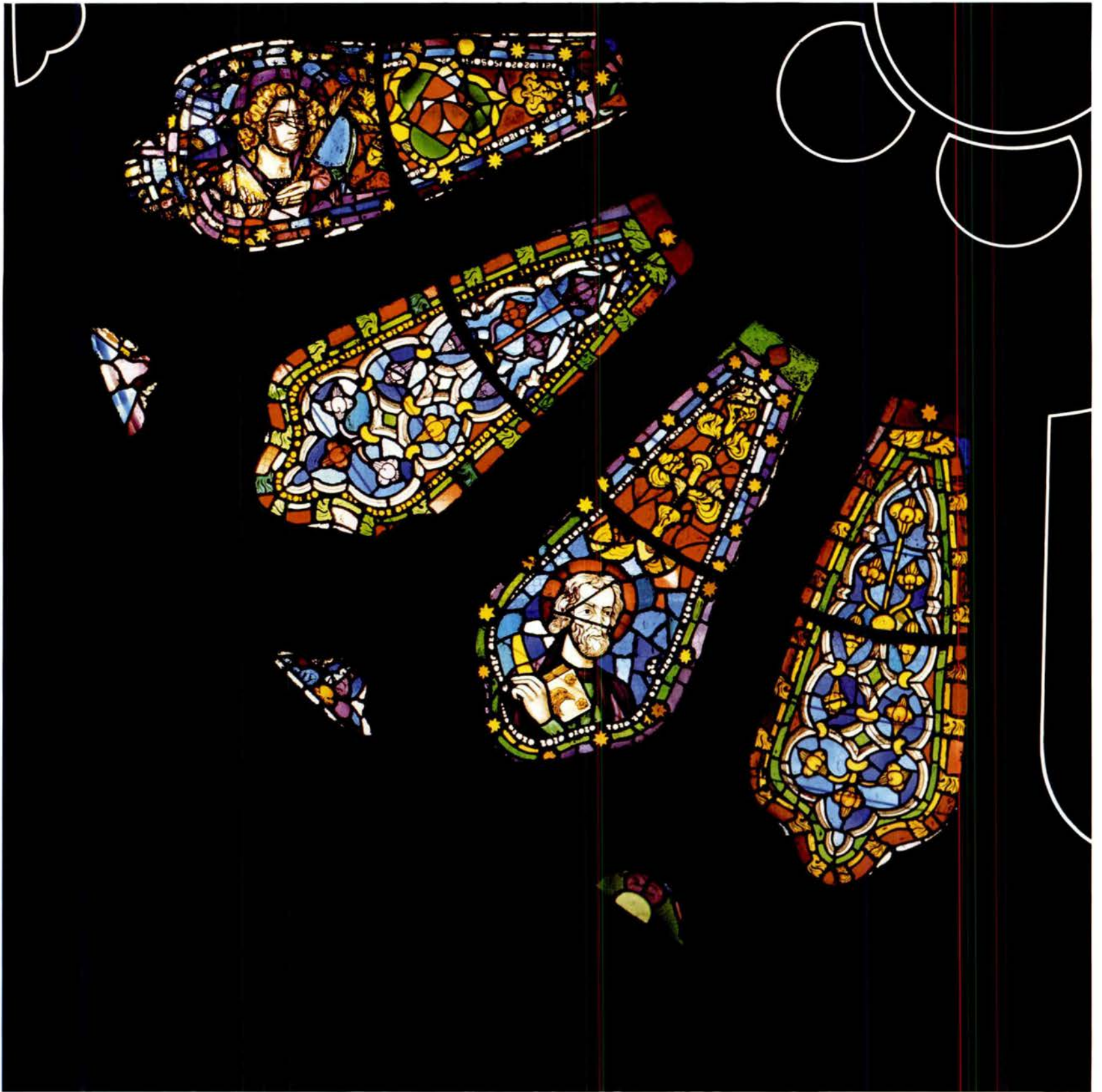

ROSASSA NORD. PLAFONS 5a, 5b; 6a, 6b; 7a, 7b; 8a, 8b

ROSASSA NORD.
PLAFONS 9a, 9b; 10a, 10b; 11a, 11b; 12a, 12b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

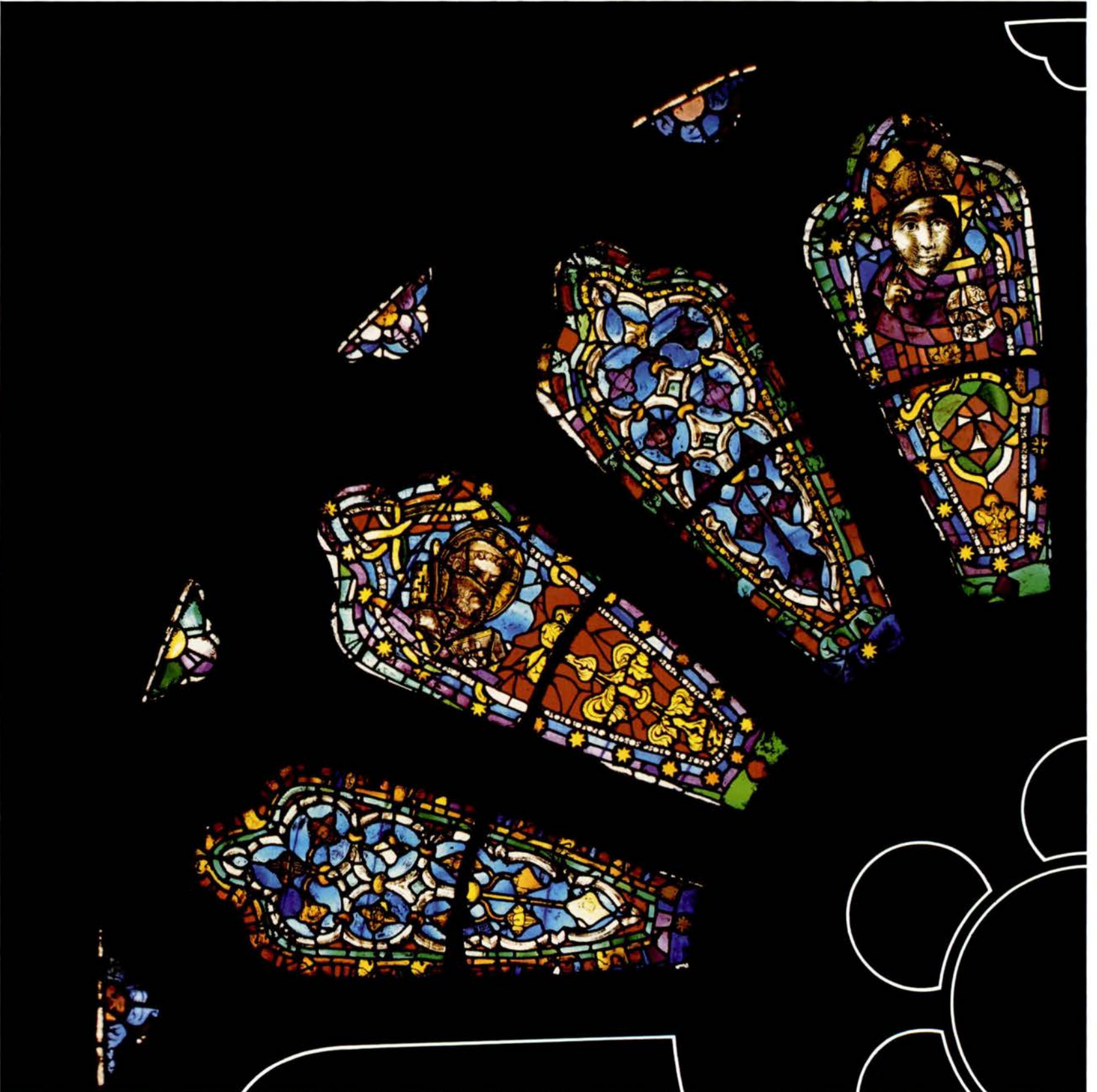

ROSASSA NORD. PLAFONS 9a, 9b; 10a, 10b; 11a, 11b; 12a, 12b

ROSASSA NORD.
PLAFONS 13a, 13b; 14a, 14b; 15a, 15b; 16a, 16b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

ROSASSA NORD. PLAFONS 13a, 13b; 14a, 14b; 15a, 15b; 16a, 16b

ROSASSA NORD. PLAFÓ O6

ROSASSA NORD. PLAFÓ O3

ROSASSA NORD. PLAFÓ O5

ROSASSA NORD. PLAFÓ O4

ROSASSA NORD. PLAFÓ 14a (DETALL: CAP DE SANT PERE)

ROSASSA NORD. PLAFÓ 12a (DETALL)

ROSASSA SUD

Diàmetre 6,50 m.

Formada per setze plafons en forma de manxa, disposats radialment i dividits en dos sectors, setze trilobats intercalats entre els plafons i òcul polilobat.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La composició original de la rosassa consisteix en dos tipus de plafó que es van alternant regularment, excepte en aquells en els quals les molt nombroses reparacions i restauracions han deformat la disposició primitiva.

Plafó tipus I. És format per una corona circular amb set cercles amb ornamentació de quadrilobats i vuit peces rectangulars amb motiu de casetons. Dins la corona circular hi ha un cap femení que duu posada una corona marquesal. A la meitat inferior del plafó (sector *b*) hom troba un cercle quadrilobat amb la T de la Seu de Tarragona sobre fons vermell. Una triple bordura de colors diversos emmarca el plafó. El lòbul superior que capça el plafó duu ornamentació geomètrica.

Plafó tipus II. És format per un cercle quadrilobat amb un cap femení que duu una corona marquesal. A la meitat inferior del plafó o (sector *b*) figura una corona circular verda amb vuit cercles ornats amb quadrilobats grocs. Dins la corona circular hi ha una figura masculina que duu a les mans una corona marquesal groga.

Una triple bordura (amb la part més interna emperlada) clou la composició.

El centre de la rosassa és un òcul polilobat, amb la figura de la Verge Maria duent l'Infant a la falda. Als quatre lòbuls restants (ja que el cap de la imatge i els peus ocupen sengles lòbuls) hi ha quatre àngels músics.

CONSERVACIÓ

Les reparacions i restauracions que esmentavem, per bé que han fet desaparèixer nombrosos caps i figures originals, substituint-los per peces de vidre aprofitat o en algun plafó per imitacions més aviat poc reeixides (reparació del 1929), no han esborrat totalment ni la composició original del conjunt ni la mateixa disposició de cada plafó. És especialment ben conservada la imatge de la Verge amb l'Infant i dels àngels adorants que l'envolten.

ICONOGRAFIA

Setze personatges femenins coronats amb corones marquesals, i vuit donzells portadors de corones a les mans en actitud d'ofrena, envolten el tema central de la rosassa, que és el de la Mare de Déu asseguda en un tron daurat, amb l'Infant als braços. La Verge duu un vel blau al cap, i aurèola groga festonada de la qual surten onze raigs grocs. Un folgat mantell blau li arriba fins als peus; aquests els té posats sobre una lluna creixent. L'Infant duu una túnica blanca i originàriament duia aurèola crucífera. En quatre dels sis lòbuls de l'òcul hi ha àngels agenollats en actitud adorant i instruments musicals a les mans. Van vestits amb túniques blanques, i les ales i els instruments, així com el coll d'alguna túnica, són grocs.

Cal remarcar la manca total de símbols o inscripcions que permetin d'identificar els setze personatges femenins.

Alternadament amb els donzells portadors de corones, hi ha també vuit escuts amb la T blanca sobre fons vermell.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El vidre de color emprat en la rosassa, sigui de ciba o bé de manxó, és sempre acolorit a la pasta. És de tons intensos, i particularment lluminós el blau cobalt. Els vermells són de vidre plaqué. El vidre blanc hi és molt pur.

La grisalla és de color de terra de Siena torrada, que en els rostres femenins dibuixa els trets perfilant i ensems modela els volums de la cara amb grisalla de lavís. En els àngels que envolten la imatge de la Mare de Déu i en els donzells portadors de corones, els rostres són resolts amb la mateixa tècnica de modelat. En els elements ornamentals, la grisalla és més opaca, i hom hi empra la tècnica del llevat.

El groc d'argent és usat amb profusió a les cabelleres de les imatges, les corones, les aurèoles, els vestits i també en alguns elements ornamentals.

És en els rostres on es defineix amb més claredat la mà de l'autor. Són uns rostres un xic agegantats, d'ulls grossos i oberts. Les celles són un xic arquejades i precises, com ho són també les parpelles, molt pronunciades les inferiors. Els ulls marquen la nineta amb una pinzellada esclarissada i un punt central precís o opac. El nas, llarg i un xic ample, és dibuixat amb dues fines línies paral·leles —en algun rostre es modela ombrejant un dels costats—; els narius són també dibuixats finament. La boca és de llavis molsuts (i l'inferior partit); les commissures un punt caigudes, i la barbeta, ombrejada.

Les reparacions que repetidament hem esmentat també afecten el plom usat en aquesta rosassa; el més antic (i ben segur original) és d'ales més estretes i l'hom lleugerament prominent; finalment, alguns plafons són emplomats totalment o parcial, amb el plom anglès de l'hom corbat i ales estretes.

CATÀLEG

ROSASSA SUD

Òcul. Diàmetre cercle 0,91 m. Diàmetre total de l'òcul: 2,50 m.

Òcul polilobat

Figura de la Verge Maria amb l'Infant a la falda. Aquesta imatge ocupa tot el cercle central de l'òcul i els lòbuls 1 i 4.

La Verge, de cabellera rossa i amb un vel blau al cap, vesteix una túnica rosa i un folgat mantell blau de plecs curosament modelats. Duu una aurèola fisonada groga i amb raigs grocs. És asseguda en un tron groc ornat amb motius arquitectònics. Als peus, hi té la lluna.

L'Infant —un xic alterat per restauracions— va vestit de blanc i duu corona al cap.

Als lòbuls O2, O3, O5 i O6 figuren àngels músics.

El cap de la Verge no és l'original; es tracta, però, d'una restauració antiga molt acurada.

Lòbul O2. Hi figura un àngel de túnica blanca, cabellera, ales i arpa amb groc d'argent. És autèntic, però el plafó, mal col·locat, té la grisalla a la cara exterior.

És emplomat amb plom estret antic, d'ànima sense grafilar.

Lòbul O3. Figura d'àngel tocant un instrument de vent, potser una cornamusa. A la túnica blanca que duu aquest àngel hi ha una peça de vidre aprofitat provinent d'una corona circular de la mateixa rosassa. La imatge té les ales grogues i duu aurèola blanca. Autèntic.

Lòbul O5. Figura d'àngel agenollat tocant un instrument de corda. Túnica blanca amb coll de vores daurades, aurèola blanca i ales grogues.

Lòbul O6. Figura d'àngel agenollat tocant un instrument de vent. Túnica blanca amb coll daurat i ales també daurades. Aurèola groga. La grisalla és a la cara exterior, i d'això podem deduir que aquest àngel hauria d'anar al lòbul O2 i el del lòbul O2 hauria d'anar en aquest, ja que tots ells figuren agenollats i de cara a la Mare de Déu. Parcialment reemplaçat, però molt antic. És un plom d'ales amples i planes, i es tracta de ploms de fractura.

Plafons

Plafons de manxa amb un lòbul a la part superior. Alçada total 1,635 m. Amplada màxima 0,77 m, mínima 0,30 m. Diàmetre del lòbul 0,29 m.

Plafó 1 tipus II. A la meitat superior emmarcat per una corona circular quadrilobada amb fulles d'acant en els lòbuls, hi ha el centre o medalló, fet amb vidres aprofitats o simples tapaforats. El cap o rostre central és desproporcionat, però pintat amb agilitat (segle

XVIII). El lòbul del plafó té una circumferència blava i fons rosa fosc. Conserva l'angle groc del quadrilobat, però lleugerament desplaçat a la dreta.

Meitat inferior (sector b1): Medalló petit amb una figura de donzell vestit amb una túnica blanca amb ornamentació als punys, coll i espatlles amb groc d'argent i grisalla.

El camper del medalló és rosa fosc, i l'esmentat medalló és emmarcat per una corona circular de vidre verd amb vuit circumferències grogues.

Plafó 2. Sector a2: Aquest plafó, a més d'ésser molt alterat per les reparacions que ha sofert, no correspon a l'ordre alternatiu de la rosassa ja que és del tipus II quan li correspondria ésser del tipus I. Tot el cercle central és residual.

El sector b2 és l'original (tipus I) i conservat en bastant bon estat. Consta, doncs, de medalló vermell amb T blanca, inscrit dins un quadrilobat blau amb endomassat d'acants i emmarcat per motius emperlats i de cercles alternats, pintats damunt vidre blanc. Camper vermell, i triple bordura de peces romboïdals grogues, vermelles i blaves.

Plafó 3, tipus I i II. Camper de medalló blau, rostre de dona de vidre blanc, amb corona i cabellera de groc d'argent. Palma de martiri a l'esquerra del cap. El camper o fons del plafó és alterat per nombroses reparacions antigues.

El lòbul del plafó té una estreta bordura de vidres de colors, camper rosa fosc i circumferència central blava, i l'angle del quadrilobat que correspondria a un altre plafó.

La meitat inferior, sector b2, és emplomada recentment. Poques peces són originals, i com a autèntiques podem comptar únicament el medalló central (excepte el cap, que és dubtós) i algunes peces del camper, on hi ha, però, algun vidre aprofitat.

Plafó 4, tipus II i I. Lòbul amb centre vermell, camper blau i bordura verda. No original. Medalló de vidre aprofitat i tapaforats. El rostre, representat de perfil, és del segle XVIII, de la mateixa mà —hàbil i àgil— del plafó 1. Cal observar que aquest mestre vitraller pinta les cares sobre vidre groc molt pàl·lid.

Únicament un dels lòbuls que emmarquen el medalló és autèntic. El camper de la meitat superior del plafó és tot de vidres provinents de restauració o aprofitats.

Sector b4 (correspon a plafó tipus I): Ben conservat. Algunes peces són de vidre aprofitat i de reparació. Vegeu dibuix de trames.

Plafó 5, I i II. La bordura és formada per una llenca estreta blava, una de vidre rosa fosc i una llenca estreta de vidre blanc amb grisalla negra dibuixant perles i línies en forma de S. El camper és blau fosc.

Sector a5: És format per un medalló gran de fons blau cobalt. Enmig de vidres aprofitats col·locats duna manera incoherent, hi ha un cap masculí de factura barroera que és un vidre aprofitat.

El camper d'aquest sector és format per un «trencadís» de vidres aprofitats que ha perdut el dibuix original de bordures i elements geomètrics.

Els ploms són d'ales amples i planes, vells però en bon estat.

El medalló petit és emmarcat per una corona circular de vidre verd amb circumferències grogues amb grisalla floral. Damunt un fons rosa marronenc hi ha la figura d'un donzell portador d'una corona (de groc d'argent) a les mans. La túnica que duu és blanca, amb el coll i orles daurats. El cap és pintat amb grisalla i groc d'argent de cuita molt intensa.

El lòbul és format per una ciba central de color rosa violat i uns ritmes concèntrics de vidres blaus, grocs, rosa-marronencs i vermells i una estreta bordura groga.

Plafó 6, tipus II i I. Sector *a6*: Camper d'elements geomètrics desfigurats per les restauracions. El medalló, emmarcat per una corona blanca i circular quadrilobada, és de vidre blanc i groc, amb ornamentació de grisalla geomètrica i d'acants en l'interior verd dels lòbuls.

El camper del medalló és vermell; sobre aquest camper apareix un gran rostre femení amb els característics ulls esbatanats i boca molsuda amb llavi quasi partit. Els ulls, de celles i parpelles perfilades amb precisió, mostren l'iris pintat amb grisalla de Siena esclarissada i la pupil·la amb un toc de grisalla opaca. El cap és coronat amb una corona marquesal (?) tenyida, com els cabells enrinxolats, amb el groc d'argent càlid i potent característic, també, d'aquest mestre vitraller. Aquest cap, malgrat el plom de trencada que passa per sobre les parpelles superiors, és un del més ben conservats de tota la rosassa. El vidre emprat per aquest autor és blanc, molt pur i és campit amb una grisalla molt esclarissada per tal d'evitar una excessiva transparència. Sobre l'esmentat campit, hom ombrreja amb grisalla per tal de modelar els volums del rostre.

La meitat inferior (tipus I) presenta la tau blanca sobre el camper vermell del medalló quadrilobat, sobre un fons de bordures en bastant bon estat de conservació.

El lòbul que capça el plafó no és l'original.

Plafó 7, tipus I i II. Sector *a7*: Medalló gran; són conservades *in situ* algunes peces del vidre amb grisalla i groc d'argent i un cercle amb un quadrilobat ornamental, de la corona circular que emmarca el cap; aquest és un fragment de cap (vidre aprofitat) afegit posteriorment, i pel seu estil prové d'algun vitrall del segle XVIII. El camper del plafó i el fons del medalló són un veritable trencaclosques on, a més de l'esmentat cap, apareixen nombrosos vidres aprofitats, entre ells una peça de vidre rosa amb grisalla que prové del dossierer de l'Anunciació de la Capella dels Sastres, de Guillem Letumgard; hi ha encara una petita peça vermella amb dibuix d'acant provinent també de la mà de Letumgard. Resta encara algun fragment de la corona original pintada amb groc d'argent.

El lòbul és d'una restauració datable del segle XIX.

Al sector *7b* apareix en el medalló la figura d'un donzell de cabells rossos, vestit amb túnica blanca folgada amb el coll i galons grocs (groc d'argent), portador d'una corona.

La corona circular (de vidre verd maragda amb cercles grocs ornats amb grisalla), la bordura (triple) i el camper blau són bastant ben conservats.

Els ploms són vells, d'ales amples i planes amb una lleugera rebava als costats.

Plafó 8, tipus I. Dues corones circulars concèntriques emmarquen el medalló de fons blau amb un cap femení coronat, amb la cabellera i la corona d'un intens i càlid groc d'argent. El rostre és pintat amb grisalla de color de Siena torrada sobre vidre blanc. La grisalla del campit o pàtina que aquest mestre vitraller usa sempre, és parcialment esborrada; es conserva més bé la pintura dels ulls i celles, que són, però, mig tapats per un plom de trencada.

A la corona circular exterior, formada parcialment amb peces de vidre aprofitat, hi ha quatre dels sis cercles ornamentals que són

fragments d'àngels pintats amb grisalla i groc d'argent provinents d'alguna traceria de la mateixa catedral (segles XIV-XV).

El sector *b8* del plafó conserva l'estructura compositiva ornamental de triple bordura, camper vermell i tau blanca sobre fons vermell, en el medalló, que és emmarcat per un quadrilobat de vidre blanc amb grisalla ornamental geomètrica.

Hi figuren alguns vidres aprofitats, amb grisalla i groc d'argent dibuixant fulles molt abarroades (segle XVIII).

A la triple bordura hi ha dues peces de vidre aprofitat, blanc amb grisalla ombrillant els plecs d'un filacteri on amb grisalla de perfilar hi ha les lletres «MARI» i «MEN».

El lòbul consta d'una estreta bordura de vidres verds i vermells, camper rosa i cercle central de color blau cobalt, la part antiga del qual —és una peça trencada— té grisalla dibuixant una fulla d'acant contornejada per dues línies clares.

Plafó 9, tipus II. El plafó no és original. Es tracta d'una imitació moderna (s. XX?) amb vidre de poca qualitat i errors compositius.

Plafó 10, tipus II i I. Els lòbuls del quadrilobat que emmarca la corona circular i aquesta mateixa corona, són ben conservats; en canvi, el fons vermell del medalló i el cap són substituïts per vidre de reparació antiga i per un cap desproporcionat i mal pintat.

El sector *b10* és en bon estat, amb restauracions i vidres aprofitats però conservant la composició.

El lòbul és totalment refet; es tracta, però, d'una reparació antiga. És format per una estreta bordura de vidre blanc, camper vermell i blau cobalt, i al mig una corona circular vermella i groga amb un cercle central.

Plafó 11, tipus I i II. La meitat superior, sector *a11*, i el lòbul són un trencaclosques de vidre; es tracta d'una reparació antiga, amb ploms plans de 10 mm d'amplada i grafiat molt espaiat. No resta res de l'original.

La part interior del plafó, sector *b11*, conserva correctament l'estructura compositiva tipus II. El cap del donzell és autèntic. Porta la corona a les mans tenyida amb groc d'argent, i un coll de la túnica també amb groc d'argent i ornamentació geomètrica amb grisalla de perfilar.

El camper és de color vermell fosc amb moltes i grans peces de vidre rosa provinents de reparació.

Lòbul refet totalment amb vidre de poca qualitat. Té bordura verda, corona circular blava i cercle central vermell.

Plafó 12, tipus II i I. La meitat superior del plafó correspon a la composició descrita com a tipus II. Conserva la unitat compositiva tot i els molts vidres aprofitats i nombrosos tafaforats.

El medalló quadrilobat té algunes peces originals en la corona circular, i hi són originals, també les fulles d'acant del quadrilobat. Al centre del medalló apareix un fragment de rostre amb ulls, nas i cabells enrinxolats; si bé és de la mà de l'autor de les rosasses, els seus trets masculins permeten de suposar que no pertany a la rosassa Sud sinó a la Nord. És un dibuix enèrgic, ben modelat d'ombres i amb els característics ulls esbatanats propis d'aquest mestre vitraller.

El lòbul, de bordura estreta de vidre verd, camper rosa i cercle central blau, conserva la punta groga i verda del quadrilobat, si bé està col·locat malament.

L'altra meitat de plafó, sector *b12*, és del tipus I i n'ha conservat la composició tot i les moltes reparacions que els vidres aprofitats i els tafaforats posen en evidència.

Plafó 13, tipus II. Sector *a13*. Al centre del medalló hi ha un cap femení amb corona. El cap i el coll són embolcallats amb un vel blanc, i el rostre està mig entregirat. La corona i els cabells són de groc d'argent. El fons és de vidre vermell. Tot el medalló és ben conservat i original.

Al quadrilobat que emmarca el medalló hi ha alguns vidres de reparació. Dos dels lòbuls del quadrilobat són de reparació i no han conservat el dibuix d'acant sobre vidre verd dels altres dos, que són originals.

El medalló del sector *b13* representa un donzell sostenint la corona amb dues mans. Duu túnica blanca folgada, amb coll i galons daurats. El cap és probablement de restauració contemporània.

El camper té peces de reparació, però conserva la composició original. Tot el plafó és reemplomat en època contemporània. El lòbul és totalment nou.

Plafó 14, tipus I. Medalló amb corona circular molt ben conservada. Rostre femení coronat, representat de front, amb palma groga a l'esquerra. La cabellera, llarga, davalla fins a les espatlles.

El sector *b14* és molt ben conservat: tant el medalló vermell amb la T blanca com el quadrilobat que l'envolta i el camper i bordures, que són quasi intactes. Les poques reparacions que hi ha són antigues.

El lòbul de la bordura és de vidres blaus, vermells, verds i grocs, amb el fons rosa fosc i el cercle central blau; és antic, però segurament pertanyia al plafó *13*.

Plafó (15), tipus II. Sector *a15*. Medalló amb quadrilobat. Rostre femení coronat, representat de perfil. Corona i cabellera rossa, amb groc d'argent. Fons vermell.

Els lòbuls del quadrilobat del medalló són de vidre verd maragda amb ornamentació foliiforme. Dos d'ells són originals. El camper té moltes peces de vidre aprofitat.

Quasi tot el sector *b15* és original; únicament una gran peça de vidre de ciba de color groc emprada com a tapaforats deforma la part central del medalló amb el donzell. És, però, una reparació antiga.

El lòbul té una estreta bordura vermella i verda, fons blau i vermell i un cercle central vermell. És original.

Reemplomat amb plom d'ales amples, grafiat fi i tires de plom soldades per tal de donar més amplitud al plom.

Plafó 16, tipus I. La meitat superior del plafó, sector *a16*, és alterada per molt nombrosos vidres aprofitats i de reparació. El fragment del rostre que hi ha en el medalló és de la mà del mestre vitraller que hem vist en el plafó *1* d'aquesta mateixa rosassa. Sota aquesta peça, n'hi ha dues de vidre aprofitat provinent del vitrall II de la Capella de Santa Maria dels Sastres i pertanyents al mantell de l'àngel de l'Anunciació. Són doncs de la mà de Guillem Letumgard. També en el camper hi ha diverses peces de vidre aprofitat amb motius arquitectònics que són de Letumgard.

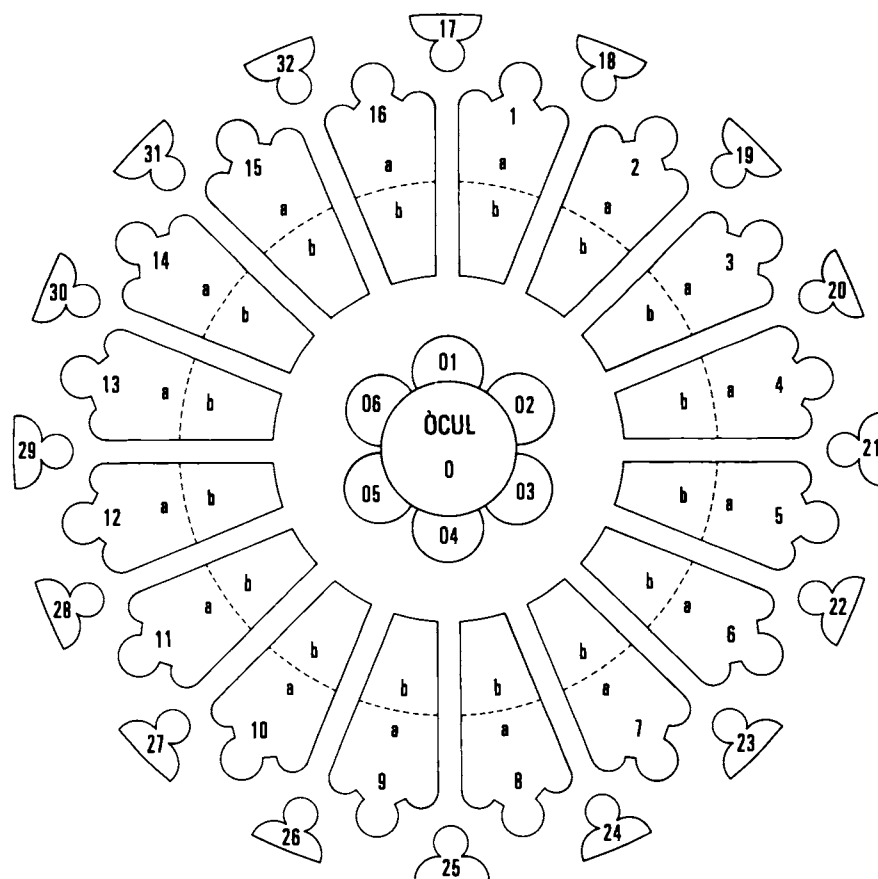
La meitat inferior d'aquest plafó conserva la composició original tot i els vidres de reparacions antigues.

Trilobats (17 a 32)

Amplada 0,30 m, alçada 0,25 m.

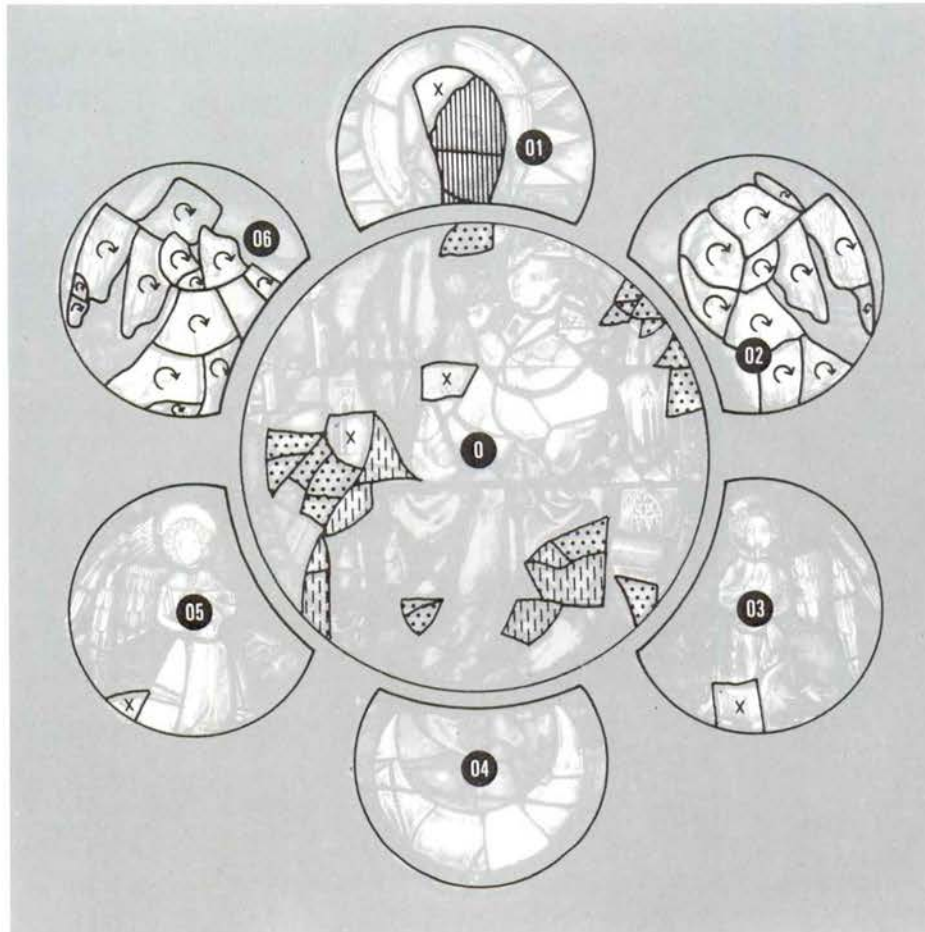
Elements ornamentals geomètrics contornejant la rosassa. La majoria d'ells, bé que amb aportacions d'elements no originals a causa de reparacions, són autèntics. Únicament els trilobats 22, 23 i 26 no ho són, i aquests tres podem considerar-los del segle XVIII, amb el característic plom ample i d'ales planes (8 mm).

Els originals són formats —amb petites variants— per una bordura estreta de vidre blanc, camper de color divers i dos o tres cercles amb ornamentació geomètrica de grisalla i un element geomètric més important en el lòbul consistent en un quadrat, dels costats del qual es projecten triangles amb grisalla de trifoliats.

ROSASSA SUD. CONJUNT

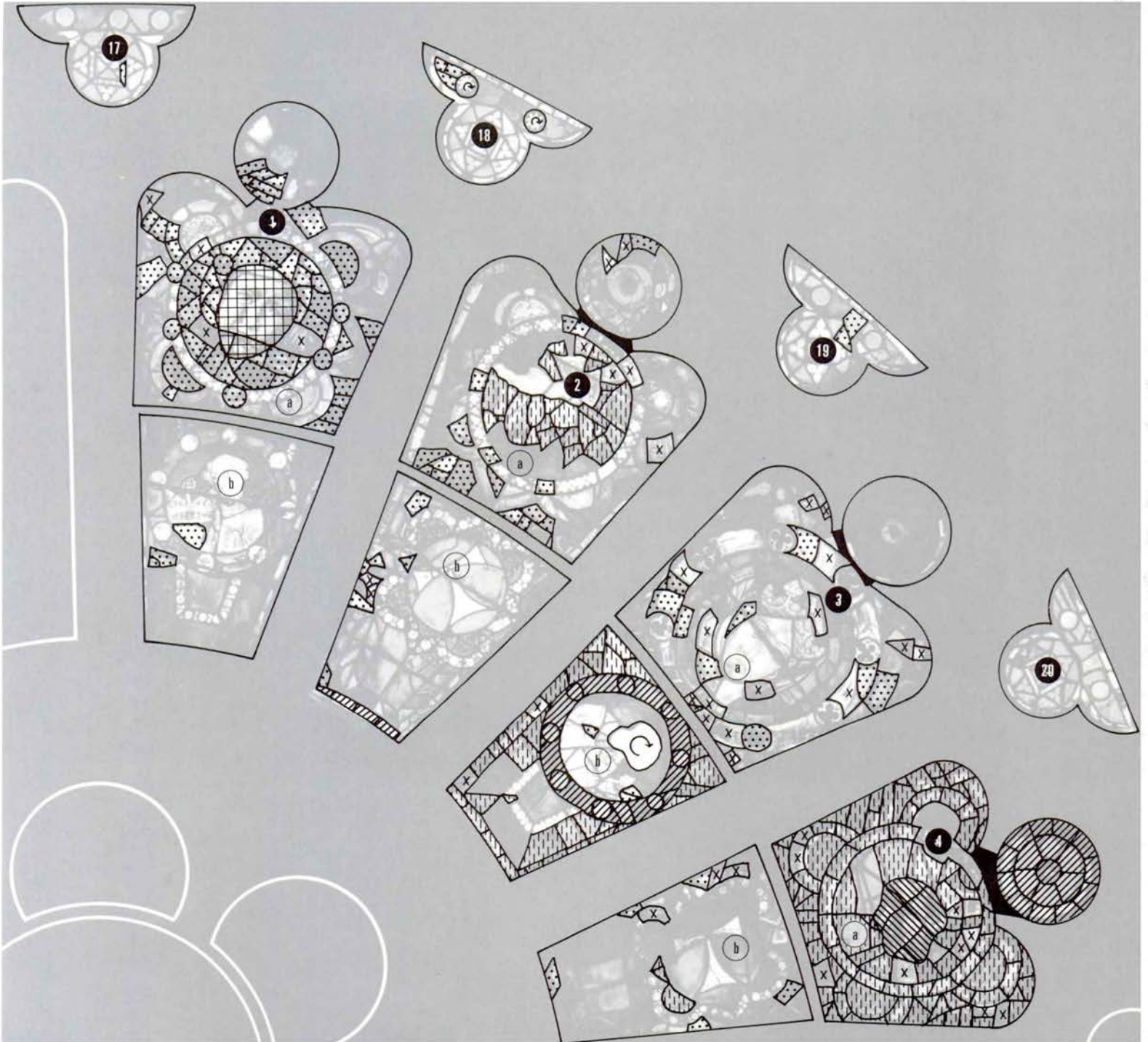
ROSASSA SUD. CENTRE
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

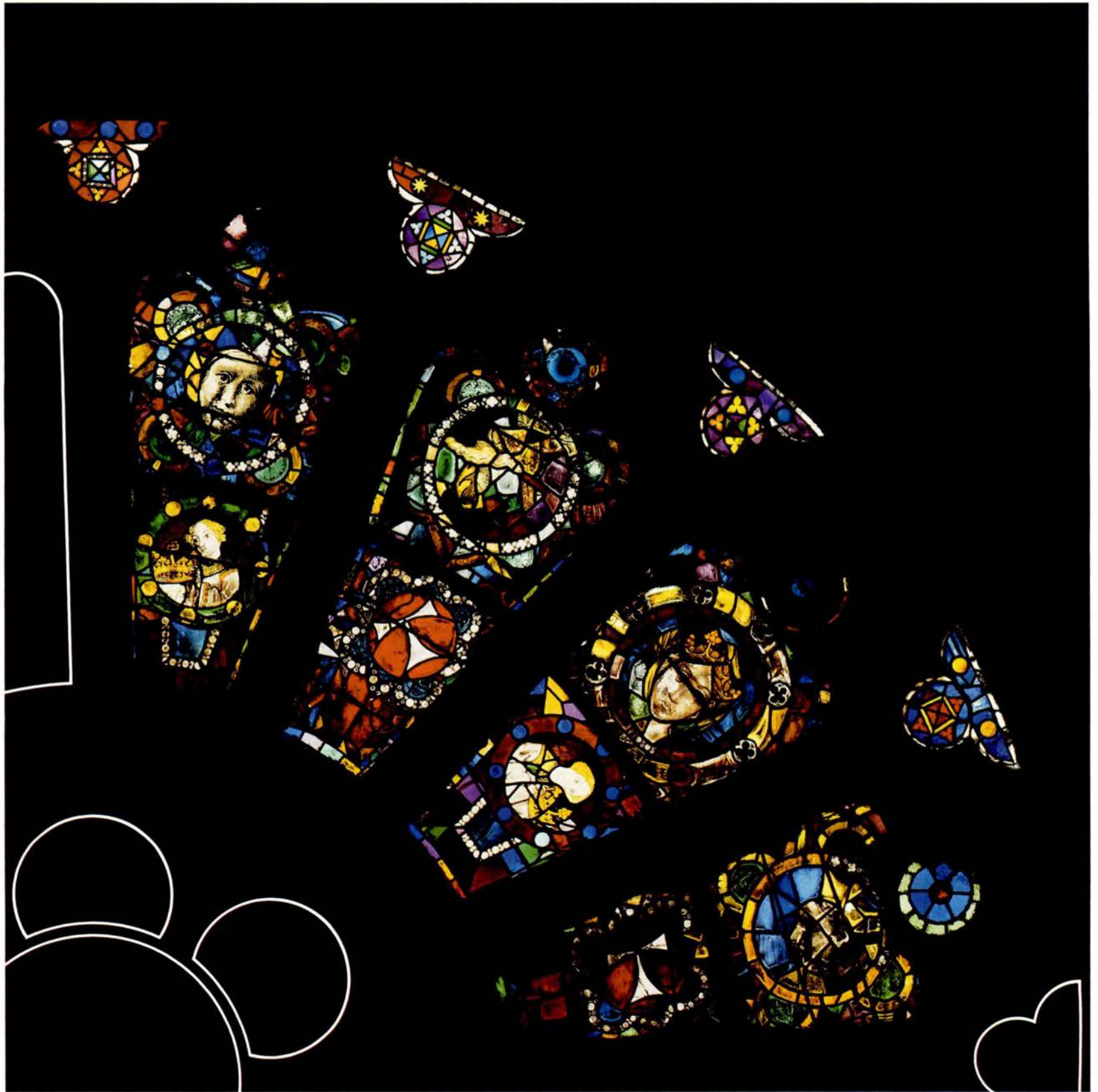

ROSASSA SUD. CENTRE

ROSASSA SUD.
PLAFONS 1a, 1b; 2a, 2b; 3a, 3b; 4a, 4b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

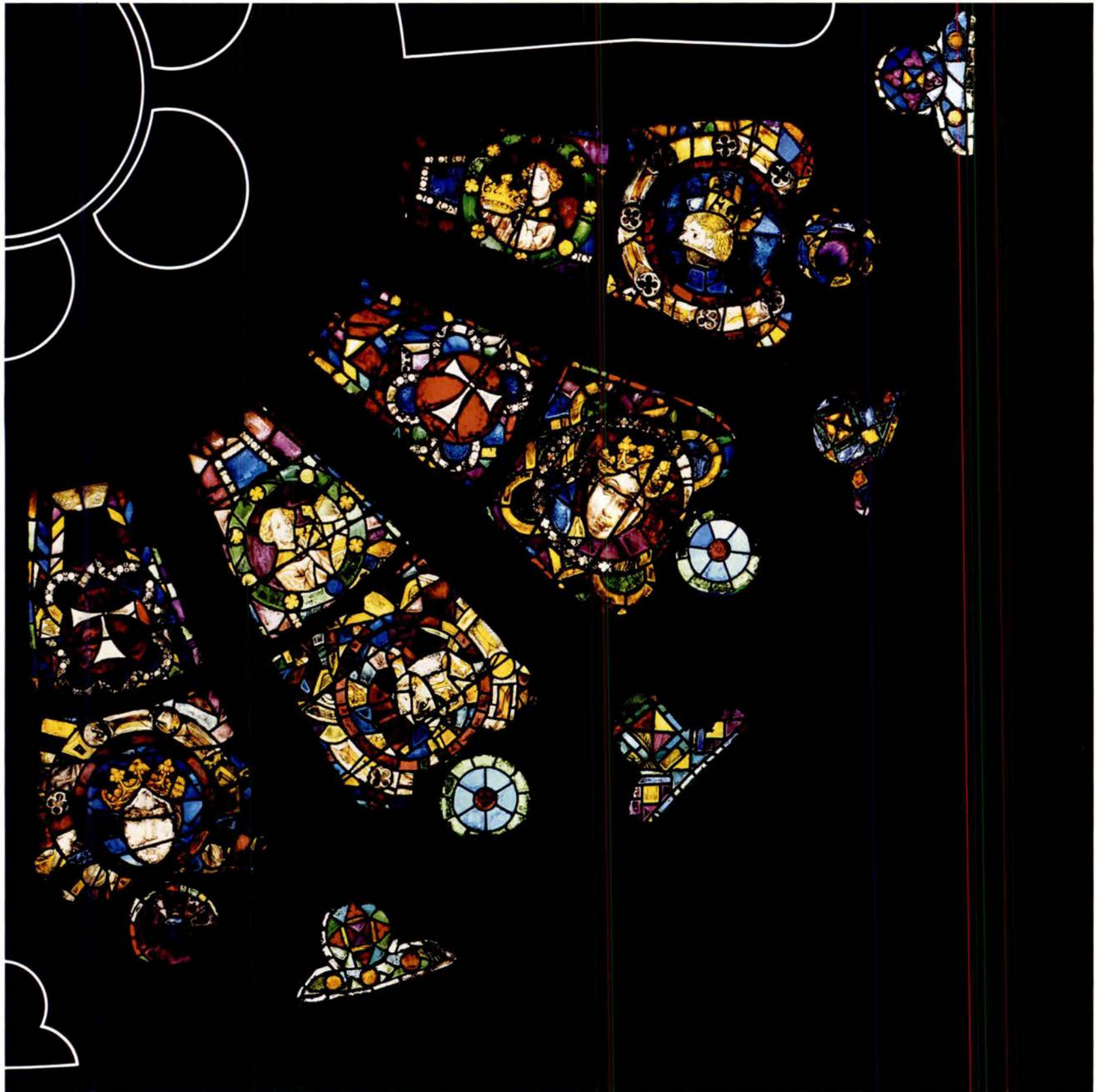

ROSASSA SUD. PLAFONS 1a, 1b; 2a, 2b; 3a, 3b; 4a, 4b

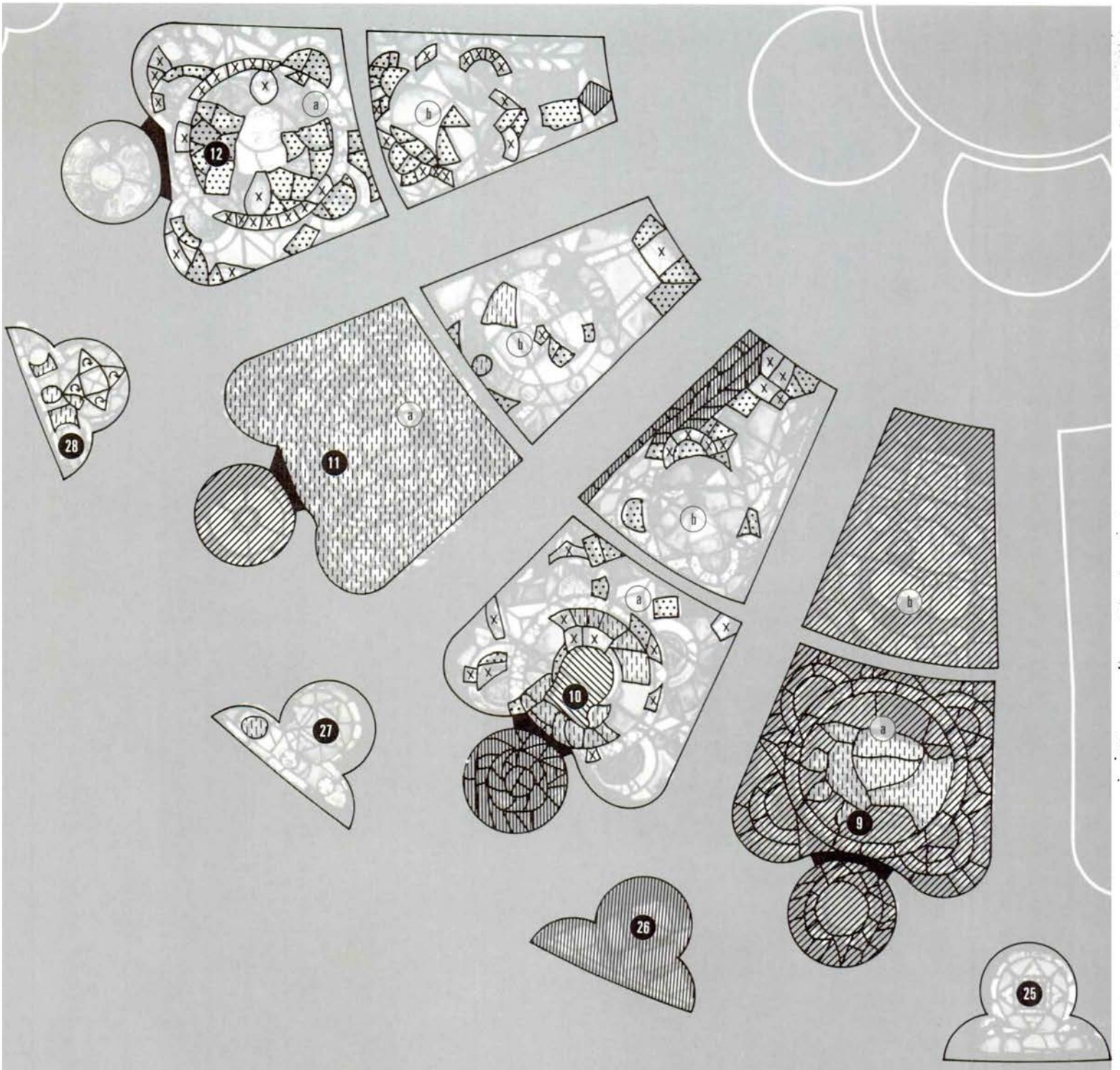

ROSASSA SUD.
PLAFONS 5a, 5b; 6a, 6b; 7a, 7b; 8a, 8b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

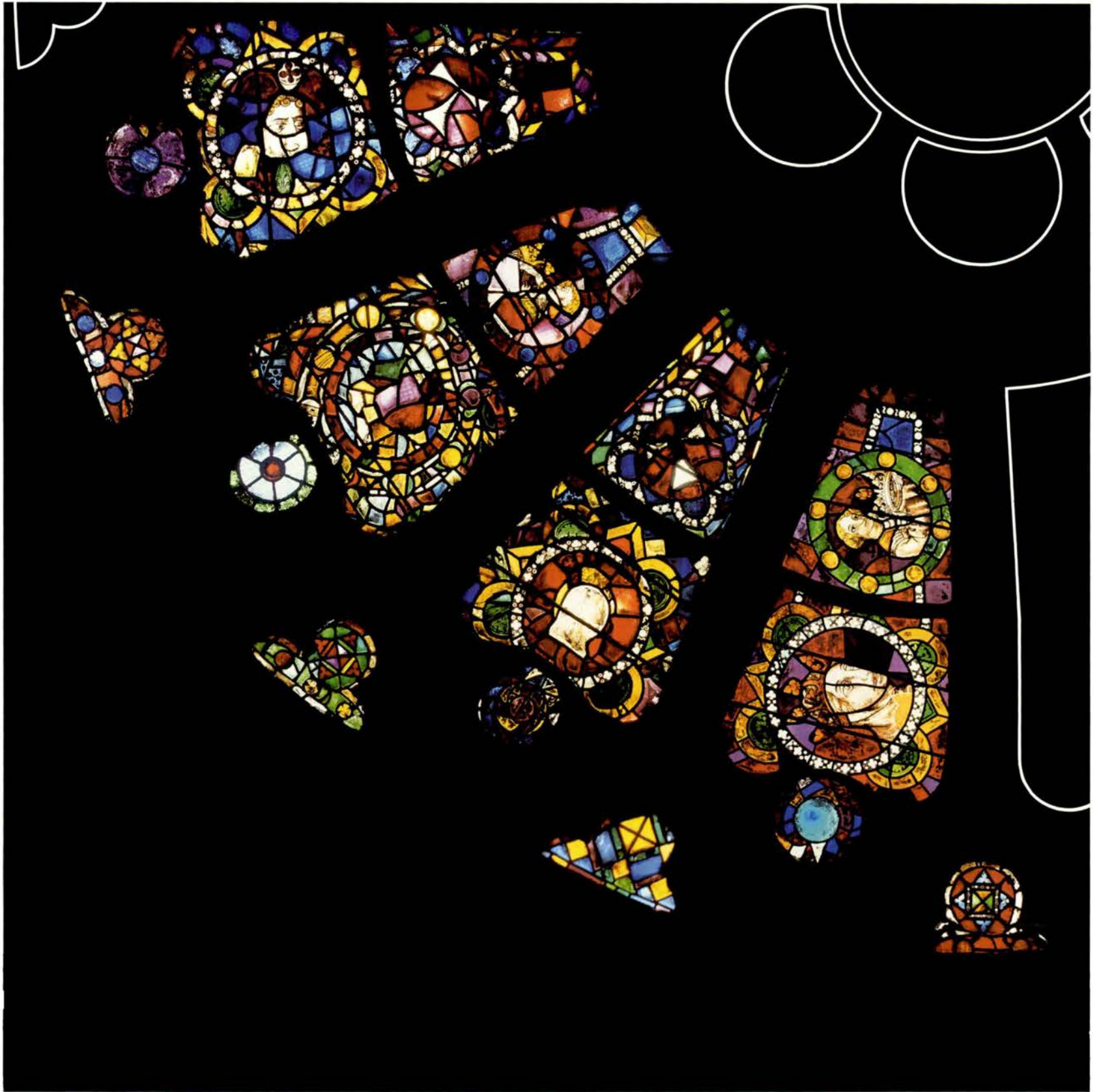

ROSASSA SUD. PLAFONS 5a, 5b; 6a, 6b; 7a, 7b; 8a, 8b

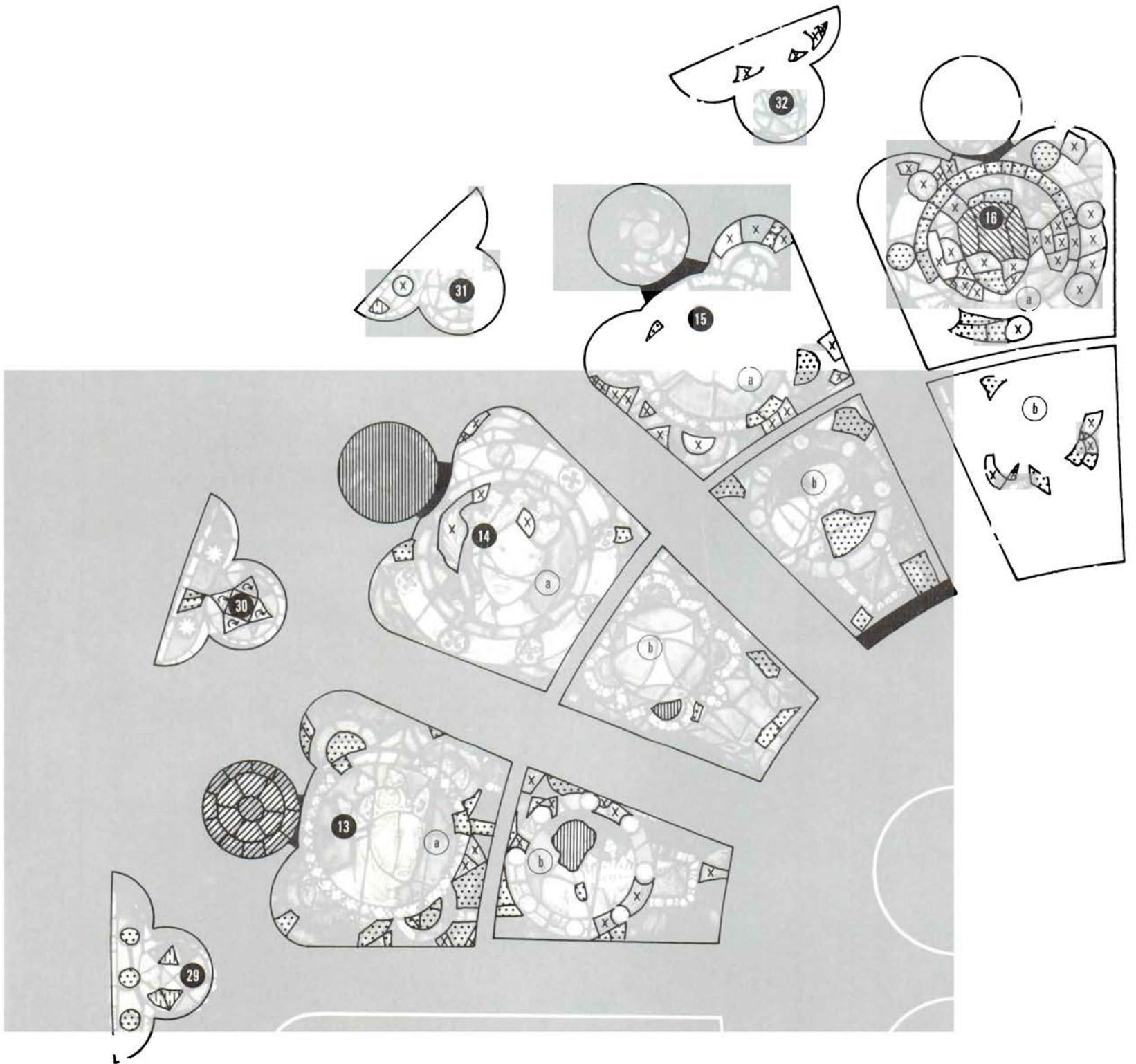

ROSASSA SUD.
PLAFONS 9a, 9b; 10a, 10b; 11a, 11b; 12a, 12b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

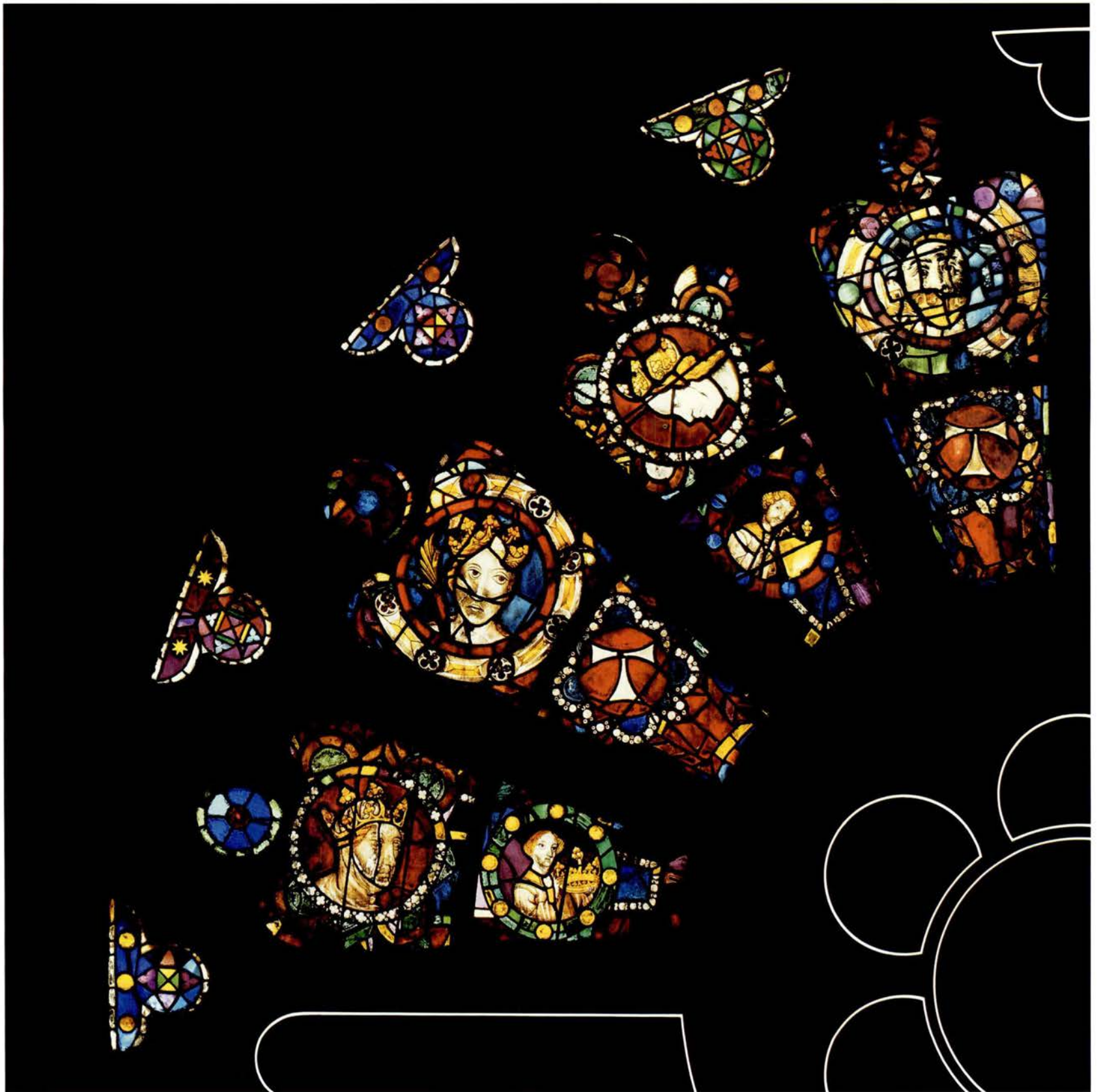
ROSASSA SUD. PLAFONS 9a, 9b; 10a, 10b; 11a, 11b; 12a, 12b

ROSASSA SUD.
PLAFONS 13a, 13b; 14a, 14b; 15a, 15b; 16a, 16b (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

ROSASSA SUD. PLAFONS 13a, 13b; 14a, 14b; 15a, 15b; 16a, 16b

ROSASSA SUD. PLAFÓ 05

ROSASSA SUD. PLAFÓ 02

ROSASSA SUD. PLAFÓ 06

ROSASSA SUD. PLAFÓ 03 (DETALL)

ROSASSA SUD. PLAFÓ 6a (DETALL)

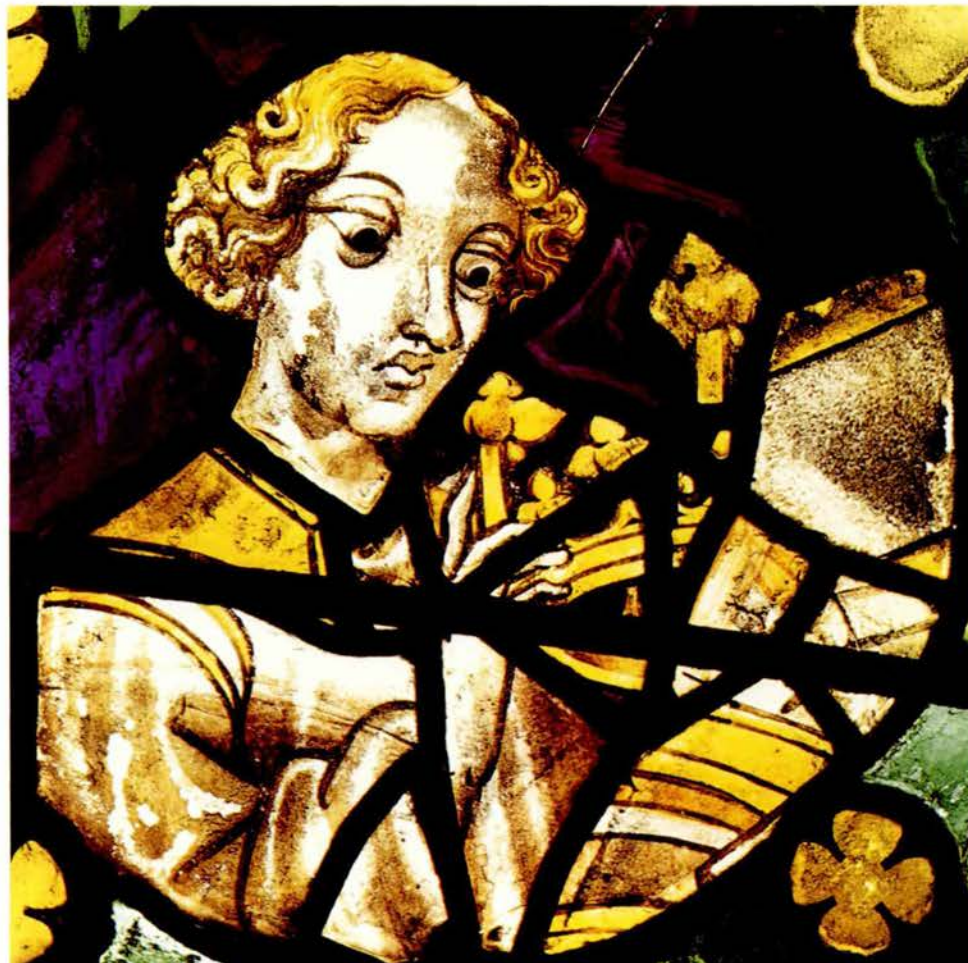
ROSASSA SUD. PLAFÓ 13a (DETALL)

ROSASSA SUD. PLAFÓ 15a (DETALL)

ROSASSA SUD. PLAFÓ 5b (DETALL)

ROSASSA SUD. PLAFÓ 7b (DETALL)

CAPELLA DE LES VERGES

Els quatre vitralls col·locats actualment a la Capella de les Verges, són un arranjament contemporani on es barregen plafons totalment nous imitant els plafons autèntics, els quals ben certament, i malgrat restauracions poc respectuoses, són els vitralls figurats més antics de la Seu de Tarragona.

Únicament estudiarem i catalogarem el vitrall H. I finestral central, ja que els altres tres són pràcticament residuals; d'aquests donarem, però, un breu comentari a continuació del text de l'esmentat vitrall H. I.

VITRALL C.V. H. I

Finestra coronella. Dos badius de 3,84 m d'alçada i 1,08 m d'amplada, dividit cada badiu en tres plafons.
Traceria de quatre badius quadrifoliats.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Bordures estretes de vidre blanc sense ornamentació. Cada plafó és compost per dues parts clarament diferenciades, la superior amb el dosseret i la inferior dibuixant una fornícula amb un personatge dempeus al mig de la fornícula. El fons de la fornícula és de mosaic blau o vermell alternativament, amb un ritme engraellat de llenques estretes grogues amb cercles de vidre blanc a cada encreuament. Aquestes peces circulars tenen ornamentació de grisalla dibuixant quadrilobats.

El dosser és format per quatre pinacles blancs o grocs amb tres gablets intercalats. Cada gablet arrenca d'una traceria d'ogiva de vidre groc o blanc alternadament, amb els rampants i el floró que els encapçala. El camper del gablet és vermell o blau. Darrera els gablets apareix un fons de finestres coronelles i trilobats pintats amb grisalla opaca.

A la part superior, i arrencant dels dos pinacles laterals, hi ha un fris de quadrilobats de grisalla negra sobre vidre blanc que clouen el dosser tot recolzant en un fris emperlat de vidre groc que queda entre els dos pinacles centrals.

CONSERVACIÓ

Per bé que són pocs els plafons originals, la composició (que es repeteix igual a cada plafó, únicament amb variants de color o en la figura central de la fornícula), és conservada àdhuc en els plafons nous, en els quals hom ha intentat d'imitar l'estil antic i sobretot la composició.

A la traceria també s'ha conservat la composició original.

ICONOGRAFIA

Els dos plafons *a1* i *b1* representen dues verges amb la corona i la palma del martiri; la de l'esquerra porta un llibre a la mà esquerra; la de la dreta, en actitud més dinàmica que l'anterior, sosté la palma amb la mà dreta, i a l'esquerra una reparació ben barroera no ens deixa deduir què hi portava.

El rengle superior dels plafons *a2* i *b2* representa el baptisme de Crist, però cal considerar que ambdós plafons són molt afectats per la restauració contemporània (Josep Pujol, 1929?).

Els plafons *a3* i *b3*, juntament amb capcers de les llancetes, repeteixen la composició i el tema del primer rengle: figures de dues verges amb corona i aurèola, la palma a la mà i un llibre a l'esquerra, o a la mà, sobre el pit, la de la dreta.

Aquestes figures van vestides amb túnica i mantell, aquest amb folre d'ermíni, i ambdues apareixen sobre un camper de mosaic, de fons blau a l'esquerra i de tons vermells a la dreta; just sobre l'aurèola i a l'arrencada del dosser hi ha la inscripció «VIRGUO» (per «VIRGO»).

Sobre el dosser, ja descrit, i dins els lòbuls dels capcers, figura l'escut del bisbe Sescomes, sobre un fons de vidre vermell.

La traceria és resolta amb una composició de tipus heràldic, on també hi ha l'escut dels Sescomes.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La tècnica d'aquests vitralls és molt simple; la grisalla hi és emprada únicament per a traçar els plecs de la roba i els seus ornaments o els trets de les cares, mai no ombrreja o intenta donar volum al dibuix. És doncs, una grisalla de traç enèrgic i gruixut, i ben opaca.

La gamma de color és bastant reduïda: vermell cobalt, verd maragda o verd groc, groc per a les perles, corones, aurèoles i cabells, i el rosa per a les cares i mans. Als campers i dossers és emprat el vidre blanc a les bordures o llenques del mosaic en els que tenen el camper vermell, i groc en els que el tenen blau. En algun, la túnica és de color rosa violat.

L'estil d'aquests vitralls és més primitiu que el dels altres d'aquesta catedral, i podem considerar-lo dins el tipus «lineal». Els rostres, tallats d'una sola peça de vidre amb els respectius colls, són dibuixats amb celles gruixudes lleugerament corbades, una d'elles continuant-se amb el perfil del nas i l'altre amb el contorn de l'ull. Els ulls tenen una sola ratlla per a marcar la parpella inferior i dues per a la superior, i la nineta hi és dibuixada amb un botó negre central i una ratlla concèntrica per a l'iris.

Aurèola i corona són d'una sola peça, dibuixades juntament amb els cabells amb la línia gruixuda característica d'aquest tipus «lineal». Les mans, resoltes d'una manera no naturalista, dibuixen amb netedat els dits i les ungles, tot marcant en aquestes les «llunes» amb una doble ratlla.

Els ploms dibuixen també els elements que hi figuren, complint ensems llur funció sostenidora.

No observem enlloc l'ús del groc d'argent.

La conservació és deficient, a causa més aviat de l'emplaçament dels vitralls que no pas de la qualitat del vidre i de la mateixa grisalla.

CATÀLEG

VITRALL C.V. H. I

Dos badius i traseria. Tres plafons cada llanceta.

Plafó (a1) Rectangular, de 1,20 m d'alçada i 0,41 m d'amplada.

Camper d'engraellat de fons blau i rombs de llistonet groc amb cercles blancs amb quadrilobat de grisalla opaca al centre en els encreuaments de les llenques; el camper és clos per bordura blanca a la base del plafó i a cada costat, i pel dosseret d'elements arquitectònics que apareix sobre el rètol «VIRGUO».

Al mig del camper apareix una figura femenina dempeus, amb un llibre a la mà esquerra (llibre de coberta ornamentada i amb tanca) i una palma verda a la dreta.

Plafó (a2) Plafó de forma i mides donades.

Excepte el camper i el dosser ja descrits anteriorment, la figura de Sant Joan Baptista, els arbres vermells a l'esquerra de la figura i l'aigua del Jordà, són totalment nous.

Plafó (a3) Plafó amb el capcer de la llanceta; alçada total 1,38 m, amplada 0,41 m.

El camper i el dosser són iguals als descrits anteriorment, però damunt la cornisa superior groga amb ornamentació emperlada hi ha el lòbul de la llanceta, amb l'escut dels Sescomes de camper blanc i llenques blaves. El fons del lòbul és vermell.

Plafó (b1) Forma i mides donades.

Camper i dosser descrits al plafó *a1*.

Al mig del camper hi ha una figura femenina, vestida amb mantell blau cobalt amb folre de pell blanca i túnica violada. A la mà dreta porta la palma verda del martiri. L'esquerra és deformada per una reparació.

El cap és de vidre rosa pàl·lid, i té el nas lleugerament aquilí i les celles ben dibuixades; una d'aquestes es prolonga fent el perfil del nas. Els ulls són clars (això és el que vol significar l'estilització d'un botó central i el cercle concèntric). La boca és formada per

un traç gruixut lleugerament corbat avall al mig i obrint-se als extrems per tal de dibuixar les commissures dels llavis.

Plafó (a2) Forma i mides donades.

La composició repeteix la ja descrita en els plafons *a1* i *b1*. Dosser idèntic al descrit a *a1*. A la base del dosser, sobre el fons blau, el rètol (pintat sobre vidre blanc) és compost per dues peces de vidre: la de l'esquerra amb el color de vidre normal en aquests vitralls i part de l'inscripció «VIRGUO» (únicament les lletres «GUO»), i la de la dreta, amb les lletres «BES» o «RES» sobre un vidre blanc de color més fred. Una altra diferència: aquestes lletres són de grisalla de punxó sobre fons de grisalla opaca, mentre que el tipus d'inscripció en aquest conjunt de vitralls és sempre de lletres pintades sobre fons blanc.

El camper té nombroses peces de vidre aprofitat; vegeu-ne esquema. L'aigua del Jordà, representada als peus de Sant Joan, és de restauració contemporània, i hi ha esmalt en els vidres.

Plafó (b2) Forma i mides donades.

Composició i camper ja explicat. Figura de Crist en el moment del baptisme en el Jordà.

Tant el camper com la resta és tot de restauració contemporània. Dosser original ben conservat.

Plafó (a3) Forma i mides donades.

Composició ja descrita. Figura femenina dempeus, amb la palma de martiri verda a la mà dreta, i un llibre tancat amb coberta i tanca ornamentada amb grisalla perfilada, a la mà esquerra.

La figura va vestida amb un mantell vermell fosc amb plecs perfilats, i túnica de color verd maragda amb galons i plecs perfilats. El folre del mantell és d'ermíni, amb grisalla opaca sobre vidre blanc i dibuixant una forma acampanada.

Les mans, el llibre i el cap són de vidre rosa càlid, i porta aurèola, corona i cabells tot perfilat en la mateixa peça de vidre groc.

El camper és majoritàriament autèntic. La túnica té una orla groga ornamentada amb grisalla perfilada al coll.

Dosser i lòbul del camper, originals. Rètol sencer i original, amb la inscripció «VIRGUO».

Lòbul amb l'escut dels Sescomes sobre fons vermell.

Plafó (b3) Plafó de capcer, forma i mides donades.

Figura femenina dempeus en posició simètrica a la del plafó *a3*. Porta mantell blau amb folre d'ermíni i túnica rosa; la mà dreta és posada sobre el pit, i a l'esquerra duu una palma verda. El cap, la corona i l'aurèola no són originals, car provenen de restauració contemporània. Part de la túnica i del mantell, així com del camper, són també de la mateixa restauració.

El dosser i el lòbul del camper són originals, excepte les peces marcades en l'esquema de trames.

Traceria

(*A1, A2, A3, A4*) Plafó quadrilobat. Al centre de la intersecció dels quatre lòbuls hi ha elements foliiformes i claustrals; al lòbul superior i a l'inferior, podem veure un escut de camper vermell, amb un castell groc amb merlets i una porta central oberta. Als lòbuls dels costats, sobre fons vermell, trobem l'escut dels Sescomes amb el camper blanc i les comes blaves.

(*A5, A6, A7, A8*) Forma, mides i tema idèntics al ja descrit *A1*.

Plafó (B) Plafó trilobat de 0,27 m d'alçada i 0,40 m d'amplada.

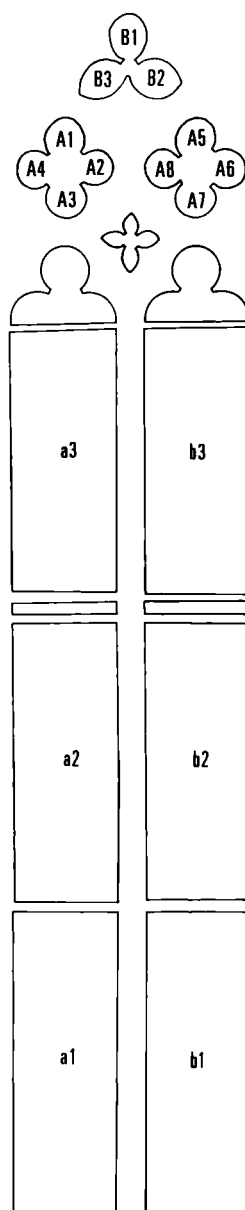
Als dos lòbuls inferiors, i sobre fons vermell, sengles escuts dels Sescomes; al lòbul superior, el castell groc ja descrit, sobre un fons blau.

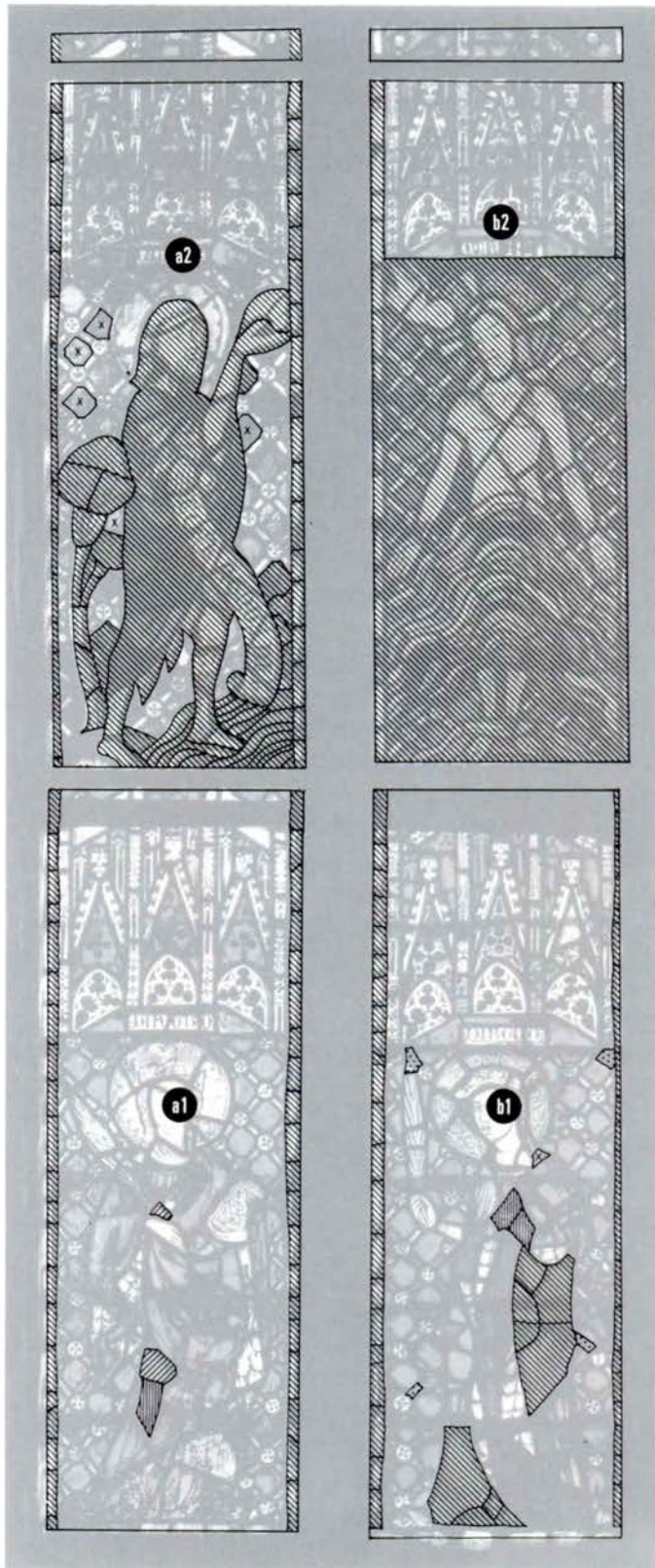
Vitrall (E. I) Finestra coronella. Dos badius de 3,48 m d'alçada i 0,45 m d'amplada. Cada badiu és dividit en tres plafons. Traceria de quatre badius quadrifoliats.

Únicament els dossers arquitectònics dels plafons *a1, a2, a3* i *b1* són antics. És antic, però no original, el capcer de la llanceta *a*.

Vitrall (DII) Finestral de forma i mides donades. Tots els plafons són nous; únicament els quadrifoliats de la traceria *B1* i *B2* són antics. Ambdós són de tema heràldic amb castell d'or sobre camper vermell i les comes blaves dels Sescomes en vidre blanc. Hi ha nombrosos tapaforats i vidres de reparació.

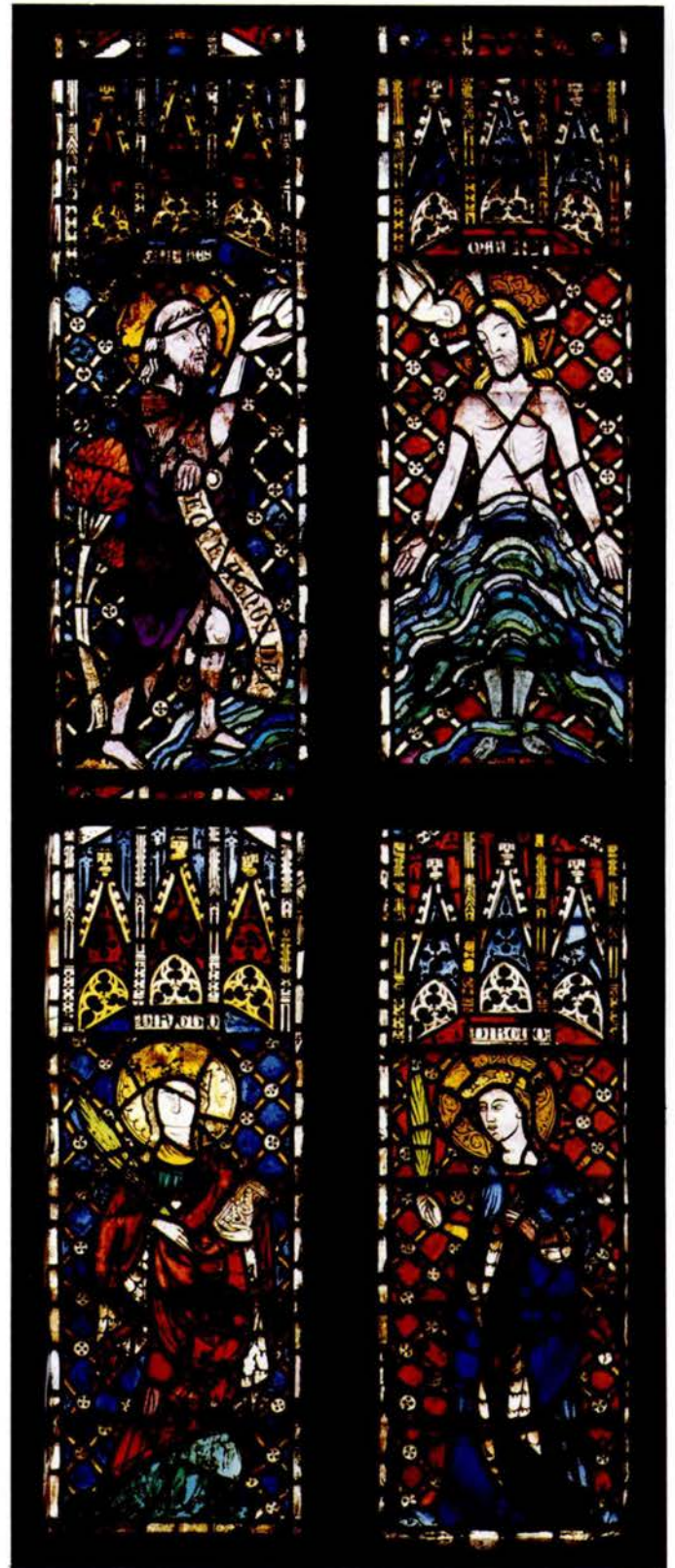
Vitrall (DIII) Finestral de forma i mides donades. Totalment nou, excepte el dosser arquitectònic del plafó *a3*. A la traceria no hi ha cap vitrall original, però els quadrilobats *B1* i *B2* són fets amb vidres aprofitats d'època incerta, posterior al segle XVIII.

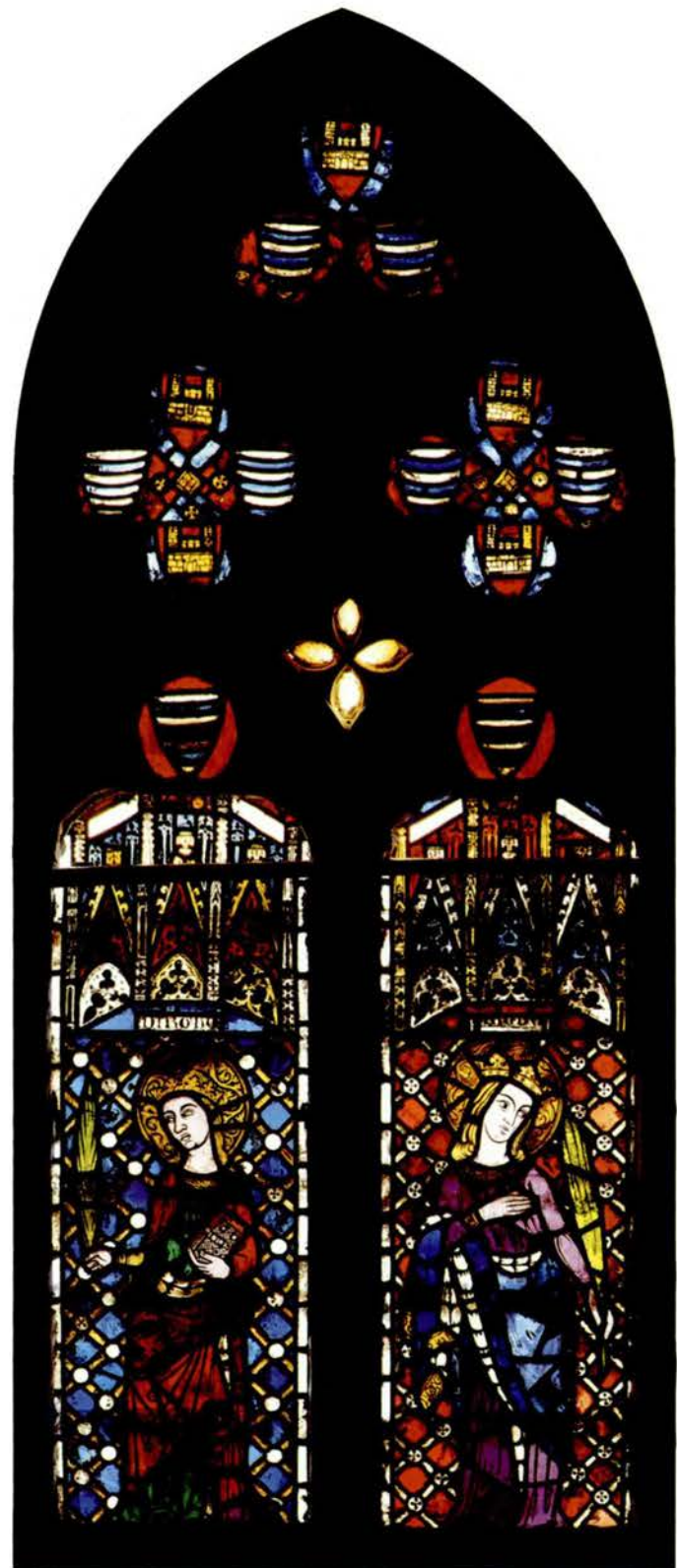
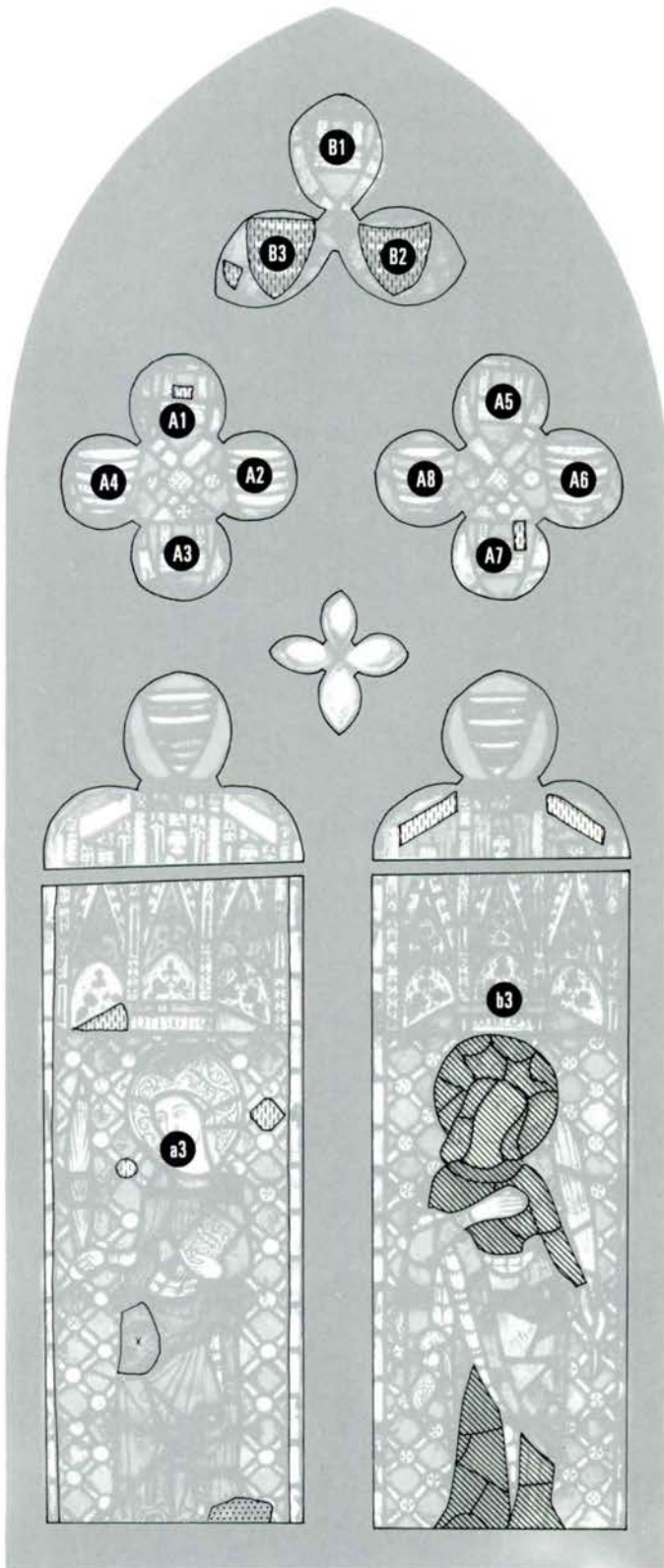
CAPELLA VERGES
VITRALL C.V. H.I. PLAFONS a1, a2 i b1, b2
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:12

CAPELLA VERGES
VITRALL C.V. H.I. PLAFONS a1, a2 i b1, b2

CAPELLA VERGES
VITRALL C.V. H.I. PLAFONS a3, b3 i TRACERIA
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:12

CAPELLA VERGES
VITRALL C.V. H.I. PLAFONS a3, b3 i TRACERIA

ROSASSA DE PONENT-NORD

Diàmetre total 1,30 m

Formada per un òcul de 0,20 m de diàmetre, sis ovals de 0,40 m d'alçada per 0,31 m d'amplada, i sis triangles curvilinis.

Tot el vitrall és un trencaclosques de vidre aprofitat. La majoria dels plafons no són sinó un «trencadís» sense cap forma ornamental coherent. Els vidres, però, són majoritàriament antics, de ciba o manxó, tots ells de tonalitats intenses i lluminoses.

Òcul. Sobre camper vermell, blau i verd, figura la lletra T. Únicament les peces de vidre vermell són originals.

Oval (1) Aquest és el més interessant, tot i que no pertany originàriament a aquesta rosassa. Sobre un camper blau cobalt figura un cap masculí, pintat amb grisalla de color de terra de Siena torrada i groc d'argent sobre vidre blanc.

Aquesta testa és formada per catorze peces, quatre de les quals pertanyen al cap original i les altres són de vidre aprofitat. La que deforma més és la que apareix al bell mig del rostre i és un fragment d'arquitectura ornamental.

L'estil del cap, o sigui de les peces originals, és el del mateix autor dels caps de les rosasses Nord i Sud d'aquesta catedral, i ben probablement deu ésser provinent d'un dels caps d'apòstol que manquen a la rosassa Nord.

CARACTERÍSTIQUES:

Vidre blanc de manxó, amb petites i nombroses butllofetes d'aire.

Ulls grossos, molt oberts, amb l'iris marcat per un cercle de grisalla esclarissada i la nineta amb grisalla opaca.

Les parpelles són ben perfilades, i les celles, enrinxolades (comproveu-les amb les del cap de Sant Pere a la rosassa Nord).

La barba i el bigoti, abundosos, són modelats amb grisalla i groc d'argent, color que també és emprat a les celles i als cabells.

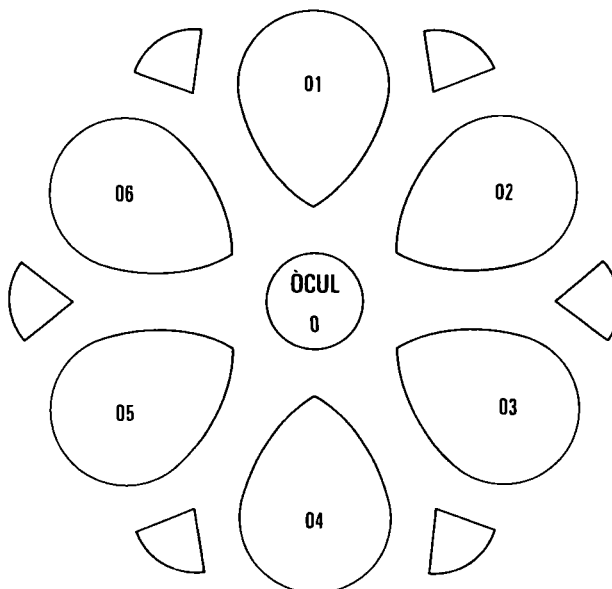
L'orella és grossa i un xic desproporcionada. Els llavis, molsuts i un xic partits.

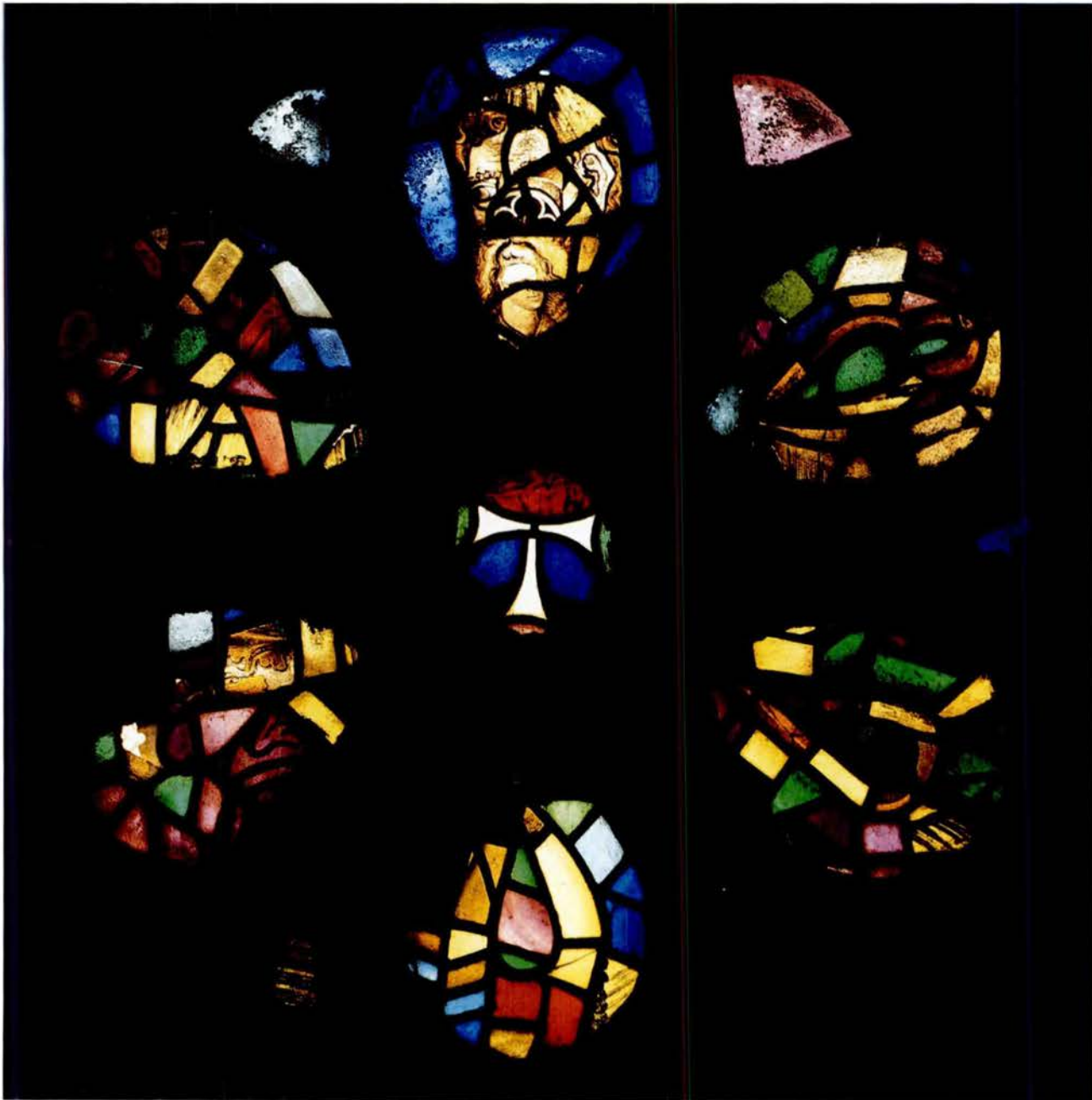
Dessota aquestes peces, en el lloc que ocupava la barba hi ha una peça de vidre aprofitat particularment interessant; aquest vidre mostra la meitat inferior del rostre, coll i cabellera, així com l'orla de la túnica, d'un àngel. La grisalla modela aquestes faccions amb petites pinzelladetes que ombregen els volums i amb el seu ritme complementen el modelat. És un vidre del segle XV.

Ovals (2 i 3): Mostren un dibuix en forma de manxa o aríjol contornejat amb vidre groc i amb el centre verd. El camper és tot d'apofitalles.

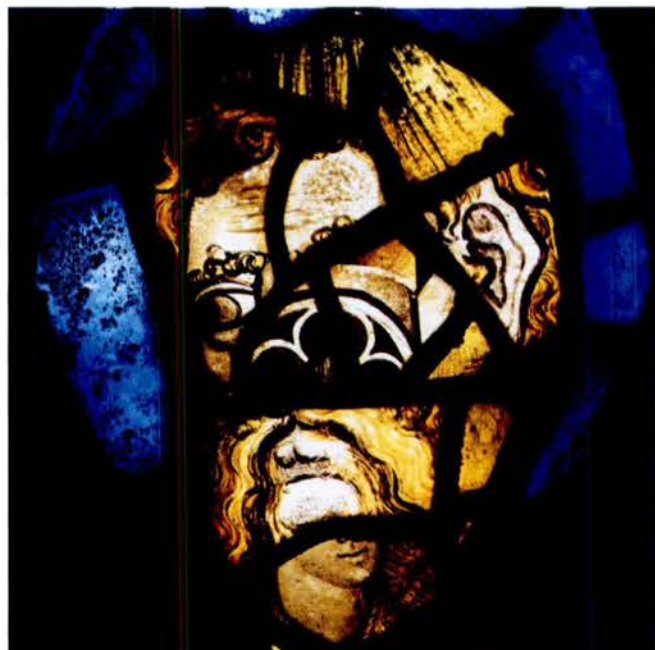
Ovals (4, 5 i 6): Són totalment de vidre aprofitat, alguns provinents de vitralls renaixentistes i d'altres de més antics, alguns amb grisalla ornamental. No han conservat cap forma ni coherència.

Els **triangles**, de colors diversos, són també de vidre antic.

ROSASSA DE PONENT NORD

ROSASSA DE PONENT-NORD
OVAL 01 (DETALL)

CIMBORI

Els vint-i-vuit finestrals d'arc d'ogiva del cimbori estan alternadament distribuïts en grups de quatre i tres badius, respectivament.

Els conjunts de quatre finestrals corresponen a l'absis, transsepte Sud, nau i transsepte Nord. Els conjunts de tres finestrals estan intercalats entre els abans esmentats seguint la planta octagonal del cimbori.

La divisió dels plafons d'aquests finestrals és feta per una gelosia de pedra —com les antigues *fenestelle*—, solució que també és emprada en els finestrals alts de la nau.

Grups de quatre badius: Formats per dos vitralls centrals de 5 m d'alçada per 0,73 m d'amplada, dividits en vuit plafons, i dos vitralls laterals de 4 m d'alçada per 0,68 m d'amplada, dividits en sis plafons.

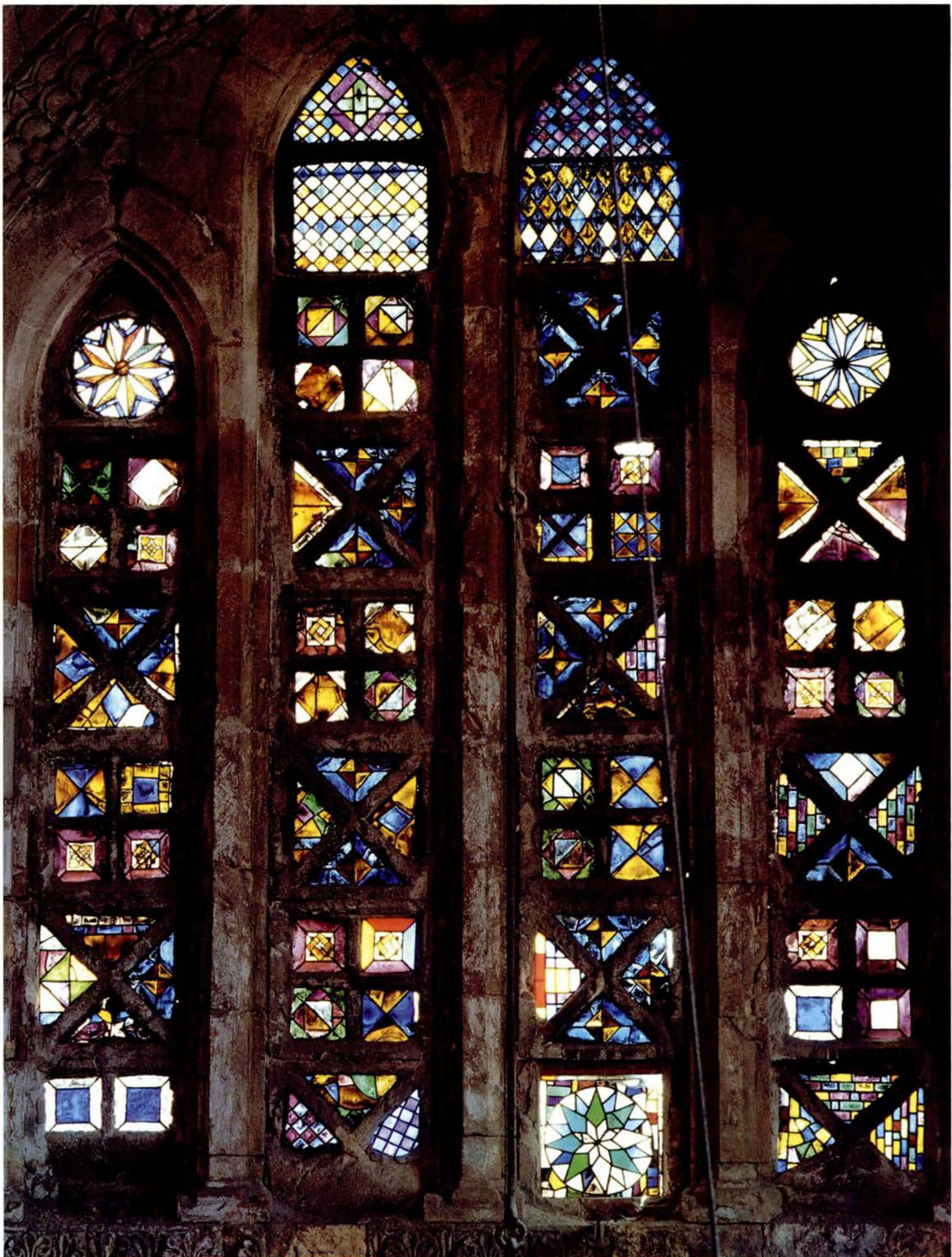
Cada plafó és dividit per travessers o barres de pedra en forma d'aspa o de creu, formes que es repeteixen alternadament en cada finestra fins al capcer, que en els dos finestrals laterals té forma circular.

El pla original d'envitrallament d'aquests finestrals és truncat en gran part per nombroses aportacions d'elements aliens; vidre aprofitat, tapaforats, trossos de plafó aprofitats, etc.; malgrat tot, alguns petits plafons conserven prou integritat per a permetre de suposar el programa original.

Els plafonets de vidre dels plafons en forma d'aspa, degueren ésser resolts d'una manera geomètrica amb un rombe dividit en quatre camps grocs i vermells, rombe que apareix sobre camper blau cobalt. En els vitralls corresponents als plafons en forma de creu, la composició consisteix en una ampla bordura rosa que emmarca un quadrat de vidre blanc inscrit en el qual hi ha un altre quadrat de costats ornats amb groc d'argent i un element de grisalla quadrilobada al mig; en altres, el quadrat central té ornamentació floral o geomètrica amb l'ús del groc d'argent i la grisalla.

Grups de tres badius. Formats per un vitrall central de 4,26 m d'alçada per 0,88 m d'amplada, i dos de laterals de 3,78 m d'alçada per 0,70 m d'amplada (mides aproximades).

Tots tres finestrals són també del tipus de gelosia de pedra, amb set cercles calats al central i sis cercles calats als laterals. L'envitrallament d'aquests finestrals és també residual.

VITRALL DEL CIMBORI

VITRALL DE L'ABSIS aII

Santa Tecla (?)

Alçada de la imatge 1,25 m.

Imatge de Santa Tecla (?), col·locada en el vitrall de l'absis. Tant la bordura com el camper, que és un mosaic de rombes de vidre blanc, no són contemporanis de l'esmentada imatge. La figura és molt deformada per vidres aprofitats i peces de reparació, col·locats molt barroerament.

La imatge figura dempeus, damunt una peanya verda amb garlandes grogues amb grisalla d'elements vegetals. Duu un mantell folgat i voleiadís blau cobalt i túnica vermella, i va calçada amb sandàlies.

Duu la palma groga del martiri, i als seus peus hi figura un lleó.

El cap, que duu una aurèola groga llisa, és pintat amb grisalla negra, a grans, llargues i ritmades pinzellades que subratllen un ombrejat més suau i esclarissat. El front és ample, i l'oval de la cara, correcte. Els cabells són rossos (groc d'argent).

El mateix tipus de pinzellades el trobem en els plecs del mantell, en la palma i en el lleó.

Aquesta imatge, d'època barroca, devia ésser part d'un envitrallament força important ocorregut al final del segle XVII o començament del XVIII, ja que, en estat residual (i sempre com a vidres aprofitats), hi ha nombrosos caps, obra del mateix autor, als plafons que aparegueren a les golfes de la catedral, o bé als vitralls de la Capella del Capítol, actual Museu de la Catedral.

VITRALL DE L'ABSIS aII. SANTA TECLA (?)

CAPELLA DE L'ANTIGA SALA CAPITULAR O DEL CORPUS CHRISTI

Aquesta capella tenia cinc finestralls dels quals en resten oberts i envitrallats els tres centrals. Els altres dos, ara aparellats, conserven algunes petites peces o fragments de vidre emplomat en les traceries, testimoni que en l'època gòtica eren provistos de sengles vitralls.

Els finestralls són de dos badius i a la traceria té un quadrilobulat. Els capcers de les llancetes i els quadrilobulats tenen vidre residual. Els vitralls mostren la figura d'un apòstol en cada llanceta, dins d'una fornícula d'arc de mig punt amb un floró groc al capdemunt de l'arc i aquest emmarca una petxina pintada amb grisalla. Les fornícules dels dos vitralls laterals tenen també sengles peanyes de vidre groc i blau amb les inscripcions dels noms dels apòstols.

El camper dels vitralls i de les fornícules és de vidre blanc, tallat en cairons i la bordura és senzilla amb vidres de colors alternats amb més o menys regularitat.

Aquest vitralls, que presenten elements encara gòtics, dins d'un concepte ja renaixentista, no pogueren ésser estudiats ni fotografiats en les condicions normals de proximitat.

CATÀLEG

VITRALL C.C.C. E. II. Característiques donades.

Badiu (a) Imatge de l'apòstol Sant Andreu, dempeus sobre una peanya groga i blava amb la inscripció ST. ANDREV pintada amb grisalla sobre vidre groc. Vesteix túnica folgada de color vermell i mantell blau. Auréola groga, llisa i darrere la imatge apareixen els braços de l'aspa del martiri.

La fornícula de petxina que emmarca la imatge és formada per una motllura groga amb un floró groc al capdemunt.

L'estat de conservació és dolent; la meitat inferior de la imatge és amb vidre blanc, els ploms però conserven el dibuix original.

Badiu (b) Mateixa bordura i camper així com és també igual la fornícula de petxina. La peanya ha perdut la seva inscripció.

Figura de Sant Jaume amb el bordó de peregrí. Va vestit amb túnica verda i mantell vermell amb folre blau.

VITRALL C.C.C. H. I

Badiu (a) Figura de l'apòstol Sant Jaume Alfeu (?), apareix dempeus dins d'una fornícula d'arc de mig punt, de motllura groga amb floró groc al capdemunt de l'arc que emmarca una petxina. L'apòstol duu un mantell blau, túnica vermella i va descalç. La seva auréola és groga sense ornamentació i a la mà dreta duu una ploma i una porra (?) a l'esquerra. No hi ha peanya davall la fornícula.

Badiu (b) Desaparegut tot el vidre de color que originariament hauria de tenir fent parió amb els altres vitralls, solament resta el dibuix format pels ploms on és fàcilment visible l'estructura de la

fornícula idèntica als altres vitralls del conjunt, i la figura d'un apòstol dempeus, amb auréola, la mà dreta sobre el pit. No és identificable l'atribut que ben segur duia a l'esquerra.

La fornícula no té peanya, tal com manca també en el badiu *a*.

VITRALL C.C.C. D. II. Característiques donades

Badiu (a) Imatge de l'apòstol Sant Mateu dempeus, habillat amb túnica de color vermell fosc, mantell verd maragda. Descalç sobre peanya on figura la inscripció en grisalla sobre vidre groc Sant...*teu*. A la mà dreta du una ploma blanca i està en actitud d'escriure en un llibre o tauleta groga i de fulls blancs, que sosté amb la mà esquerra. El cap amb auréola groga sense ornamentar, s'acota mirant el llibre.

La imatge figura dins d'una fornícula igual a les descrites anteriorment.

Badiu (b) Imatge de l'apòstol Sant Tomàs, d'actitud semblant a les imatges de la resta de l'apostolat i dins d'una fornícula idèntica a les demés del conjunt. La peanya de vidre groc i blau, mostra en la seva part inferior la inscripció ST. THOMAS.

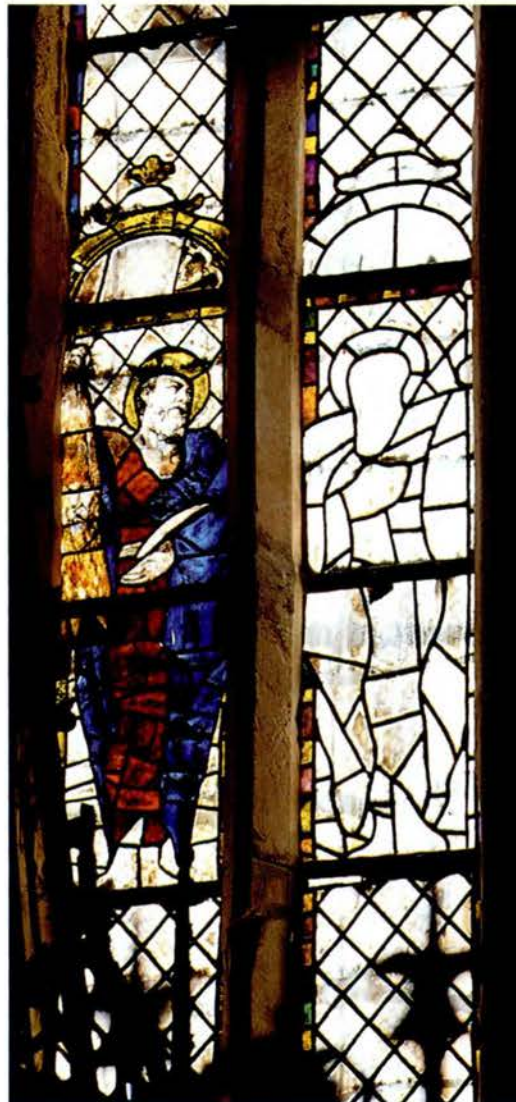
La meitat superior de la figura ha perdut el vidre de color original, però l'altra meitat conserva el color, així veiem que l'apòstol duu túnica de color vermell fosc i un mantell ample de color blau cobalt, aquest plafó conserva també part de l'asta de la llança atribut del sant i en la meitat superior, el dibuix del plom sembla dibuixar també l'escudra típica d'aquest apòstol.

La fornícula és en mal estat però el plom en conserva el dibuix.

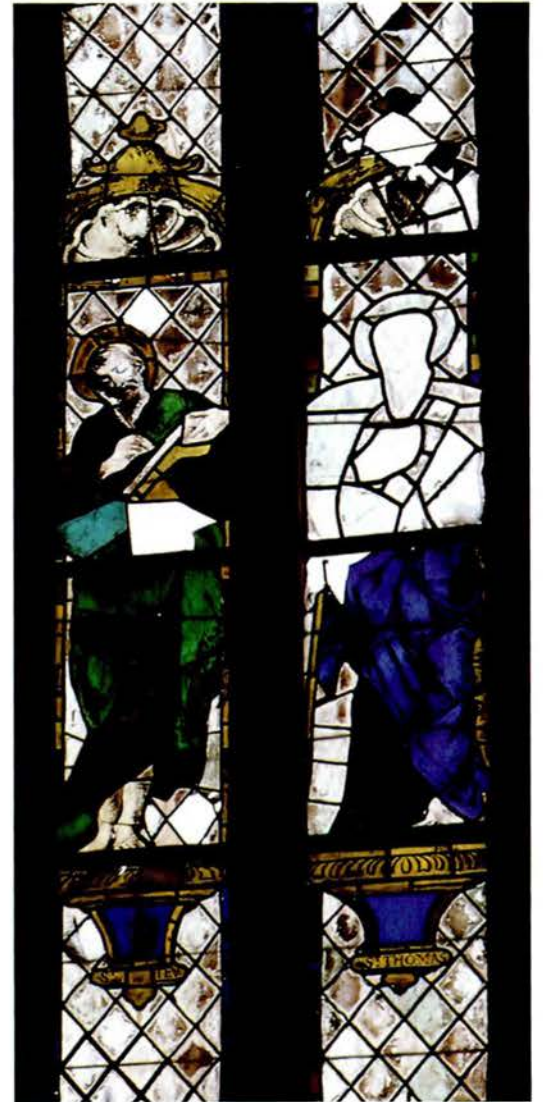

VITRALL C.C.C E. II

VITRALL C.C.C H. I

VITRALL C.C.C D. II

FRAGMENTS I PLAFONS COMPOSTOS AMB VIDRE APROFITAT

Els nombrosos plafons compostos amb vidre aprofitat, així com alguns fragments, són testimoniats de la importància del conjunt de vitralls de la Seu tarragonina.

Aquests fragments o plafons compostos poden dividir-se en cinc grups:

Grup I: Vidres d'estil arcaic estilísticament pertanyents a la primera meitat del segle XIV.

Grup II: Fragments i peces emprades com a vidre aprofitat pertanyents al darrer quart del segle XIV i primers anys del XV.

Grup III: Fragments de plafons i peces emprades com a vidre aprofitat pertanyents al segle XV.

Grup IV: Peces amb elements heràldics, pertanyents al segle XVII.

Grup V: Vidres aprofitats, estilísticament pertanyents als segles XVII i XVIII.

GRUP I (Primera meitat del segle XIV)

(F. 337) Vitrall circular de vidres aprofitats, amb bordura blanca. Cap de personatge masculí, amb cabellera llarga, barba i bigoti. Ulls allargats en forma de peix, dibuixant l'iris i la nineta. Una de les celles continua tot dibuixant el nas.

Aquest cap és d'estil arcaïtzant; és pintat sobre vidre blanc amb grisalla negra de perfilar, però hi ha algunes pinzellades de pintura esclarissada que recorden els *tre colori* teofilians. Diàmetre 0,48 m. Mides del cap: 8,5 cm per 10 cm.

(F. 340) Vitrall circular de vidres aprofitats, amb bordura blanca. Cap i mà d'un personatge masculí, amb tupè i cabellera ondulada, tot pintat en una mateixa peça de vidre blanc. Ulls allargats, en forma de peix, nineta figurada amb una rodona negra. Celles lleument corbades. La mà dreta alçada al nivell del cap.

Estil lineal arcaïtzant; és pintat amb grisalla negra sobre vidre blanc. Alguns trets de la cara són subratllats amb unes pinzellades esclarissades fent els *tre colori* teofilians. Diàmetre 0,60 m. Mides del cap: 10 cm per 14 cm.

GRUP II (Final segle XIV o primeria del X)

(F. 314) Quadrilobat (35 cm per 28 cm).

Crucifixió. Crist a la creu. La figura és pintada amb grisalla negra i groc d'argent sobre vidre blanc. Mans i peus clavats en els troncs grocs de la creu. Els cabells i barba de Crist són amb groc d'argent i grisalla (aquesta únicament en els cabells); també hi ha groc d'argent a l'aurèola crucífera.

En el lòbul dret hi ha la imatge de Sant Joan. Figura agenollat i vestit amb un folgat mantell blanc. La grisalla piquejada modela els plecs de la rosa. És emprat el groc d'argent en la cabellera del Sant i en l'aurèola.

La bordura del quadrilobat és de vidre vermell, i el camper és blau cobalt. Hi manca una bona part del lòbul esquerre.

Pot ésser obra del mateix grup de les rosasses. Alçada 35 cm, amplada 38 cm.

(F. 316) Quadrilobat.

El centre del quadrilobat és de camper vermell amb la T blanca al mig. Els dos lòbuls contenen sengles figures d'àngel pintades respectivament sobre vidre blanc amb grisalla negra i groc d'argent. L'àngel del lòbul dret duu a la mà esquerra una llarga vara amb un element floral al capdamunt. L'altre àngel apareix cap per avall amb les ales esteses i els braços oberts. El camper d'aquests àngels és de color blau cobalt.

Mides: 0,24 m per 0,28 m.

(F. 317) Detall de l'àngel del lòbul dret.

(F. 318) Qadrilobat.

Al centre i sobre camper blau hi ha una peça de vidre vermell amb la T blanca al mig. Els dos lòbuls que s'han conservat mostren àngels pintats sobre vidre blanc amb grisalla negra i abundós groc d'argent a les ales. les aurèoles, les cabelleres, i el ceptre (?) que duu l'àngel del lòbul inferior, són també amb groc d'argent. Ambdues figures vesteixen túniques blanques llargues i folgades. Camper blau.

Aquests àngels són del mateix autor —i mateix cartó— del quadrilobat *F. 316*.

Mides: 0,28 m per 0,27 m.

(F. 319) Detall de l'àngel del lòbul inferior.

(F. 323) Capcers.

Capcers de llanceta amb floró de vidre blanc pintat amb grisalla i groc d'argent. Campers vermells o blaus.

Bordura perifèrica blanca.

Plom original.

Alçada 18 cm, amplada 16 cm.

(F. 330) Vitral·l circular.

El camper, sobre el qual apareix la figura d'un bisbe, és un trencaclosques de vidres aprofitats de diferents colors i èpoques.

El cap del bisbe és d'estil lineal i factura poc destra. És emprat el groc d'argent en els cabells i en la mitra.

Diàmetre, 0,57 m. Mides del cap: 0,12 m per 0,14 m.

GRUP III (Segle XV)

(F. 320) Plafó rectangular.

Camper domassat vermell amb ornamentació foliiforme. Imatge d'un bisbe, amb aurèola verda festonada, mitra, bàcul groc i blanc, capa o mantell blau i rosa fosc, amb un gran fermall de vidre groc amb ornamentació geomètrica pintada. A les mans duu guants blancs, amb un element floral en el guant esquerre. A l'esquerra i sota el braç, hi ha una gran peça de vidre blau tenyit amb groc d'argent per obtenir el color verd. És del mateix autor de les rosasses.

Mides: 0,57 m per 0,44 m.

(F. 322) Plafó rectangular incomplet.

Estat residual. Imatge d'un bisbe portador d'un bàcul torxat pintat sobre vidre blanc amb grisalla i groc d'argent. La mateixa tècnica és emprada en el llibre que sostè amb la mà dreta i en el guant blanc amb ornamentació floral de l'esquerra. Aquest personatge va revestit amb una àmplia casulla o capa vermella.

Aquest plafó és de la mateixa mà del descrit anteriorment.

Mides: 0,40 m per 0,44 m.

(F. 325) Medalló.

La figura de Sant Sebastià (?), cos nu, mans lligades i fletxes, apareix sobre camper de vidre blau cobalt. En la testa del Sant ha estat emprat el groc d'argent en la barba i la cabellera, així com en la vora de l'aurèola blanca. Hi ha encara una columna amb capitell (?) de color rosa. Aquesta columna és conseqüència d'una reparació posterior.

Bé que un xic maldestra, la manera de modelar amb la grisalla, la intensitat del groc d'argent, i sobretot els ulls, fan suposar que aquesta imatge és del mateix obrador (ja que no de la mateixa mà), del vitraller de les rosasses.

Diàmetre: 0,50 m.

(F. 344) Vitral·l circular.

Santa Agnès (?).

Sobre el camper vermell figura la imatge d'una Santa: a la mà esquerra duu una palma verda, i a la dreta, un anyell blanc. La peça central d'aquesta anyell prové d'una restauració posterior.

La Santa duu una túnica groguenca i un mantell blau cobalt de plecs ben modelats. L'aurèola és també fruit d'una reparació amb algun vidre aprofitat, i la meitat superior del cap —una gran peça de vidre d'un rosa molt pàl·lid, i les altres parts originals poden ésser obra de les rosasses.

Diàmetre: 53,5 cm.

(F. 342) Vitral·l circular.

Crist Jutge (?).

Camper de vidre aprofitat. Al mig del medalló hi ha la imatge de Crist, amb les mans alçades. La testa és pintada amb grisalla negra, de traços enèrgics i precisos, amb groc d'argent a la cabellera i barba partida, així com en el fermall o cinyell que tanca el mantell vermell.

Diàmetre: 0,63 m. Mides del cap: 0,19 per 0,16 m.

(F. 343) Vitral·l circular.

Enmig d'un trencaclosques de vidres aprofitats, hi ha un cap de bisbe cofat amb una mitra. És també una aprofitalla. Tant la mitra com el cap són de l'obrador del vitral·ler de les rosasses. Hom hi ha emprat escadusserament el groc d'argent en els cabells i en la mitra.

Diàmetre: 0,56 m. Mides del cap: 0,14 per 0,12 m.

(F. 334) Vitral·l circular.

Compost amb vidres aprofitats de diferents colors i èpoques. Al centre hi ha també aprofitat un cap, de l'estil característic del vitral·ler de les rosasses.

Diàmetre: 0,59 m. Mides del cap: 0,11 m per 0,12 m.

(F. 326) Vitral·l circular.

Sant Jordi (?).

Plafó circular, amb camper de vidres aprofitats de diversa procedència i època. Hi figura la imatge d'un Sant, molt probablement Sant Jordi. El cap és de l'estil del vitral·ler de les rosasses, amb els característics cabells enrinxolats, ulls esbatanats i llavis molsuts. Vestit amb mantell gris, duu a la mà esquerra una llança d'asta groga (groc d'argent) i fulla blanca, i a la dreta un gran escut blanc amb la creu vermella.

La grisalla del mantell i l'ombra amb un piquejat de punta de pinzell són també característiques del mateix autor. La mà esquerra, si bé té la posició dels dits un xic crispada —tret que també correspon a la manera d'aquest mestre vitral·ler—, sembla desproporcionada i fa sospitosa la seva autenticitat.

Diàmetre: 0,50 m.

(F. 324) Vitral·l circular.

Bisbe?

Plafó circular amb bordura blanca, camper groc amb vidres aprofitats i una peça a l'esquerra amb ornamentació arquitectònica de grisalla llevada i peça a la dreta amb grisalla d'endomassat floral amb una marca de vitral·ler en forma de P.

La figura del bisbe va vestida amb un mantell blau cobalt amb galons daurats i un gran fermall floral. El rostre és pintat sobre vidre blanc, amb els trets dibuixats amb precisió, i els volums ombrejats amb curtes pinzellades de grisalla de color de terra de Siena torrada. La cabellera és pintada sobre una gran i desproporcionada peça de vidre blanc; els cabells són de groc d'argent i grisalla, però la part superior d'aquesta peça és blanca, sense groc d'argent ni grisalla. Duu també aurèola rosa sense ornamentació.

Diàmetre: 0,58 m. Mides del cap: 0,19 m per 0,17 m.

(F. 329) Vitral·l circular, amb doble bordura i camper de vidre aprofitat. Al mig del camper hi ha un cap msculí pintat sobre vidre blanc amb grisalla negra mig esborrada. És també un aprofitall.

Diàmetre: 0,64 m. Mides del cap: 0,14 m per 0,14 m.

GRUP IV (Segle XVII)

(F. 339) Vitral·l circular.

Aquest plafó no té bordura, i el seu camper és format per vidres aprofitats de diversos colors, èpoques i procedències. Els elements més interessants d'aquest plafó són els vidres blancs amb grisalla i groc d'argent. La peça central té forma d'escut i és de vidre blanc, tenyit el camper amb groc d'argent i amb una palmera dibuixada amb traç molt fi. Aquest escut va flanquejat per dues peces a dreta i esquerra, amb sengles inscripcions amb un tipus de lletra clàssic. A la dreta es llegeix «PARVAE CRESCUNT», i a l'esquerra la inscripció és incompleta i consta únicament de les lletres «...NTUR».

Davall l'escut hi ha dues peces de vidre blanc amb una fulla d'acant de la punta de la qual penja una borla o gla de groc d'argent i les xifres 16—. L'esmentada fulla és perfilada amb grisalla negra i delicadament ombrejada amb un lavís de grisalla esclarissada.

Diàmetre: 0,58 m.

GRUP V (Final segle XVII i primeria segle XVIII)

El cinquè grup és format per onze vitralls del final de segle XVII o del començament del XVIII.

El comú denominador d'aquests vitralls són els caps masculins o femenins incorporats a vitralls reconstruïts arbitràriament, en part residuals o fets totalment de vidre aprofitat de diversa procedència; cal considerar, per altra part, que els mateixos caps són també aprofitalles de vitralls desapareguts.

Les característiques d'aquestes testes són la pinzellada àgil i enèrgica en dibuixar els trets de cada rostre, la pintura més esclarissada, o el cop de paletina mig descarregada que ombrreja amb virtuosisme els volums dels rostres i àdhuc en algun cas la grisalla llevada.

L'oval dels rostres femenins és suau; el front, ample; les celles, poblades, i els ulls suggerits per unes pinzellades breus i expressives. El nas és un xic ample, i la boca, de llavis ben dibuixats i molsuts.

Tal com esmentàvem en el comentari del vitral·l de Santa Tecla, tots aquests caps pertanyen a la mà d'un mateix autor (seria aventurat suposar que podria ésser el francès Anton Vaquer? de bona formació artística, tant com a vitral·ler com a pintor).

(F. 327) Vitral·l circular de reconstrucció arbitrària. Sense bordura. En el camper hi ha vidre aprofitat dels segles XIV (vidres color rosa), XVI, XVII i XVIII. En alguna peça (segles XVII i XVIII) podem observar l'ús d'esmalts. El plom és d'ales amples i planes.

El cap femení que figura al mig del camper és del segle XVII. L'oval de la cara és suau, els seus trets són dibuixats amb pinzellades llargues, ben ritmades i un xic esclarissades en els ombrejats que modelen les faccions. Celles, ulls, nas, boca, i cabells són donats per uns traços àgils i enèrgics.

Diàmetre del vitral·l: 0,54 m.

(F. 332) Vitral·l circular de reconstrucció arbitrària. Sense bordura. Una bona part del camper és de vidre aprofitat. Es tracta de vidre vermell plaqué amb grisalla ornamental foliiforme.

Al centre del camper apareix un cap femení, amb aurèola groga. Aquest cap és compost per quatre peces de vidre; la superior és un vidre aprofitat de grisalla mig esborrada i dèbil. La peça de l'esquerra mostra l'ús del groc d'argent i és d'origen diferent de la resta del rostre.

Diàmetre: 0,42 m.

(F. 333) Plafó circular. Bordura blava. Camper de trencadís de vidre aprofitat; molts d'aquests vidres són pintats amb grisalla. Són dels segles XIV, XV i XVII.

El cap femení que centra el plafó és sencer, pintat amb grisalla negra i mostra un esblaiat groc d'argent en els cabells.

Diàmetre: 0,60 m.

(F. 335) Plafó circular, sense bordura. Camper de vidre de ciba de color blau cobalt.

Figura d'un Sant, amb aurèola verda i vestit groc (tot, vidre aprofitat). El rostre és pintat sobre vidre blanc amb grisalla negra. No s'hi usa el groc d'argent.

Diàmetre: 0,56 m.

(F. 338) Plafó circular. Sense bordura. Camper de mosaic de rombes blaus i vermells, aquests darrers amb grisalla ornamental de quadrifoliats. Vestit i aurèola groga del personatge també de vidre aprofitat.

Testa masculina, de front ample, cabells lleugerament ondulats, bigoti i barba. Grisalla negra esclarissada en els ombrejats, i de traç àgil i enèrgic en els trets del rostre. No hi ha ús del groc d'argent.

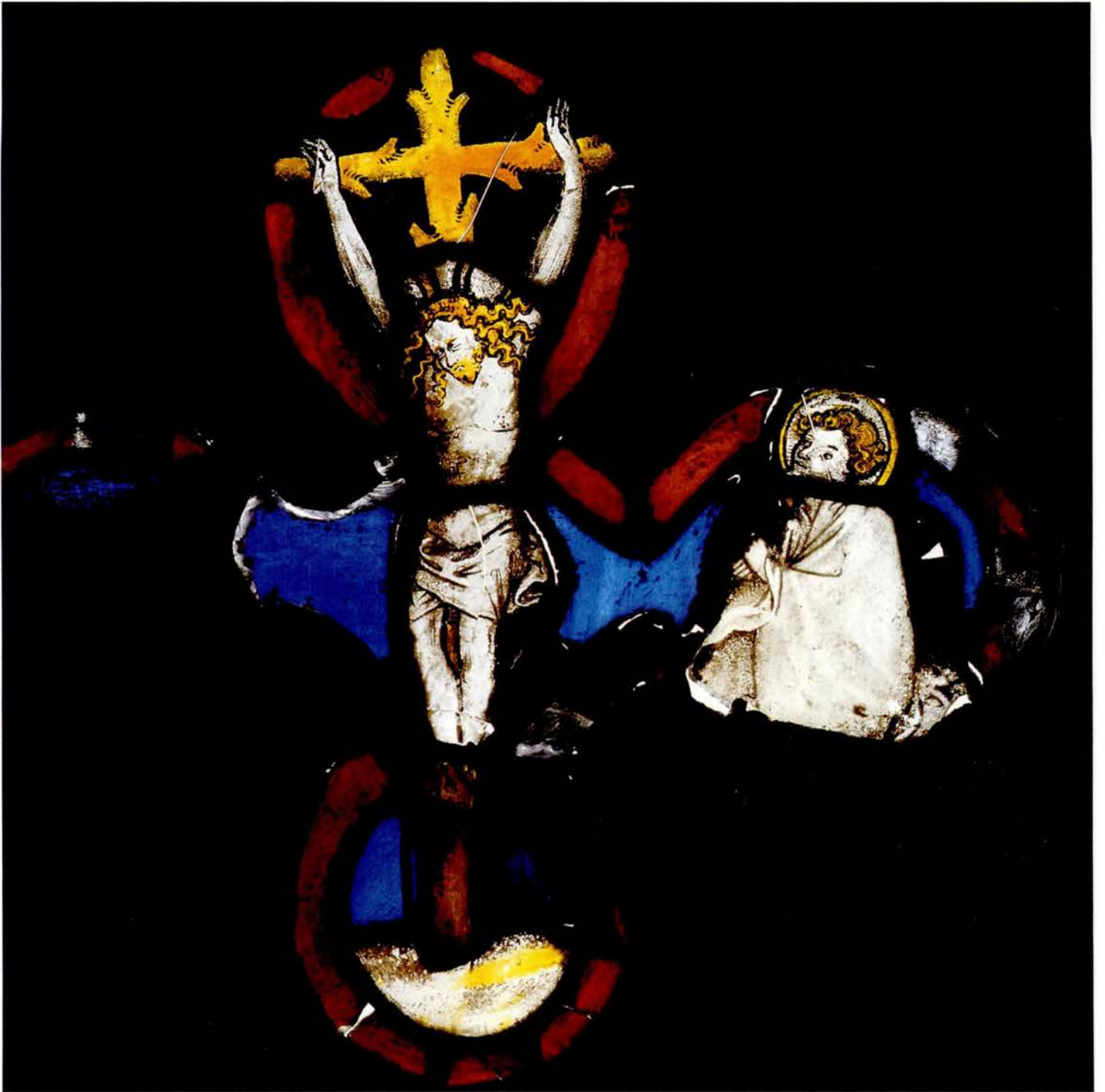
Diàmetre: 0,46 m. Mides del cap: 0,30 m per 0,18 m.

FRAGMENT F. 337

FRAGMENT F. 340

FRAGMENT F. 314

FRAGMENT F. 316

FRAGMENT F. 318

FRAGMENT F. 317

FRAGMENT F. 319

FRAGMENT F. 323

FRAGMENT F. 320

FRAGMENT F. 322

FRAGMENT F. 324

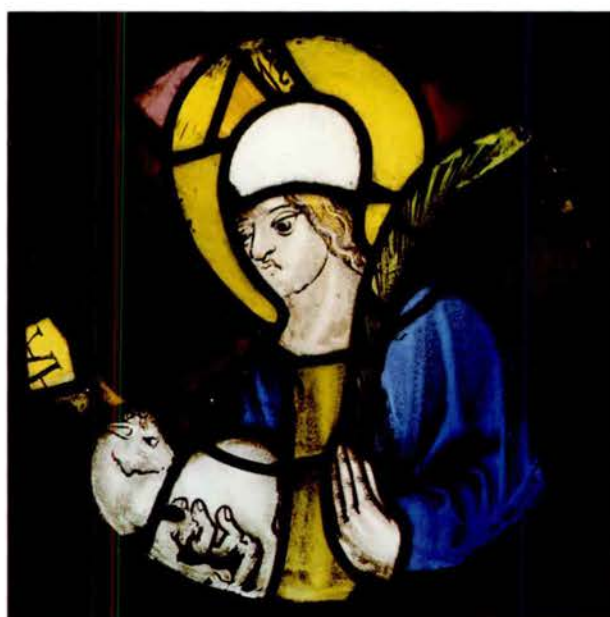
FRAGMENT F. 326

FRAGMENT F. 334

FRAGMENT F. 325

FRAGMENT F. 344

FRAGMENT F. 343

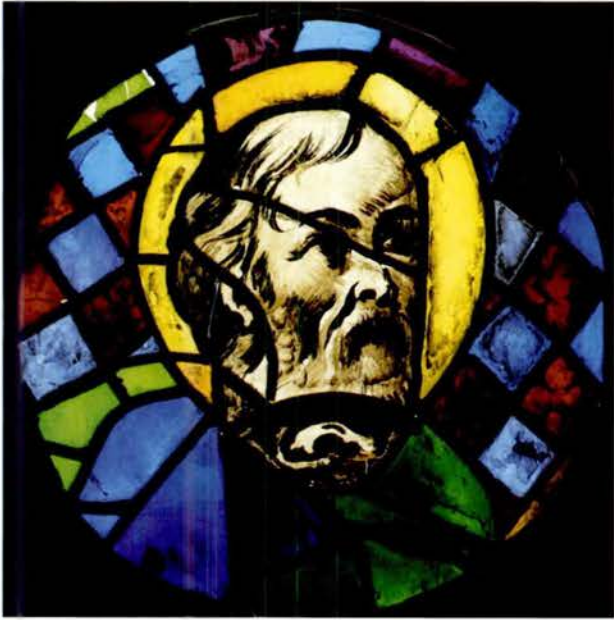
FRAGMENT F. 329

FRAGMENT F. 330

FRAGMENT F. 342

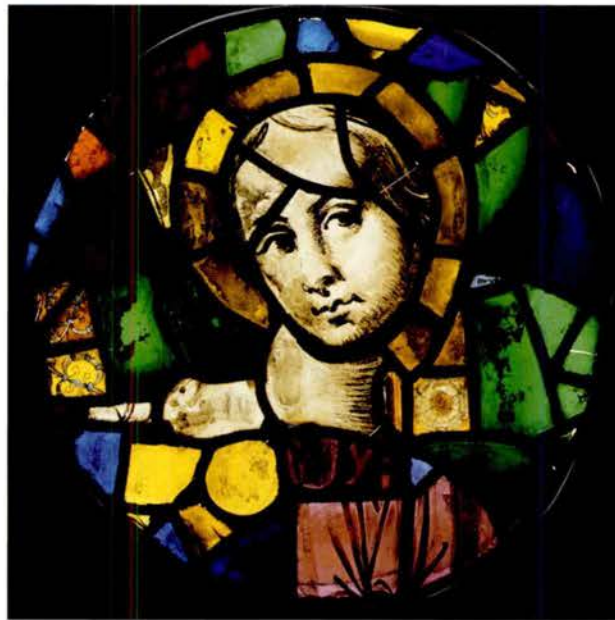
FRAGMENT F. 338

FRAGMENT F. 335

FRAGMENT F. 333

FRAGMENT F. 327

FRAGMENT F. 339

FRAGMENT F. 332

IL·LUSTRACIONS
COMPLEMENTÀRIES

Fotografies, comunicades pel Dr. Salvador Ramon, de vitralls originals de la Capella de les Verges i traslladats temporalment a llocs diversos de la catedral.

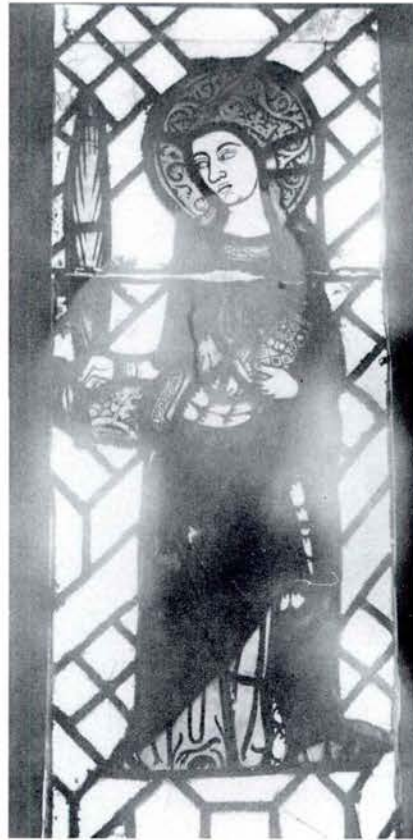

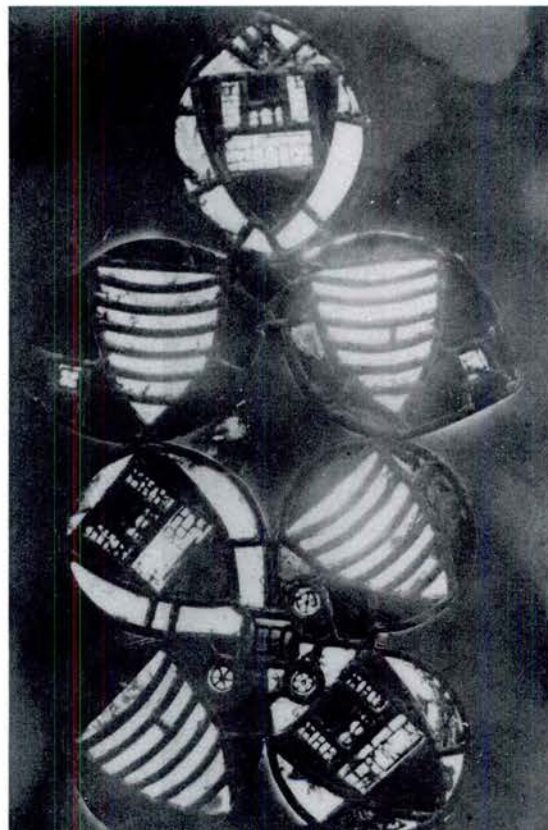
Figura actualment al plafó a3 del vitrall H. I de la Capella de les Verges.

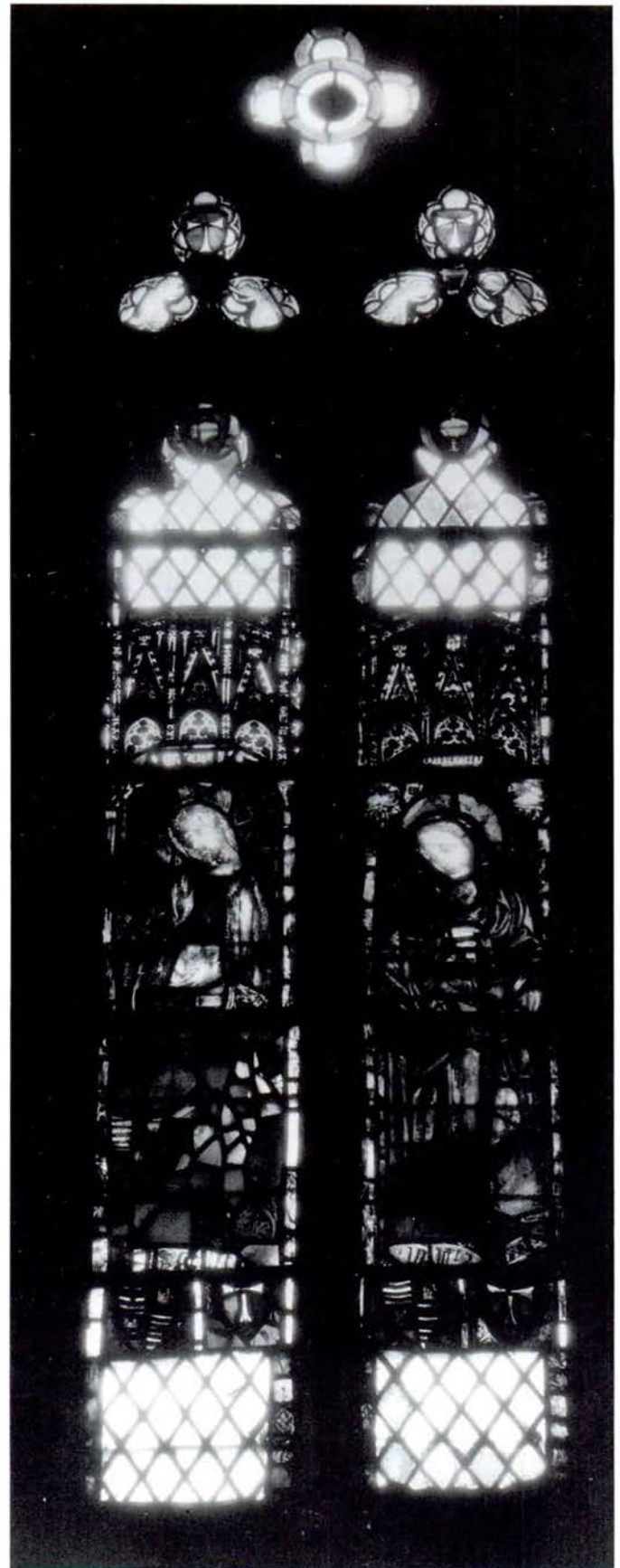
Figura actualment col·locada al plafó b1 del vitrall H. I.

Figura actualment col·locada girada al plafó a1 del vitrall H. I.

Plafons heràldics.

Capella de Santa Maria dels Sastres. Fotografies preses per Josep Gudiol, l'any 1933.

GLOSSARI

PER

JOAN VILA-GRAU

* Els mots indicats amb asterisc són arcaismes no conservats en el català actual, almenys en el sentit que hom els dóna ací.

BADIU: Obertura en un mur per a deixar entrar la llum.

Conjunt d'obertures o llums que formen un finestral, o també cadascuna de les seves obertures.

BORDURA: Franja, vorada o llenca de vidre llis, blanc o de color o amb motius decoratius heràldics, geomètrics, etc., col·locada sobretot perifèricament per tal de tenir un marge de fàcil adaptació a les mides reals del galze de pedra del finestral.

Emprada també per a aïllar òpticament dos colors particularment influents.

BRUSIDOR: Instrument fet amb una fulla de ferro amb encaixos, amb el qual els vitrallers igualen o modifiquen la forma del vidre després de tallar-lo amb el diamant.

BRUSIR: Treballar el vidre tallat per igualar-ne els cantells o modificar-ne la forma amb l'eina anomenada brusidor.

CAMPER: Fons del vitrall llis, llistat o dibuixat amb motius florals, vegetals o geomètrics, amb la grisalla, i formant un endomassat.

Part del vitrall sobre la qual hom situa aquells elements, personatges, motius heràldics o ornamentals, que formen el motiu principal de la composició.

CAMPIR: Pintar amb grisalla el fons o camper d'un vitrall o una de les cares d'una peça de vidre de manera llisa i recobrint-ne tota la superfície.

CAPA: Vegeu *filat*.

Ref.: Contracte de la rosassa de Santa Maria del Mar, 1460.

CARNACIÓ: Vegeu *sanguina*.

CARTÓ: Dibuix de mida natural d'un vitrall, que serveix per a assenyalar el color i tipus de vidre que hi ha d'anar, i d'on hom treu, mitjançant un calc sobre cartolina, les plantilles per a tallar cada peça de vidre del vitrall.

CIBA: Antigament, manera de fabricar vidres en forma d'esfera oberta que hom anava aplanant per rotació fins que formava un disc. Hom coneix aquest vidre, un cop tallat, pels rosaris concèntrics de bombolletes d'aire que solen quedar en el seu interior.

CLAVILLA: Vegeu *falca*.

CORROSIÓ: Deterioració de la superfície del vidre deguda a certs components del vidre, sensibles a la humitat, o altres efectes atmosfèrics, pol·lució, etc.

CREUERA: Antigament, travesser on es recolzaven i subjectaven, mitjançant les clavilles o obra, els plafons del vitrall.

Ref.: «Fara les *creueres* e fusells que han mester per estar ferma la dita vedriera.» Contracte dels Cònsols del Mar i Fontanet. Barcelona, 1156-62.

ESPÀTULA DE TALLAR: Eina emprada pel vitraller per a tallar els ploms.

* **ESTACI:** Mot antic per a designar l'obertura o badiu d'un finestral on hom col·locava el vitrall.

Ref.: Contracte Gil Fontanet amb els Cònsols del Mar. Barcelona, 1561-62. «metrà e ficarà aquella (vidriera) en lo dit lloc o *estaci* de la finestra com se pertany... per estar ferma la dita vedriera en lo dit *estaci* o lloc de la dita finestra...».

FALCA: Clavilla de ferro que hom introduïa en el forat o encaix de les dents del travesser per tal de mantenir subjecte i ferm el plafó del vitrall.

* **FERRE DE TRENCAR VIDRE:** Antigament, nom donat a l'eina emprada pels vitrallers per a acabar de donar la forma desitjada al vidre tallat. Consistia en una fulla de ferro amb encaixos de diferents mides i poc profunds en els quals s'encaixava el vidre que hom volia «rosegar» o brusir.

FILAT: Tela metàl·lica de llautó, coure o aram, que, muntada en un bastidor de ferro, era col·locada a l'exterior dels finestrals per protegir el vitrall.

* **FINESTRATGE:** Antigament cadascuna de les obertures o badius en què els mainells dividien el finestral.

FORAPINTAT: Vidre pintat per la cara externa per tal de complementar i enriquir el treball de grisalla pintat en la cara interna, amb què hom obtenia efectes molt acurats.

* **FORMERIA:** Mot antic. Traceria o calat. Part alta d'un finestral gòtic.

Ref.: Contracte Capítol de la Seu de Girona amb Antoni Thomas. 1437.

FOUETTÉ (gal·licisme): Vidre en el qual es barregen dos colors, normalment blanc i vermell, fent aigües com un marbre.

* FRE: Antigament, cadascuna de les obertures en què els mainells o columnes dividien un finestral.
Ref.: Contracte Capítol de la Seu de Girona amb Antoni Thomas. Girona, 1437.

* FUSELLS: Antigament, mot per a designar segurament els travessers verticals del bastiment de ferro del vitrall, o potser les barretes de ferro que ajuden a subjectar els plafons.
Ref.: Jaume Fontanet. 1561-62.

GRAFILAT: Marques fetes en l'ànima de les barretes o tires de plom per les rodes dentades de la màquina d'estirar plom. Aquestes marques, molt separades en els ploms antics, són més fines i juntes en el plom contemporani.

GRISALLA: Pintura consistent en un polsim de llimadures de ferro o altres metalls i vidre polvoritzat que, pintat sobre el vidre i cuit al forn, s'adhereix fortament al vidre.
Mostra geomètrica, floral, etc... de dibuix regular i repetit pintada sobre vidre blanc i sense —o quasi sense— participació d'altres vidres de color en el vitrall.

GRISALLA DE PICAT O PICADA: Grisalla pintada picant amb la punta del pinzell per tal de donar una textura menys monòtona al vidre.

GRISALLA DE PUNXÓ: Una altra manera d'anomenar la grisalla llevada.

GRISALLA LLEVADA: Grisalla que campeix un vidre i és rascada amb un element dur: punxó, pinzell molt dur, etc., per tal de deixar veure el vidre de la base. Aquesta tècnica és emprada per a enriquir la textura del vidre o per a fer-hi dibuixos.

GROC D'ARGENT: Coloració que pot anar del groc pàl·lid fins a un groc taronja; hom l'obté aplicant clorur o sulfur d'argent a la superfície del vidre, generalment a la cara exterior. Vist en transparència hom el veu groc, i pel costat per on ha estat aplicat pot donar un reflex argentat o metàl·lic.

INSERCIÓ: Operació d'inserir una peça de vidre

en el forat prèviament obert en una altra peça més gran. La peça inserida era emplomada dins l'altra.

JEAN-COUSIN: Vegeu *sanguina*.

LAVÍS: Aplicació d'una capa fina de pintura de grisalla diluïda sobre el vidre per tal d'ombrejar lleugerament.

MANIGUETA: Vidre de manigueta, vegeu *manxó*.

MANXÓ: Vidre obtingut fent un cilindre amb la pasta del vidre, obrint-lo longitudinalment i aplanant-lo. Hom el coneix per les fileres paral·leles de les butllofetes d'aire que solen quedar dins el vidre.

MARCA DE VITRALLER: Senyal pintat sobre el vidre o la taula de vitraller amb diferents finalitats: per identificar l'artesà, com a marca de col·locació d'un plafó o peça de vidre, per indicar aquells vidres que cal pintar o el color que s'ha d'escollir.

MARQUES DE LES DENTS: Vegeu *grafilat*.

MÀSTIC DE VIDRIER: Pasta formada amb oli de llinosa i cerussa, usada per a fer estanc el vitrall. La cerussa és un carbonat de plom, blanc i pesant.

MEDALLÓ: Vidre tallat en una sola peça, o petit vitrall format per diverses peces de vidre emplomat, de forma circular.

Decorat amb dibuixos figuratius, ornamentals o heràldics, pintats amb grisalla, i eventualment amb groc d'argent i esmalts o pintura freda.

* O: Antigament, emprat per a designar la rosassa.

OBERTURA: Llum d'una finestra, o cada un dels espais en què el mainell o els mainells la poden dividir.

Antigament: *finestratge*.

* OBRA ROMANA: Elements ornamentals i arquitectònics renaixentistes.

Ref.: Contracte de la rosassa de Sant Pere de Galligants 1521.

OBRIR: Treure part de la capa de grisalla d'un vidre abans de coure-la, mitjançant un pinzell dur o punxó, en els llocs en què hom vulgui fer sortir el color net del vidre.

OBRIR GRISALLA: Una altra manera d'anomenar l'operació de llevar la grisalla.

OR: Nom donat antigament (s. XIV) al groc d'argent.

PANY: Vegeu *plafó*.

PINTURA FREDA: Pintura obtinguda amb betum de Judea, oli de llinosa, assecant i fum d'estampa, emprada per a pintar el vidre sense necessitat de cocción.

PLAFÓ: Part en què hom divideix un vitrall, amb una mida màxima de 80 cm de costat. Un vitrall és compost, doncs, d'un plafó o de diversos.

PLAQUÉ (gal·licisme) o **DOBLAT:** Vidre compost de dues o més capes de vidre blanc i una o més capes de vidre de color sobreposades. El plaqué normal és fet amb un vidre incolor o blanc gruixut que fa de base i una capa prima de color sobreposada. N'hi ha també amb la base de color (per exemple: base groga i plaqué vermell).

PLOM: Barreta de plom amb dos encaixos o ranures longitudinals i oposades, on s'encaixa el vidre. L'espai entre les dues ranures és l'ànima, i els costats de les ranures són les ales.

La forma dels ploms ha variat segons les èpoques.

PLOM DE TRENCADEA: Ploms que posava el vitraller per tal d'aprofitar la peça trencada, quan ja era tallada i fins i tot pintada. Aquests ploms seguien la forma capriciosa dels trossos en què s'havia trencat la peça.

POST DE VITRALLER: Vegeu *Taula de Vitraller*.

PUNTILL: Tija de ferro per a treure el vidre fos del forn.

* **RODOR:** Antigament bordura ampla i circular.
Ref.: Contracte de la rosassa de Sant Pere de Galligants, 1521.

ROMBE: Forma de vidre tallat molt comuna en les vidrieres de grisalla.

SALICORN: Planta comuna a les costes i terres salines, que dóna, per incineració, una cendra molt rica en carbonat sòdic; és anomenada també *barrella* (*Salsola soda*).

Fou emprada antigament per a obtenir vidre resistent i molt transparent.

Ref. «tots los vidres de bon *salicorn* ben clars...» (contracte Jaume Fontanet i Cònsols de Mar, 1561-1562).

SANGUINA: Matèria vitrificable acolorida amb hematites en pols, que impregna el vidre en ésser cuita i li dóna un to rosat rogenic. Anomenada també *Jean-Cousin* o *carnació*. Durant l'Edat Mitjana, els vitrallers obtenien l'hematites d'Espanya.

* **SPANY:** Antigament, cadascun dels plafons que formaven un vitrall.

Ref.: Contracte de la rosassa de Sant Pere de Galligants, 1521.

* **STANCIA:** Mot antic per a designar els diferents nivells o particions en què es resolía la composició del vitrall.

Ref.: Contracte Capítol Catedral de Girona amb Jaume Fontanet. 1520.

TAULA DE VITRALLER: Fusta llisa, llarga i estreta, degudament preparada i emblanquinada, on el mestre vitraller dibuixava a grandària natural un plafó o diversos d'un vitrall, i sobre la qual se seguien totes les operacions de tallament, pintura, muntatge i emplomament, pròpies de la realització d'un vitrall. Actualment la taula de vitraller és en bona part substituïda pel «cartó» sobre paper o cartolina.

TINGLA: Eina de vitraller consistent en un mànec rabassut i una fulla d'acer; és emprada per a obrir les ales del plom o estampir-les fortament sobre el vidre.

* **TOU:** «Tou de finestra», gruix de la finestra.

Ref.: Jaume Fontanet i Cònsols del Mar. Barcelona, 1561-62. «...en aquella finestra o *tou de finestra*...».

TRAVESSER: Barrot de ferro de secció en forma de T, o, en el cas que fos pla, amb unes dents que en sortien, i clavat en els muntants de pedra del finestral. Els travessers corresponen a les dimensions dels plafons.

TRENCADOR DE VIDRE: Antigament, eina per a trencar o brusir el vidre tallat.

Ref.: Arxiu Catedral de Girona. Reg. XIV, 1387 (vidres). «Item per dos trencadors de vidre que feu nous...».

TREPA: Planxa de coure o cartró, fina, calada fent un dibuix, el qual era obtingut rasant la grisalla, prèviament pintada i no cuïta, sobre el vidre, amb què desapareixia en els indrets no protegits pel coure o cartró; o, contràriament, pintant la planxa, els buits de la qual deixaven pintat el vidre. Fou emprada sobretot per als endomassats dels campers o altres motius ornamentals repetits.

VIDRE DE GRESOL: Vidre acolorit amb un o més òxids metàl·lics quan la pasta està en estat de fusió.

VIDRE VENECIÀ: Vidre «fouetté» de diferents colors. Emprat al final de l'Edat Mitjana i durant el Renaixement.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

PER

ISABEL COMPANYYS

Ma. JOANA VIRGILI

AINAUD I DE LASARTE, Joan, *Cerámica y vidrio*, («Ars Hispaniae», Vol. X), Plus Ultra (Madrid, 1952), («Vidrieras»: pp. 374-397; Santes Creus: pp. 374, 377, 379; Tarragona: pp. 378, 394, 397 i fig. 950, p. 380).

AINAUD I DE LASARTE, Joan, GUDIOL I RICART, Josep, i ALCOLEA GIL, Santiago. *Arte de España. Cataluña*, Vol. VII. Ed. Seix Barral (Barcelona, 1955) (Santes Creus: vitralls: p. 64, figs.: 52 i 172).

AINAUD I DE LASARTE, Joan, DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús, *Miniatura, grabados y encuadernación* («Ars Hispaniae», Vol. XVIII), Plus Ultra (Madrid, 1958).

Album Meravella. Llibre de bellesa natural i artística de Catalunya. Vol. IV. Informacions de Sanç Capdevila, F. Duran i Canyameres, Pau Fon de Rubinat, Josep Iglésies (del Centre de Lectura de Reus), Joan B. Manyà, Cèsar Martinell, Pau Queralt, Ferran Razquin Fabregat i Lluís Soler i Sabarís. Centre Excursionista Barcelonès, Llibreria Catalònia (Barcelona, 1931).

Album pintoresch-monumental de Catalunya. Petita edició. Vol. III. Santes Creus. Associació Catalanista d'Excursions Científiques (Barcelona, 1883). Figs. 7 i 10.

ANTONIO I GUARDIAS, Joan, *Tarragona. Guía del turista*. Llibreria de l'Autor (Tarragona, 1934), pp. 49-86.

ANTONIO I GUARDIAS, Juan, *Tarragona. Itinerario turístico* ilustrado con 2 planos y 202 grabados. Librería del Autor (Tarragona, 1952), pp. 46-82.

Anuario para 1908 y 1909. Asociación de Arquitectos de Cataluña (Barcelona, 1909).

ARCO, Luis del, *Guía artística y monumental de Tarragona y su provincia*. Tip. tarraconense (Tarragona, 1906), pp. 75-116.

ARCO, Luis del, *Nueva guía artística y monumental de Tarragona y su provincia*. Geografía, historia, descripciones. Investigaciones arqueológicas, Costumbres, Tradiciones, Leyendas, Itinerarios, Instrucciones prácticas Imp. de F. Arís (Tarragona, 1912), pp. 63-85.

ARCO, Luis del, *Monasterio de Santes Creus* («El Arte en España»), H. J. Thomas (Barcelona, 1931). Figs. 18 i 19.

BATLLE I HUGUET, P., *La labor de restauració a la catedral*, «La Cruz. Diario Católico» (Tarragona, 23 d'octubre de 1933), pp. 1-2.

BATLLE HUGUET, Pedro, *Tarragone*. Extrait du Congrès archéologique de France CXII^e session, Catalogne, 1959. La Société Française d'Archéologie (Paris, 1959), pp. 220-224.

BÉGIN, Émile, *Voyage pittoresque en Espagne et en Portugal*. Belin-Lepriet Morizot Éditeurs (Paris, 1852), pp. 176-177.

BENAVENT Y FELIU, Ricardo, *Las catedrales de España principales (románica y góticas)*. Ensayo crítico y descriptivo precedido de un estudio sobre el poder expresivo de la arquitectura y un cuadro comprensivo de las manifestaciones que distinguen a España religiosa y civil. Imprenta Hijo de F. Vives Mora (Valencia, 1913), pp. 167-174.

BLASI I VALLESPINOSA, Francesc, *Guia descriptiva dels monestirs de Poblet i Santes Creus*. Centre Excursionista de Catalunya (Barcelona, 1928).

BONET CORREA, Antonio, NIETO ALCAIDE, Víctor, *Historia de las artes aplicadas e industriales en España*. Cátedra (Madrid 1982) («Vidrieras»: pp. 511-537; Santes Creus: p. 516, fig. 369, p. 517).

CALVERT, Albert F., *Catalonia. The Balearic Isles. An historical and descriptive account*. John Lane (London, 1910), pp. 53-59.

CAPDEVILA, Sanç, *Tarragona. Guía histórico-arqueológica*. Librería tarraconense (Tarragona, 1929), pp. 107-146.

CAPDEVILA, Sanç, *Les vidrieres de la Catedral de Tarragona*, «La Cruz. Diario Católico» (Tarragona, 5 de julio de 1931), pp. 1 i 4.

CAPDEVILA, Sanç, *La Seu de Tarragona. Notes històriques sobre la construcció, el tresor, els artistes, els capitulars*. «Biblioteca històrica de la Biblioteca Balmes», Sèrie II, vol. XIII, Barcelona, 1935.

CAPDEVILA MIQUEL, Tomàs, *El Monestir de Santes Creus*. Suc. Torres i Virgili (Tarragona, 1935).

- CARBALLO, Manuel, *Guía turística de España. Indicador de itinerarios y viajes a las ciudades y lugares de España, acompañado de la reseña de sus monumentos, personajes, tradiciones y acontecimientos históricos que dan al visitante el cuadro más completo del suceso o justificación de monumento descrito*. Tomo II. Ed. Dossat (Madrid, s. a.), pp. 566-568.
- CIRLOT, Juan Eduardo, *Tarragona, Poblet y Santes Creus* («Los Monumentos Cardinales de España», Vol. XIX). Plus Ultra (Madrid), (Tarragona: pp. 53-100; vitralls: p. 74; Santes Creus: pp. 139-156; vitralls: p. 144).
- COLLINS R. I., W. W., *Cathedral Cities of Spain*. William Heinemann (London, 1909), pp. 83-90.
- CREUS COROMINAS, Teodoro, *Santes Creus. Descripción artística de este famoso monasterio y noticias históricas referentes al mismo y a los reyes y demás personas notables sepultadas en su recinto*. Establecimiento tipográfico de F. Miquel y compañía. (Vilanova i la Geltrú, 1884). (Vitralls: pp. 29-31).
- DALMASES, Núria de, i JOSÉ I PITARCH, Antoni, *L'Època del Cister, segle XIII* («Història de l'Art Català», Vol. II). Edicions 62 (Barcelona 1984). (Santes Creus: pp. 70-78; Tarragona, pp. 101-107).
- DALMASES, Núria de, i JOSÉ I PITARCH, Antoni, *L'Art Gòtic, segle XIV-XV* («Història de l'Art Català», Vol. III). Edicions 62 (Barcelona 1984). (Santes Creus: pp. 114-118; vitralls: pp. 110, 126 i 128; Tarragona: pp. 52-53; vitralls: p. 179).
- DALMAU, R., *Las Catedrales. Cataluña-Valencia-Mallorca*. Dalmau y Jover (Barcelona, 1956), s. p.
- DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús, *El Escritorio y la primitiva Biblioteca de Santes Creus. Noticia para su estudio y catálogo de los manuscritos que de dicha procedencia se conservan*. Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV» (Tarragona, 1952).
- DOTOR, Angel, *Catedrales monumentales de España. Tarragona, la milenaria renaciente*. S. i. (Tarragona, s. a.), pp. 315-332.
- DOTOR, Angel, *Catedrales de España. Guía histórico-descriptiva de una seleccionada quincena de las más importantes*. «Revista Geográfica Española, núm. 42 (Madrid, 1961), pp. 103-109.
- FERNÁNDEZ ARENAS, José, *Los Monasterios de Santes Creus y Poblet*. Ed. Everest. (Madrid, 1979). (Santes Creus: pp. 3-35; Vitralls: figs. pp. 10, 14, 26, 28 i 31).
- FERNÁNDEZ CASANOVA, Adolfo, *La catedral de Tarragona*, Separata del «boletín de la Real Academia de la Historia», tom L, març 1907, quadern III. pp. 165-182.
- FLOREZ, Fr. Enrique, *España Sagrada*. Tomo XXV: Contiene las memorias eclesiásticas antiguas de la Santa Iglesia de Tarragona, 2.ª ed. Imp. de José Rodríguez (Madrid, 1859), 245 p.
- FOLCH, Artemi, *Santes Creus, Panteó Reial*. («Episodis de la Història», 91). Rafael Dalmau, editor (Barcelona, 1967).
- FONT DE RUBINAT, Pau, *Tarragona. Seixanta quatre il·lustracions*. (Catalunya Artística, núm. 4). Llibreria Verdager (Barcelona, 1930), pp. 13-14.
- FORT I COGUL, Eufemià, *Santes Creus. Notes històriques i descriptives*. Daniel Cochs i Reig, imp. (Barcelona, 1936). (Vitralls: pp. 72-73 i fig. 4).
- FORT I COGUL, Eufemià, *El historiador de Santes Creus, Fr. Domingo. Sus precursores y el Libro de Pedret*. ABSC (Santes Creus, 1949).
- FORT I COGUL, Eufemià, *Poblet i Santes Creus. Guia itinerària del sentiment*. Suc. Torres i Virgili (Tarragona, 1950), p. 45.
- FORT I COGUL, Eufemià, *Lleida i Santes Creus. Unes quantes notícies de les relacions entre la Ciutat del Segre i el Monestir del Gaià*. Suc. de Torres i Virgili (Tarragona, 1965).
- FORT I COGUL, Eufemià, *Fuentes documentales de Santes Creus*. ABSC (Santes Creus, 1966), pp. 1-10.
- FORT I COGUL, Eufemià, *Llibre de Santes Creus*. Ed. Selecta (Barcelona, 1967). (Vitralls: p. 113).
- FORT I COGUL, Eufemià, *Santes Creus de l'exclaustració ençà*. ABSC (Santes Creus, 1972). (Vitralls: p. 241; de l'església, pp. 94, 160, 189, 214, 221, 240, 282, 284, 300, 311-316; figs. pp. 413, 414, 420, 422, 423, 450; de la façana de l'església, pp. 121, 127, figs. pp. 401-405, 409-411, 416, 418).

- FORT I COGUL, Eufemià, *Un gran vila-seca del segle XIII: Fra Bonanat, Abat de Santes Creus* (Vila-seca-Salou, 1975) (Vitralls: p. 74).
- FORT I COGUL, Eufemià, *El Monestir de Santes Creus. Vuit segles d'història i d'exemplaritat*. Amics de Santes Creus (Santes Creus, 1976).
- GONZÁLEZ HURTABISE, Eduardo, *Libros de Tesorería de la Casa Real de Aragón. Tomo I: Reinado de Jaime II. Libros de cuentas de Pedro Boyl, tesorero del Monarca desde marzo 1302 a marzo 1304*. Tipografía Luis Benjaiges (Barcelona, 1911).
- GOTTFRIED, Frenzel, *Restauración de las vidrieras medievales*. Revista «Investigación y Ciencia». Edición en español de Scientific American. Julio 1985, pp. 76-83.
- GUDIOL I CUNILL, Josep, *De vidrieres i vidriers catalans, IV* (Pàgina Artística de «La Veu de Catalunya», núm. 492) (Barcelona, 15 de setembre de 1919).
- GUIBERT I FONTSERÈ, Joaquim, *Real Monasterio de Santes Creus. Guía. Descripción. Fundación y destrucción del monasterio. Privilegios. Leyendas y tradiciones. Curiosidades*. Casa Provincial de Caridad (Barcelona, 1927). (Vitralls: fig. 5).
- GUIBERT I FONTSERÈ, Joaquim, *Monasterio de Santes Creus. Las Maravillas del Universo*. Vol. II (Barcelona, 1932), pp. 217-247.
- GUIBERT I FONTSERÈ, Joaquim, *Curiosidades, leyendas y tradiciones del Real Monasterio de Santes Creus* (La Selva del Camp, 1954).
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, Buenaventura, *Historia del Real Monasterio de Santes Creus; su fundación, progresos, ruinas y restauraciones verificadas hasta el presente*. Vda. Tort e hijos (Tarragona, 1886); p. 48.
- HITA RIVAS, Paloma de, *De luz y sombra. La técnica de la grisalla en la vidriera medieval*. «Goya, Revista de Arte», núm. 189 (Madrid, 1985).
- HOSKINS ESQ., G. A., *Spain as it is*. 2 vols. Colburn and Co. (London, 185, pp. 46-49).
- LIAÑO MARTÍNEZ, Emma, *Reynard de Fonoll, maestro de obras de la Seo de Tarragona*. Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent (Tarragona, 19917, pp. 379-402).
- LLOMPART, Gabriel, *La pintura medieval mallorquina, su entorno cultural y su iconografía*. Vol. III. Ripoll editor (Palma de Mallorca, 1978).
- LLORET I ORDEIX, Pere, *El Patronat i la Comissaria de la restauració del Monestir de Santes Creus. 1932-1938*. (Santes Creus, 1978), (Vitralls: pp. 48, 77-79 i 98).
- MARTINELL I BRUNET, Cèsar, *El Monestir de Santes Creus*. Ed. Barcino (Barcelona, 1929) (Vitralls: pp. 161, 162, 166 i 167).
- MARTINELL I BRUNET, Cèsar, *Amics de l'Art Vell. Memòria de l'obra realitzada des de la seva fundació. 1929-1935*. (Barcelona, 1935).
- MARTINELL I BRUNET, Cèsar, *Les Monastères Cisterciens de Poblet et de Santes Creus*. Congrès Archéologique de France (CXVII Session) (Barcelona, 1959).
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*. Vol. I. Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Barcelona, 1948).
- MARTORELL, Bernardí, *El reviu de la Seu de Tarragona*. «La Cruz. Diario Católico» (Tarragona, 12 d'octubre de 1935), pp. 1-2.
- MEZQUIDA, Luis M.^a, *Guía de Tarragona y su provincia*. Eds. Doimarjo (s. 11 s. a.), pp. 32-44.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*. Vol. II, documentos. Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Barcelona, 1948).
- MIQUEL, Francesc A. (CABESTANY, Joan-F.), *Excerpta documental de Santes Creus*. ABSC (Santes Creus, 1963).
- MIQUEL, Francesc A. (CABESTANY, Joan-F.), *La Reina Blanca d'Anjou*. Ed. Rafael Dalmau (Barcelona, 1975).
- MORERA I LLAURADÓ, Emili, *Monografía del Real Monasterio de Santes Creus. Traducción compendiada de la escrita en catalán por don E.M. y publicada en la obra «Geografía General de Catalunya» que edita la casa Alberto Martín de esta capital*. Publicación de la Sociedad de Atracción de Forasteros (Barcelona), p. 21
- MORERA Y LLAURADÓ, Emilio, *Tarragona antigua y moderna*. Descripción histórico-arqueológica de todos

sus monumentos y edificios públicos civiles, eclesiásticos y militares y guía para su fácil visita, examen e inspección. Establecimiento tipográfico de F. Arís e Hijo (Tarragona, 1894), pp. 61-131.

MORERA Y LLAURADÓ, Emilio, *Memoria o Descripción histórico-artística de la Santa Iglesia Catedral de Tarragona desde su fundación hasta nuestros días*. Establecimiento tipográfico de F. Arís e Hijo (Tarragona, 1904), p. 176.

NAVASCUÉS Y DE JUAN, Joaquín M.^a, *Guía de Tarragona*. Patronato Nacional de Turismo (Madrid, 1932), pp. 18-40.

PALOMER, Josep, *Siluetas de Santes Creus*. Llibreria Verdguer (Barcelona, 1927).

PÉREZ BUENO, Luis, *Vidrios y vidrieras*. Ed. Alberto Martín (Barcelona, 1942).

PI Y MARGALL, Francisco, *España. Obra pintoresca en láminas ya sacadas de daguerreotipo, ya dibujadas del natural grabadas en acero y en boj*, por los señores D. Luis Rigalt, D. José Puiggarí, D. Antonio Roca, D. Ramón Alabern, D. Ramón Sáez, etc. y acompañadas con texto por... Imprenta de Juan Roger (Barcelona, 1842), pp. 222-232.

PILLEMENT, Georges, *Las catedrales de España*. Gustavo Gili (Barcelona, 1957), pp. 53-55.

PIQUER I JOVER, Josep Joan, *Monjos exclaustrats de Santes Creus i altres abadies de la Corona d'Aragó que influïren en la restauració de l'esperit monàstic dels cenobis de dones (1815-1881)*. ABSC (Santes Creus, 1968).

PONS TRAVAL, Joan Bta., *Monasterio de Santes Creus (Tarragona) Memoria descriptiva leída en la excursión verificada a dicho Monasterio por la Asociación (de Arquitectos de Cataluña) en 29 de mayo de 1892*. Tip. de Balma Casamajó y Comp. (Barcelona, 1896) (Vitralls: pp. 30, 33; fig. p. 17).

RAFOLS, J. F., *Itinerari artístic. Catalunya. 27 dibujos a la pluma reproduciendo obras arquitectónicas por Ramon Costa*. Art i Monuments (Barcelona, s. a.).

RICHARD ET QUÉTIN, *Guide du voyageur en Espagne et en Portugal*. Librairie L. Maisson (Madrid, 1855), pp. 294-296.

RIERA GÜELL, Marcelo, *Estampas tarraconenses*, (Homenaje póstumo). Excmo. Ayuntamiento de Tarragona (Tarragona, 1979), pp. 12-17.

RIGALT, Lluís, *Les vitralls* (Arts i Bells Oficis) (1.ª edició) pp. 33-39 (Barcelona, desembre 1927). (2.ª edició) en VILA-GRAU, Joan, «Els vitrallers de la Barcelona Modernista». Edicions Polígrafa, S. A. (Barcelona, 1982), pp. 188-191).

ROISIN, L., *Fotografies de Santes Creus* (Barcelona).

RUIZ Y PORTA, Juan, *La Catedral de Tarragona*. Librería Francisco Puig, biblioteca de Turismo de la Sociedad de atracción de forasteros, vol. XX (Barcelona, 1 gener 1931), p. 71.

SALAS I RICOMA, Ramón, *Guía histórica y artística del Monasterio de Santes Creus*. Tip. de F. Arís e Hijos (Tarragona, 1894).

SARTHOU CARRERES, Carlos, *Catedrales de España (su pasado y su presente)*. Espasa-Calpe (Madrid, 1946), pp. 320-331.

SELVAT, A. (CABESTANY, Joan F.), *Notes històriques Montblanquino-Santes Creuïnes*. Imp. Suc. de Torres i Virgili (Santes Creus, 1965).

STREET, George Edmund, *La arquitectura gótica en España*, con 107 grabados, 25 láminas. Ed. Saturnino Calleja (Madrid, 1926), pp. 293-309.

Tarragona. Poblet. Santes Creus. Tipografía de A. Ventura Altés (Tarragona, s. a.), pp. 68-85.

TODA I GÜELL, Eduard, *Catalunya artística. Vol. II. Monestir de Santes Creus*. Llibreria Verdguer (Barcelona, 1929). (Figs. 7, 8, 11, 13, 24 i 25).

UDINA I MARTORELL, Federico, *El llibre Blanch de Santes Creus*. (Cartulario del siglo XII) Edición a cargo del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Barcelona, 1947).

VILA-GRAU, Joan, *El vitrall gòtic a Catalunya. Notes sobre una recerca*. Revista «Serra d'Or», núm. 279 (Barcelona, 1982).

VILA-GRAU, Joan, *El vitraller modernista Antoni Rigalt i Blanch*. Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona (Barcelona, 1983).

VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las iglesias de España. Vol. XIX Viage á Barcelona y Tarragona*, Imprenta de la Real Academia de la Historia (Madrid, 1851, pp. 73-209).

VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las iglesias de España. Vol. XX. Viage a Tarragona*. Imprenta de la Real Academia de la Historia (Madrid, 1851) (Santes Creus: pp. 109-146 i apèndixs).

VIRGLI I GASOL, M. Joana, *Vitrall gòtic de Santes Creus*. Descripció iconogràfica. Art Medieval II. Universitat

de Barcelona (Delegació de Tarragona), curs 1982-83. Text mecanografiat.

VIVES I MIRET, Josep, *Una réplica contemporánea del gran rosetón del Monasterio de Santes Creus*. ABSC (Santes Creus, 1959).

VIVES I MIRET, Josep, *El archivo de Santes Creus, restituido al Monasterio*. ABSC (Santes Creus, 1959); pp. 392-394.

VIVES I MIRET, Josep, *El proyectado claustro de Santes Creus*. ABSC (Santes Creus, 1959); (Vitralls: p. 9).

RÉSUMÉ

RÉSUMÉ

Étant donné le nombre important de chapitres et de textes, nous renvoyons pour plus de détails à l'index figurant à la fin du volume.

Une brève étude des vitraux des monastères cisterciens de Poblet (incluant un intéressant document de 1189) et de Valbona de les Monges, est suivie d'une description stylistique et iconographique très détaillées des vitraux du XIIIe siècle (restaurés au XVIe, puis plus tard) du monastère de Santes Creus, qui présentent d'incontestables analogies avec les vitraux cisterciens à décoration géométrique que l'on trouve en France et dans d'autres pays, d'où d'intéressantes comparaisons et la constatation du caractère nettement international de l'art cistercien. Cette étude constitue un très riche répertoire des vitraux non figuratifs de l'Europe occidentale.

Vient ensuite une série d'études sur le vitrail ouest de l'église de Santes Creus, que l'on peut dater d'environ 1300, c'est-à-dire de la période de transition entre le roman tardif et le gothique primitif (arcs en plein cintre à l'intérieur d'une fenêtre de style incontestablement gothique). Le répertoire géométrique de l'art cistercien fait place à un vocabulaire iconique inspirant des compositions sur la vie de la Vierge et de Jésus, malheureusement altérées par les nombreuses restaurations postérieures. Son également étudiées les marques de maîtres verriers dans un répertoire dû à plusieurs auteurs.

La bibliographie retient des études du XVIIIe siècle, de nombreux témoignages des XIXe et XXe siècles, et des études sur les restaurations, pas toujours heureuses, des siècles précédents, ainsi que sur d'autres probablement effectuées au XVIIe.

Le cas de la cathédrale de Tarragone est très différent. On y trouve d'importants ensembles du XIVe siècle, dont le plus remarquable est constitué par les vestiges de la décoration des baies des chapelles de « les Verges » et « dels Sastres », cette dernière contenant encore une grande partie des vitraux du maître, originaire du Coutances, Guillaume de Lenturgat, dont des œuvres documentées existent à la cathédrale de Gérone. Les auteurs traitent aussi d'intéressantes peintures murales imitant des vitraux, dues à des artistes locaux.

Très importants sont aussi les vitraux des deux grandes rosaces du transept (nord et sud), qui ne sont malheureusement pas documentés. Les greniers de la cathédrale renfermaient de nombreux fragments, surtout du XVIe au XVIIe siècle, dont la récupération a permis de confirmer l'abondance et la variété qui caractérisèrent jadis les vitraux de la cathédrale de Tarragone. Ce que confirment les nombreux documents rassemblés à ce sujet.

L'activité fut également intense aux XIXe et XXe siècles, mais la guerre contre l'invasion napoléonienne joua un rôle négatif dans l'activité qui nous intéresse ; il faut ajouter que les restaurations, si elles bénéficièrent d'abondants crédits, ne furent pas toujours heureuses.

L'ouvrage comporte bien entendu une bibliographie et un glossaire.

RESUMEN

Habida cuenta del crecido número de capítulos y de textos, para su detalle y especificación de autores nos remitimos a la tabla incluida al final de este volumen.

Después de breves referencias a las vidrieras de los monasterios cistercienses de Poblet (con un interesante documento del año 1189) y de Vallbona de les Monges, se incluye una descripción estilística e iconográfica del monasterio de Santes Creus, con un extenso repertorio de vidrieras del siglo XIII (restauradas en el siglo XVI y en época posterior), con notables analogías con vidrieras cistercienses con decoración geométrica de Francia y otros países, lo que permite interesantes comparaciones y la constatación del carácter netamente internacional del arte del Císter. Este estudio nos proporciona un repertorio muy rico sobre las vidrieras no figurativas del extenso Occidente europeo.

Sigue una serie de estudios concernientes a la vidriera de la ventana occidental de la iglesia de Santes Creus, que puede situarse en torno al año 1300, en un momento de transición entre el estilo romántico tardío y al primer gótico, con arcos de medio punto dentro de un ventanal de estilo netamente gótico. Se abandona el repertorio geométrico del arte cisterciense y se adopta un extenso repertorio de temas y con episodios de la vida de la Virgen y Jesús, alterados por desgracia en el transcurso de numerosas restauraciones. Se dedican algunos apartados a la presencia de marcas de vidriero de carácter arcaico, con un extenso repertorio establecido por varios autores, entre los que se incluyen unas hipótesis interpretativas de Antoni Vila i Delclòs descritas por un conocido texto de técnicas de cocción de las grisallas en Theofilus.

La bibliografía, con antecedentes en el siglo XVIII y abundantes testimonios en los siglos XIX y XX se completa con alusiones a las restauraciones, no siempre respetuosas, de estas últimas centurias y a la posible presencia de restauraciones y renovaciones atribuibles al siglo XVII.

El caso de la Catedral de Tarragona es muy distinto. Existen en ella importantes conjuntos del siglo XIV, el más notable de los cuales lo constituyen los restos de la decoración de los ventanales de las capillas de «les Verges» y «dels Sastres», esta última con restos considerables de las vidrieras del artífice de Coutances Guillem de Lenturgat, que confirman el estilo documentado de su actividad en la catedral de Girona. Lo complementan importantes pinturas murales que imitan vidrieras, dentro del estilo de artistas locales.

Son también muy importantes las vidrieras de los dos grandes rosetones del crucero (Norte y Sur), aunque por desgracia no documentadas. La revisión a fondo de los desvanes de la Catedral ha permitido la recuperación de un extenso repertorio de fragmentos, principalmente de los siglos XIV al XVII, que atestiguan la abundancia y variedad que en otro tiempo tuvieron las vidrieras de la Catedral de Tarragona. Lo mismo puede deducirse, paralelamente, de la copiosa documentación hallada de aquellas centurias.

La actividad fue también muy extensa en los siglos XIX y XX, aunque en este último período la confusión producida por las guerras napoleónicas produjo una total alteración, complicada además por la falta de rigor en las últimas etapas, en que hubo más dinero que buen criterio en las restauraciones.

Siguen también el habitual repertorio bibliográfico y un glosario destinado a ayudar a los lectores.

TAULA

Joan Ainaud i de Lasarte	PRESENTACIÓ	7
Joan Ainaud i de Lasarte	PRÒLEG	11
	MONESTIR DE SANTES CREUS	
Ma. Joana Virgili	INTRODUCCIÓ	23
	Iconografia i orígens iconogràfics	27
	Comentari sobre les reproduccions, en dibuix, realitzades per A. Rigalt	31
	Ordenació hipotètica de la vidriera	34
Ma. Joana Virgili	DOCUMENTACIÓ	39
	Comentari de la documentació	41
Ma. Joana Virgili	MARQUES DE VITRALLER	49
	Comentari de les marques	51
Joan Vila-Grau, amb la col·laboració d'Antoni Vila i Delclòs	CATÀLEG	65
	Els vitralls cistercencs	69
	Transsepte Nord	
	Vitrall T.N. I	71
	Vitrall T.N. II - Vitrall dels Fusos	74
	Vitrall T.N. III	77
	Vitrall T.N. IV	79
	Vitrall T.N. V	82
	Vitrall T.N. VI - Vitrall de Malla	85
	Transsepte Sud	
	Vitrall T.S. V	88
	Rosassa H. I	91
	Nau	
	Vitrall N.S. II	96
	Vitrall N.S. IV	99
	Vitrall N.S. V	102
	Vitrall N.N. III	104
	Vitrall N.N. V	107
	Naus laterals	
	Vitrall N.n. III	110
	Vitrall N.n. IV	113
	Vitrall N.n. O	115
	Vitrall N.s. O	116
	Vitrall de Ponent	118
	Fragments de vitralls cistercencs conservats o trobats al monestir de Santes Creus	158
Antoni Vila i Delclòs	MARQUES DE VITRALLER	161
	Les marques de vitraller	163
	Bibliografia	165

CATEDRAL DE TARRAGONA

Isabel Companys	INTRODUCCIÓ	183
	Els vitrallers	185
	Capella de les onze mil verges	189
	Capella de Sant Miquel	190
	Portal del baptisteri	190
	El cimbori	191
	Rosassa meridional	193
	Rosassa septentrional	193
	Finestrals del transsepte	193
	Capella de Sant Oleguer	194
	Presbiteri i sagristia major	194
	Capella de Santa Maria dels Sastres	195
	Capelles de Santa Magdalena i de l'Anunciata	195
	Nau central	195
	La rosassa major i el timpà del portal principal	196
	Òcul de la façana	197
Isabel Companys	DOCUMENTACIÓ	199
Isabel Companys	MARQUES DE VITRALLER	231
	Marques de vitraller de la capella de Santa Maria dels Sastres	233
Joan Vila-Grau, amb la col·laboració d'Antoni Vila i Delclòs	CATÀLEG	241
	Capella de Santa Maria dels Sastres	
	Vitrall C.S. III	245
	Anunciació. Vitrall C.S. II	249
	Vitrall C.S. H. I	257
	Marques de vitraller de la capella dels Sastres de la Catedral de Tarragona (Antoni Vila i Delclòs)	264
	Pintures murals de la capella dels Sastres (Joan Ainaud i de Lasarte)	268
	Rosasses Nord i Sud	
	Introducció	270
	Rosassa Nord	270
	Rosassa Sud	287
	Capella de les Verges	
	Vitrall C.V. H. I	305
	Rosassa de Ponent-Nord	310
	Cimbori	312
	Vitrall de l'absis	314
	Capella de l'antiga Sala Capitular o del Corpus Christi	316
	Fragments i plafons compostos amb vidre aprofitat	318
	IL·LUSTRACIONS COMPLEMENTÀRIES	331
Joan Vila-Grau	GLOSSARI	335
Isabel Companys Ma. Joana Virgili	BIBLIOGRAFIA GENERAL	341
	RÉSUMÉ	349
	RESUMEN	353

ACABAT D'IMPRIMIR
A LA POLÍGRAFA, S. A.
DE PARETS DEL VALLÈS
EL DIA 15 JULIOL DE 1992

